

कृष्ण-यजुर्वेदीया
तैत्तिरीय-संहिता

कृष्ण-यजुर्वेदीया

तैत्तिरीय-संहिता

वेदशास्त्र-पारङ्गतेर् अनन्तशास्त्रभिर् यज्ञेश्वरशास्त्र-सूनुभिर् धुपकरोपाह्वयैः
संशोध्य ऋषि-देवता-मन्त्रगणनादिनिर्देशपूर्वकं संपादितायाः

वेदप्रचारायाऽजीवनं प्रयतद्भिः

श्रीपादशर्मभिर् दामोदरसूनुभिः सातवलेकरकुलजैः

प्रकाशितायाः प्रतिमुद्रणम्

प्रकाशक:—

युधिष्ठिर मीमांसक
बहालगढ़ (सोनीपत-हरयाणा)

वितरक:—

रामलाल कपूर ट्रस्ट
बहालगढ़ (सोनीपत-हरयाणा)

प्रथम संस्करण-१०००

संवत् २०३६

मूल्य ४०-००

मुद्रक:—

- १—पृष्ठ १ से अन्त तक कमाल प्रिंटिंग प्रेस,
नई सड़क, देहली में आफसेट से मुद्रित ।
- २—आरम्भ के १६ पृष्ठ रामलाल कपूर ट्रस्ट प्रेस
बहालगढ़ (सोनीपत-हरयाणा) में मुद्रित ।

स म र्प ण म्

आजीवनं ब्रह्म-सत्रस्याऽऽहर्तृणां

श्रीपाद-दामोदर-सातवलेकर-महाभागानां

पुण्य-स्मृतौ

‘त्वदीयं वस्तु गोविन्द तुभ्यमेव समर्पये’

इति न्यायेन सादरं समर्पयति

युधिष्ठिरो मीमांसकः

प्रकाशकीयम्

यजुर्वेदस्य विविधासु शाखासु तैत्तिरीयसंहिताया अस्ति स्वकीयं किञ्चिद् वैशिष्ट्यम् । विन्ध्यार्द्रेक्षिणे भागेऽस्या एव शाखायाः प्राधान्येनाध्ययनाध्यापनं भवति । एतस्या अनुसारमेव च विविधेषु श्रौतयागेष्वध्वर्यवं कर्म याज्ञिकं सम्पाद्यते ।

तैत्तिरीयशाखाया महाराष्ट्रप्रदेशे दक्षिणापथे च यदध्ययनाध्यापनं प्रचरति, तत्र केचन नियमनिबद्धाः पाठभेदा उपलभ्यन्ते । तत्र महाराष्ट्रप्रदेशीयः पाठः पुरा पुणेनगरस्थयाऽऽनन्दाश्रमसंस्थया पदपाठसहितः सायणभाष्ययुतः प्राकाशि । तदनु वेदमूर्तिभिर्वेदप्रचाराय कृतभूरिपरिश्रमैस्तत्र भवद्भिः श्रीपाददामोदरसातवलेकरमहाभागैर्द्विरस्याः प्रकाशनं विहितम् । इत्थमेव दक्षिणापथे प्रचरितोऽस्या संहितायाः पाठः पदपाठश्च षष्टिवर्षपूर्वं कुम्भघोणनगरे प्रकाशितमभूत् । तत्पश्चान्मैसूरराजकीय-ग्रन्थावल्यामस्या भट्टभास्करभाष्येण पदपाठेन च सह मुद्रणमजायत ।

सप्ताष्टवर्षेभ्यः प्राङ्मदीयेच्छा समजायत यदस्याः संहिताया एकं कञ्चन पाठं प्राधान्येनोररी-कृत्यापरपाठे वर्तमानानां विशिष्टानां पाठानां टिप्पण्यां संग्रहपूर्वकप्रकाशनं विधेयम्, येनैकेनैव पुस्तकेनोभयविधानां पाठकानामध्ययनाध्यापने उभयविधपाठयोश्च तुलनात्मके समीक्षणे सौकर्यं जायेत । एतत्कार्यसम्पादनाय मया परम्परयाधीतश्रोत्रियाणां संकाशादस्याः संहितायाः पाठसंशोधनकार्यसकारि । परमियं मदीयेच्छा स्वास्थ्यस्यातिशय वैकल्यात् पूर्तिं नागच्छत् । अ न्

सम्प्रति बहुभ्यो वर्षेभ्यस्तैत्तिरीयसंहिताया नैकमपि संस्करणमुपलभ्यते । अतोऽस्या अध्ययनाध्यापने निरतानां स्वाध्यायशीलानां च विदुषां महत्यसुविधा संजायते । एतच्छाखाध्येनृभिर्वहुभिर्महानुभावैरमकृत् प्रचोदितोऽस्याः शाखाया मूद्रणायैमं प्रयत्नमकार्षम् । अल्पकालेनैवास्याः संहिताया दुर्लभता दूरीभवेदिति विचार्य तत्रभवद्भिः श्रीपाददामोदरसातवलेकरमहोदयैः प्रकाशितस्य द्वितीय-संस्करणस्य प्रतिकृतिरेवेदानीं प्रकाश्यते । यदि दैवेच्छा भविष्यति चेदस्याः पूर्वसंकल्पानुसारं विशिष्ट संस्करणं प्रकाशयितुं समर्थो भविष्यामि ।

अतिमहार्घेऽस्मिन् काले ऽस्या संहितायाः प्रकाशने विंशतिसह ाणि रूप्यकाणि व्ययीभूतानि । एतच्च कार्यं मया त्रिभ्यो महानुभावैभ्योऽल्पकालिकमृणसौविध्यमवाप्य विहितम् । यद्यनेन प्रयत्नेनास्याः शाखाया अध्येतृणामध्यापकानां चाल्पीयानप्युपकारः संपत्स्यते चेदहं स्वकीयं प्रयत्नं सफलं मन्ये ।

महाराष्ट्रिय दक्षिणात्यपाठयोः पाठभेदानां निदर्शनम्

तैत्तिरीयसंहिताया महाराष्ट्रियपाठाद् दक्षिणापथीयपाठे नियमनिबद्धाः केचन विशिष्टाः पाठा उपलभ्यन्ते । तद्यथा—

[४]

महाराष्ट्रियपाठे श-ष-स-वर्णेषु परतो यदि वर्गीयं प्रथमं व्यञ्जनं संयुक्तं भवति, तदन्य-
संहितावत् तथैव लिख्यते पठ्यते च । दाक्षिणात्यपाठे एतादृशेषु स्थलेषु वर्गीयं प्रथमं व्यञ्जनं द्वितीय-
व्यञ्जनरूपं लभते । तद्यथा—

तै० सं०	महाराष्ट्रियपाठः	दाक्षिणात्यपाठः
१।१।१	अयुक्ष्माः (कष्माः)	अयुरूष्माः
१।२।२	ऋक्सामयोः	ऋक्सामयोः
६।६।११	यत्षौडशी	तथ्षौडशी
५।५।७	संवत्सरेण	संवत्सरेण
१।१।६	विरुप्तिन्	विरुप्तिन्
३।४।७	अप्सरसः	अप्सरसः

श-ष-स-व्यञ्जनेषु परतो वर्गीयस्य प्रथमवर्णस्य द्वितीयवर्णव्यापत्तिस्तैत्तिरीयप्रातिशाख्ये
(१।४।११-१३) ऽपि विहिताऽस्ति । तथैव पाणिनीयतन्त्रेऽपि तत्र भगवान् वाक्यकारोऽपि 'चयो द्वितीयाः
शरि पौष्करसादेः (८।४।४८) इति वार्तिकेन नियममिममनुमुदे ।

एवं क्वचिद् अनुदात्तस्वराङ्कने, अनुवाके चावान्तरविभागस्थस्यान्त्यवर्णस्योत्तरविभागादाद्य-
वर्णेन सह संधिभावाभावयोर्वैशिष्ट्यमुपलभ्यते, तत्सर्वं यथासम्प्रदायमेव विज्ञातव्यम् ।

रामलाल कपूर ट्रस्ट
बहालगढ़ (सोनीपत-हरयाणा)
पिन १३१०२१

विदुषां वशंवदः—
युधिष्ठिरो मीमांसकः
वि० सं० २०३६, आषाढी पूर्णिमा

तैत्तिरीय-संहिताया वियष-सूची

प्रथमं काण्डम्

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
प्रथमः प्रपाठकः (दशपूर्णमासी)		सोमस्य प्राचीनवंशं प्रति गमनं	६
घत्सापाकरणम्	१	आतिथ्येष्टि	१०
बहिराहरणम्	२	उपसदः	११
रात्रिदोहः	३	उत्तरवेदिनिर्माणम्	१२
श्रीहिनिर्वाषः	४	हविर्मानमण्डपनिर्माणम्	१३
श्रीह्यवघातः	५	काम्याः सामिधेन्यः पुरोज्जुवाक्या याज्याश्च	१४
श्रीहिपेषणम्	६	तृतीयः प्रपाठकः (अग्निष्टोमे पशुः)	
कपालोपधानम्	७	सदोमण्डपनिर्माणम्	१
पुरोडाशभरणम्	८	उपरवनिर्माणम्	२
वेदिकरणम्	९	चिष्टिण्याः	३
हविर्गृहणम्, इध्मसंनहनं च	१०	वैसर्जनीयहोमः	४
इध्मावहिषोः सन्नहनम्, लक्ष्मोक्षणम्, वेदां हविरा-	११	यूपच्छेदनम्	५
सादनम्	१२	यूपस्थापनम्	६
आधारः	१३	पशोरुपाकरणम्	७
लक्ष्म्यहनाद्युत्तरतन्त्रम्	१४	उपाकृतस्य पशोर्विशसनम्	८
कान्येष्टियाज्यापुरोज्जुवाक्या		संज्ञपितस्य पशोर्वपोत्सेदनम्	९
द्वितीयः प्रपाठकः (अग्निष्टोमे क्रयः)		वसाहोमः	१०
यजमानस्य क्षौरस्नानानुलेपनादिसंस्माराः प्राचीनवंश-		गुदकाण्डहोमः	११
प्रवेशश्च	१	वसतीवरीसंज्ञकानामपामुपाधानम्	१२
यजमानस्य दीक्षा	२	सोमस्य शकटादुपावरोहः	१३
देवयजनस्वीकारः	३	काम्ययाज्यापुरोज्जुवाक्याः	१४
सोमक्रयणानयनम्	४	चतुर्थः प्रपाठकः (सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः)	
सोमक्रयण्याः पदसंग्रहः	५	सोमाग्निषवः	१
सोमोन्मानम्	६	उपांशुग्रहः	२
सोमक्रयणम्	७	अन्तर्यामिग्रहः	३
सोमस्य शकटारोपणम्	८		

[६]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
ऐन्द्रवायवप्रहः	४	अवभृत्	४५
म त्रावरुणप्रहः	५	काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः	४६
आश्विनप्रहः	६, ७	पञ्चमः प्रपाठकः (पुनराधानम्)	
शुक्रप्रहः	८	पुनराधानविधानम्	१
मन्यप्रहः	९	याज्याद्यङ्गजातविधानम्	२
आप्रयणप्रहः	१०	पुनराधानमन्त्राः	३
भ्रातृव्यवत आप्रयणप्रहः	११	पूर्वोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम्	४
उक्थ्यप्रहः	१२	आहवनीयोपस्थानम्	५
ध्रुवप्रहः	१३	गार्हपत्यस्य पुनरप्याहवनीयस्य चोपस्थानम्	६
ऋतुप्रहः	१४	पञ्चमानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम्	७
ऐन्द्राग्नप्रहः	१५	षष्ठानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम्	८
वंशदेवप्रहः	१६	पूर्वोक्तोपस्थानस्याग्निहोत्राङ्गता	९
पूर्वो मरुत्वतीयप्रहः	१७	प्रवत्स्यतो यजमानस्याग्नेरुपस्थानमन्त्राः, आचमनम्,	
उत्तरमरुत्वतीयप्रहः	१८	कपालानुमन्त्रणादि च	१०
तृतीयमरुत्वतीयप्रहः	१९	काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः	११
माहेन्द्रप्रहः	२०	षष्ठः प्रपाठकः (याजमानकाण्डम्)	
माहेन्द्रप्रहः	२१	आज्यग्रहणानुमन्त्रणम्	१
आदित्यप्रहः	२२	हविर्ग्रहणानुमन्त्रणम्	२
सावित्रप्रहः	२३	इडाभागाद्यनुमन्त्रणम्	३
सावित्रप्रहः	२४	अनुयाजादीनामनुमन्त्रणम्	४
सावित्रप्रहः	२५	ध्रुवाप्यायनादि	५
वंशदेवप्रहः	२६	सूर्योपस्थानादि	६
पात्नीव्रतप्रहः	२७	देवतापरिग्रहादिविधिः	७
हारियोजनप्रहः	२८	यज्ञायुधसम्पत्तिः	८
आग्नेयोऽतिप्रहः	२९	द्वादशद्वन्द्वसम्पत्तिः	९
ऐन्द्रोऽतिप्रहः	३०	हविःसादनम्	१०
सौर्योऽतिप्रहः	३१	आश्रावणादिमन्त्रविधानम्	११
संगाहनम्	३२	काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः	१२
अवगाहनम्	३३	सप्तमः प्रपाठकः (यजमानब्राह्मणम्)	
ओषणम्	३४	इडानुमन्त्रणमन्त्रब्राह्मणम्	१
सुवाहुतयः	३५	सश्वस्त्वुमिञ्जयोः प्रश्नोत्तराभ्यामिडाप्रशंसनम्	२
राजगवीहोमः	३६	अन्वाहार्यः	३
षोडशप्रहः	३७-४२		
दक्षिणा	४३		
समिष्टयजुर्होमः	४४		

अथ द्वितीयं काण्डम्

CC-0.Panini Kanya Maha Vidyalaya Collection.

[८]

विषयः

अनुवाकः

विषयः

अनुवाकः

द्वितीयः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)

प्रजाकामस्य, स्पर्धमानस्य, सङ्ग्राममुपप्रयास्यतः,
जितशत्रोः, समामेध्यतः, समां प्राप्तस्य च पुरो-
डाशाश्चरवश्च
आहिताग्नेदंशं पूर्णमासातिक्रमे, अन्नत्याचरणे, पिशाच-
ग्रहबाधायाम्, अभिचरतः, गोपुरुषमृत्युतद्भयवतः,
युयुत्सोः, अपमृत्युभीतस्य, गृहबाहे च पुरोडाशाः
कामोपनमनेच्छोः, क्षेत्रादौ स्पर्धमानस्य, अभिचर्य-
माणस्य, सर्वायुःप्राप्तिकामस्य, भूतिकामस्य, कान्ति-
कामस्य, तेजःकामस्य, पराभिभवेच्छोश्च पुरोडाशाः
अन्नवत्त्वकामस्य, अन्नाशनशक्तिकामस्य, अन्न-
पतित्वकामस्य, दीर्घरोगयुक्तकामस्य, चक्षुष्यादव-
कामस्य, पुत्रकामस्य पुरोडाशाः, रसकामस्य चरः,
वनकामस्य, संग्रामजयपूर्वकमन्नकामस्य, द्विरन्यु-
द्धरणे, उद्धृताग्निनाशे पुरोडाशाः
अभिज्ञस्थमानस्य प्रजाकामस्य च पुरोडाशचरवः,
पुत्रजन्मवतः, दर्शपूर्णमासातिक्रमवतः, अग्निमुद्धा-
सयिष्यतः, ग्रामकामस्य पुरोडाशाः
संग्राममुपप्रयास्यतश्चरः, संग्रामभूमिं प्राप्तस्य,
विद्विषतोरन्नं जामवतः, शपथं कृत्वा द्रुह्यतः, अवि-
प्रतिगृह्णानस्य, उभयतोवन्तं प्रतिगृह्णानस्य,
याचयितुं प्रयास्यतः, याचयित्वा
प्रत्यगच्छतश्च पुरोडाशाः
पशुकामस्य चरः, पशुकामस्य, ब्रह्मवर्चसकामस्य,
अन्नकामस्य, भूतिकामस्य, पाप्मना गृहीतस्य, परः
पीडितस्य, बद्धस्य परित्यक्तस्य वा, महायज्ञेच्छोः
पुरोडाशाः
ग्रामकामस्य पुरोडाशः, सेनाकामस्य चरः, युद्धा-
दिनः, नष्टवर्षस्य, अन्यकर्तृकदानकामस्य
उत्तमर्णस्य, राज्यभ्रष्टस्य अस्थमानस्य वा,
अन्यसाम्यमनिच्छतः पुरोडाशाः
अभिचरतः, प्रत्यभिचरतः, पराभिचारपीडितस्य
च चक्षुपुरोडाशौ, यज्ञोपनतिकामस्य पुरोडाशः,
चक्षुकामस्य चरः, यत्कर्तृभ्रातृव्यवत इन्द्रिय-

सामर्थ्याविनाशकामस्य, भ्रातृव्योपाकृतं वशातुल्य-
फलकामिनः पुरोडाशाः

ब्रह्मवर्चसकामस्य, चर्मरोगभीतस्य, प्रजाकामस्य,
अभिचरतः, दीर्घरोगयुतस्य, परस्य वैरिजननका-
मस्य च चरवः

ग्रामकामस्य, प्रजाराजयोर्विरोधकामस्य, उक्तवि-
रोधसमाधानेच्छोः, ग्रामकामस्य पुरोडाशाः, ग्राम-
कामस्य चरः, समानैरप्रियस्य चक्षुपुरोडाशाः
काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः

तृतीयः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)

भूतिकामस्य, अपरुद्धस्यापरुद्धचमानस्य च चरवः,
अपरुद्धचमानस्य प्रतिबन्धतारतम्येन प्रयोग-
विशेषाः

मृत्युभीतस्य, ब्रह्मवर्चसकामस्य, हिरण्यार्थिनः,
हिरण्यं लब्धवतश्चोरादिभीतस्य, विनष्टहि-
रण्यस्य

यज्ञविभ्रष्टस्य, कामितार्थसिद्धार्थिनः, ब्रह्मवर्च-
सार्थिनः, क्लेशव्याद्विभ्यतः, ग्रामकामस्य, अतिक्रामतो
वैश्यस्य वक्ष्यार्थं चक्षुपुरोडाशाः

स्वर्गकामस्य, अन्यकर्तृकदानकामस्य, समां
जिगमिषोः, अतिनिकृष्टस्य राजन्यस्य, तथाविधस्य
ब्राह्मणस्य च इष्टयः

यक्षमगृहीतस्येष्टिः

अन्नादनशक्तिकामस्य त्रिधातुसंज्ञकयागः

वीर्यकामस्य सर्वपृष्ठात्येष्टिः, अभिज्ञस्थमानस्य
इशमेवेष्टिः

चक्षुष्कामस्येष्टिः

ग्रामकामस्य सांग्रहणीष्टिः

आयुष्कामेष्टिमन्त्राः

आयुरारोग्यकामयोरिष्टिः

अश्वदानग्रहीतुः वारुणीष्टिः

पाप्मना गृहीतस्येष्टिः

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः

[६]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)		दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्यम्	६
भ्रातृव्यैः स्पर्धमानस्येष्टिः	१	सामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम्	७
भ्रातृव्यवतः स्पर्धमानस्य विजितीष्टिः	२	द्वितीयादिसामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम्	८
भ्रातृव्यवतः स्पर्धमानस्य संवर्गेष्टिः	३	प्रवरमन्त्रस्य निगदस्य, ऋगादापननिगदस्य च	
प्रजाकामस्य पशुकामस्य च गामुत्तश्चरः	४	व्याख्यानम्	९
चित्रायागोपहोममन्त्राः	५	नैमित्तिक्यः कात्यायनश्च सामिधेन्यः	१०
पशुकामस्य चित्राख्यो यागः	६	सामिधेनीषु होतुर्नियमविशेषः, आध्वर्यव	
कारीरीष्टिप्राच्याङ्गमन्त्राः	७	आधारश्च	११
कार्युत्तरभागमन्त्राः	८	षष्ठः प्रपाठकः (अवशिष्टकर्माभिधानम्)	
कारीरीपूर्वभागविधानम्	९	प्रयाजविधिः	१
कार्युत्तरभागविधानम्	१०	आन्यमागौ, तदीये याज्यानुवाक्ये, प्रधाजस्य हविषो	
सर्वकामार्थिनः, अमिचरतः, अमिचरमाणस्य,		याज्यानुवाक्ये च	२
सहस्रेण यक्ष्यमाणस्य, बहुविधयज्ञसाधनद्रव्यार्थिः		आनेयपुरोडाशविधिः, कपालनाशे प्रायश्चित्तं च	३
नश्च त्रैधातवीयेष्टिः	११	वेदिनिर्माणम्	४
पञ्चमः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)		बर्हिः प्रयोगः	५
विश्वरूपवधाध्यायिका, रजस्वलाव्रतानि च	१	उपांशुयाजः, स्विष्टकृत् च	६
पूर्णमायामानीशोमीयपुरोडाशः,	२	इडोपाह्वानम्	७
पौर्णमासेऽनुनिर्वाण्यो वैमृषपुरोडाशः, अमावास्यायां		इडामक्षणम्, प्राशिन्नभक्षणं च	८
सान्नाय्यदधियागश्च	३	अनुयाजाः, सूक्तवाकाश्च	९
भ्रातृव्यवतः पशुकामस्य च यागौ, सान्नाय्यदेवता च	४	शंयुवाकमन्त्रव्याख्या, पत्नीसंयजाश्च	१०
अभ्युदयेष्टिः, स्वर्गकामस्य दाक्षायणयज्ञः,		संवर्गेष्टिहौत्रमन्त्रः	११
व्यावृत्तकामस्य सैवेष्टिः	५	पितृयज्ञहविषां हौत्रमन्त्राः	१२

अथ तृतीयं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (न्यूनकर्माभिधानम्)		पशूपाकरणविधिः	५
दीक्षितेन वक्तव्यमन्त्रेषु असेध्यदर्शने वर्षणे च		आग्नीध्राभिमर्शनाविविधयः, द्रोणकलशाद्यासा-	
वक्तव्यौ	१	दनमन्त्रविशेषाश्च	६
सोमोपस्थानमन्त्राः, अध्वर्युकर्तव्यविधयश्च	२	स्पर्धावितोर्यजमानयोः प्रयोगाः केचिन्मन्त्राश्च	७
सोमक्रयणीपदाञ्जनम्, पशुअपणार्थस्याग्नेः प्रण-		उपांशुग्रहाभिषेकः विधिः, मन्त्राश्च	८
यनम्, पशोरवदाननाशे प्रायश्चित्तं, पश्वपहतुर्ना-		ग्रहमन्त्रोच्चारणादिधर्माः, आधारसंश्रावमन्त्राश्च	९
शार्थं होमश्च	३	प्रवृत्तहोमादिमन्त्राभिधानम्	१०
पशूपाकरणमन्त्राः	४	चित्रादियाज्यापुरोऽनुवाक्याः	११

[१०]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
द्वितीयः प्रपाठकः (पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम्)		चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टिहोमाभिधानम्)	
पवमानग्रहत्रयम्	१	वशागर्भदशननिमित्तकहोमविधिः	१
सवननिरूपणम्, तन्मन्त्राश्च	२	वशालम्भनमन्त्राः	२
सोमावेक्षणम्	३	काम्याजावशाविधानम्	३
स्वयाद्युपसदस्थानमन्त्राः विधिश्च	४	जयहोममन्त्राः तत्प्रशंसा च	४
मक्षमन्त्राः	५	अभ्यातानमन्त्राः	५
पृषदाज्यम्, दधिघर्ममन्त्रश्च	६	जयाम्यातानराष्ट्रभृद्धोमविधानम्	६
स्तुतशस्त्रयोरभिधानम्	७	राष्ट्रभृन्मन्त्राः	७
प्रस्थितयाज्याख्यहोमादिमन्त्राः	८	राष्ट्रभृन्मन्त्राणां काम्यप्रयोगाः	८
प्रतिगरः, तन्मन्त्राश्च	९	देविकाख्यहविषां काम्यप्रयोगाः	९
प्रतिनिर्ग्राह्यमन्त्राः	१०	प्रवत्स्यतोऽग्निहोत्रिणो होमः, समारोपश्च	१०
त्रैधातवीयेष्टिमन्त्राः	११	राजसूयगता याज्यापुरोऽनुवाक्याः	११
तृतीयः प्रपाठकः (वैकृतविधानमभिधानम्)		पञ्चमः प्रपाठकः (इष्टिशेषाभिधानम्)	
अतिग्राह्यगतमन्त्राः	१	दर्शपूर्णमासाङ्गभूतारम्भणीयेष्टिः	१
स्तोत्रोपाकरणं, प्रतिगराङ्गमन्त्रश्च	२	सौमिकब्रह्मत्वविधिः	२
अदाम्यांशुग्रहमन्त्राः	३	विष्ण्वतिक्रमाः	३
अदाम्यांशुग्रहमन्त्रब्राह्मणम्	४	अतिमोक्षमन्त्राः	४
द्वादशाहशेषाः पृथिनग्रहाख्या उन्मानविशेषाः	५	आदित्यग्रहमन्त्राः	५
गवामयनिका परःसंज्ञका अतिग्राह्याः	६	पत्नीविषयका योक्त्रबन्धादिमन्त्राः	६
सोमाङ्गाधवारणादिमन्त्रविधानम्	७	लुचां वृक्षविशेषविधानम्	७
अवमृथाङ्गवेदिवाहादिमन्त्राः	८	दधिग्रहमन्त्राः	८
जीर्णवृषभालम्भः	९	दधिग्रहविधानम्	९
पाशुकगर्भप्रायश्चित्तम्	१०	अग्निग्राह्याः प्राणग्रहाश्च	१०
याज्यापुरोऽनुवाक्याः	११	पाशुकहोत्रोपयोगिमन्त्राः	११

अथ चतुर्थं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम्)		उत्थासंस्कारः	६
अभ्रयादानम्	१	अग्निचयनाङ्गपशुसामिधेन्यः	७
मृदाक्रमणम्	२	आप्रियो याज्यापुरोऽनुवाक्याः	८
मृत्खननम्	३	अग्न्युत्पादनम्	९
मृदाहरणम्	४	अग्निधारणम्	१०
उत्थानिर्माणम्	५	चातुर्मास्यगतवैश्वदेवपर्वणि विहितयाज्यापुरोऽनुवाक्याः	११

[११]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
द्वितीयः प्रपाठकः (देवयजनग्रहाभिधानम्)		इन्द्रतन्वाख्येष्टकोपधानम्	८
आसन्धाभुल्लग्निस्थापनम्	१	यज्ञतन्वाख्येष्टकोपधानम्	९
आसन्धां स्थापितस्याग्नेरुपस्थानम्	२	नक्षत्रेष्टकोपधानम्	१०
चयनार्थस्य देवयजनस्य परिग्रहः	३	ऋतव्येष्टकोपधानम्	११
गार्हपत्यचयनम्	४	अश्वमेधगतदशहविकेष्टियाज्यानुवाक्याः	१२
आहुवनीप्रचयनार्थं भुवः कर्षणम्	५	पञ्चमः प्रपाठकः (होमविधिनिरूपणम्)	
कृष्ठायां भुवि ओषधिवापः	६	चित्यग्नौ रुद्रहोममन्त्राः (रुद्राध्यायः)	१
लोष्टक्षेपादिकम्	७	चित्यग्नौ होममन्त्राः	२
अश्वक्रमणपुष्करपर्योपधानरुक्मोपधानादि	८	" "	३
स्वयमातृणाद्युपधानम्	९	" "	४
पशुशीर्षोपधानम्	१०	" "	५
याज्यानुवाक्याः	११	" "	६
तृतीयः प्रपाठकः (चितिवर्णनम्)		" "	७
प्रथमचितौ अपस्याभिधानेष्टकोपधानम्	१	" "	८
प्रथमचितौ प्राणभृदिष्टकोपधानम्	२	" "	९
प्रथमचितौ अपानभृदिष्टकोपधानम्	३	" "	१०
द्वितीयाचिताष्टाद्विन्यादीष्टकोपधानम्	४	" "	११
द्वितीयचितौ वयस्याख्येष्टकोपधानम्	५	षष्ठः प्रपाठकः (परिषेचनसंस्काराभिधानम्)	
तृतीयचितौ स्वयमातृणाद्युपधानम्	६	अग्नि संस्कारेषु परिषेचनादि	१
तृतीयचितौ बृहत्याद्युपधानम्	७	वैश्वकर्माणहोमः	२
चतुर्थचितौ स्तोमीयाख्येष्टकासु कासाञ्चिदुपधानम्	८	अग्निप्रणयनम्	३
अवशिष्टस्तोमीयोपधानम्	९	अग्निप्रणयनाङ्गमप्रतिरथसूक्तम्	४
सृष्ट्यभिधेयेष्टकोपधानम्	१०	चित्यामग्निस्थापनादिमास्तहोमान्तम्	५
चतुर्थचितौ व्युष्टिसंज्ञकेष्टकोपधानम्	११	अश्वमेधकर्तुः कवचादिसन्नाहः	६
पञ्चमचितौ वसपत्नाद्येष्टकोपधानम्	१२	अश्वस्तोमीया होममन्त्राः	७
साकमेधादियाज्यानुवाक्याः	१३	" "	८
चतुर्थः प्रपाठकः (पञ्चमचितिशेषनिरूपणम्)		अश्वस्तोममन्त्रः	९
पञ्चमचितिशेषस्तोमभागाख्येष्टकोपधानम्	१	सप्तमः प्रपाठकः (वसोर्धारादिशिष्ट-	
नाकसदाख्येष्टकोपधानम्	२	संस्काराभिधानम्)	
चोडाख्येष्टकोपधानम्	३	वसोर्धारा होममन्त्राः	११
छन्दोमिष्टकोपधानम्	४	वाजप्रसवीयहोमः	१२
सयुजादीष्टकोपधानम्	५	अग्नियोगः, पुनश्चितिश्व	१३
विश्वज्योतिरादीष्टकोपधानम्	६	विहव्याख्येष्टकोपधानम्	१४
भूयस्कृदादीष्टकोपधानम्	७	अश्वमेधसम्बन्धियाज्यानुवाक्याः	१५

अथ पञ्चमं काण्डम्

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
प्रथमः प्रपाठकः (उख्याग्निकथनम्)		अक्षण्यास्तोमीयोपधानविधिः	३
अभ्यादानविधिः	१	अक्षण्यास्तोमीया-सृष्टि-व्युष्ट्याख्योपधानविधिः	४
मृदाक्रान्तिविधिः	२	असपत्ना-विराट्-स्तोमभागाख्योपधानविधिः	५
अश्वाक्रमणादिभूसंस्कारः	३	स्तोमभागाख्योपधानविधानम्	६
मृत्स्नननं, चर्मपत्रयोः सम्भरणं च	४	नाकसत्-चोडा-स्वयमातृणा-विकर्णाभ्यामु-	
सम्भृतमृदो यज्ञभूमौ समाहरणम्	५	पधानविधिः	७
उत्थानिर्माणम्	६	छन्द आख्योपधानविधिः	८
धूपनादिरुक्षासंस्कारः	७	सयुक्-मण्डल-विश्वज्योतिःसंज्ञकेष्टकोपधानम्	९
वह्निपशवः	८	वृष्टिसनि-संयानी-आदित्या-घृता-यशोदा-	
उख्यजननम्	९	ख्योपधानविधिः	१०
उख्यधारणम्	१०	भूयस्कृत्-अग्निरूपा-द्रविणोदा-आयुष्य-प्रणिहृदया-	
अश्वस्माप्रियः प्रयाजयाज्याः	११	ऋतव्याख्येष्टकोपधानम्	११
द्वितीयः प्रपाठकः (चित्युपकमाभिधानम्)		अश्वमेधविधिः	१२
आसन्धां वह्निस्थापनं, वात्सप्रेणोपस्थानं च	१	चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टकात्रयाभिधानम्)	
उख्याग्नितनयनम्	२	इन्द्रतनु-यज्ञतनु-नक्षत्राख्येष्टकोपधानम् -	१
गार्हपत्यचयनम्	३	ऋतव्य-वैश्वदेवाख्येष्टकोपधानम्, प्रोक्षणविधिश्च	२
उख्याग्निसंवपनम्	४	शतरुद्रोयहोमविधिः	३
क्षेत्रकर्षणम्	५	परिषेचन-विकर्षणविधानम्	४
कृष्टे क्षेत्रे सिक्रादिवापः	६	व्याधारण-वैश्वकर्माणाहुतिविधानम्	५
रुक्माद्युपधानम्	७	समिदाधान-अग्निप्रणयन-होतुरप्रतिरथजपविधानम्	६
स्वयमातृणाद्युपधानम्	८	चित्यारोहणं तत्राग्निनिक्षेपादि च	७
उत्थाद्युपधानम्	९	वसोर्धाराविधानम्	८
अपस्यानां प्राणभृतामपानभृतां च प्रथमचिताद्युपधानम्	१०	वाजप्रसवीयहोमविधानम्	९
अश्वमेधे अश्वशरीरे सूचीमौ रेखाकरणम्	११	अग्नियोगपुनश्चित्तिविधानम्	१०
अश्वस्य त्वक्षेदनम्	१२	काम्यचित्तिविधानम्	११
तृतीयः प्रपाठकः (चित्तीनां निरूपणम्)		अश्वमेधीयस्तोत्रगतऋक्स्तोमसामविधानम्	१२
आश्विनी-ऋतव्या-प्राणभृत्-अपस्या-वयस्या-		पञ्चमः प्रपाठकः (वायव्यपश्वाद्यानां निरूपणम्)	
ख्येष्टकोपधानविधानम्	१	दीक्षणीयेष्टिस्त्रिहविष्का	१
स्वयमातृणा-विद्या-प्राणभृद्-बृहती-वालखित्यख्ये-		चयनविधिः, तत्फलं च	२
ष्टकोपधानम्	२	उत्थाहोमः, पुरुषशीर्षोपधानं, वामभृदुपधानं च	३

[१३]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
रेतःसिग्धोमः, चित्यभिमर्शश्च	४	बहुधा चयनप्रशंसा	१०
हिरण्येष्टका-स्वयमातृणोपधानम्	५	आश्वमेधिकाष्टादशपशुषु प्रथमः पशुसङ्घः	११
अह्नां रूपा-लोकम्पृणोपधानम्	६	,, द्वितीयोऽष्टादशपशुसङ्घः	१२
एकयूपविधिः	७	,, तृतीयोऽ	१३
उपस्थानम्, आत्मेष्टकोपधानं च	८	,, चतुर्थोऽ	१४
आज्याहुतिविधानं प्रोक्षणं च	९	,, पञ्चमोऽ	१५
सर्पाहुतिः महाहोमः, अग्नेविमोकहोमश्च	१०	,, षष्ठोऽ	१६
अश्वमेधशेषभूतपशूनां प्रथमः सङ्घः	११	,, सप्तमोऽ	१७
द्वितीय पशुसङ्घः	१२	,, अष्टमोऽ	१८
तृतीयः ,,	१३	,, नवमोऽ	१९
चतुर्थः ,,	१४	,, दशमोऽ	२०
पञ्चमः ,,	१५	,, द्वन्द्विनः पशवः	२१
षष्ठः ,,	१६	अतिरात्रे अनुष्ठेयः केचित् पशवः	२२
सप्तमः ,,	१७	ऋतुपशवः	२३
अष्टमः ,,	१८	सप्तमः प्रपाठकः (उपानुवाक्यावशिष्टकर्म-	
नवमः ,,	१९	निरूपणम्)	
दशमः ,,	२०	चित्यभिमर्शणादि	१
एकादशः ,,	२१	ऋषमेष्टकाद्युपधानम्	२
अश्वमेधशेषः प्रथमो ग्राम्यपशुसंघः	२२	वज्रिणीष्टकोपधान-वसोर्धाराविशेषविधानम्	३
द्वितीयो ग्राम्यपशुसंघः	२३	होमविशेषाः राष्ट्रमृदाख्येष्टकोपधानं	४
तृतीयो ,,	२४	पुनः परीन्धनाविधानम्	५
षष्ठः प्रपाठकः (उपानुवाक्याभिधानम्)		अतेष्टकाप्रशंसा	६
कुम्भेष्टकामन्त्रणम्	१	आकृतिस गः	७
कुम्भेष्टका-चरूपधानम्	२	स्वयंचितिः, कूर्मोपधानं च	८
भूतेष्टकोपधानाभिषेकादि	३	अग्निग्रहः, सर्वमुखं च	९
क्षेत्रमापनपूर्वाङ्गहोमः	४	पशुशीर्षोपधानं, तत्र केचिद्विशेषाश्च	१०
अभिजिह्वागाङ्गचयनम्	५	अश्वमेधाङ्गशरीरहोममन्त्राः	११
पूर्वोक्तविधिप्रशंसा	६	पुरस्ताज्ज्योतिः	१२
दीक्षाकालविकल्पाः	७	अश्वानुमन्त्रणम्	१३
अन्वारोहणाद्यभिधानम्	८	अश्वानुग्रापणम्	१४
आसन्दी-षडुद्याम-उखा-उलूललादिप्रशंसा	९		

[१४]

अथ षष्ठं काण्डम्

अनुवाकः

विषयः

अनुवाकः

विषयः

३

४

५

६

७

८

९

१०

११

१२

१३

१४

१५

१६

१७

१८

१९

२०

२१

२२

२३

२४

२५

२६

२७

२८

२९

३०

३१

३२

३३

३४

३५

३६

३७

३८

३९

४०

४१

४२

४३

४४

४५

४६

४७

४८

४९

५०

५१

५२

५३

५४

५५

५६

५७

५८

५९

६०

६१

६२

६३

६४

६५

६६

६७

६८

६९

७०

७१

७२

७३

७४

७५

७६

७७

७८

७९

८०

८१

८२

८३

८४

८५

८६

८७

८८

८९

९०

९१

९२

९३

९४

९५

९६

९७

९८

९९

१००

१०१

१०२

१०३

१०४

१०५

१०६

१०७

१०८

१०९

११०

१११

११२

११३

११४

११५

११६

११७

११८

११९

१२०

१२१

१२२

१२३

१२४

१२५

१२६

१२७

१२८

१२९

१३०

१३१

१३२

१३३

१३४

१३५

१३६

१३७

१३८

१३९

१४०

१४१

१४२

१४३

१४४

१४५

१४६

१४७

१४८

१४९

१५०

१५१

१५२

१५३

१५४

१५५

१५६

१५७

१५८

१५९

१६०

१६१

१६२

१६३

१६४

१६५

१६६

१६७

१६८

१६९

१७०

१७१

१७२

१७३

१७४

१७५

१७६

१७७

१७८

१७९

१८०

१८१

१८२

१८३

१८४

१८५

१८६

१८७

१८८

१८९

१९०

१९१

१९२

१९३

१९४

१९५

१९६

१९७

१९८

१९९

२००

२०१

२०२

२०३

२०४

२०५

२०६

२०७

२०८

२०९

२१०

२११

२१२

२१३

२१४

२१५

२१६

२१७

२१८

२१९

२२०

२२१

२२२

२२३

२२४

२२५

२२६

२२७

२२८

२२९

२३०

२३१

२३२

२३३

२३४

२३५

२३६

२३७

२३८

२३९

२४०

२४१

२४२

२४३

२४४

२४५

२४६

२४७

२४८

२४९

२५०

२५१

२५२

२५३

२५४

२५५

२५६

२५७

२५८

२५९

२६०

२६१

२६२

२६३

२६४

२६५

२६६

२६७

२६८

२६९

२७०

२७१

२७२

२७३

२७४

२७५

२७६

२७७

२७८

२७९

२८०

२८१

२८२

२८३

२८४

२८५

२८६

२८७

२८८

२८९

२९०

२९१

२९२

२९३

२९४

२९५

२९६

२९७

२९८

२९९

३००

३०१

३०२

३०३

३०४

३०५

३०६

३०७

३०८

३०९

३१०

३११

३१२

३१३

३१४

३१५

३१६

३१७

३१८

३१९

३२०

३२१

३२२

३२३

३२४

३२५

३२६

३२७

३२८

[१५]

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
हारियोजनग्रहः	६	यूपैकादशिनी विधानम्	४
आप्रयणादीनां कथञ्चित् क्षये पुनर्ग्रहणम्,		पश्वैकादशिनी	५
दारुपात्र-पुरोरुक्प्रशंसा च	१०	पात्नीवतपगुः	६
सोमपात्रप्रशंसा, सवनीयपुरोडाशविधानं च	११	सौम्यचर्वाद्यभिधानम्	७
षष्ठः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)		अतिग्राह्यविधानम्	८
दक्षिणाहोमः, तद्दानादिवर्णनं च	१	अदाम्प्रग्रहः	९
समिष्टयजुर्होमः	२	अंशुग्रहः	१०
अवभृथः	३	षोडशिग्रहः	११

अथ सप्तमं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (अश्वमेधगतमन्त्राणामभिधानम्)	सप्तरात्रः	२
ज्योतिष्टोमः, ज्योतिष्टोमस्य, तदाद्यसंस्था-	अष्टरात्रः	३
रूपस्याग्निष्टोमस्य च विधानम्	नवरात्रः	४
स्तोमप्रशंसा	दशरात्रः	५
अतिरात्रविधिः	एकाशरात्रः	६
अङ्गिरसां द्विरात्रविधिः	द्वादशरात्रः	७
गर्गत्रिरात्रः	द्वादशाहस्य व्यूढप्रकारः	८
सहस्रतमीप्रशंसा, तदङ्गभूतं होमादिकं च	द्वादशाहगतान्येकादशाहानि	९
सहस्रतमीदानम्	द्वादशमहः, दीक्षाविशेषश्च	१०
आत्रेयश्चतुरात्रः	अश्वमेधगता अन्नहोमाः, तत्र युजामयुजां च	११
जामदग्न्यश्चतुरात्रः	मिश्रितानां सङ्घः	१२
पञ्चरात्रः	अयुजामेकाधिकानां सङ्घः	१३
अश्वमेधाङ्गाश्वबन्धनमन्त्राः	द्व्यादि युग्मसंख्यासङ्घः	१४
अश्वस्य कर्णे जपादिपूर्वकं तदुत्सर्जनम्	त्र्यादि त्र्युत्तरसंख्यासंघः	१५
अश्वमेध उद्गावहोमाः	चतुरादि चतुरस्तरसंख्यासङ्घः	१६
अश्वमेधे पूर्वहोमाः	पञ्चादि पञ्चोत्तरसंख्यासंघः	१७
पूर्वदीक्षहोमाः	दशादि दशोत्तरसंख्यासङ्घः	१८
ऋतुदीक्षामन्त्राः	विंशत्यादि विंशत्युत्तरसंख्यासङ्घः	१९
अश्वचरितहोमाः	पञ्चाशतमारम्य पञ्चाशदुत्तराणां शतोत्तराणां	२०
सावित्रहोमः	च सङ्घः	२१
	शतमारम्य दशगुणबुद्धियुक्तसंख्यासङ्घः	२२
द्वितीयः प्रपाठकः (षड्रात्राद्यानां निरूपणम्)	तृतीयः प्रपाठकः (सत्रजातनिरूपणम्)	
षड्रात्रः	द्वादशाहगतमभिवाक्यमहः	१

विषयः	अनुवाकः	विषयः	अनुवाकः
द्वादशाहयानिप्रशंसा	२	शुनः प्रहारः	१५
त्रयोदशरात्रः	३	यव्याख्यहोमः	१६
चतुर्दशरात्रः	४	गव्याख्याहोमः	१७
अन्यश्चतुर्दशरात्रः	५	ब्रह्मोद्यम्	१८
पञ्चदशरात्रः	६	मरणोत्तरकालीनोऽश्वोपचारः	१९
अन्यः पञ्चदशरात्रः	७	मरणप्राक्कालीनोऽश्वोपचारः	२०
सप्तदशरात्रः	८	सन्ततिहोममन्त्राः	२१
विंशतिरात्रः	९	प्रयुक्तिहोमः	२२
एकविंशतिरात्रः	१०	पञ्चमः प्रपाठकः (सत्रविशेषाभिधानम्)	
अश्वमेधाङ्गपर्याप्तिहोममन्त्राः	११	गवामयनाख्यं संवत्सरसत्रम्	१
अश्वमेधाङ्गप्राप्तिहोममन्त्राः	१२	गवामयनस्य दशमासद्वादशमासविकल्पः	२
आभूहोममन्त्राः	१३	पृष्ठचषडहविकल्पः	३
अनुभूहोममन्त्राः	१४	उपरे पक्षसि विशेषः	४
वैश्वदेवाहुतिमन्त्राः	१५	मात्मर्येण प्रवृत्तयोर्द्वयोर्गवामयनयोर् विशेषः	५
पश्वङ्गहोममन्त्राः	१६	गवामयनस्य गुणविकाररूपोऽहस्तसर्गः	६
अश्ववावयवरूपहोममन्त्राः	१७	उत्सर्गिणामयनमीमांसा	७
अश्ववावयवरूपहोममन्त्राः	१८	गवामयनसम्बन्धिमहाव्रते सामविशेषाः	८
श्लोषधिहोममन्त्राः	१९	शततन्तुवीणादिविधिः	९
वनस्पतिहोममन्त्राः	२०	दासीनृत्यम्	१०
चतुर्थः प्रपाठकः (सत्रकर्मनिरूपणम्)		अश्वमेधाङ्का अन्नहोममन्त्राः	११
चतुर्विंशतिरात्रः	१	शरीरहोममन्त्राः	१२
अपरश्चतुर्विंशतिरात्रः	२	परिधिमन्त्राः	१३
त्रिंशद्वात्रः	३	सर्वपृष्ठेष्टिः	१४
द्वात्रिंशद्वात्रः	४	सर्वपृष्ठेष्टिप्रयोगः	१५
त्रयस्त्रिंशद्वात्रः	५	महिमग्रहः	१६
षट्त्रिंशद्वात्रः	६	" "	१७
एकोनपञ्चाशद्वात्रः	७	ब्रह्मवर्चसहोमः	१८
संवत्सरसत्रदीक्षाकालः	८	अश्वानुमन्त्रणम्	१९
दीक्षा उपसदश्च	९	अन्नहोममन्त्राः	२०
प्रायणीयमहः	१०	अश्वस्य रोगादिनिमित्ते प्रायश्चित्तिः	२१
संवत्सरगतेषु सर्वमासेष्वहानि	११	मृगारेष्टिः	२२
अश्वमेधाङ्कापाव्यहोममन्त्राः, परियानमन्त्राश्च	१२	सन्ततिहोमाः	२३
अपां होममन्त्राः	१३	यजमानेन वाचनीयः	२४
" "	१४	विराड्रूपेणाश्वोपासनप्रतिपादनम्	२५

इति तैत्तिरीयसंहिताया विषयानुक्रम-सूची समाप्ता

कृष्ण-यजुर्वेदीया

तैत्तिरीय-संहिता

प्रथमं काण्डम् ।

दर्शपूर्णमासौ ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥]

वत्सापाकरणम् ॥ ४ द्विपदा विराड् गायत्री, ५ मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप्, ६-७ एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिक्रंषिः ।
इषे त्वो^१—जे त्वा^२ वायवेः स्थोपायवेः स्थै^३ देवो वः सविता प्रापयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणं
आ प्यायध्वमग्निषा देवभागमूर्जस्वतीः पर्यस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयक्षमा मा वः स्तेन ईशत
माऽघशंसो^४ रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ स्यात बह्वी^५—र्यजमानस्य
पशून् पाहि^६ ॥ (इषे, त्रिचत्वारिंशत्) ॥ १ ॥

बहिराहरणम् ॥ ३ त्रिष्टुप्, ८ एकपदा त्रिष्टुप्, १८ एकपदा गायत्री । प्रजापतिक्रंषिः ।

यज्ञस्य घोषदेसि^१ प्रत्युष्ट^२रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः प्रेयमगाद्विषणा बहिरिच्छ मनुना कृता
स्वधया चितष्टा त आ वहन्ति कवयः पुरस्ताद् देवेभ्यो जुष्टमिह बहिरासदे^३ देवानां परिषुतमसि
वर्षवृद्धमसि^४ देवबर्हिर्मा त्वान्वड् मा तिर्यक् पत्रे ते राध्यामर्मा—च्छेत्ता ते मा रिषं^५ देवबर्हिः
शतवल्शं वि रोहं सहस्रवल्शा (१) वि वय रुहेर्म पृथिव्याः सम्पृचः पाहि^६ सुसम्भृता त्वा
संभराम्यै—दित्यै रास्नाऽसी^७—न्द्राण्यै सन्नहनं^८ पुषा ते ग्रन्थि ग्रन्थनार्तु स ते मा ऽऽ स्था-
दि^९—न्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे^{१०} बृहस्पतेर्मूधर्ना हराम्यु—वन्तारिक्षमन्विहि^{११} देवं गममसि^{१२} ॥
(सहस्रवल्शा, अष्टात्रिंशच्च) ॥ २ ॥

रात्रिदोहः ॥ ८ गायत्री । प्रजापतिक्रंषिः ।

शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै^१ मातरिश्चनो घर्मोऽभि द्यौरसि पृथिव्यासि विश्वधाया
असि परमेण धाम्ना दृहस्व मा ह्यौ—वसूनां पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारं
हुतः स्तोको हुतो द्रुप्तोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां^२ सा विश्वायुः सा विश्व-

१ (तै. सं.)

व्यर्चाः सा विश्वकर्मा^० सं पृच्यध्वमृतावरीरुर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये^३ सोमेन
(१) त्वा ऽऽ तनन्मीन्द्राय दधिं विष्णो हव्यं रक्षस्वं ॥ (सोमेनाद्यौ च) ॥ ३ ॥

ब्रीहिनिर्यापः ॥ प्रजापतिकर्त्तृभिः ।

कर्मणे वां देवेभ्यः शक्यं^१ वेषाय त्वां प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो^३ धूरसि धूर्व
धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामि^१—स्त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्ट-
तमं वह्नितमं देवहूतममहुतमसि हविर्धानं^२ दृष्ट्वस्व मा ह्वी^३—मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा
भेर्मा सं विक्था मा त्वा (१) द्विःसिषं—मुरु वातार्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्यामग्रे जुष्टं निर्वपाम्य—ग्रीषोमाम्यां—मिदं देवानां^१—मिदं—सु नः सह स्फात्त्यै
त्वा नाऽरात्यै^३ सुवर्भमि वि र्वेभं^४ वैश्वानरं ज्योति^५—दृष्ट्वन्तां दुर्या घावापृथिव्यो^६—रुर्वन्त-
रिक्षमन्त्रिह्यं^७—दित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्य—भे^८ हव्यं रक्षस्वं ॥ (त्वा षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

ब्रीह्यवाघातः ॥ १ गायत्री; ६, १४ एकपदा गायत्री । प्रजापतिकर्त्तृभिः ।

देवो वः सवितोर्त्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभि^१—रापो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुवोऽग्र
इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूये युयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूये प्रोक्षिताः
स्थो^२—ऽग्रे वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्रीषोमाम्यां^३ शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायां अवधूतं
रक्षोऽवधूता अरातयो^४—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा (१) पृथिवी वेत्तुं—धिष्वणमसि वानस्पत्यं प्रति
त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तुं—भेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णाम्य—द्विरसि वानस्पत्यः स इदं
देवेभ्यो हव्यं सुशमिं शमिष्वे^५—षमा वदोर्जमा वद द्युमद्वदत वयं सङ्घातं जैष्मं वर्ष-
वृद्धमसि^६ प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तुं परापृतं रक्षः परापृता अरातयो^७ रक्षसां भागो (२) ऽसि^८
वायुवो वि विनक्तुं देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातुं ॥ (त्वा, भाग, एकादश च) ॥ ५ ॥

ब्रीह्येषणम् ॥ १० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिकर्त्तृभिः ।

अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातयो^१—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्तुं दिवः स्कम्भनिरसि
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तुं धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तुं धिषणाऽसि पर्वतेथी
प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तुं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधि वषामि धान्य-
मसि धिनुहि देवान् प्राणाय त्वां (१) ऽपानाय त्वां व्यानाय त्वां दीर्घामनु प्रसित्तिसायुषे
धां^२ देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातुं ॥ (प्राणाय त्वा, पञ्चदश च) ॥ ६ ॥

कपालोपधानम् ॥ १२ अनुष्टुप् । प्रजापतिकर्त्तृभिः ।

धृष्टिरसि ब्रह्म युच्छा^१—पोग्रेऽग्निमामादं जाहि^२ निष्क्रव्यादं सेधौ^३—ऽऽ देवयजं वहं निर्दग्धं
रक्षो निर्दग्धा अरातयो^४ ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वाऽऽर्युर्दृष्ट्वह प्रजां दृष्ट्वह सजातानस्मै यजमानाय

पर्युहं धर्मस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वा प्राणं दृष्ट्वापानं दृष्ट्वा सजातानस्मै यजमानाय पर्युहं धर्णमसि
दिवं दृष्ट्वा चक्षुः (१) दृष्ट्वा श्रोत्रं दृष्ट्वा सजातानस्मै यजमानाय पर्युहं धर्मासि दिशो दृष्ट्वा
योनिं दृष्ट्वा प्रजां दृष्ट्वा सजातानस्मै यजमानाय पर्युहं चितः स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजाता-
नस्मै यजमानाय पर्युहं भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यन्तु^१

यानि धर्मे कृपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः ।

पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायु वि मुञ्चताम् ॥ (चक्षुरष्टाचत्वारिंशश्च) ॥ ७ ॥

पुरोडाशश्रपणम् ॥ २ उपरिष्ठादब्रुहती; ३-४, ११ एकपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

सं वषामि^१ समापो अङ्घ्रिर्गमत समोषधयो रसेन सश्रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्य-
ध्वमे^२—द्वयः पारि प्रजाताः स्थ समाङ्घ्रिः पृच्यन्तु^३ जनयत्यै त्वा सं यौम्यं—ग्रये वाते—ऽग्नीषो-
माभ्यां^४ मुखस्य शिरोऽसि^५ घर्मोऽसि विश्वार्यु^६—रुरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां^७ त्वचं^८
गृह्णीष्व^९—न्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातयो^{१०} देवस्त्वा सविता (१) श्रपयतु वर्षिष्ठे अधि नाके^{११}
ऽग्निस्ते^{१२} तनुवं माऽति धागमे हव्यं रक्षस्वै^{१३} सं ब्रह्मणा पृच्यस्वै^{१४}—कृताय स्वाहा^{१५} द्विताय
स्वाहा^{१६} त्रिताय स्वाहा^{१७} ॥ (सविता, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

वेदिकरणम् ॥ २० द्विपदा गायत्री; २४ एकपदा त्रिष्टुप्; २५ त्रिपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

आ ददं इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देवयज-
न्योषध्यास्ते मूलं मा हिंसिष्व^१—मपहतोऽरुः पृथिव्यै^२ व्रजं गच्छ गोस्थानं^३ वर्षतु ते द्यौ^४—र्ध-
धान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगं^५
पहतोऽरुः पृथिव्यै देवयजन्यै^६ व्रजं (१) गच्छ गोस्थानं^७ वर्षतु ते द्यौ^८—र्धधान देव सवितः पर-
मस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगं^९—पहतो-
ऽरुः पृथिव्या अदेवयजनो^{१०} व्रजं गच्छ गोस्थानं^{११} वर्षतु ते द्यौ^{१२}—र्धधान देव सवितः पर-
मस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा (२) मौगं^{१३}—रुस्ते दिवं
मा स्कानं^{१४} वसवस्त्वा परि गृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसां रुद्रास्त्वा परि गृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसां--
ऽऽदित्यास्त्वा परि गृह्णन्तु जागतेन छन्दसां देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधसं^{१५}
ऋतमस्यु^{१६}—तसदनमस्यु^{१७}—तश्रीरसि^{१८} धा आसि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरिञ्चि (३) कुं^{१९}—दादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैर्यश्चन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरांसो अनुदृश्य
यजन्ते^{२०} ॥ (देवयजन्यै व्रजं, तमतो मा, विरिञ्चिकेकादश च) ॥ ९ ॥

हविर्महणम् ॥ ७-८, १० अनुष्टुप्; ९ त्रिष्टुप्; १० गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो—ऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टमामि गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं
त्वा सपत्नसाहं सं माजिर्म वाचं प्राणं—चक्षुः श्रोत्रं—प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा
सपत्नसाहीं सं माजिर्म—शासाना सौमनसं प्रजां सौभाग्यं तनूम ।

अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नखे सुकृताय कर्म ॥

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुप (१) सेदिम ।

अग्रे सपत्नदम्भेन मदब्धसा अदाभ्यर्म् ॥

इमं त्रि ष्यामि वरुणस्य पाशं यमवधीत सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्या करोमि ॥

समायुषा सं प्रजया समग्रे वर्चसा पुनः ।

सं पत्नी पत्याऽहं गच्छे समात्मा तनुवा मम ॥

महीनां पयोऽस्योषधीनां रसस्तस्य तेऽक्षीयमाणस्य नि (२) वपामि महीनां पयोऽस्यो-
षधीनां रसोऽदब्धेन त्वा चक्षुषाऽवेक्षे सुप्रजास्त्वाय तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेक्षे—अस्ते तेजो
मा वि नैदं—अजिह्वाऽसि सुभूदेवाना धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवं शुक्रमसि ज्योति-
रसि तेजोऽसि देवो वः सवितोत्पन्तात्वाच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः शुक्रं
(१) त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्ये—चिस्त्वाऽचिषि
धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि ॥ (उप, निः, श्रु०, षोडश च) ॥ १० ॥

इध्माःवर्हिःश्वकं वेद्यां हविरासादने । १४ गायत्री, २० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्रयं त्वा स्वाहा वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहा बर्हिरसि सुगभ्यस्त्वा स्वाहा
दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्ये त्वा स्वधा पितृभ्य ऊर्ध्वं बर्हिषश्च ऊर्जा पृथिवीं गच्छतं
त्रिणोः स्तूपोऽस्य—र्णाग्रदमं त्वा स्तृणामि स्वासुस्थं देवेभ्यो गध्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मा-
दीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडितं इन्द्रस्य बाहुगसि दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड
ईडितो मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परि धत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडितः सूर्य-
स्त्वा पुरस्तात् पातु कस्याश्चिदभिश्चर्यां वातिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तं समिधीमद्यमे बृहन्त-
मध्वरे विशो यन्त्रे स्थो वसूना रुद्राणामादित्याना सदासि सीदै जुहू—रुपर्मद—
ध्रुवाऽसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदासि (२) सीदै—ता असदन् सुकृतस्य लोके ता
त्रिणो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियम् ॥ (अमि, सदासि, पञ्चदश च) ॥ ११ ॥

१०।४-५ ' मा निर्मृक्षं...संमाजिर्म' । (१०।२२) 'धाम्ने धाम्ने... गृह्णामि' (११।१७-१८) 'असि घृताची...सीदै'

आधारः ॥ १ एकपदा गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

भुवनमसि वि प्रथस्वाऽग्ने यष्टरिदं नमः ।

जुह्वेद्यमिस्त्वा ह्वयति देवयज्यायाँ उपभूदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायाँ अग्ना-
विष्णु मा वामव क्रमिपे वि जिहाथां मा मा सं तां लोके मे लोककृतौ कृणुतं विष्णोः
स्थानमसी-त इन्द्रो अकृणोद वीर्याणि सभारभ्योऽध्वो अध्वरो दिविस्पृशमहुतो (१) यज्ञो
यज्ञपतेरिन्द्रावान्त्स्वाहाँ बृहद्भ्याः पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भर्ज मखस्य
शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्गाम् ॥ (अहुत, एकविंशतिश्च) ॥ १२ ॥

सुगन्धूहनाद्युत्तरतन्त्रम् ॥ १-२ अनुष्टुप्, १२ पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप्, १४ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत ।

अथा सपत्नाऽ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराऽ अर्कः ।

उद्ग्राभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।

अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम् ।

वसुभ्यस्त्वाँ रुद्रेभ्यस्त्वाँ-ऽऽदित्येभ्यस्त्वाँ-ऽक्तऽ रिहाणा वियन्तु वयः । प्रजां योनिं मा
निर्मृक्षमाँ प्यायन्तामाप ओषधयो मरुतां पृषतयः स्थ दिवं (१) गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयं ।
आयुष्वा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्वा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि ध्रुवाऽसि

यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पणिभिर्वीर्यमाणः ।

तं त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयाते

यज्ञस्य पाथ उप समितं सऽस्त्रावभागाः स्थेषा बृहन्तेः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च (२) देवा
इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वमे-ग्रेवामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि
सुम्नायं सुम्निनी सुम्ने मा धत्तं धुरि धुर्यो पातं मग्नेऽदन्धायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः
पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्न्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिऽ
स्वाहाँ देवा गातुविदो गातुं विच्चा गातु (३) मितं मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञऽ
स्वाहाँ वाचि स्वाहाँ वातेभ्याः ॥ (दिवं, च, गातुं, त्रयोदश च) ॥ १३ ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ६, ८-१०, १२, १४ त्रिष्टुप्, ७ अनुष्टुप्, शिष्टा गायत्र्यः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राघसः सह मादयध्वै ।

उभा दाताराविषाऽ रयीणामुभा वाजस्य सातयै हुवे वाम् ॥

अश्रवऽ हि भूरिदावत्तरा वां विजामातुरुत वा वा स्यालात् ।

अथा सोमस्य प्रयती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम् ॥

इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकैः कर्मणाम् ॥

शुचिं नु स्तोमं नवजातमुद्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् (१) ।

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उशते घेष्ठा ॥

वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसातये । धिये पूषन्नयुज्महि ॥

पथस्पथः परिपति वचस्या कामेन कृतो अभ्यानडर्कम् ।

स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्ना धियेधियः सीषधाति प्र पूर्वा ॥

क्षेत्रस्य पतिना वयः हितेनैव जयामसि ।

गामश्च पोषयित्वा स नो (२) मृडातीदृशे ॥

क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मि धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व ।

मधुश्रुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।

युयोष्यस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठां ते नमउक्ति विधेम ॥

आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम तदनु प्रवोदुम् ।

अग्निर्विद्वान्त्स यजात् (३) सेदु होता सो अध्वरान् स ऋतून् कल्पयाति ॥

यद्वाहिष्ठं तदग्रये बृहदर्च विभावसो । महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा उदीरते ॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्त्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा ।

पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः ॥

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ (४) मर्त्येष्व । त्वं यज्ञेष्विडिचः ॥

यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः ।

अग्निष्टद विश्वमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाः ऋतुभिः कल्पयाति ॥

(जुषेथां, नो, यजा, -दा, त्रयोविंशतिश्च) ॥ १४ ॥

[हवे ४३ । यज्ञस्य ८८ । शुभध्वं ५८ । कर्मणे ९६ । देवो १११ । अवधूतं ६५ । छष्टिः ९८ । स-७२ ।-माददे १६१ । प्रत्युष्टं १६६ । कृष्णो ११५ । सुवनं ७१ । वाजस्योभा १६३; २२३ । चतुर्दश । १५३०]

[इति प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥]

अग्निष्टोमे क्रयः ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥]

यजमानस्य क्षौरस्तानानुलेपनादिसंस्काराः प्राचनिवशप्रवेशश्च ॥ १ द्विपदा गायत्री; ६ त्रिपदा विराट्, ७ एकपदा विराट्; १२-१४ गायत्री; १६ अनुष्टुप् । सोमक्रयिः ।

आपै उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ओषधे त्रायस्वैनः स्वधिते मेनः हिंसीर्देव-

श्रूतानि प्र वषे स्वस्त्युत्तराण्यशीयां ऽऽपो अस्मान् मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो घृतपुवः पुनन्तु विश्वमस्मत् प्र वहन्तु रिप्रमु दाभ्यः शुचिरा पूत एमि सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि वर्चोधा असि वर्चो (१) मयि धेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुषा असि चक्षुर्म पाहि चित्पतिस्त्वा पुनातु* वाक्पतिस्त्वा पुनातु* देवस्त्वां सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः*—स्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमो वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद् वो देवास आगुरे यज्ञियासो हवामहे इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधी (२) स्त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि ॥ (वर्च, ओषधीरष्टौ च) ॥ १ ॥

यजमानस्य दीक्षा ॥ ५ त्रिपदा विराट्: ६ अनुष्टुप्; ८ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेघायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पुष्णेऽग्नये स्वाहा ऽऽपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो हविषा बृधातु स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुष्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाह—वर्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामा रभे ते मा (१) पातमाऽस्य यज्ञस्योद्वच

इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण स शिक्षाधि

ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि नाव रुहेर्मो—

मस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मा हिंसी—विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छ नक्षत्राणां माऽतीकाशात् पाही—न्द्रस्य योनिरमि (२) मा मा हिंसीः कृष्यै त्वा सुस्र्यायै सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः सपस्था देवो वनस्पति रूध्र्यो मा पाहोद्वचः स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहोरान्तरिक्षात् स्वाहा यज्ञं वातादा रभे ॥ (मा, योनिरमि, त्रिःशब्) ॥ २ ॥

देवयजनस्वीकारः ॥ १-३ अनुष्टुप्, ४ गायत्री, ५ एकपदा त्रिष्टुप्, २१ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्चोधा यज्ञवाहस सुपारा नो असद् वशे । ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ऽग्ने त्वं सु जागृहि व्यं सु मन्दिषीमहि गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधं नः पुनर्ददः ।

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा । त्वं (१) यज्ञेष्वीज्यः ॥

विश्वे देवा अभि मा माऽववृत्रनं पूषा सन्या सोमो राधसा देवः सविता वसोर्विसुदावा रास्वेयत् सोमाऽऽभूयो भर मा पूणन् पूर्या वि राधि माऽहमायुषा चन्द्रमसि मम भोगाय भव वस्त्रमसि

[८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

मम भोगाय भवो—साऽसि मम भोगाय भवो हवोऽसि मम भोगाय भवो (२) छागोऽसि
मम भोगाय भवो मेवोऽसि मम भोगाय भवो वायवे त्वो वरुणाय त्वो निर्वृत्यै त्वो
रुद्राय त्वो देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान् मदिन्तमस्तं वो माऽव क्रमिष्व—म-
च्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेष्वा भद्रादुभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरेता ते अस्त्वथेमव स्य
(३) वर आ पृथिव्या अरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीरं एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा
यदजुषन्त पूर्वं ऋक्सांमाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम ॥ (त्वं, भव, स्य, पञ्च-
विंशतिश्च) ॥ ३ ॥

सोमकयण्यानयनम् ॥ ५ अनुष्टुप् । सोमकविः ।

इयं ते शुक्र तनुरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे
तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव हविः
सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्रेरक्षः कनीनिकां यदेतेशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चितां चिदासि मनाऽसि
धीरसि दक्षिणा (१) ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्थदितिरस्युभयतः शीर्ष्णां सा नः सुप्राची सुप्रतीची
सं भव मित्रस्त्वां पदि वधातुं पूषाऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्वक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु
पिताऽनु भ्राता सगृभ्योऽनु सखा सयूध्यः सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोम रुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयतु
मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा (२) पुनरेहि सह रय्या ॥ (दक्षिणा, सखा, पञ्च च) ॥ ४ ॥

सोमकयण्याः पदसंग्रहः ॥ सोमकविः ।

व्रस्यसि रुद्राऽस्य दितिरस्या दित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुमे
रेण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतुं पृथिव्यास्त्वां मूर्धन्वा जिघमि देवयजनं इडायाः पदे घृतवति स्वाहा
परिलिखित रक्षः परिलिखिता अरातय इदमह रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्रेष्टुं यं
च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा (१) अपि कृन्ताम्य—स्मे रायं—स्त्वे रायं—स्तोते रायंः सं देवि
देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेय तव सदृशि माऽह
रायस्पोषेण वि योषम् ॥ (अस्य ग्रीवा, एकाग्रविंशच्च) ॥ ५ ॥

सोमोन्मानम् ॥ २ अतिच्छन्दाः (अष्टिः) । सोमकविः ।

अश्शुना ते अश्शुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि
शुक्रस्ते ग्रहो—ऽभि त्वं देव संवितारमूण्योः कविकृतुमर्चामि सत्यसंवस रत्नधामभि प्रियं
मतिपूर्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सर्वांमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः । प्रजा-
भ्यस्त्वा प्राणाय त्वो व्यानाय त्वो प्रजास्त्वमनु (१) प्राणिहि प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु ॥
(अनु, सख च) ॥ ६ ॥

सोमक्रयणम् ॥ सोमक्रयिः ।

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पर्यस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमातिषाह^१ शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन सम्यक्ते गोरं—स्मे चन्द्राणि^३ तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि ते रायः श्रयन्तां—मस्मे ज्योतिः^५ सोमविक्रगिणि तमो^६ मित्रो न एहि सुमित्रधां इन्द्रम्योरु (१) मा विश दक्षिणमुशन्नु- शन्तं^७ स्योनः स्योर्न^८ स्वान भ्राजाङ्गारे वम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान् रक्षध्वं मा वो दमनं ॥ (ऊरुं, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

सोमस्य शकटारोपणम् ॥ १ अनुष्टुप्, २ एकपदा गायत्री, ५-६ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री । सोमक्रयिः ।

उदायुषा स्वायुषोदोषधीना^१ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृता^२ अनु^३ ।

उर्वन्तरिक्षमन्त्रिह्य^४—दित्याः सदोऽस्य^५—दित्याः सदु आसीदां—ऽस्तेभ्नादधामृषभो अन्तरि- क्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्या आऽसीदुद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि^६ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पयो अघ्नियासु हत्सु (१) क्रतुं वरुणो विस्वमि दिवि सूर्यमद- धातु सोममद्रा^७ बुदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥

उस्रावेतं धूर्पाहावनश्च अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ^८ वरुणस्य स्कम्भनमसि^९ वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि^{१०} प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः^{११} ॥ (हत्सु, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

सोमस्य प्राचीनवंशं प्रति गमनम् ॥ १ षट्पदाऽतिजगती, २-३ अनुष्टुप्, ४ जगती । सोमक्रयिः ।

प्र च्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यमि धामानि मा त्वा परिपरी विदुन्मा त्वा परिपन्थिनो विदुन्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वो विश्वावसुरा दधं—च्छयेनो भूत्वा परा पत यजमानस्य नो गृहे देवैः सस्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्ये—स्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो वृणांक्तिं विन्दते वसु^१ नमो मित्रस्य (१) वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तद्वत् संपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शंसते ॥ वरुणस्य स्कम्भनमसि^२ वरुणस्य स्कम्भसर्जनम- स्यु^३—न्मुक्तो वरुणस्य पाशः^४ ॥ (मित्रस्य, त्रयोविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

आतिथ्येष्टिः ॥ ६ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

अग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा^१ सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वा^२—ऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा^३—ऽग्रे त्वा रायस्पोषद्वान्ने विष्णवे त्वा^४ ज्येनाय त्वा सोमभूते विष्णवे त्वा^५ या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोमदुर्यनं—दित्याः सदोऽस्य^६—दित्याः सदु आ (१) सीदु वरुणोऽसि धृतव्रतो^७ वारुणमसि शंयोर्वेवानां सरूपान्मा देवानामपसञ्छित्समह्यां—पतये त्वा गृह्णामि^८ परिपतये त्वा गृह्णामि^९ तनूनप्त्रे त्वा गृह्णामि^{१०}

२ (तै० सं)

[१०]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[कां० १, प्र० २, अनु० १०-१३]

शाकत्राय त्वा गृह्णामि^१ शकमन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्य^२—नाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजोऽभि शस्तिपा
अनभि शस्तेऽन्य^३—मनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्परिरञ्जसा सत्यमुपगेष सुविते मा
(२) धौः (आ, मे, - कं च) ॥ १० ॥

उपसदः ॥ सोमऋषिः

अंशुरशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय
प्यायस्वाऽऽप्याय सखीन्त्सुन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामंशीये^४—ष्टा रायः प्रेषे भगा-
यर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या-ममं तनूरेपा
सा त्वयि (१) या तव तनूरियं या मयि सह नो व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि^५ या ते अग्ने रुद्रिया
तनूस्तया नः पाहितस्यास्ते स्वाहा^६ या ते अग्नेऽयाशया*^७—*रजाशया*^८—*हंराशया तनूर्विष्टा
गह्वरेष्ठोऽग्रं वचो अपावधीं त्वेषं वचो अपावधीं स्वाहा^९ (त्वयि, चत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

वित्तायनी मेऽसि^१ तित्तायनी मेऽस्य^२—वतान्मा नायित^३—मवतान्मा व्यथितं विदेरग्नि-
र्नभो नामाग्ने अङ्गिरो योऽस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वाऽऽद्व-
धे^४—*ऽग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां*^५—*तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम (१)
यज्ञियं तेन त्वाऽऽदधे^६ सिंहीरसि महिषीरस्यु^७—रु प्रथस्त्रोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां ध्रुवाऽसि^८
देवभ्यः शुन्धस्व^९ देवभ्यः शुम्भस्वे^{१०}—न्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातु^{११} मनोजवास्त्वा
पितृभिर्दक्षिणतः पातु^{१२} प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात् पातु^{१३} विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु^{१४}
सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहा^{१५} सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहा^{१६} सिंही (२) रसि राय-
स्पोषवनिः स्वाहा^{१७} सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहा^{१८} सिंहीरस्या वह देवान् देवयते यजमानाय
स्वाहा^{१९} भूतेभ्यस्त्वा विश्वायुरसि पृथिवीं दृष्टुं ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं दृष्टुं व्युताक्षिदासि
दिवं दृष्टुं—भेस्मास्यग्नेः पुरीषमसि^{२०} ॥ (नाम, सिंहीः, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ १२ ॥

हविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥ १ जगती, ३ विराड् गायत्री, ४ गायत्री, ५, ८-९ त्रिष्टुप्, ६ द्विष्टुप्, ७ त्रिष्टुप्, ८ एकपदा विराट् । सोमऋषिः ।

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिन्दुतिः^१ ॥

सुवाग्देव दुर्यां आ वंद देवश्रुतौ देवेष्वाम घोषेथा^२—मा नो वीरो जायतां कर्मण्यो यं सर्वेऽ-
नुजीवाम यो बहुनामसदृशी^३ । इदं विष्णुर्वि चैक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् । समूढमस्य (१) पांसुरै
इरायती धेनुमती हि भूतं स्रयवसिनी मनवे यज्ञस्ये ।

व्यस्कमनाद्रोदसी विष्णुरेते दाधारं पृथिवीमभितो मयूखैः^४ ॥

[११।५-६] तनू...वधी & स्वाहा । ६-७ या ते अग्ने -*१ (१२।६) विदे... नाम -* ७ -* विदे... अङ्गिरो नः -*
१ पृथिवी... दधे ।

प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा जीह्वरतमत्र रमेथां वर्मन् पृथिव्यां
दिवो वा विष्णुवत वा पृथिव्या महो वा विष्णुवत वाऽन्तरिक्षाद्वस्तौ पणस्व बहुभिर्वमव्यैरा प्र
यच्छ (१) दक्षिणादोत सव्यार्त ।

विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्र-
माणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पूष्ठमसि विष्णोः अन्यत्रे स्थो विष्णोः
स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥ अस्य, यच्छे, --काञ्चत्वारिंशच्च ॥ १३ ॥

काम्याः सामिधेन्यः पुरोऽनुवाक्या याज्याश्च ॥ १-१८ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इमेन ।
तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्ताऽसि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः ॥
तव अमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश घृषता शोशुचानः ।
तपूष्यग्रे जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विश्वगुल्काः ॥
प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः ।
यो नो दूरे अवशंसो (१) यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरादधर्षति ।
उदग्ने तिष्ठ प्रत्याऽऽ तनुष्व न्यमित्रा ओषतात् तिग्महेते ।
यो नो अरातिः समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥
ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे ।
अत्र स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामि प्र मृणीहि शत्रून् ॥
स ते (२) जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् ।
विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौर्वि ॥
सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥
अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक् सं ते वावाता जरता (३) मियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥
इह त्वा भूर्या चरेदुप तमन् दोषावस्तदादिवाऽसमनु द्यून् ।
क्रीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमामि द्युम्ना तस्थिवाऽसो जनानाम् ॥
यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्रे उपयाति वसुमता रथेन ।
तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषग् जुजोषव ॥

त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः ॥

अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।

ते पायवः सध्रियश्चो निषद्याऽग्ने तव नः पान्त्वमूरं ।।

ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।

रक्ष तान्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो ना ह (५) देभुः ॥

त्वया वयं सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणित्याश्याम वाजान् ।

उभा शंसा स्रदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्यार्णं ॥

अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं॑ शस्यमानं गृभाय ।

दहाशसौ रक्षसः पाह्यस्मान् द्रुहो निदो मित्रमहो अवघात ॥

रक्षोहणं वाजिनमाऽऽजिघर्षि मित्रं प्रार्थिष्ठमुप यामि शर्म ।

शिशानो अग्निः ऋतुभिः समिद्धः स नो दिवा (६) स रिषः पातु नक्तं ॥

वि ज्योतिषा बृहता भात्याग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।

प्रादे॒र्वा॒र्मा॒याः स॒हते॒ दुरे॒वाः शि॒शी॒ते शृ॒ङ्गे रक्ष॑से वि॒निक्षे॑ ॥

उत स्वानासो दिवि पन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ ।

मदं चिदस्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः^{१८} ॥ (अध्यासः, स ते, जरता २ रुजामि,

ह, दिवै-कचत्वारिंशच्च) ॥ १४ ॥

[आप १०८ । अक्षय्यै १३० । दैवी- १७५ ।- मित्रं १०५ । वस्य- ७९ ।- शुक्रा ५७ । सोम- ७२ । सुत्- ८५ ।
प्रा- ७३ ।- मे- १०१ ।- र- ९० । विचार्यनी १३५ । युज्यते १३९ । कृणुष्व ३४१ । चतुर्दश ॥ १६९० ॥]

[इति प्रथमक्राण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

अग्निष्टोमे पशुः ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ १३ ॥

सदोमण्डपनिर्माणम् ॥ १७ ॥ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाऽऽदुदेऽभिरसि नारिरसि
परिलिखितश्चक्षुः परिलिखिता अरातय इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्म इदमेस्य ग्रीवा अपि कृन्तामि दिवे त्वा न्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा
शुन्यतां लोकः पितृपदेनो यवोऽसि यवयास्मद्वेषो (१) यवयाऽरातीः पितृणां सदनमस्यु-

दिवं स्तभानाऽन्तरिक्षं पृण पृथिवीं दृष्ट्वं धृतानस्त्वा मारुतो मिनोतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणो
ब्रह्मवर्णिं त्वा क्षत्रवर्णिं सुप्रजावर्णिं रायस्पोषवर्णिं पर्यूहामि^{१२} ब्रह्म दृष्ट्वं क्षत्रं दृष्ट्वं प्रजां
दृष्ट्वं रायस्पोषं दृष्ट्वं धृतेन द्यावापृथिवी आ पृणेत्यो—मिन्द्रस्य सदोऽसि^{१३} विश्वजनस्य छार्यो
परि त्वा मिर्वणो गिर इमा (२) भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टय इन्द्रस्य
स्यूरसी^{१४}न्द्रस्य ध्रुवमस्यैन्द्रमसीन्द्राय त्वां ॥ (द्वेष, इमा, अष्टादश च) ॥ १ ॥

उपरवनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान् खनामी^१—दमहं तं वलगमुद्रपामि यं नः समानो यमममानो
निच्छानेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति^२ गायत्रेण छन्दसाऽवबादो वलगः
किमत्र भद्रं तन्नो सह विराडसि सपत्नहां सम्राडसि भ्रातृव्यर्हा स्वराडस्यभिमाति-
हा विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणां हन्तां (१) रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षो-
हणो वलगहनोऽव नयामि वैष्णवान् यवोऽसि यवयास्मद्वेषो यवयाराती^३ रक्षोहणो वलगहनोऽव
स्तृणामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनोऽभि जुहोमि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनावुप दधामि
वैष्णवीं^४ रक्षोहणो वलगहनो पर्यूहामि वैष्णवीं^५ रक्षोहणो वलगहनो परि स्तृणामि वैष्णवीं^६
रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवीं^७ बृहन्नसि बृहद्वावा बृहतीमिन्द्राय (२) वाचं वदं ॥ (इन्ते, -न्द्राय द्वे च) ॥ २ ॥

धिष्णिषाः ॥ सोमऋषिः ।

विभूरसि प्रवाहणो^१ * - वह्निरसि हव्यवाहनः * - श्वात्रोऽसि प्रचेतां * - स्तुथोऽसि विश्ववेदां * -
उशिगसि क्वि^२ * - रङ्घारिरसि वम्भारि^३ * - रवस्युरसि दुवस्वां * - न्छुन्व्यूरसि मार्जालीयः * - सम्राडसि
कृशानुः^४ * - परिषद्योऽसि पवमानं * - प्रतकाऽसि नमस्वानं * - संमृष्टोऽसि हव्यसुदं^५ * - कृतधामाऽ
सुवर्ज्योति^६ * - ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामां * - ऽजोऽस्येकपादं * - हिरसि बुध्नियो रौद्रेणानीकेन (१) पाहि
माऽग्ने पिपृहि मा मा मा हिंसी^७ ॥ (अनीकेनाद्यौ च) ॥ ३ ॥

वैसर्जनीयहोमः ॥ १, ५ गायत्री, ३ त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरूथं^१

स्वाहा^२ जुषाणो अप्तराज्यस्य वेतु स्वाहा—

ऽयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रमिन्दन् ।

अथं शत्रूञ्जयतु जह्वाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातो^३ ॥

उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिरं ॥

सोमो जिगाति गातुवि (१) देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदुमै—

(११—१५) रौद्रेण...हिंसीः ।

—दित्याः सदोऽस्य—दित्याः सद आ सदिषे वो^१ देव सवितः सोमस्तः रक्षध्वं मा वो दभदे^२ तत्
त्वशसोम देवो देवानुपागा इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् सह प्रजया सह रायस्पोषेणं^३ नमो देवेभ्यः^४
स्वधा पितृभ्यः^५ इदमहं निर्वरुणस्य पाशात् सुवराभि (२) वि ख्येयं^६ वैश्वानरं ज्योतिरग्ने^७
व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदियः सा मयि या तव तनूर्मय्यभूदेषा सा
त्वयि यथायथं नो व्रतपते व्रतिनो व्रतानि^८ ॥ (गातुविदः, भ्यो, - रुत्रिश्च) ॥ ४ ॥

यूपच्छेदनम् ॥ सोमक्रषिः ।

अत्यन्यानगां नान्यानुपागामुर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैः^१ स्तं त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै^२ देव-
स्त्वा सविता मध्वाऽनक्तो^३ षधे त्रायस्वेन^४ स्वाधिते मेनः हिंसी^५ दिवमग्नेण मा लेखीरन्तरिक्षं^६
मध्यै न मा हिंसीः पृथिव्या सं संर्व

वनस्पते शतवल्शो वि रोहं सहस्रवल्शा वि वयः रुहेर्मं थं (१) त्वाऽयः स्वाधितिस्तेति-
जानः प्राणिनाय महते सौमगायां^१ ऽच्छिन्नो रायः सुवीरः^२ ॥ (थं, दक्ष च) ॥ ५ ॥

यूपस्थापनम् ॥ ११ त्रिष्टुप्, १२-१३) गायत्र्यो । सोमक्रषिः ॥

पृथिव्यै न्वा^१ ऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः पितृषदं नो^२ यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो^३
यवयारातीः^४ पितृणां सदनमसि^५ स्वावेधोऽस्यग्ने नैतृणां वनस्पतिराधि त्वा स्थास्यति तस्य
वित्तां देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य उद्विषः स्तभानान्तरिक्षं पूण
पृथिवीमुपरेण दृष्टं^६

ते ते धामान्युश्मसी (१) गमध्ये गात्रो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः ।

अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः परमं पदमव भाति भूरैः^१ ॥

विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा^२ ॥

तद्विष्णोः परमं पदः सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥

ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्युहामि^१ ब्रह्म दृष्टं क्षत्रं दृष्टं प्रजां दृष्टं
रायस्पोषं (२) दृष्टं^२ परिवीरसि परि त्वा देवीर्विशो व्ययन्तां परीमः रायस्पोषो यजमानं मनुष्यां^३
अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि^४ ॥ (उश्मसी, पोषमे, काक्षविः शतिश्च) ॥ ६ ॥

पशोरुपाकरणम् ॥ १३ पङ्क्तिः, १४ त्रिष्टुप् । सोमक्रषिः ।

इषे त्वो^१ पवीरस्यु^२ पो देवान् देवीर्विशः प्रागुर्वह्नीरुशिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते
स्वदन्तां देव त्वष्टृवसु रण्व रेवती रमध्वमं^३ ग्रेजनित्रमसि^४ वृषणौ स्थे उर्वश्यस्या^५ युरसि^६
पूरुर्वा घृतेनाक्ते वृषणं दधार्थां गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वं त्रैष्टुभं^७ *— जागृतं छन्दो-
ऽनु प्र जायस्वं^८

(७.११ छन्दो...यस्व ।)

का० १, प्र० ३, अनु० ७-१०]

अग्निष्टोमे पशुः ।

भवतं (१) नः समनसौ समोकसावरेपमौ ।

मा यजश्हिंसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः^{१३} ॥

अग्रावग्निरति प्रविष्टः ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः ।

स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्मागधेयम् ॥

(भवतमेकत्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

उपाकृतस्य पशोर्विशमनम् । १२ त्रिष्टुप्, १६ अनुष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

आ ददं क्रतुस्य त्वा देवहविः पशेनाऽऽरमे^{१२} धर्षा मानुषानै—इयस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्य—पां
पेरुरसि^{१३} स्वात्तं चित् सदैव हव्यमापो देवीः सदैवैर्न^{१४} सं ते प्राणो वायुना गच्छतां^{१५} सं यजत्रै-
रङ्गानि^{१६} सं यज्ञपतिराशिषां घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथां^{१७} रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियघाऽऽ विशते^{१८} रां
अन्तरिक्षं सज्जदेवेन (१) वातेनाऽस्य हविषस्तमना यज समस्य तनुवां भव वर्षीयो वर्षीयसि यज्ञे
यज्ञपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि^{१९} नमस्त आतानां—ऽनुवां प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया
सह रायस्पोषेणां—ऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाः ऊड्ड्वं शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो
वो भूयास्मै ॥ (देवेन, चतुश्चवारिंशच्च) ॥ ८ ॥

संज्ञपितस्य पशोर्वपोत्खेदनम् ॥ सोमऋषिः ।

वाक्त आ प्यायतां^१ प्राणस्त आ प्यायतां^२ चक्षुस्त आ प्यायतां^३ श्रोत्रं त आ प्यायतां^४
या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां तत् त एतेन शुन्धतां^५
नाभिस्त आ प्यायतां^६ पायुस्त आ प्यायतां^७ शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः (१) शमोषधीभ्यः शं
पृथिव्यै शमहोभ्यां—मोषधे त्रायस्वैनं^८ स्वधिते मैतं^९ हिंसी^{१०} रक्षसां भागोऽसीदं—महं^{११}
रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामी^{१२} वे त्वा^{१३}
घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वीथामं—च्छिन्नो रायः सुनीर^{१४} उर्वन्तरिक्षमन्विहि^{१५} वायो वीहि (२
स्तोकानां^{१६} स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम् ॥ (अङ्गो, वीहि, पञ्च च) ॥ ९ ॥

वसाहोमः ॥ सोमऋषिः ।

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवभ्यो हव्यं घृतवत् स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे
नि देह्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेअङ्गे वि बोधुवदेव त्वष्टभूरि ते सः संमेतु विषुरुपा यत् सलक्षमाणो
भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्तु श्रीरस्यग्नित्वा श्रीणात्वापः समरिणन्
वातस्य (१) त्वा ध्रज्यै पूषणो रश्म्या अपामोषधीनां रोहिष्यै^१ घृतं घृतपावानः पिबत वसां
वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः^२ प्रदिशं^३ आदिशो^४
विदिशं^५ उद्दिशः स्वाहा^६ दिग्भ्यो^७ नमो दिग्भ्यः^८ ॥ (वातस्याष्टाविंशतिश्च) ॥ १० ॥

गुदकाण्डहोमः ॥ सोमऋषिः

समुद्रं गच्छ स्वाहा^१—ऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा^२ देवसंवितारं गच्छ स्वाहा^३—ऽहोरात्र गच्छ
स्वाहा^४ मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा^५ सोमं गच्छ स्वाहा^६ यज्ञं गच्छ स्वाहा^७ छन्दांसि
गच्छ स्वाहा^८ द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा^९ नभो दिव्यं गच्छ स्वाहा^{१०}—ऽग्निं वैश्वानरं गच्छ
स्वाहा^{११}—ऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो^{१२} मनो मे हार्दिं यच्छ तनूं त्वचं पुत्रं नसारमशीयं शुगंसि (१)
तमभि शौच योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो^{१३} धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो
अग्निं वा वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥ (अस्ति षड्विंशतिश्च) ॥ ११ ॥

वसन्तीवरीलंजकानामपासुपादानम् ॥ अनुष्टुप् । सोमऋषिः

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो
हविष्मा^१ आ विवासति हविष्मा^२ अस्तु सूर्यः^३ ॥

अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि^४ सुम्राय सुमिनीः सुम्रे मा धत्ते^५—न्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थै
मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थै विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थै यज्ञे जागृतं ॥ (हविष्मन्तोश्चतुस्त्रिं
शत्) ॥ १२ ॥

सोमस्य शक्रटादुपावरोहः ॥ ३ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री । सोमऋषिः ।

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममध्वरं कृधि दिवि देवेषु होत्रा यच्छे सोम
राजन्नेह्यव रोह मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा हिंसिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपावरोहन्तु

शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः ।

शृणोतं ग्रावाणो विदुषो नु (१) यज्ञश्शृणोतु देवः संविता हवं मे^३ ।

देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रश्च शुक्र-
पेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा^४ कार्ष्णिस्वपापां मृधे^५ समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नये^६ ।

यमग्ने पृतसु मर्त्यमावो वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता शश्वतो रिषः^७ ॥

(नु सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ १३ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६, ८, १०, १२, १४, १६-१८, २२ त्रिष्टुप्; ७, ९, १३, १५, २१, २३-२८ गायत्री;
११, १९-२० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वश्शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे ।

त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खयस्त्वं पूषा विधत्तः पांसि नु त्मना^१ ॥

आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रश्होतारश्चतययजश्चरोदस्योः ।

अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्विरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् ॥

अग्निर्होता नि पसादा यजीयानुपस्थे मातुः सुरभातुं लोके ।
 युवा कविः पुरुनिष्ठ (१) ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इद्धः ॥
 साध्वीर्मकदेववीति नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् ।
 स आयुरागात् सुरभिर्वसानो भद्रामकदेवहूतिं नो अर्घ्य ॥
 अक्रन्ददुग्धिः स्तनधन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन ।
 सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अग्न्यदा रोदसी भानुना मात्यन्तः ॥
 त्वे वसूनि पुर्वणीक (२) होतर्दीषा वस्तोररिरे यज्ञियांसः ।
 क्षामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्सः सौमगानि दधिरे पावके ॥
 तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिर् ॥
 अश्याम तं काममग्ने तत्रोत्यश्याम रयिः रयिवः सुवीरम् ।
 अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युममजराजरं ते ॥
 श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर । (३) वसो पुरुस्पृहः रयिम् ॥
 स श्रितानस्तन्यतू रोचन्नस्था अजरेभिर्नानदद्भिर्वविष्ठः ।
 यः पावकः पुरुतमः पुरूणि पृथून्यग्निरनुयाति भवेन्न ॥
 आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः ।
 पुनस्ते प्राण आयन्ति परा यक्षमः सुवामि ते ॥
 आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि (४) रक्षतादिमम् ।
 तस्मै ते प्रतिहर्षते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिम् ॥
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥
 शुचिः पावक वन्दोऽग्ने बृहद्वि रोचसे । त्वं घृतेभिराहुतः ॥
 दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभि (५) र्यदेनं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥
 आ यद्विषे नृपतिं तेज आनुट् छुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीकै ।
 अग्निः शर्धमनवद्यं युवानः स्वाधियं जनयत् सुदयच्च ॥
 स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
 अग्ने रायो नृतमस्य प्रमंतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥

अग्ने सहन्तुमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिम् ।
 विश्वा य (१) श्वर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहवै ॥
 तमग्ने पृतनासह रयिः सहस्व आ भर ।
 त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतेः ॥
 उक्षाक्षाय वशाक्षाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाभये ॥
 वद्वा हि सन्तो अस्थन्नसदा चक्रे अग्निर्जनुषाजमानम् ।
 स त्वं न ऊर्जसन ऊर्जं धा राजैव जेरवृके क्षेप्यन्तः ॥
 अग्न आयूषि (७) पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाभि ॥
 अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत् पोष रयिं मयि ॥
 अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि चै ॥
 स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह । उप यज हविश्च नैः ॥
 अग्निः शुचित्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः (८) कविः । शुचीरोचत आहुतः ॥
 उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतीः श्यर्चयः ॥

(पुरुनिष्ठः, पुर्वणीक, मरा,ऽभि वयोभि, -यं, आयूषि, विप्रः शुचि, -श्वतुर्दश च) ॥ १४ ॥

[देवस्य ११८ । रक्षोहणो १०२ । विभू- ५८ ।-स्व १३१ ।-मति ६० । पृथिव्या ११९ । इष ८१ । आददे ९४ । वाक् १०५ । स५७८ । समुद्र ७६ । हविष्मती- ३४ ।-हृदे ९७ । त्वं ४१४ । चतुर्दश ॥ १५६७ ॥

[इति प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

सोमामिषवः ॥ सोमकविः ।

आ ददे प्रावास्यध्वरकृद् देवेभ्यो गम्भीरमिममध्वरं कृष्युत्तमेन पविनेन्द्राय सोमं सुषुतं
 मधुमन्तं पर्यस्वन्तं वृष्टिनिमिन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमातिघ्न
 इन्द्राय त्वा ऽऽदित्यवत इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावते^३ श्वात्राः स्थ वृत्रतुरो राधोगूर्ता अमृतस्य
 पत्नीस्ता देवीर्देवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहूताः सोमस्य पिबतोपहूतो युष्माकं (१) सोमः पिबतुं यत्ते
 सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृष्यधि दात्रे वोचो
 धिषणे वीह सती वीडयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा वा हिंसिषं मा मा हिंसिष्टं प्राग-
 पागुदेगधराक्तास्त्वा दिश आ धावन्त्वम्ब नि ष्वर । यत्ते (२) सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै
 ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ (युष्माक, ते, नव च) ॥ १ ॥

क्रा० १, प्र० ४, अनु० २-८]

सुत्यादिने कर्तव्या प्रहाः

[१९]

उपांशुग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अश्वभ्यां गमस्तिपृतो देवो देवानां पवित्रमसि येषां
भागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वाङ्गतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थि-
वेभ्यो मनस्त्वाष्टुर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिप्रेभ्य^३
एष ते योनिः प्राणाय त्वा (वाचः सप्तचत्वारिंशत्) ॥ २ ॥

अन्तर्यामग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मधवन् पाहि सोममुरुष्य रायः समिषो यजस्वान्तस्ते दधामि द्यावा-
पृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षं सजोषां देवैरवरैः परैश्चान्तर्यामे मधवन् मादयस्व स्वाङ्गतोऽसि मधु-
मतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टुर्वन्तरिक्षमन्विहि
स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्यः (१) स्त्वा मरीचिप्रेभ्य^६ एष ते योनिरपानाय त्वा ॥ (देवेभ्यः
सप्त च) ॥ ३ ॥

ऐन्द्रवायवग्रहः ॥ १ त्रिष्टुप्, २ गायत्री । सोमऋषिः ।

आ वांयो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे सुताः । उप प्रयोभिरा गतुमिन्दवो वामुशन्ति हि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वेष ते योनिः सजोषाभ्यां त्वा ॥ (आ त्रिचत्वारिंशत्) ॥ ४ ॥

मित्रावरुणग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोमं क्रतावृषा । ममेदिह श्रुतं हवम् ।

उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वेष ते योनिर्क्रतायुभ्यां त्वा ॥ (अयं विश्रुतिः) ॥ ५ ॥

आश्विनग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ।

उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वेष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वा (याऽष्टादश १८) ॥ ६ ॥

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतये ॥

उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वेष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वा ॥ (प्रातर्युजावेकात्रविंशतिः) ॥ ७ ॥

शुक्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

अयं वेनश्चोदयत् पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।

इममपा सङ्गमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति ॥

उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वेष ते योनिर्वीरता पाहि ॥ (अयं पञ्चविंशतिः) ॥ ८ ॥

*

मन्थिग्रहः ॥ जगती । सोमऋषिः ।

तं प्रुत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बहिषदं सुवर्दिदं प्रतीचीनं वृजनं दोहसे
गिराऽऽशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ।

उपयामगृहीतोऽसि मकीय त्वैष ते योनिः प्रजाः पाहि ॥ (त० पङ्क्तिः १०) ॥ ९ ॥

आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्था—ऽप्सुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा
यज्ञमिमं जुषच्चसु—पयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभिसवना
पाहि विष्णुस्त्वा पातु विश्वं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥

(ये त्रिचत्वारिंशत्) ॥ १० ॥

आतृच्यवत आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

त्रिंशत्त्रयंश्च गणिनो रुजन्तो दिवः रुद्राः पृथिवीं च सचन्ते ।

एकादशासौ अप्सुषदः सुतः सोमं जुषन्ताः सवनाय विश्वे ॥

उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभिसवना पाहि विष्णुस्त्वा
पातु विश्वं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (त्रिंशद् द्विचत्वारिंशत्) ॥ ११ ॥

उक्थ्यग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत् त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे
त्वैष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुवे ॥ (उपयामगृहीतो द्विचत्वारिंशत्) ॥ १२ ॥

ध्रुवग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम् ।

कविः सभ्राजमर्तिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥

उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षि-
त्तम एष ते योनिरग्रये त्वा वैश्वानराय ॥ (मूर्धानं पञ्चत्रिंशत्) ॥ १३ ॥

ऋतुग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

मधुश्च माधवश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्च—पशो—जश्च सहश्च सहस्यश्च तपश्च
तपस्यश्च—पयामगृहीतोऽसि सः सपोऽस्यः सहस्पत्याय त्वा ॥ (मधुश्च १०) ॥ १४ ॥

ऐन्द्राग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

इन्द्राग्नी आ गतः सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेपिता ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वा ॥ (इन्द्राग्नी विंशतिः) ॥ १५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

ओमांसश्चर्षणीधृतो विश्वे देवास आ गत । दाश्वाऽसौ दाशुषः सुतम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (ओमांसो विश्वेभ्यः)

॥ १६ ॥

पूर्वो मरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यश्शासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रं संहोदामिह तं हुवेम ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिः)

॥ १७ ॥

उत्तरमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा धार्यते अपिबः सुतस्य ।
तव प्रणीतो तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (इन्द्रं पाहि सोमं यथा धार्यते)

॥ १८ ॥

तृतीयमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मरुत्वाऽ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ।
आ सिञ्चस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्वश्वराजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (मरुत्वाऽ इन्द्र वृषभो रणाय)

॥ १९ ॥

महेन्द्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

महाऽ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाऽहव । स्तोमैर्वत्सस्यं वावृधे ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महानेकाक्षविश्वेभ्यः) ॥ २० ॥

महेन्द्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

महाऽ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्ही अमिनः स सहोमिः ।
अस्मद्वियं ग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महान् वृषभविश्वेभ्यः) ॥ २१ ॥

आदित्यग्रहः ॥ १-२ वृद्धती, ३ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

कदा च न स्तरीरासि नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे ।
उपोपेक्षु मध्वन् भूय इक्षु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥

उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥

कदा च न प्रयच्छस्युमे नि पासि जन्मनी ।

तुरीयादित्य सर्वनं त इन्द्रियामातस्थावमृतं दिवि ॥

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृडयन्तः ।

आ वो (१) वाचीं सुमतिर्वृत्यादुहोश्चिद्या वरिवो वित्तरासत् ॥

विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्ते ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि ॥ (वः सप्तविंशतिश्च) ॥ २२ ॥

सावित्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूररया धिया वामभाजः स्याम ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (वामं चतुर्विंशतिः) ॥ २३ ॥

सावित्रग्रहः ॥ जगती । सोमऋषिः ।

अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वं शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयम् ।

हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा मार्किर्नो अवशंस ईशत ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (अदब्धेभिश्चयैर्विंशतिः) ॥ २४ ॥

सावित्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (हिरण्यपाणिं चतुर्दश) ॥ २५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नम एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (सुशर्मा द्वादश)

॥ २६ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

बृहस्पतिस्तस्य त इन्द्रो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं गृह्णाम्यग्राह पत्नीवाः सज्जदेवेन त्वष्टा सोमं पिब स्वाहा ॥ (बृहस्पतिस्तस्य पञ्चदश) ॥ २७ ॥

हारियोजनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयजुषः स्तुत-
स्तोमस्य शस्तोक्तस्य हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्योर्धानाः सह सोमा इन्द्राय स्वाहा ॥

(हरिः पण्डितः) ॥ २८ ॥

कां १, प्र० ४, अनु० २९-३६]

सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः ।

[२३]

आग्नेयोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

अग्र आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥

उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते योनिरग्रये त्वा तेजस्वते ॥ (अग्ने त्रयोविंशतिः)

॥ २९ ॥

ऐन्द्रोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

उत्तिष्ठोर्जसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चम् सुतम् ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वोर्जस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वोर्जस्वते ॥ (उत्तिष्ठोर्जसा विंशतिः)

॥ ३० ॥

सौर्योऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते ॥

(तरणिर्विश्वशक्तिः) ॥ ३१ ॥

संगाहनम् ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः । भवा नः सप्रथस्तमः (आ नव) ॥ ३२ ॥

अवगाहनम् ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

ईयुष्टे ये पूर्वतरामर्पयन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः ।

अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥ (ईयुरेकादशविंशतिः)

॥ ३३ ॥

ओषणम् ॥ सोमऋषिः ।

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं
त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मलमलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि
रोचमानां त्वा सादयाम्यजसां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा साद-
यामि जाग्रतीं त्वा सादयामि (ज्योतिष्मतीषट्त्रिंशत्) ॥ ३४ ॥

सुवाहुतयः । विश्वेदेवा ऋषयः

प्रयासाय स्वाहा^१ ऽऽयासाय स्वाहा^२ वियासाय स्वाहा^३ संयासाय स्वाहा^४—द्यासाय
स्वाहा^५ ऽवयासाय स्वाहा^६ शुचे स्वाहा^७ शोकाय स्वाहा^८ तप्यत्वै स्वाहा^९ तपते
स्वाहा^{१०} ब्रह्महत्यायै स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} (प्रयासाय चतुर्विंशतिः) ॥ ३५ ॥

राजगवीहोमः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

चित्तं सन्तानेन भवं यकना रुद्रं तनिम्ना पशुपतिं स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन

[२४]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[कां० १, प्र० ४, अनु० ३६-४२]

रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तःपार्श्वेनौ — षष्ठहन् शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्
(चित्तमष्टादश) ॥ ३६ ॥

३७-४२ षोडशिमहः ॥ ३७-४० अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं । अर्वाचीनं सु ते मनो ग्रावां कृणोत वयुनां ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(आ तिष्ठ षड्विंशतिः) ॥ ३७ (३१) ॥

इन्द्रमिद्वरीं वहतोऽप्रतिधृष्टशवसं मृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं च मानुषाणाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(इन्द्रं त्रयोविंशतिः) ॥ ३८ (३२) ॥

असावि सोमं इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गंहि ।
आ त्वां पृणक्त्विन्द्रियं रजः सूर्यं न रुश्मिभिः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(असावि सप्तविंशतिः) ॥ ३९ (३३) ॥

सर्वस्य प्रतिशीवरीं भूमिस्त्वोपस्थ आऽर्धित ।
स्योनास्मै सुषदां भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(सर्वस्य षड्विंशतिः) ४० (३४) ॥

स्वराडनुष्टुप् ।

महाऽइन्द्रो वज्रवाहुः षोडशी शर्म यच्छतु ।
स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(महान् षड्विंशतिः) ॥ ४१ (३५) ॥

त्रिष्टुप् ।

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहच्छर विद्वान् ।
जहि शत्रुं रप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै ॥
(सजोषात्रिंशत्) ॥ ४२ (३६) ॥

दक्षिणा ॥ १ गायत्री, २-३ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आऽप्रा धावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्यं आत्मा जगतस्तस्थुर्वश्च ॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोधस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठां ते नमउक्ति विधेम ॥
दिवं गच्छ सुवः पतं रूपेण (१) वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः ॥
तुथो वो विश्ववेदा वि भेजतु वर्षिष्ठे अधि नार्के ॥

एतत् ते अग्ने राध्र ऐति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा
सुविता नयन्ती—ब्राह्मणमद्य राध्यासपृथिवीमर्षेयं पितृमन्तं पैतृमत्यं सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य
व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यै (२) रस्मदात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातास्मा विशतानवहायास्मान्
देवयानेन पथेत मुकृतां लोके सीदत तन्नः सःस्कृतम् ॥ (रूपेण, सदस्यै, -रदादेश च) ॥ ४३ (३७) ॥

समिष्टयजुर्होमः ॥ १-६ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

धाता रातिः सवितेदं जुषतां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजया सशराणो यजमानाय द्रविणं दधातुं ॥
समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सः सूरिभिर्मघवन्तसस्वस्त्या ।
सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानाः सुमत्या यज्ञियानाम् ॥
सं वर्चसा पयसा सं तनुभिरगन्महि मनसा सःशिवेन ।
त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणोत्व (१) नुं मार्षु तनुवो यद्विलिष्टम् ॥
यदद्य त्वां प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह ।
ऋधगयादृधगुताशमिष्ठाः प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान् ॥
स्वगा वो देवाः सदनमकर्म य आजग्म सवनेदं जुषाणाः ।
जक्षिवांसः पपिवांसश्च विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि ॥
यानाऽवह उशतो देव देवान् तान् (२) प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे ।
वहमाना भरमाणा हवींषि वसुं धर्मं दिवमा तिष्ठतानुं ॥

यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहै—ष ते यज्ञो यज्ञपते सहस्रक्तवाकः
सुवीरः स्वाहा देवा गातुविदो गातुं विरेच्य गातुमित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा
वाचि स्वाहा वाते धां ॥ (कृणोतु, तान्—, द्यात्त्वारेऽश्च ॥ ४४ (३८) ॥

४ (तै. सं.)

अवभृत्तः ॥ १-४ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उरु५ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ० ।
अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयविधश्चित् ॥
शतं ते राजन् भिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्ठे अस्तु ।
बाधस्व द्वेषो निर्कृतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मर्तु ॥
अभिष्टितो वरुणस्य पाशो^३—ऽग्रेरनीकमप आ विवेश ।
अपाचपात् प्रतिरक्षन्सूर्यं दमेदमे (१) समिधं यक्ष्यमे ॥
प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरणयेत् समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः ।
सं त्वां विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः ।

सूक्तत्राके नेमोवाके विधेमौ—वभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवेर्देवकृतमेनोऽयाडव
मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि^६ सुमित्रा न आप ओषधयः (२) सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो^७ देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतः५ सुभृतमकर्म देवेषु
नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतिघुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशं एघोऽस्येधिषीमहि^{१०} समिदसि^{११}
तेजोऽसि तेजो मयि धेह्य—ऽपो अन्वचारिषु५ रसेन समसृक्षमहि । पर्यस्वा५ अग्न आ (३)
ऽगमं तं मा स५ सृज वचसौ ॥ (दमेदम्, ओषधय, आ, षट् च) ॥ ४५ (२९) ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ८, १० त्रिष्टुप्; ३, ५, ७, ९, ११-१२ गायत्री; ६ अनुष्टुप् ।

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमश्नाम् ॥
यस्मै त्व५ सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम् ।
अश्विन५ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्त ५ रयिं नशते स्वस्ति ॥
त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्रातिं रिच्येत ॥
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवान५ (१) सुतासः ।
यदी५ सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अवसे हवन्ते ॥
अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि रोचसे । रक्षोहाऽमीवचातनः ॥
अपो अन्वचारिषु५ रसेन समसृक्षमहि । पर्यस्वा५ अग्न आऽगमं तं मा स५ सृज वचसौ ॥
वसुर्वसुपतिर्हिकमस्यग्रे विभावसुः । स्याम ते सुमतावणि ॥
त्वामग्रे वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे (२) अश्वरेषु राजन् ।
त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि ग्याम पृत्सुतीर्मर्त्योनाम् ।

त्वामग्ने वाजसातमं विप्रो वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥

अयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।

अयं शत्रूञ्जयतु हर्षिषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ^{१०} ॥

अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाङ् जुह्वास्यः^{११} ॥

त्वह्यग्ने (३) अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता । सखा सख्या समिध्यसे^{१२} ॥

उदग्ने शुचयस्तवै^{१३} * वि ज्योतिर्षो^{१४} ॥ (मध्वानं, मन्वे, ह्यग्नं, चतुर्दश च) ॥ ४६ (४०) ॥

[आ १०९ । वाच ४७ । उपयामगृहीत ५७ । आ ४३ । ऽयं २० । या १८ । प्रातर्युजा-१९ । त्रयं २५ । तं २६ । ये ४३ । त्रिप्ला-
४२ । दुपयामगृहीतो २२ । मूर्धानं ३५ । मधु-३० । रिन्द्राग्नी २० । ओमांसो २० । मरुत्वन्तु २६ । मिन्द्र २९ । मरुत्वात्
२९ । महान् १९ । महान् २६ । क्रदा ७७ । वाम- २४ । मर्दन्धेभि- २३ । हिरण्यपाणि- १४ । सुशर्मा १२ ।
वृद्धस्पति-१५ । हरि-२६ । रश्मि २३ । उत्तिष्ठन्- २१ । तरणि- २० । राप्यायस्वे-९ । यु- १९ । ज्योतिष्मती-
३६ । प्रयासाय २४ । चिन्ता-१८ । मातिष्ठे- २६ । न्द्र- २३ । मसावि २७ । सर्वस्य २६ । महान् २६ । सजोषा
३० । उ- ११८ । दातो-१४८ । हं १५६ । यः १६४ । षट्चत्वारिंशत् ॥ १८१० ॥]

इति प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

पुनराधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥] अग्निक्रंषिः ।

पुनराधानविधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्, ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेद्रुम् नो भविष्यति यदि
नो जेष्यन्तीति, तदग्निर्न्यकामयत तेनापाकामत् तद्देवा विजित्यावरुत्समाना अन्वायन्, तदस्य सहसा-
ऽदित्सन्त, सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं, यदश्वशीयत्, त (१) द्रजतं हिरण्यमभवत्, तस्माद्द्र-
जतं हिरण्यमदक्षिण्यमभुजं हि, यो बर्हिषि ददाति, पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति, तस्माद्बर्हिषि न
देयं सोऽग्निरब्रवीद्भाग्यसान्धयं व इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यब्रुवन्नृध्वत् खलु स इत्यब्रवीद्यो
मद्देवत्यमग्निमादधाता इति^१ तं पुषाऽऽधत्त तेन (२) पुषाऽऽध्नोत् तस्मात् पौष्णाः पशव उच्यन्ते,
तं त्वष्टाऽऽधत्त, तेन त्वष्टाऽऽध्नोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशव उच्यन्ते, तं मनुराऽधत्त, तेन मनुराध्नोत्, तस्मा-
न्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते, तं धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽध्नोत् संवत्सरो वै धाता, तस्मात् संवत्सरं प्रजाः
पशवोऽनु प्र जायन्ते^३ य एवं पुनराधेयस्यार्द्धं वेद (३) ध्नोत्येवं योऽस्यैवं बन्धुतां वेद, बन्धुमान्
भवति^४ भागधेयं वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत,
भागधेयेनैवैनं समर्धयत्यथो शान्तिरेवास्यैषा पुनर्धस्वोरा दधीतैतद्दे पुनराधेयस्य नक्षत्रं यत्पुनर्वसु,
स्वायामेवैनं देवतायामाधार्य, ब्रह्मवर्चसी भवति^५ दुर्भै (४) रा दधात्ययातियामत्वार्यं दुर्भैरा दधात्यङ्गय
एवैनमोषधीभ्योऽवरुच्याऽऽधत्ते^६ पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवरुच्या-
ऽऽधत्ते^७ ॥ (अर्णीयत तव, तेन, वेदं, दुर्भैः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १ ॥

* ४६।१३ (तै. सं. १।३।१४।२८.); × ४६।१४ (१।२।१४।१७)

याज्याद्यङ्गातविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते, पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तोः पशवो यज्ञमेव पशून्व रुधे^१ वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते, न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराक्षमक्षन्, पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो, देवानेव वीरं निरवदायाग्निं पुनरा (१) धत्ते^२ शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति^३ यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदग्नेयं सर्वं भवति सैवास्यर्द्धिः^४ सं वा एतस्य गृहे वाक् संज्यते योऽग्निमुद्वासयते स वाचं ससृष्टं यजमान ईश्वरोऽनु परामवितोर्विभक्तयो भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय (२) विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकर्षं - पांशु यजति यथा वामं वसु विविदानो गृहति तादृगेव तदं - मिं प्रति स्विष्टकृतं निराह यथा वामं वसु विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादृगेव तद्वि - भक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षट्करोत्यायतनादेव नैति^५ यजमानो वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती (३) जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति^६ कृतयजुः संभृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न यजुः कर्तव्यमित्यं - थो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं यजुर्यज्ञस्य समृद्धयै^७ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टोऽनड्वान पुनराधेयस्य समृद्धयै^८ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं तत (४) एवैनमव रुधे^९ वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानः^{१०} ॥ (भा., - अपराभावाया, - सऽहुती, ततः, षट्त्रिंशच्च) ॥ २ ॥

पुनराधानमन्त्राः ॥ १ उपरिशद्वृद्धी, २-४, ९-१० गायत्री; ५-६ अनुष्टुप्; ७-८, त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

भूमिर्भुम्भा द्यौर्वैरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा ।

उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे^१ ॥

आस्यं गौः पृश्निरकभीदसनन्मातरं पुनः । पितरं च प्रयन्तसुवः^२ ॥

त्रिंशद्धाम वि रोजति वाक् पतङ्गाय शिश्रिये । प्रत्यस्य वह द्युभिः^३ ॥

अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना । व्यख्यन्महिषः सुवः^४ ॥

यत् त्वा (१) क्रुद्धः परोवप मन्युना यदवर्त्या ।

सुकल्पमग्ने तत् तव पुनस्त्वोद्दीपयामसि^५ ॥

यत् ते मन्युपरोप्तस्य पृथिवीमनु दधसे । आदित्या विश्वे तद् देवा वसवश्च समाभरन्^६ ॥

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु ।

बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्^७ ॥

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त (२) र्षयः सप्त धाम प्रियाणि ।

सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेर्न^८ ॥

पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्र इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः ॥

सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्तिनया विश्वतस्परि ॥

लेकः सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा विन्यन्तु केतः सकेतः सुकेतस्ते न (३)
आदित्या आज्यं जुषाणा विन्यन्तु विवस्वाः अदितिर्देवज्जतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा
विन्यन्तु ॥ (त्वा, सप्त, न, -- अथोदश ६ ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

भूमिर्भूमना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कसर्णीरः काद्रवेयो
मन्त्रमपश्यत् ततो वै ते जीर्णास्तनूरपांघ्रत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गाहपत्यमा दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वा-
ऽऽ धत्तेऽथो पुतमेव पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमत्सैतं (१) मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यत्
सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गाहपत्यमा दधात्यन्नाद्यस्यावरुध्या अथो अस्यामेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा कुक्षः
परोवपेत्याहापहत एवास्मै तत् पुनं स्त्वोर्दपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते मन्युपरोमस्येत्याह
देवताभिरेवै (२) न सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते योऽग्निमुद्रासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप
तिष्ठते ब्रह्मा वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधात्वित्याह सन्तत्यै
विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह सन्तत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा (३)
इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्ने प्रियास्तनुवस्ता एवाव रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती
जुहोति यजमानमेवोर्जा च रय्या चोभयतः परि गृह्णात्या दित्या वा अस्माह्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मि-
ल्लोके व्यतृष्यन्त इमं लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् (४) होमानजुहवुस्त आधुवन् ते सुवर्गल्लोकमायन्
यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत स एतान् होमान्जुहुयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमाधुवन् तामेवधौति ॥
एत-मेव, जिह्वा, एतान्, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

आहवनीयोपस्थानम् ॥ १-३, ७-१२ गायत्री, ४ जगती, ५ त्रिष्टुप्, ६ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्रये । आरे अस्मे च शृण्वते ॥

अस्य प्रत्नामनु द्युतं शुक्रं दुदुह अहयः । पयः सहस्रसामृषिम् ॥

अग्निर्मुधा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम् । अपाः रेतोऽसि जिन्वति ॥

अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः ।

यमप्रवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं विशुवं विशेविशे ॥

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या (१) उभा राधसः सह मादयध्वै ।

उभा दाताराविषाः रथीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥

अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः ।

तं जानन्नग्र आ रोहाथा नो वर्धया रयिम् ॥

अग्र आयुर्वि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
 अग्रे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत्पोष रयिं (२) मयि ॥
 अग्रे पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वसि यक्षि च ॥
 स नः पावक दीदिवोऽग्रे देवा इहाऽऽवह । उप यज्ञ इविश्व नः ॥
 अग्निः शुचित्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कावः । शुची रोचत आहुतः ॥
 उदग्रे शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतीः शुचयः ॥
 आयुर्दा अग्रेऽस्यायुर्मे (३) देहि वर्चोदा अग्रेऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्रेऽसि तनुवं
 मे पाह्ये यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पूर्णं चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीये न्धानास्त्रा
 शत हिमा द्युमन्तः समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतं सुवीरासो अदाभ्यम् ।
 अग्रे सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि नाके ॥
 सं त्वमग्रे सूर्यस्य वर्चसा (४) ऽगथाः समृषीणाः स्तुतेन सं प्रियेण चास्मा ।
 त्वमग्रे सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रजया सृज ॥
 (आहुवध्वै, रयिं, मे, वर्चसा, सप्तदश च) ॥ ५ ॥
 गार्हपत्यस्य पुनरध्याहवनीयस्य चोपस्थानम् ॥ १, ५-७, १२-१३ गायत्री, ९-१० द्विपदा विराट्, १४ वृद्धती,
 १५ अनुष्टुप् । अमिर्कषिः ।
 सं पश्यामि प्रजा अहमिदं प्रजसो मानवीः । सर्वा भवन्तु नो गृहे ॥
 अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोर्जः स्थोर्जो वो
 भक्षीय रेवती रमध्वमस्मिँल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात
 बह्वीर्मे भूयास्त (१) संहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽ गौपत्येनाऽऽ रायस्पोषेण सहस्रपोषं
 वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्ताम् ॥
 उप त्वाऽग्रे दिवेदिवे दोषावस्तधिया वयम् । नमो भरन्त एमसि ॥
 राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्धमानस्वे दमे ॥
 स नः पितेव सूनवेऽग्रे सृपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥
 अग्रे (२) त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरुध्यः ॥
 तं त्वा शोचिष्ठऽदीदिवः । सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥
 वसुंरग्निर्वसुश्रवाः । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः ॥
 ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडाः स्थ
 मधुकृतः स्योना मा ऽऽ विशतेरा मदः । सहस्रपोषं वः पुष्यासं (३) मयि वो रायः श्रयन्ताम् ॥
 तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

सोमान्स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं य औशिजम् ॥

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे ।

उपोषेन्नु मधवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥

परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं महस्य धीमहि ।

धृषद्वर्णं (४) दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः ॥

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मयात्वं गृहपतिना भूयाः शतं हिमास्तामाशिषमा शोसे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शोसेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम् ॥
(भूयास्त, स्वस्तयेऽग्ने, पुण्यासं, धृषद्वर्णं, मेकाक्षत्रिः शच्च) ॥ ६ ॥

पञ्चमानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ।

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह स्तोममेवास्मै युनक्त्यु—पेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्य—स्य प्रत्नामनुद्युतमित्याह सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकं समारोहत्य—भिर्मुर्धा दिवः ककुदित्याह मुर्धानमे (१) वैनः समानानां करोत्यथो देवलोकादेव मनुष्यलोके प्रतितिष्ठत्य—यमिह प्रथमो धायि धातुभिरित्याह मुख्यमेवैनं करोत्यु—भा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्याहौजो बलमेवाव रुन्धेः इयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशून्मेवाव रुन्धेः षड्भिरुप तिष्ठते षड्वा (२) ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तराभिरुप तिष्ठते द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽञ्चो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुप तिष्ठते पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोप तिष्ठते योग एवास्यैष उप तिष्ठते (३) दम एवास्यैष उप तिष्ठते याँवास्यैषोप तिष्ठते यथा पापीयाञ्छैर्यस आहत्य नमस्यति तादृगेव तदा—युर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्याहा ऽऽयुर्दा ह्येष वचोदा अग्नेऽसि वचो मे देहीत्याह वचोदा ह्येष तनुपा अग्नेऽसि तनुवं मे पाहीत्याह (४) तनुपा ह्येषो अग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे प्रजायै पशूनामुनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिवै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभैषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्धे इन्धानास्त्वा शतं (५) हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्ये—षा वै सुमीं कर्णकावत्येतया ह स्म वै देवा असुराणां शतहर्हास्तृहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतर्धी यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति स्तृत्या अछम्बट्कारं सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं (६) भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्ने सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते (मुर्धानं, वै, तिष्ठत, आह, शतः, महः, षोडश च) ॥ ७ ॥

षष्ठानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् । अग्निर्ऋषिः ।

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धेः ऽस्मः स्थास्मो वो भक्षीयेत्याहाम्मो ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सह स्थ सहो वो भक्षीयेत्याह सहो ह्येता

ऊर्जस्थोऽँ वो भक्षीयेत्या (१) होजो ह्येता रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशून्नेवात्मन् रमयते
इहैव स्तेतो माऽप ग्रातेत्याह ध्रुवा एवैना अनपगाः कुरुते इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः स हि-
तासि विश्वरूपीरिति वत्समाभि मृशत्युपैवैनं धत्ते पशुचितमेनं कुरुते प्र (२) वा एषोऽस्माँल्लोकाच्चय-
वते य आहवनीयमुप तिष्ठते गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव निहते
गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै गायत्री तेज एवात्मन् धत्तेऽथो यदेतं तृचमुन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यं वा
अनु द्विपादो वीराः प्रजायन्ते य एवं विद्वान् द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप तिष्ठते (३) आस्य वीरो जायते
ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यतेत्याहऽऽ शिषमेवैतामा शास्ते तत्सवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसूत्यै सोमान्
स्त्ररणमित्याह सोमपीथमेवाव रुन्धे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे कदा चन
स्त्रीरसीत्याह न स्त्रीः रात्रिं वसति (४) य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते परित्वाग्ने पुरं वयमित्याह
परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दायां - अं गृहपत इत्याह यथायजुरेवैतं चक्षत हिमा इत्याह शतं त्वा
हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे
ज्योतिष्मती (५) मिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा
शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ॥
(ऊर्जवोभक्षीयेति, प्र, गार्हपत्यमुपतिष्ठते, वसति, ज्योतिष्मती, मेकात्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

पूर्वोक्तोपस्थानस्याग्निदोत्राङ्गता ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं तस्यैव तदेतः सिञ्चति प्रजनने प्रजननं हि वा
अग्नि-रथौषधीरन्तर्गता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव
प्रातस्तनेन जनयति तदेतः सिक्तं न त्वष्ट्राऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः सिक्तस्य (१) त्वष्ट्रा
रूपाणि वि करोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै दैव्यस्त्वष्ट्रा यो यजते ब्रह्मीभिरुप तिष्ठते रेतस एव
सिक्तस्य बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्चो भूयान् भवति य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते
ऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां तेऽसुरा यदेवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह (२) रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना
अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी रात्रिराग्नेयाः पशव इममेवाग्निस्तवाम स नः स्तुतः पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽ-
ग्निमस्तुवन्तस् पश्यः स्तुतो रात्रिया अर्ध्यहराभि पशून्निर्जत ते देवाः पशून् वित्त्वा कामा अकुर्वन्त य एवं
विद्वानग्निमुप तिष्ठते पशुमान् भवत्यां (३) दित्यो वा अस्माँल्लोकादमुं लोकमैत् सौऽमुं लोकं गत्वा पुन-
रिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य मृत्योरविभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सौऽमन्यतेममेवाग्नि-
स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सौऽग्निमस्तौत् स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्य
(४) एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते सुवर्गमेव लोकमैति सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एना-
वुप तिष्ठते यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः स हि नक्तं
व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्य (५) नक्तमुप तिष्ठते
ज्योतिषैव तमस्तर्ग्युं - पस्थेयोऽग्नीर्नोपस्थेया इत्याहुर्मनुष्यायेनै योऽहं राहत्याथैनं याचति स

क्र० १, प्र० ५, अनु० ९-१०]

पुनराधानम्

[३३]

इत्थे तमुपीच्छत्यथ को देवानहंरह्याचिष्यतीति तस्मात्प्रोपस्थेयो^१ ऽथो खल्वहुराशिषे वै कं यज-
मानो यजत इत्येषा खलु वा (६) आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुप तिष्ठते तस्मादुपस्थेयः^२ प्रजापतिः पशून्-
सृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दोभिस्त्विच्छन्दोभिस्त्विच्छन्दोभिरुप तिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति^३
न तत्र जाम्यस्तीत्याहुयोऽहंरहरूप तिष्ठत इति^४ यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुप तिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ्
विष्वङ् प्रजायां पशुभिः (७) रेति कर्वातिर्यङ्मुपतिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजायां पशुभिरेति^५
(सिक्तस्थं, सुह, भवति, यो, य, खलु वै, पशुभिः, खयोदश च) ॥ ९ ॥

प्रवत्स्यतो यजमानस्याग्नेरुपस्थानमन्त्राः, आचमनम्, कपालानुमन्त्रणादि च । १, २, ६, ९ त्रिष्टुप्; ३ विपरीता बृहती;
४ शङ्कुमत्यनुष्टुप्; ५, ७, ११ अनुष्टुप्; १२ विराट्स्थाना; ८ द्विपदा । प्रजापतिर्ऋषिः ।)

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्धदग्ने ।

तत्त्वं विभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम विभराण्यग्ने ॥

मम नाम तव च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः ।

आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते ॥

नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजै ।

अषाढो (१) ऽग्निर्वृहद्व्या विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः^३ ॥

त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः ।

सं मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धाः ॥

अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः । अस्मा अस्तु सुवीर्यम् ॥

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं सप्तमं दधातु ।

आ इष्टा उषसो निष्पुचश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन^६ ॥

पर्यस्वतीरोषधयः (२) पर्यस्वद्वीरुधां पर्यः । अपां पर्यतो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सःसृजं ॥

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छ्लेकं तन्मे राध्यतार्ष ॥

अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह यान् हवामहे ॥

आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य ॥

कस्त्वा युनक्ति स त्वां युनक्तुं यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति (३) वेधसः ।

पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायु विमुञ्चताम ॥

अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः ।

इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति ॥ ०

त्रयस्त्रिंशत्तन्त्रो ये वितन्तिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतदधामि स्वाहा
घर्मो देवाः अप्येते ॥ (अषाढ, ओषधय, उपचिन्वन्ति, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

५ (तै. सं.)

काम्या याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, १३, १५, १७, २० गायत्रीः ३, ७ जगतीः ४-६, ८-१०, १२, १४, १६, १८-१९
त्रिष्टुप्; ११ अनुष्टुप् । विश्वेदेवाऋषयः ।

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽ प्र यातु परावतः । अग्निरुक्थेन वाहसां ॥
 ऋतावानं वैश्वानरमुतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं वर्ममीमहे^२ ॥
 वैश्वानरस्य दुःसनाभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यया कविः ।
 उभा पितरा मह्यन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी भूरिरेतसां ॥
 पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीरा विवेश ।
 वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स (१) रिषः पातु नक्तम् ॥
 जातो यदग्ने भुवना व्यरुयः पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा ।
 वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नैः ॥
 त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः ।
 त्वं देवाः अभिशस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वां ॥
 अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि क्षत्रमजरं सुवीर्यम् ।
 वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं वैश्वानर (२) वाजमग्ने तवोतिभिः ॥
 वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हि कं भुवनानामभित्रीः ।
 इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण ॥
 अवं ते हेडो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविभिः ।
 क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनासि शिश्रथः कृतानि ॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय ।
 अथा वयमादित्य (३) व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥
 दुधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ॥
 सुरभि नो मुखा करत् प्र ण आयूषि तारिषत् ॥
 आ दधिक्राः शर्वसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषाऽपस्ततान ।
 सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पुणक्तु मध्वा समिमा वचांसि^२ ॥
 अग्निर्मूर्धा^३ भुवः^४ (४।४।४)
 मरुतो यद् वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू न (४) उप गन्तम ॥
 वा वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
 अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रधि नो धत्त वृषणः सुवीर्यम् ॥

अदितिर्न उरुष्यत्वादितिः शर्मं यच्छतु । अदितिः पात्वहंसैः ॥

महीम्बुषु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।

तुविक्षत्रामजरन्तीमुखी सुशर्माणमदिति सुप्रणीतिर्म् ॥

सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं सुशर्माण (५) मदिति सुप्रणीतिम् ।

दैवीं नावस्वरित्रामनागसमसंवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये ॥

इमा सु नावमा रुहस्व शतारित्रा शतस्पर्शाम् । अर्चिष्ठद्रा पारयिष्णुम् ॥ (दिवा स, सहस्रिणं वैश्वानराः, ५५ दिव्या, तु नो, जनेहसं सुशर्माण, मेकाक्षवि शतिश्च) ॥ ११ ॥

[देवासुराः २२५ परा २३६ भूमि-१६३ । भूमि-२२५-रुप्रयन्तः २१७ संप्रज्या-२२९ मय्यज्ञः ३१६ संप्रज्यामी-२७५ । त्याहाशिहोत्रं ३६३ । सम नाम १९५ । वैश्वानर २७९ । (एकादश ॥ ११ ॥ २७२७)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

याजमानकाण्डम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।

आज्यग्रहणानुमन्त्रणम् ॥ अनुष्टुप् ।

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्वर्धनं च । बृहस्पतिप्रदत्तो यजमान इह मा र्षेवत् ॥

आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मं सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः । सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायु (१) रसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽमि धारयामि तस्य ते भक्ष्यं पञ्चानां त्वा वार्तानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि चरोस्त्वा पञ्चविलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय (२) धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्याय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्त्तसाय त्वा गृह्णामि भूरस्माकं हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि कामाय त्वा गृह्णामि (सत्यायुः, रोजसेयन्त्राय, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ १ ॥

हविर्देवानानुमन्त्रणम् ॥ ४-५ द्विपदा त्रिष्टुप्; ६ त्रिष्टुप्; १० पिपोलिक्रमध्या ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूपासं धीरश्चेत्ता वसुविदुः प्रोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविदभिभूरस्याभिभूरहं संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुविद्युनजिम त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्या-यास्मै वोढवे जातवेदः ॥

इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहतो वयं तैः ॥

यन्मे अग्रे अस्य यज्ञस्य रिष्या (१) दद्यात् स्कन्दादाज्यस्योत त्रिणो ।
 तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्र्कृत्या उपस्थे ।
 भू-भुवः सुव-रुच्छुष्मो अग्रे यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासते । अग्रे देवेन्द्रमन्विच्छु
 मन्त्रजिह्वा-मर्त्यस्य ते होतमूर्धन्ना जिघर्षि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वायं सुवीर्याय मनोऽसि
 प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽ विशे वागस्येन्द्री सपत्नश्चरणी (२) वाचा मेन्द्रियेणाऽऽ
 विशे वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातुं ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः
 प्रीणातुं वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तुं शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता
 प्रीणातुं हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मा प्रीतौ प्रीणीता-मग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान्
 भूयासं-मग्नेरहं देवयज्यया-ज्ञादो भूयासं (३) दधिधरस्यदन्धो भूयासममुं दमेयं-मग्नीषोमयो-
 रहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासं-मिन्द्राग्निभोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो भूयासं-मिन्द्रस्याहं देव-
 यज्ययेन्द्रियावी भूयासं महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयं-मग्नेः स्विष्टकृतोऽहं
 देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् ॥ (रिष्यात्, सपत्नश्चरणी, -ज्ञादो भूयास, ऋषट्निश्चय) ॥ २ ॥

इडा मागाद्यनुमन्त्रणम् ॥ ५ त्रिष्टप् । प्रजापतिर्ऋषिः

अग्निर्मां दुरिष्टात् पातु सविताऽघशः सा-द्यो मेऽन्ति दूरेऽरातीयति तमेतेन जेषुं सुरुष-
 वर्षवर्ण एहीमान् मद्रान् दुर्याः अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीर्षाणि मृद्वमिड एह्यदित एहि सरस्व-
 त्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टिं तेऽशीयोपहूत उपहवं (१) तेऽशीय सा मे सत्याशीरस्य
 यज्ञस्य भूयादरेडता मनसा तच्छक्रेयं यज्ञो दिवः रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पन्थास्तेन
 यज्ञो देवाः अप्येत्स्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् राय उत यज्ञाः सचन्तामस्मासु सन्त्वाग्निषः सा
 नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टो नो (२) ऽसि जुष्टि ते गमेयं मनो
 ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञः समिमं दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम् ॥

ब्रध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोषं दसतुं प्रजापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान् पर्यस्वान्
 प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा (३) मा मेक्षेष्ठा
 अमुत्रामुष्मिन् लोके ॥ (उपहवं, जुष्टो न-स्वा, षट् च) ॥ ३ ॥

अनुयाजादीनामनुमन्त्रणम् ॥ १२-१३ अनुष्टुप्; १४ ५२ उष्णिक्; १८ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

बहिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासं नराः सस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासं-मग्नेः
 स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं-मग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषुं सौमस्याह-
 मुज्जितिमनूज्जेषुं-मग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषुं-मग्नीषोमयोरहमुज्जितिमनूज्जेषुं-मिन्द्राग्निभोरहमुज्जि-
 तिमनूज्जेषुं-मिन्द्रस्याहमु (१) ज्जितिमनूज्जेषुं महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूज्जेषुं-मग्नेः स्विष्ट-

कृतोऽहमुज्जितमनूज्जेषं^१ वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः^२ अर्कः ॥

उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।

अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपूचीनान् व्यस्यताम^३ ॥

एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो (२) वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम^४ ॥

रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयतु^५ हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वे^६ तशेन त्वा सूर्यो देवतां गमयतु^७ वि ते मुञ्चामि रश्मिना विरश्मीन् वि योक्त्रा यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च मद्रं प्र णो ब्रूताद्वागधान् देवतासु^८ ॥

विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयु^९ सोमस्याहं देवयज्यया (३) सुरेता रेतो धिषीयं त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाः रूपं पुषेयं^{१०} देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासं^{११} वेदोऽसि चित्तिरसि विदेय कर्मासि करुणमसि क्रियासं^{१२} सनिरसि सनितासि सुनेयं घृतवन्तं कुलायिनं^{१३} रायस्पोषं^{१४} सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनम् (इन्द्र-स्याह, -मिन्द्रवन्त, सोमस्याहं देवयज्यया, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

ध्रुवाप्यायनादि ॥ १ विराट्स्थाना । प्रजापतिर्ऋषिः ।

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयज्यः ।

सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन्^{१५} ॥ ०

प्रजापतेर्विभानाम् लोकस्तस्मिन्स्त्वा दधामि सह यजमानेन सदैसि सन्मै भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मेक्षेष्टाः^{१६} प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां^{१७} दक्षिणायां (१) दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां^{१८} प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्तां^{१९} मुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तां^{२०} मूर्ध्व्यां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां^{२१} विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो^{२२} विष्णोः क्रमोऽस्यभिश्चिहा त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो^{२३} विष्णोः (२) क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो^{२४} विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशो नु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः^{२५} ॥ (दक्षिणायां, द्विष्मो विष्णो, -रेकात्रिंशच्च) ॥ ५ ॥

सूर्योपस्थानादि ॥ ९-१० गायत्री; १४ अतिजगती; १५ त्रिष्टुप् ।

अगन्म सुवः सुवरगन्म सदृशस्ते मा च्छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि^{२६} सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मिनामायुर्धा अस्यायुर्मै धेहि वर्चोधा असि वर्चो मायि धेही^{२७} दमहमं आतृव्यमाम्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्याभिर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मैः ॥ (१)

सं ज्योतिषाऽभूर्व—मैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते^१ समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा तै अग्ने दीद्यासं वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासं—मय्य आयुंषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥

अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । (२) दधत् पोषं रायिं मयि^२ ।

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतं हिमास्तामाशिषमाशासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीं^३ कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्व^४—मे व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि^५ यज्ञो बभूव स आ (३) बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे ।

स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मां अधिपतान् करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥

गोमां अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदुमिदप्रमुष्यः ।

इडावां एषो असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुधः सभावान् ॥

(द्विष्मः । सुवीर्यं, स आ, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ ६ ॥

देवतापरिग्रहादिविधिः ॥ प्रजापतिर्क्रावः ।

यथा वै संमृतसोमा एवं वा एते संमृतयज्ञा यदंशपूर्णमासौ कस्य वाहं देवा यज्ञमा गच्छन्ति कस्य वा न बहुनां यजमानानां यो वै देवताः पूर्वैः परिगृह्णाति स एनाः श्वो भूते यजते एतद्वै देवानामायतनं यदाहवनीयोऽन्तराग्नी पशूनां गार्हपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितृणां—मग्नि गृह्णाति स एवायतने देवताः परि (१) गृह्णाति ताः श्वो भूते यजते^३—व्रतेन वै मेध्योऽग्निर्व्रतपतिर्ब्राह्मणो व्रतभृद् व्रतमुपैष्यन् ब्रूयादग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामीत्यं—अग्नौ देवानां व्रतपतिस्तस्मा एव प्रतिप्रोच्य व्रतमालभते^६ बर्हिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति वत्सैरमावास्यायामेतद्धेतयोरायतनम्—पस्तीर्यः पूर्वैश्चाग्निरपरश्चेत्याहु—मनुष्या (२) इन्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवावसानमुपास्मिच्छ्वो यक्ष्यमाणे देवता वसन्ति य एवं विद्वानग्निमुपस्तृणाति^७ यजमानेन ग्राम्याश्च पशवोऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहु र्यद्वा म्यानुपवसति तेन ग्राम्यानव रुन्धे यदारण्यस्याश्नाति तेनारण्यान्यदनाश्वानुपवसेत् पितृदेवत्यः स्यादा—रण्यस्याश्नातीन्द्रियं (३) वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते^८ यदनाश्वानुपवसेत् क्षोधुकोः स्याद्यदश्वीयाद्रुद्रोऽस्य पशून्भिमन्येतां—पोऽश्नाति^९ तक्षेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः पशून्भि मन्यते^{१०} वज्रो वै यज्ञः क्षुत्बलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसति वज्रेणैव साक्षात् (४) क्षुधं भ्रातृव्यं हन्ति ॥ (परि, मनुष्या, इन्द्रियं, साक्षात्, त्रीणि च) ॥ ७ ॥

यज्ञायुचसम्भृतिः ॥ प्रजापतिर्क्रावः ।

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाय श्रद्धधत्ते^१ ऽपः प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत उमर्येऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धधत्ते^२ तदाहुरति वा एता वर्त्रं नेदन्त्यति वाचं

मनो वावैता नाति नेदन्तीति^३ मनसा प्रणयती^४—यं वै मनो (१) ऽनयैवैनाः प्र णयत्यै—स्कन्नहवि-
र्भवति य एवं वेद^५ यज्ञायुधानि संभरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव तत्संभरति^६ यदेकमेकं संभ-
रेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत् सह सर्वाणि मानुषाणि द्वेष्टे संभरति याज्यानुवाक्ययोरेव रूपं करोत्यथो
मिथुनमेवं यो वै दश यज्ञायुधानि वेदं मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते^७ स्फ्य (२) अ कृपालानि
चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं च शम्यां चोत्खलं च मुसलं च दृषद्वोपला चैतानि वै दश
यज्ञायुधानि य एवं वेदं मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते^८ यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य
देवा हव्य^९ हविर्निरूप्यमाणमभि मन्त्रयेताग्निं ५ होतारमिह तं हुव इति (३) देवेभ्य एव प्रति-
प्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्य^{१०}—मेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते^{११} तदुदित्वा
वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमतनुत मनसैव तद्यज्ञं तनुते रक्षसामनन्वव-
चारयं यो वै यज्ञं योग आगते युनाक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु^{१२} कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति (४) त्याह
प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिर्नैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु^{१३} ॥ (वै मनः, स्फ्य, इति युनक्त्वे, कादश च) ॥ ८ ॥

द्वादशद्वन्द्वसम्पत्तिः ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं चोक्थ्य चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमि-
मीतयावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्या तावानति-
रात्रो^१ य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वान् पौर्ण-
मासीं यजते यावदुक्थ्येनोपाप्नोति (१) तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते यावदतिरात्रे-
णोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति^२ परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्र आसीत् तेन स परमां काष्ठांमगच्छत् तेन
प्रजापतिं निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठांमगच्छत् तेनेन्द्रं निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां
काष्ठांमगच्छत् तेनाग्नीषोमौ निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठांमगच्छतां य (२) एवं विद्वान्
दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां गच्छति^३ यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जीयते
द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पाद्यानीत्याहुर्वत्सं चोपाव-
सृजत्युखां चाग्निं श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च समाहन्त्यधि च वपते कृपालानि चोप दधाति पुरोडाशं
(३) चाग्निश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नहति प्रोक्ष-
णीश्चाऽऽसादयत्याज्यं चै^४—तानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य एव^५ सम्पाद्य यजते प्रजाते-
नैव यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जीयते^६ ॥ (उक्थ्येनोपाप्नोत्य, गच्छतां यः, पुरोडाशं, चत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

हविः सादनम् ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान् कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयास-
मित्याहाप्रतिवादिन एवैनान् कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहं संजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं प्रत्युत्पिपीते
तमुपास्यते^१ युनजिम त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेनै (१) वैनं युनक्ति यज्ञस्य वै सप्त-
द्वेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्यूहनासुरान् पराभावयन् यन्मै अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह

यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् पराभावय—त्यग्निहोत्रमेतामि-
र्व्याहृतिमिरुपसादये—यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मेता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म (१) कुरुते संवत्सरे
पर्यागत एतामिरेवोपसादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्यालभ-
मान एतामिर्व्याहृतीभिर्हवीरप्यासादयेद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मेता व्याहृतयो यज्ञमुख
एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एतामिरेवासादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति यद्वै यज्ञस्य
साम्ना क्रियते राष्ट्र (३) यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यद्वा विशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण
यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्दध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण
यज्ञेन यजते यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां
दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्या वै पुरोऽनुवाक्या भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्या (४) ऽऽशीर्गच्छति यान् कामयेत
यजमानान्तसमावर्त्येतान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया अर्धर्च एकां दध्या-
द्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्च एकां तथैनान्तसमावर्ती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै पर्जन्यः
सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति मनोऽसि
प्राजापत्यं (५) मनसा मा भुतेनाऽऽविशेत्याह मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन्
धत्ते प्रागस्यैन्द्री संपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते ॥
(तेनै, -व ब्रह्म, राष्ट्रं, यज्ञस्य, प्राजापत्यं, भ्रातृव्यं शब्द) ॥ १० ॥

आश्रवणदिमन्त्रविधानम् ॥

यो वै संसदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् अशतं आ श्रावयेति चतु-
रक्षरमस्तु श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्वाक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं द्वाक्षरो वषट्कार एष वै संसदशः
प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य एवं वेदं प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् अशतं यो वै यज्ञस्य प्रार्यणं प्रतिष्ठा
(१) मुदयन् वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन स्रग्स्थां गच्छत्या श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार
एतद्वै यज्ञस्य प्रार्यणमेषा प्रतिष्ठैतदुदयनं य एवं वेदं प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन स्रग्स्थां गच्छति यो वै
सुनृतायै दोहं वेदं दुह एवैनौ यज्ञो वै सुनृताऽऽश्रावयेत्येवैनौमहदस्तु (२) श्रौषडित्युपावाङ्माग्य-
जेत्युदनैषीचे यजामह इत्युपासद्वषट्कारेण दोह्येष वै सुनृतायै दोहो य एवं वेदं दुह एवैनौ
देवा वै सत्रमासत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामाद्रीं पङ्क्तिमपश्यन्ना श्रावयेति पुरोवातमजनयज्ञस्तु श्रौष-
डित्यभ्रं समप्लावयन् यजेति विद्युतं (३) मजनयन् ये यजामह इति प्रार्ययज्ञभ्यस्तनयन् वषट्कारेण
ततो वै तेभ्यो दिशः प्राप्यायन्त य एवं वेदं प्रास्मै दिशः प्यायन्ते प्रजापतिं त्वो वेदं प्रजापतिस्त्वं
वेदं यं प्रजापतिर्वेदं स पुण्यो भवत्येष वै छन्दस्यः प्रजापतिरा श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्-
कारो य एवं वेदं पुण्यो भवति वसन्त (४) मृतानां प्रीणामीत्याहर्नवो वै प्रयाजा ऋतून्नेव प्रीणाति
तैऽस्मै प्रीता यथापूर्वं कल्पन्ते कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवं वेदा श्रीगोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान्
भूयासमित्याहाश्रीगोमाभ्यां वै यज्ञश्चक्षुष्मान् ताम्यामेव चक्षुषात्मन् धत्ते अग्रेहं देवयज्ययाज्ञादो भूयास-

मित्याहाग्निर्वै देवानामन्नादस्तेनैवा (१) ऽन्नाद्यमात्मन् धत्ते^३ दन्धिर्स्यदब्धो भूयासममुं दमेयमित्याहे-
तया वै दब्ध्या देवा असुरानदभ्युवन् तथैव भ्रातृव्यं दध्ने^३ त्वग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मित्याहाग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन् ताभ्यामेव भ्रातृव्यं स्तृणुत^४ इन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्य-
न्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येवान्नादो भवती^५ न्द्रस्या (६) ऽहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रि-
याव्येव भवति^६ महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमित्याह जेमानमेव महिमानं गच्छ-^७
त्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्यया ऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति^८ ॥
प्रतिष्ठा,--महदस्तु, विद्युतं, वसन्त,--मेवे,--न्द्रस्या, ऽष्टात्रिंशच्च) ॥ ११ ॥

काश्यायाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १, ३, ७ गायत्री; २, ४, ९-११, १३-१४, १६-१९ त्रिष्टुप्; ५, ८, १२, १५ अनुष्टुप्;
६ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनैभ्यः । अस्माकमस्तु केवलैः ॥

इन्द्रं नरो नेमार्धिता हवन्ते यत्पार्या युनजते धियस्ताः ।

शूरो नृषाता शर्वसश्चक्रान आ गोमति व्रजे भजा त्वं नः^१ ॥

इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनैषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे^३ ॥

अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।

अनु (१) क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषहे^२ ॥

आ यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा ।

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः^४ ॥

आमासु पक्रमैरय आ सूर्यं रोहयो दिवि ।

घर्म न सामं तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गर्विणसे गिरिः^५ ॥

इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषतं ॥

गायन्ति त्वा गायत्रिणो (२) ऽर्चन्त्यर्कमर्किणः ।

ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुद्वंशमिव येमिरे^६ ॥

अऽहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठदाने सुमति गृणानाः ।

इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः^७ ॥

विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः ।

अऽहंसो यत्र पीपरघथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते^८ ॥

प्र स्रज्जायं प्रथममध्वराणां (३) मऽहोमुचं वृषभं यज्ञियानाम् ।

अपां नपातमश्विना हर्यन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः^९ ॥

६. (तै. सं.)

वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः ।
 अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्मा५ अभिदासति^{१२} ॥
 इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
 अपानुदो जनममित्रयन्तंमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम्^{१३} ॥
 मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत (४) आ जगामा परस्थाः ।
 सूक५ स५शायं पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून् ताढि वि मृधो नुदस्व^{१४} ॥
 वि शत्रून् वि मृधो नुद वि वृत्रस्य हनू रुज ।
 वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासतः^{१५} ॥
 त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र५ हवेहवे सुहव५ शूरमिन्द्रं^{१६} ।
 हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्र५ स्वस्ति नो मघवा घात्विन्द्रः^{१७} ॥
 मा ते अस्या५ (५) सहसावन् परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै ।
 त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरुथैस्तव प्रियासः सुरिषु स्याम^{१८} ॥
 अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत धुमन्तम् ।
 ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अकैरवर्षयन्नहये हन्तवा उ^{१९} ॥
 वृष्णे यत् ते वृषणो अकर्मचानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः ।
 अनश्वासो ये पवयोऽरथा इन्द्रैषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून्^{२०} ॥

(वृत्रहस्येऽनु, गायत्रिणो, ऽध्वराणो, परावतो, ऽस्या, -स्रष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ १२ ॥

[सं त्वा १३३ । ध्रुवो-१८६ । स्यऽसि-१५६ । बर्हिषोह १९४ । माप्यायता- १२९ । मगन्म १८५ । यथा वै २०३ । यो वै २११ । प्रजापति-१९० । -ध्रुवोऽसि २८६ । यो वै सन्तदश-३३८ । -मिन्द्रं वो २९८ । द्वादश ॥ २५०९]

[॥ इति प्रथमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

याजमान-ब्राह्मणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।

इडाबुमन्त्रणमन्त्रब्राह्मणम् ॥

पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा खलु वै पाकयज्ञः सैषान्तरा प्रयाजानूयाजान् यज-
 मानस्य लोकेऽवहितं तामाह्वियमाणामभि मन्त्रयते सुरुपवर्षवर्ण पृहीति पशवो वा इडा पशूनेवोप-
 ह्वयते यज्ञं वै देवा अदुहन् यज्ञोऽसुरा५ अदुहन् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै यज्ञस्य दोहं
 विद्वान् (१) यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे^३ सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादित्याह्वैष वै यज्ञस्य
 दोहस्तेनैवैनं दुहे^४ प्रप्ता वै गौर्दुहे प्रप्तेडा यजमानाय दुह पृते वा इडाये स्तना इडोपहृतेति वायु-
 र्वत्सो^५ यर्हि होतेडासुपह्वयेन तर्हि यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेन् (२) मात्रे वत्स-

मुपावसृजति^६ सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुश्चाभ्युत्सेडा मनुमुपावर्तत तां देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा देवानुपावर्तत पशवो वै तद् देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुं^७—यं कामयेतापशुः स्यादिति पराचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव भवति^८ यं (३) कामयेत पशुमान्तस्यादिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत पशुमानेव भवति^९ ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत य इडामुपह्वयात्मानमिडायामुपह्वयेतेति^{१०} सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपह्वयाऽऽत्मानमिडायामुपह्वयेते^{११} व्यस्तमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडा सामि प्राश्नन्ति (४) सामि मांजयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत ब्रह्मणा देवाः समदधु^{१२}—बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञसंदधाति^{१३} विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधात्वित्याह संतत्यै^{१४} विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति^{१५} यां वै (५) यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष ईजानोऽपशुर्मावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा देवत्रा दत्तं कुर्वीतात्मन् पशून् रमयेतेति^{१६} ब्रह्म पिबस्वेत्याह यज्ञो वै ब्रह्मो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुर्वत आत्मन् पशून् रमयते^{१७} ददतो मे (६) मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति^{१८} कुर्वतो मे मोष दसदित्याह भूमानमेवोपैति^{१९} ॥ (विद्वान्, ध्याये, -घं, प्राश्नन्ति, यां वै, स, एकावविश्रुतिश्च) ॥ १ ॥

सश्रव-स्तुमिजयोः प्रश्नोत्तराभ्यामिडाप्रशंसनम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

सश्रवा ह सौवर्चनस्तुमिजमौषोदितिमुवाच^{२०} यत्सन्निगा^{२१} होताऽभुः कामिडामुपाह्वया इति^{२२} तामुपाह्व इति होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यान्पानेन पितृनिर्ति^{२३} छिनत्ति सा न छिनत्ती^{२४} इति^{२५} छिनत्तीति होवाच शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वया इति होवाच^{२६} गौर्वा (१) अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदतां^{२७} या यज्ञे दीयते सा प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन मनुष्यान् यां पितृभ्यो व्रन्ति साऽपानेन पितृन् य एवं वेद पशुमान् भवत्य^{२८}—थ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यं^{२९}—न्न वा अस्यै तदु (२) पाह्वया इति होवाचौ^{३०}—पश्वो वा अस्या अन्नमोषधयो वै प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति^{३१} य एवं वेदान्नादो भवत्य^{३२}—थ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः पशुभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति^{३३} प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वया इति होवाचे^{३४} यं वा अस्यै प्रतिष्ठे (३) यं वै प्रजाः पशुभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति^{३५} य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथं वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्तीति^{३६} छिनत्ति सा न छिनत्ती^{३७} इति^{३८} न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयती^{३९}—त्येष वा इडामुपाह्वया इति (४) होवाच वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति^{४०} ॥ (गौर्वा, अस्यै तत्, प्रतिष्ठा, इहया इति विश्रुतिश्च) ॥ २ ॥

अन्वाहार्यः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एव देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति^{४१} यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै देवाः प्रत्यक्षं यद् ब्राह्मणास्तानेव तेन प्रीणत्यं^{४२}—थो दक्षिणैवास्यैषाऽथो यज्ञस्यैव

छिद्रमपि दधाति^३ यद्वै यज्ञस्य कुरं यद्विलिष्टं तदन्वाहार्येणा (१) ऽन्वाहरति तदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वं^४
 देवदुता वा एते यद्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदुतानेव प्रीणाति^५ प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्या-
 दिशत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतमन्वाहार्यमभक्तमपश्यत् तमात्मज्ञधत्त स वा एष प्राजापत्यो यदन्वाहार्यो
 यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते साक्षादेव प्रजापतिमृचोर्त्य—परिमितो निरूप्योऽपरिमितः प्रजापतिः
 प्रजापतेरा (२) प्त्यै^६ देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतं प्राजापत्यमन्वाहार्यमपश्यन्
 तमन्वाहरन्त ततो देवा अभवन् परासुरा यस्यैवं विदुषो ऽन्वाहार्यं आह्रियते भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवति यज्ञेन वा इष्टी पक्नेन पुती यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते स त्वेष्टापुती^७
 प्रजापतेर्भागोऽसी (३) त्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यं—जैस्वान् परस्वानित्याहोर्जमेवास्मिन्
 पयो दधाति^८ प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याहऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^९ ऽक्षितोऽ-
 स्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिल्लोक इत्याह क्षीयते वा अमुष्मिल्लोकेऽन्नमितः प्रदानं हामुष्मिल्लोके
 (४) प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्रमयति नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते^{१०} ॥

(अन्वाहार्येण, प्रजापते, -रसि, हामुष्मिल्लोके, पञ्चदश च) ॥ ३ ॥

षेष्वाहुतीनामनुन्नमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् तेनैव प्रजाः सृजते
 नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह नराशंसं वै प्रजापतिः पशून्सृजत् तेनैव पशून्
 सृजतेऽग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति
 यज्ञेन तिष्ठति^१ दर्शपूर्णमासयो (१) वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपानुदन्ताग्नेर-
 हमुज्जितिमनूजेषमित्याह दर्शपूर्णमासयोरैव देवतानां यजमान उज्जितिमनूज्जयति दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृ-
 व्यानपं उदते^२ वाजवतीभ्यां व्यूहत्यन्नं वै वाजोऽन्नमेवावस्थे^३ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^४ यो वै यज्ञस्य द्वौ
 दोहौ विद्वान् यजत उभयत (२) एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह इडायामन्यो^५
 यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात् तर्हि ब्रूयादेमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इति सस्तुता एव देवता
 दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चै^६ रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयत्वित्याहुते वै देवाश्वा
 (३) यजमानः प्रस्तगो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव यजमानं सुवर्गं लोकं गमयति^७ वि ते मुञ्चामि
 रशना विरश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवेनं वि मुञ्चति^८ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां
 गमेयमित्याह यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति^९ सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता (४) रेतो धिषी-
 येत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन् धत्ते^{१०} त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुंषेयमित्याह
 त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां रूपमात्मन् धत्ते^{११} देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य
 मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै मिथुनात् प्रजापतिमिथुनेन (५) प्राजायत्
 तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते^{१२} वेदोऽसि वित्तेरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां
 वित्तं वेद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वं^{१३} यद्यज्जातव्यस्याभिध्यायेत् तस्य नाम गृह्णीयात् तदेवास्य सर्वै

वृद्धे^{१४} घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनाप्नोत्यौ
(६)—स्य प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद^{१५} ॥ (दर्शपूर्णमासगो, रभयतो, देवाश्वाः, सुरताः, प्रजापतिर्ब्रि-
नेना, -ऽऽमोत्य, -धौ च ८) ॥ ४ ॥

आप्यायनादिमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्या-
यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्या-
यमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभाज्जाम लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि
सह यजमानेने (१) त्याहायं वै प्रजापतेर्विभाज्जाम लोकस्तस्मिन्नेवैनं दधाति सह यजमानेन रिच्यत
इव वा एतद्यजते यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्राणात्यै—तावान् वै यज्ञो यावान् यजमानभागो
यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयै—त्येतद्वै सुयवसः सोदकं यद्वर्हिश्चाऽऽ-
पश्चैत (२) यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदि^{१६}—यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयति स्व एवाऽऽयतने सुयवसः
सोदकं कुरुते^{१७} सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं यज्ञमेवामृतमात्मन् धत्ते^{१८} सर्वाणि
वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूप यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैप वै दर्शपूर्णमासयो-
रवभृथो (३) यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावभृथमवैति^{१९} विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दो-
भिरिमाँल्लोकाननपज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँल्लोकानन-
पज्यमभि जयति^{२०} विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागती द्यौरा-
नुष्टुभीर्दिश (४) श्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति^{२१} ॥ (इत्ये, तद, -वभृथो, दिशः, सप्त च) ॥ ५ ॥

उपस्थानादिमन्त्रव्याख्यानम् प्रजापतिर्ऋषिः ॥

अग्नम् सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति^{२२} सदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते
त्याह यथायजुरेवैतत् सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा^{२३} स्ते^{२४}
प्र वा एषोऽस्माँल्लोकाच्चर्यते यो (१) विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः क्रम्यन्ते
ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान् क्रमते य इमाँल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमाँल्लोकं प्रत्यवरो-
हेदित्यै—ष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव
लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमाँल्लोकं प्रत्यवरोहति सं (२) ज्योतिषाऽभूवमित्याहासिन्नेव लोके
प्रति तिष्ठत्यै—न्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते^{२५} इक्षिणा
पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्माद्विष्णोऽर्थ आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु
पर्यावर्तते समहं प्रजया संमयां प्रजेत्याहाऽऽशिषमे (३) वैतामा शास्ते^{२६} समिद्धो अग्ने मे दीदिहि
समेद्धा ते अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतत्—इसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा
शास्ते^{२७} बहु वै गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं
पुनोत आत्मानं द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या^{२८} अग्ने गृहपत इत्याह (४) यथायजुरेवैतच्छतं हिमा इत्याह शतः

त्वा हेमन्तानिन्धिपीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णान्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे
ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासे-
ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो (५) जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति^{१३} यो वै
यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः
प्रजापतिनैवैनं युनक्ति प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या इश्वरं वै व्रतमविसृष्टं प्रदहोऽग्ने व्रतपते व्रत-
मचारिषमित्याह व्रतमेव (६) वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ पति न नि वर्तते पुनर्यो
वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते तमभि नि वर्तते^{१४} यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य
पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभते^{१५} ऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड् य आहिताग्निः सप्तसप्तः पशवः खलु वै
(७) ब्राह्मणस्य सप्तमे^{१६} द्वा प्राङ्मुक्तस्य ब्रूयाद्गोमा^{१७} अग्नेऽविमा^{१८} अश्वी यज्ञ इत्यव सप्ता^{१९} रुन्धे प्रसहस्रं
पशूनाप्नोत्यास्य प्रजायां वाजी जायते^{२०} ॥ (यः, सः, माशिषं, गृहपत इत्याह, यस्य पुत्रो, व्रतमेव, खलु वै, चतुर्वि-
ंशतिश्च) ॥ ६ ॥

वाङ्मयेयाध्ययवे रथसंस्काराः ॥ १ महासतोबृहती; २ द्विपदा गायत्री; ३ अतिजगती; ४ पुर उष्णिक्; ५ अनुष्टुप्;
६ उष्णिक् । सोमऋषिः ।

देव सवितुः प्रसवे यज्ञं प्रसवे यज्ञपति भगाय दिव्यो गन्धर्वः ।

केतपूः केतै नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः^१ ॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वेध्यात् ॥

वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमर्दिति नाम वचसा करामहे ।

यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्मं साविषत् ॥

अप्स्व (१) न्तरमृतमप्सु भेषजमपामृतं प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिनः ॥

वायुर्वो त्वा मनुर्वो त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः ।

ते अग्ने अश्वमायुञ्जन् ते अस्मिञ्जवमादधुः ॥

अपां नपादाशुहेमन् य ऊर्मिः ककुब्जान् प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजं^२ सेत् ॥

विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्य^३ इकौ न्यङ्का (२) वभितो रथं यौ
ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ दूरेहेतिरिन्द्रियावान् पतन्ती ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥

(अष्टु, न्यङ्कौ, पञ्चदश च) ॥ ७ ॥

रथधावनम् ॥ ४ गायत्री; ५-१० त्रिष्टुप्; ११ द्विपदा विराट्गायत्री; १२ आस्तारपङ्क्तिः; १३ विराट्; १४-१५ जगती;
१६ त्रिष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

देवस्याह^४ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषं^५ देवस्याह^६ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना
वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं^७ रुहेयं^८

—मिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयितुं ॥

अथाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्चान्तसमत्सु वाजर्यं ॥

अर्वांसि^१ ससिरसि^२ वाज्यसि^३ वाजिनो वाजं घावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना
मिमीध्वमध्वनः स्कन्नीत (१) काष्ठां गच्छतुं

वाजैवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः^४ ॥

अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तुप्ता यात पथिभिर्देवयानैः^५ ॥

ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः^६ ॥

मितद्रवः सहस्रसा मेघसाता सनिष्यवः ।

महो ये रत्नं^७ समिथेषु जग्निरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु^८ ॥

देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।

जम्भयन्तोऽहिं वृकं^९ रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्न (२) मीर्वाः ॥

एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ।

ऋतुं दधिका अनु सन्तवीत्वत् पथामङ्गा^{१०}स्यन्वापनीफणत्^{११} ॥

उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पूर्णं न वेरन्तु वाति प्रगर्धिनः ।

श्येनस्यैव ध्रजतो अङ्गसं परि दधिकाव्णः सहोर्जा तरित्रतः^{१२} ॥

आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादा द्यावापृथिवी विश्वशम्भू ।

आ मा गन्तां पितरां (३) मातरा चाऽऽ मा सोमो अमृतत्वाय गम्यातुं ॥

वाजिनो वाजजितो वाजं^{१३} सरिष्यन्तो वाजं जेग्यन्तो बृहस्पतेर्भागमव जिघ्रतं

वाजिनो वाजजितो वाजं^{१४} ससुवांसो वाजं जिगिवांसो^{१५} बृहस्पतेर्भागे नि मृद्वं^{१६}—मियं वः
सा सत्या सन्धाभूद्यामिन्द्रेण समधदध्वं^{१७}—मजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विष्टच्यध्वमं (स्कन्नीत,
युयवन्न, पितरा, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ८ ॥

यूपारोहणम् ॥ सोमऋषिः ।

क्षत्रस्योल्बमसि^१ क्षत्रस्य योनिरसि^२ जाय एहि सुवो रोहाव^३ रोहाव हि सुव^४—रहं नावुभयोः सुवो
रोक्ष्यामि^५ वाजश्च^६ प्रसवश्चा^७—पिजश्च^८ ऋतुश्च^९ सुवश्च^{१०} मुर्धा च^{११} व्यश्रियश्चो^{१२}—ऽऽन्त्यायुनं^{१३}
श्चान्त्यश्च^{१४} भौवनश्च^{१५} भुवनश्चा^{१६}—धिपतिश्च^{१७} । आयुर्यज्ञेन कल्पतां^{१८} प्राणो यज्ञेन कल्पतां^{१९}
मपानो (१) यज्ञेन कल्पतां^{२०} व्यानो यज्ञेन कल्पतां^{२१} चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां^{२२} श्रोत्रं यज्ञेन
कल्पतां^{२३} मनो यज्ञेन कल्पतां^{२४} वाग्यज्ञेन कल्पतां^{२५} मात्मा यज्ञेन कल्पतां^{२६} यज्ञो यज्ञेन कल्प-
तां^{२७} सुवर्देवा^{२८} अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूमं समहं प्रजया सं मया प्रजा समह^{२९}

रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषो^{२९} ऽन्नाय त्वाँ ऽन्नाद्याय त्वाँ वाजाय (२) त्वाँ वाजजित्यायै
त्वाँ ऽमृतमसि^{३०} पुष्टिरसि प्रजननमसि^{३१} (अपानो, वाजाय, नव च) ॥ ९ ॥

अन्नहोमाः ॥ १-३ त्रिष्टुब्जगती वा, ४-७ अनु० ६५ ।

वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे सोमं राजानमोषधीष्वप्सु ।
ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयं राष्ट्रे जाग्रियाम पुरोहिताः ॥
वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः ।
स विराजं पर्येति प्रजानन् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे ॥
वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट् ।
अदित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं (१) च नः सर्ववीरां नि यच्छतु ॥
अग्रे अच्छा वदेह नः प्रति नः सुमना भव ।
प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वम् ॥
प्र णो यच्छत्वर्थमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
प्र देवाः प्रोत सुनुता प्र वाग्देवी ददातु नैः ॥
अर्थमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
वाचं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं (२) च वाजिनम् ॥
सोमं राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे ।
आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्रेस्त्वा
साम्राज्येनाभि विश्वामीन्द्रस्य बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि विश्वामि^{३२} ॥ (रयिं, सवितारं,
षट्त्रिंशच्च) ॥ १० ॥

उज्जितोः ॥ सोमकृषिः ।

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजय—दुश्चिनौ द्व्यक्षरेण प्राणापानाबुदजयतां^{३३} विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रीन्
लोकानुदजयतं सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशुनुदजयतं पुषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयदं धाता
षडक्षरेण षडृतनुदजयन्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदां शक्रिमुदजयन् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्री-
मुदजयन्निमित्रो नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तोममुदजयतं (१) वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयन्दिन्द्र
एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयदं विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन् वसवस्त्रयोदशाक्षरेण
त्रयोदशं स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशं स्तोममुदजयन् आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण
पञ्चदशं स्तोममुदजयन् अदितिः षोडशाक्षरेण षोडशं स्तोममुदजयन् प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण
सप्तदशं स्तोममुदजयन् (अजयत्, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

दिशामवेष्टयः, पशुद्वयबन्धः, सात्यदूतानां हवीषि च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गीं पण्ठौही दक्षिणा मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुं शितिपृष्ठो दक्षिणां ऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते मारुतीं पृश्निं पण्ठौही^२ माश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति सरस्वते सत्यवाचै चरुं सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं तिसृधन्वं शुष्कहृतिर्दक्षिणां ॥ (आग्नेयं सप्तचत्वारिंशत्) ॥ १९ ॥

प्रयुजां हवीषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सवित्रं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालं दक्षिणो रथ वाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्) ॥ २० ॥

सौत्रामणो ॥ २-३ गायत्री, ४ त्रिष्टुप्, ७ एकपदा त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्वाद्धीं त्वा स्वादुना तीव्रा तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि सः सोमैः सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राण्ये पच्यस्व पुनातु ते परिस्रुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता ।

वारैण शश्वता तना^१ ॥

वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा^३ ॥

क्रुविदुङ्ग यत्रमन्तो यवै चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।

इहेहैषां कृणुत भोजनानि (१) ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥

आश्विनं धूम्रमा लभते सारस्वतं मेघमैन्द्रमृषभं^४—मैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति सवित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं^५ सोमप्रतीकाः तितरस्तृणुतं वडवा दक्षिणां ॥

(भोजनानि, षड्विंशतिश्च) ॥ २१ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२. ४. ६-७, ९. १६-१९ त्रिष्टुप् ३, ५, ८, गायत्री १० अनुष्टुप् ११ पङ्क्तिः १५ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नाविष्णू महि तद्वा महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम ।

दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्येत् ॥

अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा ।

दमेदमे सुष्टुतीर्वीधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुचरण्येत् ॥

प्र णो देवी सरस्वती वार्जेभिर्वाजिनीवती । धीनामवित्र्यवतु ।

आ नो दिवो बृहतः (१) पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् ।

हवं देवी जुषाणा घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥

बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व रत्नानि दाशुषे^६ ॥

८ (तै. सं.)

ए॒वा पि॒त्रे वि॒श्वदे॒वाय॒ वृ॒ष्णे य॒ज्ञैर्वि॒धेम॒ नम॑सा ह॒विर्भिः ।
 बृ॒हस्प॑ते सु॒प्रजा वी॒रव॑न्तो व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो र॒थीणा॑म् ॥
 बृ॒हस्प॑ते अ॒ति यद॑र्यो अ॒र्होद्यु॑माद्वि॒भाति॒ क्रतु॑म॒ज्जने॑षु ।
 यद्दी॒दय॑च्छव॑स (२) त॒प्रजा॑त॒ तद॑स्मासु द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम् ॥
 आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा घृ॒तैर्गव्य॑तिमु॒क्षत॑म् । म॒घ्वा रजा॑श्सि सु॒क्रतू॑ ॥
 प्र वा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ न आ नो॑ गव्य॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑ ।
 आ नो॑ जने॑ श्रव॒यतं॑ यु॒वाना श्रु॑तं मे॒ मित्रा॑वरु॒णा हवे॑मा ॥
 अ॒ग्निं वः॑ पु॒र्व्यं गिरा॑ दे॒वमी॒डे व॑स॒नाम् । स॒पर्य॑न्तः पु॒रुप्रि॑यं मि॒त्रं न क्षे॒त्रसा॑ध॒सम् ॥
 म॒क्षु दे॒वव॑तो रथः (३) शू॒रो वा पु॑त्सु का॒सु चि॑त् ।
 दे॒वानां॑ य इ॒न्मनो॑ य॒जमान॑ इ॒यक्ष॑त्य॒भीद॑य॒ज्वनो॑ भुवत् ॥
 न य॑जमान रि॒ष्यसि॒ न सु॑न्वा॒न न दे॒वयो॑ १२ ॥
 अ॒सद॑त्र सु॒वीर्य॑मु॒त त्य॒दाश्च॑श्चि॒यम् १३ ॥ न॒क्रिष्टं॑ क॒र्मणा॑ न॒शन्न॑ प्र योष॑न्न योषति १४ ॥
 उप॑ क्षर॒न्ति सि॒न्धवो॑ म॒योभुव॑ ई॒जानं॑ च॒ यक्ष्य॑माणं च धे॒नवः॑ ।
 पू॒णन्तं॑ च॒ प॒पु॒रिं च॑ (४) श्रव॑स्यवो घृ॒तस्य॑ धा॒रा उप॑ यन्ति वि॒श्वतः॑ १५ ॥
 सोमा॑रु॒द्रा वि॒ बृ॒हतं॑ वि॒षूची॑म॒मीवा॒ या नो॑ ग॒यमा॑वि॒वेश॑ ।
 आ॒रे वा॒धेयां॑ नि॒र्ऋतिं॑ प॒राचैः॑ कृ॒तं चि॒दे॒नः प्र॑मु॒मुक्त॑म॒स्मत् १६ ॥
 सोमा॑रु॒द्रा यु॒वमे॒तान्य॑स्मे वि॒श्वा त॒नूषु॑ भेष॒जानि॑ ध॒त्तम् ।
 अ॒व स्य॑तं मु॒ञ्चतं॑ य॒ज्ञो अ॒स्ति त॒नूषु॑ ब॒द्धं कृ॒तमे॒नो अ॒स्यत् १७ ॥
 सोमा॑पू॒षणा॒ ज॒न॒ना र॒थीणां॑ ज॒न॒ना दि॒वो ज॒न॒ना (५) पृ॒थि॒व्याः ।
 जा॒तौ वि॒श्वस्य॑ भुव॑नस्य गो॒पौ दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॑मृ॒तस्य॑ ना॒भिर्म॑म् ॥
 इ॒मौ दे॒वौ जा॒र्यमा॑नौ जुष॒न्तेमौ॑ तमा॑श्सि गू॒हता॑म॒जुष्टा॑ ।
 आ॒भ्यामि॒न्द्रः प॒क्वमा॑मास्व॒न्तः सो॒मापू॑ष॒भ्यां ज॒नदु॑स्त्रि॒यासु॑ १८

बृ॒हतः, शव॑सा, रथः, प॒पु॒रिं च, दि॒वो ज॒न॒ना, प॒क्ववि॑शतिश्च) ॥ २२ ॥

[अनु०मत्या ८४ । आग्नेय-१८१-मैन्द्राग्र-७० । मुनये ८० । सोमाय १४४ । प्रतिपूरुष-१०३१-मैन्द्राग्रं ९५ । घ्रात्रे ५८ ।
 बोर्हस्पत्य-१३३१-मुनये १२५ । ऽर्हेतो ६१ । देवीः १४१ । सुमिष्ट-१५० । सोमस्ये-१११ । न्द्रस्य १०३ । मित्र-९० । आग्नेयं ४२ ।
 स्य ५४ । आग्नेय-४७-माग्नेय-२३४ । स्वादीं त्वा ७६ । अमाविष्णु २७५ । द्वाविंशतिः ॥ २०९४]

[॥ इति प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

[इय १५३० । आयो १६९० । देवस्या-१५६७१-ऽऽर्दे १८१० । देवासुराः २७२७ । सं त्वा २५०९ । पाकयज्ञ - २६५५ ।
 अनु०मत्या २०९४ । अष्टौ ॥ ८ ॥ १६५८२]

॥ इति प्रथमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

पशुविधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

१-६ भूति-ग्राम-प्रजाकामस्य आमयाविनश्च, ७-९ प्रजाकामस्य, १० पशुकामस्य च पशवः । विश्वेदेवा ऋषयः ॥

वायव्यं श्वेतमा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवा-ऽतिक्षिप्ता देवतेत्याहुः सैनमीश्वरा प्रदह इत्येतमेव सन्तं वायवै नियुत्वन्त आ लभेत नियुद्धा अस्य धृतिर्धृत एव भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येव (१) वायवै नियुत्वन्त आ लभेत ग्राम-कामो वायुर्वा इमाः प्रजा नस्योता नैनीयते वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजा नस्योता नि यच्छति ग्राम्येव भवति नियुत्वन्त भवति ध्रुवा एवास्मा अनपगाः करोति वायवै नियुत्वन्त आ लभेत प्रजाकामः प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्य प्रजाया (२) अपक्रामतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दते वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्राणापानाभ्यां प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजां वायवै नियुत्वन्त आ लभेत ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप (३) धावति स एवास्मिन् प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत् सोऽकामयत् प्रजाः पशून्सृजेयति स आत्मनो वपामुदक्षिस्वदत् तामशौ प्रागृह्णात् ततोऽजस्तूपरः समभवत् तस्वायै देवताया आऽलभत् ततो वै स प्रजाः पशून्सृजते यः प्रजाकामः (४) पशुकामः स्यात् स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमा लभेत प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून् प्र जनयति यच्छुणस्तत् पुरुषाणां रूपं यत् तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोऽन्यत् तद्वानां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां मेतावन्तो वै ग्राम्याः पशवस्तान् (५) रूपेणैवाव सोमापौष्णं त्रैतमा लभेत पशुकामो द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभि जायैते ऊर्जे पुष्टिं तु ॥ सोमापुषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पुषा पशूनां प्र जनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पुषा पशून् प्र जनय-त्यौदुम्बरो यूपो (६) भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क पशव ऊर्जैवास्मा ऊर्जै पशून्व रुन्धे ॥ (एव, प्रजाया, उप, प्रजाकाम, स्तान्, यूप, स्रयोदश च) ॥ १ ॥

१-४ जलोदरगृहीतस्य, ५ पशुप्रजाकामस्य, ६-१० ब्रह्मवर्चसकामस्य, ११-१२ विद्वत्स भाजयार्थिनः, १३-१६ तीव्ररोगसहितस्य, प्रजाकामस्य, विदुषो जनानुरागार्थिनः, पौरोहित्यस्पर्धावतश्च पशुविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात् सृष्टाः पराचीरायन् ता वरुणमगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनरयाचत् ता अस्मै न पुनरददात् सोऽब्रवीद्वरं वृणीष्वार्थ मे पुनर्देहीति तासां वरमाऽलभत् स कृष्ण एकशितिपादभव-द्यो वरुणगृहीतः स्यात् स एतं वारुणं कृष्णमेकशितिपादमा लभेत वरुण- (१) -मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति कृष्ण एकशितिपादवति वारुणो देवताया समृध्यै सुवर्मानुरासुरः सूर्य तमसाऽविध्यत् तस्मै देवाः प्रार्थञ्चित्तमैच्छन् तस्य यत् प्रथमं तमोऽपाप्नन्तसा

कृष्णाऽविर्भवद्यद् द्वितीयं सा फल्गुनी यत् तृतीयं सा वलक्षी यदध्यस्थादपाकृन्तन्तसाऽविर्वशा (२)
 समभवत् ते देवा अब्रुवन् देवपशुर्वा अयं समभूत् कस्मा इममा लप्स्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथि-
 व्यासीदजाता ओषधयस्तामर्षिं वशामादित्येभ्यः कामायाऽलम्बन्त ततो वा अप्रथत पृथिव्यजायन्तौष-
 धयो यः कामयेत् प्रथेय पशुभिः प्र प्रजया जायेयेति स एतामर्षिं वशामादित्येभ्यः कामाया- (३) -ऽऽ-
 लभेताऽऽदित्यानेव कामं स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्ये-
 सावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एता मल्हा आऽलम्बन्ताऽऽग्नेयीं कृष्ण-
 ग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां बार्हस्पत्यां तामिरेवास्मिन् रुचमदधु- यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा
 एता मल्हा आ लभेता- (४) -ऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां बार्हस्पत्यामेता एव देवताः
 स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातरग्नेयीं
 कृष्णग्रीवीमा लभेत ग्रीष्मे मध्यन्दिने संहितामैन्द्रीं शरद्यपराह्णे श्वेतां बार्हस्पत्यां त्रीणि वा आदित्यस्य
 तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवा (५) ऽव रुधे
 संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति ब्रह्मवर्च-
 स्यैव भवति गर्मिण्यो भवन्तीन्द्रियं वै गर्म इन्द्रियमेवास्मिन् दधति सारस्वतीं मेधीमा लभेत
 य ईश्वरो वाचो वदितोः सन् वाचं न वदेद्वावै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवा-
 स्मिन् (६) वाचं दधाति प्रवदिता वाचो भवत्ये- पन्नदती भवति तस्मान्मनुष्याः सर्वो वाचं वद-
 न्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेत सौम्यं बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो यस्य
 ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत् यदीतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमा लभे-
 ताऽऽग्नेयं कृष्णग्रीवं प्रजाकामः सोमो (७) वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो
 दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजां माग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेत सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्याम-
 नूच्य न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीवं आग्नेयो
 भवति तम एवास्मादप हन्ति श्वेतो भवति (८) रुचमेवास्मिन् दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चस-
 मेवास्मिन् त्विषिं दधात्यो-ग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरोधयां स्पर्धमान
 आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो राजन्योऽमितः सौम्यमाग्नेयो भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभयतो राष्ट्रं परि गृह्णा-
 त्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनं दधते^{१६} ॥ (लभेत वरुणं, वशै, तामर्षिं वशामादित्येभ्यः कामाया, मल्हा आ लभेत, तान्येव,
 सैवास्मिन्, सोमः, श्वेतो भवति, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

१-३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्रामार्थिनः, ५-७ ग्रामकामस्य, ८ अन्नकामस्य, १० राज्यकामस्य, ११ पुनः प्रतिष्ठाकामस्य,
 १२ पापक्षयार्थिनः, १३ राज्यार्थिनश्च पशुविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वामनमपश्यत् तं स्वार्थं देवताया आऽलम्बन्त ततो वै
 स इमाल्लोकानभ्यजय- द्रैष्णवं वामनमा लभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भुत्वेमाल्लोकानभिर्जयति^१ विषम
 आ लभेत विषमा इव हीमे लोकाः सप्तद्वया इन्द्राय मनुमते मनस्वते ललामै प्राशुङ्गमा लभेत

संग्रामे (१) संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तं सङ्ग्रामं—मिन्द्राय मरुत्वते पृश्नि-सक्थमा लभेत ग्रामकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्तं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान् प्र यच्छति ग्राम्यैव भवति यद्वषभस्तेनै— (२)—न्द्रो यत् पृश्निस्तेन मारुतः समृद्धयै पृश्नात् पृश्निसक्थो भवति पश्चादन्ववसायिनीमेवास्मै विशं करोति सौम्यं बभ्रुमा लभेतान्नकामः सौम्यं वा अन्नं सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद् एव भवति बभ्रुमैवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धयै सौम्यं बभ्रुमा लभेत यमलं (३) राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेत् सौम्यं वै राज्यं सोममेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै राज्यं प्र यच्छत्युपैतं राज्यं नमति बभ्रुमैवत्येतद्वै सोमस्य रूपं समृद्धयै इन्द्राय वृत्रतरे ललामं प्राशृङ्गमा लभेत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रं तीर्त्वा प्रतिष्ठां गच्छतीन्द्रायाभिमातिहन् स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मात् पाप्मानमभिमातिं प्र णुदतं इन्द्राय वज्रिणे ललामं प्राशृङ्गमा लभेत यमलं राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै वज्रं प्र यच्छति स एनं (५) वज्रो भूत्या इन्द्र उपैतं राज्यं नमति ललामः प्राशृङ्गो भवत्येतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धयै^{१३} ॥ (सङ्ग्रामे, तेना, -ऽलं, -मभिमातिहन् ललामं प्राशृङ्गमे, -नं, पञ्चदश च) ॥ ३ ॥

१-७ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ८ स्वर्गदोषनिवारणार्थिनः, ९-१० भ्रातृव्यवतः, ११ पापविमुक्तिकामस्य, १३-१५ अष्टराज्यस्य पशुविधानम् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्थयन्तिमैच्छन् तस्मा एतां दशर्षभामाऽलभन्त तयैवाऽस्मिन् रुचमदधु—यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतां दशर्षभामा लभेतामुमेवाऽऽदित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातस्त्रीन् ललामाना लभेत ग्रीष्मे मध्यन्दिने (१) त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छरद्यपराह्णे त्रीञ्छितिवापरा त्रीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवाव रुधे त्रयस्त्रय आ लभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवास्मिन् तेजो दधाति संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्र यच्छति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति संवत्सरस्य परस्तात् प्राजापत्यं कद्रु- (२)—मा लभेत प्रजापतिः सर्वा देवता देवतास्वेव प्रति तिष्ठति यदि बिभीयादुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं श्याममा लभेत सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चास्मिँल्लोकेऽस्पर्धन्त स यमो देवानांमिन्द्रियं वीर्यमयुवत तद्यमस्य (३) यमत्वं ते देवा अमन्यन्त यमो वा इदमभुयद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपा-धावन्तस् एतौ प्रजापतिरात्मन उक्षवशौ निरमिमीत ते देवा वैष्णावरुणी वशामाऽलभन्तैन्द्रमुक्षाणं तं वरुणेनैव ग्राहयित्वा विष्णुना युञ्जेन प्राणुदन्तैन्द्रेणैवास्यैन्द्रियमवृञ्जत यो भ्रातृव्यवान् स्यात् स स्पर्ध-

मानो वैष्णावरुणीं (४) वशामा लभेतैन्द्रमुक्षाणं वरुणेनैव भ्रातृव्यं ब्राह्मयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्रणुदत
 ऐन्द्रेणैवास्येन्द्रियं वृक्षे भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन् तं वृत्रो हतः षोडशभिर्भो-
 गैरसिनात् तस्य वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन् ता वैदेह्योऽभवन् तासांमृषभो जघनेऽनुदैत् तमिन्द्रो (५)
 ऽचायत् सोऽमन्यत यो वा इममालभेत मुच्येतास्मात् पाप्मन इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभं
 तस्याग्निरेव स्वेन भागधेयेनोपसृतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहदैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्नधत्तं यः पाप्मना
 गृहीतः स्यात् स आग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभमग्निरेवास्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः (६) पाप्मान-
 मपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन् धत्ते मुच्यते पाप्मनो भवत्येवं द्यावापृथिव्यां धेनुमा लभेत ज्योगपरुद्धोऽ-
 नयोर्हि वा एषोऽप्रतिष्ठितोऽथैष ज्योगपरुद्धो द्यावापृथिवी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ते एवैनं प्रतिष्ठां
 गमयतः प्रत्येव तिष्ठति^३ पर्यारिणी भवति पर्यारीव ह्येतस्य राष्ट्रं यो ज्योगपरुद्धः समृद्धये^४
 वायव्यं (७) वत्समा लभेत वायुर्वा अनयोर्वत्स इमे वा एतस्मै लोका अपशुक्ला विडपशुक्लाऽथैष
 ज्योगपरुद्धो वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इमाल्लोकान विशं प्र दापयति प्रास्मा इमे
 लोकाः स्नुवन्ति भुञ्जत्येनं विडुपं तिष्ठते^५ ॥ (मध्यन्दिने, कर्तुं, यमस्य, स्वर्गमानो वैष्णावरुणीं, तमिन्द्रो, ऽस्य
 हनेन भागधेयेनोपसृतो, वायव्यं, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

१-५ पशुकामस्य, ६ प्रजाकामस्य, ७-८ भूतिकामस्य, ९-११ विच्छिन्नसोमपीथस्य, १२-१६ अभिचरतश्च पशवः ।

विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वलस्य विलमपौणोत् स य उत्तमः पशुरासीत् तं पृष्ठं प्रति सङ्कृह्योदक्खिदत् तं सहस्रं पश-
 वोऽनुदायन्त्स उत्ततोऽभव-द्यः पशुकामः स्यात् स एतमैन्द्रमुन्नतमा लभेतैन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मै पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवं-त्युन्नतो (१) भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी
 यदुन्नतो लक्ष्मियैव पशून् व रुन्धे यदा सहस्रं पशून् प्राप्नुयादथ वैष्णवं वामनमा लभेतैतस्मिन् वै
 तत् सहस्रमध्यतिष्ठत् तस्माद्देव वामनः समीपितः पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठां दधाति कौऽर्हति
 सहस्रं पशून् प्राप्नुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं सम्पाद्याऽऽ लभेत पशवो (२) वा अहोरात्राणि पशू-
 नेव प्रजातान् प्रतिष्ठां गमय-त्योषधीभ्यो वेहतमा लभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै परि बाध-
 न्ते योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दत ओषधयः खलु वा एतस्य सूतुमपि गन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्र जनयन्ति विन्दते (३) प्रजामापो वा ओष-
 धयोऽसत् पुरुष आप एवास्मा असतः सद्दति तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च नाऽऽपस्त्वावासतः सद्-
 दती-त्यैन्द्रीं सूतवशामा लभेत भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भूत्यै सन्न भूतिं न प्राप्नोतीन्द्रं खलु
 वा एषा सुत्वा वशाऽभव- (४) -दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवं
 यस्सुत्वा वशा स्यात् तमैन्द्रमेवाऽऽलभेतैतद्वाव तदिन्द्रियं साक्षादेवेन्द्रियमव रुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरु-
 त्सृष्टमा लभेत य आ तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य सोमपीथो यो ब्राह्मणः सन्ना
 (५) तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबेतीन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र

का० २, प्र० १, अनु० ५-७]

पशुविधानम्

[६३]

यच्छत् उपैतं सोमपीथो नमति^१ यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे
यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सं तनोति^२ पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव
ह्येतस्य (६) सोमपीथः समृद्धयै^३ ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमा लभेतामिचरन् ब्राह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधे-
येनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति^४ तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा लक्ष्मी यत्
तूपरः समृद्धयै^५ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति^६ शरमयं बर्हिः शृणा-
त्येवैनं^७ वैभीदक इध्मो (७) भिनत्येवैनम^८ ॥ (भवत्युन्नतः, पशवो, विन्दते, समवत्, सन्नै, तस्ये, धम, क्षीणि
च) ॥ ५ ॥

१-२ ग्रामकामस्य समानेष्वस्त्वकामस्य च, ३-६ अन्नकामस्य, ७-८ इन्द्रियकामस्य, ९-१० परकर्तृक (स्वप्रतिग्रहीतृक)
दानकामस्य, ११-१२ अन्नकामस्य, १३-१४ ग्रामकामस्य, १५-१६ अज्ञातचिरोग्रस्तस्य च पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठमा लभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठं समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं पृष्ठं समानानां करोति ग्राम्यैव भवति^१ शितिपृष्ठो भवति बार्हस्पत्यो ह्येष
देवतया समृद्धयै^२ पौष्णः श्याममा लभेतान्नकामोऽन्नं वै पुषा पुषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवास्मा (१) अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवति^३ श्यामो भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धयै^४ मारुतं
पृश्निमा लभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्य-
न्नाद एव भवति^५ पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धयै^६ पेन्द्रमरुणमा लभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव
(२) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रियाव्यैव भवं—त्यरुणो भूमान् भवत्ये-
तद्वा इन्द्रस्य रूपं समृद्धयै^७ सावित्रमुपध्वस्तमा लभेत सनिकामः सविता वै प्रसवानामीशे सवि-
तारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सनि प्र सुवति दानकामा अस्मै प्रजा भवं—त्युपध्वस्तो
भवति सावित्रो ह्येष (३) देवतया समृद्धयै^८ वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति^९ बहुरूपो
भवति बहुरूपं ह्यन्नं समृद्धयै^{१०} वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वा-
नेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै (४) संजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्यैव भवति^{११} बहु-
रूपो भवति बहुदेवत्यो^{१२} ह्येष समृद्धयै^{१३} प्राजापत्यं तूपरमा लभेत यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयेत्
प्राजापत्यो वै पुरुषः प्रजापतिः खलु वै तस्य वेद यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन भाग-
धेयेनोप धावति स एवैनं तस्मात् सामान्मुञ्चति^{१४} तूपरो भवति प्राजापत्यो ह्येष (५)—य देवतया
समृद्धयै^{१५} ॥ (अस्मा, एवै, --षो, --स्मै, हि, त्रीणि च) ॥ ६ ॥

१-३ ब्रह्मवर्चकामस्य, ४ वृष्टिकामस्य, ५ प्रजाकामस्य, ६ अन्नकामस्य, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ ब्रह्मवर्चकामस्य,
१०-११ अमिचरतश्च पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिनत् तस्यै रसः परापतत् तं बृहस्पतिरुपागृह्णात् सा शितिपृष्ठा
वशाऽभवद्यो द्वितीयः परापतत् तं मित्रावरुणावुपागृहीता सा द्विरूपा वशाऽभवद्यस्तृतीयः परापतत्

तं विश्वे देवा उपागृह्णन्त्या बहुरूपा वशा भवच्चक्षुर्तुर्थः परापतत् स पृथिवीं प्राविशत् तं बृहस्पतिरभ्य-
 (१) गृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्ष्वशः समभवच्चल्लोहितं परापतत् तद्रुद्र उपागृह्णात् सा रौद्री
 रोहिणी वशाभव—द्वार्हस्पत्याः शितिपृष्ठामा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव
 खलु (२) वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^१ मैत्रावरुणीं द्विरूपामा लभेत वृष्टि-
 कामो मैत्रं वा अहर्वाणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै वृष्टि-
 श्छन्दसामेव रसेन (३) रसं वृष्टिमव रुन्धे मैत्रावरुणीं द्विरूपामा लभेत प्रजाकामो मैत्रं वा अहर्वाणी
 रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्र जायन्ते मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अहो-
 रात्राभ्यां प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजा-
 मव (४) रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामा लभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं विश्वानेव देवान्स्वेन भागधे-
 येनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद् एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु
 वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमव रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (५)
 संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति आस्थेय भवति
 छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसं सजातानव रुन्धे^२ बार्ह-
 स्पत्यमुक्ष्वशमा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं
 (६) दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशं वा एष चरति यदुक्षा वश इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं
 ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^३ रौद्री रोहिणीमा लभेताभिचरन् रुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवै-
 नमा वृश्चति ताजगार्तिमाहति रोहिणी भवति रौद्री ह्येषा देवतया समृद्धयै^४ स्फ्यो यूपो (७) भवति
 वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक इध्मो भिनत्येवैनम्^५ ॥ (अभि,
 खलु, रसेना, -ऽव, ब्रह्मवर्चसं, यूप, एकाद्विंशतिश्च) ॥ ७ ॥

१-३ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ४-७ अभिचरतः, ८ महायज्ञप्राप्तिकामिनः, ९-१० पशुकामस्य, ११-१२ समय (-प्रतिज्ञा
 पूर्ति-सन्धि) कामस्य, १३-१६ वृष्टिकामस्य च पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्थञ्चित्तमैच्छन् तस्मा एताः सौरीः श्वेतां वशामाऽलभन्त
 तथैवास्मिन् रुचमदधु—यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एताः सौरीः श्वेतां वशामा लभेतामुमेवाऽऽ-
 दित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति^१ ब्रह्मो यूपो
 भवत्यसौ (१) वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत् सयोन्येव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^२ ब्राह्म-
 णस्पत्यां बभ्रुकुणीमा लभेताभिचरन् वारुणं दशकपालं पुरस्तान्निर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा
 स्तृणुते^३ बभ्रुकुणीं भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धयै^४ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवा-
 स्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्ये- (२) वैनं वैभीदक इध्मो भिनत्येवैनं^५ वैष्णवं वामनमा लभेत

अतिग्राह्याः ॥ ७ पङ्क्तिः, ९ अनुष्टुप्, ११ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा द्रुषदं भुवनसदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वां^१ प-
यामगृहीतोऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वां^२ प-
यामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं नाकसदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वां^३ ॥

ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः ।

दैव्यः कोशः (१) समञ्जितः ।

तेषां विश्विप्रियाणामिषमूर्जं^४ समग्रभी^५

—देष ते योनिरिन्द्राय त्वां ॥

अपां रसमुद्वेयसं^६ सूर्यरश्मिं^७ समाभृतम् ।

अपां रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमं^८

—मेष ते योनिरिन्द्राय त्वां ॥

अया विष्ठा जनयन् कर्कराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः ।

स प्रत्युदैद्धरणो मध्वो अग्रं स्वायां यत् तनुवां (२) तन्मैरयत ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वां^९ ॥ (कोशं,--स्तनुवां,
त्रयोदश च) ॥ १२ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ५-८, १०-१२ त्रिष्टुप्; ३-४ अनुष्टुप्; ९ आस्वारपङ्क्तिः; १३ गायत्री;
१४ शक्करी । विश्वदेवा ऋषयः ।

अन्वह मासा अन्विह्नान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः ।

अन्विन्द्रं^{१०} रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् ॥

अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये^{११} ।

अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये^{१२} ॥

इन्द्राणीमासु नारिषु सुषत्नीमहमश्रवम् ।

न ह्यस्या अपरं च न जरसा (१) मरते पतिः^{१३} ॥

नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर्ऋते ।

यस्येदमप्यं^{१४} हविः प्रियं देवेषु गच्छति^{१५} ॥

यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।

यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य महा स जनास इन्द्रः^{१६} ॥

आ ते मह इन्द्रोत्पुग्र समन्यवो यत् समरन्त सेनाः ।

पताति दिद्युन्नर्यस्य बाहुवोर्मा ते (२) मनो विश्वद्वियग्विचारीत्^{१७} ॥

७ (तै. सं.)

मा नो मर्धीरा भेरा दुद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते ।
 नव्ये देष्णे शुस्ते अस्मिन् त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः ॥
 आ तू भेर माकिरेतत् परिं ष्ठाद्विद्वा हि त्वा वसुपतिं वसुनाम् ।
 इन्द्र यत् ते माहिंनं दन्नमस्त्यस्मभ्यं तद्वर्यश्च (३) प्र यन्धि ॥
 प्रदातारः हवामह इन्द्रमा हविषा वयम् ।
 उभा हि हस्ता वसुना पुणस्वाऽऽ प्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात् ॥
 प्रदाता वजी वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सौमपावा ।
 अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः ॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्ववाः अवीभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
 वाधतां द्वेषो अभयं कृणोत सुवीर्यस्य (४) पतयः स्याम ॥
 तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववाः इन्द्रो अस्मे आराचिच्चद्वेषः सनुतयुयोतु ॥
 रेवतीर्नः सधमादु इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः ।
 क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥
 प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत ।
 अभीके चिदु लोककृत् सङ्गे समत्सु वृत्रहा ।
 अस्माकं वोषि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम् ।
 ज्याका अधि (५) धन्वंसु ॥ (जरसा, मा ते, हर्यश्च, सुवीर्यस्याध्वे, -कं च) ॥ १३ ॥

[पाकयज्ञः ३१९ । सः श्रवाः २२० । पुरोक्षं २१५ । बर्हिषो ३०८ । ध्रुवा-२०७ । -मगन्म ३७४ । देवं सवित-११५ ।
 देवस्य १९२ । अन्नस्य १०९ । वाजस्या १३६ । ऽग्नि-९६ । रूपयामगृहीतो ११३ । नु २५१ । त्रयोदश ॥ २६५५ ॥]

[इति प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

राजसूयः ।

[अथाष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

अनुमतादियागाः नैर्ऋतमन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणा ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तं नैर्ऋतमे-
 ककपालं कृष्णं वासः कृष्णतृषं दक्षिणा

वाहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण एष ते निर्वहते भागो भूते हविर्मत्यसि मुञ्चेममहंसः स्वाहा
 नमो य इदं चकारा

—ऽऽदित्यं चरुं निर्वपति वरो दक्षिणां ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही दक्षिणां ऽग्नी-
षोमीयमे (१) कादशकपालं हिरण्यं दक्षिणै—न्द्रमेकादशकपालमृषभो वही दक्षिणां ऽऽग्नेय-
मष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वही दक्षिणै—न्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वत्सो दक्षिणां
सौम्यं श्यामाकं चरुं वासो दक्षिणां सरस्वत्यै चरुं सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणां
(अग्नीषोमीयं, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ १ ॥

चातुर्मास्येषु प्रथमं वैश्वदेवपर्व ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं सावित्रं द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुतं
सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालम् ॥ (अग्नेयम्, द्वादश) ॥ २ ॥

द्वितीयं वरुणप्रघासपर्व ॥ २ गायत्री, ३ विराट्स्थाना, ४ महापङ्क्तिः, ५ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां कायमेककपालम्

प्रघास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः करम्भेण सजोषसः^१ ॥

मो षू ण इन्द्र पृत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नवया ।

मही ह्यस्य मीढुषो यव्या । हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः^३ ॥

यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्यं एनश्चक्रमा वयम् ।

यदे (१) कस्याधि धर्मेणि तस्यावयजनमसि स्वाहा^५ ॥

अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयो भुवा । देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेतं सुदानवैः ॥

(वयं यद्, विंशतिश्च) ॥ ३ ॥

तृतीयं साकमेधपर्व ॥ २-३ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नेयऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यंदिने
चरुं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुम्

पूर्णां देविं परां यत् सुपूर्णां पुनरापत । वस्नेव वि क्रीणावहा इषमूर्जं शतक्रतो^१ ॥

देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे ।

निहारमिन्नि मे हरा निहारं (१) नि हरामि ते^३ ॥

मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशं सप्तकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं
वरुं सावित्रं द्वादशकपालं सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं चरुं वैश्वकर्मणमेक-
कपालम् ॥ (हरा निहारं, त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञः ॥ ६-७ पङ्क्तिः; ९ आस्तारपङ्क्तिः, १०-१२ गायत्री, १३ शक्ती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमस्य पितृमते पुरोडाशं षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो-
ऽमिवान्यायै दुग्धे मन्थं—मेतत् ते तत् ये च त्वाम—न्वेतत् ते पितामहं प्रपितामहं ये च त्वामन्वं-
त्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वं

सुसंदृशं त्वा वयं मघवन् मन्दिषीमहि ।

प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि वशां अनु । योजा न्विन्द्र ते हरीं ॥ (१)

अक्षन्मीमदन्त हव प्रिया अधूपत ।

अस्तौषत स्वमानवो विप्रा नविष्ठया मती । योजा न्विन्द्र ते हरीं ॥

अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतपन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः ॥

परैत पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पुन्यैः ।

अथा पितृन्सुविदत्रा अपीत यमेन ये सधमादं मदन्ति ॥

मनो न्वा हुवामहे नाराशंसेन स्तोमेन पितृणां च मन्मभिः ॥

आ (२) न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च स्वर्थं दृशे ॥

पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातं सचेमहि ॥

यदुन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम ।

अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम् ॥

(हरी, मन्मसिरा, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

व्यवक पुरोडाशाः । ९ महापद्धिः, १० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रतिपूरुयमेककपालाभिर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशुनां
शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छैक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आसुस्ते रुद्र
पशुस्तं जुषस्वैष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राम्बिकया तं जुषस्व भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजं
मथो अस्मभ्यं भेषजं सुभेषजं (१) यथाऽसति । सुगं मेषाय भेष्या

अवांश्च रुद्रमदिमह्यं देवं व्यम्बकम् ।

यथा नः श्रेयसः कर्द्यथा नो वस्यसः कर्द्यथा नः पशुमतः कर्द्यथा नो व्यवसाययातं ॥

व्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो मूर्जवतोऽतीक्ष्णः—(२)—वततधन्वा पिनाकहस्तः

कृत्तिवासोः (सुभेषज, -मिहि, श्रीणि च ॥ ६ ॥

शुनासीर्यम्, इन्द्रतुरीयम्, पञ्चेध्मीयमन्त्राः, अपामार्गहोममन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पर्यः सौर्यमे-
ककपालं द्वादशगवः सीरं दक्षिणां ऽऽग्नेयमष्टकपालं निर्वपति गौत्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं
यवमयं चरुं वह्निनी धेनुर्दक्षिणां,

ये देवाः पुरः सदोऽग्निनेत्राः* - *दक्षिणसदो यमनेत्राः* - *पश्चात्सदः सवितृनेत्राः* - *उत्तर-
सदो वरुणनेत्राः* - *उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो (१)
नमस्तेभ्यः स्वाहा समूहः रक्षः संदग्धः रक्ष इदमहः रक्षोऽमि सं दहाम्यग्रये रक्षोघ्ने स्वाहा
यमार्य* - * सवित्रे* - * वरुणार्ये* - * बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोघ्ने स्वाहा^{१३} प्रष्टिवाही रथो दक्षिणी,^{१३}

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां

रक्षसो वधं जुहोमि^{१४} हतः रक्षो^{१५} स्वाधिष्म रक्षो^{१६} यद्वस्ते तदक्षिणी ॥ (तेभ्यः, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ ७ ॥

देविकादि कर्मषट्कम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुं राकायै चरुं सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं मिथुनौ
गावौ दक्षिणीं ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं वामनो
वही दक्षिणाऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालं सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा
सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रपौष्णं चरुं पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं नि (१) र्वपति
हिरण्यं दक्षिणा वारुणं यवमयं चरुमश्वो दक्षिणी (नि, - रष्टौ च) ॥ ८ ॥

रत्नानि हवींषि, अभिषेचनीयस्य दीक्षणीया च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शित्तिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे ऋषभो
दक्षिणाऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्मिन्नं
कृष्णा कृत्वा दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं सेनान्यौ गृहे हिरण्यं दक्षिणा वारुणं दशकपालं सुतस्य
गृहे महानिरणो दक्षिणा मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यौ गृहे पृश्निर्दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालं (१)
क्षत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालं सैग्रहीतुर्गृहे सवात्यौ दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य
गृहे श्यामो दक्षिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शवल उद्गारो दक्षिणेन्द्राय सुत्राग्नें पुरोडा-
शमेकादशकपालं प्रति निर्वपतीन्द्राया होमुचे^१ ऽयं नो राजा भूत्वा वृत्रं बध्या - न्मैत्राबार्हस्पत्यं भवति
श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमुते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे (२) पात्रे चतुःश्रक्तौ स्वयमवपन्नायै
शाखायै कर्णाश्चाकर्णाश्च तण्डुलान्वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पर्यसि बार्हस्पत्यो येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः
स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं वह्निः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणी (सावित्रं द्वादश-
कपालं, - माश्वत्थे, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

देवसुवां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां व्रीहीणां सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुं
सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां व्रीहीणां रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये
वाचस्पतयेनैवारं चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां मित्राय सत्यायाऽऽम्यानां
चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं चरुं

(७१३-६) रक्षोहण... स्वाहा । (७१४-७) - *ये देवा । (७१५-१२) रक्षोऽग्ने स्वाहा ।

संविता त्वां प्रसवानां सुवतामग्निर्गृहपतीनां सोमो वनस्पतीनां रुद्रः पशूनां (१) बृहस्प-
तिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममांमुष्यायण-
मनमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽ-
स्माकं ब्राह्मणानां राजा प्रति त्यन्नाम राज्यमधायि स्वां तनुवं वरुणो अशिश्नेच्छुचैर्मित्रस्य त्रत्या
अभुमामन्महि महत क्रतस्य नाम सर्वे वाता (२) वरुणस्याभूवन्वि मित्र एवैररातिमतारीदस्य-
पुदन्त यज्ञिया क्रतेन व्यु त्रितो जरिमाणं न आनर्द्ध विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि
विष्णोर्विक्रान्तमसि ॥ (पशूनां, वाताः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १० ॥

अभिषेकजलग्रहणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अर्थेतः स्था—ऽपां पतिरसि वृषास्युमि—वृषसेनोऽसि व्रजक्षितः स्थे मरुतामोजः स्थै
सूर्यवर्चमः स्थै सूर्यत्वचसः स्थै मान्दाः स्थै वाशाः स्थै शक्ररीः स्थै विश्वभृतः स्थै
जनभृतः स्थै—ऽमेस्तेजस्याः स्थै—ऽपामोषधीनां रसस्थो—ऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्तुर्जस्वती
राजसूयाय चितानाः ।

यामिमित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् यामिरिन्द्रमनयन्नत्य (१) रातीः^{१६} ॥

राष्ट्रदाः स्थै राष्ट्रं दत्त स्वाहा^{१७} राष्ट्रदाः स्थै राष्ट्रममुष्मै दत्त (जत्ये,—कादश च) ॥ ११ ॥

अभिषेकजलसंस्कारः ॥ ५, २० त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वानां अनाधृष्टाः सीदु-
तोर्जस्वतोर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधती^{१८} रनिमृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य द्वात्रमसि^{१९} शुक्रा
वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृतां अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानाः ॥

सधमादो द्युमिनीरुर्ज एता अनिमृष्टा अपस्युवो वसानः ।

पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपां शिशु (१) मातृत्मास्वन्तैः ॥

क्षत्रस्योल्बमसि^{२०} क्षत्रस्य योनिरस्यां विन्नो अग्निर्गृहपति—राविन्न इन्द्रो बृद्धश्चवां आ-
विन्नः पूषा विश्ववेदां आविन्नो मित्रावरुणावृतावृधां वाविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते^{२१} आविन्ना
देव्यदितिर्विश्वरूप्यां विन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वसिन् राष्ट्रे महते क्षत्राय महत आधि-
पत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेन्द्रस्य (२)
वज्रोऽसि वात्रिधनस्त्वया यं वृत्रं वध्यां च्छत्रुबाधनाः स्थै पात मां प्रत्यश्च पात मां तिर्यश्चमन्वश्च-
मा पात दिग्भ्यो मां पात विश्वाभ्यो मां नाष्ट्राभ्यः पात हिरण्यवर्णावुषसां विरोकेऽयः स्थूणावुदितौ
सूर्यस्याऽऽरोहतं वरुण मित्र गतं ततश्चक्षाथामदितिं दितिं च ॥ (शिशु,—रिदस्यै,—कंचत्वारि—
शब्च) ॥ १२ ॥

दिग्यास्थापनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृत्स्तोमो रथन्तरं सामग्निदेवता ब्रह्म द्रविणं—
मुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् त्वा छन्दसामवतु पञ्चदशस्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं विराज-
मा तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशस्तोमो वैरूपं साम मरुतो देवता विड्द्रविणं—मुदीची-
मा तिष्ठानुष्टुप् त्वा (१) छन्दसामवत्वेकविंशस्तोमो वैराजं साम मित्रावरुणौ देवता बलं द्रविणं—
—मूर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमो शाक्वरैवते सामनी बृहस्प-
तिदेवता वर्चो द्रविणं—मीदृ च^१—न्यादृ च^२—तादृ च^३ प्रतिदृ च^४ मितश्च^५ संमि-
तश्च^६ समराः^७ । शुक्रज्योतिश्च^८ चित्रज्योतिश्च^९ सत्यज्योतिश्च^{१०} ज्योतिष्माश्च^{११}
सत्यश्च^{१२} तृपाश्च^{१३} (२) इत्येहः । अग्नये स्वाहा^{१४} सोमाय स्वाहा^{१५} सवित्रे स्वाहा^{१६} सर-
स्वत्यै स्वाहा^{१७} पूष्णे स्वाहा^{१८} बृहस्पतये स्वाहे^{१९}न्द्राय स्वाहा^{२०} घोषाय स्वाहा^{२१} श्लोकाय
स्वाहा^{२२} इन्द्राय स्वाहा^{२३} भगाय स्वाहा^{२४} क्षेत्रस्य पतये स्वाहा^{२५} पृथिव्यै स्वाहा^{२६} इन्द्रिंशाय
स्वाहा^{२७} दिवे स्वाहा^{२८} सूर्याय स्वाहा^{२९} चन्द्रमसे स्वाहा^{३०} नक्षत्रेभ्यः स्वाहा^{३१} इन्द्र्यः स्वाहा^{३२}
षधीभ्यः स्वाहा^{३३} वनस्पतिभ्यः स्वाहा^{३४} चराचरेभ्यः स्वाहा^{३५} परिप्लवेभ्यः स्वाहा^{३६} सरी-
सुपेभ्यः स्वाहा^{३७} (३) ॥ (अनुष्टुप्, तृपाश्च, सरीसुपेभ्यः स्वाहा) ॥ १३ ॥

अभिषेकः ॥ ६ महापंक्तिः, १०, १२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूया—दुमृतमसि मृत्योर्मा पाहि^१ दिद्योन्मा पाह्य—
वेष्टा दन्दशूका^२ निरस्तं नम्रुचेः शिरः^३ ॥

सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये ।

ते ते वाचं सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रं सुवन्तां सोमस्य
त्वा द्युम्नेनाभि पिञ्चाम्यग्रे (१) स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुता-
मोजसां क्षत्राणां क्षत्रपतिरस्यति दिवस्पाहि^४

समावृत्रन्नधरागुदीचीरहि^५ बुध्नियमनु सञ्चरन्ती—स्ताः पर्वतस्य वृषभस्य षष्ठे नावश्चरन्ति
स्वसिच इयानीः ॥

रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि^६ ।

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वो जातानि परि ता (२) बभूव ।

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥

(अमे,--स्तै,--कादश च) ॥ १४ ॥

रथेन दिग्विजयः ॥ १८ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽय वृत्रं वध्यां निमत्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि
यज्ञस्य योगेन विष्णोः क्रमोऽसि^३ विष्णोः क्रान्तमसि^३ विष्णोर्विक्रान्तमसि^३ मरुतां प्रसवे
जेषमांसं मनाः समुहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयां ब्रह्मो मात्रे
पृथिव्यै माहं मातरं पृथिव्यै हिंसिषं मा (१) मां माता पृथिवी हिंसी^३ दिशदुस्याधुरस्याधुमे
धेह्युर्गस्यूर्ज मे धेहि युहुसि वचोऽसि वचो मयि धेह्युर्ग्रये गृहपतये स्वाहा^३ सोमाय
वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय स्वाहा^३ मरुतामोजसे स्वाहा^३ हंसः शुचिषद् वसुरन्तरिक्ष-
सद्भोता वेदिषदतिथिदुरोणसत् । नृषद् वरसद्वत्सद् व्योमसद्वज्रा गोजा ऋतजा (२) अद्रिजा ऋतं
बृहत् ॥ (हिंसिषं, -तजा, -त्रीणि च) ॥ १५ ॥

जितवतो राज्ञः सेनोपचारः ॥ ७ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

मित्रोऽसि^३ वरुणोऽसि^३ समुहं विश्वेदेवैः^३ क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसि^३ स्थो-
नामा सीद सुपदामा सीद^३ मा त्वा हिंसीन्मा मां हिंसीं निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्या-
स्वा साम्राज्याय सुकतुर्ब्रह्माश्नुं त्वं राजन् ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसवो^३ ब्रह्माश्नुं त्व-
ं राजन् ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजो^३ (१) ब्रह्माश्नुं^३ त्वं राजन् ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि
सुशेवो^३ ब्रह्माश्नुं^३ त्वं राजन् ब्रह्माऽसि वरुणोऽसि सत्यधुमेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन
मे रभ्यं दिशोऽभ्ययं राजाऽभूत् सुहोकाश्नुं^३ सुमङ्गलाश्नुं^३ सत्यराजाश्नुं^३ ॥ अपां
नप्त्रे स्वाहो^३ जो नप्त्रे स्वाहो^३ अग्रे गृहपतये स्वाहा^३ ॥ (सत्यौजा, -श्चत्वारिंशच्च) ॥ १६ ॥

संस्पृष्टा हवीषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं चरुं वत्सतरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपाल-
मुपध्वस्तो दक्षिणा पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा वार्हस्पत्यं चरुं शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपाल-
मृषभो दक्षिणा वारुणं दशकपालं महानिरखो दक्षिणा सौम्यं चरुं वभ्रुर्दक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपालं शुण्ठो
दक्षिणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं द्विचत्वारिंशत्) ॥ १७ ॥

दशपेयः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्त्रिजां प्र यच्छति^३ दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति^३
दशपेयो भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशं स्तोत्रं भवति प्राक्ताशार्ध्वर्यवे ददाति^३ खंज-
मुद्रात्रे रुक्मं होत्रे^३ ऽथ प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां^३ द्वादश पण्डौहीर्ब्रह्मणे^३ वशां मैत्रावरुणाय^३
पमं ब्राह्मणाच्छंसिने^३ वाससी नेष्टापोतृभ्यां^३ स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायां^३ नृद्धाहमग्नीधे^३
भार्गवो होता भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयं (१) मग्निष्टोमसामं सारस्वतीरूपो
गृह्णाति^३ ॥ (वारवन्तीयं, चत्वारि च) ॥ १८ ॥

यं यज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै यज्ञं प्र यच्छत्युपैतं यज्ञो नमति चामनो भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्धयै^१ त्वाष्ट्रं वडबमा लभेत पशुकामस्त्वष्ट्रा वै पशूनां मिथुना^२ (३) प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् मिथुनान् प्र जनयति^३ प्रजा हि वा एतस्मिन् पशवः प्रविष्टा अथैष पुमान्सन् वडबः साक्षादेव प्रजां पशून् व रुन्धे^४ मैत्रं श्वेतमा लभेत संग्रामे संयत्ते समयकामो मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं मित्रेण सं नयति^५ (४) विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं^६ प्राजापत्यं कृष्णमा लभेत वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशो प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति^७ कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे^८ शवलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयति^९—त्यवाश्रुको भवति वृष्टिमेवास्मै नि यच्छति^{१०} ॥ (असौ, श्रुणाति, मिथुनानां, नयति, यच्छति) ॥ ८ ॥

१-२ अन्नाद्यकामस्य, ३-५ अन्नकामस्य, ६ दीर्घरोगिणः ७-८ पुष्टिकामस्य च पशुविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यं नोपानमत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामपश्यत् तां स्वयै देवतया आऽलभत ततो वै तमन्नाद्यमुपानमं—द्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यं नोपनमेत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामा लभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद (१) एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवतया समृद्धयै^१ मैत्रं श्वेतमा लभेत वारुणं कृष्णमपां चौषधीनां च संधा- वन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां च रसमुप जीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अन्नं प्र यच्छतोऽन्नाद एव भवत्यन्- (२)-पां चौषधीनां च संधावा लभत उभयस्यावरुद्धयै^२ विशालो यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धयै^३ मैत्रं श्वेतमा लभेत वारुणं कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति यद्वारुणः साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्च- त्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवं देवा वै पुष्टिं नाविन्दन् (३) तां मिथुनेऽपश्यन् तस्यां न समराध- यन्तावश्विनावब्रूतामावयोर्वा एषा मैतस्यां वदध्वमिति साश्विनोरेवामवं—द्यः पुष्टिकामः स्यात् स एता- माश्विनीं यमीं वशामा लभेताश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् पुष्टिं धत्तः पुष्यति प्रजया पशुभिः^४ । (अन्नादोऽन्नाद एव भवत्यन्-विन्दन्, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

१ दुर्वाहणस्य सोमपिपासोः, २ सृषाभिश्चस्तस्य, ३ आश्विनश्चकाले सूर्यानाविर्भावतश्च पशवः ।

आश्विनं धूम्रललाममा लभेत यो दुर्वाहणः सोमं पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावास्तां तौ पृश्ना सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्वाहणः सोमं पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैतं सोमपीथो नमति यद्वृक्षो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादप हन्ति ललामो (१) भवति मुखत एवास्मिन् तेजो दधाति^१ वायव्यं गोमृगमा लभेत यमजग्निवा- सममिश्रं सैयुरपूता वा एतं वागृच्छति यमजग्निवांसममिश्रं सन्ति नैष ग्राम्यः पशुर्नारण्यो यज्ञोमृगो नेवैष ग्रामे नारण्ये यमजग्निवांसममिश्रं सन्ति वायुर्वै देवानां पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवै- (२)-नं पवयति^२ पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः पाप्मानं प्र विंशति यस्या-

९ (ते. सं.)

ऽऽश्विने शस्यमाने सूर्यो नाऽऽविर्भवति सौर्यं बहुरूपमा लभेतामुमेवादित्यः स्वर्गं भागधेयेनोप धावति
स एवास्मात् तमः पाप्मानमप हन्ति प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप तमः पाप्मानं हते ॥ (ललामः,
स एव, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

काम्येष्टियान्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; ७ द्विपदा; ९ जगती; १२-१३ अनुष्टुप्; १८, २१ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः

इन्द्रं वो विश्वतस्परी*—इन्द्रं नरो*—मरुतो यद्ध वो देवो*—या वः शर्म*— ॥

मरेष्विन्द्रं सुहवः हवामहे ऽहोमुचः सुकृतं दैव्यं जनम् ।

अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगं द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये ॥

ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान् ।

शिशितमिन्द्रापर्वता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥

प्रिया वो नाम (१) हुवे तुराणाम् । आ यत् तृणमरुतो वावशानाः ॥

श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः ।

ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः ॥

अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अन्यात् सोमो रुद्रेभिराभि रक्षतु त्मना ।

इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सः शिशतु ॥

सं नो देवो वसुभिरग्निः सं (२) सोमस्तनूमी रुद्रियाभिः ।

समिन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुयैः समादित्यैर्नो वरुणो अजिज्ञिपत् ॥

यथाऽऽदित्या वसुभिः संबभूवुर्मरुद्भी रुद्राः समजानताभि ।

एवा त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे देवाः समनसो भवन्तु ॥

कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने । अहन्तश्चिद्यमिन्धते संजनयन्ति जन्तवः^{१२} ॥

सं यदिषो वनामहे सः हुव्या भानुषाणाम् ।

उत धुमस्य शवस (३) ऋतस्य रश्मिमा ददे^{१३} ॥

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृडयन्तः ।

आ वोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्यादुहोश्चिद्या वरिवोवित्तराऽसत्^{१४} ॥

शुचिरपः सूर्यवसा अदब्ध उप क्षेति वृद्धवयाः सुवीरः ।

नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ^{१५} ॥

धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।

दीर्घाधियो रक्षमाणा (४) असुर्यभृतावानश्चयमाना ऋणानि^{१६} ॥

तिस्रो भूमीर्धारयन् त्रींश्रुतं द्यून् त्रीणि व्रता विदये अन्तरेषाम् ।
 ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वं तदर्यमन् वरुण मित्र चारु^{१०} ॥
 त्याज्य क्षत्रियाः अत्र आदित्यान् याचिषामहे । सुमुडीकाः अमिष्टये^{१६} ॥
 न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्रार्चनमादित्या नोत् पश्चा ।
 पात्र्या चिद्वसवो धीर्या चिद् (५) युष्मानीतो अमयं ज्योतिरश्याम् ॥
 आदित्यानामवसा नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन ।
 अनागास्त्वे अदितित्वे तुरास इमं यज्ञं दधतु श्रोषमाणः ॥
 इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युरा चके^{२१} ॥
 तत्त्वा याभि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविभिः ।
 अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशंस मा न आयुः प्र मौषीः^{२२} ॥

(नाम, स२, शर्वसो, रक्षमाणा, धीर्या विदे, काष्ठपञ्चाशच्च) ॥ ११ ॥

[वायव्यं ३१३ । प्रजापति-४४३ । देवासुरा २६५ । असा-३९२ । विन्द्रो ३५३ । बार्हस्पत्यं २५३ । वषट्कारो ३६९ । सौ २५० । वरुण-१९५ । माद्विन-१४६ । मिन्द्र-२९९ । मेकादश ॥ ३२७८ ॥]

[इति द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

१-२ प्रजाकामस्य, ३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्राममुपप्रयास्यतः, ५ जितशत्रोः, ६-७ समामेप्यतः, ८-९ सभां प्राप्तस्य च पुरोडाशाश्चरवश्च ॥ विधेदेवा ऋचयः ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः सौऽचायत् प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा
 अपागूहतामिति स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत् तं निर्वपत् तावस्मै प्रजाः प्रासाधयता^१ मिन्द्राग्नी
 वा एतस्य प्रजामपं गूहतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकाम
 इन्द्राग्नी (१) एव स्वेन भागधेयेनोपं धावति तावेवास्मै प्रजां प्र साधयतो विन्दत प्रजा-मैन्द्राग्न-
 मेकादशकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपं धावति ताभ्या-
 मेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृक्के वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते^३ ऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति
 यः सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्मैन्द्राग्नमेकादशकपालं नि- (२) -र्वपेत् सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्मैन्द्राग्नी एव स्वेन भाग-
 धेयेनोपं धावति तावेवास्मिन्मिन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोप प्र याति जयति तः सङ्ग्रामं^५ वि
 वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ध्यते यः सङ्ग्रामं जयत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् सङ्ग्रामं जित्वेन्द्राग्नी एव
 स्वेन भागधेयेनोपं धावति तावेवास्मिन्मिन्द्रियं वीर्यं (३) धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यध्यते^६ ऽप वा
 एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं क्रामति य एति जनतामैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेप्यन्मैन्द्राग्नी एव स्वेन
 भागधेयेनोपं धावति तावेवास्मिन्मिन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति^८ पौणं चरुमनु निर्व

[६८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

पेत् पुषा वा इन्द्रियस्य धीर्यस्यानुप्रदाता पुषणमेव (४) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इन्द्रियं धीर्यमनु प्र यच्छति^१ क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य पतिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यै—
न्द्राशमेकादशकपालमुपरिष्ठाभिर्वपेदस्यामेव प्रतिष्ठायैन्द्रियं धीर्यमुपरिष्ठादात्मन् धत्ते^२ ॥ (इन्द्राग्नी, नि,—
वीर्यं,—मेवं,—काञ्चस्वारि२शब्द) ॥ १ ॥

१ आहिताग्निर्दशपूर्णमासातिक्रमे, २ अत्रत्याचरणे, ३-४ पिशाचमृदावाधायाम्, ५ अभिचरतः, ६ गोपुरुषमृत्युतद्वयवतः,
७ युयुत्सोः, ८ अपमृत्युभीतस्य, ९ गृहदाहेन च पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽ-
तिपादयेत् पथो वा एषोऽध्यपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादये-
त्यग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमपथात् पन्थामपि नयत्यनङ्गान् दक्षिणा वही
होष समृद्ध्या अग्नये व्रतपतये (१) पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नवत्यमिव चरेद-
ग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं व्रतमा लम्भयति व्रत्यो भवत्य^३—अग्नये रक्षोघ्ने पुरो-
डाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य रक्षांसि सचैरन्नाग्निमेव रक्षोहणः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा-
द्रक्षांस्यप हन्ति निशितायां निर्वपेत् (२) निशिताया हि रक्षांसि प्रेरते संप्रेणीन्येवैनानि हन्ति
परिभ्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोघ्नी याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसां स्तृत्या^४ अग्नये रुद्रवते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमा-
च्छत्यै—अग्नये सुरमिमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा (३) वा प्रमीयैरन् यो वा
विमीयादेषा वा अस्य भेषज्या तनूर्यत् सुरमिमती तयैवास्मै भेषजं करोति सुरमिमते भवति पूतीग-
न्धस्यापहृत्या अग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्ते भागधेयेनैवैनं शमयित्वा
परानभि निर्दिशति यमवरेषां विध्यन्ति जीवति स यं परेषां प्र स मीयते जयति तं संग्रामं- (४)-
मभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाग्नये क्षामवते पुरो-
डाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनं शमयति नैषां पुराऽऽयुषोऽपरः प्रमीयते ऽभि वा एष एतस्य
गृहानुच्यति यस्य गृहान् दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भागधेयेनैवैनं शमयति ना-
(५)-स्यापरं गृहान् दहति ॥ (व्रतपतये, निशितायां निर्वपेत्, पुरुषाः, संग्रामं, न, चत्वारि च) ॥ २ ॥

१ कामोपनमनेच्छोः, २ क्षेत्रादौ स्पर्धमानस्य, ३ अभिचर्यमाणस्य, ४ सर्वायुःप्राप्तिकामस्य, ५ भूतिकामस्य, ६ कान्ति-
कामस्य, ७ तेजःकामस्य, ८ पराभिभवेच्छोश्च पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य कामो नोपनमेदग्निमेव कामः स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवैनं कामेन समर्थयत्युपैनं कामो नमत्य^१—अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः
क्षेत्रे वा सजातेषु वाग्निमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैवेन्द्रियं धीर्यं भ्रातृव्यस्य (१) युवते
वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते^२ अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्माद्रक्षांसि यवयति नैनमभिचरन्तस्तृणुते^३ अग्नये आर्युष्मते पुरो-

डाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्निमेवाऽऽयुष्मन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्—(२)—आयुर्दधाति सर्वमायुरेत्यग्ने ज्ञातवैदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वृत्तिकामोऽग्निमेव ज्ञातवैदसे स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूर्ति गमयति भवत्येवा—अग्रे रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वृत्तिकामोऽग्निमेव रुक्मन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रुक्मं दधाति रोचत एवा—अग्रे तेजस्वते पुरोडाश—(३)—मष्टाकपालं निर्वपेत् तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् तेजो दधाति तेजस्व्येव भवत्यग्ने साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सीक्षमाणोऽग्निमेव साहन्त्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैव सहते यः सीक्षते ॥ (आतृव्यस्या, स्मिन्, तेजस्वते पुरोडाश,--मष्टात्रिंशच्च) ॥ ३ ॥

१ अन्नवत्त्वकामस्य, २ अन्नाशनशक्तिकामस्य, ३ अन्नपतित्वकामस्य, ४ दीर्घरोगयुक्तकामस्य, ५ चक्षुष्पाटवकामस्य, ६ पुत्रकामस्य पुरोडाशः, ७ रसकामस्य चरुः, ८ धनकामस्य, ९ संग्रामजयपूर्वकमन्नकामस्य, १० द्विरग्न्युद्धरणे, ११-१८ उद्धृताग्निनाशे पुरोडाशः ॥ १५ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्रेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नवान्त्स्यामित्यग्निमेवान्नवन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्यग्नेऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नादः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नाद (१) एव भवत्यग्नेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्यग्ने पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाग्नये शुच्ये ज्योगामयात्री यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये (२) पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुच्यं आयुरेवास्मिन् तेन दधात्युत यदीतासु भवति जीवत्येवैतामेव निर्वपेच्चक्षुष्कामो यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुच्ये चक्षुरेवास्मिन् तेन दधात्यु—(३)—त यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्यग्ने पुत्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकामोऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धाभिन्द्रः प्र यच्छत्यग्ने रसवतेऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्त्स्यामित्यग्निमेव रसवन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तं करोति (४) रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव रसमव रुन्धेऽग्नयेवसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत वसुमान्त्स्यामित्यग्निमेव वसुमन्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्यग्ने वाजसुते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्ते वाजं (५) वा एष सिंसीरति यः संग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु वै देवानां वाजसूदग्निमेव वाजसूतः स्वेन भागधेयेनोप धावति धावति वाजः हन्ति वृत्रं जयति तः संग्राममथो अग्निरिव न प्रतिधृषे भवत्यग्नेऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्यान्नावग्निमभ्युद्धर्युनिर्दिष्टभागो वा एतयोरन्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ संभवन्तौ यजमान—(६) मभि संभवतः स ईश्वर आर्तिमार्तोऽग्नयेऽग्निवते निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमाच्छति यजमानोऽग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वाये—दपर

आदीप्यानुद्धृत्य इत्याहुः^{१३}—स्तत् तथा न कार्यं यद्भागधेयमभि पूर्वं उद्धियते किमपरोऽभ्युत् (७) द्विये-
तेति^{१३} तान्येवावक्षणाणि सन्निधाय मन्थे^{१४}—

—दितः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः ।

स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं ब्रह्म प्रजानन्निति^{१५}

छन्दोभिरेवैनं^{१६} स्वाद्योनेः प्रजनयत्ये^{१६}—ष वाव सौऽग्निरित्याहुः^{१७}—ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितमिति यद्-
ग्नये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य (८) ज्योतिः परापतितं तदेवाव रन्ध्रे^{१८} ॥ (अन्नादौ, ऽग्नये, दधाति,
करोति, वाजं, यजमानं, -सुदं, -स्य, षट् च) ॥ ४ ॥

१-२ अभिशस्यमानस्य प्रजाकामस्य च पुरोडाशचरवः, ३ पुनजन्मवतः, ४-५ दक्षेपूर्णमासातिक्रमवतः, ६-७ अग्नि-
मुद्वासयिष्यतः, ८-१३ ग्रामकामस्य पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्धारुणं चरुं दधिक्रावणे चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरेणैवैनं^{१६} स्वदयत्यप पापं वर्णं^{१९} हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशा-
न्मुञ्चति दधिक्रावणा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्ये^{१९}—तामेव
निर्वपेत् प्रजाकामः संवत्सरो (१) वा एतस्याशान्तो योर्नि प्रजायै पशूनां निर्देहति योऽलं प्रजायै सन् प्रजां
न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरेणैव भागधेयेन शमयति
सौऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्र जनयति वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिक्रावणा पुनाति हिरण्यं
दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनं (२) विन्दते प्रजां^{२०} वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् पुत्रे जाते
यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्नवकपालस्त्रिवृतैवास्मिन् तेजो दधाति यद्दश-
कपालो विराजैवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिष्टुभैवास्मिन्निन्द्रियं दधाति यद् द्वादशकपालो
जगत्त्रैवास्मिन् पशून् दधाति यस्मिन् जात एतामिष्टिं निर्वपति पुत (३) एव तेजस्वर्यन्नाद इन्द्रियावी
पशुमान् भवत्ये^{२०}—व वा एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं
वाऽतिपादयति सुवर्गाय हिं लोकाय दर्शपूर्णमासविज्येते^{२१} वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां
वा पौर्णमासीं वाऽतिपाद्यं संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरेणैव प्रीणात्यथो संवत्सरेवास्मा उप
दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या—(४)—थो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति^{२२} वीरहा वा एष
देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्ना—ग्रेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वा-
नरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावनेवाग्निस्तस्मा
आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं यतेऽवसं करोति ताव—(५)—गेव तद् द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः खलु वा अग्नेर्योनिः स्वामेवैनं योर्नि गमयत्याद्यमस्यान्नं भवति^{२३} वैश्वा-
नरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतं^{२४} सप्तकपालं ग्रामकामं आहवनीये वैश्वानरमधि श्रयति गार्हपत्ये
मारुतं पापवस्यसस्य विवृत्यै^{२५} द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणै-
वास्मै सजाता^{२६}श्चर्यावयति^{२७} मारुतो भवति (६) मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्य-

विशमव^{११} रुन्धे^{१२} सप्तकपालो भवति सप्त गणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानव रुन्धे^{१३} अनुच्य-
मान आ सादयति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति^{१४} ॥ (संवत्सर, पनं, पुनः, समष्टय, तादृग, संत्ये,--
काञ्चित्रिशब्ध) ॥ ५ ॥

१ संग्राममुपप्रयास्यतश्चरुः, २ संग्रामभूमिं प्राप्तस्य, ३ विद्विषतोदरं जग्धवतः, ४ शपथं कृत्वा द्रुह्यतः, ५ अविं प्रतिगृह्णा-
नस्य, ६ उभयतोदन्तं प्रतिगृह्णानस्य, ७ याचयितुं प्रयास्यतः, ८-९ याचयित्वा प्रत्यागच्छतश्च पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा क्रषयः ।

आदित्यं चरुं निर्वपेत् संग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिरस्यामेव पूर्वे प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वाद-
शकपालं निर्वपेदायतनं गत्वा संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरः खलु वै देवानामायतनमेतस्माद्वा
आयतनाद्देवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवायतने यतते जयति तं संग्राम-
मेतस्मिन् वा एतौ मृजाते (१) यो विद्विषाणयोरन्नमसि वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयो-
रन्नं जग्ध्वा संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरस्वदितमेवाप्ति नास्मिन् मृजाते^३ संवत्सराय वा एतौ
सममाते यौ सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुहति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् सममानयोः
पूर्वोऽभिद्रुह्य संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरमेवाऽऽप्त्वा निर्वरुणं (२) परस्तादभि द्रुहति नैनं वरुणो
गृह्णात्यौ—अथ वा एष प्रति गृह्णाति योऽर्विं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदर्विं प्रतिगृह्य संव-
त्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरस्वदितामेव प्रति गृह्णाति नाऽऽर्व्यं प्रति गृह्णात्यौ—त्मनो वा एष मात्रा-
माप्नोति य उभयादत् प्रतिगृह्णात्यथै वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३) प्रतिगृह्य
संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः संवत्सरस्वदितमेव प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्नोति वैश्वानरं द्वादशक-
पालं निर्वपेत् सनिमेष्यत्संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरो यदा खलु वै संवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनार्थो
भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सनिममि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति
यो वै संवत्सरं (४) प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव
प्रयुक्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमां गामाजेत् तां आर्तव्याय प्रहिणुयाजिर्ऋ-
तिमेवास्मै प्र हिणोति^५ ॥ (मृजाते, वरुण,--मुभयादत्, संवत्सर, षट्त्रिंशच्च) ॥ ६ ॥

१-२ पशुकामस्य चरुः, ३ पशुकामस्य, ४ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ५ अन्नकामस्य, ६ भूतिकामस्य, ७ पाप्मनागृहीतस्य,
८ परैः पीडितस्य, ९ बद्धस्य परिषत्तस्य वा, १० महायज्ञेच्छोः पुरोडाशाः ॥

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत् पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् प्र
यच्छति पशुमानेव भवति^१ चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः पशून् प्र जनयतीन्द्रायैन्द्रियावते पुरो-
डाशमेकादशकपालं निर्वपेत् पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स
(१) एवास्मा इन्द्रियं पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै घर्म इन्द्रमेव घर्मवन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं
दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवतीन्द्रायार्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्न-
मिन्द्रमेवार्कवन्तस्वेन भागधेयेनो- (२)-प धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद् एव भवतीन्द्राय

धर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत् इन्द्रायार्कवते भूतिकामो यदिन्द्राय धर्मवते निर्व-
पति शिर एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावत् आत्मानमेवास्य तेन करोति यदिन्द्रायार्कवते भुत
एवाच्चाद्ये प्रति तिष्ठति भवत्येवैन्द्राय-(३)-ऽहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः
स्यात् पाप्मा वा अह इन्द्रमेवाहोमुचै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पाप्मनोऽहसो मुञ्चती-
न्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपेरन् राष्ट्राणि वाऽभि समियुरिन्द्रमेव वैमृधै
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मान्मृधो (४)-ऽपहन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्वद्धो
वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायते इन्द्रायार्कश्वमेधवते पुरोडा-
शमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्रमेवाकाश्व-
मेधवन्तै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (५) अन्ततो महायज्ञं च्यावयत्युपैनं महायज्ञो नमति^१ ॥
(स, भागधेयेने, -न्द्राय, मृधो, ऽस्मै, सप्त च) ॥ ७ ॥

१ ग्रामकामस्य पुरोडाशः, २-३ सेनाकामस्य चरुः, ४ युद्धार्थिनः, ५ नष्टधैर्यस्य, ६ अन्यद्वर्तकदानकामस्य, ७ उत्तमर्ष-
स्य, ८ राज्यव्रष्टस्य अश्रयमानस्य वा, ९-११ अन्यसाम्यमनिच्छतः पुरोडाशः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकाम इन्द्रमेवान्वृजुं स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मै सजाताननुकान् करोति ग्राम्यैव भवतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनाऽसंशितेव स्यादि-
न्द्राणी वै सेनायै देवतैन्द्राणीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्य सेना सं इयति^२ बलबजानपी
(१)-ध्मे सं नह्येद्वैर्यत्राधिष्णान्यमेहत् ततो बलबजा उदतिष्ठन् गवामेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयती^३-
न्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा
संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो-
दधाति जयति तं (२) संग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव स्यादेतानि हि वा एतस्मा-
दर्पकान्तान्यथैष हतमनाः स्वयं पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा-
स्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं पापो भवतीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्यु- (३)-रितीन्द्रमेव दातारै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारै स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्र दापयती-
न्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वा (४) ऽपरुध्यमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाणै स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायतेऽनपरुध्यो भवतीन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमग-
च्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियमदधाच्छकरी
याज्यानुवाक्यै अकरोद्वज्रो वै शकरी स एनं वज्रो भूत्या पेन्ध (५) सोऽभवत् सोऽविभेद्भुतः प्र मा
घक्ष्यतीति स प्रजापतिं पुनरुपाधावत् स प्रजापतिः शकरी अधि रेवती निरभिमीत शान्त्या अप्रदाहार्यं
योऽलै धियै सन्सदृङ् समानैः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप

धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति^१ रेवतीं पुरोऽनुवाक्या भवति (६) शान्त्या अप्रदाहाय शर्करी याज्या वज्रो वै शर्करी स एनं वज्रो भूत्या इन्धे भवत्येव^२ ॥ (अपि त९, स्थु, -वै, -न्ध, भवति, चतुर्दश च) ॥ ८ ॥

१ अभिचरतः, २ प्रत्यभिचरतः, ३ पराभिचारपीडितस्य च चरुपुरोडाशौ, ४ यज्ञोपनतिकामस्य पुरोडाशः, ५-७ चक्षुष्कामस्य चरुः, ८-९ यज्ञकर्तृभ्रातृव्यवत इन्द्रियसामर्थ्याविनाशकामस्य, १०-११ भ्रातृव्योपाकृतवशातुल्यफलकामिनः पुरोडाशः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन चाभि चरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमाभि चरति वाहस्पत्यश्चर्यभवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमाभि चरति^३ (१) प्रति वै प्रस्तादभिचरन्तमभि चरन्ति द्वेष्टे पुरोऽनुवाक्यै कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव देवताः प्रतिचरन्ति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्स्त्पुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो नो-(२)-पुनर्मेदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्र यच्छत उपैनं यज्ञो नमत्यां-आग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेवै चक्षुष्या मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवा-(३)-ऽस्मिन् चक्षुर्थत्तश्चक्षुष्मानेव भवति^४ धेनवै वा एतद्रेतो यदाज्यमनुहुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्र जनयति^५ घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरव रुन्ध इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयजमानस्याध्वरकल्यां प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियं (४) वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेद्यावत्येव वाक् तामप्रौदितां भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु प्र वदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्यां-आग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत् प्रातःसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोत्या-(५)-आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यंदिनस्य सवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यंदिनं सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत् तृतीयसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यद् द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः (६) प्रतिचरन्ति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव छन्दाः स्याप्नोति पुरोडाशैः सवनानि^६ मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशाथै काले यैवासौ भ्रातृव्यस्य वशाऽनुबन्ध्या सो एवैषैतस्यैककपालो भवति न हि कपालैः पशुमर्हत्याप्नुम^७ ॥ (ब्रह्मणैवैनमाभि चरति, यज्ञो न, तावेवा, -ऽस्येन्द्रिय, -माप्नोति देवताः, सप्तत्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

१-५ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ६ चर्मरोगभीतस्य, ७ प्रजाकामस्य, ८ अभिचरतः, ९-१० दीर्घरोगयुतस्य, ११ परस्य वैरिजननकामस्य च चरवः ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एत९ सोमारौद्रं चरुं निरवपन्

१० (तै. सं.)

तेनैवास्मिन् रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतं सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् सोमं चैव रुद्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति^१ तिष्यापूर्णमासे निर्वपेद्रुद्रो (१) वै तिष्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^२ परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै^३ श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसं तत् सर्वं करोत्ये—ति ब्रह्मवर्चसं क्रियत् इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी ऋचौ धार्य्यै कुर्याद्यद्वै किं च मनुर्वदत् तद्भेषजं (२) भेषजमेवास्मै करोति^४ यदि विभीयादुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं चरुं निर्वपेत् सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचै करोति न दुश्चर्मा भवति^५ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते (३) प्रजां सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्त्सौम्यो वै देवतया पुरुष एष रुद्रो यदाग्निः स्वाया एवैनं देवतायै निष्क्रीय रुद्रायापि दधाति ताजगर्तिमाच्छति^६ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्योगामयावी सोमं वा एतस्य रसो गच्छत्यग्निं शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमा देवास्य रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत् यदी- (४)-तासुर्भवति जीवत्येवं सोमारुद्रयोर्वा एतं ग्रसितं होता निष्पिबति स ईश्वर आर्तिमातोरनुद्वाहो होत्रा देवो वह्निर्वा अनुद्वाहो वह्निर्होता वह्निनैव वह्निमात्मानं स्पृणोति^७ सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत् स्वैऽस्मा आयतने आर्तव्यं जनयेयमिति वेदिं परिगृह्णाधर्ममुद्धन्यादधं नार्धं वह्निषः स्तृणीयादधं (५) नार्धमिधमस्याभ्यादध्यादधं न स्व एवास्मा आयतने आर्तव्यं जनयति^८ ॥ (रुद्रो, भेषजं, विन्दते, यद्य-धं, द्वादश च) ॥ १० ॥

१ ग्रामकामस्य, २ प्रजाराजयोर्विरोधकामस्य, ३ उक्तविरोधसमाधानेच्छोः, ४ ग्रामकामस्य पुरोडाशाः, ५ ग्रामकामस्य चरुः, ६ समानैरप्रियस्य चरुपुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं समकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव मरुतं च स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीयं ऐन्द्रमग्निं श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यस्य विधृत्यै समकपालो मारुतो भवति सप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानव रुन्धेऽनुच्यमान आ सादयति विशमेवा- (१)-स्मा अनुवर्त्मानं करोत्ये^१ तामेव निर्वपेद्यः कामयेत् क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्यावद्यन् ब्रूयादिन्द्रायानु ब्रूहीत्याश्राव्य ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावद्यन् ब्रूयान्मरुद्रयोऽनु ब्रूहीत्याश्राव्य ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति वितृङ्हाणास्तिष्ठन्त्ये^२ तामेव (२) निर्वपेद्यः कामयेत् कल्पैरन्निति यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैनान् यथायथं कल्पयति कल्पन्त एवै^३ ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव विश्वा^४ च देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्याव द्येद्वैन्द्रस्यो- (३)-परिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान् परि गृह्णात्युपाधाय्यपूर्व्यं वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै^५ पृश्नियै दुग्धे प्रैयङ्गं चरुं निर्वपेन्मरुद्रयो ग्रामकामः पृश्नियै वै पर्यसो मरुतो जाताः पृश्नियै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति

त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्यैव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (४) भवतः प्रियमेवैनं
समानानां करोति द्विपदा पुरोऽनुवाक्या भवति द्विपदं एवाव रुन्धे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशू-
नव रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तेऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठ-
मानाश्चतुर्धा व्यकामन्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्
त- (५)-मेतया संज्ञान्याऽयाजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत् सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय
मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्रो देवा ज्यैष्ठ्यायाभि समजानत
यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात् तमेतया संज्ञान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सोमाय
रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणाया- (६)-ऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भुतं
ज्यैष्ठ्याय समाना अभि सं जानते वसिष्ठः समानानां भवति ॥ (एवै, वै, -न्द्रस्य, याज्यानुवाक्ये, तं
वरुणाया, चतुर्दश च) ॥ ११ ॥

कास्येष्टियाज्यापुरोनुवाक्याः ॥ ८, १०, १३-१९, २१, २७ त्रिष्टुप्; ७, ९, २०, २८-२९ गायत्री; ४, २० जगती; ११-१२, २६
अनुष्टुप्; २४ उष्णिक् पदपङ्क्तिर्वा; २५ पङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

हिरण्यगर्भं * - आपो ह यत् * - प्रजापते * - ॥

स वेद पुत्रः पितरं स मातरं स सुनुर्भवत् स भुवत् पुनर्मघः ।

स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स सुवः स विश्वा भुवो अभवत् स आऽभवत् ॥

उदु त्यं * - चित्रम् * - ॥

स प्रतनवन्नवीयसाऽग्नें द्युम्नेन संयता । बृहत् ततन्थ भानुना^१ ॥

नि काव्या वेधसः शश्वतस्कहस्ते दधानो (१) नर्यां पुरुणि ।

अग्निर्भुवद्रयिपती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा^२ ॥

हिरण्यपाणिभूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सवीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम^३ ॥

बडित्था पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि ।

प्र या भूमिं प्रवत्वति महा जिनोषिं (२) महिनि^{११} ॥

स्तोमासस्त्वा विचारिणि प्रति द्योभन्त्यक्तुभिः । प्र या वाजं न हेषन्तं पेरुमस्यस्यर्जुनि^{१२} ॥

ऋदूदरेण सख्या सचेय यो मा न रिष्येद्वर्यश्च पीतः ।

अयं यः सोमो न्यधाग्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरेम्यच्छ^{१३} ॥

आपान्तमन्युस्तपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमां ऋजीषी ।

सोमो विश्वान्यतसा वनानि नार्वाग्निन्द्रं प्रतिमानानि दे^{१४} ॥

१ (सं. ४११८१३), २ (सं. ४११८१९), ३ (सं. ११८१४१२), ५ (सं. ११४४३१), ६ (सं. ११४४३२)

प्र (३) सुवानः सोमं ऋतुयुश्चिकेतेन्द्राय ब्रह्मं जमदग्निरर्चन् ।
 वृषा यन्ताऽसि शवसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते धर्त दृष्टं ॥
 सबाधस्ते मदं च शुष्मयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन् ।
 अर्को वा यत् तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पृतसु तुर्याम् ॥
 वर्षत् ते विष्णवांस आ कृणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् (४) ।
 वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वास्तिभिः सदा नः ॥
 प्र तत् ते अद्य शिपिविष्ट नामाऽर्यः शंसामि वयुनानि विद्वान् ।
 तं त्वा गृणामि तवसमतर्वायान् क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥
 किमित् ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत् प्र यद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि ।
 मा वर्षो अस्मदप' गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ' (५) ॥
 अग्रे दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम् । शिशीहि नः सनुमतः ॥
 दा नो अग्रे शतिनो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजः श्रुत्या अपा वृधि ।
 प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्णं शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः ॥
 अग्निर्दा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्कृषिं यः सहस्रां सनोति ।
 अग्निर्दिवि हव्यमा ततानामेर्धामानि विभृता पुरुत्रो ॥
 मा (६) नो मर्धा^{३३}*-रा तू भरे^{३४}*- ॥
 घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचिं हिरण्यम् । तत् ते रुक्मो न रोचत स्वधावैः ॥
 उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि ।
 उतो न उत् पुंपूर्या उक्थेषु शवसस्यत इषः स्तोतृभ्य आ भरे ॥
 वायो शतः हरीणां युवस्व पोष्याणाम् । उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसां ॥
 प्र याभिः (७)-र्यासिं दाश्वाः समच्छां नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे ।
 नि नो रयिः सुभोजसं युवेह नि वीरवद्रव्यमार्धयं च राधः ॥
 रेवतीनः सधमादु इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षमन्तो याभिर्मदमै ॥
 रेवाः इद्रेवतः स्तोता स्यात् त्वावतो मघोनः । प्रेहुं हरिवः श्रुतस्य ॥
 (दधानो, जिनोषि, देभुः प्र हव्यं, वभूथ, मा, याभि, ।-श्वत्वारिःशच्च) ॥ १२ ॥

[प्रजापति--२३९ ।-रुनये २५४ । ऽस्ये १८८ । ऽस्ये ४०६ । वैशानर--३२९ ।-मादित्य--२३६ ।-मैन्द्र--२५७ ।-
 मिन्द्राया--३१४ ।-ऽऽधावैष्णव--३३७ ।-मसा--२६२ ।-वैन्द्र--२३१४ । हिरण्यगर्भो ३९० । आदश ॥ ३५२६]

[इति द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥] विश्वेदेवा ऋषयः ।

१ भूतिकामस्य, २ अपरुद्धस्यापरुद्धयमानस्य च चरवः, ३-१३ अपरुद्धयमानस्य प्रतिबन्धतारतम्येन प्रयोगविशेषाः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वत्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिं गमयन्ति भवत्येवा—ऽ-
 ऽदित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धार आदित्या अवग-
 मयितार आदित्यानेव धारयद्वत्तः (१) स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाधत्यनपरुध्यो
 भवत्य^३—दितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते^३
 सत्याऽऽशीरित्याह सत्यामेवाऽऽशिषं कुरुते इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः करोत्युं—प प्रेतं
 मरुतः (२) सुदानव एना विश्वपतिनाऽभ्यमु राजानमित्याह मारुती वै विड ज्येष्ठो विश्वपतिर्विशैवैनं
 राष्ट्रेण समर्धयति^६ यः परस्ताद् ग्राम्यवादी स्यात् तस्य गृहाद्रीहीनाहरेच्छुक्लाश्च कृष्णाश्च वि
 चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छत्युं (३) वंगताऽस्य
 विडनवगतश्च राष्ट्रमित्याहुये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरुं निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुमे एव विशं च राष्ट्रं चाव
 गच्छति^७ यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं निर्वपाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरिति निर्व-
 पेदादित्या एवैनं भागधेयं प्रेप्सन्तो विशमव (४) गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान् मयूखान् सप्त
 मध्यमेषायामुपहन्त्यादिमहमादित्यान् बध्नाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनं बद्धवीरा
 विशमव गमयन्ति^८ यदि नावगच्छेदेतमेवाऽऽदित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्तं नहोदनपरुध्यमेवाव
 गच्छत्यां—श्वत्था भवन्ति मरुतां वा एत—(५)—दोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति^{१२} सप्त भवन्ति
 सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति^{१३} ॥ (धारयद्वतो, मरुतो, गच्छति, विशमव, -त, दृष्टादश च ॥ १ ॥

१-६ सृष्ट्युभीतस्य, ७-९ ब्रह्मवर्चसकामस्य, १० हिरण्यार्थिनः, ११ हिरण्यं लब्धवतश्चोरादिभीतस्य, १२ विनष्टहिर-
 ण्यस्य च इष्टिविशेषाः । ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै मृत्योरविभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन् तेभ्य एतां प्राजापत्याश्च शतकृष्णलां निर्वपत् तयैवैष्व-
 मृतमदधा^१—द्यो मृत्योर्विभीयात् तस्मा एतां प्राजापत्याश्च शतकृष्णलां निर्वपेत् प्रजापतिमेव स्वेन भाग-
 धेयेनोप धावति स एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति^२ शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयु-
 ष्येवेन्द्रिये (१) प्रति तिष्ठति^३ घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मा अमृतं च समीचीं दधाति^४
 चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव द्यति चतुरवत् तस्याऽऽप्त्या^५ एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव यजमान
 आयुर्दधात्य—सावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एतस्यै चरुं निर्वपन्
 तेनैवास्मिन् (२) रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतस्यै चरुं निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्यं स्वेन
 भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्युं—भयतो रुक्मौ भवत उभयत
 एवास्मिन् रुचं दधाति^६ प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुच्य आग्नेयमष्टा-
 कपालं निर्वपेत् सावित्रं द्वादशकपालं भूष्यै (३) चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यं ऋषे नमे-

दिति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैन्द्रिन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैन-
 द्रिन्दते भूम्यै चरुर्भवत्यस्यामेवैनद्रिन्दत उपैन्^१ हिरण्यं नमति^२ वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण व्यर्ध्यते यो हिरण्यं
 विन्दत एता- (४)-मेव निर्वपेद्विरण्यं वित्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यर्ध्यत एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं
 नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैन्द्रिन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैन-
 द्रिन्दति भूम्यै चरुर्भवत्यस्यां वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्रिन्दती^३—न्द्र- (५)-स्त्वष्टुः सोममभी-
 षहाऽपिबत् स विष्वः व्याच्छत् स इन्द्रियेण सोमपीथेन व्यर्ध्यत स यदुर्ध्वमुदवर्मीत् ते श्यामाका अम-
 वन्त्स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं सोमेन्द्रं श्यामाकं चरुं निर्वपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियं सोमपी-
 थमदधा^४—द्वि वा एष इन्द्रियेण सोमपीथेन व्यर्ध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवासी स्यात् तस्मा (६) एतं-
 सोमेन्द्रं श्यामाकं चरुं निर्वपेत् सोमं चैवेन्द्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं सोमपीथं
 धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यर्ध्यते^५ यत् सौम्यो भवति सोमपीथमेवाव रुन्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं
 वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे श्यामाको भवत्येष वाव स सोमः (७) साक्षादेव सोमपी-
 थमव रुन्धे^६ ऽग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुका-
 मोऽग्निरेवास्मै पशून् प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति^७ दधि मधु घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशू-
 नां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्धे^८ पञ्चगृहीतं भवति पाङ्गा हि पशवो बहुरूपं भवति बहुरूपा हि पशवः
 (८) समृद्धयै^९ प्राजापत्यं भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजापतिरेवास्मै पशून् प्रजनयत्या^{१०}—त्मा वै
 पुरुषस्य मधु यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्कः
 पुरुषः पाङ्गाः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्धे^{११} ॥ (इन्द्रियं, ऽस्मिन्, भूम्या, एता, -मिन्द्रः,
 स्यात् तस्मै, सोमो, बहुरूपा हि पशव, एकचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

१-३ यज्ञविभ्रष्टस्य, ४ कामितार्थसिद्धयर्थिनः, ५ ब्रह्मवर्चसार्थिनः, ६ क्लेश्याद्विभ्यतः, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ आत्तिक्रामतो
 वैश्यस्य वश्याय च चरुपुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै सत्रमासतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेपां सोमं राजानं यश आच्छत् स गिरिमुदैत् तमग्नि-
 रनूदैत् तावग्नीषोमौ समभवतां ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत् तावब्रवीद्याजयंतं मेति तस्मा एतामिष्टिं
 निर्वपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं तयैवास्मिन् तेजं (१) इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमधत्तां^१
 यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं यदाग्नेयो
 भवति तेज एवास्मिन् तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं
 तेना^२—ऽऽग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे सुमार्गैरप्येत् तेजश्चैवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं च समीचीं (२) दधा-
 त्य^३—अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदाग्नेयो वै ब्राह्मणः स सोमं पिबति स्वामेव देवतां
 स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवेन कामेन समर्धयत्युपैन् कामो नमत्य^४—अग्नीषोमीयमष्टाकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्च-
 सकामोऽग्नीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चः (३) भवति
 यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यच्छ्यामाकस्तेन सौम्यः समृद्धयै^५ सोमाय वाजिनं श्यामाकं चरुं निर्व-

पेद्यः क्लैव्याद्विभीयाद् रेतो हि वा एतस्माद्वाजिनमपक्रामत्यथैप क्लैव्याद्विभाय सोममेव वाजिन^१ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रेतो वाजिनं दधाति न क्लीवो भवति^२ ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकामो (४) ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान् प्र यच्छति ग्राम्येव भवति^३ गणवती याज्यानुवाक्ये भवतः सजातैरेवै न गणवन्तं करोत्ये—तामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन् विशं वि नाशयेयमिति^४ मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्याद् ब्रह्मन्नेव विशं वि नाशयति^५ ॥ (तेजः, समीची, एव, ग्रामकाम, -स्त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥

१ स्वर्गकामस्य, २ अन्यकर्तृकदानकामस्य, ३ सभां जिगमिषोः, ४-५ अतिनिकृष्टस्य राजन्यस्य, ६ तथाविधस्य ब्राह्मणस्य च इष्टयः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अर्यग्णे चरुं निर्वपेत् सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैन^१ सुवर्गं लोकं गमयत्य—र्यग्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरित्यसौ वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति सौऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा- (१)-स्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्ये—र्यग्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति जनतामियामित्यसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं तद्रमयति यत्र जिगमिषती^३न्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमानुषुकमेकादशकपालं नि- (२)-रव-पत् तेनैवैनमग्रं देवतानां पर्यणयद् बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये अकरोद् बुधादेवैनमग्रं पर्यणय—द्यो राज्ञ्य आनुजावरः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमानुषुकमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं^१ समानानां परिं णयति बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुधादेवैनमग्रं (३) परिं णयत्यानुषुको भवत्येषा ह्येतस्य देवता य आनुजावरः समृद्धयै^४ यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात् तस्मा एतं बर्हिस्पत्यमानुषुकं चरुं निर्वपेद् बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं^१ समानानां परिं णयति बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुधादेवैनमग्रं परिं णयत्यानुषुको भवत्येषा ह्येतस्य (४) देवताय आनुजावरः समृद्धयै^६ ॥ (एव नि, - रग्र, -मेतस्य, चत्वारि च) ॥ ४ ॥

यक्षमगृहीतस्येष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद् दुहितर आसन् ताः सोमाय राक्षेऽददात् तासां^१ रोहिणीमुपैत् ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनर्याचत् ता अस्मै न पुनरददात् सौऽब्रवीद्वतममीष्व यथा समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमासीत् ता अस्मै पुनरददात् तासां^१ रोहिणीमेवोपै- (१)-त् तं यक्षं आच्छेद्वाजानं यक्षं आरदिति तद्राजयक्षस्य जन्म यत् पापीयानभवत् तत् पापयक्षस्य यज्जायाभ्योऽविन्दत् तज्जायेन्यस्य य एतमेतेषां यक्षमाणां जन्म वेद नैनमेते यक्षमा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत् ता अग्रवन् वरं वृणामहे समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा एत- (२)-मादित्यं चरुं निर्वपन् तेनैवैनं पापात् क्षामाद्भुञ्जन् यः पापयक्षमगृहीतः स्यात् तस्मा एतमादित्यं चरुं निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति नैनं पापात् क्षामान्मुञ्चन्त्ये—मावास्यायां निर्वपेदमुमेवैनमाप्यार्यमानमन्वा प्याययति^३

नवौनवो भवति जायमान इति पुरोऽनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन् (३) तया दधाति यमादित्या अशुमाप्याययन्तीति याज्यैवैनमेतया प्याययति ॥ (पुरोपै, --त, --मस्मिन्, त्रयोदश च) ॥ ५ ॥

अज्ञादनशक्तिकामस्य त्रिधातुसंज्ञकयागः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिदेवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत् सोऽब्रवीद्यदिमान् लोकानभ्यतिरिच्यतै तन्ममांसदिति तदिमान् लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्रः राजानमिन्द्रमधिराजमिन्द्रः स्वराजानं ततो वै स इमान् लोकांस्त्रेधाऽदुहत् तत् त्रिधातोस्त्रिधातुत्वं यं कामयेताज्ञादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय रात्रे पुरोडाशः (१)-मेकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा इन्द्रो राजाऽयमिन्द्रोऽधिराजोऽसाविन्द्रः स्वराडिमानेव लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यज्ञाद एव भवति यथा वृत्सेन प्रतां गां दुह एवमेवेमान् लोकान् प्रत्तान् काममन्नाद्यं दुह उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वार्यं त्रयः (२) पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्या उत्तरउत्तरो ज्यायान् भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धयै सर्वेषामभिगमयन्तव द्यत्यच्छम्बट्कारं व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहय ॥ (पुरोडाशं, त्रयः, षड्विंशतिश्च) ॥ ६ ॥

वीर्यकामस्य सर्वपृष्ठार्येष्टिः, ९ अभिशस्यमानस्य इयमेवेष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् तान् देवानसुरा अजयन् ते देवाः पराजिग्याना असुराणां वैश्यमुपाऽऽयन् तेभ्य इन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत् तदिन्द्रोऽचायत् तदन्वपाक्रामत् तद्वरुधं नाशकनोत् तदस्मादभ्यर्धोऽचरत् स प्रजापतिमुपाधावत् तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत् तयैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदर्धा—द्य इन्द्रियकामो (१) वीर्यकामः स्यात् तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधति यदिन्द्राय राथन्तराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय बाह्वताय यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय वैरुपाय यदेव सवितुस्तेजस्त- (२)-देवाव रुन्धे यदिन्द्राय वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय शाक्वराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवाव रुन्धे यदिन्द्राय रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाव रुन्धे एतावन्ति वै तेजांसि तान्येवाव रुन्धे उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययातयामत्वार्यं द्वादशकपालः पुरोडाशो (३) भवति वैश्वदेवत्वार्यं समन्तं पर्यवद्यति समन्तमेवेन्द्रियं वीर्यं यजेमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहय—श्वं ऋषभो वृष्णिर्वस्तः सा दक्षिणा वृषत्वार्यं—तयैव यजेतामिशस्यमान एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य मनुष्याः ॥ (इन्द्रियकामः, सवितुस्तेजस्तत्, पुरोडाशो, ऽष्टात्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

चक्षुष्कामस्येष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

रज्जो वै कौण्डेयः क्रतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपदग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं चरुमग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं तयैवास्मिन् चक्षुरदर्धा—द्यश्चक्षुष्कामः स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं चरुमग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्नेवै चक्षुषा मनुष्या वि (१) पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ भवतश्चक्षुषी एवास्मिन् तत् प्रति दधाति

क्र० २, प्र० ३, अनु० ८-१०]

इष्टिविधानम्

[८१]

यत् सौर्यो नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते^३ समानी याज्यानुवाक्ये भवतः समानं हि (३) चक्षुः समृद्धयो उदु त्यं जातवैदसः सप्त त्वां हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान् प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत् ॥ (वि, ह्य, -ष्टाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

ग्रामकामस्य सांग्रहणीष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं सजातेषु भूयासं धीरश्वेता वसुविद् ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं सजातेषु भूयास-
मुग्रश्वेता वसुविद् ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं सजातेषु भूयाममभिश्चेता वसुविद् दामनमस्यामनस्य देवा ये
सजाताः*-- --*कुमाराः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मा कामयन्तां हृदा तान् म आमनसः
कृधि स्वाहा ऽऽमनमस्या (१) -मनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये हृदा ता मां काम-
यन्तां हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा वैश्वदेवीं सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकामो वैश्वदेवा वै सजाता
विश्वानेव देवान्त्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै स जातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति सांग्रहणी
भवति मनोग्रहणं वैसं ग्रहणं मन एव सजातानाम् (२) गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं सजातेषु
भूयासमिति परिधीन् परि दधात्याशिषेमैवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं सजातेष्वधि भवति यस्यैवं
विदुष एने परिधयः परिधीयन्ते आम नमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो वै सजाता
ये महान्तो ये क्षुल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्धे (३) त एनमवैरुद्धा उप तिष्ठन्ते ॥ (असि, सजातानां,
रुन्धे पञ्च च) ॥ ९ ॥

आयुष्कामेष्टिमन्त्राः ॥ ६ प्रस्तारपङ्क्तिः १० त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यन्नवमैत् तन्नवनीतमभद्यदसर्पत् तत् सर्पिरभद्यदधियत् तद् घृत मभवं दुश्चिनोः प्राणो-
ऽसि तस्य ते दत्ता ययोः प्राणोऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्ता ययोः प्राणोऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणो-
ऽसि (१) तस्य ते ददातु येषां प्राणोऽसि स्वाहा

घृतस्य धारामृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः ।

तत् त्वा विष्णुः पर्यपश्यत् तत् त्वेडा गन्धैरयत् ॥

पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपांशो वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् सृजतु जीवातवे
जीवनस्यायै बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत् (२)
सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्स्य वर्तन्याऽऽग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा
सवितोत् सृजतु जीवातवे जीवनस्याया

इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम राजन् ।

(११४) - *सम... स्वाहा; (११५) - *आमनस्य... ये

११ (तै. सं.)

मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसन् ॥

अग्निरायुष्मान्त्स वनस्पतिभिरायुष्मान् तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि^१ सोम आयुष्मान्
(३) स ओषधीभिर्^२ * - यज्ञ आयुष्मान्त्स दक्षिणाभिर्^३ * - ब्रह्माऽऽयुष्मत् तद्वाह्मणैरायुष्मद्^४ * -
देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेन^५ * - पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि^६ ॥ (अस्यु, - दा, - युष्मान्, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १० ॥

आयुरारोग्यकामयोरितिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्नाविष्णुं
आत्मा यस्य ज्योगामयति^१ यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत् सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाश्वेयमष्टाकपालं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं सारस्वतं चरुमाग्नावैष्णवमेकादशकपालमग्नेरे-
वास्य शरीरं निष्कीणाति सोमाद्रसम् (१) वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः
सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं यज्ञेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव यन्नवमैत् तन्न-
यनीतमभवदित्याज्यमवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे^२ ऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याह्वाश्विनौ वै देवानां
भिषजौ ताभ्यामेवासमै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणोऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरु-
णयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणपानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्ने-
तेन दधाति घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत् पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या- (३)
-ह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रये-
त्याह्वाऽऽत्मानमेवास्मिन्नेतेन दधात्यु- त्विजः पर्याहुर्यावन्त एवत्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्त-
मन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति यदेव तस्य त- द्विरण्यात् (४) घृतं निष्पिवत्यायुर्वै घृत-
ममृतं हिरण्यममृतादेवाऽऽयुर्निष्पिवति^३ शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतितिष्ठत्यथो खलु यावतीः समा एष्यन् मन्येत तावन्मानं स्यात् समृद्धया इममग्न आयुषे वर्चसे
कृधीत्याह्वाऽऽयुरेवास्मिन् वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसदित्या- (५) -ह जरदष्टिमेवैनं करो-
त्य- अग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति^४ ॥ (रसं,
देवानां, स्तोमेनेति, द्विरण्या, -दसदिति द्वाविंशतिश्च ॥ ११ ॥

अश्वदानवतो वारुणाष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिर्वरुणयाश्वमनयत् स स्वां देवतामाच्छेत् स पर्यदीर्यत् स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत्
तं निर्वपत् ततो वै स वरुणपाशादमुच्यते वरुणो वा एतं गृह्णाति योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान्
प्रतिगृह्णीयात् तावतो वारुणान् चतुष्कपालान् निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरु-
णपाशान्मुञ्चति^१ (१) चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पादयश्वः समृद्धया एकमतिरिक्तं निर्वपेद्यमेव प्रति-
ग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात् सौर्यमेककपाल-
मनु निर्वपेद्यमुमेवाऽऽदित्यमुच्चारं कुरुते^२ ऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते^३
(१०।१२-१५) * - आयुष्मान्...करोमि ।

ऽपोनृज्जीयं चरुं (२) पुनरेत्य निर्वैपेदप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं शान्त उप तिष्ठते ॥ (मुच्यति, चरुः, सप्तदश च) ॥ १२ ॥

पाप्मना गृहीतस्येष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

या वामिन्द्रावरुणा यत्तव्या तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतुं या वामिन्द्रावरुणा सहस्र्या*—
—*रक्षस्या*—* तेजस्या तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतुं यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेते-
नाव यजे यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु*—*चतुष्पात्सु*—*गोष्ठे*—*गृहेष्व*—*
—*स्वो*—*—*षधीषु*—*वनस्पतिषु सामस्तं वामेतेनाव यज इन्द्रो वा एतस्ये—(१)—न्द्रिये-
णाप क्रामति वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति यः पाप्मना गृहीतो भवति यः पाप्मना गृहीतः स्यात् तस्मा
एतामैन्द्रावरुणां पयस्यां निर्वैपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति^३ पयस्या
भवति पयो हि वा एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मना गृहीतो यत् पयस्या भवति पय एवास्मिन् तया
दधाति^४ पयस्यायां (२) पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेवं चतुर्धा व्यूहति
दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति^५ पुनः समूहति दिग्भ्य एवासौ भेषजं करोति^६ समूहाव यति यथाऽऽविद्धं
निष्कृन्तति तादृगवे र्त—द्यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहु दुरिष्ठ्या एवैनं पाति^७
(३) यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहुतावतीर्वा आप ओषधयो वन-
स्पतयः प्रजाः पशव उपजीवनीयास्ता एवासौ वरुणपाशान्मुञ्चति^८ ॥ (एतस्य, पयस्यायां, पाति, षड्विं-
शतिश्च) ॥ १३ ॥

काम्या याज्यापुरोनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; ५, ७ गायत्री; ९ अनुष्टुप्; १४-१५ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

स प्रतनवं*—न्नि काव्ये*—न्द्रं वो विश्वतस्परी*—न्द्रं नरः*— ॥
त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः । न रिष्येत् त्वावतः सखा^१ ॥
या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु ॥
तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन् राजन्तसोम प्रति हव्या गृभार्थं ॥
अग्नीषोमा सवेदसा सहती वनतं गिरः । सं देवत्रा बभूवथुः ॥
युवमे—(१)—तानि दिवि रौचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् ॥
युवः सिन्धूराभिश्चस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥
अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम् ।
प्रति सूक्तानि हर्यतं भवतं दाशुषे मयः ॥
आऽन्यं दिवो मातरिश्वा जभाराऽमग्रादन्यं परि श्येनो अद्रैः ।
अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृथानोरं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम् ॥

(१३।२-३) तद्...मुञ्चतं; (१३।६-११) साम...यजे; (१३।७-१२)—* यो वा...रुणा । (१३।१-२) (तै. सं. २।२।१२।७-८); (१३।३-४) (तै. सं. १।६।१२।१-२)

अग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य वीतः (२) हयितं वृषणा जुषेथाम् ।
 सुशर्माणा स्वर्वसा हि भूतमथा धत्तं यजमानाय शं योः ॥
 आप्यायस्वै*— सं ते ॥*— ॥
 गुणानां त्वा गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
 ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नुतिभिः सीदु सादनम् ।
 स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते घना नृभिः ।
 देवानां यः पितरमाविवासति (३) श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥
 स सुष्टुभा स ऋकता गुणेन वलः रुरोज फलिगः रवेण ।
 बृहस्पतिरुन्निया हव्यसूदुः कर्निक्रदुद्रावशतीरुदाजर्त् ॥
 मरुतो यद्ध वो दिवो*— या वः शर्म*—
 अर्यमाऽऽयाति वृषभस्तुविष्मान् दाता वसूनां पुरुहुतो अहैन् ।
 सहस्राक्षो गौत्रभिद्वज्रवाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातु ॥
 ये तैर्यमन् बहवो देवयानाः पन्थानो (४) राजन् दिव आचरन्ति ।
 तेभिर्नो देव महि शर्म यच्छ शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥
 बुध्नादग्रमाङ्गिरोभिर्गुणानो वि पर्वतस्य दृष्टितान्यैरत् ।
 रुजद्रोधासि कुत्रिमाणेषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥
 बुधादग्रेण वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम् ।
 वृथाऽसृजत् पथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार (५) ॥
 प्र यो जज्ञे विद्वाः अस्य बन्धुं विश्वानि देवो जनिमा विवक्ति ।
 ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचादुच्चा स्वधयाऽभि प्र तस्थौ ॥
 महान् मही अस्तभायद्वि जातो द्याः सद्य पार्थिवं च रजः ।
 स बुधादाष्ट जुषाऽभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट् ॥
 बुध्नाद्यो अग्रमभ्यत्योजसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः (६) ।
 भिनद्वलं वि पुरो दर्दरीति कर्निक्रदुत् सुवरपो जिगाथि ॥

(युवं, वीतं, विवासति, पन्थान, -श्चकार, देवा, नवं च) ॥ १४ ॥

आदित्येभ्यो २६८ । देवा ४४१ । देवा २४३ । अर्यम्णे २०४ । प्रजापतिः १६३ । प्रजापति-१२६ । -देवासुरा १८८ ।
 रज्जो १२८ । ध्रुवो १५५ । य-१७५ । दृष्टि २७२ । प्रजापति- ११७ । -र्या १७६ । स ३०९ । चतुर्दश ॥ २५६५ ॥

[इति द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

१४।१२-१३ (तै. सं. ४।१।७।१२-१३.); १४।१७-१८ (तै. सं. १।५।११।१५-१६)

इष्टिविधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

आतृव्यैः स्पर्धमानस्येष्टिः ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसुरसुरा रक्षांसि पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहि-
तमकुर्वन् तद्रक्षांसि रात्रीभिरसुभून् तान्सुब्रह्मन् मृतानभि व्यौच्छत् ते देवा अधिदुर्यो वै नोऽयं क्षियते
रक्षांसि वा इमं धनन्तीति ते रक्षांस्युषामन्वयन्त तान्यब्रुवन् वरं वृणामहे य- १)-दसुरान् जयाम
तन्नः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन् तेऽसुरान् जित्वा रक्षांस्युषानुदन्त तानि रक्षांस्यनृतम-
कृतेति समन्तं देवान् पर्यधिशन् ते देवा अग्रावनाथन्त तेऽग्नये प्रयते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्नग्नये
विवाधवतेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रयते निरवपन्न यान्येव पुरस्ताद्रक्षांस्या- (२)-सन् तानि तेन प्राणु-
दन्त यदग्नये विवाधवते यान्येवामितो रक्षांस्यासन् तानि तेन व्यपाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव
पश्चाद्रक्षांस्यासन् तानि तेनापानुदन्त ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यो आतृव्यवान्त्स्यात् स स्प-
र्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विवाधवते (३) ऽग्नये प्रतीकवते
यदग्नये प्रवते निर्वपति य एवास्माच्छ्रेयान् आतृव्यस्तं तेन प्र णुदते यदग्नये विवाधवते य एवैनं सदङ्
तं तेन वि वाधते यदग्नये प्रतीकवते य एवास्मात् पापीयान् तं तेनाप नुदते प्र श्रेयांसं आतृव्यं
नुदतेऽति सदृशं कामति नैनं पापीयानापनोति य एवं (४) विद्वानेतयेष्ट्या यजते ॥ (य- दक्षांसि,
विवाधवत, एवं, चत्वारि च) ॥ १ ॥

आतृव्यवतः स्पर्धमानस्य विजितीष्टिः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा अब्रुवन् यो नो धीर्यवत्तमस्तमनुं समारंभामहा इति इन्द्रमब्रुवन्
त्वं वै नो धीर्यवत्तमोऽसि त्वामनुं समारंभामहा इति सोऽब्रवीत् तिस्रो म इमास्तनुवो धीर्यवतीस्ताः
प्रीणीताथासुरानभि मधिष्यथेति वा वै ब्रूहत्याब्रुवन्नियमं होमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती- (१)-त्यब्रवीन्
त इन्द्रायाऽहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्नद्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाऽहो-
मुचै निरवपन्नहंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव तेनापान्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रि-
यमेव तेनाऽऽत्मन्नदधत् त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपन्न त्रयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता इन्द्र आत्मन्ननुं
समारंभयत् भूत्यै (२) तां वाच देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्वयजन्त यो आतृव्यवान्त्स्यात् स स्पर्ध-
मान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाऽहोमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावतेऽ-
हंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान् आतृव्यो यदिन्द्रायाऽहोमुचै निर्वपत्यहंस एव तेन मुच्यते मृधा
वा एषोऽभिषण्णो यस्मात् समानेष्वन्यः श्रेयानुता- (३)- आतृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव तेनाप
हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन् धत्ते त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपति त्रयस्त्रिं-
शद्वै देवतास्ता एव यजमान आत्मन्ननुं समारंभयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिय एवं विद्वाने-
तयेष्ट्या यजंत उत्तमामेव विजितिं आतृव्येण वि जयते ॥ (इन्द्रियावती, भूत्या, उतै, -कावपन्वाशच्च) ॥ २ ॥

आतृव्यवतः स्पर्धमानस्य संवर्गेष्टिः ॥ विश्वेदेवः ऋषयः ।

देवासुराः संयन्ता आसन् तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून्संगृह्याऽऽदायापक्रम्यातिष्ठत् तैऽमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावत्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तां व्यह्वयन्त विश्वकर्मन्निति देवा दामीत्यसुराः सा नान्यतराऽश्नोपार्तत ते देवा एतद्यजुरपश्य—

भोजोऽसि सहोऽसि बलमसि (१) आजोऽसि देवानां धाम

नामांसि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभू—

रिति वाव देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून्वृजत यद्रायत्र्यपक्रम्यातिष्ठत् तस्मादेतां गायत्रीतीर्षिमाहुः संवत्सरो वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठद्यदेतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं धीर्यं (२) प्रजां पशून्वृजत तस्मादेताऽसंवर्ग इतीर्षिमाहु—यो आतृव्यवान्स्यात् स स्पर्धमान एतयेष्टया यजेताग्र्यं संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् तऽश्रुतमासन्नमेतेन यजुषा ऽभि मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून् आतृव्यस्य वृद्धे भवत्यात्मना पराऽस्य आतृव्यो भवति ॥ (असि, धीर्यं, पञ्चत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

प्रजाकामस्य पशुकामस्य च गार्मुतश्चरुः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात् सृष्टाः पराचीरायन् ता यत्रावसन् ततो गर्मुदुदतिष्ठत् ता बृहस्पतिश्चान्ववैताऽसौऽब्रवीद् बृहस्पतिरनया त्वा प्रतिष्ठान्यथ त्वा प्रजा उपावत्स्यन्तीति तं प्रातिष्ठत् ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात् तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत् प्रजापति—(१)—मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवासमै प्रजां प्र जनयति प्रजापतिः पशून्सृजत् तैऽस्मात् सृष्टाः पराश्च आयन् ते यत्रावसन् ततो गर्मुदुदतिष्ठत् तान् पुषा चान्ववैताऽसौऽब्रवीत् पुषाऽनया मां प्र तिष्ठार्थं त्वा पशवं उपावत्स्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वा (२) अकृष्टपच्यमित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत् तौ प्रातिष्ठत् ततो वै प्रजापतिं पशवं उपावर्तन्त यः पशुकामः स्यात् तस्मा एतं सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेत् सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवासमै पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पुषा पशूनां प्रजनयिता सोम एवासमै रेतो दधाति पुषा (३) पशून् प्र जनयति ॥ (वृषत् प्रजापतिं, वै, पूषा, ग्रीणि च) ॥ ४ ॥

विज्ञायागोपहोममन्त्राः ॥ गायत्री, ५ उपरिष्टाद्बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दो पृष्ट्या जुपस्व नः । इन्द्रो धर्ता गृहेषु नः ॥

सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत् । आ पूषा एत्वा वसु ॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पूर्णेन वावनत् ॥

त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत् । सहस्रेणायुतेन च ॥

येन देवा अमृतं (१) दीर्घं श्रवो दिव्यैरपन्त ।

रायस्पोष त्वमस्मस्यं गवां कुरिम जीवस आ युवस्व ॥

अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववर्निः सविता सुमेधाः स्वाहा ॥

अग्नें गृहयते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह ओज आक्रमभाणाय धेहि श्रैष्ठ्यात् पथो मा योषं मुर्धा
धृयासुः स्वाहा ॥ (अमृतं, -मृष्टान्निश्च) ॥ ५ ॥

पशुकामस्य चित्राख्यो यागः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वं भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वा-
श्चित्रया पशुकामो यजेते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतः सौम्येन दधाति
रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनं दैव्यमेवास्मै (१) मिथुनं
मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवालयै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक् पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि हवीर्षि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ता-
ऽऽरण्याः सप्त छन्दास्स्युभयस्यावरुह्या अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः पुष्टिपतयस्त एवा- (२) -
स्मिन् पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै ॥ (अस्मै, त एव, द्वादश च) ॥ ६ ॥

कारीरीष्टिप्राच्याङ्गमन्त्राः ॥ २ त्रिष्टुप्, ११ पङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां मिन्धि

रमयत मरुतः श्येनमायिनं मनोजवसं वृषणं सुवृक्तिम् ॥

येन शर्धे उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति ।

पुरोवातो वर्षेन् जिन्वरावृत् स्वाहा वातावर्द्धर्षभुग्रावृत् स्वाहा स्तनयन् वर्षेन् भीमरावृत्
स्वाहा ऽनशन्यवस्फूर्जेन् दिद्युद्वर्षेन् त्वेषरावृत् स्वाहा ऽतिरात्रं वर्षेन् पुर्तिरावृत् (१) स्वाहा
बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृत् स्वाहा ऽस्तपति वर्षेन् विराडावृत् स्वाहा ऽवस्फूर्जेन् दिद्युद्वर्षेन्
भूतरावृत् स्वाहा मान्द्रा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः ।

ज्योतिष्मतीस्तमस्त्ररीरुन्दतीः सुफेनाः । मित्रंभृतः क्षत्रंभृतः सुराष्ट्रा इह मांऽवर्त ॥

वृष्णो अश्वस्य सुदानमसि वृष्ट्यै त्वोषं न ह्यामि ॥ (पुर्तिरावृत्, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ७ ॥

कार्युत्तरभागमन्त्राः ॥ १-२ विषमपदाद्वृत्ती, ३ विषमपदापङ्क्तिः, ४ गायत्री, ५ सप्तपङ्क्तिः, ६ जगती, ७ द्विपदा
विराट् गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री, ९ अनुष्टुप्, १० विराण्महापङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्य ॥ देवाः शर्मण्या मित्रावरुणाऽर्यमन् ॥

देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन् ।

उद्रो दत्तोदधिं भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तारिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत ॥

दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदनाहेन । पृथिवीं यद् व्युन्दन्ति ॥

आ यं नरः सुदानं ददाशुषे दिवः केशमचुच्यवुः ।

वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु घन्वना यन्ति (१) वृष्टयः ॥

उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः ।

[८८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

न वो दस्मा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथां अवृत्सर्त ॥
 सृजा वृष्टिं दिव आऽद्भिः समुद्रं पृणं ॥
 अञ्जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियम् ॥
 उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्वीदं दिव्यं नमः ।
 उद्गो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजां दतिम् ॥
 ये देवा (२) दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः ।
 त इमं यज्ञमवन्तु त इदं क्षेत्रमा विंशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विंशन्तु ॥
 (यन्ति, देवा, विंशन्तश्च) ॥ ८ ॥

कारीरोपूर्वभागविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

मरुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूषं परि धत्त एतद्वै वृष्ट्यै रूपं सरूप एव भुत्वा
 पर्जन्यं वर्षयति रमयत मरुतः स्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जनयति वर्ष-
 स्यावरुद्धयै वातनामानि जुहोति वायुवै वृष्ट्या ईशे त्रायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
 पर्जन्यं वर्षयत्यै—ष्टौ (१) जुहोति चतस्रो वै विश्वतस्त्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव वृष्टिं सं प्र च्या-
 वयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकं—रन्तर्वेदि यं यौत्यवरुद्धयै यतीनामद्यमानानां शीर्षाणि
 पराऽपतन् ते खर्जरा अभवन् तेषां रस ऊर्ध्वोऽपतत् तानि करीराण्यभवन्सौम्यानि वै करीराणि
 सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति यत् करीराणि भवन्ति (२) सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो
 वृष्टिमव रुद्धे मधुषा सं यौत्यपां वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वद्भ्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अद्भ्य
 एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्दा वाशा इति सं यौति नामधेयैरेवैना अच्छैत्यथो यथा ब्रूयादसा-
 वेहीत्येवमेवैना नामधेयैरा (३) च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सुदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामीत्याह
 वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भुत्वा वर्षति रूपेणैवैनं समर्धयति वर्षस्यावरुद्धयै ॥
 (अष्टा, भवन्ति, नामधेयैरे,—काष्ठत्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

कारिर्धुत्तरभागविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या वध्नाति देवतामिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि
 वर्षेत् तावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छो भूते हविर्निर्वपे—दहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु
 वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा
 (१) अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतोऽग्नये धामच्छदै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपाल-
 ५ सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ्
 रश्मिभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिव खलु वै भुत्वा वर्षत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति ता (२) एवास्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन् वर्षत्येव सृजा वृष्टिं दिव

का० २, प्र० ४, अनु० १०-१२]

इष्टिविधानम्

[८९]

आऽद्भिः समुद्रं पृणेत्याह माश्चैवामूश्चापः समर्धयन्त्यथो आभिरं वामूरुच्छैत्ये—वजा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैतं—दुर्लभमय पृथिवीमिति वर्षाद्वा जुहोत्येपा वा (३) ओषधीनां वृष्टि-
निस्तयेव वृष्टिमा च्यावयति^१ ये देवा दिविभागा इति कृष्णाजिनमव धनोतीम एवास्मै लोकाः प्रीता
अभीष्टा भवन्ति ॥ (अस्मै, प्रायति ता, वा, एकविंशतिश्च) ॥ १० ॥

सर्वकामार्थिनः, अभिचरतः, अभिचर्यमाणस्य, सहस्रेण यक्ष्यमाणस्य, बहुविधयज्ञसाधनद्रव्यार्थिनश्च त्रैधातवीष्टिः ॥
विश्वेदेवा ऋषयः ।

सर्वाणि छन्दास्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत् ककुदुष्णिहा जगत्यै यदु-
ष्णिहककुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दास्येव रुन्धे^२ गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यध्य-
क्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशे पुरोडाशोऽध्येवमेव यद्यद्व्यध्यक्षराणि^३ यज्जगत्या (१)
परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत् त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिष्ठापयति
नान्तं गमयत्ये—अत्रे त्री ते वाजिना त्री पृथस्थेति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वार्थं सर्वो वा एष यज्ञो
यत् त्रैधातवीर्यं कामायकामाय प्रयुज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते^४ त्रैधातवीर्येन यजेतामि-
चरन्तसर्वो वा (२) एष यज्ञो यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैवैनं यज्ञेनामि चरति स्तृणुत एवैनं—मेतयेव
यजेतामिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्तस्तृणुत एत-
येव यजेत सहस्रेण यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनददात्ये—तयेव यजेत सहस्रेणैजानोऽन्तं वा एष पशूनां
गच्छति (३) यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत तास्त्रैधातवीर्येनैवासृजत य एवं विद्वा-
स्त्रैधातवीर्येन पशुकामो यजते यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनसृजत तस्मादेवैनान्तसृजत उपैनमुत्तरं
सहस्रं नमति^५ देवताभ्यो वा एष आ वृश्चयते यो यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीर्येन यजेत सर्वो
वा एष यज्ञो (४) यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्चयते^६ द्वादशकपालः पुरो-
डाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिणमृद्धत्वार्थं त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोका-
नामाप्त्या उत्तरउत्तरो ज्यायान् भवत्येवमिव हीमे लोका यवमयो मध्य एतद्वा अन्तरिक्षस्य रूपं
समृद्धये^७ सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यच्छम्बद्वारं^८ हिरण्यं ददाति तेज एवा (५) ऽव रुन्धे ता-
प्यं ददाति पशूनेवाव रुन्धे धेनुं ददात्याशिष एवाव रुन्धे सान्नो वा एष वर्षो यद्विरण्यं यजुषां तार्प्य-
मुक्थामुदानी धेनुरेतानेव सर्वान् वर्षानव रुन्धे^९ ॥ (जगत्या, मिचरन्तः सर्वो वै, गच्छति, यज्ञ, -स्तेज एव,
त्रिंशच्च) ॥ ११ ॥

त्रैधातवीष्टेदेवतार्थमाख्यायिका ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रं सोममाऽहरन् तस्मिन्निन्द्रं उपह्वमैच्छत् तं नोपाह्वयत पुत्रं मैऽवधीरिति स
यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिवत् तस्य यदत्यशिष्यत् तत् त्वष्टाऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयत् स्वाहे
न्द्रशत्रुर्वधस्वेति स यावदुर्ध्वः पराविध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत् प्रवृणः १ -मासी
द्यदि वा तावदध्यग्नेरासीत् स संभवन्नग्नीषोमावभि समभवत् स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत् स इमां-

१२ (तं. सं.)

लोकानवृणोद्यत् इमाँल्लोकानवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं^३ तस्मादिन्द्रोऽविभेदपि त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्
 तपो वै स वज्र आसीत् तमुद्यन्तुं नाशकनोदथ वै तर्हि विष्णुः-(२)-रन्या देवताऽऽसीत् सौऽब्रवी-
 द्विष्णवेहीदमा हरिण्यावो येनायमिदमिति^१ स विष्णुस्त्रेधाऽऽत्मानं विन्यधत् पृथिव्यां तृतीयमन्तरिक्षे
 तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताद्यविभेद्यत् पृथिव्यां तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
 सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (३) मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्य-
 गृह्णादधा मेति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^२ यदन्तरिक्षे
 तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (४) मयि वीर्यं
 तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्यगृह्णाद द्विर्माऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्वि-
 ष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^३ यद्वि तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनु-
 स्थितः सौऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाह--(५)-मिदमस्मि तत् ते प्र दास्यामीति त्वी३ इत्यब्रवीत् सन्धां
 तु सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्मां प्रविशोः किं मा भुञ्ज्या इत्यब्रवीत् त्वामेवेन्धीय तव भोगाय
 त्वां प्र विशेयमित्यब्रवीत् तं वृत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य (६) एवं वेद
 हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यं^४ तदस्मै प्रायच्छत् तत् प्रत्यगृह्णात् त्रिर्माऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रायच्छत् तद्वि-
 ष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^५ यत् त्रिः प्रायच्छत् त्रिः प्रत्यगृह्णात् तत् त्रिधातोऽस्त्रि-
 धातुत्वं^६ यद्विष्णुर्नृत्तिष्ठत् विष्णवेऽति प्रायच्छत् तस्मादैन्द्रावैष्णवः हविर्भवति^७ (७) यद्वा इदं किं
 च तदस्मै तत् प्रायच्छद्वचः सामानि यजूंषि^८ सहस्रं वा अस्मै तत् प्रायच्छत् तस्मात् सहस्रदक्षिणम्^९ ॥
 (प्रवृणं, विष्णुः-र्वा इदं, -मिदं, -महं, यो, भवत्ये, -कविः शतिश्च) १२ ॥

राजन्यस्य शक्तिस्तम्भनिवारकश्चरुः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै राजन्याज्जायमानादविभयुस्तमन्तरेव सन्तं दाम्नाऽपौम्भन्त्स वा एषोऽपौब्धो जायते यद्वा-
 जन्यो यद्वा एषोऽनपौब्धो जायेत वृत्रान् घ्नन्श्चरे^१—द्यं कामयेत राजन्यमनपौब्धो जायेत वृत्रान् घ्नन्श्च-
 रेदिति तस्मा एतमैन्द्रावार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेदैन्द्रो वै राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनं (१) दाम्नोऽ-
 पोम्भनान्मुञ्चति^२ हिरण्मयं दाम दक्षिणा साक्षादेवैनं दाम्नोऽपोम्भनान्मुञ्चति^३ ॥ (एतं, द्वावश च) ॥ १३ ॥

कास्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-५, १५, १७ त्रिष्टुप्; ६-८ बृहती; ९ उष्णिक्; १०, १४, १६ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रे ।

भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन् प्र चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः^१ ॥

यमादित्या अश्शुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षितयः पिबन्ति ।

तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः^२ ॥

प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्यां वृत्रहन् वृत्रहाऽसि ।

यत्र यन्ति सोत्यास्त--(१)--ज्जितं ते दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः^३

इन्द्रो जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयाति ।
 विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथाऽसत् ॥
 अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।
 स्वराडिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाथं ॥
 अभि त्वां शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः ।
 ईशान-(२)-मस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥
 त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारधः ।
 त्वां वृत्रेण्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥
 यद् द्यावं इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।
 न त्वां वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥
 पिवा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं तं सुषाव हयश्वाद्रिः (३) । सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वी ॥
 रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मदेमं ॥
 उदमे शुचयस्तर्वा*— वि ज्योतिषो*—दु त्यं जातवेदसं*—
 सप्त त्वां हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिक्लेशं विचक्षणं ॥
 चित्रं देवानामुदगादनकिं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
 आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषः-(४)-श्च ॥
 विश्वे देवा क्रतावृधं क्रतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्तां युज्यं पर्यः ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं हव मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यावि षु ।
 ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वमं ॥
 (त, -दीशान, -मद्रि, -स्तस्थुष, -स्त्रिंशच्च) ॥ १४ ॥

[देवा २०४ । देवासुरा १९९ । देवासुराः १४५ । प्रजापति-१५३ ।-रमे ८८ । चित्राया ११२ । मारुतं ९२ । देवा १२० ।
 मारुतं १७९ । देवाः १७१ । सर्वाणि २८० । स्वष्टा ३७१ । देवा ६२ । नवोनव-२३० ।-श्चतुर्दश ॥ २४०६ ॥]
 [इति द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

विश्वरूपवधाख्यायिका, रजस्वलाप्रदानि च ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत् स्वस्त्रीयोऽसुराणां तस्य त्रीणि शीर्षाण्यासन्तसोमपानं
 सुरापानमन्नादनं स प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत् परोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा
 एव परोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽविभेदीदृक् वै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य

(१४११) तै. सं. १।३।१।२८ (१४१२) तै. सं. १।२।१।१७ (१४१३) तै. सं. १।३।४।१

वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिन्नयत् सोमपानं- (१)-मासीत् स कपिञ्जलोऽभवद्यत् सुरापानं स कलविद्धो यदन्नादनं स तित्तिरि-स्तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्यामुपागृह्णात् तां संवत्सराभ्यमस्तं भूतान्यभ्यक्रोशन् ब्रह्म-
हन्ति स पृथिवीमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै खातात् पराभविष्यन्ती
मन्ये ततो मा परा भूमितिं पुरा तै (२) संवत्सरादपि रोह्यादित्यब्रवीत् तस्मात् पुरा संवत्सरात् पृथिव्यै
खानमपि रोहति वारैवृत् हस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णात् तत् स्वकृतमिरिणमभवत् तस्मादाहिताग्निः
श्रद्धादेवः स्वकृत इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येव वर्णः स वनस्पतीनुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं
प्रति गृह्णीतेति तैऽब्रुवन् वरं वृणामहे वृकणात् (३) पराभविष्यन्ती मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याव-
श्चनाद्वो भूयाः स उत्तिष्ठानित्यब्रवीत् तस्मादावश्चनादृक्षाणां भूयाः स उत्तिष्ठन्ति वारैवृत् ह्येपां तृतीयं
ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्स निर्यासोऽभवत् तस्मान्निर्यासस्य नाऽऽश्यं ब्रह्महत्यायै ह्येव वर्णोऽथो खलु य एव
लोहितो यो वाऽऽवश्चनान्निर्यापति तस्य नाऽऽश्यं (४) काममन्यस्य स स्त्रीपसादमुपासीददस्यै
ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन् वरं वृणामहे ऋत्विष्यात् प्रजां विन्दामहे काममा विजनितोः
सं भवामेति तस्मादृत्विष्यात् स्त्रियः प्रजां विन्दते काममा विजनितोः सं भवन्ति वारैवृत् ह्यासां
तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्सा मलवद्वासा अभवत् तस्मान्मलवद्वाससा न सं वंदेत (५) न सद्वा-
ऽऽसीत् नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येपा वर्णं प्रतिमुच्याऽऽस्तेऽथो खल्वहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्न-
मभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति यां मलवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो जायते सोऽभिशस्तो
यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां पराचीं तस्यै द्वीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्या अप्सु मारुको या (६)
ऽभ्यङ्गे तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽऽङ्गे तस्यै क्राणो या दतो धार्यते तस्यै श्या-
वदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुन्खी या कृणति तस्यै क्लीवो या रज्जुं सृजति तस्या उद्वन्धूको
या पुणैः पिवति तस्या उन्मादुको या खर्वेण पिवति तस्यै खर्वस्तिम्बो रात्रीर्व्रतं चरेद्ब्रह्मिना वा पिवे-
दखर्वेण वा (७) पात्रेण प्रजायै गोपीथार्य ॥ (सोमपानं, तै, वृकणा, -दाश्यं, वंदेत, वा, वा, श्रीणि च) ॥ १ ॥

पूर्णिमायामग्नीषोमीयपुरोडाशः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाऽहरत् तस्मिन्विन्द्र उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रं मेऽवधीरिति
य यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासद्वा सोममपिबत् तस्य यदत्यशिष्यत् तत् त्वष्टाऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयत् स्वा-
हेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति यदवर्तयत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं यदब्रवीत् स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति तस्मादस्ये- (१)-न्द्रः
शत्रुरभवत् स सम्भवन्नशीषोमावभि सम्भवत् स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्बुवर्धत् स इमाल्लोकानवृणो-
द्यदिमाल्लोकानवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्माद्विन्द्रोऽविभेत् स प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुमेऽजनीति तस्मै
वज्रं सिकत्वा प्रायच्छदेतेन जहीति तेनाभ्यायत् तावब्रूतामग्नीषोमौ मा (२) प्र हारावमन्तः स्व इति
मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्मामभ्येतमिति तौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामेतमग्नीषोमीयमेकादशकपालं
पूर्णमासे प्रायच्छन् तावब्रूतामभि संदष्टौ वै स्वो न शक्नुव पेतुमिति स इन्द्र आत्मनः शीतरूरावजनयत्

तच्छीतरुर्योर्जन्म य एव९ शीतरुर्योर्जन्म वेद (३) नैन९ शीतरुरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्मा-
ज्जुभ्यमानादग्नीषोमौ निरक्रामनां प्राणापानौ वा पनं तदजहितां प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्त-
स्माज्जुभ्यमानो ब्रूयन्मयि दक्षकृत् इति प्राणापानावेवाऽऽत्मन् भवेत् सर्वमायुरेति स देवता वृत्राग्नि-
ह्वय वार्त्रघ्न९ हविः पूर्णमासे निरवपद् घनन्ति वा पनं पूर्णमास आ (४) समावास्यायां प्याययन्ति तस्मा-
द्वार्त्रघ्नी पूर्णमासेऽनूच्येते वृत्रन्वती अमावास्यायां तत् स९ स्थाप्य वार्त्रघ्न९ हविर्वज्रमादाय पुनरभ्यायत्
ते अब्रूतां द्यावापृथिवी मा प्र हारावयोर्वै श्रित इति ते अब्रूतां वरं वृणावहै नक्षत्रविहिताऽहमसान्तीत्यसावब्र-
वीच्छित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एवं द्यावापृथिव्यो- (५) -वरं वेदेन
वरो गच्छन्ति स अभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन् ते देवा वृत्र९ हत्वाऽग्नीषोमावब्रुवन् हव्यं नो वहत-
मिति तारव्रतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तेऽब्रुवन् क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन् गौराव
सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवीत् (६) वरं वृणे मय्येव सतोभयेन भुनजाध्वा इति तद्गौराऽहरत् तस्माद्वि-
सतोभयेन भुजत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतत् सोमस्य यत् पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेद तेजस्यैव
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं देवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात् तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं निरवा-
साययदिति तस्मा- (७) -ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति ॥ (अभ्यु, भा, वेदा, -ऽऽ, द्यावापृथिव्यो, रंघर्धान,
तस्मा, -चत्वारि च) ॥ २ ॥

पौर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो वैमृधपुरोडातः, अमावास्यायां साजायदधिशागश्च ॥ प्रजापतिक्रियेः ।

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवा९ सं सृधोऽभि प्रावेपन्त स एतं वैमृधं पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत् तं निरवपत्
तेन वै स सृधोऽपाहतं यद्वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव तेन यजमानोऽप हतं इन्द्रो
वृत्र९ हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्धत् स एतमग्नेयमष्टाकपालममावास्यायानपश्यद्वैन्द्रं दधि (१)
तं निरवपत् तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्धे यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां भवत्यैन्द्रं दधि
देवताश्चैव तेनेन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु व्यार्च्छत् तदो-
पधयो वीरुधोऽभवन्त्स प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं (२) पृथिवीमनु व्यारत् तदोप-
धयो वीरुधोऽभूवन्निति स प्रजापतिः पशून्ब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत् पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन्त्सम-
नयन् तत् प्रत्यदुहन् यत् समनयन् तत् सांनार्यस्य सांनार्यत्वं यत् प्रत्यदुहन् तत् प्रतिधुपः प्रतिधु-
कत्वे९ समनैषुः प्रत्यधुक्षन् न तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (३) शूतं कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै शूत-
मकुर्वन्नित्द्रियं वावास्मिन् वीर्यं तदश्रयन् तच्छूतस्य श्रुतत्वे९ समनैषुः प्रत्यधुक्षच्छूतमक्रन् न तु मा
धि नोतीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै दध्यकुर्वन् तदेनमधि नोत् तद्धनो दधिवं ब्रह्मवादि-
नो वदन्ति दध्नः पूर्वस्यावदेयं (४) दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्येनाहत्य तच्छूतस्यैव पूर्वस्याव द्योदि-
न्द्रियमेवास्मिन् वीर्यं श्रित्वा दधोपरि प्राद्विनोति यथापुर्धमुपैति यत् पुतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वाऽऽतच्छ्यात्
सौम्यं तद्यत् कलै राक्षसं तद्यत् तण्डुलैर्वैश्वदेवं तद्यदातश्चनेन मानुषं तद्यद्धना तत् सेन्द्रं दध्नाऽऽतनक्ति
(५) सेन्द्रत्वायां - मिहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यक्षस्य संतत्यां इन्द्रो वृत्र९ हत्वा परां परावर्तमगच्छद्-

पाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः प्रैषमैच्छन्त्सोऽब्रवीत् प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं भाग-
 धेयमिति तं पितरोऽनुविन्दन् तस्मात् पितृभ्यः पूर्वैद्युः क्रियते^{१२} सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत् तं
 देवा अभि समगच्छन्तामा वै नो (६) ऽद्य वसु वसतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया अमा-
 वास्यत्वं^{१३} ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं देवत्यं सांनार्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तदेवा भाग-
 धेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्विषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति^{१४} ॥ दधि,
 क्षीरं, मस्रा, अश्वदेवं, तनक्ति, नो, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

आतृव्यवतः पशुकामस्य च यागौ, सांनार्यदेवता च ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यौ
 भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं धर्ममावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ
 यजेते सेन्द्राविवेनौ यजते श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकु-
 र्वत ते देवा एता- (१)-मिष्टिमपश्यन्नाग्नवैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते चरुं तां पौर्ण-
 मासं स स्थाप्यानु निर्वपन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यो आतृव्यवान्स्यात् स पौर्णमासं स स्था-
 प्येतामिष्टिमु निर्वपेत् पौर्णमासेनैव वज्रं आतृव्याय प्रहृत्याऽऽग्नवैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च आतृव्यस्य
 वृद्धे मिथुनान् पशुत्सारस्वताभ्यां यावद्देवास्यास्ति तत् (२) सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत आतृ-
 व्यवाज्ञामावास्यां हत्वा आतृव्यं नाऽऽप्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पे-
 नाऽऽहरन्ति नाऽऽत्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्ण-
 हौतव्यं तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानृश औदु-
 म्बरं (३) भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्कं पशवं ऊर्जैवास्मा ऊर्जै पशूनवं रुध्रे नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै
 गुतश्रियः शुश्रुवान् ग्रामिणी राजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामतिर्यजते प्र स्वायै देवतायै
 च्यवते न परां प्राप्नोति पापीयान् भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वे- (४)-वैनं
 देवतेज्यमाना भूत्या इन्ध्रे वसीयान् भवति संवत्सरस्य परस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्
 संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवा संमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति^{१५} ततोऽधि कामं यजेत ॥ (एतां, त-
 दौदुम्बरं, स्वा, त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

अभ्युदेति, ५ स्वर्गकामस्य दाक्षायणयज्ञः, १० व्याघ्रकामस्य संवेष्टिः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी यदसौमयाजी सं नयेत् परिमोष एव सोऽनुतं
 करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत् पयो वै सोमः पर्यः सांनार्यं पर्यसैव पर्य आत्मन् धत्ते
 वि वा एतं प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य आतृव्यं यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा (१) अभ्युदेति त्रेधा
 तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
 दधरं येऽणिष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमग्निरेवास्यै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति
 यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुपु प्रति तिष्ठति^१ न द्वे (२) यजेत यत् पूर्वया सम्प्रति यजेतो-

त्तरया छम्बट्कुर्याद्यदुत्तरया सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते^३ उनादृत्य तद् द्वे एव यजते यज्ञमुखमेव पूर्वया ऽऽलभते यजते उत्तरया देवता एव पूर्वया ऽवरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (३) पूर्वयाऽमिजयति मनुष्यलोक-मुत्तरया भूयसो यज्ञकृतनुपैत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवासमै लोकेऽ-र्धुं भवति^४ दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासं प्रसृतं—तेषां मैत्रावरुणी वशाऽमावास्यायामनूवन्ध्या यत् (४) पूर्वद्युर्यजते वेदिमेव तत् करोति यद् वत्सानपाकरोति सदोहविध्याने एव सं मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सं पादयति स एतमर्धमासं सधमादं देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽ-मावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूवन्ध्या सो एवैषैतस्य साक्षाद्वा एव देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञ- (५)-मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति^५ यद्यवविध्यति पापी-यान् भवति यदि नावविध्यति सदृङ् व्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविहोप यज्ञस्ताजक् पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते^६ तस्यैतद्धृतं नानृतं वदेन्न मांसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नास्य पल्पूलनेन—वासः पल्पूलपेयुः (६)—रेताद्वि देवाः सर्वे न कुर्वन्ति^७ ॥ (चन्द्रमा, द्वे, एव, य, -द्यज्ञं, पल्पूलपेयुः, पट् च) ॥ ५ ॥

दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्यम् ॥ प्रजापतिक्रिपिः ।

एष वै देवस्थो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्टा सोमैः यजते रथस्पष्ट एवावसानं चरे देवाना-मव स्यत्ये^१—तानि वा अङ्गापरू^२षि संवत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ऽङ्गापरू^३ष्येव संवत्सरस्य प्रति दधात्ये^४—ते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्श-पूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्यत्ये^५ - (१)- वा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमते एष वै देवयानः पन्था यद्दर्श-पूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते य एव देवयानः पन्थास्तं समारोहत्ये^६—तौ वै देवानां हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानां हरी ताभ्यां- (२)-मेवैभ्यो हव्यं वहत्ये^७—तद्वै देवानां मास्यं यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानां मास्यं जुहोत्ये^८—ष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहर्द-विध्वनिना सुतो य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्य वहिष्यं दत्तं भवति^९ देवा वा अह- (३)-र्यज्ञियं नाविन्दन् ते दर्शपूर्णमासावपुनन्तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैतौ मेध्यौ यजते^{१०} नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्यदुपेयाभिरि-न्द्रियः स्यात् सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन् तासाममावास्यां च पौर्णमासी च नोपैत् (४) ते एनमभि समनहोतां तं यक्ष्म आच्छेद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत् पापीयानभवत् तत् पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्यामविन्दत् तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्माविन्द-

न्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत् ते अन्नानां घरं वृणाचहा आचं देवानां भागधे असावा-(५)-वदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात् सदृशीना २ रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्ते एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद^{११} भूतानि शुधर्मघनन्तस्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे चनस्पतयस्तस्मादहर्हर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे चनस्पतयः फलं (६) गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति शुध्वं आर्तव्यम् ॥ (पश्यति, ताभ्या, -सङ्घ-^{१२}, -दत्ताव, फलं^{१३}, सुस च) ॥ ६ ॥

सामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

देवा वै नचि न यजुष्यथ्रयन्त ते सामन्नेवाथ्रयन्त हि करोति सामैवाकहिं करोति यत्रैव देवा अथ्र-
यन्त तत एवैनान् प्र युक्ते हि करोति वाच एवैप योगो हि करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते^१ त्रिः
प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्रसं (१) नैह्यप्रसन्नसायं संततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या अथो
रक्षसामपहृत्यै^२ रथन्तरीं प्रथमामन्वाह रथन्तरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति^३ त्रिवि गृह्णाति
त्रय इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति^४ बार्हतीमुत्तमामन्वाह बार्हती वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि
जयति^५ प्र वो (२) वाजा इत्यनिरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते^६ प्र वो
वाजा इत्यन्वाहाहं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे^७ प्र वो वाजा इत्यन्वाह तस्मात् प्राचीनं रेतो धीयते^८ ऽग्न आ
याहि वीतय इत्याह तस्मात् प्रतीचीः प्रजा जायन्ते^९ प्र वो वाजा (३) इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा
अभिद्यवो देवा हविष्मन्तो गौर्यताची यज्ञो देवाङ्गिगाति यजमानः सुमन्यु^{१०} रिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य
प्रियं धामाव रुन्धे^{११} यं कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याग्न आ याहि वीतय
इति सन्ततमुत्तरमर्धर्चमा लभेत (४) प्राणेनैवास्यापानं दाधार सर्वमायुरेति^{१२} यो वा अरत्तिं सामि-
धेनीनां वेदारत्नावेव आर्तव्यं कुरुतेऽर्धर्चौ सं दधात्येव वा अरत्तिः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव
आर्तव्यं कुरुते^{१३} ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मिता यत् सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः प्रजया पशुभिर्यजमानस्य
वि तिष्ठेरन्नर्धर्चौ सं दधाति सं (५) युनक्त्येवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुहे^{१४} ॥
(बसं, वो, वाजा, लभेत, सं, दश च) ॥ ७ ॥

द्वितीयादिसामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

अयज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्यैव वर्णस्तं त्वा सामिधिरङ्गिर इत्याह
वामदेव्यस्यैव वर्णो बृहदग्ने सुवीर्यमित्याह बृहत् एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव तत् सामन्वन्तं करो-
त्य^१ गिरिमुष्मिन् लोक आसीदादित्योऽस्मिन् ताविमौ लोकावशान्ता (१) वास्तां ते देवा अन्नवन्नेतेमौ
वि पर्यहमेत्यग्न आ याहि वीतय इत्यस्मिन् लोकेऽग्निमदधुर्वृहदग्ने सुवीर्यमित्यमुष्मिन् लोक आदित्यं ततो
वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयोर्लोकयोः शान्त्यै शास्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश
सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश (२) वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते^३ तासां त्रीणि च
शतानि षष्टिश्चाक्षराणि तावतीः संवत्सरस्य रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति^४ नृमेधश्च परुच्छेपश्च

ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन् दारावाद्देऽग्निं जनयाव यत्तरो नौ ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत् स धूमर्मजनयत्
परुच्छेपोऽभ्यवदत् सोऽग्निर्मजनयद्वष्ट इत्यब्रवीत् (३) यत् समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति
सामिधेनीनामेवाहं वर्णं वेदेत्यब्रवीद्यद् घृतवत् पदमनुच्यते स आसां वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह
सामिधेनीष्वेव तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यद्वचः स्त्रियस्तेन यद्रायत्रियः स्त्रियस्तेन यत् सामिधेन्यो
वृषण्वतीमन्वाह (४) तेन पुःस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निदेवानां दूत आसीदुशना काव्योऽ-
सुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतां स प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा अभवन् परा-
ऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवती-
मन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया (५) ध्वरति शोचिंक्लेशस्तीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतया पवयति
समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतं परि दध्नात्यस्कन्दाय यदत् ऊर्ध्वमभ्यादध्याद्यथा वहिःपरिधि
स्कन्दति तादृगेव तत् त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितृणां सहरक्षा असुराणां
त एतर्ह्या शः सन्ते मां वरिष्यते मा- (६) -मिति वृणीध्वं हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीते
आर्षेयं वृणीते बन्धोरेव नैत्यथो संतत्यै^{१३} परस्तादूर्वाचो वृणीते तस्मात् परस्तादूर्वाञ्चो मनुष्यान् पित-
रोऽनु प्र पिपते^{१३} ॥ (अशान्तौ, पञ्चदशा, -ऽब्रवी, -दन्वाहै, -तया, मा, -मेकान्त्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

प्रवरमन्त्रस्थ निगदस्य, ९-१५ सुगादापननिगदस्य च व्याख्यानम् ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

अग्ने महाः असीत्याह महान ह्येष यदग्निर्ग्राहणेत्याह ग्राहणो ह्येष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यं
भरति देवेभ्य इत्याह देवा ह्येतमैन्धतं मन्विद् इत्याह मनुह्येतमुत्तरो देवेभ्य पेन्धै-र्षिष्ठुत् इत्याह-
र्षयो ह्येतमस्तुवन् विप्रानुमदित इत्याह (१) विप्र ह्येते यच्छुश्रुवांसः कविशस्त इत्याह कवयो ह्येते
यच्छुश्रुवांसो ब्रह्मसंशित इत्याह ब्रह्मसंशितो ह्येष घृताह्वन इत्याह घृताहुतिर्ह्यस्य प्रियतमो प्रणीर्य-
ज्ञानामित्याह प्रणीर्ह्येष यज्ञानां रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवर्थोऽतूतो होतेत्याह न ह्येतं क्रश्चन (२)
तरति तूर्णीहव्यवाडित्याह सर्वं ह्येष तरत्यां-स्पात्रं जुह्वेदेवानामित्याह जुह्वेदेवानां चमसो देवपान
इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽरा इवाग्ने नेमिदेवास्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्रुयादा वह देवान्
देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै (३) जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयत्य-
ग्निमग्न आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव तद्यथापूर्वमुप ह्वयत आ चाग्ने देवान् वह सुयजां च यज जात-
वेद इत्याहाग्निमेव तत् स इयति सोऽस्य संशितो देवेभ्यो हव्यं वहत्य-भिहोते- (४) -त्याहाग्निर्वै
देवानां होता य एव देवानां होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानमेव सत्त्वं गमयति^{१०} साधु
ते यजमान देवतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{११} यद्रुयाद्योऽग्निं होता रमवृथा इत्यग्निर्नोभयतो यजमानं
परि गृहीयात् प्रमायुकः स्या-द्यजमानदेवत्या वै जुह्वीतृव्यदेवत्योपभृत् (५) यद् द्वे इव द्रुयाद् भ्रातृव्य-
मस्मै जनयेद् घृतवतीमध्वयो सुचमाऽस्यस्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति^{१३} देवायुवमित्याह देवान्
ह्येषाऽवति विश्ववारामित्याह विश्वं ह्येषाऽवती^{१४} डामहै देवा ईडेन्यान्नमस्यामं नमस्यान् यजाम यज्ञिया-
नित्याह मनुष्या वा ईडेन्याः पितरो नमस्या देवा यज्ञिया देवता एव (६) तद्यथाभागं यजति^{१५} ॥
(आह, वना, -ऽस्मै, -होतो, -पभृ, -देव, त्रीणि च) ॥ ९ ॥

नैमित्तिक्यः काम्याश्च सामिधेन्यः ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

त्रींस्तुचाननु ब्रूयाद्राजन्त्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्त्यात् पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शुद्रस्तानेवास्मा अनुकान् करोति पञ्चदशानु ब्रूयाद्राजन्त्यस्य पञ्चदशो वै राजन्त्यः स्व एवैनं स्तोमे प्रति प्रापयति त्रिष्टुभा परि दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्त्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परि गृह्णाति यदि कामयेत (१) ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परि दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति सप्तदशानु ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः स्व एवैनं स्तोमे प्रति प्रापयति जगत्या परि दध्याज्जगता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून् परि गृह्णात्यैकविंशतिमनु ब्रूयात् प्रतिष्ठाका- मस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै (२) चतुर्विंशतिमनु ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्विंश- त्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे त्रिंशतमनु ब्रूयादन्नकामस्य त्रिं- शदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवास्मा अन्नाद्यमव रुन्धे द्वात्रिंशतमनु ब्रूयात् प्रतिष्ठाकामस्य द्वात्रिं- शदक्षराऽनुष्टुगनुष्टुप् छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै षट्त्रिंशतमनु ब्रूयात् पशुकामस्य षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशू- (३)-नव रुन्धे चतुश्चत्वारिंशतमनु ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप् त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे ऽष्टाचत्वारिंशतमनु ब्रूयात् पशुकामस्याष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशून्व रुन्धे सर्वाणि छन्दाऽस्यनु ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा एतस्य छन्दाऽस्यवरुद्धानि यो बहुयाज्यं परिमितमनु ब्रूयादपरिमितस्था- वरुद्ध्यै (४) (कामयेत, प्रतिष्ठित्यै, पशून्, सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

सामिधेनीषु होतुर्नियमविशेषः, ९-२५ आध्वर्यव आचारश्च ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतं देवानां—मुप व्ययते देवलक्ष्ममेव तत् कुर्वते तिष्ठ- न्न्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं वदति तिष्ठन्नवाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत् क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं तद्यदन्तरा तत् सदेवमन्तराऽनूच्य सदेवत्वार्थं विद्वांसो वै (१) पुरा होतारोऽभूवन् तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन् न पन्थानः समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसं रोह्यायां—थो भुतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धेऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धेऽथो ग्राम्याश्चैव पशूनां रण्याश्चाव रुन्धेऽथो (२) देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्व- पश्यन्त्स प्रजापतिस्तृष्णीमाधारमा ऽधारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तृष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्यानुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यनक्त्यं—लक्षो भवति य एवं वेदा—थो तर्पयत्यैवैनो—स्तृप्यति प्रजया पशुभि- (३)-थं एवं वेद यदेकया ऽऽधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद् द्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यद् तिसृभिरति तद्वैचयेन्मनसा ऽऽधारयति मनसा ह्यनाममाप्यते तिर्यश्चमा धारयत्यलम्बट्कारं वाक् च मन- आऽऽर्तीयेतामहं देवेभ्यो हव्यं वहामीति चार्गववीदहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापतिं प्रश्नमेतां सोऽब्रवीत् (४) प्रजापतिर्द्वितीरेव त्वं मनसोऽसि याद्वि मनसा धारयति तद्वाचा वदतीति तत् खलु तुभ्यं न वाचा

जुह्वन्त्रित्यब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^{१६} परिधीन्त्सं
मार्ष्टि पुनात्येवैनान् त्रिमध्यमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवामि जयति त्रिदक्षिणाध्यां त्रयं (५) इमे लोका
इमानेव लोकानामि जयति त्रिरुत्तराध्यां त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवामि जयति^{१७} त्रिरुप वाजयति
त्रयो वै देवल्लोका देवल्लोकानेवामि जयति^{१८} द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सुरमेव
प्रीणात्यथो संवत्सुरमेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समग्र्यो आघारमा घोरयति तिर इत्
(६) वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकं प्र रोचयत्यु—जुमा घोरयत्युजुरिब हि प्राणः संततमा घोरयति
प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या अथो रक्षसामपहत्यै^{१२} यं कामयेत प्रमार्युकः स्यादिति जिह्वं तस्याऽऽ
घोरयेत् प्राणमेवास्माज्जिह्वं नयति ताजक् प्र मीयते^{१३} शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदाघार आत्मा ध्रुवा
(७) ऽऽघारमाघार्य ध्रुवा समनकत्यात्मज्ञेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यु—भिदेवानौ द्रुत आसीद्
दैव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतां स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्वि ब्रुहीत्या श्रावयेतीदं देवाः
शृणुतेति वाव तदब्रवीदभिदेवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो देवा (८) अभवन् पराऽसुरा
यस्यैवं विदुषः प्रवरं प्रवृणते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^{१४} यद्ब्राह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमे-
याता ब्राह्मणायाधि ब्रूयाद्यद्ब्राह्मणायाध्याहाऽऽत्मनेऽध्याह यद्ब्राह्मणं पराहाऽऽत्मानं पराऽऽह तस्माद्ब्रा-
ह्मणो न परोच्यः^{१५} ॥ (वा, अथो, पशुभिः, ब्रवीत्, त्रयं, इव, ध्रुवा, देवा, -श्चेत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः । विश्वदेवा ऋषयः ।

आयुष्टं*—आयुर्दा अग्रं*—आ ण्यायस्व*— सं ते*—ऽवं ते हेङ्*— उदुत्तमं*— प्र णो
देव्यां*—नो दिवो*—ऽग्नाविष्णूं*— अग्नाविष्णूं*— इमं मे वरुणं*— तत् त्वां याम्यु*—
दुत्यं^{१३}*— चित्रम्*— ॥

अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः ।
तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यद्भीः^{१३} ॥
स-(१)-मन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति ।
तमु शुचिं शुचयो दीदिवांसमपां नपातं परि तस्थुरापः^{१६} ।
तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः ।
स शुक्रेण शिक्वना रेवदुग्निर्दीदायानिष्मो घृतनिर्णिगृप्सुं ॥
इन्द्रावरुणयोरहं सभ्राजोरव आ वृणे । ता नो मृडात ईदृशे^{१७} ॥
इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नो (२) विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् ।
दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दुह्यः^{१८} ॥

(१२-१२) १।३।१११-१२, (१२।३-४) ४।२।११२-१३, (१२।५-६) १।५।११५-१०, (१२।७-८, ९-१०)
१।८।२२।३-४, १-२, (१२।११-१२) २।१।११२१-२२, (१२।१३-१४) १।४।४३।१-२ ।

*

आ नो मित्रावरुणोऽङ्ग-प्र बाहवा^{२१} *—

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽव यासिसीष्टाः ।

यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ।

स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।

अव यक्ष्व नो वरुणः (३) रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि^{२३} ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।

अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः^{२४} ॥

प्र ते यक्षि प्र ते इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु ।

धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्न इयक्षवे पूरवे प्रतन राजन् (४) ॥

वि पाजसोऽङ्ग-वि ज्योतिषोऽङ्ग- ॥

स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योष यातुधान्यः । उरुक्षयेषु दीधर्त् ॥

तः सुप्रतीकः सुदृशः स्वश्चमविद्वांसो विदुष्टरः सपेम ।

स यक्षद्विश्वा वयुनानि विद्वान् प्र हव्यमग्निर्मृतेषु वोचर्त् ॥

अः होमुचे^{३०} *— विवेष यन्मो^{३१} *— वि न इन्द्रे^{३३} *— न्द्र क्षत्रे^{३३} *— मिन्द्रियाणि शतक्रतो^{३४} *— ऽनु

ते दायि^{३५} *— ॥ (सं, नो, वरुणः, राजन्, -ऋतुश्चत्वारिः ऋच) ॥ १२ ॥

[विश्वरूप-३५३ ।-स्त्वष्टे-३५४ ।-न्द्र ३४२ । ब्रह्मवादिनो २३० । नै-३०६ ।-ष ३०७ । देवा २६० । अयज्ञो ३२९ । ऽग्ने ३०३ । श्रीन् १२७ । निर्वीत-४४० ।-मायु-२४४ -द्वादश ॥ ३६६५)]

[इति द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

अवशिष्टकर्माभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

प्रयाजविधिः ॥ प्रजापतिक्रिषिः ।

समिधो यजति वसन्तमेवर्तुनामव रुन्धे तनूनपातं यजति ग्रीष्ममेवाव रुन्ध इडो यजति वर्षा एवाव रुन्धे बर्हिर्यजति शरदमेवाव रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवाव रुन्धे तस्मात् स्वाहाकृता हेमन्त पशवोऽव सीदन्ति समिधो यजत्युपस एव देवतानामव रुन्धे तनूनपातं यजति यज्ञमेवाव रुन्ध (१) इडो यजति पशूमेवाव रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवाव रुन्धे समानयत उपभृतस्तेजो वा आज्यं प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो दधाति^३ स्वाहाकारं यजति वाचमेवाव रुन्धे दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडङ्ग विराड्विराजैवाद्यामव रुन्धे समिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति तनूनपातं यजति (२) यज्ञ एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुष्वेव प्रति तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव दैव्यानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति^६

(१२।२०-२१) १।८।२२।८-९, (१२।२६-२७) ४।१।५।१, १।२।१४।१, (१२।३०-३५) १।६।१२।९-१०, १२-१३, ३-४

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदन्त तन् प्रयाजानां (३)
 प्रयाजत्वं यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यानुदते' ऽभिकामं जुहोत्यभिर्जित्यै
 यो वै प्रयाजानां मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बह्वीरिव यजति तनुनपातमेकमिव
 मिथुनं तदिडो बह्वीरिव यजति बह्वीरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानां मिथुनं य एवं वेद प्र (४) प्रजया
 पशुभिर्मिथुनैर्जायते' देवानां वा अनिष्टा देवता आसन्नथासुरा यज्ञमजिघासन् ते देवा गायत्रीं व्यौहन्
 पञ्चाक्षराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म यज्ञायामवधर्म यजमानाय यत् प्रयाजानूयाजा
 इज्यन्ते वर्मेव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै तस्माद्वरुथं पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्व-
 र्षीयो' देवा वै पुरा रक्षोभ्य (५) इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सस्थाप्यमपश्यन् तं स्वाहा-
 कारेण प्रयाजेषु समस्थापयन् वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत् स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सस्थापयन्ति प्रयाजा-
 निष्ठा हवीर्यमि धारयति यज्ञस्य संतत्या अथो हविरेवाकरथो यथापूर्वमुपैति' पिता वै प्रयाजाः प्रजाऽ-
 नूयाजा यत् प्रयाजानिष्ठा हवीर्यमिधारायति पितैव तत् पुत्रेण साधारणं (६) कुरुते' तस्मादाहु-
 र्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा साधारणं पितुरित्ये—स्कन्धमेव तद्यत् प्रयाजेष्विष्टेषु
 स्कन्दति' गायत्र्यैव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति' ॥

(रुन्धे. यजति, प्रयाजानां, प्र, रक्षोभ्यः, साधारणं, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ १ ॥

आज्यभागौ, ६ तदीये याज्यानुवाक्ये; ७-१७ प्रधानस्य हविषो याज्यानुवाक्यं च ॥ प्रजापतिर्हविः ।

चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति' पूर्वार्धे
 जुहोति तस्मात् पूर्वार्धे चक्षुषी' प्रवाहुजुहोति तस्मात् प्रवाहुक् चक्षुषी' देवलोकं वा अग्निना यज-
 मानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमेनोत्तरार्धे ऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धे सोमायैवमिव हीमौ लोकावनयो-
 ल्लोकयोरनुव्यात्यै' राजानौ वा एतौ देवतानां (१) यदग्नीषोमावन्तुरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै
 तस्माद्राज्ञा मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येनान्यतोदतश्च ए-
 दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याऽऽज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हव्यं
 ऋचा यजति तेनोभयतोदतो दाधारं मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या भवति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति
 (२) नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून् नि युवते' केशिनं ह दार्यं केशी सात्यकामिरवाच सप्त-
 पदां ते शंकरि' श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान् भ्रातृव्यानुदते प्रति जनिष्यमाणान् यस्यै
 वीर्येणोभयोल्लोकयोर्जातिर्धत्ते यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनानुद्धान् मुनाकिं जघनार्धेन धेनुरिति' पुरस्ताल्लक्ष्मा
 पुरोऽनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान् प्र णुदत उपरिष्टाल्लक्ष्मा (३) याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति
 नुदते' पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्याऽमुष्मिन्नेव
 लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवति
 तस्मात् पूर्वार्धेनानुद्धान् मुनक्त्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद मुक्क पनमेतौ' वज्र
 आज्यं वज्र आज्यभागौ (४) वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरत्यछम्बट्कारं
 भपूर्य वषट्करोति स्तृत्यै' गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुप् याज्या ब्रह्मन्नेव शत्रुमन्वारस्मयति

तस्माद्वाह्यो मुख्यो^३ मुख्यो भवति य एवं वेदं प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह प्र णयति याज्यया गुमयति
वषट्कारेणै^४ वैनं पुरोऽनुवाक्यया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति (५) वषट्कारेण स्थापयति^५ त्रिपदा
पुरोऽनुवाक्या भवति त्रय इमे लोका एवैव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशून्व
रुन्धे द्यक्षरो वषट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुवेवोपरिष्ठात् प्रति तिष्ठति^६ गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति
त्रिषुग याज्यैषा वै सप्तपदा शकरी यद्वा एतया देवा अशिक्षन् तदशक्नुवन् य एवं वेदं शक्नोत्येव (६)
यच्छिक्षति^७ ॥ (देवतानां, करोत्यु, परिष्ठात्क्षणा, ऽऽज्यभागौ प्रत्ये, -व, द्वे च) ॥ २ ॥

आग्नेयपुरोडाशविधिः, १०-११ कपालनाशो प्रायश्चित्तं च ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स आत्मन्नाज्यमधत्त तं देवा अब्रुवन्नेष वाच यज्ञो यदाज्यमप्येव
नोऽत्रास्त्विति सोऽब्रवीद्यजान् च आज्यभागान्बुधं स्तृणानभि धारयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यभागान्बुधं स्तृ-
णन्त्यभि धारयन्ति^१ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्यातयामान्यन्यानि हवीर्ययातयामाज्य-
मिति प्राजापत्य- (१)-मिति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति^२ छन्दांसि देवेभ्योऽपाकामन्
न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वष-
ट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्त्यै—ङ्गिरसो
वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन् तद्वर्षयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन् ते (२) ऽपश्यन् पुरोडाशं कुर्म भूतं
सर्पन्तं तमब्रुवन्निन्द्राय धियस्व बृहस्पतये धियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो धियस्वेति स नाधियत् तमब्रुवन्-
अये धियस्वेति सोऽअयेऽधियत् यदग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति सुव-
र्गस्य लोकस्याभिजित्यै^३ तमब्रुवन् कथाऽहास्था इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाऽक्षोऽनुपाक्तो (३) ऽवा-
च्छैत्येवमवाऽऽरभित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^४ सर्वाणि कपालान्यभि
प्रथयति तावतः पुरोडाशानमुष्मिंल्लोकेऽभि जयति^५ यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽभृतः स रौद्रो यः शृतः
स सदेवस्तस्मादविदहता शृतकृत्यः सदेवत्वायै भस्मनाऽभि वासयति तस्मान्मासेनास्थि छन्नं वेदे-
नाभि वासयति तस्मात् (४) केहोः शिरश्छन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं यच्छृतं
हविरनभिधारितमभिधार्योद्वांसयति देवत्रैवैनद्रमयति^६ यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः
स्याद्य यजमानः प्र मीयेत यद् द्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत
संख्यायोद्वांसयति यजमानस्य (५) गोपीथार्यं यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्य-
मेककपालमश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवासमै भेषजं करोति द्यावापृथिव्य एककपालो भवत्यनयोर्वा
एतन्नश्यति यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै^७ ॥ (प्राजापत्यं, ते, ऽनुपाक्त, -स्तस्मा-द्यजमानस्य, द्वात्रिं-
शच्च) ॥ ३ ॥

वेदिनिर्माणम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्तां पुष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै^१ शतमृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्याह वज्रमेव तत् स

इयति भ्रातृव्याय प्रहरिष्य—नस्तस्म्यजुर्हरत्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत् एव भ्रातृ-
व्यं निर्भजति (१) तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिहरति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति
तुष्णीं चतुर्थं हरत्यपरिमितादेवेनं निर्भजत्यु—द्वन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यु—द्वन्ति तस्मादोष-
धयः परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनन्ति पितृदेवत्याऽतिस्नातेयतीं खनति प्रजा-
पतिना (२) यज्ञमुखेन संमिता—मा प्रतिप्रायै खनति यजमानमेव प्रतिप्रां गमयति^{११} दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति देवयजनस्यैव रूपमक्रः^{१२} पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः पुरीषं प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं
करोत्यु^{१३}—त्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्या एतावत् एव भ्रातृव्यं निर्भज्या-
ऽऽत्मन उत्तरं परिग्राहं परि गृह्णाति^{१४} कुरमिव वा (३) एतत् करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा
असीति योयुष्यते शान्त्यै^{१५} प्रोक्षणीरा सादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपहत्यै स्फ्यस्य वत्सन्त्सादयति
यज्ञस्य संतत्यै^{१६} यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति^{१७} ॥ (भजति, प्रजापतिना, वै, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

बर्हिः प्रयोगः ॥ प्रजापतिर्बर्हिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्भिर्हवींषि प्रौक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति ब्रूयादद्भिर्हवींषि प्रोक्षति ब्रह्मणा-
ऽपं इध्मावर्हिः प्रोक्षति मेध्यमेवैनत् करोति^१ वेदिं प्रोक्षत्यूक्षा वा एषाऽलोमकाऽमेध्या यद्वेदिमेध्या-
मेवैनं करोति^२ दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रो-(१)-क्षत्येभ्य एवैनंलोकेभ्यः
प्रोक्षति^३ कुरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्यपो नि नयति शान्त्यै^४ पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति मुख्य-
मेवैनं करोती^५—यन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितं^६ बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी वेदिः
प्रजा एव पृथिव्यां प्रति घ्रापयत्यु—नतिदृक्षं स्तृणाति प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृक्षं करोत्यु^७—(२)—त्तरं
बर्हिषः प्रस्तरं सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः प्रस्त्रो यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽ-
यजमानादुत्तरे^८—ऽन्तर्द्धाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति^९ त्रेधाऽनक्ति
त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति^{१०} न प्रति शृणाति यत् प्रतिशृणीयादनूर्ध्वंभावुकं यजमानस्य
स्यादुपरीव प्र हरत्यु—(३)—परीव हि सुवर्गो लोको^{११} नि यच्छति वृष्टिमेवासमै नि यच्छति^{१२} नात्यग्रं
प्र हरेद्यदत्यग्रं प्रहरेदत्यासारिण्यध्वर्योर्नाशुका स्या^{१३}—न पुरस्तात् प्रत्यस्येद्यत् पुरस्तात् प्रत्यस्येत सुवर्गा-
लोकाद्यजमानं प्रति नुदेत् प्राञ्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति^{१४} न विष्वञ्चं वि युयाद्य-
द्विष्वञ्चं वियुयात् (४) स्त्र्यस्य जायेतो^{१५}—ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव हि पुंसः पुमानेवास्य जायेत^{१६} यत् स्फ्येन
वोपवेषेण वा योयुष्येत स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन योयुष्यते यजमानस्य गोपीथार्यं^{१७} ब्रह्मवादिनो वदन्ति
किं यज्ञस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय इति ब्रूयाद्यत् प्रस्तरमाहवनीये
प्रहरति यजमानमेव (५) सुवर्गं लोकं गमयति^{१८} वि वा एतद्यजमानो लिशते यत् प्रस्तरं योयुष्यन्ते
बर्हिरनु प्र हरति शान्त्या^{१९} अनारम्भण इव वा एतर्ध्वर्युः स ईश्वरो वेपनो भवितोर्ध्वाऽसीतीमामभि
मृशतीयं वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वेपनो भवत्यै—गाश्नग्नीदित्याह यद्भूयादग्निरित्यु—(६)—
आवाग्निं गमयेन्निर्यजमानं सुवर्गालोकाद्भजेदग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति^{२०} ॥
(प्र, करोति, हरति, वियुया, -देवे, -ति, सप्तदश च) ॥ ५ ॥

उपांशुयाजः, ९-१३ स्विष्टकृत् च ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

अग्नेरुद्यो ज्यायाः सो आतर आसन् ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽग्निरविभेदित्यं वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत सौऽपः प्राविशत् तं देवताः प्रैषमैच्छन् तं मत्स्यः प्राब्रवीत् तमशपद्धि-याधिया स्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति तस्मान्मत्स्यं धियाधिया घ्नन्ति शशो (१) हि तमन्वविन्दन् तमब्रुवन् न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दात् तन्मे आर्तुणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन् परि दधाति रक्षसामपहत्यै सः स्पर्शयति (२) रक्षसामनन्ववचाराय न पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्रक्षाः स्यपहन्त्यु—ध्वं समिधावा दधात्युपरि प्रादेव रक्षाः स्यप हन्ति यजुषाऽन्यां तुष्णीमन्यां मिथुनत्वार्थं द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्म-वादिनो वदन्ति स त्वै यजेत यो यज्ञस्याऽऽर्त्या वसीयान्तस्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां (३) पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या यजमानो वसीयान् भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणार्तिं जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशाबुपाः शुयाजमन्तरा यजत्यजामित्वा-याथो मिथुनत्वार्था—अग्निमुष्मिँल्लोक आसीद्यमोऽस्मिन् ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ धि पर्युहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्नि- (४)-मुपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निदेवानामन्नादो यमः पितृणां राजा य एवं वेद प्र राज्य-मन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यति भाग-धेयेनैव तद्गुद्रं समर्धयति स्रक्तस्क्रुदव द्यति स्रक्तविव हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यत्येषा वै रुद्रस्य (५) दिक् स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरग्निं धारयति चतुरवत्तस्याऽऽप्त्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय पुष रुद्रो यदग्निर्यत् पूर्वा आहुतीरग्नि जुहुयाद्गुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथार्य ॥ (शशः, स्पर्शयति, भूतानां, -समिधः, रुद्रस्य, सप्तत्रिंशच्च ॥ ६ ॥

इडोपाह्वानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

मनुः पृथिव्या यन्नियमैच्छत् स घृतं निषिक्तमविन्दत् सौऽब्रवीत् कौऽस्येश्वरो यज्ञे ऽपि कर्तोरिति तावद्वृतां मित्रावरुणौ गौरेवाऽऽवमीश्वरौ कर्ताः स्व इति तौ ततो गाः समैरयता सा यत्रयत्र न्यक्रा-मत् ततो घृतमपीडयत् तस्माद्धृतपद्युच्यते तदस्यै जन्मो—पहृतः रथन्तरः सह पृथिव्येत्याहे (१)-यं वै रथन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्यत उपहृतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहान्तरिक्षेणोप ह्यत उपहृतं बृहत् सह दिवेत्याहैरं वै बृहदिरामेव सह दिवोप ह्यत उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्यत उपहृता धेनुः (२) सहर्षमेत्याह मिथुनमेवोप ह्यत उपहृतो भृक्षः सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्यत उपहृतां ३ हो इत्याहऽऽत्मानमेवोप ह्यत आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्यते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते चतुरुप ह्यते चतुष्पादो हि पशवो मान-वीत्याह मनुर्होता- (३)-मग्नेऽपश्यद्भृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीडयत् तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ हेनाः समैरयता ब्रह्म देवकृतमुपहृतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्यते दैव्या अध्वर्यव उपहृता

उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप ह्यते^१ य इमं यज्ञमवान् ये यज्ञपतिं वर्धयन्त्याह (४) यज्ञाय चैव यजमानाय चाऽऽशिषमा शास्ते उपहृते चावापृथिवी इत्याह चावापृथिवी एवोप ह्यते^२ पूर्वजे ऋतावरी इत्याह पूर्वजे होते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी होते देवपुत्रे^३ उपहृतोऽयं यजमान इत्याह यजमानमेवोप ह्यते^४ उत्तरस्यां देवयज्यामुपहृतो भूयसि हविष्करणे उपहृतो दिव्ये धामनुपहृत (५) इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो हविष्करणं सुवर्गो लोको दिव्यं धामे^५ दमसीदमसीत्येव यज्ञस्य प्रियं धामोप ह्यते^६ विश्वमस्य प्रियमुपहृतमित्याहाच्छ्रद्धाकारमेवोप ह्यते^७ ॥ (आह, धेनु, -रेता, -मादो, -पहृत, -शतृस्त्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

इडाभक्षणं, ७-१५ प्राशिन्नभक्षणं च ॥ प्रजावतिर्कृषिः ।

पशवो वा इडा स्वयमा दत्ते काममेवाऽऽत्मना पशूनामा दत्ते न ह्यन्यः कामं पशूनां प्रयच्छति वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै^१ चतुरवसं भवति हविर्वै चतुरवसं पशवश्चतुरवसं यज्ञोता प्राश्नीयाज्योता (१) ऽऽर्तिमाच्छेद्यदशौ जुहुयाद्बुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमानः स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह परोक्षमेव नज्जुहोति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै^२ प्राश्नन्ति तीर्थ एव प्राश्नन्ति दक्षिणां ददाति तीर्थ एव दक्षिणां ददाति^३ वि वा एतद्यज्ञं (२) छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्भिर्मर्जयन्त आपो वै सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञं सं तन्वन्ति देवा वै यज्ञाद्बुद्रमन्तरायन्त यज्ञमविध्यत् तं देवा अभि समंगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तेऽब्रुवन्स्वष्टं वै न इदं भविष्यति यद्विमं राधयिष्याम इति तत्स्विष्टकृतः स्विष्टकृतं तस्याऽऽविद्धं नि- (३) -रकृन्तन् यवेन सन्मिंतं तस्माद्यवमात्रमव द्ये^४ यज्यायोऽब्रुवद्रोपयेत् तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादभि च ग्रारयेदुभयतः सः श्वायि कुर्यादभि ग्रारयति द्विः सं पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^५ यत् तिरश्चीनमतिहरेदनमिविद्धं यज्ञस्याभि विधेदग्रेण परिहरति तीर्थेनैव परि हरति^६ तत् पूषे पर्यहरन् तत् (४) पूषा प्राश्य दत्तोऽरुणत् तस्मात् पूषा प्रतिष्ठमागोऽवन्तको हि तं देवा अब्रुवन् वि वा अयमार्धप्राशिन्नियो वा अयमभुदिति तद्बृहस्पतये पर्यहरन्तसोऽविमेद्बृहस्पतिरित्यं वाव स्य आर्तिमाऽर्पयतीति^७ स एतं मन्त्रमपश्यत् सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चक्षुः (५) किं चन हिनस्ति^८ सोऽविमेत् प्रतिगृह्णन्तं मा हिंसिष्यतीति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूषो हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत् सवितुः प्रसूत एवैनद्ब्रह्मणा देवताभिः प्रत्यगृह्णात्^९ सोऽविमेत् प्राश्नन्तं मा हिंसिष्यतीत्यग्रेस्त्वा ऽऽस्येन प्राश्नामीत्यब्रवीन्न ह्यग्रेरास्यं किं चन हिनस्ति सोऽविमेत् (६) प्राशितं मा हिंसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न हि ब्राह्मणस्योदरं किं चन हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठो^{१०} ऽप वा एतस्मात् प्राणाः कामन्ति यः प्राशिन्नं प्राश्नात्यद्भिर्मर्जयित्वा प्राणान्सं सृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमार्पः प्राणानेव यथास्थानमुप ह्यते^{११} ॥ (होता, यज्ञं, नि, -ष्ट, -चक्षुः, -रविमे, -चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ८ ॥

अनूयाजाः, १२-२२ सूक्तवाकाश्च ॥ प्रजापतिकर्षिः ।

अग्नीध्र आ दधात्यग्निमुखानेवर्तून प्रीणाति^१ समिधमा दधात्युत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो
समिधेत्येव जुहोति^२ परिधीन्त्सं मांष्टि पुनान्येवैन^३—न्सकृत्सकृत् सं मांष्टि पराङ्गिव ह्येतर्हि यज्ञ^४—
श्चतुः सं पद्यते चतुष्पादः पशवः पशून्नेवाव रन्ध्रे^५ ब्रह्मन् प्र स्थास्याम इत्याहात्र वा एतर्हि यज्ञः
श्रितो (१) यत्र ब्रह्मा यत्रैव यज्ञः श्रितस्तत एवैनमा रभते^६ यद्धस्तेन प्रसीवेद्वेपनः स्याद्यच्छीर्णा शीर्ष-
किमान्तस्याद्यत् तूष्णीमासीताऽसंस्पृक्तो यज्ञः स्यात् प्रतिष्ठेत्येव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो यत्रैव यज्ञः श्रित-
स्तत एवैनं सं प्र यच्छति^७ देवं सवितरेतत् ते प्रा-(२)-ऽऽहेत्याह प्रसृत्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मेत्याह स हि
ब्रह्मिष्ठः स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहीत्याह यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने तेभ्य एवाऽऽशिपुमा
शास्तेऽनार्त्या^८ आश्रान्याऽऽह देवान् यजेति^९ ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति
छन्दासीति ब्रूयाद्वायत्री त्रिष्टुभं (३) जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ब्राह्मणा वै छन्दासीति तानेव तर्जयति^{१०}
देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथान्नोदज्वलत् तं देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान्
यजत्यग्निमेव तत् समिन्ध^{११} एतदुर्वे नामाऽऽसुर आसीत् स एतर्हि यज्ञस्याऽऽशिषमवृद्धं यद्भूयादेत
(४)-हुं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवाऽऽसुरं यज्ञस्याऽऽशिषं गमयेद्विदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव
ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याऽऽशिषं गमयत्या^{१२}—धर्मं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमरात्स्मेति वावैतदाहो^{१३}
पश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उपश्रितं ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान
द्यावापृथिवी (५) स्तामित्याहऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{१४} यद्भूयात् संपावसाना च स्वध्यवसाना चेति
प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि प्रप्रीयतेऽथेमासुपावस्यति सूपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयाद्वरी-
यसीमेवास्मै गव्यतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति^{१५} तयोरविद्यभिरिदं हविरजुषतेत्याह या अयाक्ष्म
(६) देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह^{१६} यन्न निर्दिशेत् प्रतिवेशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदा शास्तेऽयं
यजमानोऽसावित्याह निर्दिश्यैवैनं सुवर्गं लोकं गमयत्या^{१७}—युरा शास्ते सुप्रजास्त्वमा शास्त इत्याहऽऽ-
शिषमेवैतामा शास्ते^{१८} सजातवनस्यामा शास्त इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव (७) नान्तरैति^{१९}
तदग्निर्वैद्यो देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा इत्याहान्निर्देवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वावैतदाहे^{२०}—ह गदि-
र्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनो-
ऽनार्त्या^{२१} ॥ (श्रितः, प्र, त्रिष्टुभं, —मेतद्, द्यावापृथिवी, अयाक्ष्म, व, पदचत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

शंयुत्राक्रमन्त्रव्याख्या, ४-७ परनीसंयाजाश्च ॥ प्रजापतिकर्षिः ।

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन् ते शंयुं बार्हस्पत्यमनुवन्निमं नो यज्ञं स्वगा कुर्विति सौऽ-
ब्रवीद्वरं वृणे यदेवाब्राह्मणोक्तोऽथ्रह्मधानो यजतै सा मे यज्ञस्याऽऽशीरसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्तोऽथ्रह्म-
धानो यजते शंयुमेव तस्य बार्हस्पत्यं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्येतन्ममेत्यब्रवीत् किं मे प्रजाया (१) इति योऽ-
पगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनत् सहस्रेण यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कृद्य पांसून्त्सङ्गृह्णात्
नावतः संवत्सरान् पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नाप गुरेत् न नि हन्यान्न लोहितं कुर्या-

देतावता हैनसा भवति' तच्छंयोरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत् स्वगा करोति^२ त-(२)-
 च्छंयोरा वृणीमह इत्याह शंयुमेव वहिस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति^३ गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याह-
 ऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^४ सोमं यजति रेत एव तदधाति त्वष्टारं यजति रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि
 करोति देवानां पत्नीर्यजति मिथुनत्वायाग्निं गृहपतिं यजति प्रतिष्ठित्यै^५ जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते (३)
 यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्यं पत्नीसंयाजानामृचा यजत्यजामित्वायाथो
 मिथुनत्वाय^६ पङ्क्तिप्रायणो वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुः
 पञ्चमं पङ्क्तिमेवानुं प्रयन्ति पङ्क्तिमनूद्यन्ति ॥ (प्रयाजा, -स्तत्, क्रियते, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ १० ॥

संवर्गेष्टिहौघमन्त्रः ॥ गायत्री, १८-१९ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

युक्ष्वा हि देवहूतमा^१ अश्वा^२ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्यः सदः^३ ॥
 उत नो देव देवा^४ अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्चा वार्थो कृधि^५ ॥
 त्व^६ ह यद्यविष्टय सहसः स्रनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः^७ ॥
 अयमग्निः सहसिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम्^८ ॥
 तं नेमिमृभवो यथा ऽऽ नमस्व सहस्रतिभिः । नेदीयो यज्ञ-(१)-मङ्गिरः^९ ॥
 तस्मै नूनमभिधवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिम्^{१०} ॥
 कमुं ष्विदस्य सेनयाऽभेरपाकचक्षसः । पर्णि गोषु स्तरामहे^{११} ॥
 मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोस्त्राः । कुशं न हासुराग्निः^{१२} ॥
 मा नः समस्य दूढयः परिद्वेषसो अ^{१३} हतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत्^{१४} ॥
 नमस्ते अग्न ओजसे गुणन्ति देव कृष्टयः । अग्ने-(२)-रमित्रमर्दयं^{१५} ॥
 कुवित् सु नो गर्विष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिम् । उरुक्रुदुरु णस्कृधि^{१६} ॥
 मा नो अस्मिन् महाधने परा वर्गमारभृद्यथा । संवर्ग^{१७} स^{१८} रयिं जीय^{१९} ॥
 अन्यमस्मद्भिया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वधी नो अमवच्छवः^{२०} ॥
 यस्याजुषन्नमस्विनः शममिदुर्मखस्य वा । तं घेदुभिर्वृधाऽवति^{२१} ॥
 परस्या अग्नि (३) संवतोऽवरा^{२२} अभ्या तर । यत्राहमस्मि ता^{२३} अव^{२४} ॥
 विद्वा हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अघा ते सुम्रमीमहे^{२५} ॥
 य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृङ्गो न व^{२६} संगः । अग्ने पुरो रुरोजिथं^{२७} ॥
 सखायः सं वः सम्यश्चमिष^{२८} स्तोमं चाग्रये ।
 वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नष्ट्रे सहस्वते^{२९} ॥

स५ समिधुवसे वृषन्न-(४)-मे विश्वान्यर्य आ ।

इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भरं ॥

प्रजापते^{१०}*-स वेदु^{११}*-सोमापूषणे^{१२}*-मौ देवौ^{१३}*- ॥

(यज्ञ, -मसै, -रधि, हृष, -नेक्राजविश्रुतिश्च) ॥ ११ ॥

पितृयज्ञहविषां हौत्रमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्, १, १२ अनुष्टुप्, ५ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि ।

उशन्नुशत आ वह पितृन् हविषे अत्तवे^१ ॥

त्व५ सोम प्रचिकितो मनीषा त्व५ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाप् ।

तन्न प्रणीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः^२ ॥

त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः ।

वन्वन्नवातः परिधीरपोणु वीरेभिरथैर्मघवा भवा (१) नः^३ ॥

त्व५ सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततन्थ ।

तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वय५ स्याम पतयो रयीणाम् ॥

अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः ।

अत्ता हवी५षि प्रयतानि बर्हिष्यथा रयि५ सर्ववीरं दधातनै ॥

बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वागिमा वो हव्या चक्रुमा जुषध्वम् ।

त आ गतावसा श्रन्तमेनाथास्मभ्य५ (२) शं योररपो दधार्त ॥

आऽहं पितृन्सुविदत्रा५ अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।

बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहाऽऽ गमिष्ठाः^४ ॥

उपहूताः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु ।

त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान् ॥

उदीरतामवर उत् परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ।

असुं (२) य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥

इदं पितृभ्यो नमो अस्तव्य ये पूर्वीसो य उपरास ईयुः ।

ये पार्थिवे रजस्या निपत्ता ये वा नून५ सुवृजनासु विश्वं ॥

अधा यथा नः पितरः परासः प्रतनासो अग्न ऋतमाशुषाणाः ।

शुचीदयन् दीधितिमुक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणरिप व्रन् ॥

यदमे (४) कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः ।
 प्र च हव्यानि वक्ष्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य ओ ॥
 त्वमग ईडितो जातवेदोऽवाङ्मुहव्यानि सुरभीणि कृत्वा ।
 प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि^{१३} ।
 मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्वृहस्पतिर्ऋकभिर्वावृधानः ।
 गाश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्त्स्वाहा ऽन्ये स्वधया ऽन्ये मदन्ति^{१४} (५) ॥
 इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविद्वानः ॥
 आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व^{१५} ॥
 अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिर्यम वैरूपैरिह मादयस्व ।
 विषस्वन्तः हुवे यः पिता तेऽस्मिन् युज्ञे बर्हिष्या निषद्य^{१६} ॥
 अङ्गिरसो नः पितरो नवगवा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ।
 तेषां वयः सुमता युज्ञियाणामपि भद्रे सौमनसे (६) स्यामि^{१७} ॥
 (भवा, ऽस्मभ्य, -मसु, -ममे, मदन्ति, सौमनस, एकं च) ॥ १२ ॥

[सुमित्र-३३५ ।-श्रद्धा ३०२ । प्रजापति-२८२ ।-देवस्य १८३ । ग्रहवादिनो ३१७ । ऽग्ने- २८७ ।-मंडुः २८४ ।
 पञ्चवो ३४४ । ऽग्नीधे ३९६ । देवा १८३ । युक्ष्वो २१९ । शन्तो- ३०१ । द्वादश ॥ ३४३३]

[॥ इति द्वितीयकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[वायव्यं ३२७८ । प्रजापति-३५२६ ।-रादित्येभ्यो २९६५ । देवा २४०६ । विश्वरूपः ३९६५ । सुमित्रः ३४३३ ।
 (षट् ॥ ६ ॥ १९२७३)]

॥ इति द्वितीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

अथ तृतीयं काण्डम् ।

न्यूनकर्माभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

दीक्षितेन वक्तव्यमन्त्रेषु अमेध्यदर्शने वर्षेण च वक्तव्यौ ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत् स सर्पान्सृजत् सोऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत् स वयोऽस्यसृजत् सोऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत् स एतं दीक्षितवाद-
मपश्यत् तमवदत् ततो वै स प्रजा असृजत् यत् तपस्तप्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः
(१) सृजते^१ यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यत्यपास्मादीक्षां कामति नीलमस्य हरो व्येत्यवद्धं मनो द्रिद्रं
चक्षुः सूर्यो ज्योतिषा^२ श्रेष्ठो दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्मादीक्षाऽप कामति नास्य नीलं न हरो
व्येति^३ यद्वै दीक्षितममिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षां (२) तपोऽस्य निर्घन्त्युन्द-
तीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वाधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन धत्ते नास्यौजो
बलं न दीक्षां न तपो निर्घन्त्य^४—शिवै दीक्षितस्य देवता सोऽस्मादेतर्हि तिर इव यर्हि याति तमीश्वर^५
रक्षांसि हन्तो—(३)—मद्रादमि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरयता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्प-
तिस्तमेवान्वारभते स एन^६ सं पारयत्ये^७—दमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनं ह्येष पृथिव्या
आगच्छति यो यजते^८ विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतदेवा जोषयन्ते यद्वाह्यणां (४)
ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याह कर्त्तव्याभ्यां ह्येष यजुषा सन्तरन्ति यो यजते^९ रायस्पोषेण समिषा
मदेमेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{१०} ॥ (यजमानो, दीक्षा^{११}, हन्तो,—ब्राह्मणा,—अतुर्विंशतिश्च) ॥ १ ॥

सोमोपस्थानमन्त्राः, अध्वर्युकर्तव्यविधयश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पृष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दो-
माना^१ साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूता—यो वै सोम^२ राजानं^३ साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति
गच्छति स्वाना^४ साम्राज्यं छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात् सोमस्य
क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेवै—(१)—न लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वाना^५ साम्राज्यं^६ यो
वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुह्वत्यथ कं तानूनप्त्रं
प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात् त्रिरव जिघ्रेत् प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानू-
नप्त्रस्य प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति^७ यो (२) वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो
मन्येतान् मेकस्य होष्यामीति तत् तिष्ठन्ना श्रवयेदेषा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति^८
यदभिकस्य जुहुयात् प्रतिष्ठया इयात् तस्मात् समानत्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्यै^९ यो वा अध्वर्योः
स्वं वेद स्ववानेव भवति क्षुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य (३) स्वं चमसोऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं
वाऽनन्वारभ्याऽऽश्राबयेत् स्वादियात् तस्मादन्वारभ्याऽऽश्राब्य^{१०} स्वादेव नैति^{११} यो वै सोममप्र-

तिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्तथान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वीयव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्तथानां ग्रहं वा (४) गृहीत्वा चमसं वोचीय स्तोत्रमुपाकुर्यात् प्रत्येव सोमं स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्तथानि प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युः^१ ॥ (एव, यो, ऽस्य, वै, -क्राश्विःशतिश्च) ॥ २ ॥

सोमकयणीपदाजनम्, २-३ पशुश्रपणार्थस्याग्नेः प्रणयनम्, ४ पशोरवदाननाशे प्रायश्चित्तं, ५ पशुपहर्तृनाशार्थं होमश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति यत् सोमकयण्यै पदं यज्ञमुखं हविर्धाने यद्द्वि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयैयुस्तर्हि तेनाक्षमुपाज्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमग्निं प्र हरन्त्युत् पत्नीमा नयन्त्यन्वनां^२ सि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैव धिष्णिगो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (१) प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यद्द्वि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणं हरेत् तेनैवैनं भागिनं करोति^३ यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते यदाहवनीयात् पशुश्रपणं हरेन्ति स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वार्यं यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्योत् सैव ततः (२) प्रायश्चित्ति^४—यै पशुं विमथ्नीरन् यस्तान् कामयेताऽऽर्तिमाच्छेयुरिति कुविद्वेति नमोवृत्तिवत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहुयान्नमोवृत्तिमेवैषां वृद्धे ताजगार्तिमाच्छेन्ति ॥ (भूत्वा, ततः, षड्विःशतिश्च) ॥ ३ ॥

पशुपाकरणमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्, १, ९-१० अनुष्टुप्, ११-१२ द्विपदा । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः ।

तस्मै प्रति प्र वेदय चिकित्वा अनु मन्यताम् ॥

इमं पशुं पशुपते ते अद्य बुध्नाभ्यग्ने सुकृतस्य मध्ये ।

अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम् ॥

प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम् ।

सुवर्गं याहि पथिभिर्देवयानैरोपधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः^५ ॥

येषामीशे (१) पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत् च द्विपदाम् ।

निष्क्रीतोऽयं यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु ॥

ये बुध्यमानमनु बुध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च ।

अभिस्ता अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः^६ ॥

य आरण्याः शर्वो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ।

वायुस्ता अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविदानः ॥

प्रमुञ्चमाना (२) भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः ।

उपाकृतं अशमानं यदस्थाज्जीवं देवानामप्येतु पार्थः^७ ॥

नाना प्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः ।
 जीवं देवानामप्येतु पार्थः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥
 यत् पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्भिराहते । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वहसः ॥
 शमितार उपेतन यज्ञं (३) देवेभिरिन्वितम् । पाशात् पशुं प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि ॥
 अदितिः पाशं प्र मुमोक्त्वेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि ॥
 अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन् प्रति मुञ्चामि पार्श्वम् ॥
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहः शृतकृतरिमुत यज्ञियं च ।
 अग्ने सदक्षः सतनुर्हि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व ॥
 जातवेदो वपया गच्छ देवान् त्वः (४) हि होता प्रथमो बभूव ।
 घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतः हविरदन्तु देवाः ॥
 स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ (इज्ञे, प्रमुञ्चमाना, यज्ञं, त्व ९, षोडश च) ॥ ४ ॥

पशुपाकरणविधिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्याऽऽलभत आत्मनो-
 ऽनावस्कायं द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्गाः पशवः पशून्वाव
 रुन्धे मृत्यवे वा एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारमेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो यजमानस्य पशून्-
 त्याह व्यावृत्त्यै (१) यत् पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतं द्रुपायां
 वा आह्वियमाणायामग्नेर्मेधोऽपं क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव रुन्धे-
 ऽथो शृतत्वाय पुरस्तात् स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्ठात् स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहेत्यभितो वपां (२) जुहोति तानेवोभयान् प्रीणति ॥ (व्यावृत्त्यै, वपां, पञ्च च) ॥ ५ ॥

आग्नीध्राभिमर्शनादिविधयः, द्रोणकलशाद्यासादनमन्त्रविशेषाश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ
 वृश्च्यते वसीयान् भवत्याग्नेयर्चाऽऽग्नीध्रमभि मृशेद् वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वाय-
 व्यान्यैन्द्रिया सदी यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवति युनज्मि ते
 पृथिवीं ज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण (१) ते सह युनज्मि वाचसह सूर्येण ते
 युनज्मि तिस्रो विपृचः सूर्यस्य ते । अग्निदेवता गायत्री छन्द उपाशोः पात्रमसि सोमो देवता
 त्रिष्टुप् छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायवोः पात्रमसि बृहस्पति-
 देवताऽनुष्टुप् छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनो देवता पङ्क्तिछन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो
 देवता बृहती (२) छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतो बृहती छन्दो मन्थिनः पात्रमसि
 विश्वेदेवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानां पात्रमसि
 पृथिवी देवता विराट् छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि ॥ (अन्तरिक्षेण, बृहती, त्र्यसिञ्च १३ च) ॥ ६ ॥

स्पर्धावितोर्यजमानयोः प्रयोगाः केचिन्मन्त्राश्च । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इष्टगो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टगः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयत आसन्न्यान्मा मन्त्रात् पाहि कस्याश्चिदुमि-
शस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै” संवेशाय त्वो-
पवेशाय त्वा गायत्रियां*—*सिष्टुमो*—*जगत्या अभिभूतयै स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा-
पातं” प्राणापानौ मा मा हासिष्टं देवतासु वा एते प्राणापानयोः-(१)-व्यायच्छन्ते येषां सोमः
समुच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य छन्दांसि वृद्धे
प्रेतिवृन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उमे बृहद्रथन्तरे भवर्त इयं वाव रथन्तर-
मसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरं श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरेति भूतं (२) वाव रथन्तरं भवि-
ष्यद्बृहद् भुताच्चैवैनं भविष्यतश्चान्तरेति परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितं बृहत् परिमिताच्चैवैनमपरिमिता-
च्चान्तरेति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पधेतां स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत् तेन वै स वसिष्ठस्ये-
न्द्रियं वीर्यमवृद्धं यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे (३) यस्य भूयांसो
यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात् स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं
कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे वसीयान् भवति” ॥ (प्राणापानयोः-भूतं, वृद्धे, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

उपांशुग्रहाभिषवः विधिः, मन्त्राश्च ॥ २, ४ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे
तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयताऽऽत्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां
मे तर्पयत पशून् मे तर्पयत गृहान् मे तर्पयत गुणान् मे तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत मा
(१) गुणा मे मा वि तृष-शोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राक्षः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽ-
वीष्टुधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इदं स्याम ।

इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु मन्यन्तां सर्वनाय सोम-

-मित्याहौषधीभ्य एवैनं स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्यामि पुणोति” यो वै सोमस्याभिषूयमा-
णस्य (१) प्रथमोऽंशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽऽ
माऽस्कान्तसह प्रजया सह रायस्पोषणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य
वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घातायै

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च (३) पूर्वः ।

तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः” ॥ (मा, ऽभिषूयमाणस्य, च, दक्ष च) ॥ ८ ॥

ग्रहमन्त्रोच्चारणादिधर्माः, भावारसंज्ञावमन्त्राश्च ॥ २-४ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वै देवान् देवयज्ञसेनाप्यति मनुष्यान् मनुष्ययज्ञसेनं देवयज्ञस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययज्ञसी मनु-
ष्येषु यान् प्राचीनमाग्रयणाद् ग्रहान् गृहीयात् तानुपांशु गृहीयाद्यानुर्ध्वं शतानुपब्दिमतो देवानेव तदे-

(७१२-३) अभि...स्वाहा, (७१३-४) संवेशा... स्वा ।

१५ (तै. सं.)

वयश्शसेनार्पयति मनुष्यान् मनुष्ययश्शसेनं देवयश्शस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययश्शसी मनुष्येष्वै

—अभिः प्रातः सवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः ।

स नः पावको द्रविणं दधात्वा—(१)—युष्मन्तः सहभक्षाः स्याम ॥

विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन् द्वितीये सवने न जह्युः ।

आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥

इदं तृतीयं सर्वनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त ।

ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु ॥

आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आचारवतीस्ता आयतनवतीर्याः (२)
सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाऽऽधारमा वारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे
नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः
करोत्यायतनवान् भवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते उपजीवनीर्ये भवत उपजी-
वनीर्यो भवति (३) य एवं वेदै—ष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेगोपत्यं रायस्पोषं
सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम् ॥

मनुः पुत्रेभ्यो द्वायं व्यभजत् स नाभानेदिष्टं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत् स आऽगच्छत् सोऽब्रवीत् कथा मा
निरभागिति न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवी—दङ्गिरस इमे सत्रमासते ते (४) सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदं
ब्राह्मणं ब्रूहि ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताः स्तं दास्यन्तीति तदेभ्योऽब्रवीत् ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां
पशव आसन् तानस्मा अदर्हु—स्तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आऽगच्छत् सोऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्य-
दुवै (५) महामिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ हीर्यते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु
नाभ्यवेत्यं सोऽब्रवीद्यज्ञे माऽऽ भजाथ ते पशून् नाभि मंस्य इति तस्मा एतं मन्थिनः सञ्ज्ञावमजुहोत्
ततो वै तस्य रुद्रः पशून् नाभ्यमन्यते यत्रैत—(६)—मेवं विद्वान् मन्थिनः सञ्ज्ञावं जुहोति न तत्र रुद्रः पशून्भि-
मन्यते ॥ (दधातु, या, भवति, ते, वा, एत,—मेकादश च) ॥ ९ ॥

प्रवृत्तहोमादिमन्त्राभिधानम् ॥ २ गायत्री, ३-५ त्रिष्टुप्, ९ अनुष्टुप् ।

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक् ।

यद्वाचो मधुमत् तस्मिन् मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै ॥

ऋचा स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्रायत्रवर्तनि ॥

यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते अशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात् ।

अध्वर्योर्वा परि यस्ते पवित्रात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

यो द्रप्सो अशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात् (१) पुरोडाशात् करम्भात् ।

धानासोमान्मन्थिनं इन्द्र शुक्रात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

यस्तै द्रप्सो मधुमाऽ इन्द्रियावान्त्स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान् ।

दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

अर्च्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्य इत्याहुर्वाग्नेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यज्ञो
मयि दधती प्राणान् पशुषु प्रजां मयि (१) च यजमाने चेत्याह वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु
वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्रहान् गृहीत्वा बहिष्पवमानऽ सर्पन्ति पराञ्चो हि यन्ति पराचीभिः स्तुवते
वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवार्क—

—विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य । प्र ते धारा मधुश्रुत उत्सं दुहते (३) अक्षित—

—मित्याह यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाऽऽप्याययति ॥

(परिवापा, -न्मथि, दुहते, चतुर्दश च) ॥ १० ॥

चित्रादियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्, १, ५, ७, ११-१२, २२, ३३-३५ गायत्री, १५-१६, २५ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निना रयिमश्नवत् पोषमेव दिधेदिवे । यशसं वीरवत्तमम् ॥

गोमाऽ अग्नेऽविमाऽ अग्नी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृण्यः ।

इडावाऽ एषो असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुधः सभावान् ॥

आ प्यायस्वै*— सं ते*— ॥

इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये । अस्माकमस्तु केवलैः ॥

तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि रराणः स्यस्व ।

यतो वीरः (१) कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः ॥

शिवस्त्वष्टरिहाऽऽ गहि विभुः पोष उत तमना । यज्ञेयज्ञे न उदवै ॥

पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः ।

प्रजां त्वष्टा वि व्यतु नार्मिस्मे अथा देवानामप्येतु पार्थः ॥

प्र णो दे*—*— व्या नो दिवः*—*— ॥

पीपिवाऽसऽ सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । धुक्षीमहि प्रजामिषम् (२)

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेषां ते सुममीमहे ॥

यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः ।

यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तऽ सरस्वन्तमवसे हुवेम ॥

दिव्यऽ सुपर्ण वयसं बुहन्तमुपां गर्भं वृषभमोषधीनाम् ।

अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त५ सरस्वन्तमवसे हुवेमं ॥
 सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसां ।
 जुषस्व हव्य- (३)- माहुतं प्रजां देवि दिदिङ्मि नः^{१५} ॥
 या सुपाणिः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुस्रवरी । तस्यै विश्वपत्नियै हविः सिनीवाल्यै जुहोतमं ॥
 इन्द्रं वो विश्वतस्परी^{१६} *— न्द्रं नरः^{१७} *— ॥
 असितवर्णा हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत् पतन्ति ॥
 त आऽववृत्रन्तसदनानि कृत्वाऽऽदित् पृथिवी घृतैर्व्युद्यते^{१८} ॥
 हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान् ।
 शुचिभ्राजा उषसो (४) नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः^{१९} ॥
 आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदम् ।
 शिवाभिर्न स्मर्यमानाभिराऽगात् पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रौ ॥
 वाश्रेव विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति । यदेषां वृष्टिरसर्जि^{२०} ॥
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो विभाय दिवश्चित् सानु रेजत स्वने वः ।
 यत् क्रीडथ मरुत (५) ऋष्टिमन्त आप इव सध्रियश्चो धवध्वे^{२१} ॥
 अभि क्रन्द स्तनय गर्भमा धा उदुन्वता परि दीया रथेन ।
 दृति५ सु कर्ष विषितं न्यश्च५ समा भवन्तुद्रता निपादाः^{२२} ॥
 त्वं त्या चिदच्युताऽग्रे पशुर्न यवसे । धामा ह यत् ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कसः^{२३} ॥
 अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम ।
 याश्च (६) माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः सैदधुः पृष्टबन्धो^{२४} ॥
 दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीष्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः ।
 अर्वाङ्गितेन स्तनयित्नुनेह्यपो निषिञ्चन्सुरः पिता नः^{२५} ॥
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वाभ्रवः ।
 अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितमं ॥
 उदुप्रतो मरुतस्तां इयर्त वृष्टिं (७) ये विश्वे मरुतो जुनन्ति ।
 क्रोशाति गर्दा कन्येव तुन्ना परं तुञ्जाना पत्येव जायौ ॥
 घृतेन चावापृथिवी मधुना समुक्षत पर्यस्वतीः कृणुताऽऽप ओषधीः ।
 ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु^{२६} ॥

उदु त्^{३१}*- चित्रम्^{३३}*- ॥

और्वभृगुवच्छुचिमपनवानवदा हुवे । अग्निः समुद्रवाससम्^{३३} ॥

आ सवः सवितुर्यथा भगस्ये-(८)-त्र भुजिः हुवे । अग्निः समुद्रवाससम्^{३३} ॥

हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रन्धः सहः । अग्निः समुद्रवाससम्^{३३} ॥

(वीर, इवः, हुव्य, -मुषसो, मरुत, -श्च, वृष्टि, भगस्य, द्वादश च) ॥ ११ ॥

[प्रजापति- २२४ । रेव २१९ । युजं १२६ । प्रजापतेः २१६ । प्राजापत्या १०५ । य १३३ । इष्टगो १७८ । निग्राभ्वा १६० ।

यो ३११ । जुष्टो १६४ । अग्नौ-४१२ -कादश ॥ २२४८]

[इति तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

पवमानग्रहत्रयम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽव च्छिद्यते

इयेनोऽसि गायत्रछन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारय

सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारय

सर्वाऽसि जगतीछन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारयेत्याह-ते (१) वै पवमाना-

नामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽव च्छिद्यते^१ यो वै पवमानस्य सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजां पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत् तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात् पवमानं वि (२) छिन्त्यात् तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु वि च्छिद्येतो^२ पयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि सृशेदि^३*- न्द्राय त्वेत्याधवनीयं^४*- विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृत्^५ पवमानमेव तत् सं तेनोति सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजाम् ॥ (एते, वि, द्विवत्वारिःशब्द) ॥ १ ॥

सर्वनिरूपणम्, तन्मन्त्राश्च ॥ २-३ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयः सर्वनमव लुम्पन्त्यनश्नु कुर्वन्त उपाश्नुः हुत्वोपाश्नुपात्रेऽश्नुम-वास्य तं तृतीयसर्वनेऽपि सृज्याभि पुण्यद्यदाप्याययति तेनाश्नुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीभि सर्वाण्येव तत् सर्वनान्यश्नुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्भीर्याणि करोति^१

द्वौ समुद्रौ विततावजुयौ पर्यावर्तते जठरेव पादाः ।

तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः (१) सेतुनाऽति यन्त्यन्यम् ॥

द्वे द्रधसी सुतर्षी वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान् ।

(१११३१-३२) ११४४३१-२, (११४-५) — * उपयाम...तोऽसि ।

[११८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[का० ३, प्र० २, अनु० २-४]

तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दत्ते अनुहाय जयै^३ ॥

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन् तदसुरा अकुर्वन् ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन् तमन्वताग्निहोत्रं व्रतमकुर्वन् तस्माद् द्विव्रतः स्याद् द्विर्होत्रं जुहति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं (१) पशुमकुर्वन् द्वायं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वन् वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वन् वरुणप्रघासान् माध्यन्दिनं सवनं साकमेधान् पितृयज्ञं त्र्यम्बकां स्तृतीयसवनमकुर्वन् तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगांसन् तं नान्ववायन् तैऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभवन्निहि तदध्वरस्याध्वरत्वं ततो देवा अभवन् पराऽसुरा य एवं विद्वान्सोमैर्न यजते भवत्यात्मना परा (३) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति^३ ॥ (अपश्यन्तो, ऽग्नीषोमीयं, परा, त्रीणि च) ॥ २ ॥

सोमावेक्षणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

परिभूराग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान् देवान् परिभूर्मां सह ब्रह्मवर्चसेन

स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते शं राजन्नोषधीभ्यो

ऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम ।

तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे^३ ॥

प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वां पानाय^३ * - व्यानाय^३ * - वाचे^३ * - (१) दक्षक्रतुभ्यां^३ * - चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथां^३ * - श्रोत्रायां^३ * - ऽऽत्मने^३ * - ऽङ्गेभ्यं^३ * - आयुषे^३ * - वीर्याय^३ * - विष्णो^३ रिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व^३ कोऽसि को ज्ञाम कस्मै त्वा कार्य त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपुं यं त्वा सोमेनाभीमदं सुप्रजाः प्रजया भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषै^३ विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा (२) वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे^३ ॥

बुभूक्ष्वेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसक्रामोऽवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयाव्य - (३) - वेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाऽभि पवतेऽभि चरन्नवेक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुभ्यां श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरेति ताजक् प्र धन्वति^३ ॥ (वाचे, वर्चोदा, आमयावी, पञ्च-चत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

स्फ्याद्युपस्थानमन्त्राः विधिश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्फयः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः पर्शुर्वेदिः परशुर्नः स्वास्तिः ।

यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ ते माऽस्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वं

—मुप मा द्यावापृथिवी ह्वयेतां—मुपाऽऽस्तावः*— *कलशः*— *सोमो*— *अग्नि*—

(३१३-५, ८-१२) *— मे वर्चोदा... पवस्व, (३१६) वर्चोदौ... पवेथाम्, (३१३-१४) *— जठर... पवस्व । (३१३-६, ७) *— ह्वयताम्, (३१४-६)

का० ३, प्र० २, अनु० ४-५]

पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम्

रूपं देवां॑- उप॑ य॒ज्ञं॑- उप॑ मा॒ होत्रा॑ उप॒हवे॑ ह्व॒यन्तां॑ नमोऽग्नये॑ म॒ख॒घ्ने म॒खस्य॑ मा॒ यशोऽ-
 र्या॑दित्या॒हवनीयमुप॑ तिष्ठते य॒ज्ञो वै म॒खो (१) य॒ज्ञं वा॒व स तद॑हन् तस्मा॑ ए॒व नम॑स्कृत्य स॒दः प्र सर्प-
 त्यात्मनोऽनात्त्यै॑ नमो॑ रु॒द्राय॑ म॒ख॒घ्ने नम॑स्कृत्या मा॒ पा॒हीत्याग्नी॑ध्रं तस्मा॑ ए॒व नम॑स्कृत्य स॒दः प्र सर्प-
 त्यात्मनोऽनात्त्यै॑ नम॑ इन्द्रा॒य म॒ख॒घ्न इन्द्रि॒यं मे वी॒र्यं मा॒ निर्व॑धीरिति हो॒त्रीर्यमा॑शिषमेवैतामा शा॒स्त
 इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्या॑निर्घाताय॑ या वै (२) दे॒वताः स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति यस्ता वि॒द्वान् प्रस॑र्पति न स॒दस्या-
 र्तिमा॑र्हति नमोऽग्नये॑ म॒ख॒घ्न इत्या॑हैता वै दे॒वताः स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति ता य ए॒वं वि॒द्वान् प्रस॑र्पति न स॒द-
 स्या॑र्तिमा॑र्हति^{१३} दृ॒ढे स्थः॑ शि॒थिरे स॒मीची॑ माऽह॑स॒स्पातु॑-^{१४} सूर्यो॑ मा॒ दे॒वो दि॒व्याद॑ह॒स॒स्पातु॑-^{१५}
 वा॒युरन्तरि॑क्षादु॒- (३) मिः पृ॒थि॒व्यां॑- य॒मः पि॒तृभ्यः॑-^{१६} सर॑स्वती म॒नुष्ये॑भ्यो॑ दे॒वी द्वा॒रौ
 मा मा॒ सं तां॑ नमः॑ स॒दसे॑ नमः॑ स॒दस॑स्प॒तये॑ नमः॑ स॒खीनां॑ पु॒रोगा॑णां चक्षुषे॑^{१७}
 नमो॑ दि॒वे नमः॑ पृ॒थि॒व्या अ॒हे दै॒धिष॑व्योद॒तस्तिष्ठान्य॑स्य स॒दने॑ सी॒दु योऽस्मत् पा॑क॒तरं॑
 उ॒न्निव॑त॒ उ॒दुद्व॑तश्च गे॒षं पा॑तं मा॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒द्याहः॑ स॒दो वै प्रस॑र्पन्तं (४) पि॒तरोऽनु॑ प्र
 सर्प॑न्ति त ए॒नमी॒श्वरा॑ हि॒सितोः॑ स॒दः प्र॒सृप्य॑ दक्षि॒णार्धं प॑रै॒श्वेता॑ऽगन्त॒ पित॑रः पि॒तृमा॑न॒हं यु॒ष्माभि॑-
 र्भूया॑स॒ सु॒प्रज॑सो मया॑ यु॒यं भूया॑स्तेति तेभ्य॑ ए॒व नम॑स्कृत्य स॒दः प्र सर्प॑त्यात्मनोऽनात्त्यै॑ ॥
 (म॒खो, वा, अ॒न्तरि॑क्षात्, प्रस॑र्पन्तं, त्रय॑स्त्रि॒शब्दः) ॥ ४ ॥

भक्षमन्त्राः ॥ ८ गायत्री; ९ बृहती; १०, २० त्रिष्टुप्; १२ अनुष्टुप्; १४ द्विपदा गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

भक्षेहि मा ऽऽ वि॒श दी॒र्घायु॑त्वाय॒ शन्त॑नु॒त्वाय॑ रा॒यस्पोषा॑य॒ वर्च॑से सु॒प्रजा॑स्त्वायेहि॒ वसो॑ पु॒रो-
 वसो॑ मि॒यो मे॑ हृ॒दोऽस्य॑-श्वि॒नोस्त्वा॑ बा॒हुभ्या॑स॒ सध्या॑सं नृ॒चक्ष॑सं त्वा दे॒व सोम॑ सु॒चक्षा॑ अ॒व
 ख्ये॑षं म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॑ज्ञानां वा॒ग्जुषा॑णा सोम॑स्य तृ॒प्यतु॑ म॒न्द्रा स्व॑र्वा॒च्यदि॑तिरना॒हत॑शी॒र्णा
 वा॒ग्जुषा॑णा सोम॑स्य तृ॒प्यत्वेहि॑ विश्व॒चर्षणे॑ (१) श॒म्भूम॑योभूः स्व॒स्ति मा॑ हरि॒वर्णं॑ प्र च॒र क्र॑त्वे
 द॒क्षां रा॒यस्पोषा॑य सु॒वीर॑तायै मा मा॑ राज॒न् वि बी॑भिषो मा मे॑ हा॒दि त्विषा॑ व॒धीः । वृष॑णे
 शु॒ष्मायाऽऽयु॑षे वर्च॑से ॥

वसुम॒द्रण॑स्य सोम॑ दे॒व ते म॑ति॒विदः॑ प्रा॒तःस॑व॒नस्य॑ गा॒यत्र॑छन्दस॒ इन्द्र॑पी॒तस्य॑ नरा॒शंस॑पी॒तस्य॑
 पि॒तृपी॑तस्य मधु॒मत॑ उप॒हूत॑स्योप॒हूतो॑ भक्षयामि॑ रु॒द्रव॑द्र॒णस्य॑ सोम॑ दे॒व ते म॑ति॒विदो॑ मा॒भ्यन्दि॑-
 नस्य॑ स॒व॒नस्य॑ त्रि॒ष्टुछ॑न्दस॒ इन्द्र॑पी॒तस्य॑ नरा॒शंस॑पी॒तस्य॑ (२) पि॒तृपी॑तस्य मधु॒मत॑ उप॒हूत॑स्यो-
 प॒हूतो॑ भक्षयाम्या॑-द्वि॒त्यव॑द्र॒णस्य॑ सोम॑ दे॒व ते म॑ति॒विदस्तु॑ती॒र्यस्य॑ स॒व॒नस्य॑ जग॑तीछन्दस॒ इन्द्र॑-
 पी॒तस्य॑ नरा॒शंस॑पी॒तस्य॑ पि॒तृपी॑तस्य मधु॒मत॑ उप॒हूत॑स्योप॒हूतो॑ भक्षयामि॑ ॥

आ॒ प्या॑यस्व॒ समेतु॑ ते वि॒श्वतः॑ सोम॑ वृ॒ष्णि॒यम् । भ॒वा वा॒जस्य॑ स॒ङ्गर्थे॑ ॥

हि॒न्व मे॑ गा॒त्रा हरि॑वो ग॒णान् मे॑ मा वि ती॒तृषः॑ ।

शि॒वो मे॑ स॒प्तर्षी॑नुप॒ तिष्ठ॑स्व मा मेऽवा॒ङ्गाभि॑मतिं (३) गाः ॥

(३७) *- ह्वय॑ताम्, (३१-९) अन्येषां म॑तं जय॑मेक ए॒व मन्त्रः॑ । (४१५-१८) *- पा॒तु ।

अपांम सोमममृता अभूमादश्म ज्योतिरविदाम देवान् ।

किमसान् कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य ॥

यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूदुमिस्तत् पुनराऽहार्जितवेदा विचर्षणिः ॥

पुनरग्निश्चक्षुरदात् पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः ।

पुनर्मे अश्विना युवं चक्षुरा धत्तमक्षयोः ॥

इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (४) शस्तोकथस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उप-
हूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥

आपूर्याः स्थाऽऽ मा पूरयत प्रजया च धनेन च ॥

एतत् ते तत् ये च त्वामन्वेतत् ते पितामहं प्रपितामह ये च त्वामन्वेतं पितरो यथा-
भागं मन्दध्वम्

नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः (५)
स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिँल्लोके स्थ युष्मा-
५स्तेऽनु येऽस्मिँल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिँल्लोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त येऽस्मिँल्लोकेऽहं तेषां
वसिष्ठो भूयासं

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव (६) ।

यत् कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥

देवकृतस्यैनसोऽव्यजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽव्यजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽव्यजनमस्यैप्सु
धौतस्य सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोकथस्य यो मक्षो अश्वसनिर्यो गोस-
निस्तस्य ते पितृभिर्मक्षंकृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि ॥ (विश्वचर्षणे, नराशंसपीतस्या, -ऽति, स्तुत-
स्तोमस्य, पितरो, बभूव, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

पृषदाज्यम्, दधिघर्ममन्त्रश्च ॥ २ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

महीनां पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूर्कृष्यासमद्य पृषतीनां ग्रहं पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदय-
मस्येकमिष विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दधा घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमा गम्या-
ज्ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्निष्यै दुग्धं

यावती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः ।

तावन्तमिन्द्र ते (१) ग्रहं सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम् ॥

यत् कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छुद्रा अस्य प्रमारुकाः स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्छतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमा-
रुकाः स्युर्यत् स्कन्देद्यजमानः प्रमारुकः स्यात् पशवो वै पृषदाज्यं पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृष-

द्राज्यं स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशुनेवास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वा (२)
 एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यम-
 वधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यै—श्वमव घ्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादंवा-
 स्मै योनेः प्राणं (१) निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञदिष्ठयते यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति वैष्णव्यर्चा
 पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सं तनोति ॥ (ते, वै, प्राणं, द्वाविंशतिश्च) ॥ ६ ॥

स्तुतशस्त्रयोगमिधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवं सवितरेतत् ते प्राऽऽह तत् प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्माऽऽयुष्मत्या ऋचो मा गात
 ऽनुपात् साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य
 सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूजं मह्यं स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्र-
 (१)-मस्यूजं मह्यं शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादि—

—न्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् ॥

सा मे सत्याऽऽशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मा ऽऽ गम्यात् ॥

यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे ।

स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मां अधिपतीन् करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥

यज्ञो वा वै (२) यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो
 दुहे स इष्टा पापीयान् भवति य पनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्टा वसीयान् भवति स्तुत-
 स्य स्तुतमस्यूजं मह्यं स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूजं मह्यं शस्त्रं दुहा-
 (१)-मा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्यादौ वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्टा
 वसीयान् भवति ॥ (शस्त्रं, वै, दुहां, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

प्रस्थितयाज्याख्यहोमादिमन्त्राः ॥ १६-२०, २४-२५ त्रिष्टुप्, २२-२३ जगती, २९ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इयेनाय पत्वेने स्वाहा वदस्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदस्वयमभि-
 गूर्ताय नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वदस्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे होत्राणां स्वाहा
 वदस्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां स्वाहा वदस्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये
 मनवे स्वाहा वदस्वयमभिगूर्ताय नमः ऋतमृतपाः सुवर्वादस्वाहा वदस्वयमभिगूर्ताय नमः

—स्तुम्पन्तां होत्रा मघोर्धृतस्य

यज्ञपतिमृषय एनसा (१) ऽऽहुः ।

प्रजा निर्मेक्ता अनुतप्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप तौ रराध ॥

सं नस्ताभ्यां सृजतु विश्वकर्मा

१६ (वै. सं.)

घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः ।

चक्षुष एषां मनसश्च सन्धौ बृहस्पतये महि षद् द्युमन्मः ॥

नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्मौ—

ननन्यान्तसोमपान् मन्यमानः ।

प्राणस्य विद्वान्तसमुरे न धीर एनश्चकृवान् महि बद्ध एषाम् ॥

तं विश्वकर्मन् (२) प्र मुञ्चा स्वस्तये^{१८}

ये भक्षयन्तो न वस्न्यानुहुः ।

यानग्रयोऽन्वर्तयन्तु धिष्णिषा इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्त्रिष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा^{१९} ॥

नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन् यज्ञकृतो यज्ञक्रामाः सुदेवा

अक्रामा वो दक्षिणां न नीनिम मा नस्तस्म देनसः पापयिष्टं ।

यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३) नयेदैभ्यो वृद्धयेत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव तत् प्रीणात्यै—

—स्मे देवासो वपुषे चिकित्सत यमाशिरा दम्पती वाममश्रुतः ।

पुमान् पुत्रा जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा एधते गृहः^{२२} ॥

आशीर्वाया दम्पती वाममश्रुतामरिष्टो रायः सचता^{२३} समौकसा ।

य आऽसिचत् संदग्धं कुम्भ्या सहहेन यामन्ममतिं जहातु सः^{२४} ॥

सर्पिर्ग्रीवी (४) पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य ।

सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाऽऽशिरं सह कुम्भ्याऽदात्^{२५} ॥

आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिव दधातु द्रविणं सर्वर्चसम् ।

सञ्जयन् क्षेत्राणि सहसाऽहमिन्द्र कृष्वानो अन्या^{२६} अधरान्तसपत्नानि ॥

भूतमसि भूते मा धा मुखमसि मुखं भूयासे^{२७} द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि^{२८} विश्वं त्वा

त्वा वैश्वानराः (५) प्र च्यावयन्तु दिवि देवान् दृष्ट्वान्तरिक्षे वयांसि पृथिव्यां पार्थिवान्

ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव सोमं नयामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत् ।

यथा न इन्द्र इदृशः केवलीः सर्वाः समनसः करत् ।

यथा नः सर्वा इदृशोऽस्माकं केवलीरसन् ॥

(एनसा, विश्वकर्मन्, न, सर्पिर्ग्रीवी, वैश्वानरा, —स्त्वारिश्वाच) ॥ ८ ॥

प्रतिगरः, तन्मन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्यं त्रीण्येतान्य-

क्षराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्ते उक्थं वाचीत्याह माध्य-
 न्दिनः सवनं प्रतिगीर्थं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप् त्रैपुमं माध्यन्दिनः सवनं त्रिष्टुमेव माध्यन्दिने
 सवने वज्रमन्तर्धत्ते (१) उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्थं सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शकरी
 शाकरो वज्रो वज्रैणैव तृतयिसवने वज्रमन्तर्धत्ते^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथा-
 सवनं प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत् तेजः प्रातःसवन आत्मन् धत्ते इन्द्रियं माध्यन्दिने सवने पशूस्तृ-
 तीयसवन इत्यु-क्थंशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्थं त्रीण्येतान्यक्षराणि (२) त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातः-
 सवनं प्रातःसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सं पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव
 प्रातःसवन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनः सवनं प्रतिगीर्थं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा
 त्रिष्टुप् त्रैपुमं माध्यन्दिनः सवनं माध्यन्दिन एव सवने प्रतिगरे छन्दांसि सं पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुगि-
 न्द्रियं माध्यन्दिनः सवन- (३) मिन्द्रियमेव माध्यन्दिने सवन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीय-
 सवनं प्रतिगीर्थं सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शकरी शाकराः पशवो जागते तृतीयसवनं तृतीयसवन एव
 प्रतिगरे छन्दांसि सं पादयत्यथो पशवो वै जागती पशवस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन् धत्ते
 यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयते आव्यमस्मिन् दधाति तद्यज्ञा- (४) -पहनीत पुराऽस्य संवत्सराद्बृह आ वैवी-
 रञ्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदप हते यथा वा आर्यतां प्रतीक्षते एवमध्वर्युः प्रतिगरं
 प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथाऽऽयतया समुच्छते तादृगेव तं-दधर्चांलुप्येत यथा धावद्भ्यो हीयते
 तादृगेव तत् प्रवाहुग्वा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणा- (५) -मृचः प्रणव उक्थंशांसिनां प्रतिगरो-
 ऽध्वर्युणां^{१२} य एवं विद्वान् प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्याऽस्य प्रजायां वाजी जायते^३ इयं वै होताऽ-
 सावध्वर्युर्ददासीनः शंसत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्
 तिष्ठन् प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति (६) तिष्ठतीव ह्यसावथो अममेव तेन यजमानो दुहे^{१४} यदा-
 सीनः शंसति तस्मादितः प्रदानं देवा उप जीवन्ति यत् तिष्ठन् प्रतिगृणाति तस्मादमुतः प्रदानं मनुष्या
 उप जीवन्ति यत् प्राडासीनः शंसति प्रत्यङ् तिष्ठन् प्रतिगृणाति तस्मात् प्राचीनः रेतो धीयते
 प्रतीचीः प्रजा जायन्ते^{१६} यद्वै होताऽध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति (७) पराडा वर्तते वज्रमेव
 तन्नि करोति^{१७} ॥ (धत्ते, क्षराणि, सवनं, नो, -द्गातृणा, -मैति, वर्तयत्यु, द्यौ च) ॥ ९ ॥

प्रतिनिर्वाहसन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णा-
 म्यु-पयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णा-
 म्यु-पयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामि^१
 देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तः रक्षस्व (१)
 तं ते दुश्शस्त्रा माऽव ख्यु-न्मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि वसुर्विद्वद्भ्यश्चक्षुष्पा-

अक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयदसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रक्षमीनां प्राणपाः
प्राणं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रक्षमीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवार्यु मित्रावरुणौ
वश्विनावभिदासन्ति आर्तव्य (२) उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमृत-
मश्नेतयानि ॥ (रक्षस्व, आर्तव्य, -अयोदश च) ॥ १० ॥

त्रैधातवीयेष्टिमन्त्राः ॥ १ ककुपु; २ डणिक; ३-६, ९-१० त्रिष्टुप्; ७-८ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः । यस्य त्वं सख्यमाविर्था ॥

प्र होत्रे पूर्य वचोऽग्रये भरता बृहत् । विषां ज्योतींषि विभ्रते न वेधसे ॥

अग्ने ग्री ते वाजिना ग्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा क्रतजात पूर्वाः ।

तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ।

सं वां कर्मणा समिषा (१) हिनोमीन्द्राविष्णु अपसस्पारे अस्य ।

जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्तां ॥

उमा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैर्नः ।

इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथा त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम् ॥

ग्रीण्यायूषि तव जातवेदस्तिष्ठ आजानीरुषसस्ते अग्ने ।

ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा (२) भव यजमानाय शं योः ॥

अमिस्त्रीणि त्रिधातुन्या क्षेति विदथा कविः । स ग्रीश्रेकादशा इह ॥

यक्षच्च पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः परिष्कृतः । नमन्तामन्यके समे ॥

इन्द्राविष्णु इहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च श्रथिष्टम् ।

शतं वचिनः सहस्रं च साक इथो अप्रत्यसुरस्य वीरान् ॥

उत माता महिषमन्वेनदुमी त्वा (३) जहति पुत्र देवाः ।

अथाब्रवीद्ब्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व ॥

(इषा, ऽथ, त्वा, त्रयोदश च) ॥ ११ ॥

[य-१४२ । -स्त्रीणि १५३ । परिभूः १९५ । स्फो २३३ । मक्ष ३४४ । महीनां १७२ । देवं १७२ । इयनाय २५० ।
य-३५८ ।-इषयामगृहीतः ११३ । प्रे-१६३ । कादश ॥ २३३५]

[इति तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

वैकृतविधीनामभिधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

अतिप्राद्यगतमन्त्राः ॥ ७-९ द्विपदा गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु दाक्षायै
च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मा तेजो

हासी^१—दिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च
त्वा क्षत्रस्य चौ-(१)-जसे जुहोम्यो—जोविदस्योजो मा मा हासीन्माऽहमोजो हासिषं मा मामोजो
हासीत् त्वर्यं आजस्विन् आजस्वी त्वं देवेषु भूया आजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु
वायोश्च त्वाऽपां च आजसे जुहोमि सुवर्चिदसि सुवर्मा मा हासीन्माह ५ सुवर्हासिषं मा मा ५ सुव-
र्हासीन्मयि (२) मेधां मयि प्रजां मय्यभिस्तेजो दधातुं मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं
दधातुं मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो आजो दधातुं ॥ (च, मयि, त्रयोविंशतिश्च) ॥ १ ॥

स्तोत्रोपाकरणं, प्रतिगराङ्गमन्त्रश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वायुर्हि कर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रति-
तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वे—तद्वै सर्वमध्वर्युरपाकुर्वन् द्रातभ्य उपाकरोति
ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्विहैतदेव सर्वमात्मन् धत्ते इडा देवहर्मनुयं जनीर्बृहस्पतिरुक्थाम-
दानि शःसिषुद्विश्चे देवाः (१) सूक्तावाचः पृथिवि मातर्मा मा हिंसीर्मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं
वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः ५ शुश्रूषण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनु मदन्तु ॥ (विश्वे देवा, अष्टाविंशतिश्च) ॥ २ ॥

जदाभ्यांशुग्रहमन्त्राः ॥ २३--२५ अनुष्टुप्, आद्या स्वराट् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

वसवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियं पाथ उपेहि^१ रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपेह्यो—दित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथ
उपेहि^२ मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि^३ मन्दनासु* कोतनासु* नूतनासु*—रेशीषु*—मेपीषु*—
वाशीषु*—विश्वभृत्सु*—माध्वीषु*—ककुहासु*—शर्करीषु*—(१) शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि^४
शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रुदिमभिः^५ ॥

आ ऽसिन्नुग्रा अचुन्यवुर्दिवो धारा असश्चतै ॥

ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहत् सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः ॥

यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहो^१

—शिकृ त्वं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः (२) प्रियं पाथो अपीहि^२ वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्यो—स्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं
पाथो अपीह्यो—

नः प्राण एतु परावत आऽन्तरिक्षाद्विस्परि । आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वौ ॥

इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः (३) । वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे घत्तमश्विनौ ।

१।५-१४) ते शुक्र... धूनोमि

दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् । परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत् ॥
(शंकरीष्, ये, वैहस्पतिः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

अदाभ्यांशुग्रहमन्त्रब्राह्मणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन
दिवो वृष्टिमव रुन्धे^१ शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं
एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिमिदिवो वृष्टिं च्यावयत्या-ऽस्मिन्नुग्रा (१) अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्
ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुहः रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे^२ यत्
ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै हविषा हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा
वा एतस्याऽऽयुः प्राण एति (२) योऽंशुं गृह्णत्या नः प्राण एतु परावत इत्याहाऽऽयुरेव प्राणमात्मन
धत्ते-ऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतेनैवाऽऽयुरात्मन धत्ते^३
शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्य-प उप स्पृशति भेषजं वा आपो (३)
भेषजमेव कुरुते ॥ (उग्रा, एत्या, पु, स्त्रीणि च) ॥ ४ ॥

द्वादशाहशेषाः पृश्निग्रहाख्या उन्मानविशेषाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दा-श्चक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे
दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याऽऽधिपत्ये
क्षत्रं मे दा भुतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमनं
ऋतस्य (१) त्वा विभूमनं ऋतस्य त्वा विधर्मणं ऋतस्य त्वा सत्यायु-र्तस्य त्वा ज्योतिषे^१
प्रजापतिर्विराजमपश्यत् तया भुतं च भव्यं चाखजत तामृषिभ्यस्तिरोऽधात् तां जमदाग्निस्तपसाऽपश्यत्
तया वै स पृथ्वीन् कामानसृजत तत् पृथ्वीनां पृश्नि^२ यत् पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः कामान्
यजमानोऽव रुन्धे^३ वायुरसि प्राणो (२) नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्धे^३ चक्षुरसि श्रोत्रं नामे-
त्याहाऽऽयुरेवाव रुन्धे^४ रूपमसि वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव रुन्धे^५ ऋतमसि सत्यं नामेत्याह
क्षत्रमेवाव रुन्धे^६ भुतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेवा- (३)-व रुन्धे^७
एतावद्वै पुरुषं परितस्तदेवाव रुन्धे^८ ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमैमामेवाभि जयत्यु-
तस्य त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विभूमान्तरिक्षमेवाभि जयत्युतस्य त्वा विधर्मण इत्याह
द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि जयत्युतस्य (४) त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिश
एवाभि जयत्युतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्यु-
तावन्तो वै देवलोकास्तानेवाभि जयति^९ दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडनं विराड् विराज्येवाच्चाष्टे
प्रति तिष्ठति^{१०} ॥ (ऋतस्य, प्राण, पुव, -र्तस्य, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

गवामयनिका परः संज्ञका अतिग्राह्याः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै यद्यज्ञेन नायारुन्धत तत् परैरवारुन्धत तत् परोणां परत्वं यत् परे गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन

नावरुन्धे तस्यावरुद्धये^२ यं प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्या^१ (१) उत्तरेष्वहःस्वमुतो ऽर्वाञ्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाँल्लोकान् पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहन्ति^३ यत् पूर्वेष्वहः स्वितः पराञ्चो गृह्यन्ते तस्मादितः पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्यन्ते तस्मादुमुतोऽर्वाञ्च इमे लोकास्तस्मादयातयाञ्चो लोकान् मनुष्या उप जीवन्ति^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्भ्य ओषधयः सं भवन्त्योषधयो (२) मनुष्याणामन्नं प्रजापति प्रजा अनु प्र जायन्त इति परानन्विति ब्रूया^३—यद्गृह्णात्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्माद्भ्य ओषधयः सं भवन्ति^३ यद् गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नं यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात् प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते^३॥ (अभिजित्या, ओषधयो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ६ ॥

सोमाङ्गाश्रावणादिमन्त्रविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्तसोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्तसोऽब्रवीत् प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्यं- (१)-मादाय तदेभ्यः प्रायच्छत् तदनु छन्दांस्स्यपाक्रामन् छन्दांसि यज्ञस्ततो देवा अभवन् पराऽसुरा^३ य एवं छन्दसां वीर्यं वेदाऽऽश्राव्यास्तु औषड् यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्ययेति ब्रूयादे तद्वै (२) छन्दसां वीर्यमाश्राव्यास्तु औषड् यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो^३ य एवं वेद सर्वायैरेव छन्दोभिरर्चति यत् किं चार्चति^३ यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेभ्यं तद्यद्यतीनपावपदमेभ्यं तदथ कस्माद्वैन्द्रो यज्ञ आ सःस्थातोऽतिरित्याहुर्निन्द्रस्य वा एषा यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव त- (३)-द्यजन्ति^३ य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति^३॥ (वीर्यं, वै, त, -द्वौ च) ॥ ७ ॥

अवभृथाङ्गवेदिदाहादिमन्त्राः ॥ १, ३ त्रिष्टुप्; ५-६ अनुष्टुप् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।

घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम् ॥

आ वृश्चयते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः शृतंकृत्याथान्यात्रवमृथमवैत्यायुर्दा अन्न हविषो जुषाण इत्यवमृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानो^३

यत् कुसीदु-- (१)--मप्रतीतं मयि येन यमस्य बलिना चरामि ।

इहैव सन् निरवदये तदेतत् तदग्ने अनुणो भवामि^३ ।

विश्वलोप विश्वदावस्य त्वा ऽऽसञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः ।

ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम् ॥

अयं नो नमसा पुरः सःस्फानो अभि रक्षतु । गृहाणामसमर्थै बहवो नो गृहा असन् ॥

स त्वं नो (२) नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया !

पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रायिमा कृधि ॥

देव सःस्फान सहस्रपोषस्येशिषे स नो राखाज्यानिः रायस्पोषः सुवीर्यः संवत्सरीणाः स्वस्तिम् ॥

अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते यदोषधीमिवेदिं स्तृणाति यदनु-
पौष्य प्रयायाद्भीवद्धमेन- (३)-समुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत् कुसीदमप्रतीत्तं मयीत्युपौषतीहैव सन् यमं
कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गे लोकमेति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तं प्रदाव्ये जुहुयादेष वा
अग्निर्वैश्वानरो यत् प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यं—ह्यं विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्त्वा प्रात-
रेतेन कक्षमुपौषेद्यदि (४) दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसमं—मेतेन ह स्म वा ऋषयः
पुरा विद्वानेन दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममु-
ष्मिल्लोक इष्टापुतेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सम-
मुष्मिल्लोक इष्टापुतेन गच्छते^{१३} इयं नो नभसा पुर (५) इत्याह्वाग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाह्वैतन्मे
गोपायेति स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाह्वैतन्मे गोपायेति देव सःस्फाने-
त्याह्वासौ वा आदित्यो देवः सःस्फान आदित्यमेव तदाह्वैतन्मे गोपायेति^{१४} (६) ॥ (कुसीदं, न, पुनं, यदि
पुर, इति) ॥ ८ ॥

जीर्णवृषभालम्भः ॥ १-५ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

एतं युवानं परिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण ।

मा नः शाप्त जुषां सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेमं ॥

नमो महिम्न उत चक्षुषे ते मरुतां पितस्तदुहं गृणामि ।

अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम् ॥

देवानामेष उपनाह आसीदुपां गर्भ ओषधीषु न्यक्तः ।

सोमस्य द्रप्समवृणीत पूषा (१) बृहन्नद्रिरभवत् तदेवाम् ॥

पिता वत्सानां पतिरग्नियानामथो पिता महतां गर्गराणाम् ।

वत्सो जरायु प्रतिधुक् पीयूष आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः ॥

त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वाः हवन्त मरुतः स्वर्काः ।

वर्ष्मेन् क्षत्रस्य ककुभि शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भञ्जा वसन्ति ॥

यृष्टेन वा एष पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष (२) ह त्वै समृष्टेन यजत यस्यैतानि क्रि-
यन्ते^{१६} ॥ (एवै, -षो, ऽष्टौ च) ॥ ९ ॥

को० ३, प्र० ३, अनु० १०-११]

वैकृतविधीनामभिधानम्

[१२३]

पाशुकगर्भप्रायश्चित्तम् ॥ १ बृहती; २, ४ अनुष्टुप्; ३ न्यङ्कुसारिणी; ५ एकपदा गायत्री; ६ द्विपदा त्रिराट्; ८ गायत्री ॥
विश्वेदेवा ऋषयः ।

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः ।

बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मती जुहोतु ॥

यस्यास्ते हरितां गर्भोऽथो योनिर्हिरण्ययी । अज्ञान्यहुता यस्यै तां देवैः समजीगमम् ॥

आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद । भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः ॥

वि ते भिनन्नि तक्करीं वि योनिं वि गवीन्यौ । वि (१) मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायु च ॥

बहिस्ते अस्तु बालिति ॥

उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज गर्भम् ॥

एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्याष्टपदी भुवनाऽनु प्रथताः स्वाहा

मही द्यौः पृथिवी च न इमं युजं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥

(वि, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; १-३ गायत्री, ७, ९, ११-१२ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती । उक्थं मदश्च शस्यते ॥

अयं वां परि विच्यते सोम इन्द्राबृहस्पती । चारुर्मदाय पीतये ॥

अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तः शतग्विनम् । अश्वावन्तः सहस्रिणम् ॥

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।

इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥

वि ते विश्वग्वार्तजूतासो अग्ने भामासः (१) शुचे शुचयश्चरन्ति ।

तुविभ्रक्षासो दिव्या नवगवा वना वनन्ति धृषता रुजन्तः ॥

त्वामग्ने मानुषीरीडते विशो होत्राविदं विविचि रत्नधातमम् ।

गुहा सन्तः सुभग विश्वदर्शतं तुविष्मणसः सुयजं धृतश्रियम् ॥

धाता ददातु नो रयिमीक्षानो जगतस्पतिः । स नः पूणेन वावनतं ॥

धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जनान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता (२) तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेर्म ॥

धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम् । वयं देवस्य धीमहि सुमतिः सत्यराधसः ॥

धाता ददातु दाशुषे वसनि प्रजाकामाय मीदुषे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृताः स व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सृजोषाः ॥

१७ (कै. सं.)

[१३०]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[को० ३, प्र० ३-४, अनु० ११; १]

अनुं नोऽद्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवंतीं दाशुषे मर्यः^१ ॥

अन्विदनुमते त्वं (३) मन्यामै शं च नः कृधि ।

ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूःषि तारिषः^२ ॥

अनुं मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम् ।

तस्यै वयः हेडमि माऽपि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतुं^३ ॥

यस्यामिदं प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः ।

यस्या उपस्थ उर्वन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतुं (४) ॥

राकामहः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना ।

सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्थ्यम्^४ ॥

यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वस्त्रानि ।

ताभिर्नो अद्य सुमना उपासीहि सहस्रपोषः सुभंगं रराणां^५ ॥

सिनीवालि^६ * - या सुपाणिः^७ * - ॥

कुहूमहः सुभगां विन्ननापसमस्मिन् यज्ञे सुहवां जोहवीमि ।

सा नो ददातु श्रवणं (५) पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम^८ ॥

कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु ।

सं दाशुषे क्रिरतु भूरि वामः रायस्पोषं चिकितुषे दधातुं ॥

(भामासो, दाता, त्वं, यच्छतु, श्रवणं, चतुर्विंशतिश्च) ॥ ११ ॥

[जज्ञे १२३ । वायुं ७८ । वसव १७५ । एत-१७३ । द्रायु-२४६ । देवाः १४८ । प्रजापति-१५८ । रायुर्वा २०० ।

एत १०८ । सूर्य १४ । इद-२७४ । मेकादश ॥ १८५७]

[॥ इति तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टिहोमाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥] विश्वेदेवा ऋषयः ।

वशागमं दर्शनानमित्तकज्ञोमविधिः ॥

वि वा एतस्य यज्ञं ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविषद्भ्य इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य
प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति^१ रक्षांसि वा एतत् पशुः संचन्ते यदेकदेवत्यं आलब्धो भूयान्
भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवैनां गमयति रक्षसामपहत्यां आ वर्तन वर्तयेत्याह (१)
ब्रह्मणैवैनमां वर्तयति^२ वि ते भिनाग्नि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतं—दुर्दृष्टो विश्वरूप इन्दुरित्याह
प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनं पशुभिः समर्धयति^३ दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तं तद्यज्ञ

(१११७-१८) ३१११११५-१६

शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इत्या- २ । इद्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानो^१ भस्मनाऽभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एव गर्भो-
ऽनयोरेवैनं दधाति^२ यदवद्येदति तद्वेचयेद्यन्नावद्येत् पशोराकृत्यस्य नावद्येत् पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्ये-
दुपरिष्ठादन्यत् पुरस्ताद्वै नाभ्यै (३) प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्यावद्यति^३ विष्णवे शिवि-
विष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं
दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या^४ अष्टाप्रद्विरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी हौपाऽऽत्मा नवमः पशोराप्त्या^५ अन्तर-
क्रोश उष्णीषेणाऽऽविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुरुत्थमिव (४) चर्मैव मांसमिवास्थीव यावानेव पशु-
स्तमाप्त्वाऽव रुधे^६ यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियते इष्ट्वा वसीयान् भवति^७ ॥ आहो, -ति, नाभ्या,
इवै, -कविः शतिश्च) ॥ १ ॥

वशालम्भनमन्त्राः ॥ १, ७, ९-१० त्रिःशुक्ल, ८ तनुशिरा । विश्वेदेवा ऋषयः ।

आ वायो भूप शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

आकृत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा^१ किक्किटा ते प्राणं
वायवे स्वाहा^२ किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा^३ किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा^४
किक्किटा ते वाचं सरस्वत्यै स्वाहा^५ (१)

त्वं तुरीयां वशिनीं वशाऽसि सकृद्यत् त्वा मनमा गर्भे आऽशयत् ।

वशा त्वं वशिनीं गच्छ देवान्तस्त्याः संन्तु यजमानस्य कामाः^६ ॥

अजाऽसि रायिष्ठा पृथिव्यां सीदोर्ध्वाऽन्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भ्रातः ॥

तन्तुं तन्वन् रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान् ॥

अनुत्खणं वयत् जोगुवामपो मनु- (२) --भव जनया दैव्यं जनम् ॥

मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मै ॥

(स्वाहा, मनु, -ज्योतिष च) ॥ २ ॥

काश्याजावशाभिधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इमे वै सहाऽऽस्तां ते वायुर्व्यवात् ते गर्भमदधातां तं सोमः प्राजनयद्भिरग्रसत् स एतं प्रजापति-
राग्नेयमष्टाकपालमपश्यत् तं निरवपत् तेनैवैनामग्नेरधि निरक्रीणात् तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान
आग्नेयमष्टाकपालं पुरस्तान्निर्वेपेदग्नेरेवैनामधि निष्क्रीयाऽऽलभते^१ य- (१) द्यायुर्व्यवात् तस्माद्वायव्यां
यदिमे गर्भमदधातां तस्माद् द्यावापृथिव्या यत् सोमः प्राजनयद्भिरग्रसत् तस्माद्ग्रीवोमीया यदनयोर्वि-
यत्योर्वागवदत् तस्मात् सारस्वती यत् प्रजापतिरग्नेरधि निरक्रीणात् तस्मात् प्राजापत्या सा वा एषा
सर्वदेवत्या यदजा वशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन (२) भाग-

वेयेनोप धावति स एवेनं भूतिं गमयति^१ द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवासौ
 पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य सस्यं भवत्य^२—श्रीषोमीयामा लभेत यः कामयेताज-
 वानह्लादः स्यामित्यग्निनैवाह्नमव रुन्धे सोमेनावाह्नमवनेवाह्लादो भवति^३ सारस्वतीमा लभेत यः (३)
 ईश्वरो वाचो वदितोः सन् वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्
 वाचं दधाति^४ प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवता देवता-
 भिरेवानभिजितमभि जयति^५ वायव्ययोपाकरोति वायोरेवेनामवृद्धयाऽऽ लभतं आकृत्यै त्वा कामाय
 त्वे- (४)-त्याह यथायजुर्वैतत्^६ किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रा-
 ऽरण्याः पतन्ति यत् किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै^७ पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्ती-
 मेवेनां सुवर्गं लोकं गमयति त्वं तुरीया वशिनी वशाऽसीत्याह देवत्रैवेनां गमयति^८ सत्याः सन्तु
 यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामो (५) यजमानस्य यदनार्त उदचं गच्छति तस्मादेवमाहो—ऽजाऽसि
 रयिष्ठेत्याहैष्वैवेनां लोकेषु प्रति घापयति^९ दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवासौ लोके ज्योतिर्दधाति^{१०}
 तन्तुं तन्वन् रजसो भानुमन्विहीत्याहेमानेवासौ लोकान् ज्योतिष्मतः करोत्य^{११}—जुल्वणं वयत् जोगु-
 वामप इत्या- (६)-ह यदेव यक्ष उल्वणं क्रियते तस्यैवैषा शान्ति^{१२}—मनुर्भव जनया देव्यं जनमित्याह मान-
 व्यो वै प्रजास्ता एवाऽऽद्याः कुरुते^{१३} मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै^{१४} गात्राणां ते गात्रभाजो भूया-
 स्तेत्याहऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{१५} तस्यै वा एतस्या एकमेवाद्वैवयजनं यदालंघायामभो (७) भवति^{१६}
 यदालंघायामभः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत् सर्वा वा प्राश्नीयां—द्यदप्सु प्रवेशयेद्यह्वेशसं कुर्यात् सर्वाभेव
 प्राश्नीयादिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते^{१७} सा वा एषा त्रयाणांमेवावृद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमे-
 धिनस्त एवैतया यजेरन् तेषामेवैषाऽऽसौ ॥ (यत्, स्वेन, च, -स्त्वा, काम, इत्य, ओ, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

जयहोममन्त्राः तत्प्रशंसा च ॥ १३ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

चित्तं च चित्तिश्च—ऽऽकृतं चा—ऽऽकृतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्नीश्च
 दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च^१ रथन्तरं च^२ प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पूतनाज्येषु
 तस्मै विश्वः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव^३

देवासुराः संयत्ता आसन्तस् इन्द्रः प्रजापतिमुपा- (१)—धावत् तस्मा एताज्यान् प्रायच्छत् तानजुहोत्
 ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन् तज्जयानां जयत्व^४ स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव तां पूतनाम् ॥
 (उप, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

अष्टधातानमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निर्भूतानामधिपतिः स माऽवत्स्विन्द्रो ज्येष्ठानां *—यमः पृथिव्यां *—वायुरन्तरिक्षस्य *—सूर्यो
 दिव *—श्चन्द्रमा नक्षत्राणां *—बृहस्पतिर्ब्रह्मणो *—मित्रः सत्यानां *—वरुणोऽपां *—समुद्रः स्रोत्या-
 नां *—मन्त्रं साम्राज्यानामधिपति तन्माऽवत्तु सोम ओषधीनां *—साविता प्रसवानां *—रुद्रः

(५१२-१०, १२-१६) अधिपतिः... इत्यु । अमे च ' अस्मिन् ब्रह्मन् ' (५१६) इत्याद्यनुषजते ।

पशूनां^{१४} * - स्वष्टा^{१५} रूपाणां^{१६} * - विष्णुः पर्वतानां^{१७} * - मरुतो^{१८} गुणानामधिपतयस्ते मांऽवन्तुं पितरः
पितामहाः परेऽवरे (१) तनास्ततामहा इह मांऽवत । अस्मिन् ब्रह्मन्नास्मिन् अत्रेऽस्यामाशिश्यस्यां
पुरोधारा^{१९}मस्मिन् कर्मन्स्यां देवहूरयाम् ॥ (अत्रे, सप्तदश च) ॥ ५ ॥

ज्याभ्यातातराष्ट्रभुजोमविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतानभ्यातानानपश्यन् तानभ्यातन्वन्त यदेवानां कर्मा-
ऽऽसीदार्थं तद्यदसुराणां न तदार्थं येन कर्मणेत्सेत् तत्र होतव्या ऋभोत्येव तेन कर्मणां यद्विभे-
देवाः समभरन् तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत् प्रजापतिर्जयान् प्रायच्छत् तस्माज्जयाः प्राजापत्याः (१)
यद्राष्ट्रभुजो^{२०} राष्ट्रमाऽददत् तद्राष्ट्रभुता^{२१} राष्ट्रभुत्वं ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वन्त जयैरजयन् राष्ट्रभुजो^{२२}
राष्ट्रमाऽददत् यदेवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वन्त तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं यज्जयैरजयन् तज्जयानां
जयत्वं यद्राष्ट्रभुजो^{२३} राष्ट्रमाऽददत् तद्राष्ट्रभुता^{२४} राष्ट्रभुत्वं ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यो भ्रातृव्यवा-
न्स्यात् स (२) एतान् जुहुयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यान्भ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभुजो^{२५} राष्ट्रमां दत्ते भव-
त्स्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (प्राजापत्याः, सो, ऽष्टादश च) ॥ ६ ॥

राष्ट्रभुजमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऋताषाडृतधामा^{२६}मिर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म
क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा^{२७} ताम्यः स्वाहा^{२८} संहितो विश्वसामा^{२९} सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयो-
ऽप्सरस आयुर्वः^{३०-३२} सुषुप्तः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो बहुरयो^{३३-३५} भुज्युः
सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तुवाः^{३६-३८} प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो (१) गन्धर्वस्त-
स्यैकसामान्यप्सरसो वक्ष्य^{३९-४१} इषिरो विश्वव्यचा वातो गन्धर्वस्तस्याऽऽपोऽप्सरसो मुदी^{४२}

भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च ।

स नो रास्वाज्यानि^{४३} रायस्पोष^{४४} सुवीर्य^{४५} संवत्सरीणा^{४६} स्वस्तिर्भू ॥

परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः^{४७-४९} सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत् सुवर्वान्
पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो^{५०-५२} दूरेहेतिरमृडयो (२) मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्स-
रसो भीरुर्व^{५३-५५} धारुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याऽऽधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म
क्षत्रं पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रं पान्तु तस्मै स्वाहा^{५६} ताम्यः स्वाहा^{५७}

स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च ।

उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय महि शर्म यच्छे ॥ (मनोऽमृडयः, षट्चत्वारिंशद्वचः) ॥ ७ ॥

राष्ट्रभुजमन्त्राणां काम्यप्रयोगाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभुतो राष्ट्रैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे राष्ट्रमेव भवत्यां—त्मने होतव्या

राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रं पशवो राष्ट्रं यज्ञेष्टो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रन्ध्रे वसिष्ठः समानानां भवति^१ ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रन्ध्रे ग्राम्ये—(१)—व भवत्य^२ धिदेवने जुहोत्यधिदेवन एतास्मै सजातानव रन्ध्रे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते^३ रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभूत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽव रन्ध्रे ओजस्यैव भवति^४ यो राष्ट्रादपभूतः स्यात् तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान् व्रयाद् युङ्ध्वमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्त्या—(२)—हुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृत्तं नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते^५ संग्रामे संयन्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभूतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये संग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहति स एव भवति जयति तं संग्रामं^६ मान्धुक इध्मो (३) भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अभिग्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत् तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो यद्राष्ट्रभूतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनाञ्छमयति^७ नैयग्रोध औदुस्वर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवैना—(४)—नायतने शमयत्य^८—भिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते^९ स्वकृत इरिणे जुहोति प्रवरे वैतद्वा अस्यै निर्वृतिगृहीतं निर्वृतिगृहीत एवैनं निर्वृत्या ग्राहयति यद्वाचः कूरं तेन वर्षत् करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति^{१०} यस्य कामयेतान्नाद्य—(५)—मा वदीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि सं गृह्णीयात् प्रजापतिवै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहममुष्याऽऽमुष्यायणस्यान्नाद्यं हशमीत्याह्वाचाद्यमेवास्य हरति^{११} षड्विहरीति पद्मा ऋतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति^{१२} (६) यो ज्येष्ठवन्धुरपभूतः स्यात् तं स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्ष्म वै राष्ट्रभूतो वर्ष्म स्थलं वर्ष्मणैवैनं वर्ष्म समानानां गमयति^{१३} चतुःशरावो भवति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति^{१४} क्षीरे भवति रुचमेवास्मिन् दधात्यु^{१५}—हरति शृतत्वाय^{१६} सर्पिष्वान् भवति मेध्यत्वाय^{१७} चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति^{१८} ॥ (ग्रामी, युनक्ती, —धम, एवैना, —नन्नाद्यं, यच्छन्त्ये, —क्रावपञ्चाशच्च) ॥ ८ ॥

देविकास्यहविषां काम्यप्रयोगाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देविका निर्वपेत् प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै प्रजाश्छन्दाभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति^१ प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्नां वाचं दधात्ये^२—ता एव निर्वपेत् पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसी—(१)—व खलु वै पशवश्छन्दाभिरेवास्मै पशून् प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशूनेव प्रजातान् कुह्नां प्रति घापयत्ये^३—ता एव निर्वपेद्ग्रामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै ग्रामश्छन्दाभिरेवास्मै ग्राम—(२)—मव रन्ध्रे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं ग्रामस्य दधात्ये^४—ता एव निर्वपेज्योगामयावी छन्दां-

१. सि वै देविकाश्छन्दाः सि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याकल्पन्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव नि-(३)-वैपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दाः सि वै देविकाश्छन्दाः सि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्यै छन्दाः सि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेदी-जानश्छन्दाः सि वै देविका यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दाः सि य ईजान उत्तमं धातारं करोत्यु-(४)-परिष्ठादेवास्यै छन्दाः स्ययातयामान्यव रुन्ध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यं मेधा नोपनमेच्छन्दाः सि वै देविकाश्छन्दाः सि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं मेधा नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्यै छन्दाः सि दधात्युपैनं मेधा नमत्येता एव निर्वपे-(५)-द्रुक्कामश्छन्दाः सि वै देविकाश्छन्दाः सीव खलु वै रुक् छन्दोभिरेवास्मिन् रुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन् दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं रुचो दधाति गायत्री वा अजुमतिस्त्रिष्टुप्का जगती सिनी-वात्यनुष्टुप् कुहूर्धाता वषट्कारः पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः कुहूरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमति-श्चन्द्रमा धाता ऽष्टौ (६) वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब् द्वादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब् धाता वषट्कारं एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दाः सि सर्वाश्च देवता वषट्कारं-स्ता यत् सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत् तथो एवोत्तरे निर्वपेत् तथैनं न प्र दहन्त्यः (७)-थो यस्यै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाऽऽमिरुपाऽऽप्नोति ॥ (छन्दाः सि, ग्रामं, नि, -करोति, वपे, -द्रुष्टौ, दहन्ति, नव च) ॥ ९ ॥

प्रवस्यतोऽग्निहोत्रिणो होमः, समारोपश्च ॥ १-२ त्रिष्टुप् । विश्वदेवा ऋषयः ।

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अनमीवो मवा नः ।

यत् त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

वास्तोष्पते शमया सः सदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या ।

आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तभिः सदा नः ॥

यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप धत्ते (१) यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका यं आहिताग्निर्यत् सायंप्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाऽऽत्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते दशं समानत्र जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवाऽऽत्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेथो विराज्येव यजमानोति चित्यश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत् ततोऽर्वाचीनं (२) रुद्रः खलु वै वास्तोष्प-तिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद् रुद्र एनं भुत्वाऽग्निरनूत्याय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति नाऽऽर्तिमाच्छति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्य-दयुक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयं स्या-(३)-इक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्वि-

होमं कुर्यात् पुरोऽनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वायं यजुत आदध्याद् रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यद-
वक्षाणान्यसंप्रक्षाय्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वाऽऽदहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः
समारोहयत्ये-(४)-ष वा अग्नेयोंनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्ये-थो खल्वार्हुर्यदरण्योः समारूढो नश्ये-
दुवस्याग्निः सीदेत् पुनराधेयः स्यादिति या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्त्समारोहयते यजमानो वा
अग्नेयोंनिः स्वायामेवैनं योन्यां समारोहयते (धत्ते, स्वाधीनं, स्यात्, समारोहयति, पञ्चवत्वारिंशच्च) ॥१०॥

राजसूयगता याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिऋतुः १,३,५,७,११,१५,१८ गायत्री; ८ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥
हव्यवाङ्मिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदशीको अस्मे ।
सुगार्हपत्याः समिषो दिदीक्षस्मद्रियक् सं मिमीहि श्रवांसि ॥
त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे । प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः ॥
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मुगाणाम् ।
इयेनो गृध्राणां स्वधित्तिर्वनानां सोमः (१) पवित्रमत्येति रेमन् ॥
आ विश्वदेव सत्पति सक्तैरद्या वृणीमहे । सत्यसंव सवितारमै ॥
आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ।
हिरण्ययेन सविता रथेनाऽऽ देवो याति भुवना विपश्यन् ॥
यथा नो अदितिः करत् पश्चे नृभ्यो यथा गवे । यथा तोकाय रुद्रियम् ॥
मा नेस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा (२) नो अश्वेषु रीरिषः ।
वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥
उदमुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः ।
गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिर्मभ्यर्का अनावन् ॥
इत्सैरिव सस्त्रिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहन्ता व्यस्यन् ।
बृहस्पतिरभिकनिक्क्रुद्रा उत प्रास्तौदुचं विद्रा अगायत् ॥
एन्द्र सानसि रयि (३) सजित्वान सदासहम् । वर्षिष्ठमृतये भरे ॥
प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु ।
इन्द्राऽऽ भरे दक्षिणेना वसन्ति पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥
त्व सतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्येष्ठाय सुक्रतो ॥
भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान् भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः ।
भुवो नृद्व्यौत्नो विश्वस्मिन् भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रो (४) विश्वचर्षणे ॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । सत्यं चित्रश्रवस्तमम् ॥

मित्रो जनान् यातयति प्रजानन् मित्रो दाधार पृथिवीमुत धाम् ।

मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेर्म ॥

प्र स मित्र मतो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन ।

न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमहो अश्रोत्यन्तितो न दुरातम् ॥

य-(५)-चिच्छि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि धर्विधवि ॥

यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।

अचित्ती यत् तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥

कितवासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यन्न विन्न ।

सर्वो ता वि ष्यं शिथिरे-(६)-व देवार्था ते स्याम वरुण प्रियासः ॥

(सोमो, मा, रयि, मन्त्रो, य, -छिथिरा, सुत च) ॥ ११ ॥

[वि वा २२१ । आ वायो ११३ । इमे ३९२ चित्त-७५ । -समि-६७ । देवा ११८ । कृतवा-१४६ । द्राष्टृकामाश्च ३४९ ।
वैविका ३५९ । वास्तो-२४५ । स्व-३०७ । मेकादश ॥ २३९२]

[इति तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इष्टिशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

दर्शपूर्णमासाङ्गभूतारम्भणीयेष्टिः ॥ १-३ त्रिष्टुप्; ४ शकरी । विश्वेदेवा ऋषयः ।

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णिमासी जिगाय ।

तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम् ॥

यत् ते देवा अर्धधर्मागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा ।

सा नो यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयि नो धेहि सुभगे सुवीरम् ॥

निवेशनी सङ्गमनी वस्त्रनां विश्वा रूपाणि वस्त्रन्यावेशयन्ती ।

सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन् वर्चसा (१) संविदुना ॥

अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वस्त्रं रुद्रानादित्यानिह जिन्वतम् ।

माध्यः हि पौर्णिमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ संकृतेन सातावथास्मभ्यः

सहवीराः रयि नि यच्छतम् ॥

आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनाऽदधत् ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन् तेषामङ्गिरसां निरुतः ५ हविरासीदथाऽऽ-
दित्या एतौ होमावपश्यन् तावज्जुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ (२) पूर्वं आ ऽलम्बन्त दर्शपूर्णमासावाल-
भमान एतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयात् साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लम्बते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्ण-
मासावा लम्बत य एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तवनुलोमं पौर्णिमास्यै प्रती-
१८ (तै. सं.)

चीनं तत् प्रतिलोमं यत् पौर्णमासीं पूर्वामालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप (३) क्षीयेतं
सारस्वतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायतं
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्ताभिर्वपेत् सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै
यज्ञमुखमेवाग्निं पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै (४) चरुर्म-
वति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान् तावेव साक्षादा रभत ऋध्नो-
त्याभ्यां द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै^{१०} मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धयै^{११} ॥
(नचैसा, दर्शपूर्णमासा, -वप, सरस्वत्यै, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १ ॥

सौमिकप्रवृत्तविधिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यन् तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत् सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्व-
त्पुरोहिताः प्रजाः प्रजानिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्
ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्तं तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते^१ रश्मिरसि क्षयाय त्वा
क्षयं जिन्वेत्या- (१)-ह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽह^२ प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या
वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राऽऽह^३ न्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञं प्राऽऽह^४
विष्टम्भोऽसि वृष्टयै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव (२) रुधे^५ प्रवाऽस्यनुवाऽसीत्याह मिथुनत्वायो-
शिर्गसि वसुभ्यस्त्वा वसूजिन्वेत्याह द्यौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽदित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य
एव यज्ञं प्राऽऽह^६ जोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति^७ तत्तुरसि प्रजा-
भ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे- (३)-त्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति^८ पृतनाषाडसि पशुभ्यस्त्वा पशुजिन्वे-
त्याह प्रजा एव पशून्नु सं तनोति^९ रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीजिन्वेत्याहौषधीष्वेव पशून् प्रति घाप-
यत्यै-मिजिदसि युक्तप्रवेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहामिजित्या^{१०} अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणं (४) जिन्वे-
त्याह प्रजास्वेव प्राणान् दधाति^{११} त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय^{१२} सःरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह
प्रजात्यै^{१३} वसुकोऽसि वेषभिरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै^{१४} ॥ (इत्य, -व, जिन्व, प्राणं, त्रिःशब्ध) ॥२॥

विष्णवतिक्रमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण
वज्रेण पूर्वजान् भ्रातृव्यान् धरान् पादयाम्यवैनान् वाधे प्रत्येनान्नुदेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् भूमिलोकं
योऽस्मान् द्रोष्टि यंच वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणार्थेनान् क्रामामी-न्द्रेण देवेन पृतना जयामि
त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण (१) सहजान्* विध्वेभिर्देवोभिः
पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजां*-
निन्द्रेण सयुजो वयः सासुह्याम पृतन्यतः । मन्तो वृत्राण्यप्रति । यत् ते अग्ने तेजस्तेनाहं
तेजस्वी भूयासं यत् ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासं यत् ते अग्ने हरस्तेनाहं हरस्वी भूयासम् ॥
(वज्रेण, वषट्कारिःशब्ध) ॥ ३ ॥

(३।२-३) भावः... क्रामामि ।

अतिमोक्षमन्त्राः ॥ अचुष्टुप्, ३, ६, ९ गिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ये देवा यज्ञहर्ता यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥

आऽगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति ।

नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः^३ ॥

ये देवा यज्ञहर्ता यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥

यास्ते रात्रीः सवित- (१)-देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ।

गृह्ये सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजाऽसि^६ ॥

ये देवा यज्ञहर्ता यज्ञमुषो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥

येनेन्द्राय समभरः पयाऽस्युत्तमेन हविषा जातवेदः ।

तेनाग्रे त्वमुत वर्धयेम संजातानां श्रेष्ठ्य आ धेह्येनम् ॥

यज्ञहर्ता वै देवा यज्ञमुषः (२) सन्ति त एषु लोकेष्वास्त आददाना विमथ्णाना यो ददाति यो यजते तस्य^१ । ये देवा यज्ञहर्ताः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाऽस्तीर्त्वा सगृहः सर्पशुः सुवर्गं लोकमेत्य^२—प वै सोमेनैजानादेवताश्च यज्ञश्च कामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानायं निर्व-
पेदग्निः सर्वा देवताः (३) पाङ्क्तो यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे^{१२} गायत्रो वा अग्निर्गायत्रछन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत् पञ्चकपालं करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्गायत्रछन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति^{१३} पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तौ यज्ञस्तेनैवयज्ञावैति^{१४} ॥ (सवित, -यज्ञमुषो, देवता, - छिचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

आदित्यप्रहमन्त्राः ॥ १ आष्टिः, २ शक्करी, ४ अनुष्टुप्, ६-७ त्रिष्टुप्, ८ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु चक्षुषः ।

सक्ष शूष सवितुर्विश्वचर्चण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते तेभिः सोम नामभिवधेम ते ॥

अहं परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा वि तमो ववार । यदन्तरिक्षं तदु मे पिताऽभूदहं सूर्य-
मुभयतो ददर्शाहं भूयासमुत्तमः संमानानां- (१)-मा समुद्रादाऽन्तरिक्षात् प्रजापतिरुदधि च्यावया-
तीन्द्रः प्र सनौतु मरुतो वर्षयन्त^२—

—क्षभय पृथिवीं भिन्वीदं दिव्यं नमः । उद्गो दिव्यस्य ना वृहीशानो ।व सृजा हतिर्म् ॥

पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्यान्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्वधा-
त्यथो ओषधीष्वेव पशून् (२) प्रति द्यापयति^३

कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः ।

येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान् ॥

यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्यां बर्हिषि सूर्ये याः ।

*

[१४०]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[कां० ३, प्र० ५, अनु० ५-८]

तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म ॥

प्राशासानः सुवीर्यं रायस्पोषं स्वश्वियम् ।

बृहस्पतिना राया स्त्रगाकृतो मह्यं यजमानाय (३) तिष्ठ ॥

(समानानां, पशून्, यजमानानां, -रुद्ध) ॥ ५ ॥

पत्नीविषयका योक्त्रवन्धादिमन्त्राः ॥ १, ४ त्रिष्टुप्, २-३ जनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सं त्वा नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः ।

सं त्वा नह्यामि प्रजयाऽहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे ॥

प्रेतु ब्रह्मणस्पतनी वेदिं वर्णेन सीदतु । अथाहमनुकामिनीं स्वे लोके विश्वा इह ॥

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुप सेदिम । अग्रे सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम् ॥

इमं वि ध्यामि वरुणस्य पाशं (१) यमवधीत सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि ॥

प्रेष्टुदेष्टृतस्य वामीरन्वमिस्तेऽग्रे नयत्वादितिर्मध्यं ददतां रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नाम मा मां हिंसी-वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पृच्छेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पृच्छेजनीः*सादयामि* विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णिवावत- (२)-स्तवाग्ने वामीरनुं सन्दृशि विश्वा रेतांसि धिषीया-गन् देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमशिषन्नसिन्सुन्वति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वमा तिष्ठतानु । वातस्य पत्नञ्चिड ईडिताः ॥ (पाशं, वृष्णिवावत, -स्त्रिंशच्च) ॥ ६ ॥

सुचां वृक्षावशेषविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिनत् तस्यै रसः पराऽपतत् स पृथिवीं प्राविशत् स खदिरोभवद्यस्य खदिरः सुवो भवति छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याऽऽहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो द्विवि सोम आसीत् तं गायत्र्याऽहरत् तस्य पूर्णमच्छिद्यत् तत् पूर्णोऽभवत् तत् पूर्णस्य पूर्णत्वं यस्य पूर्णमयी जुह- (१)-भवति सौम्या अस्याऽऽहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा आहुती-देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत् पूर्ण उपाशृणोत् सुभ्रवा वै नाम यस्य पूर्णमयी जुहर्भवति न पापं श्लोकं शृणोति ब्रह्म वै पूर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मरुतोऽश्वत्थो यस्य पूर्णमयी जुहर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुधेऽथो ब्रह्म- (२)-व विश्यचूहति राष्ट्रं वै पूर्णो विडश्वत्थो यत् पूर्णमयी जुहर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वाष्ट्रमेव विश्यचूहति प्रजापतिर्वा अजुहोत् सा यत्राऽऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत् ततो विकङ्कत् उदतिष्ठत् ततः प्रजा असृजत् यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै सुचां (३) रूपं यस्यैव रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनं रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते ॥ (जुह, -ब्रह्म, सुचां, सुसदंश च) ॥ ७ ॥

दधिमहमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वतायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय

(६।८) -* वसुभ्यो... नेजनीः * - यज्ञाय... नेजनीः ।

का० ३, प्र० ५, अनु० ८-११]

इष्टिशेषाभिधानम्

[१४१]

त्वा पृथिव्यै त्वाऽपेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जुह्वप यो नोऽरातीयति तं जहि^१ प्राणाय
त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा सुते त्वाऽसते त्वाऽश्चस्त्वौषधीभ्यो (१) विश्वेभ्यस्त्रा भूतेभ्यो यतः
प्रजा अक्षिखट्वा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभुदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि^३ ॥
(ओषधीभ्यः, श्वतुर्दश च) ॥ ८ ॥

दधिग्रहविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्च्येते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात् प्रजापतिः
सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुवाते^१ ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति^२
सर्वासां वा एतदेवतानां रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनं^३ रूपाणि पशुनामुप तिष्ठन्तं उपयाम-
गृहीतो (१) ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याह ज्योतिरेवैनं^४ समानानां करोत्य-
भिजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहैतावतीवै देवतास्ताभ्य एवैनं^५ सर्वाभ्यो गृह्णात्ये-पेन्द्र द्विषतो मन इत्याह
भ्रातृव्यापनुत्यै^६ प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह प्राणानेव यजमाने दधाति^७ तस्मै त्वा प्रजापतये
विभुदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमी- (२)-त्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोत्या-ज्यग्रहं गृहीयात् तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यं तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस-
कामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृहीयात् पशुकामस्योर्वै दध्यर्कं पशव ऊजै-
वास्मा ऊजै पशून्व रन्धे^८ ॥ (उपयामगृहीतो, जुहोमि, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

अग्निग्राह्याः प्राणग्रहाश्च ॥ १ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः ।

स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समतं ऊ षु मधु मधुनाऽभि योषि ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा ॥

प्राणग्रहान् गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेतं ग्रहाः स्तोमाश्छन्दा^१सि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति त-
(१)-दव रन्धे^२ ज्येष्ठा वा एतान् ब्राह्मणाः पुरा विदामकृन् तस्मात् तेषां सर्वा दिशोऽभिजिता
अभूवन् यस्यै ते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति^३ पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
दिक्ष्वृध्नुवन्ति^४ नर्वनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति^५ प्रायणीये चोदयनीये
च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः (२) प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहन् गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः
प्राणेभ्यः खलु वा एतत् प्रजा यन्ति^६ यद्वाग्देव्यं योनेश्च्यवते दशमेऽहन् वामदेव्यं योनेश्च्यवते यद्दशमे-
ऽहन् गृह्यन्ते प्राणेभ्य एव तत् प्रजा न यन्ति ॥ (तत्, प्राणग्रहाः, सप्तत्रिंशच्च) ॥ १० ॥

पाशुकहोत्रोपयोगिमन्त्राः ॥ गायत्री; २-४ अनुष्टुप्; १-८, २१ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम् । इव्या नो वक्षदानुषक् ॥

अयम् एव प्र देवयुर्होता यज्ञाय नीयते । रथो न योरभीवृतो घृणीवान् चेतति स्मना^१ ॥

अयमग्निरुभ्यत्यमृतादिव जन्मनः । सहस्रधित् सहीयान् देवो जीवार्तवे कृतः^२ ॥

इडायास्त्वा पदे वयं नामा पृथिव्या अधि । जातवेदो नि धीमह्यमे हव्याय वोढवे^१ ॥
 अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तं प्रथमः सीदु योनिम् ।
 कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नेय यजमानाय साधु ॥
 सीदं होतः स्व उ लोके चिकित्त्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।
 देवावीर्देवान् हविषा यजास्यमे बृहद्यजमाने वयौ धाः ॥
 नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा असदत् सुदक्षः ।
 अदब्धव्रतप्रमातिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः^२ ॥
 त्वं दूतस्त्व- (२) - मु नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता ।
 अग्ने तोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन् दीक्षद्भोधि गोपाः^३ ॥
 अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम् । सदाऽवन् भागमीमहे^४ ॥
 मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः^५ ॥
 त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मुध्ना विश्वस्य वाघतः^६ ॥
 तमु (३) त्वा दुध्यङ् ऋषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम्^७ ॥
 तमु त्वा पाथ्यो वृषा सभावे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयं रणैरणे^८ ॥
 उत ब्रुवन्तु जन्तव उदभिर्वृत्रहाऽर्जनि । धनञ्जयो रणैरणे^९ ॥
 आ य हस्ते न खादिनं शिशुं जातं न विभ्रति । विशामग्निं स्वध्वरम्^{१०} ॥
 प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम् । आ स्वे योनौ नि पीदतु^{११} ॥
 आ (४) जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतातिथिम् । स्योन आ गृहपतिम्^{१२} ॥
 अग्निनाऽग्निः समिध्यते कृविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड् जुह्वांस्यः^{१३} ॥
 त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता । सखा सखा समिध्यसे^{१४} ॥
 तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानभाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम्^{१५} ॥
 यज्ञेन यज्ञमेयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्ते यत्र (५) पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः^{१६} ॥

(वोढवे, त्वं, त, म्वा, यत्र, चत्वारि च) ॥ ११ ॥

[पूर्ण-२२५ ।-य्यो २३० । ऽग्निना ९६ । ये १९३ । सूर्यः १५१ । तं १३० । धवङ्कार १६७ । उंपयामयुदीतो ६४ ।
 यां १४३ । त्वे १३७ । प्रै-२५४ । कादश ॥ १७९०]

[इति तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

[प्रभापति- २२४८ ।-यो वा २३३५ । अग्ने १८५७ । वि वै २३९२ । पूर्णां १७९० । (पञ्च ॥ ५ ॥ १०६२२)]

॥ इति तृतीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थ काण्डम् ।

अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] अग्निः ।

अभ्युदादानम् ॥ ३, ९, गायत्री; १-२, १३ अनुष्टुप्; ५ त्रिष्टुप्; ४, ६ जगती ।

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्निज्योतिर्निचारय पृथिव्या अभ्याऽभरत् ।

युक्त्वाय मनसा देवान्सुवर्यतो धिया दिवम् ।

बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवाति तान् ॥

युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सुवे । सुवर्गेयाय शक्त्यै ॥

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इ- (१) - नमही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥

युजे वां ब्रह्म पुण्य नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पृथ्यैव स्रराः ।

शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः ॥

यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः ।

यः पार्थिवानि विममे स एतंशो रजा ऽसि देवः सविता महित्वना ॥

देव सवितुः प्र सुव यज्ञं प्र सुव (२) यज्ञपतिं भर्गाय दिव्यो गन्धर्वः ।

केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः ॥

इमं नो देव सवितर्यजं प्र सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं घनजितः सुवर्जितम् ॥

अचा स्तोमः सर्मधय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्गायत्रवर्तनि ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां गायत्रेण छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्व-
दभिरसि नारि- (३) -रसि पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
ऽऽददेऽङ्गिरस्व-दभिरसि नारिरसि त्वया वयःसधस्थ आऽग्निः शक्रेम खनितुं पुरीष्यं जागतेन
त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्व-

—दस्त आघाय सविता बिभ्रदग्निः हिरण्यगीम् ।

तया ज्योतिरजस्रमिदृमि स्वात्वी न आ भ्राऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसा (४) ऽऽददेऽङ्गिरस्वत् ॥

(इव, सुत, नारि, -ददसा, श्रीणि च) ॥ १ ॥

सुदाक्रमणम् ॥ त्रिष्टुप्: ३, ४, १९ गायत्री; ११-१२, २० अनुष्टुप्; २ उपरिष्टाद्बृहती; १३ पुरस्ताद्बृहती; ५ प्रस्तार-
पङ्क्तिः; १, १०, १४-१५, १७-१८, २१ मध्येज्योतिः । अग्निकेषिः ।

इमामगृभ्णन् रशनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्या ।

तया देवाः सुतमा बभूवुर्कृतस्य सामन्तसरमारपन्ती ॥

प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु संवतम् ।

दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः १ ॥

युक्ताथा ५ रासं युवमास्मिन् यामि वृषण्वसू । अग्निं भरन्तमस्मयुम् ॥

योगेयोगे तवस्तरं वाजैवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमृतये ॥

प्रतूर्व-(१)-ब्रह्मवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि ।

उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन् ॥

पूष्णा सयुजा सह । पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेद्यं—अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद-
दच्छेद्यं—अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामो अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः १ ॥

अन्वभिरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।

अनु सूर्यस्य (२) पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ ततानि ॥

आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धनुते । अग्निं सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीषते ॥

आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वम् ।

भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम ते वयम् ॥

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्माऽन्तरिक्षं समुद्रस्ते योनिः ।

विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ (३) पृतन्यतैः ॥

उत्क्राम महते सौमगायास्मादास्थानाद् द्रविणोदा वाजिन् ।

वयं ५ स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्त उपस्थे अस्याः ॥

उदक्रमीद् द्रविणोदा वाज्यर्वाऽकः स लोकं सुकृतं पृथिव्याः ।

ततः खनेस सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे ॥

अपो देवीरूपं सृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः ।

तासां स्थानादुजिहतामोषधयः सुपिप्पलीः ॥

जिघर्म्य-(४)-अग्निं मनसा घृतेन प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वा ।

पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानम् ॥

आ त्वा जिघमि वचसा घृतेनारक्षसा मनसा तज्जुषस्व ।

मर्येश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जर्हषार्णः ॥
 परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुर्वे ॥
 परि त्वाऽग्ने पुरं वयं विप्रः सहस्र धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं (५) भङ्गुरावर्तः ॥
 त्वमग्ने द्युभिस्त्वर्माशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि ।
 त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ प्रचयं, - न्सूर्यस्य, तिष्ठ, जिघर्षि,
 भेत्तारं, विप्रशुतिश्च) ॥ २ ॥

मृत्खननम् ॥ २ स्वराडभिसारिणी; ३, १०-११, १३ त्रिष्टुप्; ४-५ अनुष्टुप्; ६ प्रतिष्ठा; ७-९ गायत्री; १२
 बृहती । अग्निर्कविः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
 पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि ॥
 ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीर्घानम् ।
 शिवं प्रजाभ्योऽहिः सन्तं पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि ॥
 अपां पृष्ठमसि सप्रथा उर्वेति भरिष्यदपरावपिष्ठम् ।
 वर्धमानं मह आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व ॥
 शर्म च स्थो (१) वर्म च स्थो अर्च्छिद्रे बहुले उभे ।
 ज्यचस्वती सं वसाथां भर्तमग्निं पुरीष्यम् ॥
 सं वसाथाः सुवर्दिदा समीची उरसा त्मना । अग्निमन्तभरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित् ॥
 पुरीष्योऽसि विश्वभराः । अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने ॥
 त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥
 तमु त्वा दुध्यङ्गुर्विः पुत्र ईधे (२) अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् ।
 तमु त्वा पाध्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयः रणेरणे ॥
 सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञः सुकृतस्य योनौ ।
 देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धीः ॥
 नि होता होतृषदने विदोऽनस्त्वेपो दीद्विवाः असदत् सुदक्षः ।
 अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥
 सः सीदस्व महाः असि शोचस्व (३) देववीर्तमः ।
 वि धूममग्ने अरुषं मिषेभ्य सुज प्रशस्त दर्शतम् ॥
 जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नाः हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।
 १९ (ते. सं.)

दमैदमे सप्त रत्ना दधानोऽभिर्होता नि षसाद्वा यजीयान्^{१३} ॥ (स्थ, ईधे, शोचस्व, सप्तविंशति-

श्च) ॥ ३ ॥

मृदाहरणम् ॥ १, ५, ११ त्रिष्टुप्; २, ६, ८-९, १२ अनुष्टुप्; ३, ७, बृहती; ४ उपरिष्टाद्बृहती; १० उष्णिक् । अग्निर्ऋषिः ।

सं ते वायुमीतरिश्वा दधातूत्तानायै हृदयं यद्विलिष्टम् ।

देवानां यश्चरति प्राणयेन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यम् ॥

सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमाऽसदः सुवः ।

वासो अग्रे विश्वरूपं सं व्ययस्व विभावसो ॥

उदु तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या कृपा ।

दृशे च भासा बृहता सुशुक्निराऽग्ने याहि सुशस्तिभिः^३ (१) ॥

ऊर्ध्व ऊ पु ण ऊतये तिष्ठा देवो न संविता ।

ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदुज्जिभिर्वाघान्निर्विह्वयामहे ॥

स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्रे चारुर्विभृत् ओषधीषु ।

चित्रः शिशुः परि तमास्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कर्निकदद्रोः ॥

स्थिरो भव वीङ्गङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् । पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्रेः पुरीषवाहनः ॥

शिवो भव (२) प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः ।

मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा वनस्पतीन् ।

प्रैतु वाजी कर्निकदुन्नानदद्रासमः पत्वा । भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा ॥

रासमो वां कर्निकदत् सुयुक्तो वृषणा रथे । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दुतो वहादितः ॥

वृषाऽग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भं समुद्रियम् । अग्न आ याहि (३) व्रतिय क्रतुं सत्यम् ॥

ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतं शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान् ।

व्यस्यन् विश्वा अमतीररातीर्निषीदन् नो अप दुर्मतिं हनतं ॥

ओषधयः प्रति मोदध्वमेनं पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ।

अयं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रत्नं सधस्थमाऽसदत् ॥ (सुशस्तिभिः, -भंव, याहि, षट्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

उत्तानिर्माणम् ॥ १ त्रिष्टुप्; ५, ७-१०, १२ अनुष्टुप्; २-४ गायत्री; ६ महाबृहती । अग्निर्ऋषिः ।

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः ।

सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्रेहं सुहवस्य प्रणीतौ ॥

आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥

यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः^३ ॥

तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नैः ॥

मित्रः (१) सः सृज्य पृथिवी भूमिं च ज्योतिषा सह । सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विशुम् ॥

अयक्ष्मार्थं त्वा सः सृजामि प्रजाभ्यः ।

विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः सः सृजन्त्वानुष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् ॥

रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधरे । तेषां भानुरजस इच्छुक्रो देवेषु रोचते ॥

सः सृष्टां वसुमी रुद्रैर्धीरैः कर्मण्यां मृदम् । हस्ताभ्यां मृद्धीं कृत्वा सिनीवाली करोतु (२) ताम् ॥

सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा । सा तुभ्यमदिते मह ओखां दधातु हस्तयोः ॥

उखां करोतु शक्त्या बाहुभ्यामदितिर्धिया । माता पुत्रं यथोपस्थे साऽग्निं विभर्तु गर्भं आं ॥

मखस्य शिरोऽसि^१ यज्ञस्य पदे स्थः^२ । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वत् पृथिव्यासि^३ रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदुन्तरिक्षमस्यो^४ (१) दित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद् द्यौरसि^५ विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदिशोऽसि ध्रुवाऽसि धारया मग्निं प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यः सजातान् यजमानान्यां दित्यै रास्नाऽस्य^६—दितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्क्तैः छन्दसाऽङ्गिरस्वत् ॥

कृत्वाय सा महीमुखां मुन्मयीं योनिमग्रये । तां पुत्रेभ्यः सं प्रा—(४)—यच्छददितिः श्रपयानिति^७ ॥
(मित्रः, करोत्व, -सि, प्र, चत्वारि च) ॥ ५ ॥

उखासंस्कारः ॥ १४ शङ्कुमस्युष्णिक्; १८ अनुष्टुप्; १५-१७ गायत्री । अग्निकृषिः ।

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्व—रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्व—दादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्व—द्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्व—दिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद् विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद् वरुणस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्व—ददितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत् खनत्ववर्त देवानां त्वा पत्नी—(१)—देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वद् दधत्खे^१ धिषणास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वद् भीन्धतामुखे^२ मास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छपयन्तुखे^३ वरुत्रयो^४—जनयस्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत् पंचन्तुखे^५ ॥

मित्रैतामुखां पंचैषा मा भेदि । एतां ते परि ददाम्यभित्यै^६ ॥

अभीमां (२) महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रवसा पृथिवीम् ॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । युञ्जं चित्रश्रवस्तमम् ॥

देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुबाहुत शक्त्या^७ ॥

(६-१२) त्वा देवी... यन्तुखे ।

*

अपेद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण । उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वर्म् ॥
 वसवस्त्वा ऽऽच्छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसा ऽङ्गिरस्वर्द् रुद्रास्त्वा ऽऽच्छन्दन्तु (३) त्रैष्टुभेन छन्दसा-
 ऽङ्गिरस्वर्द् दादित्यास्त्या ऽऽच्छन्दन्तु जागतेन छन्दसा ऽङ्गिरस्वर्द् विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
 आ च्छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसा ऽङ्गिरस्वर्त् ॥ (पत्नी, रिमा, रुद्रास्त्वा ऽऽच्छन्दन्त्वे काञ्चिदंशतिश्च) ॥ ६ ॥

अग्निचयनाङ्गपशुसामिधेन्यः ॥ १-५, १-९ त्रिष्टुप् ; ६ विराड्रूपा; १० अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

समास्त्वाऽग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या ।

सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ माहि प्रदिशः पृथिव्याः ॥

सं चेध्यस्वामि प्र च बोधयेन्मुचं तिष्ठ महते सौभगाय ।

मा च रिषदुपसृता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु माऽन्ये ॥

त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने (१) सं वरणे भवा नः ।

सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन् ॥

इहैवाग्ने अग्निं धारया रयिं मा त्वा नि क्रन् पूर्वचितो निकारिणः ।

क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसृता वर्धतां ते अनिष्टृतः ॥

क्षत्रेणामि स्वायुः स५ रभस्व मित्रेणामि मित्रधेये यतस्व ।

सजातानां मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह ॥

अति (२) निहो अति सिधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने ।

विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्य५ सहवीरा५ रयिं दाः ६ ॥

अनाध्व्यो जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृदीदिहीह ।

विश्वा आशाः प्रमुञ्चन् मानुषीभियः शिवाभिरघ परि पाहि नो वधे ७ ॥

बृहस्पते सवितर्बोधयेन्५ स५ शितं चित्सन्तरा५ स५ शिशाधि ।

वर्धयेन् महते सौभगाय (३) विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥

अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः ।

प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्महेवाज्ञामग्ने भिषजा शचीभिः ॥

उद्वयं तमसस्पति पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् ।

देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ (अग्ने, अति, सौभगाय, चतुर्विंशच्च) ॥ ७ ॥

आग्नेयो याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६ पिपीलिकमध्यानुष्टुप्; ७, १०-१२ पिपीलिकमध्योष्णिक्; ८ पुरउष्णिक्; ९ शङ्कु-
 मती गायत्री; १३-२० त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोची५ष्यग्नेः ।

द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ॥

तन्नूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः । पृथ आऽनक्ति मध्वा घृतेन^२ ॥
 मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो नराशंसो अग्रे । सुकृदेवः संधिता विश्ववारैः ॥
 अच्छायमेति शर्वसा घृतेनेडानो वह्निर्ममसा । अग्निं सुचो अध्वरेषु प्रयत्सु^३ ॥
 स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स (१) ई मन्द्रासु प्रयमः । वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च ॥
 द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः । उरुव्यचंसो धास्ना पत्यमानाः ॥
 ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता । इमं यज्ञमवतामध्वरं नः^४ ॥
 दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेजिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतं नः स्विष्टिभू ॥
 तिस्रो देवीर्वाहिरेदं सदनित्वडा सरस्वती (२) भारती । मही गृणानां ॥
 तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीरम् । रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिमस्मे^५ ॥
 वनस्पतेस्व सृजा रराणस्मना देवेषु । अग्निहव्यं शमिता हृदयाति^६ ॥
 अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम् । विश्वे देवा हविरिदं जुपन्ताम^७ ॥
 हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं द्या-(३)-भुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम^८ ॥
 यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।
 य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम^९ ॥
 य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
 यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१०} ॥
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसाया सह- (४)-ऽऽहुः ।
 यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम^{११} ॥
 यं क्रन्दसी अवसा तस्तमाने अभ्यक्षेतां मनसा रजमाने ।
 यत्राधि सर उदितौ ष्वेति कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१२} ॥
 येन द्यौरुग्रा पृथिवी च हृदे येन सुवः स्तमितं येन नार्कः ।
 यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१३} ॥
 आपो ह यन्महतीर्विश्व-(५)-मायन् दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 ततो देवानां निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१४} ॥
 यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 यो देवेभ्यश्चि देव एक आसीत् कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१५} ॥ (स, सरस्वती, द्या, सह, विश्वं,
 चतुर्विंशच्च) ॥८॥

अग्न्युत्पादनम् ॥ ७-८, १५-१६ अनुष्टुप्; ११-१३ गायत्री; ९, १४ त्रिष्टुप्; १० पिपीलिक्रमधोष्णिक् । अग्निर्हविः ।
 आकूतिमग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ मनो मेधामग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुज५
 स्वाहा॑ वाचो विष्टुतिमग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ प्रजापतये मनवे स्वाहा॑ ऽग्नये वैश्वानराय स्वाहा॑
 विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुष्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा॑ ॥
 मा सु भित्था मा सु रिषो द५हस्व वीडयस्व सु । अम्बं धृष्णु वीरयस्वा (१) मिश्रेदं करिष्यर्थः ॥
 द५हस्व देवि पृथिवि स्वस्तये आसुरी माया स्वधया कृताऽसि ।
 जुष्टं देवानां मिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन् ॥
 मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि । एतां ते परि ददाम्यभिर्यै ॥
 द्रव्यः सर्पिरासुतिः प्रतनो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः ॥
 परस्या अग्निं संवतोऽवरा५ अभ्या (२) तर । यत्राहमस्मि ता५ अवे ॥
 परमस्याः परावतो रोहिदंश्च इहाऽऽगहि । पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तरा मृधः ॥
 सीदु त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।
 मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्या५ शुक्रज्योतिर्वि भाहि ॥
 अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे । तस्यास्त्व५ हरसा तपन् (३) जातवेदः शिवो भव ॥
 शिवो भुत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः ॥
 (वीरयस्वा, -ऽऽ, तपन्, विश्वतिश्च) ॥ ९ ॥

अग्निधारणम् ॥ १-३, ५-१० अनुष्टुप्; ३-४, ११, १३ त्रिष्टुप्, १२ जगती । अग्निर्हविः ।

यदग्ने यानि कानि चाऽऽ ते दारुणि दुध्मसि । तदस्तु तुभ्यमिद्धृतं तज्जुषस्व यविष्ठय ॥
 यदच्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठय ॥
 रात्रिश्चरात्रिमप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमसौ ।
 रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषामै ॥
 नामां (१) पृथिव्याः समिधानमग्निश्चायस्पोषाय बृहते इवामहे ।
 इरमदं बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम् ॥
 याः सेना अभीत्वंरीराव्याधिनीरुगणा उत ।
 ये स्तेना ये च तस्करास्ता५स्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्ये ॥
 द५ष्ट्राभ्यां मलिम्लुञ्जम्भ्यैस्तस्करा५ उत ।
 हनूभ्या५ स्तेनान् भगवस्ता५स्त्वं खादु सुखादितान् ॥
 ये जनेषु मलिम्लवः स्तेनास्तस्करा वने । ये (२) कर्षेष्वायवस्ता५स्ते दधामि जम्भयोः ॥

कां. ४, प्र. १, अनु १०-११]

अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम्

यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः । निन्दाद्यो अस्मान् दिप्साच्च सर्वं तं मस्मसा कुरु ॥
 सः शितं मे ब्रह्म सः शितं वीर्यं बलम् । सः शितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः ॥
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्च उदू बलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि (३) स्वाः अहम् ॥
 दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्मुर्मपमायुः श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्धेनं द्यौरजनयत् सुरताः ॥

विश्वा रूपाणि प्रति मुञ्चते ऋविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।
 वि नाकमख्यत् सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥
 नेत्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकः समीची ।

द्यावा क्षामा रुक्मो (४) अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदौः ॥

सुपर्णोऽसि गरुत्मान् त्रिवृत् ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोमं आत्मा सामं ते तन्मूर्ध्निमदेव्यं बृहद्रथन्तरे
 पक्षौ यज्ञायज्ञियं पुच्छं छन्दाः स्यङ्गानि धिष्णिष्याः शफा यजूंश्चि नाम ॥
 सुपर्णोऽसि गरुत्मान् दिवं गच्छ सुवः पतं ॥ (नामा, ये, नयामि, रुक्मो, ऽष्टात्रिंशच्च) ॥ १० ॥

चातुर्मास्यगतवैश्वदेवपर्वणि विहित याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-७, ९, ११, १७, १९-२० गायत्री; १०, १२, १४, १८
 त्रिष्टुप्, ८, १३ जगती । विश्वेदेवा ऋचयः ।

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि । स इहेवेषु गच्छति ॥
 सोम यास्ते मयोभुव ऊतयः सन्ति दाशुषे । तामिर्नोऽविता भवे ॥
 अग्निर्मूर्धा * - भुवः * - ॥
 त्वं नः सोम * - या ते धामानि * - ॥

तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥
 अचित्ती यच्चक्रमा दैव्ये जने दीनैर्दक्षैः प्रभूती पूरुपत्वता (१) ।
 देवेषु च सवितुर्मनुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागर्सः ॥

चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञं दधे सरस्वती ॥

पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात् ।

ग्राभिराच्छिद्रः शरणः सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यः सत् ॥

पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः । पूषा वार्जः सनोतु नः ॥

शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्य- (२) - द्विषुरुपे अहनी द्यौरिवासि ।

विश्वा हि माया अवांसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु ॥

(११३-४) तै. सं. ४, ४, ४, १, ४ । (११५-६) तै. सं. २, ३, १४, ५-६ ।

तैऽवधन्त स्वतवसो महित्वनाऽऽ नाकं तस्थुरु रुचक्रिरे सदैः ।
 विष्णुर्यद्वाऽऽवृष्टं मद्युतं वयो न सीदन्नाधि बहिर्वि प्रिये^{१३} ॥
 प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वम् ।
 ये सहांसि सहसा सहन्ते (३) रेजते अग्रे पृथिवी मुखेभ्यः^{१४} ॥
 विश्वे देवाः*— विश्वे देवाः*— ॥

द्यावा नः पृथिवी इमं सिधमद्य दिविस्पृशम् । युजं देवेषु यच्छताम् ॥
 प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीभिः कृणुध्वं सदेने क्रतस्य ।
 आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि त्वां वरुथम् ॥
 अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥
 स हव्यवाडमर्त्य उशिगदुतश्चनोहितः (४) । अग्निर्धिया समृण्वति^{१५} ॥
 शं नो भवन्तु*— वाजेवाजे^{१६}*— ॥ (पुरुषत्वात्; स्यत्, सहन्ते, चनोहितो, ऽष्टौ च) ॥ ११ ॥

[युजान् २०३। इमां २७०। देवस्य १७७। सं ५८६। वि २०४। वसवः १६९। समा १८४। उध्वा २८४। जाकृति १७०। य-
 २३८। दग्न् २०८। एकादश ॥ २२९३ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

देवयजनग्रहाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] अग्निर्ऋषिः ।

मासन्ध्यामुखाग्निस्थापनम् ॥ ८-९ गायत्री; ११, १४-१५ अनुष्टुप्; ५, १०, १२-१३ त्रिष्टुप्; ६ तनुशिरा; ७ महाबृहती;
 १६ जगती ।

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं
 द्विष्मो^१ विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स
 यं द्विष्मो^२ विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः
 स यं द्विष्मो^३ विष्णोः (१) क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि क्रमस्व
 निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥

अक्रन्ददुग्धिः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।

सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्वो अख्यदा रोदसी भानुनो भात्यन्तैः ॥

अग्रेऽस्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वाऽऽयुषा वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन ॥

अग्रे (२) अङ्गिरः शतं तै सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः ।

तासां पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि^४ ॥

१ (११।१५-१६) तै. सं. २,४,१४,१६-१७ । (११।२१-२२) तै. सं. १,७,८,१२,९ ।

पुनरुर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः^१ ॥
 सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वाप्सिनया विश्वतस्परि^२ ॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधुमं (१) वि मध्यमं श्रथाय ।
 अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्यामं ॥
 आ त्वाऽहार्षमन्तरभूर्ध्रुवास्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वां सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन् राष्ट्रमधि श्रयं ॥
 अग्ने बृहन्नृषसामूर्ध्वो अस्थानिर्जग्मिवान् तमसो ज्योतिषाऽऽगात् ।
 अग्निर्मानुना रुशेता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सन्नान्यग्राः ॥
 सीद त्वं मासुरस्या (४) उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।
 मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्यां शुक्रज्योतिर्वि भाहि^३ ॥
 अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे । तस्यास्त्वहं हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव^४ ॥
 शिवो भूत्वा महामग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् ।
 शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽऽसदं^५ ॥
 ह२सः शुचिष-(५)-द्वसुरन्तरिक्षसद्वेता वेद्विषदतिथिर्दुरोणसत् ।
 नृषद्वरसद्वेतासज्योमसद्वज्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहदं^६ ॥

• (विष्णो, -रग्ने, ऽधुम, -मस्याः, शुचिषत्, षोडश च) ॥ १ ॥

जासन्धां स्थापितस्याग्नेरुपस्थानम् ॥ त्रिष्टुप् । अमिर्कषिः ।

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरसद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः^१ ॥
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते सन्न विभृतं पुरुत्रा ।
 विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यत आजगन्थ^२ ॥
 समुद्रे त्वा नृमणा अस्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
 तृतीये त्वा (१) रजसि तस्थिवाऽसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्^३ ॥
 अक्रन्ददुग्धिः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
 सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्वो अरुयदा रोदसी मानुना भात्यन्तः^४ ॥
 उशिक् पावको अरन्तिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ॥
 इयत्ति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा घामिनक्षत् ॥
 विश्वस्य केतुर्धुवनस्य गर्भ आ (२) रोदसी अपृणाज्जायमानः ।
 व्रीडं चिदद्रिमभिनत् परायन् जना यदग्निमयजन्त पञ्च^५ ॥

१० (ते. सं.)

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[१५४]

श्रीणामुदारो धरुणो रथीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ।
 वसोः सुनुः सहसो अप्सु राजा वि मात्यग्र उषसामिधानैः ॥
 यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽप्यं देव घृतवन्तमग्ने ।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छामि द्युम्नं देवमक्तं यविष्ठं ॥
 आ (३) तं भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
 प्रियः सूर्ये प्रियो अग्रा मवात्युज्जातेन भिनदुदुज्जनित्वैः ॥
 त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून् विश्वा वसन्ति दधिरे वार्याणि ।
 त्वया सह द्रविणमिच्छमाना ब्रजं गोमन्तमुशिजो वि वंशुः ॥
 हृशानो रुक्म उर्व्या व्यधौद् दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदे- (४)-नं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥

(त्वा, गर्भं आ, यविष्ठ आ, यत्, चत्वारि च) ॥ २ ॥

अयनार्थस्य देवयजनस्य परिग्रहः ॥ त्रिष्टुप्: १ उपरिष्ठाद्बृहती; २-३, ८-१० अनुष्टुप्, ४, ७, ११-१२, १५ गायत्री । अग्निर्देविः ।

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहानमीवस्य शुष्मिणः ।
 प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जी नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 उद् त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।
 स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः ॥
 प्रेदेमे ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिरर्चिभिस्त्वम् ।
 बृहद्भिर्मानुभिर्भासन् मा हिंसीस्तनुवां प्रजाः ॥
 समिधाऽग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् । आ (१) ऽस्मिन् हव्या जुहोतर्न ॥
 प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।
 अभि यः पुरुं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः ॥
 आपो देवीः प्रति गृहीत भस्मैतत् स्योने कृणुष्व ५ सुरभारु लोके ।
 तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मातेव पुत्रं बिभृता स्वैनम् ॥
 अप्स्रवग्ने सधिष्टव (२) सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ॥
 गर्भो अस्थोषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भो अपामसि ॥
 प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने । स ५ सृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान् पुनराऽसदेः ॥
 पुनरासद्य सदनमपश्च पृथिवीमग्ने । शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्या ५ शिवतमः ॥
 पुनरूर्जा (३) नि वर्तस्व पुनरग्न इषा ऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः ॥

सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वग्निनया विश्वतस्परि^{१२} ॥
 पुनस्त्वा ऽऽदित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः ।
 घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः^{१३} ॥
 बोधा नो अस्थ वचसो यविष्ठ मश्हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः ।
 पीर्यति त्वो अनु (४) त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुवं वन्दे अग्ने^{१४} ॥
 स बोधि सूरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः । युयोध्यसद् द्वेषांसि^{१५} ॥

(आ, तवो, -र्जा, ऽनु, बोधश्च च) ॥ ३ ॥

गार्हपत्यचयनम् ॥ १, ५-७, ९ श्रिष्टुप्; ४, ८, १०, १३-१४ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

अपैत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः ।
 अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्या अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै^१ ॥
 अग्नेर्मसास्यग्नेः पुरीषमसि^२ संज्ञानमसि कामधरणं मयि ते कामधरणं भूयात^३ ॥
 सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः ।
 आत्मा वो अस्तु (१) संप्रियः संप्रियास्तनुवो मम^४ ॥
 अयं सो अग्निर्यस्मिन्सोममिन्द्रः सुतं दुधे जठरे वावशानः ।
 सहस्रियं वाजमत्यं न ससिंससुवान्तसन्तस्तूयसे जातवेदः ॥
 अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवा ऊचिषे धिष्णिष्या ये ।
 याः परस्ताद्रोचने सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः^५ ॥
 अग्ने यत् ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्व-(२)-प्सु वा यजत्र ।
 येनान्तरिक्षमुर्वीतुतन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः^६ ॥
 पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणोभिः सजोषसः । जुषन्ता हव्यमाहुतमनमीवा इषो महीः^७ ॥
 इडाग्रे पुरुदंसं सनि गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
 स्यान्नः सनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वसे^८ ॥
 अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः ।
 तं जान-(३)-न्नग्न आ रोहथा नो वर्धया रयिमं ॥
 चिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं परिचिदसि तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं ॥
 लोकं पृण छिद्रं पूणार्थो सीद शिवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनावसीषदन्^९ ॥
 सा अस्य स्रददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन् देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः ॥

(अस्तवो, -वधीषु, जान, -जटाष्वत्वारिंशश्च) ॥ ४ ॥

आहवनीयचयनार्थं भुवःकर्षणम् ॥ त्रिष्टुप्; १ महावृहती; २ द्विपदा त्रिष्टुप्; ३, ६, १९ अनुष्टुप्; ४, १७ पंक्तिः; ९ महा-
सतोवृहती; १३ वृहती; १४-१५ गायत्री । अतिर्ऋषिः ।

समितं सं कल्पेथां संप्रियौ रोचिष्णु सुमनस्यमानौ ।
इषमूर्जमभि संवसानौ सं वां मनांसि सं व्रता समु चित्तान्याऽकरम् ॥
अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः । इषमूर्जं यजमानाय धेहि ॥
पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान् पुष्टिमांसि । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः ॥
भवतं नः समनसौ समोकसा- (१)-वरेपसौ ।
मा यज्ञं हिंसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः ॥
मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निं स्वे योनावमारुखा ।
तां विश्वेर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि सुञ्चतुं ॥
यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत । तं नः पर्षदति द्विषोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा ॥
नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे (२) ऽयस्यं वि चृता बन्धमेतम् ।
यमेन त्वं यस्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥
यत् ते देवी निर्ऋतिराबन्ध दाम ग्रीवास्वविचर्त्यम् ।
इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न मध्यादथा जीवः पितुमद्वि प्रमुक्तः ॥
यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोम्येषां बन्धानामवसर्जनाय ।
भूमिरिति त्वा जना विदुर्निर्ऋति- (३)-रिति त्वा ऽहं परि वेद विश्वतः ॥
असुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेषि ।
अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तुं ॥
देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेव पुत्रं देसये वचोभिः ।
विश्वस्य या जायमानस्य वेदु शिरःशिरः प्रति सूरौ वि चष्टे ॥
निवेशनः सङ्गमनो वसन्तां विश्वा रूपाऽभि चष्टे (४) शचीभिः ।
देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनाम् ॥
सं वरत्रा दधातुन निराहावान् कृणोतन ।
सिञ्चामहा अवटमुद्रिणं वयं विश्वाऽहाऽदस्तमक्षितम् ॥
निष्कृताहावमवटं सुवरत्रं सुषेचनम् । उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् ॥
सीरां युञ्जान्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरां देवेषु सुमन्यौ ॥
युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह (५) बीजम् ।

गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत् सृण्या पक्वमा ऽर्थात् ॥
 लाङ्गलं पवीरवः सुशेवः सुमतिस्सु ।
 उदित कृषति गामविं प्रफुर्व्यं च पीवरीम् । प्रस्थावद्रथनाहनम् ॥
 शुनं नः फाला वि तुदन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान् ।
 शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम् ॥
 कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय (६) वरुणाय च ।
 इन्द्रायाग्रथे पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः १ ॥
 घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वेदेवैरनुमता मरुद्भिः ।
 ऊर्जस्वती पर्यसा पिन्वमानाऽस्मान्त्सीति पर्यसाऽभ्याववृत्स्व ॥

(समोकसौ, विश्वरूपे, -विदुर्निकृति, -रमि चट्ट, इदं, मित्राय, द्वाविंशतिश्च) ॥ ५ ॥

कृष्टायां भुवि ओषधिवापः ॥ अनुष्टुप्; ९ बृहती । अमिर्कविः ।

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मन्दामि बभ्रूणामहः शतं धामानि सप्त च ॥
 शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अथा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृते ॥
 पुष्पावतीः प्रस्रवतीः फलिनीरफला उत । अथा इव सजित्वरीर्वरुधः पारयिष्णवः ॥
 ओषधीरिति मातरस्तद्वो देवीरुपं ब्रुवे । रपांसि विघ्नतीरितु रपं- (१)-आतयेमानाः ॥
 अश्वत्थे वो निषदं पुणे वो वसतिः कृता । गोभाज इत् किलासथ यत् सनवथ पूरुषम् ॥
 यदहं वाजयन्मिमा ओषधीर्हस्त आदधे । आत्मा यक्षस्य नश्यति पुरा जीवगृमो यथा ॥
 यदोषधयः सृज्जच्छन्ते राजानः समिताविव । विप्रः स उच्यते मिषग्रंक्षोहाऽमीवचातेनः ॥
 निष्कृतिर्नाम वो माताऽथा यूयस्थ संकृतीः ।
 सराः पतत्रिणीः (२) स्थन यदामयति निष्कृते ॥
 अन्या वो अन्यामवत्वन्याऽन्यस्या उपावत ।
 ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदं मे प्रावता वचः १ ॥
 उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवरेते । धनं सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुषं ॥
 अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव व्रजमक्रमुः ।
 ओषधयः प्राचुच्यव्युत् किं च तनुवाः रपः १ ॥
 या- (३)-स्त आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः ।
 तास्ते यक्षं वि बाधन्तामग्रे मध्यमशोरिव ॥
 साकं यक्षं प्र पत इयेनेन किकिदीविना । साकं वातस्य धाज्या साकं नश्य निहाकर्या ॥

अश्वावती५ सोमवतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् । आ त्रित्सि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये^{१४} ॥

याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।

बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वहसैः ॥

या (४) ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु ।

तासां त्वमस्युत्तमा प्र णो जीवातवे सुर्व ॥

अवपतन्तीरवदन् दिव ओषधयः परि । यं जीवमश्रवामहे न स रिष्याति पूरुषः^{१७} ।

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः । इह सङ्गत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम् ॥

मा वो रिषत् खनिता यस्मै चाहं खनामि वः (५) ।

द्विपचतुष्पदस्माक५ सर्वमस्त्वनातुरम् ॥

ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा । यस्मै करोति ब्राह्मणस्त५ राजन् पारथामसि^{१८} ॥

(रपः, पतत्रिणी, -र्या, या, वो, ऽष्टादश च) ॥ ६ ॥

लोष्ठक्षेपादिकम् ॥ १,४,१३ त्रिष्टुप्; २ उष्णिक्; ३,१२ गायत्री; ५,८ बिष्टारपङ्क्तिः; ६-७,१० सतोबृहती; ९ उपरिष्टा-
उज्योतिः । अमिर्कषिः ।

मा नो हि५सीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिव५ सत्यधर्मा जजान ।

यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पर्यसा सह । वृषां ते अभिरिषितोऽव स्र्यतुं ॥

अग्रे यत् ते शुक्रं यश्चन्द्रं यत् पूतं यद्यज्ञियम् । तद्देवेभ्यो भराभसि^{१९} ॥

इषमूर्जमहमित आ (१) दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनेः ।

आ नो गोषु विशत्वौषधीषु जहामि सेदिमनिराममीवाम् ॥

अग्ने तव श्रवो वयो महिं भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो ।

बृहद्भानो शर्वसा वाजमुकथ्यं दधासि दाशुषे कवे^{२०} ॥

इरज्यन्तमे प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य ।

स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पुणार्क्षि सानसि५ रयिर्म्

ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व (२) धीतिमिहितः ।

त्वे इषः सं दधुर्भूरिरेतसाश्चित्रोतयो वामजाताः ॥

पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भ्रातृना ।

पुत्रः पितरा विचरन्नुपावस्युमे पृणक्षि रोदसी^{२१} ॥

ऋतावानं महिषं विश्वर्चणिमग्नि५ सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः ।

श्रुत्कर्णं सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगां ॥
 निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसे महि ।
 रातिं भृगूणामुशिजं कविकृतं पुणक्षिं सानसि (३) रयिम् ॥
 चितः स्थ परिचितं ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदते ॥
 आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णिण्यम् । भवा वाजस्य सङ्गथे ॥
 खं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्णिण्यान्यभिमातिषाहः ।
 आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि धिष्व ॥

(आ, मन्दस्व, सानसि, -मेकाक्षचत्वारिंशच्च) ॥ ७ ॥

अश्वाक्रमणपुष्करपर्णोपधानरुक्मोपधानादि ॥ १-६ त्रिष्टुप्; ७-९ अनुष्टुप् । अग्निर्देविः ।

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदगिराह तदु सोम आह ।
 बृहस्पतिः सविता तन्म आह पृषा माऽधात् सुकृतस्य लोके ॥
 यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तसमुद्रादुत वा पुरीषात् ।
 इयेनस्य पक्षाः हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम् तत् ते अर्वन् ॥
 अपां पृष्ठमसि योनिर्ग्रेः समुद्रमभितः पिन्वमानम् ।
 वर्धमानं मह (१) आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व ॥
 ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।
 स बुधिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥
 हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्यै देवाय हविषा विधेम ॥
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु (२) द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वं ।
 तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥
 येऽहो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येषामप्सु सदा कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥
 या इषवो यातुधानानां (३) ये वा वनस्पतींश्चरन् । ये वाऽवटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥

(सुहो, ऽह, यातुधानानां, - मेकादश च) ॥ ८ ॥

स्वयमातृणाद्युपधानम् ॥ १ बृहती; ३-४, १४ अनुष्टुप्; ७-११, १६-१७ गायत्री; १३ नष्टरूपी; १८, २१-२२ त्रिष्टुप् । अग्निर्देविः ।

ध्रुवाऽसि ध्रुणाऽस्तृता विश्वकर्मणा सुकृता ।
 मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णो व्यथमाना पृथिवीं दृष्ट्व ॥

तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत् कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः ।

तस्याऽऽसते हरयः सुप्त तीरे (६) स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम् ॥

प्रतिष्ठापै, सहस्रवीर्या परमं, विराट्, सुप्त, तीरे, चत्वारि च) ॥ ९ ॥

पञ्चशीर्षोपधानम् ॥ त्रिष्टुप्, ६, ८, १० अष्टिः ॥ अग्निर्वायिः ।

आदित्यं गर्भं पयसा समञ्जन्तसहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ।

परिं बृहद्भिर्हरसा माऽभि मृक्षः शतायुषं कणुहि चीयमानैः ॥

इमं मा हिंसीद्विपादं पशूनां सहस्राक्ष मेध आ चीयमानः ।

मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

वार्तस्य ध्राजि वरुणस्य नाभिमर्शं जज्ञानं सरिरस्य मध्ये ।

शिशुं नदीनां हरिर्मद्रिबुद्धमग्ने मा हिंसीः (१) परमे व्योमन् ।

इमं मा हिंसीरेकशफं पशूनां कनिक्रदं वाजिनं वाजिनेषु ।

गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

अजस्रमिन्दुमरुषं अरण्यमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः ।

स पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरादिति विराजम् ॥

इमं समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये ।

धृतं दुहानामादिति जनायाग्ने मा (२) हिंसीः परमे व्योमन् ।

गव्यमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

वरुत्रि त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमर्शं जज्ञानां रजसः परस्मात् ।

महीं साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥

इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचं पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम् ।

त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ।

उष्ट्रमारण्यमनु (३) ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

यो अग्निरग्नेस्तपसोऽधि जातः शोचात् पृथिव्या उत वा दिवस्परि ।

येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानट् तमग्ने हेडः परि ते वृणक्तुं ॥

अजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भात् सा वा अपश्यज्जनितामग्ने ।

तया रोहमायन्नुप मेध्यासुस्तया देवा देवतामग्र आयन् ।

शरभ- (४)- मारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

(हिंसी, -मा, उत, शरभं, नव च) ॥ १० ॥

२१ (ते. से.)

याज्यानुवाक्याः ॥ गायत्रीः २,६,१० त्रिष्टुप् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषयः । तद्वा चेति प्र वीर्यम् ॥
 श्रथद्रुत्रमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।
 इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥
 प्र चर्षणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च ।
 प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनाऽस्त्यन्या ॥
 मरुतो यस्य हि (१) क्षये पाथा दिवो त्रिमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥
 यज्ञैर्वा यज्ञावाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥
 श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रुद्रमभिस्त ऋक्भिः सुखादयः ।
 ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नाः ॥
 अव ते हेडुं* उदुत्तमम्* ।

कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता (२) ॥
 को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायून् ।
 आसन्निषून् हृत्स्वसो मयोभून् य एषां भृत्यामृणधत् स जीवात् ॥
 अग्ने नयां*—ऽऽदेवानो*—शं नो भवन्तु*—वाजैवाजे*— ।
 अप्स्वग्ने सधिष्टव सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सञ्जायसे पुनः ॥
 वृषा सोम द्युमा२ अमि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिषे ॥
 इमं मे (३) वरुणं*—तत्त्वां यामि*—त्वं नो अग्ने*—स त्वं नो अग्ने ॥
 (हि, वृता, म, एकादश च) ॥ ११ ॥

[विष्णो- २६६- दिवो २०४ । ऽर्धपते २१६ । ऽप् १९८ । सं ३२२ । या २६८ । सा १८९ । ऽलि १६१ । ध्रुवा ३०४ । ऽऽदित्य-२०९- मिन्द्राग्नी १६१ । एकादश ॥ २४९८ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ ११ ॥]

चितिवर्णनम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ १२ ॥]

प्रथमचितौ अपस्याभिधानेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अपां त्वेमन्त्सादयाम्य—पां त्वोद्यन्त्सादयाम्य—पां त्वा भस्मन्त्सादयाम्य—पां त्वा ज्योतिषि
 सादयाम्य—पां त्वाऽयने सादयाम्य—णवे सदनं सीदं समुद्रे सदनं सीदं सलिले सदनं

(१११७-८) तै. सं. १।५।११।९-१०, (११११-१२) तै. सं. १।१।१४।९-१०, (१११३-१४) तै. सं. १।७।८।१२, ९
 (१११७-१८) तै. सं. २।१।११।२१-२२, (१११९-२०) तै. सं. २।५।११।२२-२३ ।

सीदां—पां क्षये सीदां—पां सधिये सीदां—पां त्वा सदेने सादयाम्ये—पां त्वा सधस्थे सादयाम्ये—
पां त्वा पुरीषे सादयाम्ये—पां त्वा योनौ (१) सादयाम्ये—पां त्वा पार्थसि सादयामि^{१५} गायत्री
छन्द^{१६}—त्रिष्टुप् छन्दो^{१७} जगती छन्दो^{१८}—ऽनुष्टुप् छन्दः^{१९} पंक्तिछन्दः^{२०} ॥ (योनौ, पंचदश च) ॥ १ ॥

प्रथमचितौ प्राणभृदिष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं
गायत्रादुपांशुरुपांशोस्त्रिवृतत्रिवृतो रथन्तरं रथन्तराद्विष्टु ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं
गृह्णामि प्रजाभ्यो^२ ऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुग्रीष्मी त्रिष्टुभं
ऐहमैहादन्तर्यामोऽन्तर्यामात् पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया
मनो (१) गृह्णामि प्रजाभ्यो^३ यं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं वर्षाणि चाक्षुषाणि जगती वर्षा
जगत्या ऋक्षमृक्षमाच्छुक्रः शुक्रात् सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृही-
तया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यं^४ इदमुत्तरात् सुवस्तस्य श्रोत्रं सौवशरच्छौत्र्यनुष्टुच्छात्र्यनुष्टुभः
स्वारं स्वारान्मन्थी मन्थिनं एकविंश एकविंशाद् वैराजं वैराजाज्जमदभिर्ऋषिः प्रजापतिगृही-
तया (२) त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यं^५ इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती हेमन्तो वाच्यायनः पंक्ति-
हेमन्ती पंक्त्यै निधनवन्निधनवत आग्रयण आग्रयणात् त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां
शाकरैवते शाकरैवताभ्यां विश्वकर्माः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः^६ ॥

(मनः, प्रजापतिगृहीतया, त्रिंशच्च) ॥ २ ॥

प्रथमचितौ अपानभृदिष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतुनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत् स्तोमः स उं पञ्चदशवर्तनिस्त्यविर्वयः
कृतमयानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिः^७—*—दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतुनामिन्द्रो देवता सत्रं द्रविणं पञ्च-
दशः स्तोमः स उं सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्त्रेताऽयानां दक्षिणाद्वातो वातः सनातन ऋषिः^८—*—प्रतीचीं
दिशां वर्षा ऋतुनां विश्वे देवा देवता विट् (१) द्रविणं पञ्चदशः स्तोमः स उं वेकविंशवर्तनिस्त्रिवत्सो
वयो द्वापरोऽयानां पश्चाद्वातो वातोऽहभून् ऋषिः^९—*—रुदीची दिशां शरदृतुनां मित्रावरुणौ देवता
पृष्टं द्रविणमेकविंशः स्तोमः स उं त्रिणवर्तनिस्तुर्यवाङ् वय आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः
प्रतन ऋषिः^{१०}—*—रुध्वा दिशां हेमन्तशिशिरावृतुनां बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः स्तोमः स उं
त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाद्यो (२) ऽभिभूरयानां विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पिता-
महाः परेऽवरे ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वास्मिन् ब्रह्मन्नास्मिन् क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्
कर्मन्स्यां देवहृत्याम् ॥ (विट्, वयो, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

(३१-४) पितरः... देवहृत्याम् ।

*

द्वितीयचित्तावाश्विन्यादीष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाऽसिं ध्रुवां योनिमा सीद साध्या ।

उर्यस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादश्विनाऽध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा ।

स्वासस्था तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सुनव आ सुशेवाऽश्विनाध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

कुलायिनी वसुमती वयोधा रयिं नो वर्ध बहुलं सुवीरम् (१) ।

अपामर्तिं दुर्मतिं बाधमाना रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्ती सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विन
ऽध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

अग्नेः पुरीषमसि देवयानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः ।

स्तोमं पृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदुक्से द्रविणाऽऽयजस्वाश्विनाऽध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

दिवो मूर्धाऽसिं पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी दिशामधिपत्नी भुवनानाम् (२) ॥

ऊर्मिर्द्रप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाऽध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

सज्जर्जुतुभिः सज्जर्विधाभिः सज्जर्वसुभिः * - सज्ज रुद्रैः * - सज्जरादित्यैः * - सज्जर्विश्वैर्देवैः * - सज्जर्देवैः

सज्जर्देवैर्वयोनाघैरग्नये त्वा वैश्वानरायाश्विनाऽध्वर्युं सादयतामिह त्वां ॥

प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या (३) वि माहि श्रोत्रं मे श्लोक्यां प-
स्पिनवौषधीर्जिन्व द्विपात् पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरये ॥ (सुवीरं, भुवनानां, -सुर्व्या सप्तदश च) ॥४॥

द्वितीयचित्तौ वयस्याख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

व्यविर्वयस्त्रिष्टुप् छन्दो' दित्यवाह वयो विराट् छन्दः पञ्चाविर्वयो गायत्री छन्द' - स्त्रि-
वत्सो वय उष्णिहा छन्द' - स्तुर्यवाह वयोऽनुष्टुप् छन्दः पृष्ठाद्वयो बृहती छन्द' उक्षा वयः
सतो बृहती छन्द' ऋषभो वयः ककुच्छन्दो' धेनुर्वयो जगती छन्दो' ऽनृद्वान् वयः पङ्क्ति-
छन्दो' वस्तो वयो विवलं छन्दो' वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः पुरुषो वयः (१) - स्तन्द्रं छन्दो'
व्याघ्रो वयोऽनाष्टुप् छन्दः' सिंहो वयश्छदिछन्दो' विष्टम्भो वयोऽधिपतिछन्दः' क्षत्रं
वयो मयन्दं छन्दो' विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो' मूर्धा वयः प्रजापतिछन्दः' ॥

(वयः, षड्विंशतिश्च) ॥ ५ ॥

तृतीयचित्तौ स्वयमातृणायुपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दहतं युवम् । पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च वि बाधताम् ॥

विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचेस्वतीं प्रथस्वतीं मास्वतीं सारिमतीमा या द्या मास्या
पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दहहान्तरिक्षं मा हिंसीविश्वस्मै प्राणायानाय व्यानायो-

(४।६-९) * - सज्जर्देवैर्वयो...त्वा । (४।७-१०) - सज्जर्जुतु...धाभिः ।

दानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्राऽभि पातु मन्त्रा स्वस्त्या छर्दिषा (१) शन्तमेन तया देवतया-
ऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं ॥

राश्यसि प्राची दिग् विराडसि दक्षिणा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची
दिगधिपत्यं—सि बृहती दिग् गायुर्मे पाहि प्राणं मे पाहि पानं मे पाहि व्यानं मे पाहि
चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिह्वं वाचं मे पिन्व—(२)-ऽऽत्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे
यच्छं ॥ (छर्दिषा, पिन्व, षट् च) ॥ ६ ॥

तृतीयचितौ बृहत्याद्युपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोः ऽस्त्रीविश्वन्दः पंक्तिश्चन्दः उष्णिहा छन्दोः
बृहती छन्दोः ऽनुष्टुप् छन्दोः विराट् छन्दोः गायत्री छन्दः स्त्रिष्टुप् छन्दोः जगती छन्दः
पृथिवी छन्दोः ऽन्तरिक्षं छन्दोः द्यौश्चन्दः समाश्चन्दोः नक्षत्राणि छन्दोः मनश्चन्दोः
वाक् छन्दः कृषिश्चन्दोः हिरण्यं छन्दोः गौश्चन्दोः ऽजा छन्दोः ऽश्वश्चन्दः ॥

अग्निदेवता (१) वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवता
ऽऽदित्या देवता विश्वे देवा देवता मरुतो देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो
देवता मूर्धाऽसि राड् ध्रुवाऽसि धरुणा यन्त्र्यसि धर्मित्री पे त्वो जे त्वा कृष्यै त्वा
श्वेमाय त्वा यन्त्री राड् ध्रुवाऽसि धरणी ध्र्यसि धरिष्यो युषे त्वा (२) वर्चसे त्वा जसे
त्वा बलाय त्वा ॥ (देवता, त्वा, षट् च) ॥ ७ ॥

चतुर्थचितौ स्तोमीयाख्येष्टकासु कासाञ्चिदुपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

आशुस्त्रिष्टुप्—ज्ज्ञान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशं—स्तपो नवदशो ऽभिवर्तः
संविशो धरुण एकविंशो वर्चो द्वाविंशः सम्भरणस्त्रयोविंशो योनिश्चतुर्विंशो
गर्भीः पञ्चविंश ओजस्त्रिंशः क्रतुरेकत्रिंशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशो ब्रह्मस्य विष्टपं चतुस्त्रिं-
शो नाकः षट्त्रिंशो विवर्तोऽष्टाचत्वारिंशो धर्त्रश्चतुष्टोमः ॥ (आशुः सप्तत्रिंशत् ॥ ८ ॥

अवशिष्टस्तोमीयोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्मं स्पृतं त्रिवृत् स्तोमं इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोराधिपत्यं
क्षत्रं स्पृतं पञ्चदशः स्तोमो नृचक्षसां भागोऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रं स्पृतं सप्तदशः स्तो-
मो मित्रस्य भागोऽसि वरुणस्याऽऽधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोमो ऽदित्यै
भागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजः स्पृतं त्रिणवः स्तोमो वसवो भागोऽसि (१) रुद्राणामाधिपत्यं
चतुष्पात् स्पृतं चतुर्विंशः स्तोमो आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यं गर्भीः स्पृताः पञ्च-

विंशः स्तोमो देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं समीचीर्दिशः स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो
यावानां भागोऽस्य यावानामाधिपत्यं प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो ऋभूणां भागोऽसि
विश्वेषां देवानामाधिपत्यं भूतं निशान्तं स्पृतं त्रयस्त्रिंशः स्तोमः ॥

(वसूनां भागोऽसि, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

सृष्टमिधेयेष्टकोपधानम् ॥ अमिर्ऋषिः ।

एकयाऽस्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत् तिस्रभिरस्तुवत ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पति-
रधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यसृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीत् सप्तभिरस्तुवत सप्तर्षि-
योऽसृज्यन्त धाताऽधिपतिरासीत् नवभिरस्तुवत पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीत् देकादशभिर-
स्तुवतर्तवोऽसृज्यन्ताऽऽर्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत मासा असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपति-
(१)-रासीत् पञ्चदशभिरस्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत् सप्तदशभिरस्तुवत पशवोऽसृ-
ज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीत् नवदशभिरस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्ता मेकविं-
शत्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीत् त्रयोविंशत्याऽस्तुवत क्षुद्राः पशवोऽसृ-
ज्यन्त पुषाऽधिपतिरासीत् पञ्चविंशत्याऽस्तुवताऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्
सप्तविंशत्याऽस्तुवत द्यावापृथिवी व्यै- (२)-तां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन् तेषामाधिपत्यमा-
सीत् नवविंशत्याऽस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीत् देकात्रिंशताऽस्तुवत प्रजा असृ-
ज्यन्त यावानां चायावानां चाऽऽधिपत्यमासीत् त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत भूतान्यशाम्यन् प्रजापतिः परमे-
ष्ठ्यधिपतिरासीत् ॥ (अधिपति-विं, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ १० ॥

चतुर्थचितौ व्युष्टिसंज्ञकेष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुप् ; २, ४ जगती ; १३ अनुष्टुप् ॥ अमिर्ऋषिः ।

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।

वधूज्जान नवगज्जनित्री त्रय एनां महिमानः सचन्ते ॥

छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती ।

सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा ॥

ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आऽगुस्त्रयो धर्मासो अनु ज्योतिषा ऽऽ ऽगुः ।

प्रजामेका रक्षत्यूर्जेमेका (१) व्रतमेका रक्षति देवयूनाम् ॥

चतुष्टोमो अभवद्वा तुरीया यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती ।

गायत्री त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदुर्कं युञ्जानाः सुवराऽभरन्निदम् ॥

पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत् तासां स्वसृजनयत् पञ्चपञ्च ।

तासाम् यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि ऋतवो वसानोः ॥

त्रिंशत् स्वसार उप यन्ति निष्कृतसमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः (२) ।
 क्रतुस्तन्वते क्रवयः प्रजानतीर्मध्येछन्दसः परि यन्ति भास्वतीः^६ ॥
 ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नमो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि ।
 वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या उपस्थे^७ ॥
 एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ।
 तेन दस्यून् व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छचीभिः^८ ॥
 अनानुजामनुजां मामकर्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ।
 भूयास- (१) मस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्तं ॥
 अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदुद्धि गाधम् ।
 भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्तं ॥
 पञ्च व्यष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाग्नीमृतवोऽनु पञ्च ।
 पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नारिभि लोकमेकम् (३) ॥
 क्रतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्ट्युपामेका महिमानं विभर्ति ।
 सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु घर्मस्यैका सवितैकां नि यच्छति^९ ॥
 या प्रथमा व्यैच्छत् सा धेनुरभवद्यमे ।
 सा नः पर्यस्वती धुक्ष्रोत्तरामुत्तराऽसमाप्ति^{१०} ॥
 क्षुक्पेमा नमसा ज्योतिषा ऽऽ ऽगाद्विश्वरूपा शचलीरग्निकेतुः ।
 समानमर्थः स्वपस्यमाना विभ्रती जरामजर उष आ ऽगाः^{११} ॥
 क्रतूनां पत्नी (५) प्रथमेयमाऽगादह्नां नेत्री जनित्री प्रजानाम् ।
 एका सती बहुधोपो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यते ॥
 (एका, प्रथिमुच्चमाना, भूयास, - मेकं, पश्ये, - कामविज्ञातिश्च) ॥ ११ ॥

पञ्चमाचितावसपत्नाद्येष्टकोपधानम् ॥ १-२ त्रिष्टुप् ॥ अमिर्कविः ।

अग्ने जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।
 अग्ने दीदिहि सुमना अहँदन् तव स्याऽशमन् त्रिवरूथ उद्धितं ॥
 सहसा जातान् प्र णुदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।
 अग्नि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्र णुदा नः सपत्नान् ॥

चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो वर्चो द्रविणं षोडशः स्तोम ओजो द्रविणं पृथिव्याः पुरीषमस्य- (१) -
 स्तो नाम । एवञ्छन्दो वरिञ्छन्दः शुम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्दः आच्छञ्छन्दो मनु-

श्छन्दो^{११} व्यच्छन्दः^{१२} सिन्धुश्छन्दः^{१३} समुद्रं छन्दः^{१४} सलिलं छन्दः^{१५} संयच्छन्दो^{१६}
 वियच्छन्दो^{१७} बृहच्छन्दो^{१८} रथन्तरं छन्दो^{१९} निकायश्छन्दो^{२०} विवधश्छन्दो^{२१} गिरश्छन्दो^{२२}
 अजश्छन्दः^{२३} सष्टुप् छन्दो^{२४} ऽनुष्टुप् छन्दः^{२५} ककुच्छन्दः^{२६} स्त्रिककुच्छन्दः^{२७} काव्यं छन्दो^{२८}
 ऽङ्कुपं छन्दः^{२९} (२) पदपङ्क्तिश्छन्दो^{३०} ऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दो^{३१} विष्टरपङ्क्तिश्छन्दः^{३२} क्षुरो भृज्वान्
 छन्दः^{३३} प्रच्छच्छन्दः^{३४} पक्षश्छन्दः^{३५} एवश्छन्दो^{३६} वरिवश्छन्दो^{३७} वयश्छन्दो^{३८} वयस्कृच्छन्दो^{३९}
 विशालं छन्दो^{४०} विष्पर्धाश्छन्दः^{४१} ऽद्विदश्छन्दो^{४२} दूरोहणं छन्दः^{४३} स्तन्द्रं छन्दो^{४४} ऽङ्काङ्कं
 छन्दः^{४५} ॥ (असि, छन्द, -अयस्त्रिंशच्च) ॥ १२ ॥

साकमेधादियान्यानुवाक्याः ॥ गायत्री, ३-७, ११-१४, १९, २३-२५ त्रिष्टुप्; २०-२१ विराट् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निवृत्राणि जङ्घनद् द्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धं शुक्र आहुतं ॥
 त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः ॥
 भद्रा ते अग्ने स्वनीक संदृघोरस्य सतो विष्णुस्य चारुः ।
 न यत् ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः ॥
 भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य (१) ।
 रुशद् दृशे ददृशे नक्तया चिदरुक्षितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥
 सैनाऽनीकेन सुविदत्रो असे यष्टा देवाः आर्यजिष्ठः स्वस्ति ।
 अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने धुमदुत रेवद् दिदीहि ॥
 स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव ।
 यत् सीमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥
 यथा होतुर्मनुषो (२) देवताता यज्ञेभिः सनो सहसो यजासि ।
 एवा नो अद्य समना समानानुशन्नम् उगतो यक्षि देवान् ॥
 अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधार्तमम् ॥
 वृषा सोम धुमाः असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिषे ॥
 सान्तपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुष्टन । युष्माकोती रिशादसं ॥
 यो नो मर्तो वसवो दुर्हणायुस्तिरः सत्यानि मरुतो (३) जिघांसात् ।
 द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा हन्तना तम् ॥
 संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सर्गणा मानुषेषु ।
 तेऽस्मत् पाशान् प्र मुञ्चन्त्वहंसः सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः ॥

पिप्रीहि देवाः उग्रतो यविष्ठ विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यजेह ।
 ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः ॥
 अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतुः पार्वक (४) शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा ।
 ऋता यजासि महिना वि यद्भूर्हव्या वह यविष्ठ या ते अर्थे ॥
 अग्निना रयिमश्नवत् पोषमेव दिवेदिवे । यशसे वीरवत्तमम् ॥
 गयस्फानो अमीवहा वसुविन् पुष्टिवर्धनः । सुमित्रः सोम नो मर्व ॥
 गृहमेधास आ गत मरुतो मा ऽप भूतन । प्रमुञ्चन्तो नो अहंसः ॥
 पूर्वाभिर्हि दंदाशिम शरङ्गिर्मरुतो वयम् । महोभि- (५)-श्वर्षणीनाम् ॥
 प्र बुधिया ईरते वो महाःसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम् ।
 स्रहस्त्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् ॥
 उप यमेति युयतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्द्विष्मती घृताची । उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः ॥
 इमो अग्ने वीततमानि हव्या ऽजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ।
 प्रति न ईः सुरभीणि वियन्तु ॥
 क्रीडं वः शर्धो मारुतमनर्वाणः रथेशुभम् (६) । कण्वा अभि प्र गायते ॥
 अत्यासो न ये मरुतः स्वर्धो यक्षदशो न शुभयन्त मर्याः ।
 ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधौः ॥
 प्रैषामर्जेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद् युञ्जते शुभे ।
 ते क्रीडयो धुनयो आजदृष्टयः स्वयं महित्वं पन्नयन्त धूर्तयः ॥
 उपह्वरेषु यदचिध्वं ययि वयं इव मरुतः केन (७) चित् पथा ।
 ओतन्ति कोशा उप वो रथेष्वा धृतश्रुता मधुवर्णमर्चते ॥
 अग्निमग्निः हवीमभिः सदा हवन्त विष्पतिम् । हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥
 तं हि शश्वन्त ईडते सुचा देवं धृतश्रुता । अग्निः हव्याय वोढवे ॥

इन्द्राग्नी रोचना दिवः* श्रथद्वित्रै* मिन्द्रं वो विश्वतस्परी* न्द्रं नरो* विश्वकर्मन्
 हविषा वावृधानो* विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन* ॥

(सूर्यस्य, मनुष्यो, मरुतः, पार्वक, महोमी, रथेशुभं, केन, पदवत्त्वारिःशब्द) ॥ १३ ॥

[अ०-६५-मयं १३० । प्राची १२८ । ध्रुवक्षिति-१६७-स्वयवि-७६-रिन्द्राग्नी १०६ । मा १०६ । ऽऽशु १७ । रुमि-९६-रेक्ये १३५ ।-य-२६९।मग्ने १३३ । ऽग्नि-३९६ । स्वयौदश ॥ १८४४ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

(१३।२८-२९) तै. सं. ४।२।१।१-२, (१३।३०-३१) तै. सं. १।६।१२।१-२, (१३।३२-३३) तै. सं. ४।६।२।१५-१६ ।
 ११ (तै. सं.)

पञ्चमचितिशेषनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

पञ्चमचितिशेषस्तोमभागाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वै प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वौ—न्वितिरसि दिवे त्वा दिवं
जिन्वै सन्धिरस्यन्तरिक्षाय त्वाऽन्तरिक्षं जिन्वै प्रतिधिरसि पृथिव्यै त्वा पृथिवीं जिन्वै विष्टम्भोऽसि
वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वै प्रवाऽस्यहे त्वाऽहंजिन्वा—नुवाऽसि रात्रियै त्वा रात्रिं जिन्वौ—शिर्गसि (१)
वसुभ्यस्त्वा वसुञ्जिन्वै प्रकेतोऽसि रुद्रेभ्यस्त्वा रुद्राञ्जिन्वै सुदीतिरस्यादित्येभ्यस्त्वाऽऽदित्याञ्जि-
न्वौ—जोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वै तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्वै पृतनापाडसि पशुभ्यस्त्वा
पशूञ्जिन्वै रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीजिन्वा—मिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वा—धिपतिरसि
प्राणाय (२) त्वा प्राणं जिन्वै यन्ताऽस्यपानाय त्वाऽपानं जिन्वै सऽसर्पोऽसि चक्षुषे त्वा
चक्षुजिन्वै वयोधा असि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रं जिन्वै त्रिवृदसि^{३१} प्रवृदसि^{३२} संवृदसि^{३३} विवृदसि^{३४}
सऽरोहोऽसि^{३५} नीरोहोऽसि^{३६} प्ररोहोऽस्यनुं—रोहोऽसि^{३७} वसुकोऽसि^{३८} वेपथिरसि^{३९} वस्यष्टिरसि^{३९} ॥

(असि, प्राणाय, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

नाकसदाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

राज्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽग्निर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत् त्वा स्तोमः पृथिव्यां
श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु रथन्तरं साम प्रतिष्ठित्यै*—विराडसि दक्षिणा दिग्मुद्रास्ते देवा
अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्यां श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथयत्
स्तभ्नातु बृहत् साम प्रतिष्ठित्यै*—सम्राडसि प्रतीची दि-(१)-गादित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हे-
तीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्यां श्रयतु मरुत्त्वीयमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैरूपं
साम प्रतिष्ठित्यै*—स्वराडस्युदीची दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधर्तैकविंशस्त्वा
स्तोमः पृथिव्यां श्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैराजं साम प्रतिष्ठित्यै*—अधिप-
त्न्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयो (२) बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा
स्तोमो पृथिव्यां श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभीतां शाकरैरवते सामनी प्र-
तिष्ठित्या अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो भार्गवा वरिणा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च
ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥

(दि,—अधिपतय,—अत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

चोडाख्येष्टकोपधानम् ॥ ८ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

अयं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृत्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्राम्ण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थ-

(२।१-४) अन्तरिक्षाय...सादयन्तु ।

ला चाप्सरसौ यातुधाना हेती रक्षांसि प्रहेति*—रयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथोच्चित्रश्च
 सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजन्त्या चाप्सरसौ दुङ्क्ष्णवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेति*—रयं
 पश्चाद्विश्वव्याचास्तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती चा-(१)-नुम्लोचन्ती चाप्सरसौ
 सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेति*—रयमुत्तरात् संयद्वसुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च
 घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातः प्रहेति*—रयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रा-
 मण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ विद्युद्वेतिरवस्फूर्जन् प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं (२)
 द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यां—योस्त्वा सदेने सादयाम्यवतच्छायायां नमः समुद्राय नमः
 समुद्रस्य चक्षसं परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पुष्टे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं विभूमतीं प्रभूमतीं परिभूमतीं
 दिवं यच्छ दिवं दृष्टुं दिवं मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय
 धैर्यस्त्वाऽभि पातु मद्या स्वस्त्या (३) छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं ॥

प्रोथदश्चो न यवसे अविष्यन् यदा महः संवरणाद् व्यस्थात् ।

आदस्य वातो अनु वाति शोचिरध स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥

(च, य५, स्वस्त्या, ऽष्टाविज्ञातिश्च) ॥ ३ ॥

छन्दोभिषेष्टकोपधानम् ॥ १-३ गायत्री; ४-६ त्रिष्टुप्, ७-९ जगती; १०-१२ अनुष्टुप्; १३-१५ बृहती; १६ सतोवृहती;
 १६-१८ उष्णिक्; १९-२१ पङ्क्तिः; २२-२५ अक्षरपङ्क्तिः; २६ अत्यष्टिः; २७-२९ द्विपदा ॥ अमिर्कविः ॥

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम् । अपा५ रेतांसि जिन्वति ॥

त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नी विश्वस्य वाघतः ३ ॥

अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम् ॥

भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रां नियुद्धिः सचसे शिवाभिः ।

दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षा जिह्वामग्ने चक्रं हव्यवाहम् ॥

अबोध्यग्निः समिधा जनानां (१) प्रति धेनुमिवाऽऽयतीमुषासम् ।

यद्वा इव प्र व्यामुज्जिह्वानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥

अवोचाम कवये मेधाय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।

गर्विष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्ममुर्व्यश्चमश्रेत् ॥

जनस्य गोपा अजनिष्ट जःशुचिरग्निः सुदर्शः सुविताय नव्यसे ।

घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि माति भरतेभ्यः शुचिः ० ॥

त्वामग्ने अङ्गिरसो (२) गुहा हितमन्वविन्दञ्छिभ्रियाणं वनेवने ।

स जायसे मध्यमानः सहो महत् त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥

(३११-५) तेभ्यो... दधामि ।

✽

यज्ञस्य केतुं ग्रथं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिपथस्थे समिन्धते ।
 इन्द्रेण देवैः सरथः स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः^१ ॥
 त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते विश्व जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोढवे^२ ॥
 सखायः सं वः सम्यञ्चमिपु^३ (३) स्तोमं चाग्रथे । वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नप्त्रे सहस्वते^४ ॥
 सः समिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यय आ । इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर^५ ॥
 एना वो अग्निं नमसोर्जो नपात्तमा हुवे ।
 प्रियं चेतिष्ठमरतिः स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतम्^६ ॥
 स योजते अरुषो विश्वभोजसा स दुद्रवत् स्वाहुतः ।
 सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी (४) वसूनां देवः राधो जनानाम्^७ ॥
 उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मीढुषः ।
 उद्रुमासौ अरुषासौ दिविस्पृशः समग्निमिन्धते नरः^८ ॥
 अग्ने वाजस्य गोमत ईशानः सहसो यहो । अस्मे धेहि जातवेदो भहि श्रवः^९ ॥
 स इधानो वसुष्कविरमिरीडेन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि^{१०} ॥
 क्षपो राजन्नुत त्मनाऽग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिमजम्भ (५) रक्षसो दह प्रति^{११} ॥
 आ ते अग्र इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम् ।
 यद्वा स्या ते पनीयसी समिद्धीदयति द्यवीषः स्तोतृभ्य आ भर^{१२} ॥
 आ ते अग्र क्रुचा हविः शुक्रस्य ज्योतिपस्पते ।
 सुश्वन्द्र दस्म विस्पते हव्यवाट् तुभ्यं हूयत् इपः स्तोतृभ्य आ भर^{१३} ॥
 उभे सुश्वन्द्र सर्पिपो दर्वी श्रीणीप आसनि ।
 उतो न उत पुंपूर्या (६) उक्थेषु श्रवसस्पत इपः स्तोतृभ्य आ भर^{१४} ॥
 अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हविस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः^{१५} ॥
 अधा हग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीर्कृतस्य बृहतो बभूथ^{१६} ॥
 आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणन्तोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः^{१७} ॥
 एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् (७) सुवर्न ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः^{१८} ॥
 अग्निः होतारं मन्ये दास्वन्तं वसोः सूनुः सहसो जातवेदसम् । विप्रं न जातवेदसम् ।
 य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।
 घृतस्य विभ्राष्टिमनु शुक्रशोचिप आजुह्वानस्य सर्पिषः^{१९} ॥
 अग्ने त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः^{२०} ॥

तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः । सुम्राय नूनमीमहे सखिर्भ्यः ॥

वसुरभिर्वसुश्रवाः (८) । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयि दाः^{११} ॥

(जनानां, -मङ्गिरस, हर्ष, सुशमी, तिमज्जम्भ, पुण्या, अर्वाङ्, वसुश्रवाः, पञ्च च) ॥ ४ ॥

सयुजादीष्टकोपधानम् ॥ अग्निकर्षिः ।

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्म्यां^१ घाराभ्यां^२ * तेजसां^३ * वर्चसो^४ * कथेभिः^५ * स्तोमे-
भिः^६ * इच्छन्दीभिः^७ * रयै पोषाय सजातानां मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्म्य-
म्भा^८ * दुर्ला^९ * नितुत्ति^{१०} * रभ्रयन्ती^{११} * मेघयन्ती^{१२} * वर्षयन्ती^{१३} * चुपुणीका नामासि
प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्धीभिरुप दधामि^{१४} पृथिव्युदपुरमन्त्रेण विष्टा मनुष्यास्ते गोप्सरोऽग्निर्विय-
त्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा (१) मे शर्म च वर्म चा^{१५} स्त्वधिद्यौस्तारिक्षं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते गोप्सरो
वायुर्वियत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु^{१६} द्यौरपराजिः^{१७} ऽमृतं विष्टाऽऽदित्यास्ते
गोप्सारः सूर्यो न्यिद्यत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु^{१८} (सा, ऽष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

विश्वज्योतिरादीष्टकोपधानम् ॥ अग्निकर्षिः ।

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छा-
मिस्तेऽधिपति^१ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं
ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः^२ प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायान-
पानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः^३ पुरोवातसर्निरस्य^४ भ्रमनिरसि^५ विद्युत्पानि-
(१) -रसि^६ स्तनयित्नुसर्निरसि^७ वृष्टिसर्निरस्य^८ प्रेयान्यसि^९ देवानामग्रेयान्यसि^{१०} वायोर्या-
न्यसि^{११} देवानां वायोर्यान्यस्य^{१२} न्तरिक्षस्य यान्यसि^{१३} देवानामन्तरिक्षयान्यस्य^{१४} न्तरिक्षमस्यै-
न्तरिक्षाय त्वां सलिलाय त्वां सर्णीकाय त्वां सतीकाय त्वां केताय त्वां प्रचेतसे त्वां
वित्रस्वते त्वां दिवस्त्वो^{१५} ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वै^{१६} चे त्वां^{१७} रुचे त्वां^{१८} द्युते त्वां^{१९} (२) भासे
त्वां ज्योतिषे त्वां यशोदां त्वा यशसि^{२०} * तेजोदां त्वा तेजसि^{२१} * पयोदां त्वा पर्यसि^{२२} *
वर्चोदां त्वा वर्चसि^{२३} * द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्पिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्
ध्रुवा सीदं ॥ (विद्युत्पानि, - स्त्वै, - कान्नन्निशच्च) ॥ ६ ॥

भूयस्कृदादीष्टकोपधानम् ॥ अग्निकर्षिः ।

भूयस्कृदसि^१ वरिवस्कृदसि^२ प्राच्यस्य^३ ध्वाऽस्य^४ न्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदो^५ सुषदसि^६
श्येनसदसि^७ गृध्रसदसि^८ सुपर्णसदसि^९ नाकसदसि^{१०} पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्य^{११} न्तरि-
क्षस्य त्वा द्रविणे सादयामि^{१२} दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि^{१३} दिशां त्वा द्रविणे सादयामि^{१४}
द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि^{१५} प्राणं मे पाहि^{१६} पानं मे पाहि^{१७} व्यानं मे (१) पाहि^{१८} युमे
पाहि^{१९} विश्वायुमे पाहि^{२०} सर्वायुमे पाहि^{२१} मे यत् ते परः^{२२} हन्ताम तावेहि स^{२३} रभावहै पाञ्च-

(५१२-७) त्वा सयुजा... युनज्मि । (५१९-१४) नामासि... दधामि । (६१३०-३३) सादयामि ... सीद ।

जन्मेष्ट्वप्येष्ट्यमे^{२२} यावा^{२३} अयावा^{२४} एवा^{२५} ऊमाः^{२६} सन्देः^{२७} सगरः^{२८} सुमेकः^{२९} ॥

(मे, द्वात्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

इन्द्रतन्वाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निना विश्वापाटं सूर्येण स्वराटं कृत्वा शचीपतिं^{३०}—ऋषभेण त्वष्टां^{३१} यज्ञेन मघवानं^{३२}
दक्षिणया सुवर्गो^{३३} मन्युना वृत्रहां^{३४} सौहार्देन तनूधां^{३५} अन्नेन गयः^{३६} पृथिव्याऽसन्नो^{३७}—दृग्भिर्-
न्नादो^{३८} वषट्कारेणर्धः^{३९} साम्ना तनूपां^{४०} विराजा ज्योतिष्मानं^{४१} ब्रह्मणा सोमपां^{४२} गोभिर्यज्ञं
दाधारं^{४३} क्षत्रेण मनूष्या^{४४} नक्षत्रेण च रथेन च वज्रयु^{४५} तुभिः प्रभुः^{४६} संवत्सरेण परिभू^{४७}—स्त-
पसाऽनाधृष्टः^{४८} सूर्यः सन् तनूभिः^{४९} ॥ (अग्निनैकाक्षपञ्चाशत्) ॥ ८ ॥

यज्ञतन्वाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्रजापतिर्मनसाऽन्धोऽच्छेतो^{५०} धाता दीक्षायां^{५१} सविता भृत्यां^{५२} पूषा सोमक्रयण्यां^{५३} वरुण
उपनद्धो^{५४} ऽसुरः क्रीयमाणो^{५५} मित्रः क्रीतः^{५६} शिपिविष्ट आमादितो^{५७} नरंघिषः प्रोह्यमाणो^{५८}
ऽधिपतिरागतः^{५९} प्रजापतिः प्रणीयमानो^{६०} ऽग्निराग्निं^{६१} बृहस्पतिराग्निं^{६२} ध्रातु प्रणीयमानं^{६३} इन्द्रो
हविर्धाने^{६४} ऽदितिरासादितो^{६५} विष्णुरुपावहियमाणो^{६६} ऽथर्वोपोत्तो^{६७} यमोऽभिषुतो^{६८} ऽपूतया
आधूयमानो^{६९} वायुः पूयमानो^{७०} मित्रः क्षीरश्री^{७१}—मन्थी सक्तुश्री^{७२}—वैश्वदेव उक्तीतो^{७३} रुद्र (१)
आहुतो^{७४} ग्रायुरावृत्तो^{७५} नृचक्षाः प्रतिख्यातो^{७६} भक्ष आगतः^{७७} पितॄणां नाराशंसो^{७८} ऽसुराक्षः^{७९}
सिन्धुरवभृथमवप्रथं^{८०}—न्तस्मद्रोऽवगतः^{८१} सलिलः प्रप्लुतः^{८२} सुवरुद्वचं गतः^{८३} ॥

(रुद्र, एकविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

नक्षत्रेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

कृत्तिका नक्षत्रमग्निदेवताऽग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा
ज्योतिषे त्वा रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिर्देवता^{८४} *—मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमो देवता^{८५} *—ऽऽर्द्रा नक्षत्रं
रुद्रो देवता^{८६} *—पुनर्वसु नक्षत्रमदितिर्देवता^{८७} *—तिष्यो नक्षत्रं बृहस्पतिर्देवता^{८८} *—ऽऽश्लेषा नक्षत्रं सर्पा
देवता^{८९} *—मघा नक्षत्रं पितरो देवता^{९०} *—फल्गुनी नक्षत्रं (१)—मर्यमा देवता^{९१} *—फल्गुनी नक्षत्रं भगो
देवता^{९२} *—हस्तो नक्षत्रं सविता देवता^{९३} *—चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{९४} *—स्वाती नक्षत्रं वायुर्देवता^{९५} *—
विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता^{९६} *—ऽनूराधा नक्षत्रं मित्रो देवता^{९७} *—रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{९८} *—
त्रिचूतौ नक्षत्रं पितरो देवता^{९९} *—ऽषाढा नक्षत्रमापो देवता^{१००} *—ऽषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता^{१०१} *—
श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता^{१०२} *—श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवो (२) देवता^{१०३} *—शतभिषङ् नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{१०४} *—
प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज एकपादेवता^{१०५} *—प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिर्भुभिर्यो देवता^{१०६} *—रेवती नक्षत्रं पूषा देवता^{१०७} *—
ऽश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवता^{१०८} *—ऽपमरणीर्नक्षत्रं यमो देवता^{१०९} *—पूर्णा पृथ्वी^{११०} *—द्यौर्देवता^{१११} *—
अदधुः^{११२} *— ॥ (नक्षत्रं, वसव, — स्रग्विंशच्च) ॥ १० ॥

(१०१२-२७) ऋचे त्वा...ज्योतिषे त्वा (१०१२८-२९) तै. सं. ३।५।१।१-२ ।

का० ४, प्र० ४, अनु ११-१२]

[अमचितिशेषानिरूपणम्]

[१७१]

ऋतव्येष्टकोपधानम् ॥ अमिर्ऋषिः ।

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृत्तैः* शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृत्तैः* नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृत्तैः* इप-
 श्रोजश्च शारदावृत्तैः* सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृत्तैः* तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृत्तौ अग्रेन्तः श्लेषोऽसि
 कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्ममज्यैष्ठ्याय सव्रताः (१) येऽग्नयः
 समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृत्तौ अमि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अमि सं विशन्तु^१ संयच्च
 प्रचेताश्चाग्नेः सोमस्य सूर्यस्यो^२*-ग्रा च भीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्य^३*-ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य
 सवितुर्मरुतां वरुणस्य^४*-धन्वां च धरित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः* प्राचीं च प्रतीचीं च
 वसनां रुद्राणां--(२)--मादित्यानां ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो यश्च नो
 द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि^५ सहस्रस्य प्रमा असि^६ सहस्रस्य प्रतिमा असि^७ सहस्रस्य विमा
 असि^८ सहस्रस्योन्मा असि^९ साहस्रोऽसि सहस्राय त्वे^{१०} मा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वेकां
 च शतं च सहस्रं चायुतं च (३) नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यबुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च
 परार्धश्चेमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तु पृष्टिः सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थतावृधो घृतश्रुतो
 मधुश्चुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदुघा अमुत्रामु-
 ष्मि^{११} लोके^३ ॥ (सव्रता, रुद्राणां, च, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

अमिर्ऋषिगणतदशहविष्केष्टियाज्यानुवाक्याः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिदिशामाशया नः सुवर्विन्मधोस्तो माधवः पात्वस्मान् ।

अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान् ॥

रथन्तरं सामभिः पात्वस्मान् गायत्री छन्दसां विश्वरूपा ।

त्रिवृत्तौ विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु^१ ॥

उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अहन्थोजसीना ।

इन्द्रार्धिपतिः पिपृतादतो नो महि^२ क्षत्रं विश्वतो धारयेदम् ॥

बृहत् सामं क्षत्रमृद्धवृष्णिं यं त्रिष्टुभोजः शुभितमुग्रवीरम् ।

इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मध्यमिदं वातेन सर्गरेण रक्ष ॥

प्राचीं दिशां सहयशा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषा ऽह्नां सुर्ववती ।

इदं क्षत्रं दुष्टरं मस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वर्तु ॥

वैरूपे सामन्निह तच्छक्रेम जगत्थैनं विक्ष्वा वैश्यामः ।

विश्वे देवाः सप्तदशेन (२) वर्च इदं क्षत्रं सलिलवातमुग्रम् ॥

धन्वीं दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाऽऽशानां मित्रवदस्त्वोजः ।

मित्रावरुणा शरदाऽह्नां चिकित्नु अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम् ॥

(१११-१०) अग्रेन्ता... विशन्तु । (१११३-१६) ते तेऽधिपतयो... दधामि ।

वैराजे सामन्नाधि मे मनीषाऽनुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः ।
 इदं क्षत्रं मित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतुमाधिपत्यैः ॥
 सम्राट् दिशाः सहसाम्नी सहस्वत्युतर्हेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु ।
 अवस्युवाता (३) बृहतीर्नु शकरीरिभं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः ॥
 सुर्वती सुदुधा नः पर्यस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताची ।
 त्वं गोपाः पुरपतोत पश्चाद् बृहस्पते याम्यां युङ्गिष्व वाचमं ॥ ॥
 ऊर्ध्वा दिशाः रन्तिराशौषधीनाः संवत्सरेण सविता नो अह्नाम् ।
 रेवत् सामातिच्छन्दा उ छन्दोऽजातशत्रुः स्योना नो अस्तु ॥
 स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नो (४) गृणाहि
 घृतवती सवितराधिपत्यैः पर्यस्वती रन्तिराशा नो अस्तु ॥
 ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यघोराऽस्येशाना सहसो या मनोता ।
 बृहस्पतिर्मातृरिष्टोत वायुः सन्धुवाना वाता अभि नो गृणन्तु ॥
 विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी ।
 विश्वव्यचा इषयन्ती सुभृतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्थे ॥

वैश्वानरो न ऊर्थाः*—पृष्ठो दिव्यं*—तु नो (५) ऽद्यानुमतिः*—रन्विदनुमते त्वं*—
 कया नश्चित्र आ भुवर्त्त*—को अद्य युङ्क्ते*— ॥

(महि, सप्तदशेना, -ऽवस्युवाता, नो, न, -श्वर्त्तं च) ॥ १२ ॥

[रुक्मी १४३ । राह्य-१४०।-य-१७८।-मग्नि-४०५।-रिन्द्राग्निभ्यां ९८। बृहस्पति-१२९।-भृगुस्क-८२।-दुग्निना ४९।
 प्रजापतिः ७१। कृत्तिका १३३। मधुः १९५। समिद् २६४ । द्वादश ॥ १८८७ ॥]

[इति चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

होमविधिनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

चित्पानौरुद्रहोममन्त्राः (रुद्राध्यायः) ॥ १-१५ अनुष्टुप्; ३ विषमपदा बृहती, ७ आस्तारपंक्तिः; ८ षट्पदाजगती । अग्निर्ऋषिः ।

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः । नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः ॥

या त इषुः शिवर्तमा शिवं बभूव ते धनुः ।

शिवा शरण्या या तव तया नो रुद्र मृडय ॥

या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽर्पापकाशिनी ।

तया नस्तनुवा शतमया गिरिशन्ताभि चाकशीहि ॥

(१२।१५-१६) तै. सं. १।५।१।१, ४, (१२।१७-१८) तै. सं. ३।३।१।११-१२, (१२।१९-२०) तै. सं. ४।२।१।१९-२० ।

यामंष्टु गिरिशन्तु हस्ते (१) विभर्ष्यस्तवे । शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं जगत् ॥

शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असत् ॥

अथ्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् ।

अहींश्च सर्वान् जम्भयन्तसर्वाश्च यातुधान्यः ॥

असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः ।

ये चेमां रुद्रा अभितो दिक्षु (२) श्रिताः सहस्रशोऽवैषां हेड ईमहे ॥

असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उत्तैनं गोपा अदृशन्नदृशन्मुदहार्यः ।

उत्तैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः ॥

नमो अस्तु नीलग्रीवाय सहस्राक्षाय मीढुवे ।

अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः ॥

प्र मृश्च धन्वंनस्त्वमुभयोरान्नियोज्याम् । याश्च ते हस्त इषवः (३) परा ता भंगवो वपं ॥

अवतत्य धनुस्त्वः सहस्राक्ष शतैषुधे । निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भव ॥

विज्य धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाः उत ।

अनेशस्येषव आभुरस्य निषङ्गथिः ॥

या ते हेतिर्मादुष्टम् हस्ते बभ्रुव ते धनुः । तयाऽस्मान् विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परिबभ्रुज ॥

नमस्ते अस्त्वायुधायानां तताय धृष्णवे ।

उभाभ्यां (४) - मुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने ॥

परि ते धन्वने हेतिरस्मान् वृणक्त विश्वतः । अथो य इषुधस्तवार अस्मान्ने धेहि तं ॥

(हस्ते, दिक्षि, - षव, उभाभ्यां, द्वाविंशतिश्च ॥ १ ॥

चित्यमो होममन्त्राः ॥ जगिर्ऋषिः ॥

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो

नमः सस्पर्जराय न्विषीमते पथीनां पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽन्नानां पतये नमो

नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो नमो रु-

द्रायाऽस्तताविने क्षेत्राणां पतये नमो नमः सूतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो नमो (१)

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणां पतये नमो नमो

भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो नम उच्चैर्घोषायाऽऽक्रन्दयते पत्नीनां पतये नमो नमः

कृत्स्नवीताय धार्वते सत्त्वनानां पतये नमः ॥ (नम, एकाक्षत्रिंशच्च) ॥ २ ॥

[१७८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमः सहमानाय निव्याधिने आव्याधिनीनां पतये नमो^१ नमः ककुभाय निपङ्गिणे स्तेनानां
 पतये नमो^२ नमो निषङ्गिणे इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो^३ नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां
 पतये नमो^४ नमो निचरेवे परिचरायारण्यानां पतये नमो^५ नमः सूकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो
 मुष्णतां पतये नमो^६ नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानां पतये नमो^७ नमः उष्णीषिणे
 गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो^८ नमः (१) इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो^९ नमः आतन्वा-
 नेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो^{१०} नमः आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो^{११} नमोऽस्यद्भ्यो
 विष्यद्भ्यश्च वो नमो^{१२} नमः आसीनेभ्यः शयानेभ्यश्च वो नमो^{१३} नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च
 वो नमो^{१४} नमः स्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो^{१५} नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो^{१६} नमो
 अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यः-(२)-श्च वो नमः^{१७} ॥ (नमोऽश्वपतिभ्यः, - खानि च) ॥ ३ ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमः आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो^१ नमः उगणाभ्यस्तुहतीभ्यश्च वो नमो^२
 नमो गुत्सेभ्यो गुत्सपतिभ्यश्च वो नमो^३ नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो^४ नमो गणेभ्यो
 गणपतिभ्यश्च वो नमो^५ नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो^६ नमो महद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यश्च
 वो नमो^७ नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो^८ नमो रथेभ्यो (१) रथपतिभ्यश्च वो नमो^९ नमः
 सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो^{१०} नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो^{११} नमः स्तक्ष्भ्यो रथका-
 रेभ्यश्च वो नमो^{१२} नमः कुललेभ्यः कर्मारोभ्यश्च वो नमो^{१३} नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो
 नमो^{१४} नमः इषुकुद्भ्यो धन्वकुद्भ्यश्च वो नमो^{१५} नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो^{१६} नमः
 श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च (२) वो नमः^{१७} ॥ (रथेभ्यः, श्वपतिभ्यश्च, द्वे च) ॥ ४ ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमो भवार्य च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय
 च नमः कपर्दिने च व्युप्तकेशाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च
 शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च
 वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च (१) नमो अग्रिथाय च प्रथमाय च नमः आशवे चाजि-
 राय च नमः शीघ्रिथाय च शिभ्याय च नमः ऊर्ष्याय चावस्वत्याय च नमः स्रोतस्याय च
 द्वीप्याय च ॥ (संवृध्वने च, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ५ ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगल्भाय
 च नमो जघन्याय च बुद्धियाय च नमः सोम्याय च प्रतिसर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय

चै नम उर्वर्याय च खल्याय चै नमः श्लोक्याय चावसान्याय चै नमो वन्याय च कक्ष्याय
चै नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय चै (१) नमः आशुषेणाय चाऽऽशुरथाय चै नमः शूराय चाव-
भिन्दते चै नमो वर्मिणे च वरूथिने चै नमो बिलिमने च कवचिने चै नमः श्रुताय च श्रुत-
सेनाय चै ॥ (प्रतिश्रवाय च, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ६ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमो दुन्दुभ्याय चाऽऽहन्याय चै नमो धृष्णवे च प्रमृशाय चै नमो दूताय च प्रहिताय चै
नमो निष्कृष्टिणे चेषुधिमते चै नमस्तीक्ष्णेषवे चाऽऽयुधिने चै नमः स्वायुधाय च सुधन्वने चै
नमः सुत्याय च पथ्याय चै नमः कात्याय च नीप्याय चै नमः सूद्याय च सरस्याय चै नमो
नाद्याय च वैशन्ताय चै (१) नमः कूप्याय चावत्याय चै नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय चै नमो मेघ्याय
च विद्युत्याय चै नम इध्रियाय चाऽऽतप्याय चै नमो वात्याय च रेष्मियाय चै नमो वास्तव्याय
च वास्तुपाय चै ॥ (वैशन्ताय च त्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ॥

नमः सोमाय च रुद्राय चै नमस्ताम्राय चारुणाय चै नमः शङ्गाय च पशुपतये चै नम
उग्राय च भीमाय चै नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय चै नमो हन्त्रे च हनीयसे चै नमो वृक्षेभ्यो
हरिकेशेभ्यो नमस्तारार्य नमः शम्भवे च मयोभवे चै नमः शङ्कराय च मयस्कराय चै
नमः शिवाय च शिवतराय चै (१) नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय चै नमः पार्याय चावर्ष्याय चै
नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय चै नम आतार्याय चाऽऽलाद्याय चै नमः शष्प्याय च फेन्याय चै
नमः सिकृत्याय च प्रवाह्याय चै ॥ (शिवतराय च, त्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निकर्षिः ।

नम इरिण्याय च प्रपथ्याय चै नमः किंशिलाय च क्षरण्याय चै नमः कपर्दिने च पुलस्त-
वे चै नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय चै नमस्तल्प्याय च गेह्याय चै नमः कात्याय च गह्वरेष्ठाय चै
नमो हृदय्याय च निवेष्ट्याय चै नमः पांसुव्याय च रजस्याय चै नमः शुष्क्याय च हरि-
त्याय चै नमो लोप्याय चोलप्याय चै (१) नम उर्व्याय च सुर्म्याय चै नमः पुण्याय च
पर्णशुद्याय चै नमोऽपगुरमाणाय चाभिज्ञते चै नम आक्खिदुते च प्रक्खिदुते चै नमो वः
किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विश्वीणकेभ्यो * नमो विचिन्त्रकेभ्यो * नम आनि-
हृतेभ्यो * नम आमीवत्केभ्यः * ॥ (उलप्याय च त्रयोविंशच्च) ॥ ९ ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ १ आस्तारपंक्तिः २, ११-१२ अनुष्टुप्; ३-६ जगती; ७-९ त्रिष्टुप्; १० यवमध्या महाबृहती । अग्निकैषिः ।

द्राप्ते अन्धसस्पते दरिद्रबीललोहित ।

एषां पुरुषाणामेषां पशूनां मा भेर्माऽरो मो एषां किं चनाऽऽममत् ॥

या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहभेषजी ।

शिवा रुद्रस्य भेषजी तया नो मृड जीवसे ॥

इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भरामहे मतिम् ।

यथा नः शमसद द्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मि- (१)-अनातुरम् ॥

मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते ।

यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतौ ॥

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् ।

मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो (२) रुद्र रीरिषैः ॥

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।

वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥

आरात् ते गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुममस्मे ते अस्तु ।

रक्षा च नो अर्धं च देव ब्रह्मधा च नः शर्मं यच्छ द्विर्होः ॥

स्तुहि (३) श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहत्नुमुग्रम् ।

मृडा जेरिरे रुद्र स्तवानो अन्यं ते अस्मान्नि वपन्तु सेनाः ॥

परिं णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परिं त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः ।

अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीद्वस्तोकाय तनयाय मृडये ॥

मीदुष्टम् शिवतम शिवो नः सुमना भव ।

परमे वृक्ष आयुधं निधाय कृत्तिं वसान आ चर पिनाकं (४) विभ्रदा गहि ॥

विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मान्नि वपन्तु तौ ॥

सहस्राणि सहस्रधा बाहुवोस्तव हेतयः । तासामीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥

(अस्मिन्, -स्तनुवः, स्तुहि, पिनाक, -भेकाञ्चि २. श. च) ॥ १० ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ १-१० अनुष्टुप् । अग्निकैषिः ।

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम् ।

तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥

अस्मिन् महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि * - ॥

नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शूर्वा अधः क्षमाचरौः*— ॥

नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः*— ॥

ये वृक्षेषु सस्पर्शरा नीलग्रीवा विलोहितौः*— ॥

ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः*— ॥

ये अक्षेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्*— ॥

ये पथां पथिरक्षय एलवृदा यव्युधः*— ॥

ये तीर्थानि (१) प्रचरन्ति सूकार्वन्तो निषङ्गिणः*— ॥

य एतार्वन्तश्च भूयांसश्च दिशो रुद्रा वितस्थिरे* ॥

तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि* ॥

नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां*— *येऽन्तरिक्षे*— *ये दिवि येषामन्न*— *वातो*— *वृषामर्ष-
वस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश प्रतीचीर्दशोदीर्चीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं
द्विष्मो यश्च (२) नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि* ॥ (तीर्थानि, यश्च, षट् च) ॥ ११ ॥

[नमस्ते २२२ । नमो हिरण्यवाहवे ७९ । नमः सहमानाय १०३ । नमः ज्ञान्याधिनीभ्यो १०२ । नमो भुवाय ७५ । नमो
ज्येष्ठाय ७५ । नमो दुन्दुभ्याय ८० । नमः सोमाय ८० । नमः हरिण्याय ८३ । द्रापे २२९ । सहस्राण्ये-१०६ । कादश ॥ १२३४ ॥]

[इति चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

परिवेचनसंस्काराभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

अग्निसंस्कारेषु परिवेचनादि ॥ १ अतिजगती; ३-४ डांणक; ५, ८-१०, २१ गायत्री; ६ वधेमाना, शङ्कुमता च । गायत्री;
७ द्विपदा त्रिष्टुप्; ११-१२ आस्तारपंक्तिः; १८, २०, २२ त्रिष्टुप्; १९ जगती । अग्निरूपिः ।

अश्मन्मूर्जं पर्वते शिथ्रियाणां वार्ते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे ।

अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं घत्त मरुतः सत्तराणां

अश्मंस्ते क्षुद्रमुं ते शुर्गृच्छतु यं द्विष्मः ॥

समुद्रस्य त्वाऽवाक्याऽग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भवै ॥

हिमस्य त्वा जरायुणाऽग्ने परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भवै ॥

उप (१) जमन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्व । अग्ने पितृमपामसि ॥

मण्डूकि तामिरा गहि सेमं नो यज्ञम् । पावकवर्णं शिवं कृधि ॥

पावक आ चितयन्त्या कृपा । क्षामन् रुरुच उषसो न भानुना ॥

तूर्वन् न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे । न तत्तृषाणो अजरः ॥

(१११२-१०) तेषां सहस्रं (१११२) येषामन्नमिषवः... दधामि । (१११३) नमो रुद्रेभ्यो... येषां...
इषवस्तेभ्यो... दधामि । (१११४) येषां वर्षमिषवस्ते... दधामि ।

अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वा । आ देवान् (२) वक्षि यक्षि च ॥

स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाः इहाऽऽ वह । उप यज्ञः हविश्च नः ॥

अपाभिदं न्ययनः समुद्रस्य निवेशनम् ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

नृषदे वं--(३)--डप्सुषदे वं ई वंसदे वं ई वैहिषदे वं ई सुवर्षिदे वं ई ॥

ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञियानाः संवत्सरीणमुप भागमासते ।

अहुतादो हविषो यज्ञे अस्मिन्स्त्वयं जुहुष्वं मधुनो घृतस्य ॥

ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरएतारो अस्य ।

येभ्यो नर्ते पर्वते धाम किं च न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्नुषु ॥

प्राणदा (४) अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दो वर्चोदा वरिवोदाः ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यः स द्विषं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वः सते रयिर्मे ॥

सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाः आयजिष्ठः स्वस्ति ।

अदब्धो गोपा उत नः परस्या अग्ने द्युमदुत रेवर्दिदीहि ॥

(उप, देवान्, वट्, प्राणदा, -भतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

वैश्वकर्मणहोमः ॥ त्रिन्दुपुः १७ पंक्तिः । अग्निक्रैविः ।

य इमा विश्वा भुव्नानि जुह्वदधिर्होता निषसादा पिता नः ।

स आशिषा द्रविणमिच्छमानः परमच्छदो वर आ विवेश ॥

विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दृक् ।

तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्र सप्तर्षीन् पर एकमाहुः ॥

यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नः सतो अभ्या सज्जजान (१) ।

यो देवानां नामधा एक एव तः संप्रश्नं भुवना यन्त्यन्या ॥

त आऽयजन्त द्रविणः समस्मा ऋषयः पूर्वं जरितारो न भूना ।

असर्ता सर्ता रजसो विमाने ये भूतानि समकृण्वन्निमानि ॥

न तं विदाथ य इदं जजानान्यद् युष्माकमन्तरं भवाति ।

नीहारेण प्रावृता जरण्या चासुतुप उक्थशासश्चरन्ति ॥

का० ४, प्र० ६, अनु० २-३]

परिवेचनसंस्काराभिधानम्

प॒रो दि॒वा प॒र ए॒ना (२) पृ॒थि॒व्या प॒रो दे॒वेभि॒रसु॒रैर्गु॒हा यत् ।
 क॒५ स्वि॒द्वर्मे प्रथ॑मं द॒ध्र आपो॑ यत्र दे॒वाः स॒मग॑च्छन्त॒ विश्वे॑ ॥
 तमि॒द्वर्मे प्रथ॑मं द॒ध्र आपो॑ यत्र दे॒वाः स॒मग॑च्छन्त॒ विश्वे॑ ।
 अ॒जस्य॑ ना॒भाव॑ष्येकमर्पितं यस्मिन्निदं विश्वं भुव॑नमधि श्रितम् ॥
 वि॒श्वक॑र्मा ह्यजनिष्ट दे॒व आदि॑द्रन्ध॒र्वो अ॒भवद् द्विती॑यः ।
 तृती॑यः पि॒ता ज॑नि॒तौष॑धीना (३)-म॒पां ग॒र्भं व्य॑दधात् पुरु॒र्वा ॥
 चक्षु॑षः पि॒ता मन॑सा हि धी॒रो घृ॒तमे॑ने अ॒जन्म॑न्माने ।
 यदे॒दन्ता॒ अद॑द॒५हन्त॑ पूर्वं आदि॒द् द्यावा॑पृथि॒वी अ॒प्रथे॑ताम् ॥
 वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात् ।
 सं बा॒हुभ्या॑ं नम॑ति सं प॒तत्रै॑र्द्यावापृथि॒वी ज॒नय॑न् दे॒व एकः॑ ॥
 कि॒५ स्वि॒दासी॑दधि॒ष्ठान॑मार॒म्भणं॑ क॒तुम॑त् स्वि॒त् किमा॑सीत् ।
 यदी॑ भूमिं ज॒नय॑न् (४) वि॒श्वक॑र्मा वि॒ द्यामौ॑र्णोन्म॒हिना॑ वि॒श्वच॑क्षाः ॥
 कि॒५ स्वि॒द्वनं॑ क॒ उ स॒ वृक्ष॑ आसीद्यतो द्यावापृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः ।
 मनी॑षिणो मन॑सः पृच्छते॒दु तद्य॑द॒ध्यति॑ष्ठद् भुव॑नानि धार॒यन् ॥
 या ते॒ धामा॑नि पर॒माणि॑ याऽव॒मा या मे॒ध्यमा॑ वि॒श्वक॑र्म॒भुते॑मा ।
 शि॒क्षा सखि॑भ्यो ह॒विषि॑ स्वधावः स्व॒यं य॑जस्व त॒नुवं जुषा॑णैः ॥
 वा॒चस्प॑तिं वि॒श्वक॑र्माण॒मूतये॑ (५) मनो॒युजं॑ वाजं अ॒द्या हु॑वेम ।
 स नो॒ नेदि॑ष्ठा ह॒वनानि॑ जोषते वि॒श्वश॑म्भूर॒वसे॑ सा॒धुक॑र्मा ॥
 वि॒श्वक॑र्मन् ह॒विषा॑ वा॒ष्टुधा॑नः स्व॒यं य॑जस्व त॒नुवं जुषा॑णः ।
 भु॒ह्यन्त्व॒न्ये अ॒भितः॑ स॒पत्ना॑ इ॒हासा॑कं म॒घवा॑ सुरि॒रस्तु॑ ॥
 वि॒श्वक॑र्मन् ह॒विषा॑ व॒र्धने॑न त्रा॒तार॑मिन्द्रम॒कृणो॑रव॒ध्यम् ।
 तस्मै॑ वि॒शः स॑म॒नम॑न्त॒ पूर्वी॑र॒यमु॒ग्रो वि॒हव्यो॑ यथाऽस॑त् ॥
 सु॒मुद्रा॑य व॒युना॑य सि॒न्धूना॑ प॒तये॑ नमः (६) ।
 न॒दीना॑ ५ सर्वा॑सां पि॒त्रे जु॑हुता वि॒श्वक॑र्मणे॒ विश्वा॑ऽहाऽम॒र्त्यः ५ ह॒विः ३० ॥

(ज॒ज्ञानै॑, -नौ, -ष॑धीनां, ज॒नय॑, -भू॒तये॑, नमो, नव॑ च) ॥ २ ॥

अग्निप्रणययम् ॥ १-४, १२, १४-१५ अनुष्टुप्; ६, ९-११ त्रिष्टुप्, ५ विराट्; ७ विराड्‌रूपा; १३ द्विपदा त्रिष्टुप् । अग्निर्कविः ।

उदे॒नमु॒त्तरां॑ न॒याग्रे॑ घृतेनाऽऽहु॒त । रा॒यस्पोषे॑ण स॒५ सृ॑ज प्र॒जया॑ च ध॒नेन॑ च ॥

इन्द्रे॒मं प्र॑तरां कृ॒धि स॒जा॒ताना॑मसदृशी । स॒मेन॑ व॒र्चसा॑ सृज दे॒वेभ्यो॑ भाग॒धा अस॑त् ॥

यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्ने वर्धया त्वम् । तस्मै देवा अग्निं ब्रवन्त्यं च ब्रह्मणस्पतिः^३ ॥

उदु त्वा विश्वे देवा (१) अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।

स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभार्वसुः ॥

पञ्च दिशो देवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामन्ति दुर्मतिं वार्धमानाः

रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः^४ ॥

रायस्पोषे अग्निं यज्ञो अस्थात् समिद्धे अग्नावग्निं मानहानः ।

उक्थपत्र ईक्ष्यो गृभीतस्तप्तं घर्मं परिगृह्णाद्यजन्तं ॥

ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टे ।

देवश्रीः श्रीमणाः श्रुतपयाः (२) परिगृह्य देवा यज्ञमायनं ॥

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् सविता ज्योतिरुदयाः अजस्रम् ।

तस्य पूषा प्रसवं याति देवः सम्पश्यन् विश्वा भुवनानि गोर्पाः ॥

देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीतः शमित्रे शमिता यजध्वै ।

तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम् ॥

विमान एष दिवो मध्ये आस्त आपप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् ।

स विश्वाचीरग्नि (३) चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥

उक्षा समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश ।

मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ^५ ॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्तसमुद्रव्यचसं गिरः ।

रथीतमः रथीनां वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥

सुमहूर्यज्ञो देवाः आ च वक्षद्यक्षदुमिर्देवो देवाः आ च वक्षतं ॥

वाजस्य (४) मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अर्कः ॥

उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम् ॥

(विश्वं देवाः, श्रुतपया, अग्नि, वाजस्य, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

अग्निप्रणयनाङ्गमप्रतिरथसूक्तम् ॥ त्रिष्टुप्, १३, १५ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघ्नः क्षोभणश्चर्षणीनाम् ।

संक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः श्रुतः सेना अजयत् साकमिन्द्रः^६ ॥

संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्चयवनेन धृष्णुना ।

तदिन्द्रेण जयत् तत् संहृवं युधो नर इष्टहस्तेन घृष्णा^७ ॥

स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी सः स्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन ।
 सः स्रष्टुजित् सोमपा बाहुशूर्ध्वध्वन्वा प्रतिहिताभिरस्ता^{१३} ॥
 बृहस्पते परि दीया (१) रथेन रक्षोहा ऽमित्राः अपचाधमानः ।
 प्रभञ्जन्तसेनाः प्रमृणो युधा जयन्तस्माकमेध्यविता रथानाम् ॥
 गोत्रभिदै गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमजम् प्रमृणन्तमोजसा ।
 इमं संजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रं सखायोऽनु स रभध्वम् ॥
 बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान उग्रः ।
 अभिवीरो अभिसत्त्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोवित् ॥
 अभि गोत्राणि सहसा गार्हमानोऽद्रायो (२) वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
 दुश्शयवनः पृतनाषाड्युध्योऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सुं ॥
 इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
 देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्ने ॥
 इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आद्रित्यानां मरुताः शर्धे उग्रम् ।
 महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थार्त्तम् ॥
 अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु (३) ।
 अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मात्तु देवा अवता हवेषुं ॥
 उद्धर्षय मघवन्नायुधान्युत् सत्त्वंनां मामकानां महांसि ।
 उद् वृत्रहन् वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतामेतु घोषः^{१४} ॥
 उप प्रेत जयता नरः स्थिरा वः सन्तु बाहवः ।
 इन्द्रो वः शर्म यच्छत्वनाधुष्या यथाऽसर्थं ॥
 अवसृष्टा परा पतु शरव्ये ब्रह्मसंशिता ।
 गच्छामित्रान् प्र (४) विश मैषां कं चनोच्छिषैः ॥
 मर्माणि ते वर्मभिश्छादयामि सोमस्त्वा राजाऽमृतेनाभिवस्ताम् ।
 उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु जयन्तं त्वामनु मदन्तु देवाः ॥
 यत्र वाणाः सम्पतन्ति कुमारा विशिखा इव ।
 इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतुं ॥

(द्रिया, - द्रायो, जयन्तु, प्र, चत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

१४ (ले. सं.)

चित्वा मसिस्थापनादिमारुतहोमान्तम् ॥ १, ५-७, १०, १२ त्रिष्टुप्; २, ४ अनुष्टुप्; ३ पुरस्ताद्बृहती; ११ विराट्; १५-१९
अभिकृतिः । अभिर्कृषिः ।

प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेऽग्ने पुरोअग्निर्भवेह ।
विश्वा आशा दीद्यानो वि भ्रातृर्ज नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
क्रमध्वमग्निना नोकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः ।
दिवः पृष्ठं सुवर्गत्वा मिश्रा देवेभिराध्वम् ॥
पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमन्तरिक्षाद् दिवमाऽरुहम् ।
दिवो नाकस्य पृष्ठात् सुवर्ज्योतिरगा- (१)--महम् ॥
सुवर्यन्तो नापेक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी ।
यज्ञं ये विश्वतोधारं सुविद्वांसो वितेनिरे ॥
अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् ।
इयंक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः सुवर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥
नक्तोपासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची ।
द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥
अग्ने सहस्राक्ष (२) शतमूर्धञ्छतं ते प्राणाः सहस्रमपानाः ।
त्वं साहस्रस्य राय ईशिषे तस्मै ते विधेम वाजय स्वाहा ॥
सुपर्णोऽसि गरुत्मान् पृथिव्यां सीद पृष्ठे पृथिव्याः सीद भासाऽन्तरिक्षमा पृण ज्योतिषा
दिवमुत्तमान तेजसा दिश उद् दृहं ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या ।
अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा (३) यजमानश्च सीदतं ॥
प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठ ।
त्वां शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥
विधेम ते परमे जन्मन् अग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे ।
यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे ॥
तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाऽहं वृणे सुमर्ति विश्वजन्याम् ।
यामस्य कण्वो अदुहत् प्रपीनां सहस्रधारां (४) पयसा महीं गाम् ॥
सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि ।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वां यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन ॥

ईदृङ् चान्यादृङ् चैतादृङ् च प्रतिदृङ् च मितश्च सर्मितश्च समरैः ॥

शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च सत्यश्चर्तुपाश्चात्यैः (५) ॥

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च दूरेभ्यमित्रश्च गुणैः ॥

ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च ध्रुवश्च धर्ता च विधर्ता च विधार्यैः ॥

ईदृक्षास एतादृक्षास ऊ षु णः सदृक्षासः प्रतिसदृक्षास एतन ।

मितासश्च सर्मितासश्च न ऊतये समरसो मरुतो यज्ञे अस्मि—

—निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो (६) यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं

दैवीश्च विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु ॥

(अगाः, सहस्राक्ष, देवाः, सहस्रधारा, -मर्त्यैः, अनुवर्त्मानः, षोडश च) ॥ ५ ॥

अश्वमेधकर्तुः कवचादिसन्नाहः ॥ त्रिष्टुप्; १ जगती; १२-१३ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मा याति समदामुपस्थे ।

अनाविद्वया तनुर्वा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥

धन्वना गा धन्वनाऽऽजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।

धनुः शत्रोरपक्रामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥

वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिष्वजाना ।

योषेव शिङ्गे वितताऽधि धन्वन् (१) ज्या इयं समने पारयन्ती ॥

ते आचरन्ती समनेन योषां मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे ।

अप क्रतून् विव्यतां संविदाने आत्नीं इमे विष्फुरन्ती अभिन्नान्

बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्वा कृणोति समनाऽनुगत्य ।

इषुधिः सङ्क्राः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतैः ॥

रथे तिष्ठन् नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुपारथिः ।

अभीक्ष्णां महिमानं (२) पनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः ॥

तीमान् घोषान् कृण्वते वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह राजयन्तः ।

अवक्रामन्तः प्रपदैरभिन्नान् क्षिणन्ति शत्रूश्चरन्पव्ययन्तः ॥

रथवाहनं हविरस्य नाग यत्राऽऽयुधं निहितमस्य वर्म ॥

तत्रा रथमुप क्रमं सदेम विश्वाहा वयं सुमनस्यमानाः ॥

स्वादुषं सदैः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेभितः शक्तीवन्तो गभीराः ।

चित्रसेना इषुवला अमृधाः सुतोवीरा उरवो व्रातसाहाः ॥

ब्रा० (३) पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा ।

पुषा नः पातु दुरितादृतावृधो रक्षा मार्किर्नो अघशंस ईशतं ॥

सुपर्ण वस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसृता ।

यत्रा नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रासभ्यभिषवः शर्म यशसन् ॥

ऋजीते परि वृद्धिं नोऽश्मा भवतु नस्तनूः ।

सोमो अघि ब्रवीतु नोऽदितिः (४) शर्म यच्छतुं ॥

आ जड्घन्ति सान्वेषां जघनाऽ उप जिघ्रते ।

अश्वाजनि प्रचेतुसोऽश्वान्तसमत्सु चोदयै ॥

अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्यायां हेति परिबाधमानः ।

हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान् पुमान् पुमांसं परि पातु विश्वतः ॥

वनस्पते वीड्ढो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।

गोभिः सन्नद्धो असि वीड्यस्वाऽऽस्थाता ते जयतु जेत्वानि ॥

दिवः पृथिव्याः पर्यो- (५)-ज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं महः ।

अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यजै ॥

इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः ।

सेमां नो हव्यदाति जुषाणो देव रथ प्रति हव्या गुभार्थं ॥

उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्टितं जगत् ।

स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरा- (६)-द्वीयो अप सेध शत्रून् ॥

आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निष्टनिहि दुरिता बाधमानः ।

अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुनाऽ इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीड्यस्व ॥

आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केनुमद् दुन्दुभिर्वावदीति ।

समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तुं ॥

(धन्वन्, महिमानं, ब्राह्मणासोऽदितिः, शर्म, दूरा, - देकचत्वारिंशच्च) ॥ ६ ॥

श्वस्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिष्टुप् । विषेदेवा ऋषयः ।

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्यमुद्रादुत वा पुरीषात् ।

इयेनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यं महि जातं ते अर्वन् ॥

यमेनं दुत्तं त्रित एनमायुनमिन्द्र एणं प्रथमो अर्घ्यतिष्ठत् ।

गन्धर्वो अस्य रश्नामगृभ्णात् सूर्यदश्वं वसवो निरतष्ट ॥

असि यमो अस्यादित्यो अर्वञ्जसि त्रितो गुञ्जेन व्रतन ।
 असि सोमेन समया विपृक्त (१) आहुस्ते त्रीणि दिवि वन्धनानि^३
 त्रीणि त आहुर्दिवि वन्धनाने त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे ।
 उतेव मे वरुणउलन्तस्यर्वन् यत्रा त आहुः परमं जनित्रम् ॥
 इमा ते वाजिञ्जमार्जनानीमा शफानाः सनितुर्निधाना ।
 अत्रा ते भद्रा रश्मना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥
 आत्मानं ते मनेसाऽऽशदजानामवो दिवा (२) पतयन्तं पतङ्गम् ।
 शिरो अपश्यं पथिभिः सुमेभिररेणुभिर्जेहमानं पतत्रिं ॥
 अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिष आ पदे गोः ।
 यदा ते मर्तो अनु भोगमानुडादिद् ग्रसिष्ठ ओषधीरजीगः ॥
 अनु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वञ्जनु गावो ऽनु भगः कनीनाम् ।
 अनु व्रातासस्तवं सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यं (३) ते ॥
 हिरण्यशृङ्गोऽयौ अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्रं आसीत् ।
 देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तं प्रथमो अभ्यतिष्ठत् ॥
 ईमान्तासः सिलिकमध्यमासः सः शरणासो दिव्यासो अत्याः ।
 हःसा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्जमश्वाः^{१०} ॥
 तव शरीरं पतयिष्वर्वन् तव चित्तं वात इव भ्रजीमान् ।
 तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्राऽरण्येषु जर्धुराणा चरन्ति ॥
 उप (४) प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः ।
 अजः पुरो नीयते नाभिरस्यानु पश्चात् कवयौ यन्ति रेभौ ॥
 उप प्रागात् परमं यत् सधस्थमर्वाः अच्छा पितरं मातरं च ।
 अद्या देवान् जुष्टतमो हि गम्या अथाऽऽशास्ते दाशुपे वार्याणि^३ ॥

(विष्टो, दिवा, वीर्यं, -मुपै, -कान्तवत्वारिःशब्द) ॥ ७ ॥

अश्वस्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्, ३, ६ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ॥

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमाऽऽयुरिन्द्रं ऋभुक्षा मरुतः परि ख्यन् ।
 यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि ॥
 यन्निर्णिजा रेवणासा प्रावृतस्य रातिं गृभीतां मुखतो नयन्ति ।
 सुग्राह्यो मेम्यद् विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पार्थः ॥

[१००]

एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिनां पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः ।
 अभिप्रियं यत् पुरोडाशमर्वता त्वष्टे- (१)-देनःसौश्रवसाय जिन्यति ॥
 यद्विविष्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यथं नयन्ति ।
 अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नर्जः ॥
 होताऽध्वर्युरावयां अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शःस्ता सुविप्रः ।
 तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पूणध्वम् ॥
 यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति ।
 ये चार्धते पचनं सम्भरन्त्युतो (२) तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतुं ॥
 उप प्रागात् सुमन्मैऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीतपृष्ठः ।
 अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चक्रमा सुवन्धुम् ॥
 यद्वाजिनो दामं सदानमर्वतो या शीर्षिण्या रशना रज्जुरस्य ।
 यद्वा घास्य प्रमृतमास्ये तृणं सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 यदश्वस्य ऋविषो (३) मक्षिकाऽऽश यद्वा स्वरौ स्वधितौ रिशमस्ति ।
 यद्वस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 यदवध्यमुदरस्यापवाति य आमस्य ऋविषो गन्धो अस्ति ।
 सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तु मेघं शृतपाकं पचन्तु ॥
 यत् ते गात्रादग्निना पच्यमानादग्नि शूलं निहतस्याधधावति ।
 मा तद्भूम्यामा शिष- (४)-न्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशङ्ख्यो रातमस्तु ॥
 (इ-दुतो, ऋविषः, शिषत्, सप्त च) ॥ ८ ॥

अश्वस्तोत्रमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप् ; ३ मध्येज्योतिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति ।
 ये चार्धतो माःसभिक्षामुपासत उतो तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतुं ॥
 यन्नीक्षणं माःस्पचन्या उखाया या पात्राणि पूष्ण आसेचनानि ।
 ऊष्मण्याऽपिधानां चरुणामङ्काः सूनाः परि भूषन्त्यध्वम् ॥
 निक्रमणं निपदनं विवर्तनं यच्च पड्वीशमर्वतः ।
 यच्च पपौ यच्च धास्ति (१) जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 मा त्वाऽभिर्ध्वनयिद्वमगन्धिमाखा आजन्त्यभि विक्त जाघ्रिः ।
 इष्टं वीतमभिगूर्तं वर्णकृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यध्वम् ॥

यदश्वाय वासं उपस्तणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यसै ।
 सन्दानमर्वन्तं पड्वीशं प्रिया देवेष्वामयन्ति ॥
 यत् ते सादे महसा शूकृतस्य पार्ष्णिना वा कशया (२) वा तुतोद ।
 सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सदयामि ॥
 चतुर्लिशश्चाजिनो देवबन्धोर्वङ्गीरश्वस्य स्वधितिः समेति ।
 अर्च्छिद्वा गात्रा वयुना कृणोत परुष्परुरुनुघुष्या वि शस्तं ॥
 एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथतुः ।
 या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यमो ॥
 मा त्वा तपत् (३) प्रिय आत्माऽपियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपत् ते ।
 मा ते गृध्नुरविशस्ताऽतिहार्य छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः ॥
 न वा उवेतन्मिषसे न रिष्यसि देवा इदेषि पृथिभिः सुगेभिः ।
 हरीं ते युञ्जा पृषती अभूतामुपास्थाद्वाजी धुरि रासंभस्यं ॥
 सुगव्यं नो वाजी स्वश्वियं पुंसः पुत्रा उत् विश्वापुषं रयिम् (४) ।
 अनागास्त्वं नो अदितिः कृणोतु क्षत्रं नो अश्वो वनता इहविष्मन् ॥

(घासि, कशया, तप, -द्रधि, नव च) ॥ ९ ॥

[अश्मन् २४४। य ३०९। उ-२२६।-दाशुः २४०। पार्श्वी ३१६। जीमूतस्य ३४१। य-२३९।-न्मा २०७। ये २०९।
 नव च ॥ २३३१ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥

वसोर्धारादिशिष्टसंस्काराभिधानम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

(१-११) वसोर्धारा होममन्त्राः ॥ १ गायत्री । अग्निर्देविः ।

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः । द्युमैर्वाजैभिरा गतम् ॥

वाजश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसिदिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे आ-
 वश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपान-(१)-श्च मे व्यानश्च मेऽमुश्च मे चित्तं च
 म आधीति च मे वाक् च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म ओजश्च मे सहश्च
 म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च मे (२) शर्म च मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च
 मे परुषश्च मे शरीराणि च मे ॥ (अपान, -स्तनूश्च मे, ऽष्टादश च) ॥ १ ॥

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे
 वरिमा च मे प्रथिमा च मे वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च

मे जगच्च (१) मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं
च मे सुक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं
च मे क्रद्रं च मे क्रद्धि- (२)-श्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे सुमतिश्च मे ॥

(जगच्च, -दि, -श्चतुर्दश) ॥२॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च
मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च (१) मे
महश्च मे सविचं मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं च मे लयश्च मे क्रतुं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं
च मेऽनामयश्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं (२)
च मे सुषा च मे सुदिनं च मे ॥ (विश्वं च, शयन, -मष्टौ च) ॥ ३ ॥

ऊर्कं च मे सूनृता च मे पर्यश्च मे रसेश्च मे घृतं च मे मधु च मे सग्धिश्च मे सपीतिश्च मे कू-
पिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च मे औद्धिद्यं च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विश्वं च (१)
मे प्रभु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूयवाश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च
मे व्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च मे मुद्गाश्च मे खल्वाश्च मे गोधूमाश्च मे मसुरा (२) इच मे
प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकाश्च मे नीवाराश्च मे ॥ (विश्वं च मसुरा, -श्चतुर्दश च) ॥ ४ ॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च
मे सीसं च मे त्रपुश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च मे आपश्च मे वीरुधश्च मे ओषधयश्च मे
कृष्टपच्यं च (१) मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च
मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च मे एमश्च मे इतिश्च मे
गतिश्च मे ॥ (कृष्टपच्यं चा, -ष्टाचत्वारिंशच्च) ॥५॥

अग्निश्च मे इन्द्रश्च मे सोमश्च मे इन्द्रश्च मे सविता च मे इन्द्रश्च मे सरस्वती च मे इन्द्रश्च मे पूषा च मे
इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च मे इन्द्रश्च मे मित्रश्च मे इन्द्रश्च मे वरुणश्च मे इन्द्रश्च मे त्वष्टा च (१) मे इन्द्रश्च
मे धाता च मे इन्द्रश्च मे विष्णुश्च मे इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च मे इन्द्रश्च मे मरुतश्च मे इन्द्रश्च मे विश्वे
च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च मे इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च मे इन्द्रश्च मे द्यौश्च मे (२) इन्द्रश्च मे दिवाश्च
मे इन्द्रश्च मे मुधा च मे इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च मे इन्द्रश्च मे ॥ त्वष्टा च, द्यौश्च मे, एकविंशतिश्च) ॥६॥

अश्वश्च मे रुमिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽधिपतिश्च मे उपाश्वश्च मेऽन्तर्यामश्च मे ऐन्द्रवायवश्च मे
मैत्रावरुणश्च मे आश्विनश्च मे प्रतिग्रथानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे
ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च मे ऋतुग्रहाश्च (१) मेऽतिग्राह्यश्च मे ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे

साहन्द्रश्च म आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पात्नीवतश्च मे हारयोजनश्च मे ॥
(ऋतुग्रहाश्च, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

इधमश्च मे बृहिश्व मे वेदिश्च मे धिष्णिषाश्च मे सुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म
उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पूतभृच्च म आधवनीयश्च म आग्नीध्रं
च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च (१) मेऽसदश्च मे पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥
(गृहाश्च, षोडश च) ॥ ८ ॥

अग्निश्च मे धर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽदितिश्च मे दितिश्च
मे द्यौश्च मे शक्ररिङ्गुलेयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक् च मे साम च मे स्तोमश्च मे यजुश्च
मे दीक्षा (१) च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्विष्टया बृहद्रथन्तरे च मे यज्ञेन
कल्पेताम् ॥ (दीक्षा, ऽष्टादश च) ॥ ९ ॥

गर्भीश्च मे वत्साश्च मे त्र्यविश्च मे त्र्यवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी
च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा च मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही च मे पष्ठवाच्च मे पष्ठौही च म उक्षा
च मे वशा च म ऋषभश्च (१) मे वेहश्च मेऽनङ्गाश्च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन
कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो
यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥
(ऋषभश्च, चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्च-
दश च मे सप्तदश च मे नवदश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च
मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च (१) मे चतस्रश्च मेऽष्टौ
च मे द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च
मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजंश्च प्रसवश्चा-
पिजश्च ऋतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्रियश्च (२)-ऽऽन्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च ॥
(त्रयस्त्रिंशच्च, व्यश्रियश्च, -कादश च) ॥ ११ ॥

वाजप्रसवीयहोमः ॥ १, ३ अनुष्टुप्; २, ४-५, ८ त्रिष्टुप्; ६-७ विराट् । अग्निकर्त्ताः ।

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वेदेवैर्वर्नसाताविहावतु ॥

विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः ।

विश्वे नो देवा अवसा ऽऽ गमन्तु विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे ॥

वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्ययैः । अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये^३ ॥

वाजैवाजे ऽवत वाजिनो नो घनेषु (१) विप्रा अमृता ऋतज्ञाः

अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः^४ ॥ -

वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवाः ऋतुभिः कल्पयाति ।

वाजस्य हि प्रसवो नन्ममीति विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयम् ॥

पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाम् ।

पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥

सं मा सृजामि पयसा घृतेन सं मा सृजाम्येष (२) ओषधीभिः । सोऽहं वाजः सनेयमग्ने^५ ॥

नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं सप्तीची ।

द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोर्दाः ॥

समुद्रोऽसि नमस्वानाद्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा^६ मारुतोऽसि मरुतो गणः श-
म्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा^७ ऽवस्युरसि दुर्वस्वाञ्छम्भूर्मयोभूरभि मा (३) वाहि स्वाहा^८ ॥

(घनेष्व, -पो, मा, दे च) ॥ १२ ॥

अग्नियोगः, पुनश्चित्तिश्च ॥ त्रिष्टुप्: ३ विराट्स्थाना; ५ शकरी; ६ जगती; ११, १३ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

अग्निं युनज्मि शर्वसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं वयसा बृहन्तम् ।

तेन वयं पतेम ब्रध्नस्य विष्टपं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे^९ ॥

इमौ ते पक्षावजोरौ पतन्निणो याभ्यां रक्षाः स्यपहः स्यग्ने ।

ताभ्यां पतेम सुकृताम् लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणोः ॥

चिदसि समुद्रयोनिरिन्दुर्दक्षः श्येन क्रतावा ।

हिरण्यपक्षः शक्रुनो भुरण्युर्महान्तसधस्थे ध्रुव (१) आ निषत्तैः ॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीर्विश्वस्य मूर्ध्नन्नधि तिष्ठसि श्रितः ।

समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्धावापृथिवी भुवनेष्वर्पिते^{१०} ॥

उद्रो दत्तोदधिं भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवत ।

दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिरूर्गपासोषधीनाम् । विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पथे^{११} ॥

येनर्षयस्तपसा सत्र-(२)-मासतेन्धाना अग्निं सुवराभरन्तः ।

तस्मिन्नहं नि दधे नाकं अधिमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णवर्हिषम् ॥

तं पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः ।

नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥

आ वाचो मध्यमरुहद्वुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः ।
 पृष्ठे पृथिव्या निहितो दर्विद्युतदधस्पदं कृणुते (३) ये पृतन्यवः^८ ॥
 अयमग्निर्वीरतेमो वयोधाः सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन् ।
 विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र यात दिव्यानि धाम^९ ॥
 सं प्र च्यवध्वमनु सं प्र याताग्ने पथो देवयानान् कृणुध्वम् ।
 अस्मिन्त्सधस्थे अधुत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदतं ॥
 येना सहस्रं बहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो ब्रह्म देवयानो य (४) उत्तमः^{१०} ॥
 उद्ध्वस्याग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूर्ते सः सृजेथामयं च ।
 पुनः कृण्वस्त्वा पितरं युवानमन्वाताः सीत् त्वयि तन्तुमेतम्^{११}
 अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं ज्ञानन्नं आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्^{१२} ॥
 (ध्रुवः, सत्रे, कृणुते, यः, सप्तत्रिंशच्च) ॥ १३ ॥

विहव्याख्येष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

ममाग्ने वचो विहवेर्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवं पुषेम ।
 मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाऽध्यक्षेण पृतना जयेम^१ ॥
 मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।
 ममान्तरिक्षमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् ॥
 मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः ।
 दैव्या होतारा वनिषन्तु (१) पूर्वैऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः^२ ॥
 मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याऽऽकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
 एनो मा नि गा कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे^३ ॥
 देवीः षडुर्वीरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीर्यध्वम् ।
 मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रंधाम द्विपते सोम राजन् ॥
 अग्निर्मन्युं प्रतिनुदन् पुरस्ता- (२) -ददब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वष्ट्र ।
 प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः पुनस्तेऽमैषां चित्तं प्रबुधा वि नैशत^४ ॥
 धाता धातुणां भुवनस्य यस्पतिर्देवः सवितारमभिमातिषाहम् ।
 इमं यज्ञमश्विनोभा बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यर्थात^५ ॥
 उरुव्यचा नो महिषः शर्म यः सदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुशु ।
 स नः प्रजायै हर्यश्च मृडयेन्द्र मा (३) नो रीरिषो मा परा दाः ॥

ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव वाधामहे तान् ।
 वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशं मोघं चेत्तारमधिराजमक्रन् ॥
 अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे यो गोजिद्धनजिदश्चाजिद्यः ।
 इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्वास्य कुर्मो हरिषो मेदिनं त्वां ॥

(वनिपन्त, पुरस्ता, न्मा, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ १४ ॥

अश्वमेधसम्बन्धियाज्यानुवाक्याः ॥ उपरिष्टाज्योतिर्जगती; ८ पङ्क्तिः; १४ बृहती; २१-२२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यं पाञ्चजन्यं बहवः समिन्धते ।
 विश्वस्यां विशि प्रविशिशिवाः समीमहे स नो मुञ्चत्वहंसः ॥
 यस्येदं प्राणनिमिषद्यदेजति यस्य जातं जनमानं च केवलम् ।
 स्तौम्यग्निं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वहंसः ॥
 इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तोमा उप मामुपागुः ।
 यो दाशुषः सुकृतो हवमुप गन्ता (१) स नो मुञ्चत्वहंसः ॥
 यः संग्रामं नयति सं वशी युधे यः पुष्टानि सःसृजति त्रयाणि ।
 स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वहंसः ॥
 मन्वे वा मित्रावरुणा तस्य वित्तं सत्यौजसा दहणा यं नुदथे ।
 या राजानं सूरथं याथ उग्रा ता नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 यो वा रथं ऋजुराग्निमः सत्यधर्मा मिथु श्रन्तमुपयाति दूषयन् ।
 स्तौमि (२) मित्रावरुणा नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 वायोः संवितुर्विदथानि मन्महे यावात्मन्वद्विभृतो यौ च रक्षतः ।
 यौ विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 उप श्रेष्ठा न आशिषो देवयोर्धर्मं आस्थिरन् ।
 स्तौमि वायुं संवितारं नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 रथीतमौ रथीनामह ऊतये शुभं गर्मिष्ठौ सुयमेभिरथैः ।
 ययो- (३)-वा देवौ देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 यदयातं वहतुं सूर्यायास्त्रिचक्रेण सःसदमिच्छमानौ ।
 स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥
 मरुतां मन्वे अग्निं नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे ।
 आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसः ।

तिग्ममायुधं वीडितं सहस्वदिव्यं शर्धः (४) पृतनासु जिष्णु ।
 स्तौमि देवान् मरुतो नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥
 देवानां मन्त्रे अग्निं नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे ।
 आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥
 यदिदं मांऽभिषोचति पौरुषेयेण दैव्येन ।
 स्तौमि विश्वान् देवान् नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥
 अनु नोऽद्यानुमतिं * - रन्वि - (५) - दनुमते त्वं * - वैश्वानरो न ऊर्त्या * - पृष्टो दिवि * - ॥
 ये अप्रथेतामभितेभिरोजौभिर्ये प्रतिष्ठे अभवतां वदनाम् ।
 स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतमहसैः ॥
 उर्वी रोदसी वरिवः कृणोत क्षेत्रस्य पत्नी अग्निं नो ब्रूयातम् ।
 स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतमहसैः ॥
 यत् ते वयं पुरुषत्रा यविष्ठाविद्वांसश्चक्रुमा कच्चना - (६) - ऽऽर्गः ।
 कृधी स्वस्मां अदितेरनागा व्येनांसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥
 यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित् पदि पिताममुञ्चता यजत्राः ।
 एवा त्वमस्मत् प्र मुञ्चाव्यहः प्रातर्यग्ने प्रतरां न आयुः ॥
 (गन्ता, स्तौमि, ययोः, शर्धो, जु, चन, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ १५ ॥

[जमाविष्णू ११८ । ज्यैष्ठ्य ११४ । श-११८ । मू-११४ । गैश्मा ९८ । ऽग्नि-१२१ । रु-१८४ । रुि-मो ६६ । ऽग्नि
 -६८-गैर्मा ९० । एका १११ । वाजो १५२ । ऽग्नि २३७ । ममा-१९३ । ऽग्नेः ३३४ । पञ्चदश ॥ २०१८ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

[युञ्जानो २२९३ । विष्णो-२४९८ । रुपा-१८४४ । रुमि-१८८७ । नमो १२३४ । ऽस्म-२३३१ । जमाविष्णू २०१८ ।
 (सुष्ठ ॥ ७ ॥ १४१०५)]

॥ इति चतुर्थं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ४ ॥

[१९८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

अथ पञ्चमं काण्डम् ।

उरुयाग्निकथनम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

अध्यादानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सावित्राणि जुहोति प्रसृत्यै^१ चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशुनेवाव रुन्धे^२ चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति^३ छन्दांसि देवेभ्योऽपाकामन् न वो भागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्ये एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत् (१) पापीयान्त्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमप गृह्णाति पापीयान् भवति यं कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान् भवत्यथो यज्ञस्यैवेषाऽभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादद्ध्या योऽग्नेर्देवताया एत्यग्रावेतानि सावित्राणि भवन्त्यग्राक्षरा गायत्री गायत्रौ (२) ऽग्निस्तेनैव यज्ञमुखादद्ध्या अग्नेर्देवतायै नैत्यै—ष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति^४ यदि कामयेत् छन्दांसि यज्ञयज्ञसेनापयेयमित्यृचमन्तमां कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयज्ञसेनापयति यदि कामयेत् यजमानं यज्ञयज्ञसेनापयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयज्ञसेनापयत्यृचा स्तोमं समर्द्धयेत्या—(३)—ह समर्द्धयै^५ चतुर्भिर्ऋमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवं देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसृत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुं प्राविशत् स एतामूतिमनु समचरद्द्वेणोः सुपिरं सुपिगऽग्निर्भवति सयोनित्वायं स यत्रयत्रावसत् तत् कृष्णमभवत् कल्माषी भवति रूपसमर्द्धयो उभयतः क्षणमवतीतश्चा—(४)—मुतश्चाकस्यावरुद्धयै^६ व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्ये वीर्यसम्मितोऽपरिमिता भवन्त्यपरिमितस्यावरुद्धयै^७ यो वनस्पतीनां फलग्रहिः स एषां वीर्यावान् फलग्रहिवैष्णुर्वेणवी भवति वीर्यस्यावरुद्धयै^८ ॥ (कामयेत्, गायत्रौ, ऽर्धवेति, च, सप्तविंशतिश्च) ॥ १ ॥

मृदाक्रान्तिविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

व्यूहं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियते इमामगृभ्णन् रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमा दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समर्द्धयै^१ प्रनूतं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे^२ युञ्जाथा^३ रासं युवमिति गर्दभमसन्त्येव गर्दभं प्रति प्रापयति तस्मादश्वाद्गर्दभोऽसत्तरो^४ योगेयोगे तवस्तरमि-
त्याह (१) योगेयोग एवैनं युङ्क्ते^५ वाजैवाजे हवामह इत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे^६ सखाय इन्द्रमतय इत्याहेन्द्रियमेवाव रुन्धे^७ ऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वाविन्दत् प्राजापत्योऽश्वोऽश्वेन सं भरत्यनुवित्यै^८ पापवस्यसं वा एतत् क्रियते यच्छ्रेयसा च पापीयसा च समानं कर्म कुर्वन्ति पापी-
यान् (२) ह्यश्वाद्गर्दभोऽन्नं पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्यै^९ तस्माच्छ्रेयासं पापीयान् पश्चान्नवेति^{१०}

यहुर्वै भवतो भ्रातृव्यो भवतीत्य खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वृद्धयश्वः प्रतूर्ववेहवकामन्नशस्तीरित्याह वज्रे-
णैव पाप्मानं भ्रातृव्यमव क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह रौद्रा वै पशवो रुद्रादेव (३) पशून् निर्या-
च्याऽऽत्मने कर्म कुरुते पुष्पा सयुजा सहेत्याह पुषा वा अध्वना सहेता समग्र्यै पुरीषाय-
तनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां समभरन् पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छे-
हीत्याह सायतनमेवैनं देवताभिः सं भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इत्याह येन (४) सङ्गच्छते वाज-
मेवास्य वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मी-
कोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदग्निष्याम इति वल्मीकवपामुप तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं सं
भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदग्राम इत्याह येन सङ्गच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्ते ऽन्वशिरुपसामग्रं (५)
मध्यदित्याहाजुख्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनं पूर्वया विन्दत्युत्तरया
द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थ-
मित्याहैभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद् रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा (६) एष
यदश्वो दङ्गिरन्यतोदङ्गयो भूयाँलोमभिरुभयादङ्गयो यं द्विष्यात् तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनं स्तृणुते ॥
(आह, पार्षीयान्, रुद्रादेव, येन, -अं, वज्री वै, सप्तदश च) ॥२॥

अथाक्रमणादि भूतस्कारः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते
ऽप उपं सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति
तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरन-
वाहुति जुहुयादन्धो ऽध्वर्युः (१) स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्त्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यश्वित्येव
नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति जिघर्स्याग्निं मनसा धृतनेत्याह मनसा हि पु यज्ञम-
भिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वेत्याह सर्वं ह्येष प्रत्यङ् क्षेति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्त-
मित्याहालो ह्येष जातो महान् (२) भवति व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्यै स्वदयति
सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदाऽऽ त्वा जिघर्षिं वचसा धृतनेत्याह तस्माद्यत् पुरुषो मनसाऽभिगच्छति
तद्वाचा वदत्यै-रक्षसेत्याह रक्षसामपहत्यै मर्यशीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवासिन् दधात्यै-
पचितिमान् भवति य एवं (३) वेदं मनसा त्वै तामाप्तुमर्हति यामध्वर्युरनन्नावाहुति जुहोति मनस्व-
तीभ्यां जुहोत्याहुत्योरापत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघा-
ंसन्त्येतर्हि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यज्ञेन दाहुतिरश्रुते परि लिखति रक्षसामपहत्यै तिसृभिः परि लिखति
ध्रिवृक्षा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षांस्यप हन्ति (४) गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेज-
सैवैनं परि गृह्णाति त्रिष्टुभा परि लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनं परि गृह्णात्यै-नुष्टुभा परि लिख-
त्यनुष्टुप् सर्वाणि छन्दांसि परिमः पर्याप्त्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप् नस्मान्मध्यनो वाचा

यदामो^{१०} गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्यथानुष्टुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री (५) यज्ञोऽनुष्टुभिर्द्वि-
त्रिष्टुप् तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं परि गृह्णाति^{११} ॥ (अन्धोऽध्वर्युः, -मंदात्, भंगति य एव९, हन्ति,
त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री, त्रयोदश च) ॥ ३ ॥

सृस्त्रननं, चर्मपत्रयोः सम्भरणं च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसृत्या अथो धूममेवेतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रती-
कमित्याह ज्योतिरेवेतेन जनयति^१ सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचाऽऽर्पयत् तं देवा अर्धर्चेन शमयञ्छिवं प्रजा-
भ्योऽहिं संसन्तमित्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति^२ द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्कर-
पर्णमा (१) हरत्यपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपर्णं रूपेणैवैतदा हरति^३ पुष्करपर्णेन सं भरति यानिर्वा
अग्नेः पुष्करपर्णं सयोनिमेवाग्निं सं भरति^४ कृष्णाजिनेन सं भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं
सं भरति^५ यद् ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेद् ग्राम्यान् पशूञ्छुचाऽर्पयत् कृष्णाजिनेन सं भरत्यारण्या-
नेव पशून् (२) शुचाऽर्पयति तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयांसः शुचा
हृतां लोमतः सं भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं^६ कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च स स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ
पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्य-भिर्देवभ्यो निलायत् तमथर्वाऽन्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरम-
न्थदम् इत्या- (३)-ह य एवैनमन्वपश्यत् तेनैवैनं सं भरति^७ त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे
हैनमुपश्रितमविन्दुत् तमु त्वा दध्यङ्गुषिरित्याह दध्यङ्गं वा आर्थवर्णस्तैजस्व्यासीन् तेज एवास्मिन् दधाति^८
तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति^९ (४) चतसृभिः सं भरति चत्वारि छन्दांसि
छन्दोभिरेव^{१०} गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभी राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो^{११} यं काम-
येत् वसीयान्स्यादित्युभयीमिस्तस्य सं भरेत् तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्य-ग्राभिः सं
भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्वाग्नेवाग्निस्तं सं भरति^{१२} सीदं होतरित्या- (५)-ह देवता एवास्मै
स सादयति नि होतेति मनुष्यान्तसं सीदस्वेति वर्यांसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अह्नामित्याह देव-
मनुष्यानेवास्मै स संस्रान् प्र जनयति^{१३} ॥ (ऐ, -व पशू, -निति, गृणाति, होतरिति, सुतविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

सम्भृतसृदो यज्ञभूमौ समाहरणम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

कुरमिव वा अस्या एतत् करोति यत् खनत्यप उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचं
शमयति^१ सं ते वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणं सं दधाति^२ सं ते
वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते^३ तस्मै च देवि वर्षडस्तु (१) तुभ्यमित्याह पद्मा ऋतव
ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति तस्मात् सर्वानृतून् वर्षति^४ यद्वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्-
कुर्याद् रक्षांसि यज्ञं हन्युर्वडित्याह परोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं
रक्षांसि गन्ति^५ सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोप नहान्यनुष्टुप् (२) सर्वाणि छन्दांसि खलु वा अग्नेः
प्रिया तनूः प्रियैवैनं तनुवा परि दधाति^६ वेदुको वासो भवति य एवं वेद^७ वारुणो वा अग्नि-
रपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति सावित्रीभ्यामुन तिप्रति सवितृप्रमूत एवाभ्योर्ध्वो

वरुणमेनिमुत् सृजति^१ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^२ स जातो गर्भो^३ अस्मि (३) रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी
तयोरैष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहो—अग्रे चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा हैतं विभरन्त्यथ चारुतरो
भवति^४ प्र मातृभ्यो अधि कर्निकदद्वा इत्याहोषधयो वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनं प्र च्यावयति^५
स्थिरो भव वीड्डङ्गा इति गर्दभ आ सादयति (४) सं नह्यत्येवैनमेतया स्थेन्ने^६ गर्दभेन सं भरति तस्मान्
गर्दभः पशूनां भारभारितमो^७ गर्दभेन सं भरति तस्माद्गर्दभोऽप्यनालेशोऽत्यन्यान् पशून् मेघत्यन्न^८ ह्येने-
नार्क^९ संभरन्ति^{१०} गर्दभेन सं भरति तस्माद् गर्दभो द्विरेताः सन् कर्निकं पशूनां प्र जायतेऽग्निर्ह्यस्य
योनिं निर्देहति^{११} प्रजासु वा एष एतर्ह्यारूढः (५) स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
इत्याह प्रजाभ्य एवैनं^{१२} शमयति^{१३} मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी
अग्नि ईशुचो माऽन्तर्ह्यं मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति^{१४} प्रेतु वाजी कर्निकददित्याह
वाजी ह्येष नानदद्रासभः पत्वेत्या- (६)-ह रासभ इति हैतमृपयोऽवदन् भरन्नाग्निं पुरीष्यमित्याहाग्निं
ह्येष भरति^{१५} मा पाद्यायुषः पुरेत्याहाऽऽयुरेवास्मिन् दधाति तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरा-
ऽऽयुषः प्रमीति विभ्यति^{१६} वृषाऽग्निं वृषणं भरन्तित्याह वृषा ह्येष वृषाऽग्निं^{१७} रपां गर्भं^{१८} (७) समुद्रिय-
मित्याहापा^{१९} ह्येष गर्भो यदग्निं^{२०} रग्ना आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति
यदाहानयौलोकयोर्वीत्यै^{२१} प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठा^{२२} स एतर्ह्यध्वर्यु च यजमानं च ध्या-
यत्युत^{२३} सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ (८) सत्यमनयोरैवैनं प्रति घापयति नाऽऽर्तिमाच्छ्रित्यध्वर्युर्न यज-
मानो^{२४} वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपनद्ध ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै^{२५}
व्यस्यन् विश्वा अमतीररातीरित्याह रक्षसामप हत्यै^{२६} निषीदन् नो अप दुर्मति^{२७} हनदित्याह प्रतिष्ठित्यां
ओषधयः प्रति मोदध्व- (९)-मेनमित्याहोषधयो वा अग्नेर्भागधेयं तामिरेवैनं^{२८} समर्धयति^{२९} पुष्पावतीः
सुपिप्पला इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णत्यै—यं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रन्त^{३०} सधस्थमाऽसददित्याह याभ्य
एवैनं प्रच्यावयति तास्वेवैनं प्रति घापयति^{३१} द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै^{३२} ॥ (अस्व-नुदु-यसि,
सादयत्या-रूढः, पत्वेति गर्भ-मसौ, मोदध्वं, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

उखानिर्माणम् ॥ अग्निक्रंषिः ।

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्त्रंसयति सवितृप्रसत एवास्य विषूचीं वरुणमेति वि
सृजत्य^१—प उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्तामिरेवास्य शुचं^२ शमयति^३ तिस्रभिरुप सृजति त्रिवृद्धा
अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं^४ शमयति^५ मित्रः सःसृज्यं पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवै-
(१)-न^६ सः सृजति शान्त्यै^७ यद्वाभ्याणां पात्राणां कपालैः सःसृजेद्वाभ्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेदर्म-
कपालैः सः सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽर्पयति^८ शर्कराभिः सः सृजति धृत्या
अथो शन्त्वाया^९—जलोमैः सः सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्रजा प्रिययैवैनं तनुवा सः सृजत्यथो
तेजसां कृष्णाजिनस्य लोमभिः सः (२) सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञः सः सृजति^{१०} रुद्राः
सम्भृत्य पृथिवीमित्याहेता वा एतं देवता अग्ने समभरन् तामिरेवैनं^{११} सम्भरति^{१२} मखस्य शिरोऽसी-

न्याह यज्ञो वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाहिं यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य ह्येते (३) पदे
अथो प्रतिष्ठित्यै^{११} प्राण्याभिर्यच्छत्यन्वैमन्त्रयते मिथुनत्वायं व्युद्धि करोति त्रय इमे लोका एषां
लोकानामाप्त्यै^{१२} छन्दोभिः करोति वीर्यै वै छन्दांसि वीर्यैवैनां करोति^{१३} यजुषा बिलं करोति
व्यावृत्त्या इयतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां^{१४} द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहायै
चतुस्तनां करोति पशूनां दोहाया^{१५} घ्रास्तनां करोति छन्दसां दोहायै नवाश्रिमभिचरतः (४) कुर्यात्
त्रिवर्तमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै^{१६} कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवता-
स्वैवैनां प्रति घ्रापयति^{१७} ॥ (तेनैव, लोमभिः स, -मेवे, अभिचरत, एकविंशतिश्च) ॥ ६ ॥

धूपनादिरुखासंस्कारः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षेव यज्ञस्य प्राणान् दधाति
तस्मात् सप्त शीर्षन् प्राणां अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायां—दितिस्त्वेत्याहेयं
वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अक्रूरङ्गाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति^१ देवानां त्वा पत्नीरित्याह
देवानां (१) वा एतां पत्नयोऽग्रेऽकुर्वन् ताभिरेवैनां दधाति^२ धिषणास्त्वेत्याह विद्या वै धिषणा विद्या-
भिरेवैनामभीष्टे आस्त्वेत्याह छन्दांसि वै आदछन्दोभिरेवैनां^३ श्रपयति वरुत्रयस्त्वेत्याह होत्रा वै वरुत्रयो
होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नी- (२) -र्जनयस्तांभिरेवैनां पचति^४ षड्भिः पचति षड्वा
ऋतव ऋतुभिरेवैनां पचति^५ द्विः पचन्वित्याह तस्माद् द्विः सैवत्सरस्य सस्य पच्यते^६ वारुण्युखा-
ऽमीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै^७ देवस्त्वा सवितोद्वपवित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपत्य—
पंचमाना पृथिव्याशा दिश आ पृणे- (३) -त्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्यु—क्षिप्र बृहती भवो-
र्ध्वा क्षिप्र ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यां असुर्यै पात्रमनाच्छृणुमा च्छृणुति देवत्राऽर्क^{११} रजक्षीरेणाऽऽ-
च्छृणुति परमं वा एतत् पयो यदजक्षीरं परमेणैवैनां पयसाऽऽच्छृणुति^{१३} यजुषा व्यावृत्त्यै^{१४} छन्दो-
भिरा च्छृणुति छन्दोभिर्वा एषा- (४) -क्रियते छन्दोभिरेव छन्दांस्य च्छृणुति^{१५} ॥ (आह देवानां, वै पत्नीः,
पृणः, वा, षट् च) ॥ ७ ॥

वह्निपशवः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै माषां अमेध्यं पुरुषशीर्षममेधैरेवास्यामेध्यं निरवदाय
मेध्यं कृत्वा ऽऽ हरत्यै—कविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्याऽऽप्त्यै^१ व्युद्धं वा एतत् प्राणैर-
मेध्यं यत् पुरुषशीर्षं सप्तधा वितृण्णां बल्मीकवपां प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनात्
समर्धयति मेध्यत्वायं यावन्तो (१) वै मृत्युवन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि
गायति यमादेवैर्नदृङ्गे तिसृभिः परि गायति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनलोकेभ्यो वृङ्गे^२ तस्माद्गायते
न देयं गाथा हि तद्वृङ्गे^३ ऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव रुन्धे^४ यत् पशून्
नाऽऽलभेतानवरुद्धा अस्य (२) पशवः स्युर्यत् पर्यग्निकृतानुत्सृजेचक्ष्वेशं कुर्याच्चत् संस्थापयेद्यातया-
मानि शीर्षाणि स्युर्यत् पशूना लभते तेनैव पशून्व रुन्धे यत् पर्यग्निकृतानुत्सृजति शीर्षांमयातयामत्वाय

प्रजापत्येन स २ स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरि-
चानोऽमन्यत स एता अप्रीरपश्यत् तामिर्वै स मुखत (१) आत्मानमाऽप्रीणीत यदेता अप्रियो भवन्ति
यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैतामिर्मुखत आ प्रीणार्त्य—परिमितछन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजा-
पतेराप्त्या^{१०} ऊनातिरिक्ता मिथुनाः प्रजात्यै^{११} लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः
पशून्नेवाव रुन्धे^{१२} सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य
(१) भवन्त्ये^{१३} कविंशतिं साभिधेनीरन्वाह रुवा एकविंशो रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिग्रामेव प्रतिग्रा
ह्येकविंशं—अतुर्विंशतिमन्वाह चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव
वैश्वानरमव रुन्धे^{१४} पराचीरन्वाह पराडिव हि सुवर्गो लोकः^{१५} समास्त्वाऽग्न ऋतवो वर्धयन्त्वित्वा
ह समाभिरेवाग्निं वर्धयत्यु—(५)—तुभिः संवत्सरं^{१६} विभ्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मा-
दग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति^{१७} प्रत्यौहतामिभ्वना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप जुवत्यु^{१८}—द्वयं
तमस्वस्वरीत्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हन्त्ये—गन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो
(६) ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति^{१९} न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः
क्रियन्ते ज्योतिष्मतामुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद् दधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै^{२०} ॥
(यावन्तो, ऽस्य, मुखत, श्रित्यस्य, वर्धयत्या, -दित्यो, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

उख्यान्निकथनम् ॥ अग्निर्देवः ।

षड्विदीक्षयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं दीक्षयति सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनं
दीक्षयति^१ विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्ठुभोत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्ठुप् तस्मात् प्राणानां वार्गुत्तमै^२
कस्मादक्षरादनातिं प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽनाप्तं तमनुष्ठुया उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि
प्रजापतिः (१) प्रजापतेराप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यद्-
चिर्वि प्रवृज्याऽऽतमव रुन्धीत यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्धे भविष्यद्धि भूयो
भुताद् द्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^३ ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्मृता यदुक्ता सा
यद्भिद्येताऽऽर्तिमाच्छेत्- (२)—यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याह ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मचेवैनं प्रति
स्थापयति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः स सृजेत सैव
ततः प्रार्थयति—यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भुतो वा एष स स्वां (३) देवतामुपैति^४
यो भूतिकामः स्याद्य उक्तायै सम्भवेत् स एव तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येवं
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽऽहत्याव दध्यात् साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्ये—
म्बरीषादन्नकामस्याव दध्यादम्बरीषे वा अन्नं ध्रियते सयोन्येवाह—(४)—मव रुन्धे^५ मुञ्जानव दध्या-
त्यग्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यै—शिदेवेभ्यो निलायत स कुमुकं प्राविशत् कुमुकमव दधाति यदे-
वास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्धे आज्येन सं यौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना सम-

धन्यथो तेजसां (५) वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे^६ शमीमयीमा दधाति शान्त्यै^७ सीद
त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रय इमे लोका एवैव लोकेष्वविदं गच्छत्यथो प्राणा-
नेवाऽऽत्मन् धत्ते^८ ॥ (प्रजापति, - ऋच्छेत्, स्वा, - मेवान्नं, तेजसा, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

उक्त्यधारणम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

न ह स्म वै पुराऽग्निरपरशुवृक्कणं दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदमे यानि कानि चेति समि-
धमा दधात्यपरशुवृक्कणमेवासमै स्वदयति^१ सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदौ^२ दुम्बरीमा दधात्यूर्वा उदु-
म्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति^३ प्रजापतिरग्निमसृजत तः सृष्ट रक्षांस्य- (१)-जिघांसन्तस् एतद्रा-
क्षोन्नमपश्यत् तेन वै स रक्षांस्यपाहत यद्राक्षोन्नं भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रक्षांस्यप हन्त्यां-श्वत्थीमा
दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो विजित्यै^४ वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे^५ शमीम-
यीमा दधाति शान्त्यै^६ संशितं मे ब्रह्मोर्दिषां बाह्व अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (२) वाचयति ब्रह्मणैव
क्षत्रं सः इति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्यन्यं ब्राह्मणं तस्माद्वाजिन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यं
राजन्यं मृत्युर्वा एष यदग्निमृतं हिरण्यं रुक्ममन्तरं प्रति मुञ्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्तं^७ एकविं-
शतिनिर्वाधो भवत्येकविंशतिर्वै देवल्लोका द्वादश मासाः पञ्चतचत्वार्य इमे लोका असावादित्य (३)
एकविंश एतावन्तो वै देवल्लोकास्तेभ्य एव भ्रातृव्यमन्तरैति^८ निर्वाधैर्वै देवा असुरान् निर्वाधेऽकुर्वन्त
तन्निर्वाधानां निर्वाधत्वं निर्वाधी भवति भ्रातृव्यानेव निर्वाधे कुरुते^९ सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसृत्यै^{१०}
नक्तोपासेत्युत्तरया ऽहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते^{११} देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा
द्रविणोदा अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य (४) प्राणैर्दीधारोऽऽसीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र-
जायन्ते^{१२} कृष्णाजिनमुत्तरं तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनं तेजसा चैवैनं ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति^{१३}
पङ्क्यामं शिष्यं भवति पङ्का ऋतव ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते^{१४} यद् द्वादशोद्यामं संवत्सरेणैव^{१५} मौञ्जं
भवन्यूर्गै मुञ्जा ऊर्जैव स- (५)-मर्धयति^{१६} सुपर्णोऽसि गृह्णानित्यवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्या-
चष्टे^{१७} दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति^{१८} ॥ (रक्षांस्यौ, - दुम्बरी, आदित्य, उद्यत्य, सं,
चतुर्विंशतिश्च) ॥ १० ॥

अश्वस्याग्निः प्रयाजयाज्याः ॥ त्रिष्टुर । विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिद्धो अञ्जनं कृदरं मतीनां घृतमग्रे मधुमत् पिबमानः ।

वाजी वहन् वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम् ॥

घृतेनाञ्जन्तं पथो देवयानान् प्रजानन् वाज्यप्येतु देवान् ।

अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्तां स्वधामस्मै यजमानाय धेहि^१ ॥

ईड्यथासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुथासि मेध्यश्च सप्ते ।

अग्निष्ठा (१) देवैर्वमुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु त्वात्वेदाः ॥

स्तीर्णः बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम् ।
 देवेभिर्युक्तमदितिः सजोपाः स्योनं कृष्णाणा सुविते दधातुं ॥
 एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः ।
 कृष्वाः सुतीः कृवपः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्तु ॥
 अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि सविदाने ।
 उषासा वा५ (२) सुहिरण्ये सुशिल्पे क्रतस्य योनाविह सादयामि ॥
 प्रथमा वा५ सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा ।
 अपिप्रयं चोदना वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥
 आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञ५ सरस्वती सह रुद्रैर्न आधीत् ।
 इडोपहूता वसुभिः सजोपा यज्ञं नो देवीरमृतेषु धर्त्त ॥
 त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुरवा जायत आशुरश्वः (३) ।
 त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान ब्रह्मोः कर्तारमिह यंश्चि होतः ॥
 अश्वो घृतेन तग्न्या समक्त उप देवा५ क्रतुशः पार्थ एतु ।
 वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नाग्निना हव्या स्वदितानि वक्षतुं ॥
 प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिपे यज्ञमग्ने ।
 स्वाहाकृतेन हविषा पुरांगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥
 (अग्निष्वा, वा, -मन्त्रो, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

[सावित्राणि २२७ । व्यृद्ध-३१७ । सु-२६३ । देवस्य २७० । क्रूरं १९२ । वारुणः २२१ । सुसमि-२०६ । कवि५
 वात्या ३२८ । षड्भि-२८४ । न २७४ । समिद्ध १९२ ॥ एकादश ॥ ३०८१]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

चित्युपक्रमाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

आसन्वा वह्नित्यापनं, वात्सप्रेणोपस्थानं च ॥ अग्निर्दधिः ।

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भुत्वा यज-
 मानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपजय्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभ-
 मन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुमीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजन्
 सोऽस्मात् सृष्टः (१) पराङ्मै तमेतयाऽन्वैदक्रन्ददिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं धामावाकन्ध यवेतामन्वाहा-
 भेरेवैतया प्रियं धामावै रुन्ध ईश्वरो वा एष पराङ् प्रदधो यो विष्णुक्रमान् क्रमते चतस्रमिरा वर्तते चत्वारि

छन्दां सि छन्दां१सि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य तनुवमभि (२) पर्यावर्तते^२ दक्षिणा पर्यावर्तते
स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्थो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते^३
शुनःशेषमाजीगतिं वरुणोऽगृह्णात् स एतां वारुणीमपश्यत् तया वै स आत्मानं वरुणपाशादमुञ्चद्वरुणो वा
एतं गृह्णाति य उखां प्रतिमुञ्चत् उदुत्तमं वरुणपाशंस्मदित्याहाऽऽत्मानमेवैतया (१) वरुणपाशान्मुञ्चत्या
त्वाऽहार्षमित्याहाऽऽहैनं२ हरति ध्रुवस्तिष्ठाधिचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै^४ विशस्त्वा सर्वा वाञ्छ-
त्स्वित्याह विशैवेन२ समर्धयत्यस्मिन् राष्ट्रमधि श्रयेत्याह राष्ट्रमेवास्मिन् ध्रुवमकं—यं कामयैत राष्ट्रं स्या-
दिति तं मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवत्यै (४) अत्र बृहन्नुषसामुध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैनं२ समानानां
करोति निर्जग्मिवान् तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति ज्योतिषा ऽऽ ऽगादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्
दधाति चतसृभिः सादयति चत्वारि छन्दां१सि छन्दोभिरेवां—तिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसां
यदतिच्छन्दा वर्ष्मेवैनं२ समानानां करोति सद्धती (५) भवति सत्त्वमेवैनं गमयति^{१२} वात्सप्रेणोप
तिष्ठत् एतेन वै वत्सप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावास्त्याग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रूधं एकादशं भवत्येक-
धैव यजमाने धीर्य दधाति^{१४} स्तोमेन वै देवा अस्मिल्लोक आर्धुवन् छन्दोभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव खलु
वा एतद्रूपं यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठत् (६) इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान् क्रमतेऽमुमेव
तैल्लोकमभि जयति^{१५} पूर्वेषुः प्र कामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासां प्रजानां मनः क्षेमेऽन्यासां
तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्यैशे तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति^{१६} मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्व धृत्यै^{१७} ॥
(सृष्टे, ऽऽभ्यै, -तया, भवति, सद्धत्यु, -पतिष्ठते, द्विचावारि२ शब्द) ॥ १ ॥

उत्थ्याग्निनयनम् ॥ अग्निक्रैविः ।

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यै—नमीवस्य शुष्णिज इत्या-
ऽऽस्मस्येति वावैतदाह^२ प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे इत्याहाऽऽशिषमेवैतामा
शास्तु उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः (१) प्राणैरेवैनमुद्यच्छते^३ ऽग्ने भरन्तु चित्ति-
मिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं२ समर्धयति^४ चतसृभिरा सादयति चत्वारि छन्दां१सि
छन्दोभिरेवातिच्छन्दसोत्तमया वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मेवैनं२ समानानां करोति सद्धती
भवति सत्त्वमेवैनं गमयति^५ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् (२) याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन् दधाति^६ तनुवा
वा एष हिनस्ति य२ हिनस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैनं२ शमयति^७ रक्षां१सि वा
एतद्यज्ञं२ संचन्ते यदन उत्सर्जत्यक्रन्ददित्यन्वाह रक्षसामपहत्या अनसा बहुन्त्यपचितिमेवास्मिन् दधाति
तस्मादनस्वी च रथी चातिथीनामपचिततमौ^{१०} (३) अपचितिमान् भवति य एवं वेद^{११} समिधमा
ऽग्निं दुवस्यतेति घृतानुषिकामवासिते समिधमा दधाति यथाऽतिथय आगताय सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते
तादृगेव तं—क्षायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो^{१३} ऽप्सु
भस्म प्र वैशयत्यप्सुयोनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति^{१४} सिद्धभिः प्र वैशयति त्रिवृद्धा (४)
अग्निर्यावन्नेवाग्निस्त्वं प्रतिष्ठां गमयति^{१५} पशु वा एषोऽग्निं वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मती-

भ्यामव दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधाति^{१६} द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^{१७} परा वा एष प्रजां पशून् वपति योऽप्सु भस्मं प्रवेशयति पुनरूर्जा सह रय्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते^{१८} पुनस्त्वा ऽऽदित्या (५) रुद्रा वसवः समिन्धतामित्याह्विता वा एतं देवता अग्ने समैन्धत ताभिरेवैनं^{१९} समिन्धे^{२०} बोधा स बोधीत्युप तिष्ठते बोधयत्येवैनं तस्मात् सुप्त्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते^{२१} यथास्थानमुप तिष्ठते तस्माद्यथास्थानं पशवः पुनरेत्योप तिष्ठन्ते^{२२} ॥ (देवा, ज्योतिष्मा, -नपचिततमौ, त्रिवृद्धा, आदित्या, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

गार्हपत्यचयनम् ॥ अग्निक्रंषिः ।

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैनं^{२३} स चिनुतेऽपेतेत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्याऽऽत्मनेऽग्निं चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन् ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययत्य- (१) -नामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यै^{२४} पोऽवोक्षति शान्त्यै^{२५} सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेवैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे ऊयान् नि वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञानं यव संज्ञानं^{२६} ह्येतत् (२) पशूनां यदूर्पा द्यावापृथिवी सहाऽऽस्तां ते वियती अब्रूतामस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति यदुमुष्या यज्ञियमासीत् तदस्यामदधात् त ऊपा अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत् तदुमुष्यामदधात् तददश्चन्द्रमसि कृष्णमूषान् निवपन्नदो ध्यायेद् द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं चिनुते^{२७} ऽयं सो अग्निरिति विश्वा मित्रस्य (३) सुक्तं भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावा- रुन्धाग्नेरेवैतेन प्रियं धामाव रुन्धे^{२८} छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् चतस्रः प्राचीरुप दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति^{२९} तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समन्वलीयन्त ते द्वे पुरस्तात् समीची उपदधत द्वे (४) पश्चात् समीची ताभिर्वै ते दिशोऽहं हन् यद् द्वे पुरस्तात् समीची उपदधाति द्वे पश्चात् समीची दिशां विधृत्यां अथो पशवो वै छन्दांसि पशूनेवास्मै समीची दधात्यष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावनेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुप दधत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमजसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (५) ब्रह्मात्यै^{३०} त्रयोदश लोकंपूणा उप दधात्येकविंशतिः सं पचन्ते प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति^{३१} प्रत्याग्निं चिक्यान्स्तिष्ठति य एवं वेद^{३२} पञ्चचितीकं चिन्वीत, प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशून्व रुन्धे^{३३} त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे लोका एष्वेव लोकेषु (६) प्रति- तिष्ठत्यै^{३४} कचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गं लोकमेति^{३५} पुरी- षेणाभ्यूहति तस्मान्मासेनास्थि छन्नं^{३६} न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति^{३७} ॥ (अध्यवसाययति, ह्येत, -द्विश्वा मित्रस्य, दधत द्वे, लोकस्य, लोकेषु, सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

अख्याग्निसंवपनम् ॥ अग्निक्रंषिः ।

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराऽग्निर्यञ्जोखायां समितमिति चतसृभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स शास्ति समितमित्याह तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं

समेति^१ यत् सन्युष्य विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं व्येत्यै-तुभि-^(१)-र्वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमित्याहुर्तुभिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुञ्चति^२ वैश्वानर्या शिष्यमा दत्ते स्वदयत्येवैनं-नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्त्रस्तुषपक्वा भवन्ति निर्ऋत्यै वा एतद्भागधेयं यत् तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते इमां दिशं गन्त्येषा (२) वै निर्ऋत्यै दिक् स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते^३ स्वकृत इरिण उप दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते^४ शिष्यमभ्युप दधाति नैर्ऋतो वै पाशः साक्षादेवैनं निर्ऋतिपाशान्मुञ्चति^५ तिस्र उप दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निर्ऋतिमव यजते^६ पराचीरुप (३) दधाति पराची-मेवास्मान्निर्ऋतिं प्रणुदते^७ ऽप्रतीक्षमा यन्ति निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै^८ मार्जयित्वोप तिष्ठन्ते मेध्यत्वार्यं गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपार्तन्ते^९ एकयोप तिष्ठन्त एकधैव यज-माने वीर्यं दधति^{१०} निवेशनः सङ्गमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पशवो वसु प्रजयैवैनं पशुभिः समर्थयन्ति^{११} ॥ (ऋतुभिः, रेवा, पराचिरुपा, -ष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

क्षेत्रकर्मणम् ॥ अग्निर्ऋतिः ।

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः संमितो यज्ञपुरुषैवैनं वि मिमीते^१ यावान् पुरुष ऊर्ध्ववाहु-स्तावान् भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्येणैवैनं वि मिमीते^२ पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यै-रत्निना पक्षौ द्राघीयांसौ भवतस्तस्मात् पक्षप्रवयांसि वयांसि व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येता-वद्वै पुरुषे वीर्यं (१) वीर्यसमितो^३ वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वार्यं यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्त्यै^४ षड्गवेन कृषति षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं कृषति^५ यद् द्वादशगवेन संवत्सरेणैवैनं-यं वा अग्नेरतिदाहादविमेत् सैतद् द्विगुणमपश्यत् कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यदह्यत् कृष्टं चाकृष्टं च (२) भवत्यस्या अनतिदाहायं द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमर्हतीत्याहुयत् कृष्टं चाकृष्टं च भव-त्यग्नेरुद्यत्यां एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् यत् प्राचं उत्सृजेद्द्रवायापि दध्याद्यदक्षिणा पितृभ्यो जि ध्रुवेद्यत् प्रतीचो रक्षांसि हन्युर्दीच उत्सृजत्येषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक् (३) तामेवैनाननूत्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुत्सृजत्यसौ वा आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूत्सृजति^६ दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्थो आदित्यस्यैवाऽऽवृत्-मनु पर्यावर्तन्ते तस्मात् पराञ्चः पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यञ्च आ वर्तन्ते^७ तिस्रस्तिस्त्रः सीताः (४) कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्यो^८ पधीर्वपति ब्रह्मणाऽन्नमव रुन्धेऽर्कंऽर्कश्चीयते^९ चतुर्दशभिर्वपति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ताऽऽरण्या उभयीपामव रुद्ध्या अन्नस्यान्नस्य वपत्यन्नस्यान्नस्याव रुद्ध्यै^{१०} कृष्टे वपति कृष्टे होषधयः प्रतितिष्ठन्त्यै-नुसीतं वपति प्रजात्यै^{११} द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नं पचति^{१२} यदग्निचि- (५) -दनवरुद्धस्याश्नीयादवरुद्धेन व्यृध्येत ये वनस्पतीनां फल-ग्रह्यस्तानिध्मेऽपि प्रोक्षेदनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै^{१३} दिग्भ्यो लोष्ट्रान्तसमस्यति दिशामेव वीर्यमवरुद्धय दिशां वीर्यंऽग्निं चिनुते^{१४} यं द्विष्याद्यत्र स स्यात् तस्यै दिशो लोष्ट्रमा हरेदिषमूर्जमहमित आ दद इतीर्वमे-

वोर्जं तस्यै दिशोऽव (६) रुन्धे क्षोधुको भवति यस्तस्यां दिशि भवत्यु^२—त्तरवेदिमुप वपत्युत्तरवेद्याः
ह्यग्निश्चीयतेऽथो पशवो वा उत्तरवेदिः पशूनेवाव रुन्धेऽथो यद्वपुषोऽनन्तरित्यै^३ ॥ (वीथे, च, दिक्,
क्षीता, अग्निचि, -द्व, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ५ ॥

कृष्टे क्षेत्रे सिकतादिवापः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्ने तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्नेवैश्वानरस्य सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानरमव रुन्धे^१
षड्भिर्नि वपति षड् वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निवैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुन्धे^२ समुद्रं
वै नामैतच्छब्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता नि वपति प्रजानां प्रजननाये^३—न्द्रो (१)
वृत्राय वज्रं प्राहरत् स त्रेधा व्यभवत् स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं येऽन्तः शरा अशीर्यन्त ताः
शर्करा अभवन् तच्छर्कराणां शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः पशुरग्निर्यच्छर्कराभिरग्निं परिमिनोति वज्रैर्गैवा-
स्मै पशून् परि गृह्णाति तस्माद्वज्रैर्गै पशवः परिगृहीतास्तस्मात् स्थेयानस्थेयसो नोप हरते^४ त्रिसप्तभिः
पशुकामस्य (२) परि मिनुयात् सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशून्व रुन्धे^५ त्रिण-
वाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परि मिनुयाद-
परिमितस्यावरुद्धयै^६ यं कामयैतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवा-
स्य विषुचीनं^७ रेतः परां सिञ्चत्यपशुरेव भवति (३) यं कामयैत पशुमान्तस्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः
सिकता व्यूहेत् परिगृहीत एवास्मै समीचीनं^८ रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो
वै रेतोधा रेत एव तद्धाति^९ गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि
राजन्यः^{१०} शंयुं बार्हस्पत्यं मेधो नोपानमत् सोऽग्निं प्राविशत् (४) सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत्
सोऽश्वं प्राविशत् सोऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं प्राविशत् तमेवाव रुन्धे^{११}
प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्य इत्याहुः प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते^{१२} पुष्कर-
पूर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपूर्णं सयौनि- (५)—मेवाग्निं चिनुते^{१३} ऽपां पृष्ठमसीत्युप दधा-
त्यपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपूर्णं रूपेणैवैनदुप दधाति^{१४} ॥ (इन्द्रः, पशुकामस्य, भवत्य, -विशत्, सयौनि,
विंशतिश्च) ॥ ६ ॥

रुक्माद्युपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

ब्रह्मं जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत् प्रजा यज-
मानः सृजते^१ ब्रह्मं जज्ञानमित्याहुः तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो^२ मुख्यो भवति य एवं वेद^३ ब्रह्मवादिनो वद-
न्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य इति यत् पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीं शुचाऽर्पयेन्नौषधयो न
वनस्पतयः (१) प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षं शुचाऽर्पयेन्न वयोऽसि प्र जायेरन् यद्वि-
चिन्वीत दिवं शुचाऽर्पयेन्न पर्जन्यो वर्षेद्रुक्ममुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृत एवाग्निं चिनुते प्रजात्यै^४
हिरण्यं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै^५ यदिष्टकाया आर्तुणमनूपदध्यात् पशूनां च यज-

मानस्य च प्राणमपि दध्याद् दक्षिणतः (१) प्राञ्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकं न पशूनां च यजं-
मानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया आर्तृणमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै^६ द्रप्सश्चस्कन्दे-
त्यभि सृशति होत्रास्वेवैनं प्रति छापयति^७ सुचाबुप दधात्या-ज्यस्य पूर्णां कार्मर्यमयीं दध्नः पूर्णा-
मौदुम्बरी-मियं वै कार्मर्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोप धत्ते^८ (२) तुष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषा-
ऽऽसुमर्हति^९ दक्षिणां कार्मर्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीं तस्मादस्या असाबुत्तरीं ऽऽज्यस्य पूर्णां कार्मर्य-
मयीं वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्मर्यो वज्रैणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं
पशवो वै दध्यूर्गौदुम्बरः पशुष्वेवोजै दधाति^{१०} पूर्णे उप दधाति पूर्णे एवैनं- (३)-ममुष्मिंल्लोक उप
तिष्ठते^{११} विराज्यग्निश्चेतव्य इत्याहुः सुग्वै विराज्यत् सुचाबुपदधाति विराज्येवार्गिन् चिनुते^{१२} यज्ञमु-
खेयं यज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाऽसि जिघाऽसन्ति यज्ञमुखः रुक्मो यदुक्मं व्याधारयति यज्ञमुखादेव
रक्षाऽस्यप हन्ति^{१३} पञ्चभिर्व्याधारयति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाऽस्यप हन्त्य^{१४}-क्षया
व्याधारयति तस्मादक्षया (५) पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^{१५} ॥ (वनस्पतयो, दक्षिणतो, धत्त, एनं,
तस्मादक्षया, पञ्च च) ॥ ७ ॥

स्वयमातृणाद्युपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

स्वयमातृणामुप दधातीयं वै स्वयमातृणामेवोप धत्ते^१ ऽञ्चमुप द्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो
प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवार्गि चिनुते^२ प्रथमेष्टकोपधीयमाना पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि
दधाति स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्रावग्निश्चेतव्य इत्या-
हुरेप वा (१) अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्यणस्तस्यै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृतां प्र यच्छेत् तां ब्राह्मणश्चोपदध्याता-
मग्रावेव तदग्निं चिनुते^३ ईश्वरो वा एष अतिमातोर्योऽविद्वानिष्टकामुपदधाति त्रीन् वरान् दद्यात् त्रयो
वै प्राणाः प्राणानां स्तृत्यै द्रावेव देयौ द्वौ हि प्राणावेक एव देय एको हि प्राणः पशु- (२)-र्वा एष यदग्निर्न
खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप दधाति पशूनां धृत्यै^४ द्राभ्यां प्रतिष्ठित्यै^५ काण्डात्काण्डात्
प्ररोहन्तीत्याह काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतिष्ठित्यै-वा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याह साहस्रः
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^६ देवलक्ष्मं वै ज्योतिषिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यं
(३) कामयैत् वसीयान्तस्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योप दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयैत् पापीयान्तस्या-
दित्यधरलक्ष्माणं तस्योप दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान् भवति^७ ज्योतिषिता भवतीमे
वै लोकास्त्योतिष्ठित्यै एव लोकेभ्यो भ्रातृव्यमन्तरेत्यै^८ झिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कुर्मो भुत्वा-
ऽनु प्राप्तप (४) त्यत् कुर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कुर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति^९
मेथो वा एष पशूनां यत् कुर्मो यत् कुर्ममुपदधाति स्वमेव मेधं पश्यन्तः पशव उप तिष्ठन्ते^{१०} श्मशानं वा एतत्
क्रियते यन्मृतानां पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कुर्ममुपदधाति तेनाश्मशानचिद्रास्तव्यो वा एष यत्
(५) कुर्मो^{११} मधु वार्ता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनं^{१२} ग्राम्यं वा एतदन्नं यदध्या-
रण्यं मधु यदध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्तुमयस्यावर्द्धयै^{१३} मही द्यौः पृथिवी च न इत्याह ऽऽभ्यामेवैनमुभयतः

परि गृह्णाति^{१०} प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^{११} पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप दधाति तस्मात् (६)
पुरस्तात् प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते^{१२} यो वा अपर्नाभिर्मग्निं चिनुते यजमानस्य नाभिमु प्र
विशति स एनमीश्वरो हिंसितोऽखलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं चिनुते हिंसायां
औदुम्बरं भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे^{१३} मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्ज
दधाति तस्मात् (७) - नमध्यत ऊर्जा भुञ्जते इयं ब्रवति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सर्मितै- मव हन्त्यन्न-
मेवाक- वैष्णव्यचोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो यज्ञ एव यज्ञं प्रति घ्रापयति^{१४} ॥
(पृष वै, पृष्ठ, - र्य, - संसर्प, - द्वेष यत्, तस्मात्, तस्मात्, सप्तविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

उखाद्युपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

पृषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुन्धे
मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपाऽऽस्महे^१ सिकताभिः पूरय-
त्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे^२ यं कामयेत क्षोभुकः स्यादित्युनां तस्योप
(१) दध्यात् क्षोभुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्नमद्यादिति पूर्णां तस्योप दध्यादनुपदस्यदेवान्नमर्त्ति
सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुप दधाति सवीर्यत्वायो- खाया-
मपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयति^३ व्यृद्धं वा एतत् प्राणैर्मध्यं यत् पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणा (२)
अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान् प्रत्यस्यति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयित्वा प्राणैः समर्धयति^४ दध्ना मधुमिश्रेण
पूरयति मध्व्योऽस्नानीति^५ शृतातङ्क्येन मेध्यत्वाय^६ ग्राम्यं वा एतदन्नं यदध्यारण्यं मधु यद्दधा
मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्याव रुद्धयै^७ पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशूनेवाव रुन्धे^८
यं कामयेतापशुः स्यादिति (३) विष्णुचीनानि तस्योप दध्याद्विषूच एवास्मात् पशून् दधात्यपशुरेव भवति
यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति समीचीनानि तस्योप दध्यात् समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव
भवति^९ पुरस्तात् प्रतीचीनमश्वस्योप दधाति पश्चात् प्राचीनमृषमस्यापशवो वा अन्ये गोअश्वेभ्यः
पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो दधात्ये- तावन्तो वै पशवो (४) द्विपादश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति
यत् पशुशीर्षाण्युपदधात्युमारण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान् पशूञ्चुचममृतं जति
तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयाः सः शुचा हृतोः संपरीर्षमुप दधाति यैव
सर्पे त्विषिस्तामेवाव रुन्धे^{१०} (५) यत् समीचीनं पशुशीर्षैरुप दध्याद् ग्राम्यान् पशून् दधुका स्युर्य-
द्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिरुन्धे या सर्पे न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यां- नथो
खलुपधेयमेव यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुन्धे या सर्पे यद्यजुर्वदति तेन शान्तम् ॥
(उप, प्राणा, इति, पशवो, उव रुन्धे, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

अपस्यानां प्राणभृतामपानभृतां च प्रथमचित्तानुपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

पशुर्वा एष यदग्निर्ऋषिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत् प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अप-
स्या उप दधाति योनाधेव रेतो दधाति^१ पश्चोप दधाति पाङ्क्ताः पशवः पशूनेवास्मै प्र जनयति^२

पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्यां वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति^३ पञ्च पश्चात् (१)
 प्राचीरुप दधाति पश्चाद्वै प्राचीनं^५ रेतो धीयते पश्चादेवासमै प्राचीनं^५ रेतो दधाति^५ पञ्च पुरस्तात् प्रती-
 चीरुप दधाति पञ्च पश्चात् प्राचीस्तस्मात् प्राचीनं^५ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते पञ्चोत्तरतश्छ-
 न्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहर्त इयं वा अग्नेरतिदाहादविमेत् सैता
 (२) अपस्या अपश्यत् ता उपाधत्त ततो वा इमां नात्यदहृद्यदपस्या उपदधात्यस्या अनतिदाहायो-
 वाच हेयमददित् स ब्रह्मणाऽहं यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना एवं वेददिति प्राणभृत उप दधाति
 रेतस्येव प्राणान् दधाति तस्माद्वदनं प्राणान् पश्यन्नुपवन् पशुर्जायते^५ इयं पुरो (३) भुव इति पुर-
 स्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधाराय दक्षिणा विश्वकर्मेति दक्षिणतो मन एवैताभिर्दाधाराय पश्चाद्वि-
 श्वव्यचा इति पश्चाच्चक्षुरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तरात् सुवरित्युत्तरतः श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्यु-
 परिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधारे^५ दशदशोप दधाति सर्वीर्यवयो^{११} क्षणयो-- (४)--प दधाति तस्मादक्षण्या
 पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^{१२} याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आध्रौद्या दक्षिणा ताभिर्मरद्वाजो याः
 प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा^{१३} य एवमेतासामृद्धि वेद-
 ध्रौत्येव य आसामेवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति य आसामेवं कृप्ति वेद कल्पते (५) ऽस्मै य आसा-
 मेवमायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति य आसामेवं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति^{१४} प्राणभृत उपधाय संयत
 उप दधाति प्राणानेवासिन् धित्वा संयज्जिः सं यच्छति तत् संयतां संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति
 तस्मात् प्राणापानौ सं चरतो^{१५} विषूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ^{१६} यद्वा अग्नेरसंयत-
 (६)--मसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्योऽग्निर्यत् संयत उप दधाति समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकं--स्यविर्वयः
 कृतमयानामित्याह वयोभिरेवायानव रुन्धेऽयैर्वयांसि^{१७} सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति तस्मादयं सर्वतः पवते^{१८} ॥
 (पश्चात्, -देताः, पुरो, ऽक्षण्या, कल्पते, ऽसंयतं, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ १० ॥

अश्वमेधे अश्वशरीरे सूचीमी रेखाकरणम् ॥ अनुष्टुप्; ६ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्या सह । बृहत्युष्णिहां ककुत् सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥
 द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा ।
 सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥
 महानाग्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः । मेव्या विद्युतो वाचः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥
 रजता हरिणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्मभिः । अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥
 नारी- (१)-स्ते पत्नयो लोम वि चिन्वन्तु मनीषया ।
 देवानां पत्नीर्दिशः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥
 कुविदुङ्ग यवमन्तो यवै चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
 इहहृषां कृणुत भोजनानि ये बहिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥ (नारी, -चिश्च) ॥ ११ ॥

अश्वस्य त्वक्छेदनम् ॥ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

कस्त्वा छयति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिष्यति । क उ ते शमिता क्विः ॥

ऋतवस्त ऋतुघा परुः शमितारो वि शासतु ।

संवत्सरस्य धार्यसा शिमीभिः शिष्यन्तु त्वा ॥

दैव्या अध्वर्यवस्त्वा छयन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिष्यन्तैः ॥

अर्धमासाः परुषि ते मासाश्छयन्तु शिष्यन्तः ।

अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टः (१) सृदयन्तु ते ॥

पृथिवी ते ऽन्तरिक्षेण वायुश्छिद्रं भिषज्यतु । द्यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुर्यो ॥

श ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्वरेभ्यः । शमस्थभ्यो मज्जभ्यः शमु ते तुनेव भुवर्त ॥

(विलिष्टं, त्रिंशच्च) ॥ १२ ॥

[विष्णुसुक्ता ३४२ । अक्षपते २९२ । यावतो ३४७ । वि १९८ । पुरुषमात्रेणा-३२५ । ग्ने २७० । ब्रह्म २५५ । स्वय-३७७ । मेवां २९४ । पशु- ३३५ । गायत्री ८० । को ८० । द्वादश ॥ ३१९५]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

चितीनां निरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

आश्विनी-ऋतव्या-प्राणभृत्-अपस्या-वयस्या-ख्येष्टकोपधानविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽह्वैतस्य क्रियते किं वा न यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरूपं दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताम्यामेवासमै भेषजं करोति पञ्चोप दधाति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्यै भेषजं करोत्यु-तव्या उप दधात्यृतुनां कृष्यै (१) पञ्चोप दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान् कल्पयति समानप्रभृतयो भवन्ति समानोर्दकास्तस्मात् समाना ऋतवै एकेन पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत् उप दधात्यृतुष्वेव प्राणान् दधाति तस्मात् समानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैनो-नेष वै वायुर्यत् प्राणो यदृतव्या उपधार्य प्राणभृत् (२) उपदधाति तस्मात् सर्वानृतूननु वायुरा वरीवर्ति वृष्टिसनीरूपं दधाति वृष्टिमेवाव रुधे यदेकधोपदध्यादेकमृतुं वर्षेदनुपरिहारः सादयति तस्मात् सर्वानृतून वर्षति यत् प्राणभृत् उपधार्य वृष्टिसनीरूपं दधाति तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते पशवो वै वयस्या नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तैऽप एवाभि समनसो (३) यं कामयेतापशुः स्यादिति वयस्यास्तस्योपधायपस्या उप दध्यादसंज्ञानमेवास्यै पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं कामयेत् पशुमान्त्स्यादित्यपस्यास्तस्योपधाय वयस्या उप दध्यात् संज्ञानमेवास्यै पशुभिः करोति पशुमानेव भवति चतस्रः पुरस्तादुप दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे कृष्णे (४) मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात् पुरस्तामूर्धो पञ्च दक्षिणायाः

[२१४]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

श्रोण्यामुप दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात् पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात् प्रवणः पुरुं—वस्तो वय इति दक्षिणेऽङ्गस्य
उप दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरे ऽङ्गस्यैव प्रति दधाति^{१०} व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उप दधाति
सिंहो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीथिं दधाति^{११} पुरुषो वय इति (५) मध्ये तस्मात् पुरुषः पशुनामधिपतिः^{१२} ॥
(क्लृप्त्यै, प्राणभृतः, समनसः, कृष्णे, इति, पञ्च च) ॥ १ ॥

स्वयमातृणा-दिश्या-प्राणभृत्-बृहती-वालखिल्याख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

इन्द्राग्नी अव्ययमानामिति स्वयमातृणामुप दधातीन्द्राग्निभ्यां वा इमौ लोकौ विधृतावनयौलोकयो-
विधृत्या अर्धृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्याहेन्द्राग्नी वै देवानामोजो-
भृतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै^१ स्वयमातृणामुप दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृणा ऽन्तरिक्षमेवोप-
धत्ते^२ ऽश्वमुप (१) प्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथौ प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते^३
स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथौ सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै^४ देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां
दिशः समन्वीयन्त त एता दिश्या अपश्यन् ता उपादधत् तामिवै ते दिशोऽहश्चन्द्रं यदिश्या उपदधाति
दिशां विधृत्यै^५ दश प्राणभृतः पुरस्तादुप (२) दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव
पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्तात् प्राणां ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप दधाति तस्मात् प्राणानां वाग्योतिरुत्तमां
दशोप दधाति दशाक्षरा विराड् विराट् छन्दसां ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्ताज्ज्योतिरुपा-
ऽऽस्महे^६ छन्दांसि पशुष्वजिमयुस्तान् बृहत्युदजयत् तस्माद्बाहताः (३) पशव उच्यन्ते^७ मा छन्द-
इति दक्षिणत उप दधाति तस्मादक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात् प्रतिष्ठित्या अग्निर्देवते-
त्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति^८ षट्त्रिंशत् संपद्यन्ते
षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बाहताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशूनव रुन्धे बृहती छन्दसां स्वाराज्यं परीयाय
यस्यैता (४) उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं^९ सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुप दधाति सप्त पश्चात् सप्त
वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाञ्चौ प्राणानां सवीर्यत्वाय^{१०} मूर्धाऽसि राडिति पुरस्तादुप दधाति यन्त्री
राडिति पश्चात् प्राणानेवास्मै समीचो दधाति^{११} ॥ (उपो, - पु, बाहता, एता, - श्रुत्विंशच्च) ॥ २ ॥

अक्षययास्तोमीयोपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

देवा वै यद्यज्ञे ऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एता अक्षययास्तोमीया अपश्यन् ता अन्यथाऽनूच्या-
न्यथोपादधत् तदसुरा नान्ववायन् ततो देवा अमवन् पराऽसुरा यदक्षययास्तोमीया अन्यथाऽनूच्यान्यथो-
पदधाति भ्रातृव्यामिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यां—शुक्लिवृदिति पुरस्तादुप दधाति यज्ञ-
मुखं वै त्रिवृ- (१) यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति^१ व्योम सप्तदश इति दक्षिणतोऽङ्गं वै व्योमाङ्गं
सप्तदशोऽङ्गमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनाङ्गमद्यते^२ धरुणं एकविंश इति पश्चात् प्रतिष्ठा वा एक-
विंशः प्रतिष्ठित्यै^३ भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भान्त ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते
तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति^४ प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्ता- (२) -दुप दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यज्ञ-
मुखे वि यातयत्यै—भिवर्तः सविंश इति दक्षिणतोऽङ्गं वा अभिवर्तोऽङ्गं सविंशोऽङ्गमेव दक्षिणतो

धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते^{१०} वचो द्वाविंश इति पश्चाद्यद्विंशतिर्द्वे तेन विराजौ यद् द्वे प्रतिष्ठा तेन विराजैरेवामिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति^{११} तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात् सव्यो (३) हस्तयोस्तपस्वितरो^{१२} योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप दधाति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखं यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति^{१३} गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नं पञ्चविंशोन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते^{१४} ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एवैव लोकेषु प्रति तिष्ठति^{१५} सम्भरणस्त्रयोविंश इत्यु- (४) -त्तरतस्तस्मात् सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः^{१६} क्रतुरेकत्रिंश इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति^{१७} ब्रह्मस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रह्मस्य विष्टपं ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽधो ब्रह्मवर्चसितरः^{१८} प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै^{१९} नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो वै (५) लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^{२०} ॥ (त्रिवृत्, पुरस्तात्, सव्य, इति, वै, पञ्च च) ॥ ३ ॥

अक्षण्यास्तोमीया-सृष्टि-व्युष्ट्याख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्यज्ञमुखं दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्म यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति^१ नृचक्षसां भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवांसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता जाता-यैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्जातोऽन्नमन्ति जनित्रं स्पृतं सप्तदशः स्तोम इत्याह्वाणं वै जनित्र- (१) -मन्त्रं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते^२ मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात् प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवास्मिन् दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्यै^३ इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः पञ्चदश (२) ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति^४ वसूनां भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै वसवो यज्ञमुखं रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्या-दित्यानां भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते^५ ऽदित्यै भागो (३) ऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै^६ देवस्य सवितुर्भागो ऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽधो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति प्रसृत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सानिः प्रसृता धृत्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धृत्रो (४) यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति^७ यावानां भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावो अर्धमासा अयावास्तस्मादक्षिणावृत्तो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते^८ ऋभुणां भागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै^९ विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय तस्माद्विमौ लोकौ समावर्द्धीर्यौ (५) यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्याऽस्य मुख्यौ जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतोऽत्यन्नमाऽस्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात् प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत ओजस्व्येव भवत्याऽस्यौजस्वी जायते^{१०} ऽको वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छ्रुत्वा यदेषा विधा (६)

विधीयतेऽर्क एव तद्वर्क्यमनु वि धीयते^{१३} । अत्यन्तमाऽस्यान्नादो जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेदै सृष्टीरुप दधाति यथासृष्टमेवाव रुन्धे^{१४} न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन् ता उपादधत् ततो वा इदं (७) व्यौच्छद्यस्यैता उपधीयन्ते व्यैवासा उच्छत्यथो तम एवाप हते^{१५} ॥ (वै जनित्रं, पञ्चदशो, ऽदित्यै भागो, वै धर्मः, समावर्द्धीर्यौ, विधा, ततो वा इदं, चतुर्दश च) ॥ ४ ॥

असपत्ना-विराट्-स्तोमभागाख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्ने जातान् प्र णुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुप दधाति जातानेव भ्रातृव्यान् प्र णुदते^१ सहसा जातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते^२ चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरैः षोडशः स्तोम इत्यु-त्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मा- (१)-दुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति^३ वज्रो वै चतु-श्चत्वारिंशो वज्रः षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च भ्रातृव्यान् प्रणुद्य वज्र-मनु प्र हरति स्तृत्यै^४ पुरीषवर्ती मध्य उप दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते^५ सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति य एवं वेदै-^६ता वा असपत्ना नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्ते (२) नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराज उत्तमायां चित्यामुप दधाति विराजमेवोत्तमां पशुषु दधाति तस्मात् पशुमानुत्तमां वाचं वदति^७ दशदशोप दधाति सवीर्यत्वायां^८ क्षण्योप दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^९ यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन् तैर्देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेनर्षयो (३) ऽश्वास्यन् ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसाऽपश्यन् तेभ्य एता इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत् तामिवै ते सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यज-मानः सुवर्गं लोकमेति^{१०} यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः स्तोमभागैरेवासृजत् यत् (४) स्तोम-भागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते^{११} बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै^{१२} सप्तसप्तोप दधाति सवीर्यत्वाय तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै^{१३} ॥ (उत्तरतो धत्ते तस्मा-दुपधीयन्तु, ऋषयो, ऽसृजत् यत्, त्रिचत्वारिंशश्च) ॥ ५ ॥

स्तोमभागाख्योपधानविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रश्मिरित्येवाऽऽदित्यमसृजत् प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति दिवं सन्धिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टम्म इति वृष्टिं प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वसून् प्रक्रेत इति रुद्रान्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृ-स्तन्तुरिति प्रजाः पृतनाषाडिति पशून् रेवदित्योषधी-^१रमिजिदसि युक्तग्रावे- (१)-न्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वे-त्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदमिजित्यै ताः प्रजा अपप्राणा असृजत् तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्य-न्तेत्यपानं स्रसर्प इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रं^३ ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन् तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात् ताः प्रजा मिथुनी (२) भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सरोहो-ऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राजनयत् ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन् ता वसुकोऽसि वेषधिरसि वस्य-

ष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकोऽसि वेपथिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु
प्रतिष्ठापयति^६ सात्माऽन्तरिक्षं (३) रोहति सप्राणोऽमुष्मिँल्लोके प्रति तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां
भवति य एवं वेद^७ ॥ (युक्तप्राणा, प्रजा मिथुनं, -न्तरिक्षं, द्वादश च) ॥ ६ ॥

नाकसत्-चोडा-स्वयमातृणा विकर्णानामुपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

नाकसद्भिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तन्नाकसदा नाकसत्त्वं यन्नाकसद उपदधाति नाकसद्भिरेव
तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति^१ सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति^२ यज-
मानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसद उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते^३ पृष्ठानां वा एतत् तेजः
संभृतं यन्नाकसदो यन्नाकसद (१) उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽव रुन्धे^४ पञ्चचोडा उप दधात्यप्सरसं
एवैनमेता भुता अमुष्मिँल्लोक उप शेरेऽथो तनूपानीरेवैता यजमानस्य यं द्विष्यात् तमुपदधद्वयाये-
देताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्यु—त्तरा नाकसद्भ्य उप दधाति यथा जायामानीय
गृहेषु निषादयति तादगेव तत् (२) पश्चात् प्राचीमुत्तमामुप दधाति तस्मात् पश्चात् प्राची पत्न्यन्वास्ते
स्वयमातृणां च विकर्णी चोत्तमे उप दधाति प्राणो वै स्वयमातृणाऽऽयुर्विकर्णी प्राणं चैवाऽऽयुश्च
प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात् प्राणश्चाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ^५ नान्यामुत्तरामिष्टकामुप दध्याद्यन्या-
मुत्तरामिष्टकामुपदध्यात् पशूनां (३) च यजमानस्य च प्राणं चाऽऽयुश्चापि दध्यात् तस्मान्नान्योत्तरेष्ट-
कोपधेया^६ स्वयमातृणामुप दधात्यसौ वै स्वयमातृणाऽमूमेवोप धत्ते^७ ऽश्वमुप प्रापयति प्राण-
मेवास्यो दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिर्नैवाग्निं चिनुते^८ स्वयमातृणा भवति प्राणाना-
मुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यो एषा वै (४) देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपद-
धाति देवानामेव विक्रान्तिमु वि क्रमते उत्तरत उप दधाति तस्मादुत्तरत उपचारोऽग्निं^९ वीयुमती
भवति समिद्धयै^{१०} ॥ (नाकसद, -स्तत्, पशूना, -मेवा वै, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

छन्द आख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

छन्दाऽस्युप दधाति पशवो वै छन्दाऽसि पशूनेवाव रुन्धे छन्दाऽसि वै देवानां वामं पशवो वाममेव
पशूनव रुन्ध एताऽह वै यज्ञसेनश्चैत्रियायणश्चितिं विदां चकार तथा वै स पशूनवरुन्ध यदेतामुपदधाति
पशूनेवाव रुन्धे गायत्रीः पुरस्तादुप दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव (१) मुखतो धत्ते^१ मूर्धन्वती-
र्भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति^२ त्रिष्टुभ उप दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते^३
जगतीरुप दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाव रुन्धे ऽनुष्टुभ उप दधाति प्राणा वा अनुष्टुप् प्राणाना-
मुत्सृष्ट्यै^४ बृहतीरुणिहाः पङ्क्तीरक्षरपङ्क्तीरिति विष्टुरूपाणि छन्दाऽस्युप दधाति विष्टुरूपा वै पशवः
पशव- (२) छन्दाऽसि विष्टुरूपानेव पशूनव रुन्धे^५ विष्टुरूपमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ
चैना एवं वेदा—तिच्छन्दसमुप दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाऽसि सर्वैर्मिरेवैनं छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म
वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्ष्मैवैनं समानानां करोति^६ द्विपदा उप
दधाति द्विपाद्यजमानः (३) प्रतिष्ठित्यै^७ ॥ (तेज एव, पशवः पशवो, यजमान, एकं च) ॥ ८ ॥

सयुक्-मण्डल-विश्वज्योतिः संश्लेषकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यत् सयुजो नोपदध्याद् देवता अस्याग्निं वृज्जीरन् यत् सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं चिनुते नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावभिः सन्तत एवमेवैताभिर्ऋग्भिः सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् ता अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव (१) लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उप दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा देवपुरा एव प्र विशति नाऽऽर्तिमाच्छत्यग्निं चिक्यानो विश्वज्योतिष उप दधातीमानेवैताभिर्लोकान् ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाधत्येता वै देवताः सुवर्ग्यास्ता एवा- (२)-न्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति ॥ (सुवर्गमेव, ता एव, चत्वारि च) ॥ ९ ॥

वृष्टिसनि-संयानी-आदित्या-घृता-यशोदाख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रुन्धे यदेकधोपदध्यादेकमृतं वर्षेदनुपरिहारं सादयति तस्मात् सर्वानृतं वर्षति पुरोवातसनिंसीत्याहैतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे संयानीभिर्वै देवा इमाँल्लोकान्तसमयुस्तत् संयानीनां संयानित्वं यत् संयानीरुपदधाति यथाऽप्सु नावा संयात्येव- (१)-मेवैताभिर्यजमान इमाँल्लोकान्तं याति प्लवो वा एषोऽग्रेयत् संयानीर्यत् संयानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्नय उप दधात्यै-त यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निं हरन्त्यहंत एवास्याग्निं रादित्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतं भूत्यै प्रति जुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोत्यादित्या (२) एवैनं भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्याऽऽदित्यो रुचमादत्ते योऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवास्मिन्नादित्यो रुचं दधाति यथाऽसौ देवानां रोचत एवमेवैष मनुष्याणां रोचते घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्य- (३)-थो तेजसां अनुपरिहारं सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन् तेजो दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत् स यज्ञासा व्यार्धत् स एता यशोदा अपश्यत् ता उपाधत्ता तामिर्वै स यश आत्मन्नधत्त यद्यशोदा उपदधाति यश एव तामिर्यजमान आत्मन् धत्ते पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति ॥ (एवं, प्राप्नोत्यादित्या, अर्धयत्ये, -कान्नपन्चाशच्च) ॥ १० ॥

भूयस्कृन्-अग्नीरूपा-द्रविणोदा-आयुष्या-अग्निहृदया-ऋतव्याख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् कनीयांसो देवा आसन् भूयांसोऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अपश्यन् ता उपाधत्त भूयस्कृदसीत्येव भूयांसोऽभवन् वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृदसीतीमामजयन् प्राच्यसीति प्राचीं दिशमजयन्नुर्ध्वाऽसीत्यमूमजयन्तर्दिक्षु सदस्यन्तर्दिक्षे सीदेत्यन्तर्दिक्षमजयन् ततो देवा अभवन् (१) पराऽसुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यमीमाँल्लोकान् जयति भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्य-प्सुपदसि ज्येनसदसीत्याहैतद्वा अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमव रुन्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीत्याहे-मानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुते आयुष्या उप दधात्यायुरेवा- (२)-स्मिन् दधात्यै-मे यत् ते परं हन्तामेत्याहैतद्वा अग्नेः प्रियं धाम प्रियमेवास्य धामोपाऽऽप्नोति तावेहि स रंभावहा इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येध्यन् इत्याहेष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहं-तेव्या

का० ५, प्र० ३-४, अनु० ११-१२, १]

इष्टकात्रयाभिधानम्

[२१९]

उप (३) दधात्येतद्वा ऋतुनां प्रियं धाम यद्वत्तव्या ऋतुनामेव प्रियं धामाव रुन्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाऽऽप्नोति ॥ (अमव, - न्नेवो, - प, पङ्क्तिश्च) ॥ ११ ॥

अश्वमेधविधिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेरक्षयश्चयत् तत् पराऽपतत् तदश्वोऽभवद्यदश्वयत् तदश्वस्याश्वत्वं तद्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यद-
धुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्वं एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रार्थयतिः
सर्वस्य भेषजः सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अतरन्नपि वा एतेन ब्रह्महत्यामतरन्त्सर्वं पाप्मानं (१)
तरति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं वेदो-त्तरं वै तत् प्रजापतेरक्षयश्चयत् तस्मा-
दश्वस्योत्तरतोऽव द्यन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनां^३ वैतसः कटो भवत्यप्सु योनिर्वा अश्वोऽप्सुजो वैतसः
स्व एवैनं योनौ प्रति प्रापयति चतुष्टोमः स्तोमो भवति सरङ्ग वा अश्वस्य सक्थ्याऽवृद्धत् (२)
तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वार्य ॥ (सर्वं पाप्मानं, - मवृद्धत्, द्वादश च) ॥ १२ ॥

[उत्पन्नयज्ञ २५५ । इन्द्राग्नी २३४ । देवा २५५ । अग्ने-३६४ । रत्ने-२४३ । रुहिम-१६२ । -नौकुसज्जि-२२२ । इच्छन्दाः से १५१ । सर्वाभ्यो १०४ । वृष्टिसनी-१९९ । देवासुराः १७६ । प्रजापते- ११२ । द्वादश ॥ २४७७]

[इति पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टकात्रयाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इन्द्रतनु-यज्ञतनु-नक्षत्राख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

देवासुराः संयन्ता आसन् ते न व्यजयन्त स एता इन्द्रस्तनूरपश्यत् ता उपाधत्ता तामिर्वै स तनुव-
मिन्द्रियं वीर्यमात्मनश्चत्त ततो देवा अमवन् पराऽसुरा यद्विन्द्रतनूरुपदधाति तनुवमेव तामिरिन्द्रियं वीर्यं
यजमान आत्मन् धत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निः सतनुं चिनुते भवत्यात्मना पराऽस्य आतृव्यो (१) भवति
यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् तमवृद्धं नाशकुवन् त एता यज्ञतनूरपश्यन् ता उपाधत्ता तामिर्वै ते यज्ञमवार्द्धत्
यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव तामिर्यजमानोऽव रुन्धे^३ त्रयस्त्रिंशत्मुप दधाति त्रयस्त्रिंशद्दे देवता
देवता एवाव रुन्धे ऽथो सात्मानमेवाग्निः सतनुं चिनुते^३ सात्माऽमुष्मिँलोके (२) भवति य एवं वेदं
ज्योतिष्मतीरुप दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधात्येतामिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति तामिरेवैनं^४ समिन्ध उभयो-
रस्मै लोकयोज्योतिर्भवति^५ नक्षत्रेष्टका उप दधात्येतानि वै दिवो ज्योतींषि तान्येवाव रुन्धे^६ सुकृतां
वा एतानि ज्योतींषि यज्ञक्षत्राणि तान्येवाऽऽप्नोत्यथो अनुकाशमेवैतानि (३) ज्योतींषि कुरुते सुवर्ग-
स्य लोकस्यानुख्यात्यै^७ यत् सःस्पृष्टा उपदध्यादृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः पर्जन्यः स्यादसंस्पृष्टा
उप दधाति वृष्ट्या एव लोकं करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुप दधाति पश्चा-
दन्याः प्राचीस्तस्मात् प्राचीनानि च प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते ॥ (आतृव्यो, लोक, एवैतान्ये, - क-
वारि-१३३७) ॥ १ ॥

ऋतव्य-वैश्वदेवाख्येष्टकोपधानं, प्रोक्षणविधिश्च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

ऋतव्या उप दधात्यृतुनां कृत्यै द्वन्द्वमुप दधाति तस्माद् द्वन्द्वमुतवो' ऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वन्द्वमन्यासु चित्तीषूप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या' अन्तःश्लेषणं वा एता-
श्चित्तीनां यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति चित्तीनां विधृत्या' अवकामनूप दधात्येषा वा अग्नेर्योनिः सयोन-
-(१)-मेवाग्निं चिनुते उवाच ह विश्वामित्रोऽददित् स ब्रह्मणाऽन्नं यस्यैता उपधीयान्ते य उ चैना
एवं वेददिति' संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च पूर्वाश्रितयो भवन्त्यथ-
पृष्ठां चितिं चिनुते षड् वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्ये-ता चा (२) अधिपत्नी-
र्नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव समानानां भवति' यं द्विष्यात् तमुपदधद् ध्यायेदेताभ्य एवैनं
देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छेत्त्य-ङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत् तासृ-
पिभ्यः प्रत्यौहन् तद्विरण्यमभवच्चद्विरण्यश्लकैः प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवासमै करोत्य-
(३)-थो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति' साहस्रवता प्रोक्षति साहस्रः
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या' इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्तिवत्याह धेनूरेवैनाः कुरुते ता एनं कामदुघा
अमुत्रामुष्मिँल्लोक उप तिष्ठन्ते' ॥ (सयोनि, -मेवा वै, करोत्ये-काञ्चत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

शतरुद्रीयहोमविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतहि जातो यहि सर्वश्रितः स यथा वत्सो जातः स्तनं प्रेक्षत्येवं वा एष
एतहि भागधेयं प्रेक्षति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भाग-
धेयैर्नैवैनं शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्यध्वर्युनं यजमानो' यद् ग्राम्याणां पशूनां (१) पर्यसा जुहुयाद्
ग्राम्यान् पशुञ्जुचाऽप्येद्यदरण्यानामारण्यान् जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयाद् गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्
पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यां-नथो खल्वाहुर्नाहुतिवै जर्तिलाश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषां
यदजाऽऽहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽरण्यां-नङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो (२) ऽजायां
धर्मं प्राप्तिञ्चन्त्सा शोचन्ती पूर्णं पराऽजिहीत सोऽऽर्कोऽभवत् तदकस्यार्कत्वमर्कपूर्णं जुहोति सयो-
नित्वायो-दङ् तिष्ठन् जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिक् स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां
जुहोत्यन्तत एव रुद्रं निरवदयते' त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्समावद्वीर्यान्
करोती-यत्यग्ने जुहोत्य-(३)-थेयत्यथेयति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति' तिस्र
उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट् सं पचन्ते षड् वा ऋतवः ऋतुभिरेवैनं शमयति' यदनुपरिक्रामं जुहुयाद्-
न्तरवचारिणं रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाऽहं दिशि रुद्रः कस्यां वेत्यनुपरिक्राममेव हौतव्यमपरि-
वर्गमेवैनं शमयत्येता (४) वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरेवैनं सुवर्गं
लोकं गमयति' यं द्विष्यात् तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमाच्छेति' ॥
(पशूनां, यन्तो, जुहोति, शमयति, त्रिंशच्च) ॥ ३ ॥

परिषेचन-विकर्षणविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अश्मजूर्जमिति परिषिञ्चति मूर्जपत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनं तृतोऽक्षुध्पन्नशोचन्नमुष्मिंशोक उप
तिष्ठते तर्पयति प्रजया पशुमिष्य एवं वेदं तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सः१२३४५ इत्याहानं वा ऊर्गं
मरुतोऽन्नमेवाव रुन्धे^३ अश्मंस्ते क्षुद्रं तु ते शु-(१)-गृच्छतु यं द्विष्म इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा
च शुचा चार्पयति^४ त्रिः परिषिञ्चन् पर्येति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं१ शमयति^५ त्रिः पुनः
पर्येति षट् सं पद्यन्ते षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवास्य शुचं१ शमयत्य^६—पां वा एतत् पुष्पं यद्वेतसोऽपा१
(२) शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं१ शमयति^७
यो वा अग्निं चितं प्रथमः पशुरधिकारमतीश्वरो वै त१ शुचा प्रदहो मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनाम-
नुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु तमेव शुचाऽर्पयत्य^८—ग्रामिर्वि कर्षत्य-(३)-
ष्टाक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं१ शमयति^९ पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नैनेवास्य
शुचं१ शमयति^{१०} मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं काष्ठी उपानद्वावुर्मुञ्चते ब्रह्मणैव
मृत्योरन्तर्धत्ते^{११} अन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुर्न्यासमुपमुञ्चतेऽन्यां नान्त-(४)-रेव मृत्योर्धत्तेऽवाचाद्यं१
रुन्धे^{१२} नमस्ते हरसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयांसमुपचरन्त्य^{१३}—न्यं तै अस्मत् तपन्तु हेतय
इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचाऽर्पयति^{१४} पावको अस्मभ्यं१ शिवो भवेत्याहानं वै पावकोऽन्नमेवाव
रुन्धे^{१५} द्वाभ्यामग्निं क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्यां१ शान्त्यै^{१६} ॥ (शु, -वन्तसोऽपा-मष्टाभिर्वि कर्षति,
नान्त, -रेकान्नपञ्चाशच्च) ॥ ४ ॥

व्याघारण-वैश्वकर्मणाहुतिविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमारभते^१ ऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवो-
ऽङ्गानि प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै^२ यद्वपट्कुर्याद्वातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षा१सि यज्ञं१ हन्तु-
र्वडित्याह परोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं१ रक्षा१सि घ्नन्ति हुतादो वा
अन्ये देवा (१) अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान् प्रीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति
हुतादश्चैव देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानं प्रीणन्ति दध्नेव हुतादः प्रीणाति मधुपा अहुतादो ग्रास्यं
वा एतदन्नं यद्ध्यारण्यं मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुद्ध्यै^३ मुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यो (२)
वै मुमुष्टिः संयोनित्वायै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाति^४ वि वा
एष प्राणैः प्रजया पशुमिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिकारमति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन् धत्ते
वचोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वचैः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन् धत्त इन्द्रो वृत्रमहन् तं
वृत्रो (३) हुतः षोडशभिर्भोगैरसिनात् स एतामग्नयेऽनीकवत् आहुतिमपश्यत् तामजुहोत् तस्याभिरनी-
कवान्स्तेन भागधेयेन प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यदग्नयेऽ
नीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्स्तेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
निर्मुच्यते^५ यं कामयेत् चिरं पाप्मनो (४) निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं काम-

यैत ताजक् पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयात् ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सुक्ताभ्यां जुहोति नानैव सुक्तयोर्वीथे दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै^{११} ॥
(देवाः, प्राजापत्यो, वृत्र, -श्चिरं पाप्मने, -श्चत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

समिदाधान-अग्निप्रणयन-होतुरप्रतिरथजपविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

उदैनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतैऽवसं करोति तादृगेव तत् तिस्र आ दधाति त्रिवृद्धा अग्निर्वाग्नेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यो^१ दुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यु^२ दु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणै- (१)-रेवैनमुद्यच्छते^३ ऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं^४ समर्धयति^५ पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवी-रित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवते^६ ऽपामिति दुर्मतिं वाधमाना इत्याह रक्षसामपहृत्यै^७ रायस्पोषे यज्ञ-पतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः (२) पशून्वाव रन्ध्रे^८ पृडभिर्हरति षड् वा ऋतव ऋतु-भिरेवैनं^९ हरति^{१०} द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपहृत्यै^{११} सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तादित्याह प्रसूत्यै^{१२} ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव रन्ध्रे^{१३} देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा एतदप्रतिरथमपश्यन् तेन वै तै प्रत्य- (३)-सुरानजयन् तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो होताऽन्वाहप्रत्यैव तेन यजमानो भ्रातृव्यान् जयत्यथो अनभिजितमेवाभि जयति^{१४} दशर्चं भवति दशाक्षरा विराड् विराजेमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराड् विराड् विरा-ज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यै-सदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवा ऽऽग्नीध्रमाग्नीध्रे (४) ऽश्मानं नि दधाति सत्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^{१५} विमानं एव दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते^{१६} मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मेत्याहान्नं वै पृश्न्यन्नमेवाव रन्ध्रे^{१७} चतसृभिरा पुच्छादेति चत्वारि छन्दांसि छन्दा-भिरेवे^{१८} न्द्रं विश्वा अवीवृध्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते^{१९} वाजानां सत्पतिं पति- (५)-मित्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रन्ध्रे^{२०} सुस्रह्यं देवा आ च वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुस्रं प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते^{२१} यक्षदग्निर्देवो देवा आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै^{२२} वाजस्य मा प्रसवेनोद्गामेणोदग्रभी-दित्याहसौ वा आदित्य उद्यक्षुद्गाम एष (६) निम्रोचन् निग्राभो ब्रह्मणैवाऽऽत्मानमुद्रुहति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि गृह्णाति^{२३} ॥ (प्राणैः, पोषो, प्रत्या, -ग्नीध्रे, पति, -मेव, दश च) ॥ ६ ॥

चित्यारोहणं तत्राग्नि-निक्षेपादि च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते^{२४} क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवै-तया लोकान् क्रमते^{२५} पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्समारोहति^{२६} सुवर्य-न्तो नापेक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यै-मे प्रेहि (१) प्रथमो देवयतामित्याहोभयैवेवैतया देव-मनुष्येषु चक्षुर्दधाति^{२७} पञ्चभिरधि क्रानति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्गं लोकमेति^{२८} नक्तो-पासेति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेराप्यै^{२९} तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवाव (२) रन्ध्रे^{३०} दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं स्वयमातृण्यायां

जुहोत्यूर्ग्वै दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातुण्णाऽमुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामं—
 स्तिसुभिः सादयति त्रिवृद्धा अग्निर्यावाँनेवाग्निस्तं प्रतिष्ठां गमयति^१ प्रेक्षो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौ-
 दुम्बरीमा दधात्येवा वै सुमी कर्णकावत्येतयाह स्म (३) वै देवा असुराणां शततर्हां स्तृहन्ति यदे-
 तया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतर्घ्नां यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति स्तृत्या अछम्यत्कारं^२ विधेम
 ते परमे जन्मन्न इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्धे^३ तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमी-
 मयीं शान्त्या^४ अग्निर्वी ह वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाऽग्निं दुहे तां (४) सवितुर्वरेण्यस्य चित्रा-
 मित्याहैष वा अग्नेदोहं^५ स्तमस्य कर्ण एव श्रायसोऽवेत् तेन ह सैनं स दुहे^६ यदेतया समिधमा-
 दधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे^७ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य सामानि प्रीणति^८
 पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते—(५)—राष्ट्र्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
 असृजत प्रजानां सृष्ट्या^९ अग्निर्देवेभ्यो निलायत स दिशोऽनु प्राविशज्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्
 दिग्भ्य एवैनमव रुन्धे^{१०} दधा पुरस्ताज्जुहोत्यार्ज्येनोपरिष्ठात् तेजश्चैवासां इन्द्रियं च समीचीं दधाति^{११}
 द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षा—(६)—देव वैश्वा-
 नरमव रुन्धे^{१२} यत् प्रयाजानूयाजान् कुर्याद्विकस्तिः सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै^{१३}
 राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्मरुतो वैश्वानरं हुत्वा मारुतान् जुहोति राष्ट्र एव विशमनुं वध्नात्यु—चैवैश्वानर-
 स्याऽऽश्रावयत्युपांशु मारुतान् जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमति वदति^{१४} मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां
 विशो देवविशेनैवासमै मनुष्यविश—(७)—मव रुन्धे^{१५} सप्त भवन्ति सप्तर्णा वै मरुतो गणश एव विश-
 मव रुन्धे^{१६} गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्तमानं करोति^{१७} ॥ (इष्टा, - व, स्म, ता, प्रजा-
 पतेः, साक्षा, - मनुष्यविश, - मेकविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

वसोर्धाराविधानम् ॥ अग्निकर्षिः ।

वसोर्धारां जुहोति वसोर्मे धाराऽसदिति वा एषा ह्ययते घृतस्य वा एनमेषा धाराऽमुष्मिँल्लोके पिब-
 मानोप तिष्ठतं आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धे^१ ऽथो
 कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्धे^२ यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि (१) छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य
 जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यं वि छिन्नति^३ यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं सं तनूयामिति संततां तस्य
 जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यं सं तनोति^४ द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्स-
 रेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे^५ ऽन्नं च मेऽक्षुच्च म इत्याहैतद्वा (२) अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमव रुन्धे^६
 ऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्धे^७ ऽधेन्द्राणि जुहोति देवता
 एवाव रुन्धे यत् सर्वेषामर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तम इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवासिन्धु-
 परिष्ठाद् दधाति^८ यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो (३) वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य
 रूपं रूपेणैव यज्ञमव रुन्धे^९ ऽवमृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म
 इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^{१०} ऋक् च मे सामं च म इत्याहै—(४)—

तद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्येवं रुन्धे^{१३} गर्माश्च मे वत्साश्च म इत्याहैतद्वै पशुनां रूपं रूपे-
णैव पशून्व रुन्धे^{१४} कल्पान् जुहोत्यकल्मसस्य कल्पन्त्यै^{१५} युग्मदयुजे जुहोति मिथुनत्वायो^{१६} सारावती
भवतोऽभिकान्त्यां एका च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा एका च तिस्रश्च (५) मनुष्यछन्दसं
चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चाव रुन्धे आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता
देवता एवाव रुन्ध आऽष्टाचत्वारिंशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यै-
वास्मै पशून्व रुन्धे^{१७} वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति
तिष्ठति^{१८} ॥ (वि, वै, युज, आह, चै, -कान्तपञ्चाशच्च) ॥ ८ ॥

वाजप्रसवीयहोमविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निदेवेभ्योऽपाकामङ्गागधेयमिच्छमानस्तं देवा अंब्रवन्नप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहति सोऽब्रवीद्वरं
वृणै महामेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तसादग्नये वाजप्रसवीयं जुहति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वागधे-
येन समर्धयत्यथो अभिषेक एवास्य स चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ता- (१)--ऽऽरण्या
उभयीषामवरुद्धया अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धया औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर
ऊर्जन्मुर्जेवास्मा ऊर्जमन्नमव रुन्धे^{१९} अग्निवै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणां तस्मादग्निचिद्वर्षति न
धावे-दवरुद्धं हस्यान्नमन्नमिव खलु वै वर्ष यद्वावेदन्नाद्याद्वावेदुपावर्ततेतान्नाद्यमेवाभ्यु- (२)--पावर्तते
नक्तोपासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पर्यसा जुहोत्यहैवास्मै रात्रिं प्र दीपयति रात्रियाऽहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते
काममन्नाद्यं दुहाते^{२०} राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्धे^{२१} षड्भिर्जुहोति षड् वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठति^{२२} भुवनस्य पत इति रथमुखे पञ्चाऽऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशो (३) अग्नि
जयत्य-श्चित्तं ह वा अमुष्मिँल्लोके वातोऽग्नि पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिँल्लोके वातः पवते^{२३}
त्रीणि जुहोति त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुन्धे^{२४} समुद्रोऽसि नमस्वानित्याहैतद्वै
वातस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुन्धे^{२५} अञ्जलिना जुहोति न ह्येतेषामन्यथा (४) ऽऽहुतिरवकल्पते^{२६} ॥
(सप्ता, - भि, दिशो, अन्यथा, द्वे च) ॥ ९ ॥

अग्नियोगपुनश्चित्तिविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकुतार्य मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो यदग्निं-रग्निं युनज्मि
शर्वसा घृतेनेत्याह युनक्तयेवैनं स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति^{२७} यत् सर्वाभिः पञ्चमिर्युज्या-
द्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिस्रभिः
प्रातःसवनैऽग्निं मृशति त्रिवृ- (१)-द्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽनसि युक्त आधीयत एवमेव
तत् प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि^{२८} यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै
यज्ञो यावानग्निष्टोमो भुमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यज्ञस्तमैततोऽन्वारोहति^{२९} द्वाभ्यां
प्रतिष्ठित्यां एकयाऽप्रस्तुतं भवत्यथा- (२)-भि मृशत्युपैन्मुत्तरो यज्ञो नमत्यथो संतत्यै^{३०} प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्चयवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहुति

क्र० ५, प्र० ४, अनु० १०-१२]

इष्टकात्रयाभिधानम्

[२२५]

जुहोति स्रवति वै सा ताऽस्रवन्तीं यज्ञोऽनु परा भवति यज्ञं यजमानो यत् पुनश्चितिं चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति (३) न यज्ञः पराभवति न यजमानो^१ ऽष्टावुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवेनं छन्दसा चिनुते^२ यदेकादश त्रैष्टुभेन यद् द्वादश जागतेन छन्दोभिरेवेनं चिनुते^३ नपात्को वैनामैषोऽभिर्यत् पुनश्चितिर्य एवं विद्वान् पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात् पुरुषादन्नमस्ति^४ यथा वै पुनराधेयं एवं पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न- (४)-ध्नोति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नध्नोति स पुनश्चितिं चिनुते यत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धयं^५ अथो खल्वाहुर्न चेतव्येति रुद्रो वा एष यदभिर्यथा व्याघ्रऽसुप्तं बोधयति तादृगेव त-^६दथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाऽसं भागधेयेन बोधयति तादृगेव त-^७न्मनुरग्निमचिनुत (५) तेन नाऽऽध्नोत् स एतां पुनश्चितिमपश्यत् तामचिनुत तथा वै स आध्नोद्यत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धयै^८ ॥ (त्रिवृ, दध, तिष्ठन्ति, ना, -चिनुत, सप्तदश च : ॥ १० ॥

वाम्यचितिविधानम् ॥ अग्निर्यः ।

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दांसि पशुमानेव भवति^१ इयेनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः इयेनो वै वयसां प्रतिष्ठः इयेन एव भुत्वा सुवर्गं लोकं पतति^२ कङ्काचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षणवानमुष्मिल्लोके स्यामिति शीर्षणवानेवामुष्मिल्लोके भवत्यलज्जचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति^३ प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् प्रै-(१)-व भ्रातृव्यान् नुदत उभयतः प्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्रजातान् भ्रातृव्यान् नुदेय प्रति जनिष्यमाणानिति प्रैव जातान् भ्रातृव्यान् नुदते प्रति जनिष्यमाणान् रथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति^४ द्रोणचितं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे वा अन्नं ध्रियते सयोन्येवान्नमव रन्ध्रे^५ समूह्यं चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति^६ (१) परिचार्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति^७ इमशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋभ्यामिति पितृलोक एव ध्नोति^८ विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पधेताऽस एता जमदग्निर्विहव्या अपश्यत् ता उपाधत्त तामिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृङ्क्त यद्विहव्या उपदधातीन्द्रियमेव तामिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते^९ होतुर्धिष्णिय उप दधाति यजमानायतनं वै (३) होता स्व एवासा आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रन्ध्रे^{१०} द्वादशोप दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशून्व रन्ध्रे^{११} ऽष्टावष्टाव्येषु धिष्णियेषूप दधात्यष्टाशफाः पशवः पशून्वेवाव रन्ध्रे^{१२} षण्माजालीये षड् वा ऋतव ऋतवः खलु वै देवाः पितरं ऋतून्व देवान् पितृन् प्रीणाति^{१३} ॥ (प्र, भवति, वा, अष्टावष्टारिंशच्च) ॥ ११ ॥

अश्वमेधीयस्तोत्रगतऋक्स्तोमसामविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पर्वस्व वाजसातय इत्यनुष्टुप् प्रतिपद्भवति तिस्रोऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत् तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादश्व-
स्त्रिभिर्तिष्ठ^१ स्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात् सर्वाश्चतुरः पदः प्रतिदधत् पलायते^२ परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुप् परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवेनं परमतां गमयत्ये-^३कविंशमहर्भवति (१) यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश^४ एष प्रजापतिः प्रजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादध्नोति^५ शक्रयः पृष्ठं भवन्त्यन्यद-

१९ (तै. सं.)

[२२६]

तान्त्रिक-संहितायाम्

[कां० ५, प्र० ४-५, अनु० १२; १]

न्यच्छन्दोऽन्येन्ये वा एते पशव आ लभ्यन्त उतेव ग्राम्या उतेवाऽऽगण्या यच्छक्रयः पृष्ठं भवत्यश्वस्य सर्वत्वार्यं पार्थुरक्षं ब्रह्मसामं भवति रश्मिना वा अश्वो (५) यत् ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोरेत् पार्थुरक्षं ब्रह्मसामं भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै संकृत्यच्छावाकसामं भवत्युत्सन्न-यज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुर्द्यदि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति संकृत्यच्छावाकसामं भवत्यश्वस्य सर्वत्वार्यं पर्याप्त्या अनन्तरार्यं सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति (३) सर्वस्याऽऽप्त्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति सर्वं जयति ॥ (भवत्य, -श्रां, भवति, दश च) ॥ १२ ॥

[देवासुरा १९१। ऋतव्या १८९। रुद्रो २३०। इक्ष्म-२४९।-न्नुषद २४०। उत् ३१०। प्राचीं ३७१। वसो-२९९। रश्मिः २०२। सुवर्गाय २६७। छन्दश्चित् १९८। पर्वस्व १६०। द्वादश ॥ २९०६ ॥]

॥ इति पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

वायव्यपश्चाद्यानां निरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥१॥]

दीक्षणीयेष्टिहविष्का ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यदेकैः सस्थापर्यति यज्ञस्य संतत्या अविच्छेदायै—न्द्राः पशवो ये मुक्कुरा यदेन्द्राः संतोऽग्निश्च आ लभ्यन्ते देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाऽऽग्नेया यत् त्रिष्टुभस्तेनेन्द्राः सप्तद्वयै न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे नियुत्वते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायु-स्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियंङ् वायु-(१)-र्वाति तद्रियंङ्ङभिर्दहति स्वमेव तत् तेजोऽन्येति^३ यन्न नियुत्वते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वते भवति यजमानस्यानुन्मादाय वायुमती श्वेतवती याज्या-नुवाक्यै भवतः सतेजस्त्वार्यं हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा ग्रारयति प्रजापतिर्धै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वार्यं सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनां प्रत्या लभ्यते यच्छर्मश्रुणस्तत् (२) पुरुषाणां रूपं यत् तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन् तद्ववां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां वायुवे पशूनां प्रियं धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि सजानानाः पशव उप तिष्ठन्ते वायव्यः कार्योऽः प्राजापत्याऽ इत्याहुर्द्यद्वायव्यं कुर्यात् प्रजापतेरियाद्यत् प्राजापत्यं कुर्याद्वायो-(३)-रियाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोर्निति यत् प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन प्रजापतेर्निति यद् द्वादशकपालस्तेन वैश्वानराभैत्या-ग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणोऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाऽऽरभते^४ ऽग्निर्वमो देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नवैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति देवता (४) एवोभयतः परि-गृह्य यजमानोऽव रुन्धे^५ पुरोडाशेन वै देवा अमुष्मिल्लोक आर्धुवन् चरुणाऽस्मिन् यः कामयेतामुष्मि-ल्लोक ऋधुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक ऋधोति^६ यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यत् त्रिक-पालस्तेन वैष्णवः समृद्धयै^७ यः कामयेतास्मिल्लोक ऋधुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्धृतं विष्णोस्तण्डु-लास्तस्मा-(५)-चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋधोत्या-दित्यो भवती यं वा अदितिःस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि यज्ञं तनुते^८ यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाऽग्निं चिनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगोव

तदार्तिमाच्छेद्वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरस्ताद्विर्वपेत् संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरो यथा संवत्सरमाप्त्वा
(६) काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निं चिनुते नाऽऽर्तिमाच्छेद्वै-पा वा
अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव रुध्रे^१ त्रीण्येतानि हवींश्च भवन्ति त्रय इमे लोका
एषां लोकानां रोद्धार्य ॥ (वायु, - तं, - द्वायो, - देवता, - स्तस्मा, - दाप्त्वा, ऽऽर्तिंश्च) ॥ १ ॥

चयनावधिः, तत्फलं च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत् ताभ्यः पुनः संभवितुं नाशकनोत् सोऽब्रवीद्भवदित् स यो
मेतः पुनः संचिनवदिति तं देवाः समचिन्वन् ततो वै त आर्ध्वन् यत् समचिन्वन् तच्चित्यस्य चित्यत्वं
य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येव कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्ऋग्निवा-(१)-नसानीति वा अग्नि-
श्चीयतेऽग्निवानेव भवति^३ कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्देवा मा वेदविति वा अग्निश्चीयते विदुरेन देवाः
कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुर्गृहसानीति वा अग्निश्चीयते गृहोव भवति^३ कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः
पशुमानसानीति वा अग्नि-(२)-श्चीयते पशुमानेव भवति^३ कस्मै कमग्निश्चीयत इत्याहुः सप्त मा
पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यञ्च आत्मा सप्तम एतावन्त एवैनममुष्मिँल्लोक
उप जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीषत् तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेऽति मा धक्ष्यति सा त्वाऽति-
दृह्यमाना वि धविष्ये (३) स पापीयान् भविष्यसीति सोऽब्रवीत् तथा वा अहं करिष्यामि यथा त्वा
नातिधक्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तानतिदाहार्यं यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत तदग्निं मृशेत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया-
ऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदे-(४)-तीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहार्यं प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स
एतमुख्यमपश्यत् तं संवत्सरमविभस्ततो वै स प्राजायत तस्मात् संवत्सरं भार्यः प्रैव जायते^३ तं
वसवोऽब्रुवन् प्र त्वमजनिष्ठा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रार्थच्छत् तं त्रीण्यहान्यविभस्तेन (५)
त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात् त्र्यहं भार्यः प्रैव जायते तान् रुद्रा अब्रुवन् प्र युयमज-
निद्वं वयं प्र जायामहा इति तं रुद्रेभ्यः प्रार्थच्छत् तं षडहान्यविभस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त
त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात् षडहं भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन् प्र युयमजनिद्वं वयं (६) प्र
जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रार्थच्छत् तं द्वादशाहान्यविभस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं
च तस्माद् द्वादशाहं भार्यः प्रैव जायते^३ तेन वै ते सहस्रमसृजन्तोऽष्टा सहस्रतमी^{१२} य एवमुख्यं
साहस्रं वेद प्र सहस्रं पशूनाप्नोति^{१३} ॥ (अग्निवा, - नग्नि, - धविष्ये, - सीद, तेन, - वयं, चत्वारिंशत्) ॥ २ ॥

ईशाहोमः, पुरुषशीर्षोपधानं, वामशृदुपधानं च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुखा सा वा एषैताहिं यातयोऽग्नी सा न
पुनः प्रयुज्येत्याहुर्ऋग्ने युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा हि देवद्वतमा इत्युखायां जुहोति तेनैवैनां पुनः प्र युङ्क्ते
तेनायातयाऽग्नी यो वा अग्निं यो आगते युनाक्ति युङ्क्ते युञ्जानेष्वग्ने (१) युक्ष्वा हि ये तव युक्ष्वा
हि देवद्वतमा इत्याहौष वा अग्नेयोऽस्तेनैवैनं युनाक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु^१ ग्रहवादिनो वदन्ति न्यङ्ङग्नि-

श्चेतव्याऽ उक्तानाऽ इति वयसां वा एष प्रतिमया चीयते यदग्निर्यज्यं चिनुयात् पृष्ठित एनमाहुतय
 ऋच्छेयुर्यदुक्तानं न पतितुं शक्त्यादसुवर्ग्योऽस्य स्यात् प्राचीनमुक्तानं (२) पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत
 एवैनमाहुत य ऋच्छन्ति नोक्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति^३ सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन् प्रति
 दधाति^४ द्विजुहोति द्वे हि चक्षुषी^५ सामान्या जुहोति समानं हि चक्षुः समृद्धयै^६ देवासुराः संयत्ता
 आसन् ते वामं वसु सं न्यदधत् तद्देवा वामभृताऽवृजत् तद्वामभृता वामभृत्वं यद्वामभृत्- (३)-मुपदधाति
 वाममेव तथा वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते^७ हिरण्यमूर्ध्नी भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योति-
 पैवास्य ज्योतिर्वामं वृङ्क्ते^८ द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै^९ ॥ (अग्ने, उतानं, वामभृत् चतुर्विंशतिश्च) ॥ ३ ॥

रतःसिग्वोमः, चित्यभिर्मर्शश्च ॥ ७ अतिजगती शकरी वा; १२ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन् ता अग्निर्भ्यध्यायत् ताः समभवत् तस्य रेतः पराऽपतत् तद्वियम-
 भवद्यद् द्वितीयं पराऽपतत् तदसावभवदियं वै विराडसौ स्वराड् यद्विराजावुपदधातीमे एवोप धत्ते^१
 यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत् प्र जायते ता ओषधयो (१) वीरुधो भवन्ति ता
 अग्निरत्ति^२ य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति^३ यो रेतस्वी स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामुमे
 उप दध्यादिमे एवास्यै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिकरेताः स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप
 दध्यादुत्तमायामन्यां रेत एवास्यै सिक्रमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति^४ संवत्सरं न क- (२)-श्चन प्रत्य-
 वरोहे च हीमे कं चन प्रत्यवरोहतस्तदेनयोर्वितं यो वा अपशीर्षाणमाग्निं चिनुतेऽपशीर्षाऽमुष्मिल्लोके
 भवति यः सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षाऽमुष्मिल्लोके भवति^५

चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा देवा इहाऽऽगमन् वीतिहोत्रा ऋतावृधः ।

समुद्रस्य व्युनस्य पत्नम् जुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाऽहाऽमर्त्यं हवि^६ ॥

—रिति स्वयमातृणांमुपधाय जुहोत्ये (३) तद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्नें चिनुते सशी-
 र्षाऽमुष्मिल्लोके भवति य एवं वेद^७ सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्यज्यं यदयथापूर्वं
 क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्योऽग्निं^८ अग्निमुपधायाभि मृशे^९

—चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वान् पृष्ठेव व्रीता वृजिना च मतीन् ।

राये च नः स्वपत्याय (४) देव दितिं च रास्वादितिमुक्येति^{१०} ॥

यथापूर्वमेवैनमुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति^{११} ॥

(ओषधयः, कं, जुहोति, स्वपत्याया, -ष्टादश च) ॥ ४ ॥

हिरण्येष्टका-स्वयमातृणोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

विश्वकर्मा दिशां पतिः स नः पशून् पातु सौऽस्मान् पातु तस्मै नमः^१ प्रजापती रुद्रो^२ वरु-
 णो^३ अग्निदिशां पतिः स नः पशून् पातु सौऽस्मान् पातु तस्मै नमः^४ एता वै देवता एतेषां पशूना-
 मधिपतयस्तः भूः वा एष आ वृश्च्यते यः पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव

देवताभ्यो नमस्करोति^१ ब्रह्मवादिनो (१) वदन्त्यग्रां ग्राम्यान् पशून् प्र दधाति शुचाऽऽप्यानं
 र्षयति किं तत् उच्छिष्टं पृतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं नैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो-
 भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति^२ प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयाऽपानस्तृतीयाऽनु-
 प्राण्यात् प्रथमा स्वयमातृणामुपधार्य प्राणेनैव प्राण स्वर्धयति व्यन्याद् (२) द्वितीयामुपधार्य
 व्यानेनैव व्यान स्वर्धयत्यपान्यात् तृतीयामुपधारापानेनैवापान स्वर्धयत्यथो प्राणैरेवैव स्व-
 र्धयन्ति भूर्भुवः सुवरिति स्वयमातृणा उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः खलु वै
 व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजापत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृणा उपदधातीमानेव लोकानु-
 पधार्येषु (३) लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय^{१०} व्यानाया^{११} पानाय^{१२} वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तयो
 देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदो^{१३} मिना वै देवाः सुवर्गं लोकमजिगा^{१४} सन् तेन पतितुं नाशकनुवन्त
 एताश्चतस्रः स्वयमातृणा अपश्यन्ता दिक्षूपदधत् तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं लोकमायन् यच्चतस्रः
 स्वयमातृणा दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदग्निना यजमानः (४) सुवर्गं लोकमेति^{१५} ॥
 (ब्रह्मवादिनो, व्यन्या, - देव, यजमान, - स्त्रीणि च) ॥ ५ ॥

अहं रूपा-लोकं पृणोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाह्वतैवेनमग्निं दूतं वृणीमह इत्याह हुत्वैवेनं वृणीतेऽग्निनाऽग्निः
 समिधयत् इत्याह समिध एवेनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं दधात्यग्नेः
 स्तोमं मनामह इत्याह मनुत एवेनमेतानि वा अहो^{१६} रूपाण्य- (१) न्वहमेवेनं चिनुतेऽवाहो^{१७}
 रूपाणि रुन्धे^{१८} ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्यातयाग्नीरन्या इष्टका अयातयाम्नी लोकं-
 पुणेत्यैन्द्राग्नी हि बार्हस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां बृहस्पतिश्चायातयामानो^{१९} ऽनुचरन्ती
 भवत्यजामित्वायां नृधुमाऽनु चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुप् तस्मात् प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु-
 चरति^{२०} ता अस्य सूददोहस (२) इत्याह तस्मात् परुषिपरुषि रसः सोम स्व्रीणन्ति पृश्नय इत्या-
 हाह्वं वै पृश्नयन्मेवाव रुन्धेऽको वा अग्निरकोऽन्नमन्नमेवाव रुन्धे^{२१} जन्मन् देवानां विशस्त्रिष्व
 रोचने दिव इत्याहेमानेवासमै लोकान् ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव
 तिष्ठति तयो (३) देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदित्याहेषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव
 तिष्ठति ॥ (रूपाणि, सूददोहस, - स्तया, षोडश च) ॥ ६ ॥

एकयूपादिविधिः ॥ १० अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

सुवर्गाय वा एष लोकार्य चीयते यदाग्निर्वज्रं एकादशिनी यदग्रावेकादशिनी^{२२} मिनुयाद्वज्रैर्नैव
 सुवर्गाल्लोकादन्तर्दध्याद्यन्न मिनुयात् स्वर्गभिः पशून् व्यर्धयेदेकयूपं मिनोति नैनं वज्रेण सुवर्गाल्लो-
 कादन्तर्दधाति न स्वर्गभिः पशून् व्यर्धयति^{२३} वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण व्यर्धते योऽग्निं चिन्वन्नधि-

क्रामन्त्येन्द्रिय- (१) -चां ऽऽक्रमणं प्रतीष्टकामुप दद्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्युध्यते रुद्रो वा एष यदु-
 ग्निस्तस्य तिस्रः शरव्याः प्रतीची तिरश्चधनुर्वी ताम्भ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं
 चित्वा तिसृधन्वमवाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् ताम्भ्य एव नमस्करोत्यथो ताम्भ्य एवाऽऽत्मानं निष्क्री-
 णति यत् ते रुद्र पुरो (२) धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्
 ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्र
 पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्रोत्तराद्धनुस्त- (३) -
 द्वातो अमु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु
 ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा
 एष एतद्धि संचितमेतैरुप तिष्ठते नमस्कारैरेवैनं शमयति ॥

यैऽग्नयः (४) पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु । तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो जीवातवे सुवं ॥

आप त्वाऽग्ने मनसा ऽऽप त्वाऽग्ने तपसा ऽऽप त्वाऽग्ने दीक्षया ऽऽप त्वाऽग्ने उपसर्द्धि-
 -राप त्वाऽग्ने सुत्यया ऽऽप त्वाऽग्ने दक्षिणाभि-राप त्वाऽग्नेऽवभृथेनाप त्वाऽग्ने वश्या ऽऽप
 त्वाऽग्ने स्वगाकारेण-त्याह्वै-(५)-गा वा अग्रेरग्निस्तयैवैनमाप्नोति ॥ (पेन्द्रिया, पुर, उत्तराद्धनुस्त, -दग्ने,
 आह्व, -द्यौ च) ॥ ७ ॥

उपस्थानम्, आत्मेष्टकोपधानं च ॥ अग्निकृपिः ।

गायत्रेण पुरस्तादुप तिष्ठते प्राणमेवास्मिन् दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां पक्षावोज एवास्मिन् दधात्यु-
 तुस्थार्यज्ञायज्ञियेन पुच्छमृतुष्वेव प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुप तिष्ठते तेजो वै पृष्ठानि तेज एवास्मिन् दधाति
 प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात् सृष्टः पराङ्मैत् तं वारवन्तीर्येनावारयत् तद्धारवन्तीर्यस्य वारवन्तीयत्व
 इत्येतेन इयेती अकुरुत् तच्छयैतस्य इयैतत्वं (१) यद्धारवन्तीर्येनोपतिष्ठते वारयत् एवैनं इयेतेन इयेती
 कुरुते प्रजापतेर्हृदयेनापिपक्षं प्रत्युप तिष्ठते प्रेमाणमेवास्य गच्छति प्राच्या त्वा दिशा सादयामि
 गायत्रेण छन्दसाऽग्निना देवतयाऽग्नेः शीर्ष्णाऽग्नेः शिर उप दधामि दक्षिणया त्वा दिशा साद-
 यामि त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रेण देवतयाऽग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधामि प्रतीच्या त्वा दिशा साद-
 यामि (२) जागतेन छन्दसा सवित्रा देवतयाऽग्नेः पुच्छेनाग्नेः पुच्छमुप दधाम्यु-दीच्या त्वा दिशा
 सादयाम्यानुष्टुभेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां देवतयाऽग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधाम्यु-ध्वया त्वा
 दिशा सादयामि पाङ्क्तैर्न छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाऽग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुप दधामि योऽवा
 अप्रात्मानमग्निं चिनुतेऽप्रात्माऽमुष्मिन्लोके भवति यः सात्मानं चिनुते (३) सात्माऽमुष्मिन्लोके भवत्यात्मेष्टका
 उप दधात्येष वा अग्रेरत्मा सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्माऽमुष्मिन्लोके भवति य एवं वेद ॥
 (इयैतस्व, प्रतीच्या त्वा दिशा सादयामि, यः सात्मानं चिनुते, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

आज्याहुतिविधानं प्रोक्षणं च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्रं उदधे यातु इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्तु उप जीवन्तो भूयास्मां—
 दुध्रं*— गह्यं*— किंशिलं*— वन्य यातु इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्तु
 उप जीवन्तो भूयास्मै पञ्च वा एतेऽग्नयो यच्चितय उदधिरेव नाम प्रथमो दुध्रो (१) द्वितीयो गह्य-
 स्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
 आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्यध्वर्युर्न यजमानो वाङ्म आसन् नसोः प्राणो-
 ऽक्षयोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाहुवोर्बलमूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनू-(२)-स्तनुवा मे सह नमस्ते
 अस्तु मा मा हिंसी—रप वा एतस्मात् प्राणाः कामन्ति योऽग्निं चिन्वन्नधिकामति वाङ्म आसन् नसोः
 प्राण इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन धत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा शुवना-
 ऽऽविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वा—हुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागाः (३) अन्ये शतरुद्रीयं हुन्वा
 गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा चरुमायामिष्टकायां नि दध्याद्भागधेयेनैवैनाञ्छमयति तस्य त्वै शतरुद्रीयं
 हुतमित्याहुर्यस्यैतद्रुद्रौ क्रियत इति^{१०} वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात् पान्तु पितरस्त्वा यमराजानः
 पितृभिर्दक्षिणतः पान्तु—दित्यास्त्वा विश्वैर्दुवैः पश्चात् पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः
 पान्तु (४) देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्तु न वा एतेन न पुतो न मेध्यो न
 प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति यत् संचितमाज्येन प्रोक्षति तेन पुतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः ॥
 (दुध्र-स्तनू, -हविर्भागाः, पातु, द्वान्निःशब्द) ॥ २ ॥

सर्पाहुतिः महाहोमः; अग्नेयिमोऽहोमश्च ॥ १५ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

समीची नामासि प्राची दिक् तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां
 नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्यो—जुस्विनी नामासि दक्षि-
 णा दिक् तस्यास्तु इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुं प्राची नामासि प्रतीची दिक् तस्यास्ते (१) सोमो
 ऽधिपतिः स्वजो^{११} ऽवस्थावा नामास्युदीची दिक् तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजि^{१२} रधिपत्नी
 नामासि बृहती दिक् तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो^{१३} वशिनी नामासीयं दिक् तस्यास्ते
 यमोऽधिपतिः कल्मषग्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो
 यश्च (२) नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्ये—ता वै देवता अग्निं चित् रक्षन्ति ताभ्यो यदाहुतीर्न
 जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमाच्छे-
 त्यध्वर्युर्न यजमानो^{१४} हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवः सलिलां*— निलिम्पा
 नाम (३) स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरौ व इषवः सर्गरो*— वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः
 पश्चाद् गृहाः स्वप्नो व इषवो गह्वरो*— ऽवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद् गृहा आपो व इषवः

(११-४) यातु... भूयास्मा । (१०८-९, १०) स्थ तेषां... इषवः ।

समुद्रो* - ऽधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्ष व इष्वोऽवस्वान्* - ऋव्या नाम स्थ पार्थि-
वास्तेषां व इह गृहा (४) अन्नं व इष्वोऽनिमिषो वातनाम तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि^३ हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवो-
भयान् प्रीणाति दध्ना मधुमिश्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान् प्रीणत्यथो खलवाहुरिष्टका वै देवा
अहुताद इत्य-(५)-नुपरिक्रामे जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाती^४

—म५ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रप्यातमग्रे सरिरस्य मध्ये ।

उत्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्व समुद्रिय५ सदनमा विशस्वै ॥

यो वा अग्निं प्रयुज्य न विमुञ्चति यथाऽश्वो युक्तोऽविमुच्यमानः शुध्यन् पराभवत्येवमस्याग्निः परा
भवति तं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लुक्षो (६) भवतीम५ स्तनमूर्जस्वन्तं
धयापामित्याज्यस्य पूर्णा५ सुचं जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति^६ तस्या-
दाहुर्यश्चैव वेद यश्च न सुधार्य५ ह वै वाजा सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत् प्रीणाति स्वर्पेन
प्रीतः प्रीणाति वसीयान् भवति^७ (७) (ते, च, नाम, गृहा, इति, लुक्षो, भवति) ॥ १० ॥

अश्वमेधशेषभूतपशूनां प्रथमः सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राय राज्ञे सूकरो^१ वरुणाय राज्ञे रुष्णो^२ यमाय राज्ञे ऋश्य^३ ऋषभाय राज्ञे गवर्यः शार्दु-
लाय राज्ञे गौरः^४ पुरुषराजाय मर्कटः^५ क्षिप्रयेनस्य वर्तिको^६ नीलङ्गोः क्रिमिः^७ सोमस्य राज्ञे
कुलुङ्गः^८ सिन्धोः शिशुमारो^९ हिमवतो हस्ती^{१०} ॥ (इन्द्रायाष्टाविंशतिः) ॥ ११ ॥

द्वितीयः पशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

मयुः प्राजापत्यं ऊलो हलीक्ष्णो वृषदंश्शस्ते धातुः सरस्वत्यै शारिः श्येता पुरुषवाक् सरस्वते
शुकः श्येतः पुरुषवा^१ गारण्योऽजो नकुलः शका ते पौष्णो वाचे क्रौञ्चः ॥ (मयुत्रयोविंशतिः) ॥ १२ ॥

तृतीयः पशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अपां नज्जै जषो^१ नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे पैङ्गराजो^३ भगाय कुषीतकं आती
वाहसो दर्विदा ते वायव्या^२ दिग्भ्यश्चक्रवार्कः ॥ (अपामेकादशविंशतिः) ॥ १३ ॥

चतुर्थः पशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बलायाजगरं आखुः सृजया शयण्डकस्ते मैत्रा मृत्यवेऽसितो^३ मन्धवे स्वर्जः कुम्भीनसः पुष्कर-
लादो लोहिताहिस्ते त्वाष्ट्रोः प्रतिश्रुत्कायै वाहसैः ॥ (बलायाष्टादश) ॥ १४ ॥

पञ्चमः पशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे^१ गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीना^२ मेण्यहे^३ रुष्णो रात्रियै^४ पिकः
क्ष्विङ्का नीलशीर्ष्णी^५ तैऽर्यम्णे^६ धातुः कर्कटः ॥ (पुरुषमृगोऽष्टादश) ॥ १५ ॥

षष्ठः पशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सौरी बलार्क-श्यो मयूरः श्येनस्ते गन्धर्वाणां^१ वसूनां कपिञ्जलो^२ रुद्राणां तित्तिरी^३ रोहित

(१०११-१२) स्थ तेषां... इषवः ।

का० ५, प्र० ५, अनु० १६-२४]

वायव्यपश्वाद्यानां निरूपणम्

[१३३]

कुण्डुणाचीं गोलत्तिका ता अप्सरसां—मरणाय स्मरः (सौम्यष्टादश) ॥ १६ ॥

सप्तमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पृषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापोऽर्धमासानां^१ मासां कश्यपः कथिः
कुटर्दात्यौहस्ते सिनीवाल्यै^२ बृहस्पतये शित्पुटः ॥ (पृषतोऽष्टादश) ॥ १७ ॥

अष्टमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

शका भौमी^१ पान्त्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणां—मृतानां जहकां संवत्सराय लोपां^२ कपोत
उत्कः शशस्ते नैर्ऋताः कृकवाकुः सावित्रीः ॥ (शकाऽष्टादश) ॥ १८ ॥

नवमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

रुरु रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै^३ हरिणो मारुतो^४ ब्रह्मणे शार्गं—स्तरश्वः
कृष्णः श्वा चतुरक्षो गर्दभस्त इतरजनानां^५ मग्नये धृङ्क्षणां^६ ॥ (रुरुर्विंशतिः) ॥ १९ ॥

दशमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अलज आन्तरिक्ष उद्रो मद्रुः पृवस्तेऽपां—मदित्यै हंससाचिं^३ रिन्द्राण्यै कीर्शां^४ गृध्रः शिति-
कक्षी वार्ध्राणस्ते दिव्यां^५ द्यावापृथिव्या श्वावित् ॥ (अलजोऽष्टादश) ॥ २० ॥

एकादशः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सुपर्णः पार्जन्यो^१ हंसो वृको वृषदंशस्त ऐन्द्रो^२ अपामुद्रो^३ ऽर्यम्णे लोपांशः सिंहो नकुलो
व्याघ्रस्ते महेन्द्राय^४ कामाय परस्वान् ॥ (सुपर्णोऽष्टादश) ॥ २१ ॥

अश्वमेधशेषः प्रथमो ग्राम्यपञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेधी^१ वध्रुः सौम्यः पौष्णः श्यामः शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः शिल्पो
वैश्वदेवः ऐन्द्रोऽरुणो^२ मारुतः कल्मषः ऐन्द्राग्नः संहितो^३ ऽधोरासः सावित्रो^४ वारुणः पेन्वः^५ ॥
(आग्नेयो द्वाविंशतिः) ॥ २२ ॥

द्वितीयो ग्राम्यपञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्या आग्नेयो कृष्णग्रीवो^१ त्वाष्ट्रो लोमशसक्त्यो^२ शितिपृष्ठो बार्ह-
स्पत्यो^३ धात्रे पृषोदरः सौर्यो वलक्षः पेतर्वः^४ ॥ (अश्वः षोडश) ॥ २३ ॥

तृतीयो ग्राम्यपञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनद्रां^१ नधोरासो सावित्रो^२ पौष्णो रजतनाभी^३ वैश्वदेवो पिशङ्गो^४
तूपरो^५ मारुतः कल्मषः आग्नेयः कृष्णोऽर्जः सारस्वती मेधी^६ वारुणः कृष्ण एकशितिपात् पेन्वः^७ ॥
(अग्नेयो द्वाविंशतिः) ॥ २४ ॥[यत् ३३८। प्रजापति- ३४०।-यजुषा १७४।ऽऽपो २१८। विश्वकर्मा २०३।ऽग्ने १६६। सुवर्गाय २५८। गायत्रेणा-
१७२।-अं २३२। समीची-३५०।-न्द्राय १८। मयु-२३।-रपो १९। बलाय १८। पुरुषमुगः १८। सौरी १८। पृथुतः १८। शका
१८। रुह-२०।-रलजः १८। सुपर्ण १८। आग्नेयो २२।ऽऽधो १६। अग्नये २२। चतुर्विंशतिः ॥ २७२७ ॥]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

उपानुवाक्याभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

कुम्भेष्टकामन्त्रणम् ॥ १-३, ९-१० त्रिष्टुप्; ४ जगती; ५-८ अनुष्टुप्; ११-१३ गायत्री ।

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः ।
 अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् ।
 मधुश्रुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति ।
 याः पृथिवीं पयसोन्दन्ति (१) शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 शिवेन मा चक्षुषा पश्यताऽऽपः शिवया तनुवोप स्पृशत त्वचं मे ।
 सर्वाः अग्नीरंस्पृशदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि धर्त्त ॥
 यददः संप्रयतीरहावनदता हते । तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि सिन्धवः ॥
 यत् प्रेषिता वरुणेन ताः शीमः समवर्लगत (२) ।
 तदामोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन ॥
 अपक्रामः स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम् ।
 इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वाणाम वो हितम् ॥
 एकौ देवो अप्यतिष्ठत् स्यन्दमाना यथावशम् । उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते ॥
 आपो भद्रा घृतमिदाप आसुरग्नीषोमौ विभ्रत्याप इत् ताः ॥
 तीव्रो रसो मधुपृचा-(३)- मरुगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गर्त्त ॥
 आदित् पश्याम्युत वा शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ्मन आसाम् ।
 मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अर्तपं यदा वः ॥
 आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥
 यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः (४) ॥
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥
 दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या सं भव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसार्थ त्वो ॥

(उन्दन्ति, समवर्लगत, मधुपृचा, मातरौ, द्वाविंशतिश्च) ॥ १ ॥

कुम्भेष्टका-चरुपधानम् ॥ आग्निर्ऋषिः ।

अपां ग्रहान् गृह्णात्येतद्वाच राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो ऽग्निर्वरुणसवो राजसूर्यमग्निसवश्चित्यस्ताभ्या-

मेव सुयतेऽथो उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचितं आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भातृव्या यदपोऽग्नेरधस्तादुपदधाति भातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भातृव्यो भवत्यमृतं (१) वा आपस्तस्मादग्निर्वतान्तमभिषिञ्चन्ति नाऽऽर्तिमाच्छेति सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदो—अ वा आपः पशव आपोऽन्नं पशवोऽन्नादः पशुमान् भवति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदं द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा (२) अन्नमव रुन्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवान्नमव रुन्ध आ द्वादशात् पुरुषादन्नमत्यथो पात्राण छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदं कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ (३) चैना एवं वेदं शुक्वा अग्निः सोऽध्वर्यु यजमानं प्रजाः शुचाऽर्पयति यदप उपदधाति शुचमेवास्य शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेत्यध्वर्युर्न यजमानः शाम्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्तेऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्याभिरेवैनाः सः सृजति वर्षुकः पर्जन्यो (४) भवति यो वा एतासामायतनं कलसि वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पते ऽस्मा अनुसीतमुप दधात्येतद्वा आसामायतनमेषा कलसि—य एवं वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पतेऽस्मै^{११} इन्द्रमन्या उप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या अन्नं वा इष्टका एतत् खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुयदेतं चरुमुपदधाति साक्षा- (५) देवास्मा अन्नमव रुन्धे^{१३} मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति तस्मान्मध्यतोऽन्नमद्यते^{१४} गार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव रुन्धे^{१५} ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्यैष उपधीयते य उ चैनमेवं वेद^{१६} ॥ (अमृत, -मस्मा, उ, पर्जन्यः, साक्षात्, सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

भूतेष्टोपधानाभिपेक्षादि ॥ अग्निर्ऋषिः ।

भूतेष्टका उप दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत् एवैनमव यजते तस्मादग्निचित् सर्वमायुरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते^१ सुयते वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हवीरभि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सत्रास्त एवा- (१) सौ सवान् प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते^२ सर्वोऽग्निर्वैरुणस्रवो राजसूयं ब्रह्मस्रवश्चित्यो^३ देवस्य त्वा सावितुः प्रस्रव इत्याह सवितुः प्रस्रव एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभि षिञ्चत्ये—अस्यान्नस्याभि षिञ्चत्यन्नस्या- न्नस्यावरुद्धयै^४ पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि षिञ्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि षिञ्चति शीर्षतो ह्यन्नमद्यते आ मुखादन्ववस्त्रावयति (२) मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधात्यै—अस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहैष वा अग्नेः स्रवस्तेनैवैनमभि षिञ्चति बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहैष ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि षिञ्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामीत्याहैन्द्रियमेवासिन्नुपरिष्ठादधात्यै त- (३) द्वै राजसूयस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचितं इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत् तद्देवाः सौत्रामण्या समभरन्त्सुयते वा

*

एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं संभृत्याऽऽत्मन् धत्ते^१ ॥

(एषः - स्ववस्त्रावयस्ये, - त, दृष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

क्षेत्रमापनपूर्ताद्ब्रह्मोमः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सज्जूरब्दोऽयावभिः^२ सज्जूरुपा अरुणीभिः^३ सज्जः सूर्य एतशेन^४ सजोषावश्विना द२सोभिः^५ सज्जूरभिर्वैश्वानर इडाभिर्धृतेन स्वाहा^६ संवत्सरो वा अजो मासा अयावा उपा अरुणीः सूर्य एतश इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतं संवत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते संवत्सरे-
णैवास्मै पशून् प्र जयनति^७ दर्भस्तम्बे जुहोति य- (१)-द्वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्भास्तास्मिन् जुहोति प्रैव जायते ऽन्नादो भवति यस्यैवं जुह्वत्येता वै देवता अनेः पुरस्ताद्भागास्ता एव प्रीणात्यथो चक्षुरे-
वाग्नेः पुरस्तात् प्रति दधात्य- नन्धो भवति य एवं वेदा- ऽऽपो वा इदमग्रे सलिलमासीत् स प्रजा-
पतिः पुष्करपुष्पे वातो भूतोऽलेलायत् सः (२) प्रतिष्ठां नाविन्दत् स एतदपां कुलायमपश्यत् तस्मिन्नग्नि-
मचिनुत् तदीयमभवत् ततो वै स प्रत्यतिष्ठ- द्यां पुरस्तादुपादधात् तच्छिरोऽभवत् सा प्राची दिग्यां
दक्षिणत उपादधात् स दक्षिणः पक्षोऽभवत् सा दक्षिणा दिग्यां पश्चादुपादधात् तत् पुच्छमभवत् सा
प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधात् (३) स उत्तरः पक्षोऽभवत् सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात् तत्
पृष्ठमभवत् सोर्ध्व दि- ग्यां वा अग्निः पञ्चैकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां तृन्दन्त्यभि शर्करा^८ सर्वा
वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते तस्मादिमां वयोऽसि नक्तं नाध्यासते^९ य एवं विद्वानग्निं चिनुते
प्रत्येव (४) तिष्ठत्यभि दिशौ जयत्या- ग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु दिश्वर्धुकं स्वामेव तदि-
शमन्वेत्य- पां वा अग्निः कुलायं तस्मादपोऽग्निं हारुकाः स्वामेव तद्योनिं प्र विशन्ति^{१०} ॥

(यत्, स, उपादधा, - देव, द्वात्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

अभिजिह्वागमश्चयनम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

संवत्सरमुख्यं भूत्वा द्वितीयं संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं
बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालं तृतीयं संवत्सरेऽभिजिता यजेते यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्या-
ग्नेयं गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेन दाधार गायत्रीं छन्दो^३ यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा
त्रिष्टुभेन्द्रं त्रैष्टुभं माध्यदिनं सवनं माध्यदिनमेव सवनं तेन दाधार त्रिष्टुभं (१) छन्दो यद् द्वादशकपालो
भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो यद्बार्ह-
स्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वैदेवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवत्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
तेन दाधार यत् तृतीयं संवत्सरेऽभिजिता यजेतेऽभिजित्यै^४ यत् संवत्सरमुख्यं विभर्तीममेव (२) तेन
लोकं स्पृणोति यद् द्वितीयं संवत्सरेऽग्निं चिनुतेऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत् तृतीयं संवत्सरे यजेते-
ऽममेव तेन लोकं स्पृणोत्ये- तं वै परं आङ्णारः कक्षीवा^५ औशिजो वीतहव्यः श्रायसस्त्रसदस्युः
पौरकुत्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत् ततो वै ते सहस्रं सहस्रं पुत्रानविन्दन्तं प्रथते प्रजयां पशुमिस्तां
मात्रामाप्नोति यां तेऽगच्छन् य एवं (१) विद्वानेतमग्निं चिनुते ॥ (त्रिष्टुभं, - मेवै, - वं, चत्वारि च) ॥ ५ ॥

वॉ० ५, ५० ६, अनु० ६-८]

उपानुवाक्याभिधानम्

[२३७]

एवोक्तविधिप्रशंसा ॥ अग्निर्हविः ।

प्रजापतिरग्निमचिनुत् स क्षुरपविर्भुत्वाऽतिष्ठत् तं देवा विश्वतो नोपाऽऽयन् तं छन्दोभिरात्मानं
छादयित्वाऽऽयन् तच्छन्दसां छन्दस्त्वं ब्रह्म वै छन्दोऽसि ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं काष्णी उपान-
हाद्युपं मुञ्चते छन्दोभिरेवाऽऽत्मानं छादयित्वाऽग्निमुप चरत्यात्मनोऽहिं सायं देवनिधिर्वा एष नि-
धीयते यदग्निः (१) रन्त्ये वा वै निधिमगुप्तं विन्दन्ति न वा प्रतिप्रजानात्युत्तमा कामत्यात्मानमेवाधिपां
कुरुते गुप्त्या अथो खल्वहोर्नाऽऽक्रम्येति नैर्ऋत्युत्तमा यदाकामेन्निर्ऋत्या आत्मानमपि दध्यात् तस्मात्ता-
ऽऽक्रम्या पुरुषशीर्षमुप दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादतन्मे गोपायेति तादृगेव तत् (२) प्रजापतिर्वा
अथर्वाऽग्निरेव दध्यङ्गाथर्वणस्तस्येष्टका अस्थान्येतं ह वाव तदग्निरथर्वाचन्द्रो दधीचो अस्थमिरिति
यदिष्टकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्माऽमुष्मिहोके भवति य एवं वेद शरीरं वा
एतदग्न्येष्टित्य आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव स संस्कृत्याऽभ्यारोहति शरीरं
वा एतद्यजमानः स संस्कुरुते यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव स संस्कृत्याऽऽत्मना-
ऽभ्यारोहति तस्मात् तस्य नाव दन्ति जीवन्नेव देवानित्येति वैश्वानर्यचो पुरीषमुप दधातीत्येवोक्तं अग्नि-
वैश्वानरस्तस्यैवा चितिर्यत् पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं चिनुत एषा वा अग्नेः (३) प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रिया-
मेवास्य तनुवमव रुधे ॥ (अग्निः- स्तु, स संस्कृत्या, अग्निः, दधीचं च) ॥ ६ ॥

दीक्षाकालविकल्पाः ॥ अग्निर्हविः ।

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजमाप्नुवन् तिस्रो रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रिपदं विराड् विराजमाप्नोति
षड्रात्रीर्दीक्षितः स्यात् षड् वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति दश रात्रीर्दीक्षितः
स्याद्दशाक्षरा विराड् विराजमाप्नोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्
विराजमाप्नोति त्रयोदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रयोदश (१) मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराज-
माप्नोति पञ्चदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् पञ्चदश वा अधमासस्य रात्र्याऽधमासस्य संवत्सरः आयतं संवत्सरो
विराड् विराजमाप्नोति सप्तदश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः पञ्चतेव स संवत्सरः संवत्सरो विराड्
विराजमाप्नोति चतुर्विंशति रात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराज-
माप्नोति त्रिंशत् रात्रीर्दीक्षितः स्यात् (२) त्रिंशद्दशरा विराड् विराजमाप्नोति मासं दीक्षितः स्याद्यथा
मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमाप्नोति चतुरो मासा दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतं मासं वसवो-
ऽविमरुस्ते पृथिवीमाऽजयन् गायत्री छन्दोऽष्टो रुद्रस्तंन्तरिक्षमाऽजयन् विष्टमं छन्दो द्वादशाऽदित्यास्ते
दिवमाऽजयन् जगतीं छन्दस्ततो वै ते (३) व्यावृत्तमगच्छन्त्येव देवानां तस्माद् द्वादश मासा भुत्वा-
ऽग्निं चिन्वीत् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहाराणाणीष्टका आसृष्टकमेन चिनुतेऽथा
व्यावृत्तमेव गच्छति श्रेष्ठ्यं समानानाम् ॥ (त्रयोदश, स्यात्, त, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

अन्वारोहणाद्यभिधानम् ॥ अग्निर्हविः ।

सुवर्गाय वा एष लोकाय वीर्यते यदाग्निस्तं यजान्वारोहत् सुवर्गलोकायजमानो दीयते पृथिवीमा-
॥ ९ ॥ (अग्निः, त, ऽष्टाविंशतिश्च)

ऽक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदन्तरिक्षमाऽक्रमिषं प्रजा मा मा हासीद्विमाऽक्रमिषं सुवर्गन्मेत्याह्वैष वा अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै यत् पक्षसंमितां मिनुयात् (१) कनीयाश्च यज्ञक्रतुमुपेयात् पापीयस्यस्याऽऽत्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितां मिनोति ज्यायाश्चमेव यज्ञक्रतुमुपेति नास्याऽऽत्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान- (२)-स्त्रिषाहस्रो वा असौ लोकौ ऽमुमेव लोकमभि जयति जातुदंश्च चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिदंश्च चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिषुभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति ग्रीवदंश्च चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामं लोकमभ्यारोहति नाभिं चित्वा शमा-मुपेयाद्योनौ रेतो आस्यामीति न द्वितीयं चित्वाऽन्यस्य स्त्रिय- (३)-मुपेयात् तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्यृध्येतां-थो खल्वहुरप्रजस्यं तद्यज्ञोपेयादिति यद्रेतः सिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो विभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दार्थं त्रीणि वाच रेतोऽसि पिता पुत्रः पौत्रो (४) यद् द्वे रेतः सिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्नात् तिस्र उप दधाति रेतसः संतत्यां इयं वाच प्रथमा रेतः सिग्वाग्वा इयं तस्मात् पश्यन्तीमां पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया प्राणो वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षं पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा असौ तस्मात् पश्यन्त्यमूं पश्यन्ति चक्षु-र्यजुपेमां चा- (५)-मूं चोप दधाति मनसा मध्यमापेमां लोकानां कल्प्या अथो प्राणानां-मिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभि-स्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रविणेह भक्षीये-त्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे पिता मातरिश्वाऽच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदाऽनु तक्षुः सोमो विश्वविज्ञेता नैषद्रुहस्पति-रुक्थामदानि शसिषदित्याहैतद्वा (६) अग्नेरुक्थं तेनैवैनमनु शसति ॥ (मिनुया, -चिन्वानः, स्त्रियं पौत्रं, -वच, वै, सुष्ठं) ॥ ८ ॥

आसन्दी-षडुद्याम-उखा-उल्ललादिप्रशंसा ॥ अभिर्ऋषिः ।

सुयते वा एषोऽग्नीनां य उखायां भ्रियते यदधः सादयेद्रभीः प्रपादुकाः स्युरथो यथा सवात् प्रत्यव-रोहति तादगेव तदासन्दी सादयति गर्भीणां धृत्या अप्रपादायाथो सवमेवैनं करोति गर्भो वा एष यदुख्यो योनिः शिष्यं यच्छिक्कयादुखां निरुहेद्योनेर्गर्भं निर्हण्यात् षडुद्यामश्च शिष्यं भवति षोढाविहितो वै (१) पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मज्ञेवैनं विभर्ति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा चोल्खलं च स्तनौ तावस्य प्रजा उप जीवन्ति यदुखां चोल्खलं चोपदधाति ताभ्यामेव यजमानोऽमुष्मि-ल्लोकेऽग्निं दुहे संवत्सरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः प्राजापत्या वैष्णवी- (२)-वैश्व-कर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुख्यं विभर्ति प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यत् समिध आदधाति वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत यदस्यान्य (३) अग्निनुयाद्यत् तं दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृज्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात् तं दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तत् स्पृणोति ॥ (वै, वैष्णवी, -रन्यो, विश्वतिश्च) ॥ ९ ॥

बहुधा चयनप्रशंसा ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्य पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दक्षिणं पक्षं वर्षाभिः पुच्छं शरदोत्तरं पक्षं हेमन्तेन मध्यं ब्रह्मणा वा अस्य तत् पूर्वार्धमचिनुत शत्रेण दक्षिणं पक्षं पशुभिः पुच्छं विशोत्तरं पक्षमाशया मध्यं य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव (१) रुन्धे शृण्वन्त्यैनमग्निं चिक्व्यानमत्यन्तं रोचते इयं वाच प्रथमा चित्तिरोपधयो घनस्पतयः पुरीषमन्तरिक्षं द्वितीया वयांसि पुरीषमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीषं यज्ञश्चतुर्थी दक्षिणा पुरीषं यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीषं यत् त्रिचितीकं चिन्वीत यज्ञं दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरीयात् तस्मात् पञ्चचितीकश्चेतव्य एतदेव सर्वं स्पृणोति यत् तिस्रश्चितयः (२) स्त्रिवृद्धयग्निर्यद् द्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति पाङ्क्तः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्युहति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मै स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराडनै विराड् विराज्येवात्राद्ये प्रति तिष्ठति संवत्सरो वै पृष्टी चित्तिर्ऋतवः पुरीषं (३) षट् चितयो भवन्ति षट् पुरीषाणि द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति ॥ (अव, चितयः, पुरीषं, पञ्चदश च) ॥ १० ॥

आश्वमेधिकाष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

रोहितो धूम्ररोहितः कर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्यां धूम्ररुणवधुः शुक्लधुस्ते रौद्राः श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवस्ते पितृदेवत्यां स्तिष्ठः कृष्णा वशा वारुण्यं स्तिष्ठः श्वेता वशाः सौर्यो मैत्रावार्हस्पत्या धूम्रललामास्तूपराः ॥ (रोहितः षड्विंशतिः) ॥ ११ ॥

द्वितीयोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरुर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी वलक्षी ताः सारस्वत्याः पृषती स्थूलपृषती क्षुद्रपृषती ता वैश्वदेव्यं स्तिष्ठः श्यामा वशाः पौष्ण्यं स्तिष्ठो रोहिणीवशा मैत्रियं पेन्द्रावार्हस्पत्या अरुणललामास्तूपराः ॥ (पृश्निः षड्विंशतिः) ॥ १२ ॥

तृतीयोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

शित्तिवाहुरन्यतः शितिवाहुः समन्तशितिवाहुस्त ऐन्द्रवायवाः शित्तिरन्ध्रोऽन्यतः शित्तिरन्ध्रः समन्तशित्तिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनौ स्तिष्ठः शिल्पा वशा वैश्वदेव्यं स्तिष्ठः श्येनीः परमेष्ठिने सोमापौष्णाः श्यामललामास्तूपराः ॥ (शित्तिवाहुः पञ्चविंशतिः) ॥ १३ ॥

चतुर्थोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

उन्नत ऋषमो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शित्तिककुच्छित्तिपृष्ठः शितिभस्त त ऐन्द्रावार्हस्पत्याः शित्तिपाच्छित्योष्ठः शितिभुस्त ऐन्द्रावैष्णवा स्तिष्ठः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यं स्तिष्ठो धात्रे पृषोदरो ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः (उन्नतः पञ्चविंशतिः) ॥ १४ ॥

पञ्चमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कर्णाख्यो यामाः सौम्याख्यं श्वित्तिर्ऋतव्ये यविष्ठाय त्रयो नकुलौ स्तिष्ठो ऋग्व्यस्ता

वसूनां तिस्रोऽरुणा दिव्यौहस्ता रुद्राणां^१ सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः ॥ (कुर्वाणयोर्विशतिः) ॥ १५ ॥

पञ्चोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कुण्डास्त्रयो वैष्णवा^२ अधीलोधकणीस्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय^३ लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायाय^४
पञ्चावीस्तिस्त्र आदित्यानां^५ त्रिवृत्सास्तिस्त्रोऽङ्गिरसा^६ मैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूपराः ॥

(श्रुष्टा विशतिः) ॥ १६ ॥

सप्तमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा^७ इन्द्रायधिराजाय त्रयः शितिकुदं^८ इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शिति-
भसदं^९ स्तिस्त्रस्तुयोहो^{१०} साध्यानां^{११} तिस्रः पृष्ठोहो विश्वेवा^{१२} देवानां^{१३} माग्नेन्द्राः कृष्णललामास्तूपराः ॥

(इन्द्राय विशतिः) ॥ १७ ॥

अष्टमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आदित्यै त्रयो रोहितैतां^{१४} इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैतां^{१५} कुह्वं त्रयोऽरुणैतां^{१६} स्तिस्त्रो धेनवो राकायै^{१७}
त्रयोऽनड्वाहः सिनीवालया^{१८} अग्निवैष्णवा रोहितललामास्तूपराः ॥ (अदित्या अष्टादश) ॥ १८ ॥

नवमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गाः^{१९} सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः^{२०} पार्जन्या नभोरूपास्तिस्त्रोऽजौ^{२१} मल्हा
इन्द्राण्यै तिस्रो मेप्य आदित्या^{२२} द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः ॥ (सौम्या एकात्रविंशतिः) ॥ १९ ॥

दशमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा^{२३} वरुणाय राज्ञे त्रयो रोहितललामा^{२४} वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः^{२५}
शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवा^{२६} स्त्रयः पृश्नयः सर्वदेवत्या^{२७} पेन्द्रासुराः द्येतललामास्तूपराः ॥

(वारुणा विशतिः) ॥ २० ॥

द्वन्द्विनः पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावैनड्वाहा^{२८} विन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टारा^{२९} विन्द्राग्निभ्यां बलदाभ्या^{३०}
सीरवाहाववी^{३१} द्वे धेनू भौमी^{३२} दिग्भ्यो वडवे द्वे^{३३} धेनू भौमी^{३४} वैराजी पुंरुषी^{३५} द्वे धेनू भौमी^{३६}
वायव आरोहणवाहावैनड्वाहा^{३७} वारुणी कृष्णे वरो^{३८} अराड्यौ दिव्यावृषभौ परिमरौ^{३९} ॥
(सोमाय चतुर्विंशत्) ॥ २१ ॥

अतिरात्रेऽनुष्ठेयाः केचित् पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्माषः किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीर्नव
श्वेता वशा अनूवन्ध्या भवन्त्या^{४०} त्रैय ऐन्द्राग्र आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते^{४१} ॥

(एकादश पञ्चविंशतिः) ॥ २२ ॥

ऋतुपशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः^{४२} सारङ्गास्त्रयो त्रैष्माः^{४३} पृषन्तस्त्रयो वार्षिकीः^{४४} पृश्नयस्त्रयः शारदाः^{४५} पृश्निसक्था-

कां० ५, प्र० ६-७, अनु० २३; १-२] उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम्

[५४१]

स्त्रियो हैमन्तिको अवलितास्त्रयः शैशिराः सैवत्सराय निर्वक्षसः ॥ (पिशङ्गा विंशतिः) ॥ २३ ॥

[हिरण्यवर्णा २२२। अपां २९७। भूतेष्टका १९८। सुक्काः २३२। सैवत्सरं १५४। प्रजापति-२१०।-रुमेः १७८। सुवर्गाय ३०७। सूयते १७०। प्रजापती १६५। रोहितः २६। पृश्निः २६। शितिवाहु- २५।-रुक्मः २५। कर्णाः २३। कुण्ठाः २०। इन्द्राया- २२।-दित्यै १८। सौम्या १९। वारुणाः २०। सोमायै-३४।-कादश २५। पिशङ्गा-२०।-स्त्रयोविंशतिः ॥ २४३६ ॥]

[इति पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

चित्वाभिर्मर्षणादि ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यो वा अयथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य-
आ वृश्च्यते वसीयान् भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चित्तिमभि मृशेत् त्रिष्टुभा द्वितीयां जगत्या तृतीयां-
मनुष्टुभा चतुर्थीं पङ्क्त्या पञ्चमीं यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते वसीयान् भवती-
डाथै वा एषा विभक्तिः पशव इडा पशुभिरेनं (१) चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिणस्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते
रूपं प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्ये-^३तद्वा अहो रूपं
यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहो (२) रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यच्छ्वेतमश्वमभि-
मृशेत् पुरीषमुपधास्यन् कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते हिरण्यपात्रं मघ्नोः पूर्णं ददाति मध्वर्योऽसा-
नीति^४ सौर्या चित्रवत्याऽवैक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिने^५ ऽश्वमव व्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र
एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादभोति^६ ॥

(पुनः-मेतदहो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

ऋषभेष्टकाद्युपधानम् ॥ १, ५, ७-११ त्रिष्टुप्; ३ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

त्वामग्ने वृषभं चेकितानं पुनर्युवानं जनयन्नुपागाम् ।

अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सः शिशार्धि^१ ॥

पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्यामृषभमुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय
तस्माद्युथेयूथ ऋषभैः ॥

संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां रात्र्युपासते । प्रजाः सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्रवत्^२ ॥

प्राजापत्या-(१)-मेतामुप दधातीयं वावैपैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं क्रियते तदेवैतयाऽव रुन्ध एषा
वै प्रजापतेः कामदुष्टा तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लोकेऽग्निं दुहे^३

येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनाऽऽदित्या वसन्तो येन रुद्राः ।

येनाङ्गिरसो माहिमानमानुशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति^४ ॥

३१ (तै. सं.)

सुवर्गाय वा एष लोकाय (२) जीयते यदग्निर्न देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्यं समिन्ध
इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै

शतायुधाय शतवीर्याय शतोत्तयेऽभिमातिषाहे ।

शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदतिं दुरितानि विश्वा ॥

ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ।

तेषां यो अज्यानिमजीतिमावहात् तस्मै नो देवाः (३) परिं दत्तेह सर्वे ॥

ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः सुवितं नो अस्तु ।

तेषामृतनां शतशरदानां निवात एषामभये स्याम ॥

इदुवत्सुराय परिवत्सुराय संवत्सुराय कृणुता बृहन्नमः ।

तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता अहताः स्याम ॥

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा ।

स नो मयोभूः पितो (४) आ विशस्व शं तोकाय तनुवे स्योनः ॥

अज्योनीरेता उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते ११

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य
आग्रयणं निरूप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन् यदुत्तुभ्यो निर्वपेद् देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं
(५) निरूप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतन्त्संवत्सरं प्रीणाति न देवताभ्यः समदं दधाति १३

भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावार्य ॥

(प्राजापत्यां, लोकाय, देवाः, पितो, दध्यादाग्रयणं, पचन्विशतिश्च) ॥ २ ॥

वज्रिणीष्टकोपधान-वसोर्धाराविशेषविधानम् ॥ १-४ बृहती; ७ गायत्री । अग्निर्ऋषिः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनुपा नः प्रतिस्पशः ।

यो नः पुरस्ता १- * - * दक्षिणतः * - * पश्चा ३- * - * उत्तरतोऽघायुरभिदासत्येत ५ सोऽ-
श्मानमृच्छतु ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् तेऽसुरा दिग्भ्य आऽबाधन्त तान् देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त
यद्वज्रिणीरुपदधातीषां चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानप नुदते दिक्षूप (१) दधाति देवपुरा
एवैतास्तनुपानीः पर्यूहते ११

ऽग्राविष्णू सजोषमेमा वर्धन्तु वां गिरः । द्युमैर्वाजेभिरा गंतमं ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्न देवतायै जुह्वत्यथ किं देवत्या वसोर्धारेत्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्व-
सुस्तस्यैषा धाराऽऽग्नवैष्णव्यर्चा वसोर्धारा जुहोति भागधेयेनैवैनौ समर्धयत्यथो एता- (२) -मेवाहुति-
मायतनवतीं करोति यत्काम फणां जुहोति तदेवाव रुधे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोरा-

(३।१-३) यो नः...मृच्छतु ।

ऽन्या शिवाऽन्या यच्छतद्वीर्यं जुहोति यैवास्य घोरा तनूस्तां तेन शमयति यद्वसोर्धारां जुहोति यैवास्य शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति^१ यो वै वसोर्धारायै (३) प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति^२ यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन् ब्रह्मौदनं पचेत् तं ब्राह्मणाश्चत्वारः प्राश्नीयुरेव वा अग्निर्वैश्वानरो यद्ब्राह्मण एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामिवैनौ तनुवां प्रति प्रापयति^३ चतस्रो धेनुर्दद्यात् तामिरेव यजमानोऽमुष्मिन्नोक्तेऽग्निं दुहे^४ ॥ (४ पै, -तां, धारायै, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

होमविशेषा राष्ट्रभृदाख्येष्टकोपधानं च ॥ ५-८ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

चित्ति जुहोमि मनसा धृतेनेत्याह्लादाभ्या वै नामैषाऽऽहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनं चिक्यान् भ्रातृव्यो दध्नो-
त्यथो देवता एवाव रुधे^१ ऽग्ने तमयेति पङ्क्त्या जुहोति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यज्ञमुखमा रभते^२ सप्त
तै अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह होत्रा एवाव रुधेऽग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्भागधेयं- (१)-मिच्छमान-
स्तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरेग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा
अन्नमपि दधाति स एनं प्रीतः प्रीणाति वसीयान् भवति^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेव गार्हपत्यश्चीयतेऽथ
कास्याऽऽहवनीय इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहति (२) य एवं विद्वा-
नग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्य^४—

—अथ यशस्विन् यशसेममर्षयेन्द्रावतीमपचितीमिहाऽऽ वह ।

अयं मूर्धा परमेष्ठी सुवर्चीः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु ॥

भद्रं पश्यन्त उप सेदुरग्रे तपो दुक्षामृषयः सुवर्दिदः ।

ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु ॥

धाता विधाता परमो- (३)-त सदृक् प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा ।

स्तोमाश्छन्दांसि निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम ॥

अभ्यावर्तध्वमुप मेतं साकमयः शास्ताऽधिपतिर्वो अस्तु ।

अस्य विज्ञानमनु सः रभध्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वे ॥

राष्ट्रभृते एता उप दधात्येषा वा अग्नेश्चिती राष्ट्रभृत् तयैवास्मिन् राष्ट्रं दधाति (४) राष्ट्रमेव भवति
नास्माद्राष्ट्रं भ्रंशते^१ ॥ (भागधेयं, जुहति, परमा, राष्ट्रं दधाति, सप्त च) ॥ ४ ॥

पुनः परोन्धनादिविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यथा वै पुत्रो जातो म्रियते एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुष्य उद्धारयति यन्निर्मन्थं कुर्याद्विच्छिन्त्या-
द्भ्रातृव्यमस्मै जनयेत् स एव पुनः परीध्यः स्वादेवैनं योनैर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति^१ तमो वा
एतं गृह्णाति यस्याग्निरुष्य उद्धारयति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसै- (१)-च तमो
मृत्युमप हते^२ हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽप हतेऽयो तेजो वै हिरण्यं तेज
एवाऽऽत्मन् धत्ते^३ सुवर्नं धर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्नं शुकः स्वाहा सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा

सुवर्नं सूर्यः स्वाहा ऽको वा एष यदग्निःसावादित्यो (२) ऽश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमे-
धयोरेव ज्योतीःपि सं दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधीयस्यैतदग्नौ क्रियते आपो वा इदमग्ने सलिलमासीत्
स एतां प्रजापतिः प्रथमां चित्तिमपश्यत् तामुपाधत्त तदियमभवत् तं विश्वकर्माऽब्रवीदुप त्वाऽऽ-
ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्य- (३)-ब्रवीत् स एतां द्वितीयां चित्तिमपश्यत् तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत्
स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत् स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वाऽऽ-
ऽयानीति केन मोषैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत् तं दिश्याभिरुपैत् ता उपाधत्त ता दिशो (४) ऽभवे-
—त्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत् स विश्वकर्माणं च यज्ञं
चाब्रवीदुप वामा ऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताः स एतां तृतीयां चित्तिमपश्यत् तामुपाधत्त तदसावभवत्
स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वा (५) आऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत् स विश्वकर्माणं च यज्ञं
चाब्रवीदुप वामाऽयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताः स परमेष्ठिनमब्रवीदुप त्वाऽऽ ऽयानीति केन मोषै-
ष्यसीति लोकं पृणयेत्यब्रवीत् तं लोकं पृणयेत् तस्मादयातयास्नी लोकं पृणाऽयातयामा हासा- (६)-वादि-
त्य—स्तानुपयोऽब्रुवन्नुप व आऽयामेति केन न उपैष्यथेति भुम्नेत्यब्रुवन् तान् द्वाभ्यां चित्तिभ्यामुपायन्त्स
पञ्चचित्तिकः समपद्यते य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव भवत्यमीमांल्लोकाञ्जयति विदुरेन देवा अथो
एतासामेव देवतानां सायुज्यं गच्छति^६ ॥ (तमसा, ऽऽदित्यो, ऽस्तीति, दिशो, -स्त्वा, ऽसौ, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥५॥

व्रतष्टकाप्रकाशा ॥ ८ त्रिपादनुष्टुप्; ९-१० अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

वयो वा अग्निर्यदग्निचित् पक्षिणोऽश्नीयात् तमेवाग्निमद्यादार्तिमाच्छेत् संवत्सरं व्रतं चरेत् संवत्सरं
हि व्रतं नाति^१ पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति खलु वै तं पशुर्य एनं पुरस्तात् प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्
पश्चात् प्राङुपचर्य आत्मनोऽहि^२ सार्य^३ तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ (१) पृथिव्यै मां पाहि^३
ज्योतिरसि ज्योतिर्मै यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि^३ सुवरसि सुवमे यच्छ दिवं यच्छ दिवो
मां पाहि^३—त्याह्वैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां लोकानां विधृत्यै^६ स्वयमातृणा
उपधाय हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ज्योतिर्हिरण्यं यत् स्वयमातृणा उपधाय
(२) हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकाञ्ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः
प्र भान्ति^९

यास्ते अग्ने सूर्ये रुच उद्यतो दिवमातृन्वन्ति रुग्मिभिः ।

ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥

या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः ।

इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते^९ ॥

रुचं नो धेहि (३) ब्राह्मणेषु रुचं राजसु नस्कृधि ।

रुचं विश्येषु शूद्रेषु मरिं धेहि रुचा रुचमं ॥

श्री ० ५. प्र० ७, अनु० ६-७]

उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम्

[२४५]

द्वेधा वा अग्निं चिन्वन्त्यस्य यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव
यश इन्द्रियं धत्ते ईश्वरो वा एष अर्तिमार्तोयौऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा वन्दमान
इति वारुण्यर्चा (४) जुहुयाच्छान्तरेवैषाऽग्नेर्गुप्तिरात्मनो^{१२} हविष्कृतो वा एष यौऽग्निं चिन्नुते यथा
वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति यौऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षया यजेत मैत्रा-
वरुणतामिवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दायि यो वा अग्निर्मृतुस्थां वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति
संवत्सरो वा अग्नि- (५) ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षाः पुच्छं शरदुत्तरः
पक्षो हेमन्तो मध्यं पूर्वपक्षाश्चितयोऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतु-
र्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति^{१३} प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त ततो वै स ज्यैष्ठ्यम-
गच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिन्नुते (६) ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति^{१४} ॥ (पृथिवीं यच्छ, यत् स्वयमातृणा उपधाये,
धेह्यु, - चा, अग्नि, - चिन्नुते, त्रीणि च) ॥ ६ ॥

आकृतिमन्त्राः ॥ १-४ त्रिष्टुप्; ५-१० अनुष्टुप् । अग्निर्कपिः ।

यदाकृतात् समसुसोद्भूतो वा मनसो वा संभृतं चक्षुषो वा ।
तमनु ग्रेहिं सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः ॥
एतं संधस्थं परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवैदाः ।
अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तं स्म जानीत परमे व्योमन् ॥
जानीतादेनं परमे व्योमन् देवाः सधस्था विद रूपमस्य ।
यदागच्छात् (१) पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूते कृणुतादुविरस्मै^३ ॥
सं प्र च्यवध्वमनु सं प्र याताग्ने पथो देवयानान् कृणुध्वम् ।
अस्मिन्तसधस्थे अध्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदते ॥
प्रस्तरेण परिधिना सुचा वेद्यां च बर्हिषा । ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^४ ॥
यदिष्टं यत् परादानं यदत्तं या च दक्षिणा ।

त- (२)-दग्निर्वैश्वकर्षणः सुवर्देवेषु नो दधत् ॥

येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^५ ॥
येनाग्ने दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^६ ॥
येनाग्ने सुकृतः पथा मधोर्धारा व्यानशुः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^७ (३) ॥
यत्र धारा अनपेता मधोर्धृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्षणः सुवर्देवेषु नो दधत् ॥

(आगच्छात्, त, -द्वयानशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्विंश च) ॥ ७ ॥

स्वर्गवेति, कूर्मोपचानं च ॥ १, ३ । त्रिष्टुप् । अग्निक्रपिः ।

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अविः ।

ये ते अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन् ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽहृतस्य क्रियते किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति यास्ते अग्ने समिधो यानि (१) धामेत्याह्रैषा वा अग्नेः स्वयंचितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति

चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन् ।

धृतं पिन्वन्नजरं सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम् ॥

सुवर्गीय वा एष लोकायोप धीयते यत् कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याहु (२) दिश एवैतेन प्र जानाती—मं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याहु सुवर्गस्य लोकस्यभिनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याहु ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां (३) कुर्याद्रूपेणैव प्रजां पशून् छन्दांस्यन्तं रुध्रेऽथो प्रजाभ्य एवैनं पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धय चिनुते ॥ (एति यास्ते अग्ने समिधो यान्या, -अय इत्याहे-ष्टकानां, षोडश च) ॥ ८ ॥

अग्निग्रहः, सर्वमुखं च ॥ १-२ त्रिष्टुप् । अग्निक्रपिः ।

मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ।

मयि प्रजां मयि वचीं दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः ॥

यो नो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्यां आविवेश ।

तमात्मन् परि गृह्णीमहे वयं मा सो अस्मा अंवहाय परां गातु ॥

यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाऽग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि (१) यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूप तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात् पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निमित्याहुऽऽत्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात् पशवोऽप क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदाऽऽपश्चाग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाग्निश्चाग्निश्चीयत इति यदग्निः संयौत्या- (२) -पो वै सर्वो देवता देवताभिरेवैनं स सृजति यन्मृदा चिनोतीयं वा अग्निवैश्वानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाग्निश्चाग्निश्चीयतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति यच्छन्दोभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निवैश्वानरो य- ३ -न्मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उप दधाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन् दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमसि सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीं पुरस्तादुप दधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मध्य एष वा (४) अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाश्चिनुते सर्वासु प्रजास्व-

नमस्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्यैव दिशं प्र वयति तस्माद्विशि दिक् प्रोता ॥
(अवि, संयौति, वैश्वानरो य, - देव वै, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

पशुशीर्षोपधानं, तत्र केचिद्विशेषाश्च ॥ अभिर्कषिः ।

प्रजापतिरग्निमसृजत सौऽस्मात् सृष्टः प्राङ् प्रादेवत् तस्मा अश्वं प्रत्यास्यत् स दक्षिणाऽवर्तत तस्मै
वृष्णि प्रत्यास्यत् स प्रत्यङ्ङाऽवर्तत तस्मा ऋषमं प्रत्यास्यत् स उदङ्ङाऽवर्तत तस्मै वस्तं प्रत्यास्यत्
स ऊर्ध्वोऽद्वत् तस्मै पुरुषं प्रत्यास्यत् पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैन- (१) -मवृद्धयं चिनुत एता
वै प्राणभृत्श्चक्षुर्मतीरिष्टका यत् पशुशीर्षाणि यत् पशुशीर्षाण्युपदधाति तामिरेव यजमानोऽमुष्मिल्लोके
प्राणित्यथो तामिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति मृदाऽभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वायं पशुर्वा एष यदग्नि-
रक्षं पशवं एष खलु वा अग्निर्यत् पशुशीर्षाणि यं कामयेत कनीयोऽस्यान्नं (२) स्यादिति संतरां तस्यं
पशुशीर्षाण्युप दध्यात् कनीय एवास्यान्नं भवति यं कामयेत समावदेवास्यान्नं स्यादिति मध्यतस्तस्योप
दध्यात् समावदेवास्यान्नं भवति यं कामयेत भूयोऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युद्धयोप दध्यादन्त
एवास्मा अन्नमव रुन्धे भूयोऽस्यान्नं भवति (३) ॥ (पत्, - मस्यान्नं, भूयोऽस्यान्नं भवति) ॥ १० ॥

[११-२४] अश्वमेधाङ्गशरीरहोममन्त्राः ॥ ११-२४ । विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्तेगान् द०ष्ट्राभ्यां मण्डूकान् जम्भ्येभि रादेकां स्वादेनो जं स सुदेनो रण्यं जाम्बीलेने
मृदं वत्स्वेभिः शर्कराभिरवकां मवकाभिः शर्करा मुत्सादेन जिह्वा मवक्रन्देन तालुं सर-
स्वती जिह्वाग्रेण ॥ (स्तेगान् द्वाविंशतिः) ॥ ११ ॥

वाजं हनूभ्यां मप आस्येनो ऽऽदित्याञ्छमश्रुभि रुपयाममधरेणोष्ठेन सदुत्तरेणां न्तरे-
णानूकाशं प्रकाशेन बाह्यं स्तनयितुं निर्वाधेन सूर्याग्री चक्षुभ्यां विद्युती कनानका-
भ्यां मशनिं मस्तिष्केण वलं मज्जभिः ॥ (वाजं पञ्चविंशतिः) ॥ १२ ॥

कूर्माञ्छकै रच्छलाभिः कपिञ्जलां न्तसाम कुष्ठिकाभि जवं जङ्घाभि रगदं जानुभ्यां
वीर्यं कुहाभ्यां भयं प्रचालाभ्यां गुहोपपक्षाभ्यां मश्विनावसाभ्यां मदिति शीर्णां
निर्कृतिं निर्जीरमकेन शीर्णां ॥ (कूर्मान् त्रयोविंशतिः) ॥ १३ ॥

योक्त्रं गृध्राभि र्युगमानतेन चित्तं मन्याभिः संक्रोशान् प्राणैः प्रकाशेन त्वचं
पराकाशेनान्तरां मशकान् केशै रिन्द्रं स्वपसा वह्नेन बृहस्पतिं शकुनिसादेन रथमुष्णि-
हाभिः ॥ (योक्त्रमेकविंशतिः) ॥ १४ ॥

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यां मिन्द्राग्री शिखण्डाभ्यां मिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यां मिन्द्राविष्णू अष्टी-
वद्ध्यां सवितारं पुच्छेनं गन्धर्वाञ्छेपेनं पसरसो मुष्काभ्यां पर्वमानं पायुर्ना पवित्रं
पोत्राभ्यां माक्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिकर्मणं कुष्ठाभ्याम् ॥ (मित्रावरुणौ द्वाविंशतिः) ॥ १५ ॥

इन्द्रस्य क्रोडो^१ ऽदित्यै पाजस्यै^२ दिशां जत्रवो^३ जीमूतान् हृदयोपशाभ्यां^४ मन्तरिक्षं
पुरिततो^५ नभ उदयेणेन्द्राणीं प्लीहां^६ वल्मीकान् क्लोम्रां^७ गिरीन् छाशिभिः^८ समुद्रमुदरेणं^९
वैश्वानरं मर्सानां^{१०} ॥ (इन्द्रस्य द्वाविंशतिः) ॥ १६ ॥

पूष्णो वनिष्ठु^१ रन्धाहे स्थूरगुदां^२ सर्पान् गुदाभि^३ ऋतून् पृष्टीभि^४ दिवं पृष्ठेनै^५ वसूनां प्रथमा
कीकसां रुद्राणां द्वितीयां^६ ऽऽदित्यानां तृतीयां^७ ऽङ्गिरसां चतुर्थीं^८ साध्यानां पञ्चमीं^९ विश्वेषां
देवानां षष्ठीं^{१०} ॥ (पूष्णश्चतुर्विंशतिः) ॥ १७ ॥

ओजो ग्रीवाभि^१ निर्ऋतिमस्थभि^२ रिन्द्रः स्वपसा वहनेन रुद्रस्य विचलः स्कन्धो^३ ऽहोरात्र-
योद्वितीयो^४ ऽर्धमासानां तृतीयो^५ मासां चतुर्थं^६ ऋतूनां पञ्चमः^७ सैवत्सरस्य षष्ठः^८ ॥
(ओजो विंशतिः) ॥ १८ ॥

आनन्दं नन्दथुनां^१ कामं प्रत्यासाभ्यां^२ भयः शिंतीमभ्यां^३ प्रशिषं प्रशासाभ्यां^४ सूर्या-
चन्द्रमसौ वृक्याभ्यां^५ श्यामशबलौ मत्स्नाभ्यां^६ व्युष्टिः रूपेणै निम्नुक्तिमरूपेणै^७ ॥
(आनन्दः षोडश) ॥ १९ ॥

अहर्मासेनै^१ रात्रि पीवसां^२ ऽपो यूषेणै^३ घृतः रसेनै^४ श्यां वसयो^५ दूषीकाभिर्हृदिनि^६ म-
श्रुभिः पृष्ठां^७ दिवं रूपेणै^८ नक्षत्राणि प्रतिरूपेणै^९ पृथिवीं चर्मणां^{१०} छवीं छव्यो^{११} पाकृताय
स्वाहा^{१२} ऽऽलब्धाय स्वाहा^{१३} हुताय स्वाहा^{१४} ॥ (अहरष्टाविंशतिः) ॥ २० ॥

अग्नेः पञ्चतिः^१ सरस्वत्यै निपञ्चतिः^२ सोमस्य तृतीयां^३ ऽपां चतुर्थ्यो^४ पथीनां पञ्चमीं^५ सैवत्स-
रस्य षष्ठीं^६ मरुतां सप्तमीं^७ बृहस्पतेरष्टमीं^८ मित्रस्य नवमीं^९ वरुणस्य दशमीं^{१०} इन्द्रस्यैकादशीं^{११}
विश्वेषां देवानां द्वादशीं^{१२} द्यावापृथिव्योः पार्श्वे^{१३} यमस्य पादुरैः^{१४} ॥ (अग्नेरेकाविंशतिः) ॥ २१ ॥

वायोः पञ्चतिः^१ सरस्वतो निपञ्चतिः^२ अन्द्रमसस्तृतीयां^३ नक्षत्राणां चतुर्थीं^४ सवितुः पञ्चमीं^५
रुद्रस्य षष्ठीं^६ सर्पाणां सप्तम्यं^७ पूष्णोऽष्टमीं^८ त्वष्टुर्नवमीं^९ धातुर्दशमीं^{१०} इन्द्राण्या एकाद-
श्यै^{११} दित्यै द्वादशीं^{१२} द्यावापृथिव्योः पार्श्वे^{१३} यम्यै पादुरैः^{१४} ॥ (वायोऽष्टाविंशतिः) ॥ २२ ॥

पन्थामनुवृग्भ्यां^१ संततिः स्नावन्याभ्यां^२ शुक्रान् पित्तेन^३ हरिमाणं यक्रां^४ हलीक्षणान्
पापवातेन^५ कूश्माञ्छकभिः^६ शवतानूवग्येनै^७ शुनो विशसनेनै^८ सर्पांल्लोहितगन्धेनै^९ वयांसि
पक्वगन्धेनै^{१०} पिपीलीकाः प्रशदेनै^{११} ॥ (पन्थां द्वाविंशतिः) ॥ २३ ॥

पुरस्ताज्ज्योतिः ॥

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः ।

स नो नय सुकृतस्य लोकं तस्य ते न्यः स्वधया मदेम ॥ (क्रमैरष्टादश) ॥ २४ ॥

का० ५, प्र० ७, अनु० २५-२६]

उपानुवाक्यावाशिष्टकर्मनिरूपणम्

[२४९]

अश्वानुमन्त्रणम् ॥

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्यमात्माऽन्तरिक्षं समुद्रो योनिः सूर्यस्तं चक्षुर्वीर्यं प्रागश्चन्द्रमाः श्रोत्रं
मासाश्चार्धमासाश्च पर्वाण्यृतवोऽङ्गानि संवत्सरो महिमा ॥ (योः पञ्चविंशतिः) ॥ २५ ॥

अश्वानुमन्त्रणम् ॥

अग्निः पशुरासीत् तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन् अग्निः स ते लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः
पशुरासीत् तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन् वायुः स ते लोकस्तस्मात् त्वाऽन्तरैष्यामि यदि नाव-
जिघ्रंस्यादित्यः पशुरासीत् तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्- १-नादित्यः स ते लोकस्तं जैष्यमि-
यद्यवजिघ्रासि ॥ (यस्मिन्नुद्यौ च) ॥ २६ ॥

[य-१४८-स्वा-२७५-मिन्द्रस्य १९६ । चित्ति २०७ । यथा ३४५ । वयो ३०३ । य-१६४-या १६६ । मर्हि २२५ ।
प्रजापतिः १५० । स्तेगान् २२ । वाजं २५ । कुमां २३ । योक्त्रं २१ । मित्रावरुणा-२२ । विन्द्रस्य २२ । पूष्ण २४ । ओजं २० ।
आनुद्-१६ । मर्ध-२८ । रुमे-२९ । वीर्योः ३८ । पन्था २२ । कम्पै-१८ । द्यौस्ते २५ । अग्निः ५८ । षड्विंशतिः ॥ २५८२ ॥]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

[सावित्राणि ३०८१ । विष्णुमुखा ३१९५ । उत्सन्नयज्ञो २४७७ । देवासुरा २९०६ । यदेकैर् २७२७ । हिरण्यवर्णा २४३६ ।
यो वा २५८२ । (सुप्त ॥ ७ ॥ १९४०४)]

॥ इति पञ्चमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठं काण्डम् ।

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

प्राचीनवंशाख्यशालानिर्माणं क्षौरादिभिः संस्कृतस्य यजमानस्य तत्र प्रवेशविधानम् । सोमऋषिः ।

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॑ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒ प्राचीं॑ दे॒वा दक्षि॑णा पि॒तरः प्र॒तीचीं॑ मनु॑ष्या उदी॒चीं॑ रुद्रा यत् प्राचीनव॑शं करोति दे॒वलोक॑मेव तद्यज॑मान उ॒पावर्त॑ते' परि॑ श्रयत्यन्तर्हि॒तो हि दे॒वलोक॑ो मनु॑ष्यलो॒को—आस्मा॑लो॒कात् स्वैत॑व्यमि॒वेत्याहुः॑ को हि तद्वेद॑ यद्यमु॒ष्मि॒ल्लोकेऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒श्वती॒काशान्॑ करोत्यु॒ (१) भयो॑लो॒कयो॑रभिजित्यै॑ केश॒श्मश्रु॑ व॒पते॑ न॒खानि॑ नि कृ॒न्तते॑ मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत् केश॑श्मश्रु मृ॒तामे॒व त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पैत्यै—ङ्गिर॑सः सु॒वर्गं॑ लो॒कं यन्तो॑ऽप्नु॒ दीक्षा॑त॒पसी॑ प्रावे॒शय॑न्न॒प्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दीक्षा॑त॒पसी॑ अव॑ रु॒न्धे तीर्थे॑ स्ना॑ति तीर्थे॑ हि ते तां प्रावे॒शयन् तीर्थे॑ स्ना॑ति (२) तीर्थ॑मे॒व स॒माना॑नां भवत्यै—पोऽश्ना॑त्यन्तर॒त ए॒व मे॒धो भव॑ति वास॑सा दीक्षय॑ति सौम्यं वै क्षौमं दे॒वत॑या सोम॑मेष दे॒वता॑मु॒पैति॑ यो दीक्ष॑ते सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुवै॑ मे पा॒हीन्या॑ह स्वामे॒व दे॒वता॑मु॒पैत्यथो॑ आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते' ऽग्ने॒स्तूषा॑धानं वा॒योर्वी॒तपा॑नं पि॒तृणां॑ नी॒विरोष॑धीनां ग्र॒घात॑ (३) आ॒दित्या॑नां प्राची॒नतानो॑ वि॒श्वेषां॑ दे॒वानामो॑तुर्नक्ष॒त्राणाम॑ती॒काशा॑स्तद्वा ए॒तत् सर्व॑दे॒वत्यै॑ यद्वा॒सो यद्वा॒ससा॑ दीक्षय॑ति सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्दीक्षय॑ति' ब॒हिःप्रा॑णो वै मनु॑ष्यस्तस्या॒शनं॑ प्रा॒णोऽश्ना॑ति स॒प्राण॑ ए॒व दीक्ष॑त आ॒शितो॑ भवति या॒वाने॒वास्य॑ प्रा॒णस्तेन॑ सह मे॒धमु॑पैति' घृतं दे॒वानां॑ मस्तु॑ पि॒तृणां॑ नि॒ष्प॒कं मनु॑ष्याणां तद्वा (४) ए॒तत् सर्व॑दे॒वत्यै॑ यन्न॒वनी॑तं यन्न॒वनी॑तेनाभ्य॒ङ्क्ते॑ सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रा॒णाति॑' प्रच्यु॒तो वा ए॒पोऽस्मा॑लो॒काद॑गतो दे॒वलोकं॑ यो दीक्ष॑तो ऽन्तरे॒व न॒वनी॑तं तस्मा॑न्न॒वनी॑तेनाभ्य॒ङ्क्ते॑ ऽनु॒लोमं॑ यजु॒षा व्यावृ॑त्यै इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन् तस्य॑ क॒नीनि॑का परा॑ऽप॒तत् तदा॑ज॒नम॑ब॒धदा॑ङ्क्ते चक्षु॑रे॒व भ्रात॑व्यस्य वृ॒ङ्क्ते दक्षि॑णं पूर्॒वमा॑ऽङ्क्ते (५) सु॒वय॑ हि पूर्॒वमनु॑ष्या आ॒जते॑ न नि धा॑वते नी॒व हि मनु॑ष्या धा॒वन्ते पञ्च॑ कृ॒त्व आ॑ऽङ्क्ते पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्धे परि॑मित॒माऽङ्क्तेऽप॑रि॒मितं॑ हि मनु॑ष्या आ॒जते॑ स॒तृल॑याऽऽङ्क्तेऽप॒तृल॑या हि मनु॑ष्या आ॒जते॑ व्यावृ॑त्यै' यद॒प॒तृल॑याऽऽङ्गी॒त वज्रं॑ इ॒व स्या॑त् स॒तृल॑याऽऽङ्क्ते मि॒त्रत्वा॒ये (६) इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्सोऽ॒पोऽभ्य॑प्रियत् ता॒सां यन्मे॒धं य॒ज्ञियं॑ सदे॒वमासी॑त् तद॒पोद॑क्रामत् ते द॒र्भा अ॑भवन् यद्म॑पु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आप॑स्ताभिरे॒वैनं॑ प॒वय॑ति' द्वाभ्यां॑ प॒वय॑त्यहो॒रात्रा॒भ्यामे॒वैनं॑ प॒वय॑ति त्रि॒भिः प॒वय॑ति त्रयं इ॒मे लो॒का ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॒वय॑ति पञ्च॑भिः (७) प॒वय॑ति पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञायै॒वैनं॑ प॒वय॑ति प॒ङ्भिः प॒वय॑ति षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभिरे॒वैनं॑ प॒वय॑ति सप्त॑भिः प॒वय॑ति सप्त॑ छन्दा॑सि छन्दा॑भिरे॒वैनं॑ प॒वय॑ति न॒वभिः प॒वय॑ति न॒व वै पु॑रुषे प्रा॒णाः स॒प्राण॑मे॒वैनं॑ प॒वय॑त्येक॑वि॒ंशत्या॑ प॒वय॑ति द॒श ह॑स्त्या अ॒ङ्गुल॑यो द॒श प॒द्या आ॒त्मैक॑वि॒ंशो या॒वाने॒व पु॑रुषस्तमप॒रि॒वर्गं॑ (८) प॒वय॑ति' चि॒न्पति॑स्त्वा

पुनात्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनसैवैनं पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनात्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्त्वा सविता पुनात्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनं पवयति^{२२} तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छक्के-यमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{२३} ॥ (अतीकाशान् करोत्य, -वैशयन् तीर्थे स्नाति, प्रघातो, मनुष्याणां तद्वा, आऽङ्के, मित्रत्वार्थ, पञ्चभिः, -परिवर्गं, -मष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

यज्ञशालां प्रविष्टस्य यजमानस्य दीक्षाहोमविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

यावन्तो वै देवा यज्ञायापुनत त एवामेवन् य एवं विद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव बहिः पवयित्वाऽन्तः प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनं पवयित्वा पुतं दैवलोकं प्र णयत्ये-दीक्षित एकयाऽऽहुत्येत्याहुः सुवेण चतस्रो जुहोति दीक्षितत्वाय सुचा पञ्चमी पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये (१) स्वाहेत्याहाऽऽकृत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यजेयेति^२ मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति^३ सरस्वत्यै पूर्णोऽग्नये स्वाहेत्याह वाग्वै सरस्वती पृथिवी पूषा वाचैव पृथिव्या यज्ञं प्र युङ्क्ते आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुव इत्याह या वै वर्णास्ता (२) आपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो^४ यदेतद्यजुर्न ब्रूयाद्विद्या आपोऽशान्ता इमं लोकमा गच्छेयुः-रापो देवीर्बृहती-र्विश्वशम्भुव इत्याहास्मा एवैनं लोकयं शमयति तस्माच्छान्ता इमं लोकमा गच्छन्ति^५ द्यावापृथिवी इत्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो^६ बृहस्पतिर्नो हविषा वृधात्वि-(३) त्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवासौ यज्ञमव रुन्धे^७ यद्ब्रूयाद्विद्येरिति यज्ञस्याणुमृच्छेद्बृधात्वित्याह यज्ञस्याणुमेव परि वृणक्ति^८ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सोऽस्मात् सृष्टः पराङ्मैत् स प्र यजुर्बलीनान् प्र साम तमृगुदयच्छद्यदगुदयच्छत् तदौद्ग्रहणस्यौद्ग्रहणत्वं-सृचा (४) जुहोति यज्ञस्योद्यत्या अनुपुच्छन्दसामुद-यच्छदित्याहुस्तस्मादनुपुमा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै^९ द्वादश वात्सवन्धान्युदयच्छन्नित्याहुस्तस्माद् द्वादशभिर्वात्सवन्धविदो दीक्षयन्ति^{१०} सा वा एषीनुपुग्वागनुपुग्यदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवैनः सर्वया दीक्षयति^{११} विश्वे देवस्य नेतुरित्याह सावित्र्येतेन मतो वृणीत सख्य-(५)-मित्याह पितृदेवत्यै-तेन विश्वे राय इषुध्यसीत्याह वैश्वदेव्येतेन द्युम्नं वृणीत पुण्यस इत्याह पौष्ण्येतेन सा वा एषर्क्षैर्वेदेवत्या यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति^{१२} सप्ताक्षरं प्रथमं पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि तान्यष्टावुपयन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन (६) गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिपुण्यद् द्वादशाक्षरा तेन जगती सा वा एषर्क्षैर्वीणि छन्दाः^{१३} सि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वैभिरेवैनं छन्दोभिर्दी-क्षयति^{१४} सप्ताक्षरं प्रथमं पदं सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे एकस्मादक्षरादनानि प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽनासं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति (७) पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते-राण्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा अर्खजत प्रजानां सृष्ट्यै^{१५} ॥ (अग्नये, ता, वृधान्-चा, सख्यं, तेन, जुहोति, पञ्चदश च) ॥ २ ॥

कृष्णाजिनेन वस्त्रेण मेखलया च दीक्षाविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

ऋक्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायाऽतिष्ठमाने कृष्णो रूपं कृत्वाऽपक्रम्यातिष्ठतां तैऽमन्यन्त यं वा इमे उपा-

वर्त्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपोमन्त्रयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानमपनिधाय देवानुपावर्ततामेष वा
 ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष साम्नो यत् कृष्णं—सृक्सामयोः शिल्पे स्थ इत्याहक्सामे एवाव रन्ध्रं
 एष (१) वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत् कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रन्ध्रे
 कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयती—मां धियः शिक्षमाणस्य
 देवेत्याह यथायजुरेवैतं—द्रोणो वा एष यदीक्षित उल्बं वासः प्रोर्णते तस्मात् (२) गर्भाः प्रावृता जायन्ते
 न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत यत् पुरा सोमस्य क्रयादपोर्णीत गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते
 सोमेऽपोर्णते जायत एव तदथो यथा वसीयाः सं प्रत्यपोर्णते तादृगेव तं—दक्षिरसः सुवर्गं लोकं यन्त
 ऊर्जं व्यभजन्त ततो यदत्याशिष्यत ते शरा अभवन्त्सर्वे शरा यच्छरमयी (३) मेखला भवत्यूर्जमेवाव रन्ध्रे
 मध्यतः सं नहति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा भुञ्जते ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै
 मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनहति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयती—न्द्रो वृत्राय वज्रं ग्राहृत
 स त्रेधा व्यभवत् स्म्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं (४) येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन् तच्छ-
 राणां शरत्वं वज्रो वै शराः क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला भवति वज्रेणैव साक्षात्
 क्षुधं भ्रातृव्यं मध्यतोऽपि हते^१ त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति^२
 पृथ्वी भवति रज्जुनां व्यावृत्त्यै^३ मेखलया यजमानं दीक्षयति योक्त्रेण पत्नीं मिथुनत्वाय^४ (५) युद्धो
 दक्षिणामभ्यध्यायत् तां समभवत् तदिन्द्रोऽचायत् सोऽमन्यत् यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति
 तां प्राविशत् तस्या इन्द्रं एवाजायत् सोऽमन्यत् यो वै मदिनोऽपरो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तस्या
 अनुमृश्य योनिमाऽच्छिनत् सा सुतवशाऽभवत् तत् सुतवशायै जन्म (६) तां हस्ते न्यवेष्टयत् तां
 मृगेषु न्यदधात् सा कृष्णविषाणाऽभवदिन्द्रस्य योनिरसि मा मा हिंसीरिति कृष्णविषाणां प्र यच्छति
 सयोनिमेव यज्ञं करोति सयोनिं दक्षिणां सयोनिमिन्द्रं सयोनिं त्वाय^५ कृष्यै त्वा सुसस्याया इत्याह
 तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते^६ सुपिपलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति^७
 यद्धस्तेन (७) कण्डुयेत पामनं भावुकाः प्रजाः स्युर्यत् सयेत नम्रम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयते-
 ऽपिगृह्यं स्मयते प्रजानां गोपीथार्यं न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामव चृतेद्यत् पुरा दक्षिणाभ्यो
 नेतोः कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्रास्यति
 योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिं दधाति यज्ञस्य सयोनिं त्वाय^८ ॥
 (रुध्र एष, - स्तस्मा, - च्छरमयी, यूपस्तृतीयं, मिथुनत्वाय जन्म, हस्तेना, - द्वाचत्वारिंशत्) ॥ ३ ॥

यजमानस्य दण्डादानमुष्टीकरणवाग्यमपूर्वकं नियमानुष्ठानम् ॥ सोमक्रविः ।

वाग्वै देवेभ्योऽपक्रामद्यज्ञायार्तिष्ठमाना सा वनस्पतीन् प्राविशत् सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ
 या तूणवे वीणायां यदीक्षितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवाव रन्ध्रं औदुम्बरो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव
 रन्ध्रे मुखेन सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मुखत ऊर्जा भुञ्जते (१) क्रीते सोमे
 मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्ताद्विद्विग्भ्यो वाचं विभजति तामृत्विजो यजमाने प्रति

ष्ठापयन्ति^३ स्वाहा यज्ञं मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामिन्याह
 द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातादा रभ इत्याह्वयं (१)
 वाच यः पवते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रभते^४ मुधी कर्गेति वाचं यच्छति यज्ञस्य भृत्या अदी-
 क्षिष्टाय ब्राह्मण इति त्रिरूपाश्वाह देवेभ्य एवैनं प्राऽऽह त्रिसृचैरुभयेभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राऽऽह
 न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत् पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्न्यां (३) दुर्दिनेषु नक्षत्रेषु
 व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवामि वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्विष्णवीमृचमनु
 ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सं तनोति^५ दैवी धियं मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्मदयति^६ सुपारा नो
 असदृश इत्याह व्युष्टिमेवाव रुन्धे^७ (४) ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहाइ न होतव्या इमिति
 हविर्वै दीक्षितो यजुर्हुयाद्यजमानस्यावदाय जुहुयाद्यज्ञ जुहुयाद्यज्ञपरुरन्तरियाद्ये देवा मनोजाता
 मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं जुहोति तत्रैव हुतं नेवाहुतं^८ स्वपन्तं
 वै दीक्षितं रक्षा रक्षि जिघांसन्त्यग्निः (५) खलु वै रक्षोहाऽग्ने त्वं सु जागृहि वयं सु मन्दिधीमही-
 त्याह्नाग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहृत्या^९ अवत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति
 त्वमग्ने व्रतपा असीत्याह्नाग्निर्वै देवानां व्रतपतिः स एवैनं व्रतमा लम्भयति^{१०} देव आ मर्त्येष्वेत्याह
 देवो (६) ह्येष सन् मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्याह्वेतं हि यज्ञेष्वीडते^{११} ऽप वै दीक्षितात् सुषुपुषं
 इन्द्रियं देवताः कामन्ति विश्वे देवा अभि मामाऽध्ववृत्रभित्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः सं नयति^{१२} यदे-
 तद्यजुर्न ब्रूयाद्यावत् एव पशुनभि दीक्षेत तावन्तोऽस्य पशवः स्यु रास्वेयत् (७) सोमाऽऽ भूयो भरेत्याह-
 परिमितानेव पशुनव रुन्धे^{१३} चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति^{१४} वायवं
 त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुविशेदयथादेवतं दक्षिणा गमयेदा देवताभ्यो वृश्चयेत् यदेवमेता अनु-
 दिशति यथादेवतमेव दक्षिणा गमयति न देवताभ्य आ (८) वृश्चयेते^{१५} देवीरापो अपां नपादित्याह
 यज्ञो मेभ्यं यज्ञियं सदेवं तद्धो माऽव क्रमिपमिति वावैतद्वाहो—च्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गोपमित्याह
 सेतुमेव कृत्वा ऽत्येति^{१६} ॥ (भुञ्जते, ऽयं, छिन्धा, - दुन्धे, ऽभि. - १३ देव, इयं, देवताभ्य आ, त्रयस्त्रिंशच्च ॥४॥

प्रायणीयेष्टिविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै देवयजनमध्यवसाय दिशो न प्राजानन् तेऽन्योऽन्यमुपाधावन् त्वया प्र जानाम त्वयेति
 तेऽदित्याः समभियन्त त्वया प्र जानामेति साऽब्रवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो यज्ञा मदुदयना असन्निति
 तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो दिशां प्रज्ञात्या (१) अथो
 पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे^१ पथ्याः स्वस्तिमयजन् प्राचीमेव तया दिशं प्राजानन्नग्निना
 दक्षिणा सोमैः प्रतीची सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वी^३ पथ्याः स्वस्ति यजति प्राचीमेव तया दिशं प्रजा-
 नाति पथ्याः स्वस्तिमिष्ट्वाऽग्नीषोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदग्नीषोमौ ताभ्यामेवानु पश्यन्
 -(२)-ग्नीषोमाविष्ट्वा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानु पश्यति सवितारमिष्ट्वाऽदिति यजतीयं वा
 अदितिरस्यामेव प्रतिष्ठायानु पश्यत्य—दितिमिष्ट्वा मारुतीमृचमग्वाह मरुतो वै दैवानां विशो देवविशं खलु

वै कल्पमानं मनुष्यविशमनु कल्पते यन्मास्तीमृचमन्वाहं विशां कल्पत्यै^१ ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजव-
दननूयाजं प्रायणीयं कार्यमनूयाजव- (३)-दप्रयाजमुदयनीयमितीमे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा
यज्ञस्य सन्तति^२—स्तत् तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यन् प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्त-
रियाद्यदेनूयाजानन्तरियात् प्रजामन्तरियाद्यतः खलु वै यज्ञस्य धिततस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति
यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु (४) परा भवति^३ प्रयाजवदेवानूयाजवत् प्रायणीयं कार्यं प्रयाजवदनूया-
जवदुदयनीयं नाऽऽत्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास
उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्तति^४—र्याः प्रायणीयस्य याज्या यत् ता उदयनीयस्य याज्याः
कुर्यात् पराङ्मुं लोकमारौहेत् प्रमारुकः स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोऽनुवाक्यास्ता (५) उदयनीयस्य याज्याः
करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति^५ ॥ (प्रज्ञांश्चै, पश्यत्य, - नूयाजव, - यजमानोऽनु, पुरोऽनुवाक्यास्ता, अष्टौ च) ॥५॥

अरुणया गवा सोमक्रयणविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

कद्रूश्च वै सुपर्णी चाऽऽत्मरूपयोरस्पधेता^१ सा कद्रूः सुपर्णीमजयत् साऽब्रवीत् तृतीयस्यामितो दिवि
सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्मानं निष्कीणीष्वेती^२—यं वै कद्रूसौ सुपर्णी छन्दोऽसि सौपर्ण्याः साऽब्रवी-
दस्मै वै पितरौ पुत्रान् विभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर तेनाऽऽत्मानं निष्कीणीष्वे- (१)-ति
मा कद्रूवोचदिति^३ जगत्युदपतच्चतुर्दशाक्षरा सती सा ऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेता^४ सा
पशुमिश्च दीक्षया चाऽगच्छत् तस्माज्जगती छन्दसां पशव्यतमा तस्मात् पशुमन्तं^५ दीक्षोप नमति^६ त्रिष्टु-
गुदपतत् त्रयोदशाक्षरा सती सा ऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेता^७ सा दक्षिणामिश्च (२) तपसा
चाऽगच्छत् तस्मात् त्रिष्टुभो लोके माध्यन्दिने सर्वने दक्षिणा नीयन्त एतत् खलु वाच तप इत्याहुयः
स्वं ददातीति^८ गायत्र्युदपतच्चतुरक्षरा सत्यजया ज्योतिषा तमस्या अजाऽभ्यर्क्य तदजाया अजत्व^९
सा सोमं चाऽहरच्चत्वारि चाक्षराणि साऽष्टाक्षरा समपद्यतं ब्रह्मवादिनो वदन्ति (३) कस्मात् सत्या-
द्रायत्री कनिष्ठा छन्दसा^{१०} सती यज्ञमुखं परीयार्येति यदेवादः सोममाऽहरत् तस्माद्यज्ञमुखं पर्यत् तस्मात्
तेजस्विनीतर्मा पद्भ्यां द्वे सर्वने समगृह्णामुखेनैकं यन्मुखेन समगृह्णात् तदधयत् तस्माद् द्वे सर्वने
शुक्रवती प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं च तस्मात् तृतीयसवनं ऋजीषमभि पुण्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्तं
(४) आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सं भरत्येवैनत् त^{११} सोममाह्नियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्य-
मुष्णात् स तिस्रो रात्रीः परिमुषितोऽवसत् तस्मात् तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति^{१२} ते देवा अंब्रु-
वन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्कीणामेति ते वाच^{१३} स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणं^{१४}—न्त्सा
रोहिद्रूपं कृत्वा गन्धर्वेभ्यो (५) ऽपक्रम्यातिष्ठत् तद्रोहितो जन्म ते देवा अंब्रुवन्नप युष्मदक्रमीन्नास्मानु-
पार्वर्तते वि हयामहा इति ब्रह्म गन्धर्वा अवदन्नगायन् देवाः सा देवान् गायत उपावर्तत तस्माद्गायन्त^{१५}
स्त्रियः कामयन्ते^{१६} कामुका एन^{१७} स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्येषु भवति तेभ्य
एव ददत्युत यद्बहुतया (६) भवन्त्ये^{१८}—कहायन्या क्रीणाति वाचैवैन^{१९} सर्वया क्रीणाति तस्मादेकहायना

मनुष्या वाचं वदन्त्यै—कृत्वाऽकर्णयाऽकाणयाऽर्क्षोणयाऽसंशफया क्रीणानि^१ सर्वयैवैनं क्रीणानि^२ यद्धेतया क्रीणीयाहुश्चर्मा यजमानः स्याद्यत् कृष्णयाऽनुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्याद्यद् द्विरूपया चार्त्रेष्ठी स्यात् स वाऽन्यं जिनीयात् तं वाऽन्यो जिनीयादकृणया पिङ्गाक्ष्या (७) क्रीणात्येतद्वै सोमस्य रूपं स्वयैवैनं देवतया क्रीणाति^३ ॥ (निष्कर्षाणि च, दक्षिणाभिश्च, वदन्ति, मन्यन्ते, गन्धर्वेभ्यो, बहुतयाः, पिङ्गाक्ष्या, दश च) ॥ ६ ॥

सोमकथप्रकारः ॥ सोमकथिः ।

तद्धिरण्यमभवत् तस्मादद्भ्यो हिरण्यं पुनस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते ऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं धृतेऽवधार्य जुहोति तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्ते ऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं ते शुक्र तनूदिदं वर्च इत्याह सतैजसमेवैनं सतनुं (१) करोत्यथो सं भरत्यैवैनं यदवद्धमवद्भ्याद्गर्भाः प्रजानां परापातुकाः स्युर्वद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टक्यै वध्नाति प्रजानां प्रजननायै वाग्वा एषा यत् सोमकथणी जूरसीत्याह यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याह (२) यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनं जुष्टां करोति तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुधे काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्त्येप खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्नेश्च सूर्यस्य च सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकामित्याह य एवारक्षोहतः पन्थास्तं समारोहति (३) वाग्वा एषा यत् सोमकथणी चिदसि मनाऽसीत्याह शास्त्यैवैनमेतत् तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनाऽसीत्याह यद्धि मनसाऽभिगच्छति तत् करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा (४) वदति दक्षिणाऽसीत्याह दक्षिणा ह्येषा यज्ञियाऽसीत्याह यज्ञियामेवैनं करोति क्षत्रियाऽसीत्याह क्षत्रिया ह्येषाऽदितिरस्युभयतः शीर्ष्णीत्याह यदेवाऽऽदित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदवद्धा स्यादयता स्याद्यत् पदिबद्धाऽनुस्तरणी स्यात् प्रमायुको यजमानः स्यात् (५) यत् कर्णगृहीता चार्त्रेष्ठी स्यात् स वाऽन्यं जिनीयात् तं वाऽन्यो जिनीयान्मित्रस्त्वा पदि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवैनं पदि बध्नाति^४ पूषाऽध्वनः पात्वित्याहेयं वै पूषेमावेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षायेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यक्षं करोत्य — (६)—नु त्वा माता मन्यतामनुं पितेत्याहानुमतयैवैनया क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आह्वियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात् पराच्येव सोमकथणीयादुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयत्वित्याह रुद्रो वै क्रूरो (७) देवानां तमेवास्यै परस्तादध्यात्यावृत्यै क्रूरमिव वा एतत् करोति यदुद्रस्य कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सोमकथण्या स्वस्ति सोमसखा पुनरोहि सह स्येत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन वाचं धत्तेऽनुपदासुकाऽस्य वाग्भवति य एवं वेद^५ (८) ॥ (सतनुं, विष्णव इत्याह, समारोहति, ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्, करोति, क्रूरो, वेद) ॥ ७ ॥

सोमक्रयणा गोमधेमागं पदसङ्ग्रहप्रकारः ॥ सोमक्रयिः ।

पद पदान्यनु निष्कामति षडहं वाङ्नाति वदत्युत संवत्सरस्यायने यावत्येव वाक्तामव रुन्धे^१ सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शक्करी पशवः शक्करी पशूनेवाव रुन्धे सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दांस्युभयस्याव रुन्धे^२ वस्व्यसि रुद्राऽसीत्याह रूपमेवास्या एतन्महिमानं (१) व्याचष्टे^३ बृहस्पतिस्त्वा सुप्ते रण्वत्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रुन्धे रुद्रो वसुभिरा चिकेत्यित्याहाऽऽवृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षिं देवयजन इत्याह पृथिव्या ह्येष मूर्धा यदेवयजनमिडायाः पद इत्याहेडाये ह्येतत् पदं यत् सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहे-(२)-त्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत् तस्मादेवमाहे यदध्वर्युरेमावाहुति जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञरहन्त्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यश्वित्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञरक्षांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञरक्षांसि जिघांसन्ति परिलिखितरक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्या (३) इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति^४ पशवो वै सोमक्रयण्यै पदं यावत्सुतं सं वपति पशूनेवाव रुन्धेऽस्मे राय इति सं वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः (४) पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति यजमान एव रयि दधाति तोते राय इति पत्न्या अर्धो वा एव आत्मनो यत् पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत् त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपद्रुपमेव पशुषु दधात्यै-स्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयते (५) ऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिन्लोके पशुमान्त्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिन्लोके पशुमान्त्स्यादुभयोरुप वपत्युभयोरैवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति^५ ॥ (महिमानं, स्वाहा, स्पहत्या, अध्वर्युः-धीयते, चतुर्विंशतिश्च) ॥ ८ ॥

क्रयार्थं सोमस्योन्मनप्रकारः ॥ सोमक्रयिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा ३ न विचित्या ३ इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं प्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथाऽऽस्याद्भसितं निष्विदति तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथा ऽक्षन्नापन्नं विधावति तादृगेव तत् क्षोधुको ऽध्वर्युः स्यात् क्षोधुको यजमानः सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरं (१) यदीतरमुभयैर्नैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात् सोमविक्रयी क्षोधुको ऽरुणो ह स्माऽऽहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव रुन्धे इति पशूनां चर्मन् मिमीते पशूनेवाव रुन्धे पशवो हि तृतीयं सर्वनं यं कामयेतापशुः स्यादित्यृक्षतस्तस्य मिमीतर्क्षं वा अपशव्यमपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्या-(२)-दिति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवत्यै-पामन्ते क्रीणाति सर्गसमेवैनं क्रीणात्यै-मात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य ग्रहो ऽनत्साऽच्छ याति महिमानमेवास्याच्छ यात्यै-नसा (३) ऽच्छ याति तस्मादनोवाह्यं सप्तमे जीवने यत्र खलु वा एतं शीर्ष्णां द्रवन्ति तस्माच्छीर्षहार्यं गिरौ जीवने-मग्निं त्वं देव संवितारमित्यतिच्छन्दसर्षा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्षं वा यथा छन्दसां यद-

तिच्छन्दा यदतिच्छन्दसर्चा मिमीते वर्षमैवैनं समाप्तानां करोत्येकैकयोत्सर्गैः (४) मिमीतेऽयातया-
 स्त्रियायातयास्त्रियैवैनं मिमीते तस्मान्नानावीर्या अङ्गुलैः सर्वास्वङ्गुष्ठमुप निगृह्णति तस्मात् समावङ्गीयो-
 ऽन्याभिरङ्गुलिभिस्तस्मात् सर्वा अनु सं चरति^{११} यत् सह सर्वाभिर्मिमीत सश्चिष्टा अङ्गुल्यो जाये-
 रक्षेकैकयोत्सर्गैः मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते^{१२} पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
 यज्ञो यज्ञमेवाव रन्ध्रे पञ्च कृत्वस्तूर्णां (५) दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडञ्च विराड् विराजैवावाद्यमव
 रन्ध्रे यद्यजुषा मिमीते भुतमेवाव रन्ध्रे यत् तूर्णां भविष्य^{१३} द्यष्टै तावानेव सोमः स्याद्यावन्तं मिमीते
 यजमानस्यैव स्यान्नापि सदस्यानां प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नहति सर्व-
 देवस्य वै (६) वासः सर्वाभिरैवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः प्राणाय त्वेत्युप नहति प्राणमेव
 पशुषु दधाति व्यानाय त्वेत्यनु शृण्वति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात् स्वपन्तै प्राणा न जहति^{१४} ॥
 (हतं, पशुमान्स्यान्, - द्यात्यन्सो, - स्सर्ग, तूर्णां, सर्वदेवत्वं तै, त्रयस्त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

अजादिभिर्नवद्रव्यान्तरैः सोमक्रयणम् ॥ सोमऋषिः ।

यत् कलया ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतारोअर्थे सोमं कुर्यादगोअर्थे यजमानमगोअर्थमध्वर्युं गोस्तु
 महिमानं नाव-तिरेद्वा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्थमेव सोमं करोति गोअर्थे यजमानं गोअर्थमध्वर्युं न
 गोमहिमानमव तिरत्य-जया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन क्रीणाति सशुकमेवै- (१)-न
 क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनं क्रीणात्यृषमेण क्रीणाति सेन्द्रमेवैनं क्रीणात्यनडुहा क्रीणाति वह्निर्वा
 अनडुहान वह्निनैव वह्नि यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्यां क्रीणाति मिथुनस्याव-रन्ध्र्यै वाससा क्रीणाति सर्व-
 देवस्य वै वासः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यः क्रीणाति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडञ्च विराड् विराजै-
 वावाद्यमव रन्ध्रे (२) तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वेण इत्याह पशुभ्य एव तदध्वर्युर्नि हुत आत्मनोऽना-
 वस्कार्यै गच्छति श्रियं प्र पशुनामोति य एवं वेद^{१५} शुकं ते शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैत-
 देवा वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन् तदभीषहा पुनराऽददत् को हि तेजसा विक्रेष्यत इति येन हिरण्येन
 (३) सोमं क्रीणीयात् तदभीषहा पुनरा ददीत तेज एवाऽऽत्मन् धर्त्ते ऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तम
 इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणमर्पयति^{१६} यदनुपग्रथ्य हन्यादन्दशकास्ता
 समाः सर्पाः स्युरिदमहः सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उप ग्रथ्णामीत्याहादन्दशकास्ताः समाः सर्पा
 भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणि विध्यति^{१७} स्वान (४) भ्राजत्याहैते वा अमुर्गिर्मल्लोके सोममरक्षन् तेभ्यो-
 ऽधि सोममाऽहरन् यदेतेभ्यः सोमक्रयणाननुदिशेदकीतोऽस्य सोमः स्यान्नास्येतैऽमुर्गिर्मल्लोके सोमः
 रक्षेयुर्यदेतेभ्यः सोमक्रयणाननुदिशति कीतोऽस्य सोमो भवत्येतैऽस्यामुर्गिर्मल्लोके सोमः रक्षन्ति^{१८} ॥
 (सशुकमेवा, व रन्ध्रे, येन हिरण्येन, स्वान, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

क्रीतस्य सोमस्य शकटेन प्राचीनवंशं प्रतिनयनम् ॥ सोमऋषिः ।

वारुणो वै क्रीतः सोम उपनद्धो मित्रो न एहि सुमित्रधा इत्याह शान्त्या इन्द्रस्योरुमा विश दक्षिण-
 मित्याह देवा वै यः सोममक्रीणन् तमिन्द्रस्योरौ दक्षिण आ ऽसाव्यत्रेष खलु वा एतर्हीन्द्रो यो यजते
 ३३ (तै. सं.)

तस्मादेवमाहो^१—दायुषा स्वायुषेत्याह देवता एवान्वारभ्योत् (१) तिष्ठत्यु^२—व्यन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्ष-
 देवत्यो^३ हेतर्हि सोमो^४ ऽदित्याः सदोऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतद् द्वि वा एन-
 मेतर्धयति यद्वा^५रुणं सन्तं मैत्रं करोति वारुण्यर्चाऽऽसादयति स्वयैवैनं देवतया समर्धयति^६ वासंसा
 पर्यानेह्यति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वभिरेवै—(२)—न देवताभिः समर्धयत्यथो रक्षसामपहत्यै^७ वनेषु
 व्यन्तरिक्षं ततानेत्याह वनेषु हि व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्स्वित्याह वाजं^८ हवत्सु पयो अग्नियास्वि-
 त्याह पयो ह्यग्नियासु हत्सु कतुमित्याह हत्सु हि कतुं वरुणो विश्वंभिमित्याह वरुणो हि विश्वंभिं द्विवि
 सूर्य—(३)—मित्याह दिवि हि सूर्यं^९ सोममद्रावित्याह ग्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोमं दधाति यो
 यजते तस्मादेवमाहो^{१०}—दु त्वं जातवेदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनं प्रत्यानेह्यति रक्षसामपहत्या उखावेतं
 धूर्वाहवित्याह यथायजुरेवैतत् प्र चयवस्व भुवस्पत इत्याह भूतानां^{११} ह्ये—(४)—ष पतिर्विश्वान्यभि
 धामानीत्याह विश्वानि ह्येषो^{१२}भि धामानि प्रचयवते मा त्वा परिपरी विददित्याह यदेवादः सोममा-
 ह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात् तस्मादेवमाहापरिमोषायं^{१३} यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीत्याह
 यजमानस्यैवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छिद्यै^{१४} वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत् (५) क्रीतः सोम
 उपनद्धो नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षस इत्याह शान्त्यो^{१५} आ सोमं वहन्त्यग्निना प्रति त्रिष्ठते तौ सम्भ-
 वन्तौ यजमानमभि सं भवतः पुरा खलु वावैष मेधायाऽऽत्मानमारभ्य चरति यो दीक्षितो^{१६} यदग्नी-
 षोमीयं पशुमालभत आत्मनिष्करण एवास्य स^{१७} तस्मात् तस्य नाऽऽश्यं पुरुषनिष्करण इव ह्ये—थो
 खल्वाहु—(६)—रग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहमिति यदग्नीषोमीयं पशुमालभते वार्ज्म एवास्य स तस्मा-
 द्वाश्यं^{१८} वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैनं देवतया परि चरति^{१९}॥ (अन्वारभ्योत्, सर्वभिरेव, सूर्यं, भूता-
 नां ह्ये, ति य, दाहुः, सुसविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

[प्राचीनवेदशुं ४४८। यावन्त ३६५। ऋक्सामे ३९८। वा- ४३३।—गदेवाः २५८। क्रदू- ३६०।—स्तत् ४००। पङ्
 ६७४। ब्रह्मवादिनो ३३३। य- २४४। द्वा^{२०}रुण ३२७। एकादश ॥ ३८४०॥

[॥ इति षष्ठकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ ११ ॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १॥]

आतिथ्येष्टिविधानम् ॥ सोमन्त्राभिः ।

यदुभौ विमुच्योऽऽतिथ्यं गृहीयाद्यज्ञं वि चिच्छन्त्याद्यदुभावविमुच्य यथाऽनागतायाऽऽतिथ्यं क्रियते
 तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनङ्गान् भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाऽऽतिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य सन्तत्यै^१ पत्न्यन्वारभते
 पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियै वानुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एवै-
 (१)—ष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छिद्यै^२ यावद्विर्वै राजाऽनुचरैरागच्छति सर्वैभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते
 छन्दार्हसि खलु वै सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति

सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिपुमं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्या
 (२) एवैतेन करोत्यथै त्वा रायस्पोपदाहे विष्णवे त्वेत्याहानुपुमं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते
 विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति^३ पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञ-
 मेवाव रन्ध्रे^४ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्रायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते इति यदेवादः
 सोममा (३) ऽहंरत् तस्माद्रायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य
 यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्णूतं^५ नवकपालः पुरोडाशो भवति
 ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमैः सस्मितास्तेजस्त्रिवृत् तेज एव यज्ञस्य शीर्षं दधाति^६ नवकपालः
 पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सस्मितास्त्रिवृद्वै (४) प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं
 यज्ञस्य शीर्षं दधाति^७ प्रजापतेर्वा एतानि पक्ष्माणि यदश्ववाला ऐश्वरी तिरश्ची यदाश्ववालः प्रस्तरो
 भवत्यैश्वरी तिरश्ची प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सं भरति^८ देवा वै या आहुतीरजुहवुस्ता असुरा निष्कावमादन्
 ते देवाः कार्मर्यमपश्यन् कर्मण्यो वै कर्मैनेन कुर्वीतेति ते कार्मर्यमयान् परिधी-(५)-नकुर्वन् तैर्वै ते रक्षा-
 स्यपांस्त यत् कार्मर्यमयाः परिध्यो भवन्ति रक्षसामपहत्यै^९ सः स्पर्शयति रक्षसामनन्ववचारायै न
 पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्रक्षास्यपहन्त्यु-ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्टादेव रक्षा-
 स्यप हन्ति^{१३} यजुषाऽन्यां तुष्णीमन्यां मिथुनत्वार्थं द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^{१४} ब्रह्म-
 वादिनो वदन्त्य-(६)-ग्निश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायाऽऽतिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यदग्नावाग्निं
 मथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नय आतिथ्यं क्रियते^{१६} ऽथो खल्वाहुग्निः सर्वा देवता इति यद्विग्रासाद्याग्निं
 मन्यति हव्यायैवाऽऽसन्नाय सर्वा देवता जनयति^{१७} ॥ (पत्निया पुत्र, जगत्या, आ, त्रिवृद्वै, परिधीन्, वदन्त्ये,-
 कंचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

तानूनप्त्रसंज्ञकस्याज्यस्य ग्रहणं, अवान्तरदीक्षा च ॥ सोमक्रधिः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तैः ऽयोऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा
 व्यक्रामन्नग्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैर्वृहस्पतिर्विश्वैर्देवैस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं
 भ्रातृव्येभ्यो रथ्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवद्यामहे ताभ्यः स निर्ऋ-
 च्छद्यो (१) नः प्रथमोऽन्योऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्त्रिणां प्रथमो द्रुह्यति स आतिमाच्छति^१
 यत् तानूनप्त्रः संमवद्यति भ्रातृव्यामिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^२ पञ्च कृत्वोऽव-
 द्यति पञ्चधा हि ते तत् संमवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रन्ध्रे आपंतये
 त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वा (२) आपंतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मनं
 एव प्रीणाति तनूनप्त्र इत्याह तनुवो हि ते ताः संमवाद्यन्त शाकुरायेत्याह शक्त्यै हि ते ताः संम-
 वाद्यन्त शक्मञ्चोजिष्टायेत्याहौजिष्टं हि ते तद्वात्मनः संमवाद्यन्तो-नाधृष्टमस्यनाधृष्यमित्याहानाधृष्टः
 ह्येतदनाधृष्य देवानामोज (३) इत्याह देवानां ह्येतदोजोऽभिशास्तिपा अनभिशास्तेन्यमित्याहामिशास्तिपा

हेतदन्नमिशस्तेन्यै—मनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामित्याह यथायजुरेवैतद् घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा
 सोममग्नन्नन्तिकमिव खलु वा अस्यैतच्चरन्ति यत् तानूनप्त्रेण प्रचरन्त्यै—शुरंशुस्ते देव सोमाऽऽप्या-
 यतामित्याह य- ४ ।—देवास्यापुवायते यन्मीयते तदेवास्यैतेनाऽऽप्याययत्या तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा
 त्वमिन्द्राय प्यायस्वेत्याहोमावेवेन्द्रं च सोमं चाऽऽप्याययत्या प्यायय सखीन्तसन्त्या मेधयेत्याहन्विजो वा
 अस्य सखायस्तानेवाऽऽप्याययति स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीये- (५)-त्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते
 प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चयवन्ते ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिक्षदेवत्यो हि सोम आप्यायित पृष्ठा रायः प्रेवे
 भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव नमस्कृत्यास्मिंल्लोके प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा
 विभ्यतोऽग्निं प्रार्थिश्न् तस्मादाहुरग्निः सर्वा देवता इति ते (६)-अग्निमेव वरुणं कृत्वा ऽसुरानभ्यभवन्न-
 ग्निमिष खलु वा एष प्र विंशति योऽवान्तरदीक्षामुपैति भ्रातृव्यामिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो
 भवत्या— त्मानमेव दीक्षया पाति प्रजामवान्तरदीक्षया सन्तरां मेखलां सुमायच्छते प्रजा ह्यारमनो-
 ऽन्तरतरा तसमवतो भवति मदन्तीभिर्माजयते निर्हन्तिः शीतेन वार्यति समिद्धयै^{१२} या ते अग्ने (७)
 रुद्रिया तनूरित्याह स्वयैवैन्देवतया व्रतयति सयोनित्वाय शास्त्यै^{१३} ॥ (यो, वा, ओज, आहु य,
 दंशीये, -ति ते, ऽग्न, एकादश च) ॥ २ ॥

उपसद्धोमविधानम् ॥ सोमश्रविः ।

तेषामसुराणां तिस्रः पुरं आसन्नयस्मयवमाऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुं नाशंकनुवन् ता उप-
 सदैवाजिगीपन् तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नोपसदा वै महापुरं जयन्तीति त इषुः समस्कुर्वताग्निमनीकं
 सोमं शल्यं विष्णुं तेजने तैऽब्रुवन् क इमामसिष्यतीति (१) रुद्र इत्यब्रुवन् रुद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति
 सोऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पशुनामधिपतिरस्मानीति तस्माद्बुद्धः पशुनामधिपतिस्तां रुद्रोऽवाञ्जत् स
 तिस्रः पुरो भित्त्वैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदत् यदुपसद उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै^१ नान्यामाहुतिं
 पुरस्ताज्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिं पुरस्ताज्जुहुया- (२)-दन्यन्मुखं कुर्यात् सुवेणाऽऽधारमा धारयति यन्नस्य
 प्रह्रात्यै पराङ्गतिक्रम्य जुहोति पराच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते पुनरत्याक्रम्यो-
 पसदं जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः प्रातरु-
 पसदं उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान् प्राणुदन्त याः सायं रात्रियै तामिर्यत् सायं प्रातरुपसदं (३) उपस-
 द्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायं पुरोऽनुवाक्याः
 कुर्यादयातयामत्वार्यं तिस्र उपसद उपैति त्रय इमे लोका इमानेव लोकान् प्रीणाति षट् सं पद्यन्ते
 षड्वा ऋतव ऋतूनेव प्रीणाति^{१०} द्वादशाहीने सोम उपैति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणाति^{११}
 चतुर्विंशतिः सं (४) पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्या—राग्रामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः
 कामयैतास्मिन् मे लोकेऽधुक् स्यादित्येकमग्रेऽथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एषा वा आराग्राऽवान्तरदीक्षाऽ-
 स्मिन्नेवास्मै लोकेऽधुक् भवति^{१३} परोवरीयसामवान्तरदीक्षामुपेयाद्यः कामयैतामुष्मिन् मे लोकेऽधुक्
 स्यादिति चतुरोऽग्रे (५) ऽथ त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै परोवरीयस्यवान्तरदीक्षाऽमुष्मिन्नेवास्मै लोकेऽधुक्
 भवति^{१४} ॥ (असिष्यतीति, जुहुयात्, त्रायंप्रातरुपसद, -चतुर्विंशतिः सं, चतुरोऽग्रे, षोडश च) ॥ ३ ॥

सौमिक्या वेद्यभिधानम् ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसदं उपयन्ति तर्षा य उन्नयते हीयत एव स नोदनेषीति सूचीयमिव यो वै स्वार्थेतां यताः श्रान्तो हीयत उत स निष्ठाय सह वसति^१ तस्मात् सकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत दधोन्नयेतैतद्वै पशुनाः रूपं रूपेणैव पशून्व रुधे^२ (१) यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णु रूपं कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत् तं देवा हस्तान्सः रभ्यैश्चक्षुः तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्रामत् सोऽब्रवीत् को माऽयमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहतेति सोऽब्रवीद् दुर्गे वै हन्ताऽवोचथा वराहोऽयं वाममोषः (२) संस्तानां गिरीणां परस्ताद्विचित्रं वेद्यमसुराणां विभर्ति तं जहि यदि दुर्गे हन्ताऽसीति स दर्भपुञ्जिलमुद्धृष्ट सप्त गिरीन् भिन्वा तमहन्त्सोऽब्रवीद् दुर्गाद्वा आहर्ताऽवोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो यज्ञ एव यज्ञमाऽहर्द्यत् तद्विचित्रं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यं वेदित्वै—मसुराणां (३) वा इयमग्र आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावदेवानां ते देवा अब्रुवन्नस्त्वैव नोऽस्यामपीति कियद्दो दास्याम इति यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत् तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यं वेदित्वै^४ (४) सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शक्यामीति त्वा अब्रुवायं यजन्ते^५ त्रिंशत् पदानि पश्चात् तिरश्ची भवति षट्त्रिंशत् प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात् तिरश्ची दशदश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्बै विराड् विराजैवाद्यामव रुधं उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्यु—द्धन्ति तस्मादोषधयः परा भवन्ति (५) बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः पुनरा भवन्त्यु—त्तरं बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवार्यजमाना दुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयंजमानादुत्तरः^६ ॥ (रुधे, वाममोषौ, वेदेस्वमसुराणां, वेदित्वं, संवन्ति, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

दीक्षितस्य व्रतनिर्णयः ॥ सोमऋषिः ।

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिशते यद् द्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य सर्वोयत्वायाथो सलोम क्रियते^१ वत्सस्यैकः स्तनो भागी हि सोऽथैकं स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै (१) क्षुरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान् आतृव्यान् नुदते प्रति जनिष्यमाणानथो कर्नीयसैव भूय उपैति^२ चतुरोऽग्रे स्तनान् व्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं तपस्यः सुवर्गमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभि—र्यवागू राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै र्यवागूः क्रूर इव (२) राजन्यो वज्रस्य रूपं समृद्धया आभिक्षा वैद्यस्य पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै^३ पर्यो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पर्य आत्मन् धत्तेऽथो पर्यसा वै गर्भी वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पर्यो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वर्धयति^४ त्रिव्रतो वै मनुरासीद् द्विव्रता असुरा एकव्रता (३) देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोव्रतमासीत् पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मेध्यं क्षुधो रूपं ततस्ते पराऽभवन् मध्यन्दिने मध्यरात्रे देवानां ततस्तेऽभवन्सुवर्गं लोकमायन् यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्यतो वा अन्नं

भुञ्जते मध्यत एव तदूर्जं धत्ते भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना (४) पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^१ गर्भो वा एष यदीक्षितो योर्निर्दीक्षितविमितं यदीक्षितो दीक्षितविमितात् प्रवसेद्यथा योनेर्गर्भः स्कन्दति तादृगेव तन्न प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथार्यै^२—एवै व्याघ्रः कुलगोपो यदग्निस्तस्माद्यदीक्षितः प्रवसेत् स एनमीश्वरोऽनुत्थाय हन्तोर्न प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्त्यै^३ दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्या- (५)-ऽऽयतनं ५ एव एवाऽऽयतने शये^४ ऽग्निर्मभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञर्मभ्यावृत्य शये^५ ॥ (एतद्वै, - कूर इवै, - कं वता, आत्मना, यजमानस्य, त्रयोदश च) ॥ ५ ॥

यागार्थं काम्या भूमयः ॥ सोमऋषिः ।

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनुत्तरो यज्ञो नमेदमि सुवर्गं लोकं जये^१—दित्येतद्वै पुरोह-विदेवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुवृत्तमपि आदित्यमपि विपश्यत्यु^२—पैनुत्तरो यज्ञो नमत्यमि सुवर्गं लोकं जयत्या^३—ते देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तं^४ पन्थां वाऽधिस्पर्शयेत् कर्तुं वा यावज्जानसे यातवै (१) न रथायेतद्वा आप्तं देवयजने—माप्तोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्य आप्तोत्ये^५—कौञ्जते देवयजने याजयेत् पशुकामं—मेकौञ्जताद्वै देवयजनादङ्गिरसः पशून्सृजन्तां—न्तरा सदोहविधाने उन्नतं^६ स्यादेतद्वा एकौञ्जतं देवयजनं^७ पशुमानेव भवति^८ ज्युञ्जते देवयजने याजयेत् सुवर्गकामं^९ ज्युञ्जताद्वै देवयजनादङ्गिरसः सुवर्गं लोकमा^{१०}—यन्नन्तराऽऽहवनीयं च हविर्धानं चो- (२)-न्नतं ५ स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च गार्हपत्यं चैतद्वै ज्युञ्जतं देवयजनं^{११} सुवर्गमेव लोकमेति^{१२} प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत् प्रतिष्ठाकामं—मेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं यत् सर्वतः समं^{१३} प्रत्येव तिष्ठति^{१४} यत्रान्याअन्या ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्यजयेत् पशुकामं—मेतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवासौ पशू- (३)-नव रुन्धे^{१५} पशुमानेव भवति^{१६} निऋतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निऋत्याऽस्य यज्ञं ग्राहयेयमित्ये^{१७}—तद्वै निऋतिगृहीतं देवयजनं यत् सदृश्यै सत्यां ऋक्षं^{१८} निऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति^{१९} व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्यथावृत्कामं यं पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरन् प्राचीनमाहवनीयात् प्रवृणं स्यात् प्रतीचीनं गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं^{२०} वि पाप्मना (४) भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते नैनं पात्रे न तल्पे मीमांसे-सन्ते^{२१} कार्ये देवयजने याजयेद्भूतिकामं^{२२} कार्यो वै पुरुषो^{२३} भवत्येवै ॥ (यातवै, हविर्धानं च, पशून्, पाप्मना, ऽष्टादश च) ॥ ६ ॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तराऽपक्रम्यातिष्ठत् ते देवा अमन्यन्त यतरान् वा ह्यर्मु-पावत्स्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपामन्त्रयन्त साऽब्रवीद्वै वृणै सर्वान् मया कामान् व्यश्नवथ पूर्वा तु माऽभेराहुतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वामग्नेर्व्याघारयन्ति वारिवृतं ५ हंस्यै^१ शर्म्यया परि मिमीते (१) मात्रैवास्यै साऽर्थो युक्तेनैव युक्तमव रुन्धे^२ विचार्यनी मेऽसीत्याह वित्ता ह्येनानावत् तिचार्यनी मेऽसीत्याह तिकान् ह्येनानावदवतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् ह्येनानावदवतान्मा व्यथित-मित्याह व्यथितान् ह्येनानावत्—द्विदेरग्निर्नमो नामा- (२)-भै अङ्गिर इति त्रिहरेति य एवैषु लोकेष्वग्न-

यस्तानेवाव रुन्धे तुष्णीं चतुर्थं हृत्यनिरुक्तमेवाव रुन्धे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरसीत्याह रूपं कृत्वोभयानन्तराऽपुनरुक्त्यातिष्ठे—दुरु प्रथमस्योरु ते यज्ञपतिः प्रथमाभित्याह यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति ध्रुवा (३) ऽसीति सः हन्ति धृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुम्भस्वेत्यव चोक्षति प्र च किरति शुद्धया इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातित्याह दिग्भ्य एवैनं प्रोक्षति देवाश्चेदुत्तरवेदिरुपावर्ततीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रघोषो वसुभिः पुरस्तादपाः ४ - नुवत् मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्माऽऽदित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति दिग्भ्य एव तद्यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् तान् दक्षिणत उत्तरवेद्या आदन् यत् प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तदक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र क्रूरं तत् तेन शमयति यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचै (५) - वैनमर्पयति ॥ (मिमिहे, नाम, ध्रुवा, ऽप, शुचा, श्रीणि च) ॥ ७ ॥

व्याघारणं सम्भारस्थापनं च ॥ सोमऋषिः ।

सोत्तरवेदिरग्रवीत् सर्वान् मया कामान् व्यश्रवथेति ते देवा अकामयन्तासुरान् भ्रातृव्यान्भि भवेमेति तेऽजुहवुः सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान् भ्रातृव्यान्भ्यमवन् तेऽसुरान् भ्रातृव्यान्भिभूयाकामयन्त प्रजां विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां वित्त्वा (१) ऽकामयन्त पशून् विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिंहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून् विन्दन्त ते पशून् वित्त्वाऽकामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तेऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्त्वाऽकामयन्त देवता आशिष उपैयामेति तेऽजुहवुः सिंहीरस्या वह देवान् देवयते (२) यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपाऽऽयन् पञ्च कृत्वो व्याघारयति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे ऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति सुचमुद्रुह्णाति य एव देवा भुतास्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति पौतुद्रवान् परिधीन् परि दधात्येषां (३) लोकानां विधृत्यो अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो भ्रातर आसन् ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सोऽग्निरविभेदित्यं वाव स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत् स यां वनस्पतिष्ववसत्तां पूतुद्रौ यामोषधीषु तां सुगन्धितेजने यां पशुषु तां पेतवस्यान्तरा शृङ्गे तं देवताः प्रैषमैच्छन् तमन्वविन्दन् तमन्वव- (४) -क्षुपं न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽग्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दात् तस्मै भ्रातृणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्गृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति सोऽमन्यतास्थन्वन्तो मे पूर्वं भ्रातरः प्रमैषतास्थानि शातया इति स यान्य- (५) -स्थान्यशातयत् तत् पूतुद्रमभवद्यन्मासमुपमृतं तद्गुल्मुल्लं यदेतान्संभारान्सं भरत्यग्निमेव तत् सं भरत्यग्निः—पुंरीषमसीत्याहग्नेहैतत् पुरीषं यत् संभारं अथो खल्वाहुरेते वावैनं ते भ्रातरः परि शेरे यत् पौतुद्रवाः परिधय इति ॥ (वित्त्वा, देवयत्, एषा, - मनुष्यन्, यानि, चतुश्चत्वारि- ५- शब्च) ॥ ८ ॥

हविर्धानाख्य शकटे अन्तर्भाव्यहविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

वृद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैने मुञ्चति प्र गेनेक्ति मेध्ये एवैने करोति^१ सावित्रियर्चा हुत्वा हवि-
र्धाने प्र वर्तयति सवितुप्रसूत एवैने प्र वर्तयति^२ वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो वृद्धो यदक्षः स यदु-
त्सर्ज्यजमानस्य गृहानभ्युत्सर्जेत् सुवाग्देव दुर्याः आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै^३ पत्न्यु- (१)-
पानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्न्या एवैष यज्ञ-
स्यान्वारम्भोऽनवच्छिन्न्यै^४ वर्तमाना वा अन्वित्य यज्ञः रक्षाः सति जिघांसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्तम-
नोर्जुहोति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञादेव रक्षाः स्यप हन्ति यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षा-
सि यज्ञः हन्यु- (२)-हिरण्यमुपास्य जुहोत्यभिवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षाः सति
मूर्तिं प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैने लोकं गमयत्य-त्र रमेथां वर्धन् पृथिव्या
इत्याह वर्धन् हेतत् पृथिव्या यद्वैवयर्जनं शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं दिवो वा विष्णवुत वा
पृथिव्या (३) इत्याशीर्षदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान
आशिषोऽव रुधे^५ वृण्डो वा औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाक्षमच्छिन्यत्तृतीयं छुद्विहवि-
र्धानयोरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावच्छिन्न्यै^६ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं विष्णो रराटमसि
विष्णोः पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्णूतं^७ विष्णोः (४) स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह
वैष्णवः हि देवतया हविर्धानं^८ यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत् तं न विस्त्रस्येदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत्
तस्मात् स विस्त्रस्यः^९ ॥ (पत्नी, हन्यु, वा पृथिव्या, विष्णूतं विष्णोः, षड्विंशतिश्च) ॥ ९ ॥

सदो निर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसूत इत्यग्निमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्तां पुष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै^१ वज्रं इव वा एषा यदभिरभिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै^२ काण्डे-
काण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाः सति जिघांसन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्ष-
सामपहत्या (१) इदमहः रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव
पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति^३ दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै
त्वेत्याहैभ्य एवैनां लोकेभ्यः प्रोक्षति^४ परस्ताद्वर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात् (२) परस्ताद्वर्वाचीं मनुष्या ऊर्जमुप
जीवन्ति^५ कुरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्यपोऽव नयति शान्त्यै^६ यवमतीरव नयत्यूर्वै यव
ऊर्गदुम्बर ऊर्जवोर्जः संमर्धयति^७ यजमानेन सम्मितौ दुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवा-
स्मिन्नूर्जं दधार्ति^८ पितृणां सवर्नमसीति बहिरव स्तृणाति पितृदेवत्यः (३) ह्येतद्यान्निखाति^९ यद्व-
हिरनवस्तीर्य मिनुयात् पितृदेवत्या निखाता स्याद्बहिरवस्तीर्य^{१०} मिनोत्यस्यामेवैनां मिनोत्यथो स्वारुह-
मेवैनां करोत्यु-दिवः स्तमानाऽऽन्तरिक्षं पुणेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै^{११} द्युतानस्वा मारुतो मिनोति-
त्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैवै- (४)-नां मिनोति^{१२} ब्रह्मवर्णि त्वा
क्षत्रवनिमित्याह यथायजुरेवै^{१३} इतेन चावापृथिवी वा पृणेत्यामित्यौदुम्बर्यां जुहोति चावापृथिवी एव रक्ष-

का० ६, प्र० २, अनु० १०-११]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्

[२६५]

नानकृत्या—न्तमन्त्रवस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽनक्त्यै^{१२} न्द्रमसीति छदिरधि नि दध्यात्यैन्द्र ५ हि देवतया सदा विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य होषा छाया यत् सदा^{१३} नवच्छदि (५) तेजस्कामस्य मित्रयात् त्रिवृता स्तोमेन संमितं तेजस्त्रिवृत् तेजस्यैव भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टु-
गिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यां उदरं वै सद् ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीं मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधानि तस्मान् (६) मध्यत ऊर्जा भुञ्जते^{१४} यजमानलोके वै दक्षिणानि छदींषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दक्षिणान्यु-
त्तराणि करोति यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरो^{१५} ऽन्तर्वर्तान् करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति^{१६} परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतं—दिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहैन्द्र ५ हि देवतया सदा^{१७} (७) यं प्रथमं ग्रन्थि ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्त्रस-
येदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत् तस्मात् स विस्त्रस्यः^{१८} ॥ (अपहस्यै, तस्मात्, पितृदेवस्य, तेनैव, नवच्छदि, तस्मात्, सदाः, पञ्चदश च) ॥ १० ॥

हविर्धाने चतुर्णामुपरवाणां निर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधिर्धानं प्राणा उपरवा हविर्धाने खायन्ते तस्माच्छीर्षेण प्राणा अधस्तात् खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्षः प्राणा रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान् खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयो-
परवा असुरा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलगान् न्यखनन् तान् बाहुमात्रेऽन्वविन्दन् तस्माद्बाहुमात्रा-
खायन्त इदमहं तं वलगमुद्रपामि (१) यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवासमौ तौ वलगं निखनन्तस्तमेवोद्वपति^{१९} संतृणन्ति तस्मात् संतृण्णा
अन्तरतः प्राणा न सं भिनत्ति तस्मादसम्मिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति तस्माद्वाद्रा अन्तरतः प्राणा
यवमतीरव नयत्यू- (२)-गवै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति^{२०} बर्हिर्व स्तृणाति तस्माद्धोमशा
अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याघारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति^{२१} हनु
वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणन्त्यसंतृण्णे हि हनु अथो खलु दीर्घसोमे संतृद्ये धृत्यै^{२२} शिरो
वा एतद्यज्ञस्य यद्विधिर्धानं (३) प्राणा उपरवा हनु अधिषवणे जिह्वा चर्म प्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो
नासिकोत्तरवेदिरुदरं सदा यदा खलु वै जिह्वया दत्स्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्य-
थोदरं गच्छति तस्माद्विधिर्धाने चर्मन्नाधि प्रावभिरमिषुत्याऽऽहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः परेत्य सदासि भक्षयन्ति^{२३}
यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेद दुह एवै- (४)-नामियं वै विराट् तस्यै त्वक् चर्मोर्धोऽधिषवणे स्तना
उपरवा प्रावाणो वृत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेद दुह एवैनाम्^{२४} (वपामि, यजमतीरिव नयति,
हविर्धानं, - मेव, त्रयोविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

[य- ३४१।- हेवासुरा- ३६१।- स्वेषा २६६। सुवर्ग २७५। यत् २६३। पुरोहविधि २१८। तेभ्यः २५३। सा २९४।
ब्रह्म २२६। देवस्य ३६५। गिर २२३। एकादश ॥ ३०८५]

[॥ इति षष्ठकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

आग्नीध्रीयसदः प्रभृतिस्थानेषु धिष्णिगालयस्थलविशेषनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

चात्वालाद्धिष्णिगानुप वपति योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञस्य सयोनित्वाय^१ देवा वै यज्ञं परा-
जयन्त तमाग्नीध्रात् पुनरपाजयन्तेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राद्धिष्णिगान् विहरति यदेव
यज्ञस्यापराजितं तत एवैनं पुनस्तनुते^२ पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानं सपिन्ति
बहिष्पवमाने स्तुत (१) आहाग्नीध्रीन् वि हर बहिः स्तृणाहि पुरोडाशां अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य
पुनस्तन्वाना यन्त्यै—ज्ञारैर्देवं सर्वने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयं सशुक्रत्वायाथो सं भरत्येवैनं—
द्धिष्णिगा वा अमुष्मिल्लोके सोममरक्षन् तेभ्योऽधि सोममाऽहरन् तमन्वायन् तं पर्यविशन् य एवं
वेदं विन्दते (२) परिवेष्टारं ते सोमपीथेन व्याध्यन्ते ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तान् देवा अनुवन्
द्वेदे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाऽऽप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्णिगास्तस्माद् द्विनामा ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां
ये नेदिष्ठं पर्यविशन् ते सोमपीथं प्राऽऽप्नुवन्नाहवनीयं आग्नीध्रीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात् तेषु जुह्वत्यै-
तिहाय वर्षट् करोति वि ह्यै—(३)—ते सोमपीथेनाऽऽध्यन्ते देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुह्वयै पुरस्ताद्-
सुरा आसन् तांश्स्तामिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्यै पश्चादसुरा आसन् तांश्स्तामिरपानुदन्त प्राचीरग्न्या
आहुतयो ह्वयन्ते प्रत्यङ्गासीनो धिष्णिगान् व्याघारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च यजमानो भारव्यान् प्र णुदते
तस्मात् पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीची—(४)—र्जायन्ते प्राणा वा एते यद्धिष्णिगा यदध्वर्युः प्रत्यङ्
धिष्णिगानतिसर्पेत् प्राणान्त्सं कर्षेत् प्रमार्युकः स्यान्नाभिर्वा एषा यज्ञस्य यद्धोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणो-
ऽवाङ्गपानो यदध्वर्युः प्रत्यङ् होता रमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमार्युकः स्यान्नाभ्यै रूपा गायेत्राग्नीयो
वा अध्वर्युर्दध्वर्युरुपायैदुद्गात्रे (५) वाचं स प्र यच्छेदुपदासुकाऽस्य वाक् स्याद्—ब्रह्मवादिनो वदन्ति
नासंस्थिते सोमैऽध्वर्युः प्रत्यङ् सदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि होतुमेति^३ यामो हि स तेषां^३
कस्मा अहं देवा यामं वाऽयामं वाऽनु ब्रास्यन्तीत्यु—क्षरेणाऽऽग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणा-
न्त्सं कर्षति^४ न्यन्ये धिष्णिगा उप्यन्ते (६) नान्ये यान् निवपति तेन तान् प्रीणाति^५ यान् न-
निवपति यदनुविशति तेन तान् ॥ (स्तुते, विन्दते, हि, प्रतीची,— रुद्गात्र, उप्यन्ते, चतुर्दश च) ॥ १ ॥

वैसर्जनहोमः, अग्नीध्रोमयोराग्नीध्रीये हविर्धाने च प्रणयनम् ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गाय वा एतानि लोकार्य ह्वयन्ते यद्वैसर्जनानि^१ द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमत आहवनीर्ये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै
सुवर्गं लोकं यतो रक्षाः स्यजिघांसन्ते सोमेन राक्षा रक्षाः स्यपहत्याप्तुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायन्
रक्षसामनुपलामायाऽऽतः सोमो भवत्यथ (१) वैसर्जनानि जुहोति रक्षसामपहत्यै^३ त्वं सोम तनु-
कृद्ग्रथ इत्याह तनुकृद्ग्रथैर्ष देवेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि रक्षाः स्यु—रु यन्ताऽसि वरूथमि-
त्याहोरु णस्कृधीति वा वैतदाहं जुषाणो अमुराज्यस्य वेत्वित्याहामेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं

गमयति रक्षसामनुपलाभायाम् सोमं ददत् (२) आ ब्राह्मण आ वायव्यान्त्या द्रोणकलशमुत् पत्नीमा
नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमेति नयवत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहोति
सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै^१ ब्राह्मणो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्रे उप वासयति^२ वि ह्येनं तैर्गृह्यते
यत् सहोपवासयेदपुत्रयेत^३ सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयै- (३)-वैनं देवतया प्र पादयत्य-दित्याः सदो-
ऽस्यदित्याः सद आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतं-द्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येष वो देव सवितः
सोम इत्याह सवितृप्रसूत एवैनं देवताभ्यः सं प्र यच्छत्यै-तत् त्व- सोम देवो देवानुपागा इत्याह देवो
ह्येष सन् (४) देवानुपैतदिमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ह्येष सन् मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात् सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहैमं लोकमुपावर्तते
नमो देवेभ्य इत्याह नमस्करो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि (५) पितृर्णा-मिदमहं
निर्वहणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते^४ ऽग्ने व्रतपत आत्मनः, पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को
हि तद्वेद यद्वसीयान्स्वे वशे भूते पुनर्वा ददाति न वेति^५ ब्राह्मणो वै सोमस्य राज्ञो मलिम्लुसेना
य एवं विद्वान् ब्राह्मण आग्नीध्रे उपवासयति नैनं मलिम्लुसेना विन्दति^६ (६) ॥ (अथ, ददते, स्वया, सन्,
हि, विन्दति) ॥ २ ॥

यूपच्छेदनम् ॥ सोमकृषिः ।

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छेति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैनं देवतया ऽच्छेत्यै-त्यन्यानगां नान्या-
नुपागामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरैरित्याहार्वाग्येन परैर्विन्दति परोऽवरैस्तं
त्वा जुषे (१) वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते^१ देवस्त्वा सविता मध्वाऽनश्वित्याह
तेजसैवैनमनक्तयोषधे त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं हि-सीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै^२ स्वधिते-
वृक्षस्य विभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत् तमप्या हरेत् सतेजस-
(२)-मेवैनमा हरेती-मे वै लोका यूपात् प्रयतो बिभ्यति दिवमग्रेण मा लैखीरन्तारिक्षं मध्येन मा
हि-सीरित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति^३ वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्यावश्चने जुहोति तस्मादा-
वश्चनाद्वृक्षाणां भूयांस उच्छिष्टन्ति सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याह ऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^४ ऽनक्षसङ्गं
(३) वृश्चे-द्यदक्षसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुक् स्या-द्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं
तस्मै वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति^५ यं कामयेतापशुः स्यादित्यपुर्णं तस्मै
शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्योऽपशुरेव भवति^६ यं कामयेत पशुमान्त्यादिति बहुपुर्णं तस्मै
बहुशाखं वृश्चेदेष वै (४) वनस्पतीनां पशव्यः पशुमानेव भवति^७ प्रतिष्ठितं वृश्चेत् प्रतिष्ठाकामस्यैव वै
वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः स मे भूयै स्वाद्योने रुढः प्रत्येव तिष्ठति^८ यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं वृश्चेत्
स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारत्नि तस्मै वृश्चेद्यं कामयेतोपैनुमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः
पाङ्क्तो यज्ञ उपैनुमुत्तरो यज्ञो (५) नमति षडरत्नि प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति
सप्तारत्नि पशुकामस्य सप्तपदा शकरी पशवः शकरी पशुनेवाव रुन्धे नवारत्नि तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन

[२६८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[का० ६, प्र० ३, अनु० ३-४]

संमितं तेजस्त्रिवृत् तेजस्यैव भवत्येकादशारत्निमिन्द्रियकामस्यैकादशाक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाद्यैव भवति पञ्चदशारत्नि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो बज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशारत्नि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या (१) एकविंशत्यरत्नि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या अष्टाभिर्मवत्यष्टाक्षरा गायत्री तेजो गायत्री गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन संमितः ॥ (जुषे, सतेजस, -मनश्चसङ्गं, बहुशाखं वृक्षेदेव वै, यज्ञ उपैनुत्तरो यज्ञ, आपस्या, एकात्रविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

छिन्नस्य यूपस्य स्थापनम् ॥ सोमऋषिः ।

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति^१ पराञ्चं प्रोक्षति पराङ्घ्रिं हि सुवर्गो लोकः क्रूरमिव वा एतत् करोति यत् खनत्यपोऽव नयति शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः संमितो यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जै दधाति (१) पितृणां सदनमसीति वह्निरव स्तृणाति पितृदेवत्यां^२ ह्येतद्यन्त्रिणां यद्वाह्निरनवस्तीर्य मिनुयात् पितृदेवत्यौ निखातः स्याद्वाह्निरवस्तीर्य मिनो-
त्यस्यामेवैनं मिनोति^३ यूपशकलमवास्यति सतेजसमेवैनं मिनोति^४ देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तिव-
त्याह तेजसैवेनमनक्ति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति चषालं प्रति (२) मुञ्चति तस्माच्छीर्षत ओष-
धयः फलं गृह्णत्यै-नक्ति तेजो वा आज्यं यजमानेनाग्निष्ठाऽग्निः संमिता यदग्निष्ठामग्निमनक्ति यजमान-
मेव तेजसाऽनक्त्यान्तमनक्त्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति सर्वतः परि सृशत्थपरिवर्गमेवास्मिन् तेजो
दधार्त्यु-दिवं स्तमानाऽन्तरिक्षं पूणेत्याहैषां लोकानां विधृत्यै^५ वैष्णव्यर्चा (३) कल्पयति वैष्णवो
वै देवतया यूपः स्वयैवेनं देवतया कल्पयति^६ द्वाभ्यां कल्पयति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^७ यं काम-
येत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयेयमित्यग्निष्ठां तस्याग्निमाहवनीयादित्थं वेत्थ वाऽति नावयेत्
तेजसैवेनं देवताभिरिन्द्रियेण व्यर्धयति^८ यं कामयेत तेजसैनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयेयमित्यै-^(४)-
ग्निष्ठां तस्याग्निमाहवनीयेन सं मिनुयात् तेजसैवेनं देवताभिरिन्द्रियेण समर्धयति^९ ब्रह्मवानं त्वा क्षत्र-
वनिमित्याह यथायजुरेवैतत् परि व्ययत्यूर्ग्वै रशना यजमानेन यूपः संमितो यजमानमेवोर्जा समर्ध-
यति^{१०} नाभिदग्ने परि व्ययति नाभिदग्ने एवास्मा ऊर्जै दधाति तस्मान्नाभिदग्ने ऊर्जा भुञ्जते^{११} यं
कामयेतोर्जनं (५) व्यर्धयेयमित्यूर्ध्वा वा तस्यावाचीं वाऽवोहेदूर्जैवेनं व्यर्धयति^{१२} यदि कामयेत वर्षुकः
पर्जन्यः स्यादित्यूर्ध्वाचीमवोहेदूर्ध्वमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्यूर्ध्वामुदोहेदूर्ध्वमेवोर्ध-
च्छति^{१३} पितृणां निखातं मनुष्याणामूर्ध्वं निखाताद्वा रशनाया ओषधीनां रशना विश्वेषां (६) देवा-
नामूर्ध्वं रशनाया आ चषालादिन्द्रस्य चषालं साध्यानामतिरिक्तं स वा एष सर्वदेवत्यो यद्यूपो यद्यूर्पं
मिनोति सर्वा एव देवताः प्रीणाति^{१४} यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाम-
विप्यन्तीति ते यूपेन योपयित्वा सुवर्गं लोकमायन् तमृषयो यूपेनैवानु प्राजानन् तद्यूपस्य यूपत्वं (७)
यद्यूर्पं मिनोति सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै^{१५} पुरस्तान्मिनोति पुरस्ताद्धि यज्ञस्य प्रज्ञायते प्रज्ञातं हि
तद्यदतिपन्न आहुरिदं कार्यमासीदिति^{१६} साध्या वै देवा यज्ञमत्यमन्यन्त तान् यज्ञो नास्पृशत् तान् यद्य-
ज्ञस्यातिरिक्तमासीत् तदस्पृशदतिरिक्तं वा एतद्यज्ञस्य यदग्नावाग्निं मथित्वा प्रहरत्यातिरिक्तमेत-^(८)-

यूपस्य यदुर्ध्वं चषालात् तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति^{१२} देवा वै सः स्थिते सोमे प्र सुचोऽ-
हरन् प्र यूपं तैऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरः सुचां निष्कर्मणमपश्यन्स्वहं यूपस्य
सः स्थिते सोमे प्र प्रस्तरः हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसार्यं ॥ (दधाति, प्रत्यु, -चा, समर्धयेयमित्यु, -जैनं,
विशेषां, यूपत्व, -मतिरिक्तमेतद्, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

मन्थनविशिष्टमग्निप्रहरणम् ॥ सोमऋषिः ।

साध्या वै देवा अस्मिंश्चोक्त आसन् नान्यत् किं चन मिषत् तैऽग्निमेवाग्नये मेधायाऽलम्बन्त न हान्य-
दालम्ब्यमविन्दन् ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननार्यं रुद्रो
वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थेद्बुधाय यजमान- (१) -मपि दध्यात् प्रमार्युकः
स्या-दथो खत्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत् पशुरिति यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवाऽऽ-
सन्नाय सर्वा देवता जनयत्यु-पाकृत्यैव मन्थ्यस्तत्रेवाऽऽलब्धं नेवानालब्धं-मग्नेर्जनित्रमसीत्याह्वाग्नेर्हो-
तज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ (२) होतौ-वृषद्वयस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वार्यं^{१५} घृतेनाक्ते वृषणं
दधात्यामित्याह वृषणं होते दधाति ये अग्निं गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनं प्र जन-
यत्यु-अग्नये मन्थ्यमानायानु ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनं मन्थति^{१०} जातायानु
ब्रूहि (३) प्रह्वियमानायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति^{११} गायत्रीः सर्वा अन्वाह
गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयत्यु-अग्निः पुरा भवत्यग्निं मथित्वा प्र हरति तौ संभवन्तौ
यजमानमग्निं सं भवतो भवतं नः समनसावित्याह शान्त्यै^{१३} प्रहृत्य जुहोति जातयैवास्मा अन्नमपि
(४) दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदान्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसां ॥
(यजमान, -माह वृषणौ, जातायानु ब्रूह्य, प्य, द्वादश च) ॥ ५ ॥

पशोरुपाकरणम् ॥ सोमऋषिः ।

इषे त्वेति वहिरा दत्त इच्छत इव होष यो यजत उपवीरसीत्याहोप होनानाकरोत्यु-पो देवान्
दैवीर्विशः प्रागुरित्याह दैवीर्होता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वह्नीरुशिज इत्याह त्विजो वै वह्नय उशिज-
स्तस्मादेवमाह बृहस्पते धारया वसुनीत्या- (१) -ह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशून्व-
रुन्धे^{१४} हव्या तैः स्वदन्तामित्याह स्वदयत्येवैनान् देव त्वष्टृर्वसुं रण्वेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथु-
नानां रूपकद्रुपमेव पशुषु दधाति^{१५} रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति^{१६} देव-
स्य त्वा सवितुः प्रसूत इति (२) रशनामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह अश्विनौ हि देवानां-
मध्वर्यु आस्तां पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्या^{१७} ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽ रभ इत्याह सत्यं वा
ऋतः सत्येनैवैनमृतेनाऽऽ रमते^{१८} ऽक्षया परि हरति वध्यः हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै^{१९}
धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या^{२०} अद्भ्य- (३) -स्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षामीत्याह्वाद्भ्यो होष ओषधी-
भ्यः संभवति यत् पशु-रपां पेरुसीत्याहैष हपां पाता यो मेधायाऽऽ रभ्यते^{२१} स्वात्तं चित् सदैवः
हव्यमापो देवीः स्वदन्तैरमित्याह स्वदयत्येवैनं^{२२} मुपरिष्ठात् प्रोक्षत्युपरिष्ठादेवैनं मेध्यं करोति पाययत्यन्त-

रत एवैनं (४) मेध्यं करोत्यधस्तादुपौक्षति सर्वत एवैनं मेध्यं करोति^{१६} ॥ (वसुनीति, प्रसव इत्यु, जगो,
अन्तरुत एवैनं, दक्ष च) ॥ ६ ॥

सामिधेन्यः आघारौ प्रयाजाश्च ॥ सोमऋषिः ।

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यभवन्नग्नये समिध्यमानायानु ब्रुहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै^१ सप्तदश
सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^२ सप्तदशान्वाह द्वादश मासाः पञ्चतवः स संवत्सरः
संवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननायै देवा वै सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्तस् प्रजाप-
तिस्तुष्णीमाधार- (१) मा ऽधारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तुष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्या-
नुख्यात्या असुरेषु वै यज्ञ आसीत् तं देवास्तुष्णीः होमेनावृजत यत् तुष्णीमाधारमाधारयति भ्रातृव्य-
स्यैव तद्यज्ञं वृङ्क्ते परिधीन्तसं मांष्टि पुनात्येवैनान् त्रिस्त्रिः सं मांष्टि त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामप-
हत्यै द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश (१) मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा उप
दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^३ शिरो वा पतद्यज्ञस्य यदाघारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति
शीर्षत एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अवं रुन्धे^४ शिरो वा पतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पशुराधार-
माधार्य पशुः समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य (३) शिरः प्रति दधाति सं ते प्राणो वायुना गच्छताभि-
त्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषेत्याह यज्ञपति-
मेवास्याऽऽशिषं गमयति^५ विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्ठात् पशुमभ्यवमीत् तस्मादुपरिष्ठात् पशोर्नाव
द्यन्ति यदुपरिष्ठात् पशुः समनक्ति मेध्यमेवै- ४ - नै करोत्यु- त्विजो वृणीते छन्दास्स्येव वृणीते^६ सप्त
वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दास्स्युभयस्यावच्छ्रथौ एकादश प्रयाजान् यजति
दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तं प्र यजति^७ वृषामेकः परि शय आत्मैवाऽऽत्मानं
परि शये^८ वज्रो वै स्वर्धितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै (५) देवा वज्रं कृत्वा सोममग्नन् घृते-
नाक्तौ पशुं त्रियेथामित्याह वज्रेणैवैनं वशं कृत्वाऽऽलभते^९ ॥ आघारं, पद्यन्ते द्वादशा-ऽऽत्मन्नेव यज्ञस्य, मेध्य-
मेव, खलु वा, अष्टादश च) ॥ ७ ॥

पशुसंज्ञपनम् ॥ सोमऋषिः ।

पर्यग्नि करोति सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्नं हि तद्यद्भुतस्य स्कन्दति^१ त्रिः पर्यग्नि करोति
त्र्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै^२ ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशून्नान्वारभ्या इति^३ मृत्यवे वा
एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्या- दथो खत्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकार्य
नीयते यत् (१) पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्ने-
द्यान्वारब्धं नेवानन्वारब्धं-मुप प्रेष्य होतृहव्या देवेभ्य इत्याहेषितं हि कर्म क्रियते^४ रेवतीर्यज्ञपति
प्रियधा ऽऽ विशतेत्याह यथायजुरेवैत- दग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्यै^५ पृथिव्याः संपृचः पाहीति
वर्हि- (२)- रुपास्यत्यस्कन्दायास्कन्नं हि तद्यद्बहिषि स्कन्दत्यथो बहिषदमेवैनं करोति^६ पयडा
वर्ततेऽध्वर्युः पशोः सङ्गप्यमानात् पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोऽनावस्कार्यं गच्छति श्रियं प्र पशु-

नामोति य एवं वेद^{१२} पश्चाल्लोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत् पत्नी नमस्त आतानेत्याहाऽऽदित्य-
स्य वै रुमयं (३) आतानास्तेभ्य एव नमस्करोत्य^{१३}—नर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै
घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह
यथायजुरेवैतत् ॥ (लोकाय नीयते यद्, बर्ही, रुमयं, सुसन्निःशब्द) ॥ ८ ॥

वपाहोमः ॥ सोमऋषिः ।

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाच्छुगृच्छति वाक् त आ ज्यायतां प्राणस्त आ ज्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवा-
स्य शुचं शमयति^१ सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक् प्र विंशति शमहोभ्यामिति नि नयत्यहोरात्रा-
भ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्यो^२—षधे त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (१)
शान्त्यै^३ पार्श्वत आ च्छयति मध्यतो हि मनुष्या आ च्छयन्ति तिरश्चीनमा च्छयत्यनुचीनं हि मनुष्या
आच्छयन्ति व्यावृत्त्यै^४ रक्षसां भ्रागोऽसीति स्थविमतो बर्हीरक्त्वाऽपास्यत्यस्नैव रक्षांसि निर-
वदयते इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ
यं चैव (२) द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधमं तमो नयती^५—षे त्वेति वपामुत्खिदतीच्छत इव होष यो
यजेते^६ यदुपतृन्धादुद्रोऽस्य पशून् घातुकः स्याद्यज्ञोपतृन्धादयता स्या—द्वययोपतृणत्यन्यया न धृत्यै^७
घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वीथामित्याह द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यं—च्छिन्नो (३) रायः सुवीर इत्याह
यथायजुरेवैतत् कुरमिव वा एतत् करोति यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह शान्त्यै^{१२} प्र वा
एषोऽस्माल्लोकाच्चयवते यः पशुं मृत्युवै नीयमानमन्वारभते वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठत्य^८—भिना पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्या अथो देवता एव हव्येना—(४)—न्वेति^९ नान्तममङ्गारमति
हरेद्यदन्तममङ्गारमति हरेदेवता अति मन्येते^{१०} वायो वीहिं स्तोकांनमित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका अव
पद्यन्ते^{११} ऽग्रं वा एतत् पशूनां यद्वपाऽग्रमोषधीनां बर्हीरग्रेणैवाग्रं समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून् प्रति
ष्ठापयति^{१२} स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येत्याह (५) यज्ञस्य समिष्ट्यै^{१३} प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्
पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्यै वपामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति^{१४} स्वाहोर्ध्वनभसं
मारुतं गच्छतमित्याहोर्ध्वनमा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी प्र हरति तेनैवैने प्र हरति^{१५} विपृची
प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ^{१६} ॥ (स्वधितिः—इवैवा,—च्छिन्नो, हव्येने,—प्रेष्येत्याह, षट्चस्वारिःशब्द) ॥ ९ ॥

वसावदानानि ॥ सोमऋषिः ।

पशुमालभ्य पुरोडाशं निर्वपति समेधमेवैनमा लभते^१ वपया प्रचर्यै पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्गै पुरोडाश
ऊर्जमेव पशूनां मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति^२ पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतं
हवीः शमितुरिति त्रिषत्या हि देवा योऽभृतः शृतमाह स एनसां प्राणापानौ वा एतौ पशूनां (१)
यत् पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माऽभि समेति यत् पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव
पशूनां प्राणापानौ दधाति^३ पशुना वै देवाः सुवर्गे लोकमायन् तेऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वामविष्यन्तीति
तस्य शिरश्छित्त्वा मेधं प्राक्षारयन्तस् प्रक्षोऽभवत् तत् प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत् प्रक्षशाखोत्तरबर्हीभवति समे-

धस्यैव (२) पशोरवँ द्यति^१ पशुं वै द्वियमाणं रक्षास्यनु सचन्तेऽन्तरा यूपं चाऽऽहवनीयं च हरति
 रक्षसामपहृत्यै^२ पशोर्वा आलब्धस्य मनोऽपं क्रामति मनोतयै हविषोऽवदीयमानस्यानु ब्रूहीत्याहु मन
 प्वास्याव रुन्धे^३ एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्याव
 (३) द्यति^४ हृदयस्याग्रेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वा वदति यज्जि-
 ह्वा वदति तदुरसोऽधि निर्वदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं^५ यस्यैवमवदाय यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्व-
 मेवास्य पशोरवन्तं भवति^६ मध्यतो गुदस्याव द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्याव द्यत्यु (४) तमो
 हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि^७ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणुवा जायते ब्रह्मचर्येण ऋषि-
 भ्यो युधेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एष वा अनुणो यः पुत्री यज्वा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव द्यते
 तदवदानानामवदानत्वं^८ देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा अग्निमब्रुवन् त्वया वीरेणासुरानभि भवामेति
 (५) सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुदहरत् दोः पूर्वार्धस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं
 जघनार्धस्य ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यत् ज्यङ्गाणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परा-
 ऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यै—क्षणयाऽव द्यतितस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^९ ॥
 (पुतै पशूनां, समेधस्यैव, तस्यावो, - तमस्याव द्यती, - ति, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

अनूयाजविधानम् ॥ लोमऋषिः ।

मेदसा कुचौ प्रोणोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु दधाति^१ युषन्नवधाय प्रोणोति रसो वा एष
 पशूनां यद्य रसमेव पशुषु दधाति^२ पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यं वा एतत् पशूनां यत् पार्श्वं रसं
 एष पशूनां यद्वसा यत् पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति मध्यत एव पशूनां रसं दधाति^३ भन्ति (१) वा
 एतत् पशुं यत् सैन्नपर्यन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि देध्यदित्याह
 प्राणापानावेव पशुषु दधाति^४ देव त्वष्टूर्मेरि ते सः समेतित्याह त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो^५ विषु-
 रूपा यत् सलक्ष्माणो भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलक्ष्माण एतर्हि भवन्ति^६ देवत्रा यन्त- (२)-
 मवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्वित्याहाजुमतमेवैनं मात्रा पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यै—धर्चं
 वसाहोमं जुहोत्यसौ वा अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिश एव रसेनानक्त्यथो
 दिग्भ्य एवोर्जं रसमव रुन्धे^७ प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु (३) वै देवतया
 पशवो यत् पृषदाज्यस्योपहृत्याऽऽह वनस्पतयेऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु दधात्यै—
 न्यस्यान्यस्य समवत्तं समवद्यति तस्मान्नानारूपाः पशवो^८ युष्णोप सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्य
 रसमेव पशुषु दधाती^९ डामुप ह्यते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते चतुरूपं ह्यते (४) चतुष्पादो हि
 पशवो^{१०} यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ देध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनं पशुभ्यो निर्मे-
 जत्यपशुरेव भवति^{११} यं कामयेत पशुमान्स्यादिति मेदस्वत् तस्मा आ देध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणै-
 वासै पशूनव रुन्धे पशुमानेव भवति^{१२} प्रजापतिर्यज्ञमसृजत् स आज्यं (५) पुरस्तादसृजत् पशुं मध्यतः
 पृषदाज्यं पश्चात् तस्मादाज्येन प्रयाजा इज्यन्ते पशूनां मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतन्मिश्रमिव

का० ६, प्र० ३-४, अनु० ११; १-२] सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[१७३]

पश्चात् सृष्टेः हेकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति^{१४}
मन्ति वा एतत् पशुं यत् सन्नपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यं यत् पृषदाज्येना-
(६)-नूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुषु दधाति^{१५} ॥ (मन्ति, यन्तुं, खलु, हयतु, आज्यं, यत् पृषदाज्येन,
षट् च) ॥ ११ ॥

[चात्वालात् ३१४। सुवर्ग्य ३००। वैष्णव्या ३१५। पृथिव्यै ४४२। साध्या २१८। हुवे २१०। ऽग्निना २६८। पर्यग्नि
१८७। पशोः २९६। पशुं २९५। मेदसै-३०६। -कादश ॥ ३१५५ ॥]

[॥ इति षष्ठकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

गुदहोमविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयङ्भिरेवासृजत् यदुपयज उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः
सृजते^१ जघनार्धादव द्यति जघनार्धाद्भिः प्रजाः प्रजायन्ते^२ स्थविमतोऽव द्यति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजा-
यन्ते^३ ऽसमिन्दन्नव द्यति प्राणानामसमैदार्थं न पर्यावर्तयति यत् पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा प्राहुकः स्यात्
समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेते (१) एव तद्वर्तयन्ति न्तर्िक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तर्िक्षेणैवासौ प्रजाः प्र
जनयत्यन्तरिक्षं ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते^४ देवः सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितृप्रसूत एवासौ प्रजाः
प्र जनयत्यन्तरिक्षं होरात्रे गच्छ स्वाहेत्याह होरात्राभ्यामेवासौ प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते^५
मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहे- (२)-त्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति^६ सोमं गच्छ स्वाहेत्याह
सौम्या हि देवतया प्रजां यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति^७ छन्दांसि गच्छ स्वाहे-
त्याह पशवो वै छन्दांसि पशुनेवाव रुन्धे^८ द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता द्यावा-
पृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति^९ नमो (३)-दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टि
नियच्छत्यै-भिः वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रति घापयति^{१०} प्राणानां वा
पशोऽव द्यति योऽव द्यति गुदस्य मनो मे हार्दि यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयेते^{११} पशोर्वा
आलब्धस्य हृदयं शुगृच्छति सा हृदयशूल- (४)-ममि समेति यत् पृथिव्या हृदयशूलमुद्रासयेत् पृथिवी
शुचाऽर्पयेद्यद्वस्वपः शुचाऽर्पयेच्छुष्कस्य चाऽऽर्द्रस्य च सन्धाबुद्रासयत्युभयस्य शान्त्यै^{१२} यं द्विष्यात्
तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति^{१३} ॥ (रेतेः, स्वाहा, नमो, हृदयशूलं, द्वात्रिंशच्च) ॥ १ ॥

सोमाभिषवोपयुक्तानां वसतीवरीसंज्ञकानामपाशुपादानम् ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे व्यमजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदब्रुवन् वस्तु तु न इदमिति तद्वसतीवरीणां
वसतीवरित्वं तस्मिन् प्रातर्न समशक्नुवन् तदप्सु प्रावेशयन् ता वसतीवरीरभवन् वसतीवरीर्गृह्णाति यज्ञो
वै वसतीवरीर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति^१ यस्यागृहीता अमि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्या-

(१)-द्युञ्जं वि चिच्छन्धा—ज्योतिष्या वा गृहीयाद्विरण्यं वा ऽवधाय सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो
 वहुयाजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात् सहि गृहीतवसतीवरीको^३ वसतीवरीगृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः
 पशून्वाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति^४ यदन्वीपं तिष्ठन् गृहीयाद्विर्माणुका अस्मात् पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्
 गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवास्मै पशून् गृह्णातीन्द्रो (२) वृत्रमहन्त्सोऽप्योऽभ्यघ्नियत् तासां यन्मेध्यं यज्ञियं
 सदैवमासीत् तदत्यमुच्यत ता वहन्तीरभवन् वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदैवा आपस्ता-
 सामेव गृह्णाति^५ नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत न स्थावराणां गृहीया-
 द्रुणगृहीता वै स्थावरा यत् स्थावराणां गृहीया—(३)-द्रुणेनास्य यज्ञं ग्राहये—द्यद्वै दिवा भवत्यपो
 रात्रिः प्र विंशति तस्मात् ताम्रा आपो दिवा ददथ्रे यत्कृतं भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं
 ददथ्रे छायायै चाऽऽतपतश्च सन्धौ गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्षे गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह
 हविष्कृतानामेव गृह्णाति^६ हविष्मा^७ अस्तु (४) सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभा गृह्णाति
 वाग्वा अनुष्टुभाचैवैनाः सर्वया गृह्णाति^८ चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सं पद्यन्ते सप्तपदा
 शक्करी पशवः शक्करी पशून्वाव रुन्धे^९ ऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्-
 हपत्य उपसादयेदसिल्लोके पशुमान्तस्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मि—(५)-ल्लोके पशुमान्तस्यादुभयोरुप सादय-
 त्युभयोरेवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति^{१०} सर्वतः परि हरति रक्षसामपहत्यो इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थे-
 त्याह यथायजुरेवैतं—दार्ग्रींश्च उप वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्रींश्च यदेव यज्ञस्यापराजितं तदे-
 वैनं उप वासयति^{११} यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते (६) तदनु यज्ञं रक्षांस्यव चरन्ति
 यद्रहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचारार्थं न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसव-
 नात् परि शेरे यज्ञस्य संतत्यै^{१२} ॥ (स्या, - दिन्द्रो, गृहीया- दस्व, मुष्मि, क्रियते, बड्विंशतिश्च) ॥ २ ॥

हविर्धानशकटात् अधिवषणफलकयोरुपरि सोमावरोहणम् ॥ सोमकृषिः ।

ब्रह्मादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहरन्त्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे
 त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह
 देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीवै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्य उपावहरति^१ पुरा वाचः (१) प्रवदितोः
 प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक् तामव रुन्धे^२ ऽपोऽग्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि-
 वाचं वि सृजति^३ सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह पशवो वै छन्दांसि पशून्वाव रुन्धे^४ गायत्रिया तेजस्कामस्य
 परि दध्यात् त्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा प्रतिष्ठाकामस्य पञ्क्त्या यज्ञकामस्य विराजा-
 ऽन्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवै (२) म इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यं—
 प इष्य होतरित्याहेषितं हि कर्म क्रियते^५ मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां
 नेतारौ ताभ्यामेवैनं अच्छैति^६ देवीरापो अपां नपादित्याहाऽऽहुत्यैवैनं निष्कीय गृह्णात्यथो हविष्कृता-
 नामेवाभिघृतानां गृह्णाति^७ (३) कार्ष्णिंसीत्याह शर्मलमेवाऽऽसामप प्लावयति^८ समुद्रस्य वोऽक्षित्या उक्ष्य
 इत्याह तस्मादद्यमानाः पीयमाना आपो न क्षीयन्ते^९ योजिवै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीहोतृचमसं

च मैत्रावरुणचमसं च स॒स्पृश्यं वसतीवरीर्व्यानयति यज्ञस्य सयोनित्वायाथो स्वादेवैना योनेः प्र जन-
यत्यं—ध्वर्योऽवैरपा३ इत्याहोते-(४)-मनन्नमरुतेमाः पश्येति वाचैतदाहिं यद्यग्निग्रोमो जुहोति यद्युक्थ्यः
परिधौ नि मांष्टिं यद्यतिरात्रो यजुर्वदन् प्र पंचते यज्ञकतुनां व्यावृत्त्यै^{१४} ॥
(वाचो, हव, -मभिष्टुतानां गृह्णात्यु, -त पञ्चविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

सोमस्याभिषवः ॥ सोमऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रावाणमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवाना-
मध्वर्यु आस्तां पुष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै^१ पशवो वै सोमो व्यान उपांशुसवनो यदुपांशुसवन-
मभि मिमीते व्यानमेव पशुषु दधाती^२—न्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति मिमीत इन्द्राय हि सोम आह्रियते^३ पञ्च
कृत्वो यजुषा मिमीते (१) पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रन्ध्रे पञ्च कृत्वस्तुष्णीं दश सं पंचन्ते
दशाक्षरा विराडङ्गं विराड् विराजैवान्नाद्यमव रन्ध्रे^४ श्वात्राः स्थ वृत्रतुर इत्याहैव वा अपां सोमपीथो^५
य एवं वेद नाप्स्वार्तिमाच्छेति^६ यत् ते सोम दिवि ज्योतिरित्याहैभ्य एवैनं (२) लोकेभ्यः सं भरति^७
सोमो वै राजा दिशोऽभ्यध्यायत् स दिशोऽनु प्राविशत् प्रागपागुदगधरागित्याह दिग्भ्य एवैनं सं भर-
त्यथो दिश एवास्मा अवं रन्ध्रे^८ ऽम्य नि ष्वरेत्याह कारुका एनं स्त्रियो भवन्ति य एवं वेद यत्
ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्या-(३)-हैष वै सोमस्य सोमपीथो^९ य एवं वेद न सोम्यामार्तिमाच्छेति^{१०}
मन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्त्यंशूनप गृह्णाति त्रायत एवैनं^{११} प्राणा वा अंशवः पशवः सोमो
ऽंशून पुनरपि सृजति प्राणानेव पशुषु दधाति^{१२} द्वौद्वावपि सृजति तस्माद् द्वौद्वा प्राणाः^{१३} ॥
(यजुषा मिमीत, एनं, जागृवीति, चतुश्चत्वारिंशश्च) ॥ ४ ॥

सुत्यादिनेकर्तव्येषु ग्रंथेषु उपांशुग्रहः । सोमऋषिः ।

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांश्वग्रा ग्रहा गृह्णन्ते प्राणमेवानु प्र यन्त्यं—रुणो ह स्माऽऽहौपवेशिः
प्रातःसवन एवाहं यज्ञं स॒स्थापयामि तेन ततः स॒स्थितेन चरामीत्यष्टौ कृत्वोऽग्नेऽभिषुणोत्यष्टाक्षरा
गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेनाऽऽप्नोत्येकादश कृत्वो द्वितीयमेकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं
माध्यंदिनं (१) सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति द्वादश कृत्वस्तृतीयं द्वादशाक्षरा जगती जागतं
तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोत्येतां ह वाव स यज्ञस्य स॒स्थितिमुवाचास्कन्दायास्कन्धं हि
तद्यज्ञस्य स॒स्थितस्य स्कन्दत्यं—थो खल्वाहुर्गायत्री वाव प्रातःसवने नातिवाद इत्यनंतिवादुक एनं भ्रातृ-
व्यो भवति य एवं वेद तस्मादष्टावष्टौ (२) कृत्वोऽभिषुत्यं^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति पवित्रवन्तोऽन्ये
ग्रहा गृह्णन्ते किंपवित्र उपांशुरिति वाक्पवित्र इति ब्रूयाद्वाचस्पतये पवस्व वाजिभित्याह वाचैवैनं पव-
यति^४ वृष्णो अंशुभ्यामित्याह वृष्णो होतावृशू यौ सोमस्य गमस्तिपूत इत्याह गमस्तिना ह्येनं पवयति
देवो देवानां पवित्रमसीत्याह देवो ह्येषः (३) सन् देवानां पवित्रं येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां
ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति^५ स्वाङ्कृतोऽसीत्याह प्राणमेव स्वमकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्व-
मेवास्मा इदं स्वदयति विभ्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्याहोभ्येभ्येव देवमनुष्येषु प्राणान्

दधाति^६ मनस्त्वा (४) ऽष्टित्याह मन एवाश्रुत उर्वन्तारिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा
त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वभवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्याहा-
ऽऽदित्यस्य वै रुमयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति^७ यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः
(५) स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्यादृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्युत्तानेन नि
मृज्यादृष्टिमेवोच्छति^८ यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन् हन्ति^९ यदि
दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत् प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति^{१०} यद्यभिचरेदमुष्यं (६) त्वा प्राणे सादयामीति
सादयेदसन्नो वै प्राणः प्राणमेवास्य सादयति^{११} षड्भिरंशुभिः पवयति षड् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं
पवयति^{१२} त्रिः पवयति त्रय इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति^{१३} ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्
सत्यात् त्रयः पशुनां हस्तादाना इति यत् त्रिरुपांशु हस्तेन विगृह्णाति तस्मात् त्रयः पशुनां हस्ता-
दानाः पुरुषो (७) हस्ती मर्कटः^{१४} ॥ (माध्यंदिन- मष्टावष्टा,-- वेष, मनस्स्वा, पर्जन्यो, ऽमुष्य, पुरुषो, द्वे च) ॥५॥

अन्तर्यामिग्रहः । सोमश्रुषिः ।

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा उपांशौ यज्ञं संस्थाप्यमपश्यन् तमुपांशौ सम-
स्थापयन् तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन् तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त
तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वं यदन्तर्यामो गृह्यते आतृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्ते^१ ऽन्तस्ते (१) दधामि
द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तारिक्षमित्याहैभिरेव लोकैर्यजमानो आतृव्यानन्तर्धत्ते^२ ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा
इदममुद्यद्वयं स्म इति तेऽब्रुवन् मघवन्ननु न आ भजेति सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीद्ये चैव देवाः परे
ये चावरे तानुभया- (२)-नन्वाभजत् सजोषा देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभया-
नन्वाभजत्यन्तर्यामे मघवन् मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरैत्यु-पयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य
धृत्यै^३ यदुभावंपवित्रौ गृह्येयातां प्राणमपानोऽनु न्यृच्छेत् प्रमार्युकः स्यात् पवित्रवानन्तर्यामो गृह्यते (३)
प्राणापानयोर्विधृत्यै^४ प्राणापानौ वा एतौ यदुपांश्वन्तर्यामौ व्यान उपांशुसर्वनो यं कामयेत प्रमार्युकः
स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ वि चिञ्चनन्ति ताजक् प्र मीयते यं कामयेत सर्व-
मार्युरियादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्य प्राणापानौ सं तेनोति सर्वमार्युरेति^५ ॥
(त, उभयान्, गृह्यते, चतुश्चवारिंशच्च) ॥ ६ ॥

ऐन्द्रवायवग्रहः । सोमश्रुषिः ।

वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अब्रुव-
न्त्सोमंराजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मदग्रा एव वो ग्रहा गृह्यान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ग्रहा
गृह्यन्ते तमग्नं-न्त्सोऽपूयत् तं देवा नोपाधृण्वन् ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदये- (१)-ति सोऽब्रवी-
द्वरं वृणै मदेवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यन्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो
वायुरेवास्वदयत् तस्माद्यत् पूयति तत् प्रवाते वि षजन्ति वायुर्हि तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विप्र-
हृणं नाविन्दन्त्साऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृहीध्वं मदेवत्या एव वः सोमाः (२) सन्ना

असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दाक्षमयाणि पात्राण्यस्यैतानि योनेः संभूतानि यानि मृन्मयाणि साक्षात् तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै पराच्यव्याकृताऽवदत् ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह (१) गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत् तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते तस्मात् सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स चरावृणीत ॥ (स्वयं, सोमाः, सुहा, - द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

मैत्रावरुणग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

मित्रं देवा अब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीन्नाहं सर्वस्य वा अहं मित्रमसीति तमब्रुवन् हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै पर्यसैव मे सोमं श्रीणन्निति तस्मान्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणन्ति तस्मात् पशवोऽपाक्रामन् मित्रः सन् कुरमकरिति कुरमिव खलु वा एषः (१) करोति यः सोमै न यजेते तस्मात् पशवोऽप क्रामन्ति यन्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणाति पशुमिरेव तन्मित्रं संमर्धयति पशुमिरेजमानं पुरा खलु वावैवं मित्रोऽवेदप मत् कुरं चक्रुषः पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीते वरुणं देवा अब्रुवन्त्वया ऽशशुक्ला सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चै (२) वैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्वाक्का राजानमशशुक्लां ग्रन्ति वैश्येन वैश्यं शुद्रेण शुद्रं न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो विवासयतमिति तावन्नूतां वरं वृणावहा एक एवाऽऽवत् पूर्वो ग्रहो गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः (३) पूर्वो मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ मित्रोऽद्वरजं नयद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टयै ॥ (एष-मै, -न्द्रवायवो, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

आश्विनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत् ते देवा अश्विनावब्रुवन् भिषजौ वै स्थ इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावन्नूतां वरं वृणावहै ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् ततो वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतौ वा इमौ मनुष्यचरौ (१) भिषजाविति तस्माद्वाह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतौ ह्येषौ ऽमेध्यो यो भिषकौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषा बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं तस्मादुदपात्र- (२) -मुपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्यावदेव भेषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतं भवति ब्रह्मादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्यां गृह्यन्ते द्विपात्रा ह्यन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकौऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा ह्यन्ते तस्मा द्वौद्वौ बहिष्ठात् प्राणाः प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वा द्विदेवत्येभ्य उपहर्येत (३) पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमारुकः स्याद् द्विदेवत्यान् भक्षयित्वेडांमुप हयते प्राणानेवाऽऽत्मन् धित्वा पशुमुप हयते वाग्वै ऐन्द्रवायवश्चक्षुः मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात् पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तामैत्रावरुणं तस्मात्

पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात् सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्यां (४) अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य चित्ततस्य न क्रियते तदनु यज्ञस्य रक्षास्य चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचाराय दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याः सादयति वाच्यैव वाचं दधात्यां तृतीयस-
वनात् परि शिरे यज्ञस्य संतत्यै ॥ (मनुष्यचरा, - बुदपात्र, - सुपहयेव, द्विदेवत्याः, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

शुक्रामन्थिग्रहौ ॥ सोमऋषिः ।

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहितः आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन् ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्तैः १
ऽन्योऽन्यं नाशक्नुवन्नभिर्मवितुं ते देवाः शण्डामर्कावुषामन्त्रयन्त तावब्रूतां वरं वृणावहै ग्रहावेव नाव-
त्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैव विदुषः शुक्रा-
मन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा (१) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्याऽऽत्मन इन्द्रायाजुह-
वुरपनुतौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहार्पं नुदते स प्रथमः संकृति-
र्विश्वकर्मैत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि रूपाणि करिर्कदचरं—दसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ नि- (२) -ष्कामतस्तस्मात् प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यञ्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्
प्रत्यञ्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिरभितः परिक्रम्य
जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहृत्यै
देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्यै पुरस्तादसुरा आसन् ताऽस्ताभिः प्रा- (३) -णुदन्त याः प्रतीचीर्यै पश्चादसुरा
आसन् ताऽस्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो ह्युन्ते प्रत्यञ्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते तस्मात् पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु
प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाऽऽद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन् परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषा (४) सुप्रजाः प्रजाः
प्रजनयन् परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहैता वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदा-
व्यस्य प्रजा जायते नाऽऽद्या प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तत् पराऽपतत् तद्विकङ्कतं प्राविशत् तद्विकङ्कते
नारमत तद्यवं प्राविशत् तद्यवैऽरमत तद्यवस्य (५) यवत्वं यद्वैकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सक्तुभिः
श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सं भरति १० ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यान्मन्थिपात्रं सद्यो नाश्रुत
इत्यर्तिपात्रं हीति ब्रूयाद्यदशुवीतान्धोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत् तस्मान्नाश्रुते ॥ (आत्मना परा, नि-
शुक्रशोचिषा, यवस्य, सुसन्निःशच्च) ॥ १० ॥

आग्रयणग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन् ते देवा आग्रयणाग्रान् ग्रहानपश्यन् तानगृह्णन् ततो वै तेऽग्रं
पर्यायन् यस्यैव विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां पर्येति १ रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो
गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्त्वाऽग्रं समानानां पर्येति २ ये देवा दिव्येकादश स्थेत्याहै- (१) -ताव-
तीवै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्णात्ये- ३ प ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष

देवतयाँ वाग्वै देवेश्योऽपाकामद्युहायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां तुष्णीं ग्रहानगृह्णतु सामन्यत
वागन्तर्यन्ति वै मेति साऽऽग्रयणं प्रत्याऽगच्छत् तदाग्रयणस्याऽऽग्रयणत्वं (२) तस्मादाग्रयणे वाग्वि
रुज्यते यत् तुष्णीं पूर्वं ग्रहा गृह्णन्ते यथा त्सारीयति म आख इयति नाप रात्स्यामीत्युपावसृजत्ये-
वमेव तदध्वर्युराग्रयणं गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचं विसृजते त्रिहिं करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते^१ प्रजापतिर्वा
पुष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हि करोति प्रजापतिरेव (३) तत् प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्वत्सं
जातं गौरभि जिघ्रत्याँ-त्मा वा पुष यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्ममेव यज्ञं सं तनोत्यु
परिग्रादा नयति रेतं एव तदध्वर्युं-धस्तादुप गृह्णाति प्र जनयत्येव तं-ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्
सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसाँसती सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्ये- (४)-ष वै गायत्रियै वत्सो यदाग्रयण-
स्तमेव तदभिनिवर्तं सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्वत्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते^२ ॥ (आह, ऽऽग्रय-
णत्वं, प्रजापतिरेव, ति, विष्णुतिष्ठ) ॥ ११ ॥

[युक्तेन २३२। देवा ३२६। ब्रह्मवादिनो २२५। देवस्य १९४। प्राणो ३५२। देवा १९४। वा-१७८।-रिमन् १८२।
यज्ञस्य २४६। बृहस्पति-२८७।-देवा २२०। एकादश ॥ २६३६]

[॥ इति षष्ठकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

उक्त्यग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् स वृत्रो वज्रादुद्यतादविमेत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि
वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्त्यं प्रायच्छत् तस्मै द्वितीयमुदयच्छत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार-
स्ति वा इदं मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति (१) तस्मा उक्त्यमेव प्रायच्छत् तस्मै तृतीयमुदयच्छत्
तं विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा
उक्त्यमेव प्रायच्छत् तं निर्मायं भुतमहन् यज्ञो हि तस्य मायाऽऽसीद्यदुक्त्यो गृह्यते इन्द्रियमेव (२)
तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धं इन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तं प्रायच्छत्
तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्याह यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति तस्माद्विष्णुमन्वाभजति^३ त्रिनिर्गृह्णाति त्रिहिं
स तं तस्मै प्रायच्छदे-ष ते योनिः पुनर्हविरसीत्याह पुनः पुनः (३)-होस्माभिर्गृह्णाति चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य
यदुक्त्यस्तस्मादुक्त्यं हुतं सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं यन्तं बहवोऽनु यन्ति
तस्मादेको बहूनां भद्रो भवति तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं यज्ञयशसेनार्पयेय-
मित्यन्तराऽऽहवनीर्यं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव नये- (४)-दात्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत
यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धाने तिष्ठन्नव नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति^५ यदि
कामयेत सदस्यान् यज्ञयशसेनार्पयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत् सदस्यानेव यज्ञयशसेनार्पयति^६ ॥
(इती, -न्द्रियमेव, पुनः पुनः, -नयेत् त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ १ ॥

माहेन्द्रग्रहश्च ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रो मरुद्भिः सांविद्येन माध्यंदिने सर्वने वृत्रमहन् यन्माध्यंदिने सर्वने मरुत्वतीयां गृह्यन्ते चार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य गृह्यन्ते^१ तस्य वृत्रं जघ्नुष ऋतवोऽमुह्यन्तस ऋतुपात्रेण मरुत्वतीर्यानगृह्णात् ततो वै स ऋतून् प्राजानाद्यहनुपात्रेण मरुत्वतीयां गृह्यन्त ऋतूनां प्रज्ञात्यै^२ वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन (१) यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेना—ऽऽयुधं वा एतद्यजमानः स९ स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि खृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेने^३—न्द्रो वृत्रं हत्वा परां परावर्तमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत् स एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत् तानगृहीत (२) प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेना—ऽऽत्मस्पर्णा वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेने^४—न्द्रो वृत्रमहन् तं देवा अब्रुवन् महान् वा अयमूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्माहेन्द्रस्य महेन्द्रत्व९ स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत् वृत्रं हत्वाऽन्यासु देवतास्व- (३)-धि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्दरतेऽन्यासु प्रजास्वर्धिं शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवयो वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्र९ शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति^५ ॥ प्रथमेना, -गृहीत, देवतास्व, षाविशतिश्च) ॥ ५ ॥

आदित्यग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत् तस्या उच्छेषणमददुस्तत् प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या अजायन्त सा द्वितीयमपचत् साऽमन्यतोच्छेषणात्म इमेऽज्ञात यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीया९सो जनिष्यन्त इति साऽग्रे प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत साऽऽदित्येभ्य एव (१) तृतीयमपचद्भोगाय म इद९ श्रान्तमस्त्विति तेऽब्रुवन् वरं वृणामहे यो ऽतो जायाता अस्माक९ स एकोऽसद्योऽस्य प्रजायामृष्याता अस्माकं भोगाय भवादिति ततो विवस्वानादित्यो ऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेक एवर्धो यो यजते स देवानां भोगाय भवति^१ देवा वै यज्ञा- (२)-दुद्रमन्तरायन्तस आदित्यानन्वाक्रमत् ते द्विदेवत्यान् प्रापद्यन्त तान् न प्रति प्रायच्छन् तस्मादपि वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद् द्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते^२ यदुच्छेषणादजायन्त तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते^३ तिसृमिर्ऋग्मिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुत्वं गर्भो जरायु तदेव त- (३)-न्मिथुनं^४ पशवो वा एते यदादित्य ऊर्दधि दध्ना मध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशूनां मध्यतो दधाति^५ श्रुतातुङ्क्थेन मेध्यत्वाय तस्मादामा पक्वं दुहे^६ पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति प्रतिरुध्यै-वास्रै पशून् गृह्णाति^७ पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रादेव पशून्तर्दधात्ये^८ - (४)-ष वै विवस्वानादित्यो यदुपाशुसर्वनः स एतमेव सोमपीथं परि शय आ तृतीयसव-नाद्विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवाऽऽदित्य९ सोमपीथेन समर्धयति^९ या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयादृष्टिमेवाव रुध्रे यदि ताजक् प्रस्कन्देद्वर्षकः पर्जन्य स्या-

यदि चिरमवर्षको^{१३} न (५) सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षट् करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुद्धं प्रजा अन्ववसृजे हुत्वाऽन्वीक्षेत यदन्वीक्षेत चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात् तस्माच्चान्वीक्ष्यः^{१४} ॥ (एव, यज्ञा, ज्जरायु तद्वेव तदु, -न्तर्दधाति, न, सुसवि^{१५}तिश्च) ॥ ६ ॥

सावित्र-वैश्वदेवग्रहौ च ॥ सोमऋषिः ।

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्रुहति प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्य-
सन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षट् करोति यदनुवषट्कुर्याद्बुद्धं प्रजा अन्ववसृजे—देवै वै गायत्रो देवानां यत्
संवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्रुहति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति^१
विश्वे (१) देवास्तृतीयः सर्वनं नोदयच्छन् ते संवितारं प्रातःसवनभागः सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्
ततो वै ते तृतीयः सर्वनमुदयच्छन् यत् तृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सर्वनस्योद्यत्यै^२ सवितृ-
पात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्रुहति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीधो यत् सवितृ-
पात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्रुहति सवितृप्रसूत एवास्मै प्रजाः प्र (२) जनयति^३ सोमे सोममभि गृह्णाति
रेत एव तदधाति^४ सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन् वा
अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति
बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्ये- (३)-तावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवै-
नः सर्वेभ्यो गृह्णात्ये-ष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः ॥ (विश्वे. प्र, पितृभ्य एवै-
तेन करोत्ये, - कान्वि^५तिश्च) ॥ ७ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

प्राणो वा एष यदुपा^६शुर्यदुपा^७शुपात्रेण प्रथमश्चोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येते प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनूद्यन्ति^८
प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः प्राण उपा^९शुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपा^{१०}शुपात्रेण पात्नीवतमाग्रयणा-
द्रुहति प्रजानां प्रजननाय तस्मात् प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते^१ देवा वा इतइतः पत्नीः सुवर्गं (१) लोक-
मजिगा^२सन् ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन् त एतं पात्नीवतमपश्यन् तमगृह्णत ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजा-
नन् यत् पात्नीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै^३ स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं
कृत्वाऽघ्नन् तं निरिन्द्रियं भुतमगृह्णन् तस्मात् स्त्रियो निरिन्द्रिया अदायादीरपि पापात् पुंस उपस्तितरं-
(२)-वदन्ति यद्धृतेन पात्नीवतः श्रीणाति वज्रेणैवैनं वशं कृत्वा गृह्णात्यु-पयामगृहीतोऽसीत्याहेयं वा
उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते^४ बृहस्पतिसुतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणै-
वास्मै प्रजाः प्र जनयती^५-न्दो इत्याह रेतो वा इन्दु रेत एव तदधाती^६-न्द्रियाव इत्या- (३)-ह प्रजा
वा इन्द्रियं प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यु-ग्रा इत्याह्राशिवै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय^७ सज्जदेवेन
त्वष्टा सोमं पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकद्रुपमेव पशुषु दधाति^८ देवा वै त्वष्टारमजि-
घा^९सन्तस पत्नीः प्रपद्यत तं न प्रति प्रार्यच्छन् तस्मादपि (४) वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्
पात्नीवते त्वष्ट्रेऽपि गृह्यते^{११} न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते^{१२} नानु वर्षट् करोति यदनुवषट्-

कुर्याद्भुजं प्रजा अन्ववसृजेयन्नानुवपत्कुर्यादशान्तमग्नीत् सोमं भक्षयेदुपाश्वनु वर्षत् करोति न रुद्रं प्रजा
अन्ववसृजति शान्तमग्नीत् सोमं भक्षयत्यै—श्रीवेष्टुरपस्थमा सीद (५) नेष्टुः पत्नीमुदानयेत्याह्वीदेव
नेष्टुरि रेतो दधाति नेष्टा पत्निर्यौ—मुद्रान्ना सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानी प्रजननार्यौ—
प उप प्र वर्तयति रेत एव तत् सिञ्चत्यै—रुणोप प्र वर्तयत्यरुणा हि रेतः सिञ्चते^१ नम्रकृत्योरुमुप
प्र वर्तयति यदा हि नम्र ऊरुमवत्यथ मिथुनी (६) भवतोऽथ रेतः सिञ्चतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते^२ ॥
(पत्नीः सुवर्गः, - सुपस्तितर, - मिन्द्रियाव इत्य, - पि, सीद, मिथुन्य, - द्यौ च) ॥ ८ ॥

हारियोजनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जत् स द्रोणकलशोऽभवत् तस्मात् सोमः समस्रवत् स हारि-
योजनोऽभवत् तं व्यचिकित्सज्जुह्वानी३ मा हौषा३मिति सोऽमन्यत यद्धोष्याम्याम५ हौष्यामि यन्न
होष्यामि यन्नवेशसं करिष्यामीति तमभियत् होतुः सोऽग्निरव्वीच मय्याम५ हौष्यसीति तं धानाभिर-
श्रीणात् (१) तः शृतं भुतमजुहोचद्धानाभिर्हारियोजनः श्रीणाति शृतत्वाय शृतमेवैनं भुतं जुहोति
वह्नीभिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिल्लोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वहुरेता वा इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा
यद्धारियोजनीरिति तस्माद्वह्नीभिः श्रीणीया—द्वक्तामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं
यदग्रहत्त्य परिधीञ्जुह्यादन्तराधानाभ्यां (२) घ्रासं प्र यच्छेत् प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव
घ्रासं प्र यच्छत्यु—हेता जुहोति यातयामेव हेतह्वैध्वर्युः स्वगाकृतो यदध्वर्युजुह्याद्यथा विमुक्तं पुनर्यु-
नाक्ति तादगेव तै—च्छीर्षकाधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स सममर्ब—द्विक्रम्य जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो
वृत्रमहन्तसमृद्धयै^४ पशवो वै हारियोजनीर्यत् सैमिन्धादल्पा (३) एनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन् यन्न
सैमिन्धाद्वहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन् मनसा सं वाधत उभयं करोति बहव एवैनं पशवो
भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उन्नैतर्युपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुधत उत्तरवेद्यां नि
वैषति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून् प्रति घ्रापयन्ति^५ (४) ॥
(अश्रीणा, - इन्वराधानाभ्या, - मरुपाः, स्थापयन्ति) ॥ ९ ॥

जाग्रयणादीनां कथञ्चित् क्षये पुनर्ग्रहणश्च, दारुपात्र-पुरोरुक् प्रशंसा च ॥ सोमऋषिः ।

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपाश्वन्तर्यामावजावयः शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहाने-
कशफा आदित्यग्रहं गाव^३ आदित्यग्रहो भूर्यिष्ठाभिर्ऋग्मिर्गृह्यते तस्माद्गावः पशूनां भूर्यिष्ठा यत् त्रिरु-
पाश्व^५ हस्तेन विगृह्णाति तस्माद् द्वौ व्रीनजा जनयत्यै—थावयो भूर्यसीः^६ पिता वा एष यदाग्रयणः
पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत् कलशाद्रृक्षीयाद्यथा पिता (१) पुत्रं क्षित उपधावति तादगेव तै—
द्यत् कलश उपदस्येदाग्रयणाद्रृक्षीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादगेव तै—दात्मा वा एष यज्ञस्य
यदाग्रयणो यज्ञहो वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्रृक्षीयादात्मन एवाग्निं यज्ञं निष्करोत्यै—विज्ञातो वा एष
गृह्यते यदाग्रयणः स्थाल्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात् (२) गर्मेणाविज्ञातेन ब्रह्महोऽवमुथमव
यन्ति परा स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्ति तस्मात् क्षियं ज्ञातां पराऽस्यन्त्युत् पुमांसत् हरन्ति^७

यत् पुरोरुचमाह यथा वस्यस आहरति तादृगेव तद्यद्गृहं गृह्णाति यथा वस्यस आहत्य प्राऽऽह तादृगेव तद्यत् सादयति यथा वस्यस उपनिधायपक्रामति तादृगेव तद्य- (३)-द्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्वा तद् दृढं पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्यन्त उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै' ॥
(यथा पिता, तस्मा, - दपक्रामति तादृगेव त, - दृष्टादंश च) ॥ १० ॥

सोमपात्रप्रशंसा, सवनीयपुरोडाशविधानं च ॥ सोमऋषिः ।

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि' यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैल्लोकमभि जयति परा-
डिव ह्यसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैल्लोकमभि जयति पुनः पुनरिव ह्ययं लोकः प्रान्यानि
पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि पुनः (१)
प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति' प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि
प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमप यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपा-
वयन्ति' यो वै ग्रहाणां निदानं वेद निदानवान् भवत्याज्यमित्युक्तं तद्वै ग्रहाणां निदानं यदुपांशु
शरसति त-(२)-दुपांश्वन्तर्यामयोर्धुञ्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां निदानं य एवं वेद निदान-
वान् भवति' यो वै ग्रहाणां मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुमिमिथुनैर्जायते स्थालीभिरन्ये ग्रहा गृह्यन्ते
वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणां मिथुनं य एवं वेद प्र प्रजया पशुमिमिथुनैर्जायते इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहा-
ऽपिबत् स विष्वङ् (३) व्याच्छत् स आत्मन्नारमणं नाविन्दत् स एताननुसवनं, पुरोडाशानपश्यत् तान्
निरवपत् तैर्वै स आत्मन्नारमणमकुरुत् तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरूप्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां
प्राश्नीयादात्मन्नेवाऽऽरमणं कुरुते नैनं सोमोऽति पवते' ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्ति-
राप्यतेऽथ किं (४) यज्ञस्य पाङ्क्तत्वमिति धानाः करम्भः परिचापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्ति-
राप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्क्तत्वम् ॥ (भवन्ति यानि पुनः, शरसति त, - द्विष्वङ्, किं, चतुर्दंश च) ॥ ११ ॥

[इन्द्र २३३। आयु-१३९।-यज्ञेन १८४। सुवर्गाये- ८०। -न्द्रो १७८। ऽदिति- २७७। -रन्तर्यामपात्रेण १६९। प्राण
३०८। इन्द्रो २००। ग्रहान् १६८। प्रै- २१४। कादश २१५०]

[॥ इति षष्ठ्याण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥१॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

दक्षिणाहोमः, तद्दानादिवर्णनं च ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गाय वा एतानि लोकार्यं ह्यन्ते यद्दक्षिणानि' द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमते' सदोऽभ्यैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति' सौरीभ्यामृग्भ्यां
गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति नयवत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै'
दिवं गच्छ सुर्वः एतेति हिरण्यं (१) हुत्वोद्गृह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति' रूपेण वो रूपमुभ्यै-

मीत्याह रूपेण ह्यासाः रूपमभ्येति यद्विरण्येन तुथो वो विश्ववेदा वि भजत्वित्याह तुथो ह स्म वै विश्ववेदा देवानां दक्षिणा वि भजति तेनैवेना वि भजत्ये-तत् ते अग्रे राघ (२) नेति सोमच्युत-मित्याह सोमच्युतः हस्य राघ पेति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह शान्त्याः ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्र-दक्षिणा इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवेना ऋतेन वि भजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यदक्षिणा ब्राह्मणमद्य राध्यास- (१) मृषिमाप्यमित्याहैष वै ब्राह्मण ऋषि-राषेयो यः शुश्रुवान् तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्याह सुवर्गमेवेन लोकं गमयति यतस्व सदस्यैरित्याह मित्रत्वाया- स्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतेत्याह ययमिह प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति (४) वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्व हिरण्यं ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे ददात्यग्निमुखानेवर्तून प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसृत्ये होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोताऽऽत्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणामिः समर्धयति (हिरण्यः, राधो, राध्यास, मधुमतीरा विशतेत्य- द्वात्रिंशच्च) ॥ १ ॥

समिष्टयजुर्दोमः ॥ सोमक्रविः ।

समिष्टयजुर्दोमः जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य कूरं यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदिति करोति यन्नापि करोति तदेव तैः प्रीणाति नवं जुहोति नवं वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः संभिन्नो यावानेव यज्ञस्तं प्रीणाति षड् ऋग्मियाणि जुहोति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणानि ऋग्ने वज्रं पि (१) त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान् प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छत्याह यज्ञप-तिमेवेन गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह स्वामेवेन योनिं गमयत्ये-ष ते यज्ञो यज्ञपते सहस्रकथाकः सुवीर इत्याह यजमान एव वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागं पप्रच्छ यत् नृजयान् बहुयजिनोऽर्थीयजो यज्ञे (२) यज्ञं प्रत्यतिष्ठिपात्र यज्ञपताश्विति स होवाच यज्ञपताश्वेति सत्याह यज्ञपताः परा वभूवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठार्य आसीद्यजमानस्यापराभव्येति वेयां गातु-विदो गातुं वित्वा गातु मितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रति प्रापयति यजमानस्यापराभावाय ॥ (यज्ञपति, यज्ञ, एकं चत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

अवभृथः ॥ सोमक्रविः ।

अवभृथयजुर्दोमः जुहोति यदेवावाचीनमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरव यजते ऽपोऽवभृथमवैतत्पु-वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते वर्तमाना वा अन्वित्य यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति साक्षा प्रस्तो-ताऽन्ववैति साम वै रक्षोहा रक्षसामपहत्यै त्रिनिधनमुपैति त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षा-स्य- (१) -प हन्ति पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी रक्षसामपहत्या उरु-हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै ज्ञातं ते राजन् मिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवास्मै करोत्य-मिष्टितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभि तिष्ठति बर्हिर्भि जुहोत्याहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो अश्वित्येव जुहोत्य-पबर्हिणः प्रयाजान् (२) यजति प्रजा वै बर्हिः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चत्या-

ज्यभागौ यजति यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति^{११} वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चत्यै—भीवरुणौ यजति साक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्यै—पर्वहिषावनूयाजौ यजति प्रजा वै वह्निः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति^{१२} चतुरः प्रयाजान् यजति द्वावनूयाजौ षट् सं पंचन्ते षड्वा ऋतव (३) ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यै—वभृथ निचङ्कुणेत्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते^{१३} समुद्रे ते हृदयमस्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणैः सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽप इत्याह्वाङ्घ्रिरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्च दधाति^{१४} देवीराप एष वो गर्भ इत्याह यथायजुरेवैतत् पशवो वै (४) सोमो यद्भिन्दुनां भक्षयेत् पशुमान्स्याद्वरुणस्त्वैनं गृह्णीयाद्यन्न भक्षयेदपशुः स्यान्नैनं वरुणो गृह्णीयादुपस्पृश्यमेव पशुमान् भवति नैनं वरुणो गृह्णाति^{१५} प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते^{१६} ऽग्रतीक्ष्मा यन्ति वरुणस्यान्ताह्दित्या एधौऽस्येधिवीमहीत्याह समिधैवाग्निं नमस्यन्तं (५) उपायन्ति^{१७} तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते^{१८} ॥ (लोकेभ्यो रक्षारति, प्रयाजा, -नृतवो, वै, नमस्यन्तो, द्वादश च) ॥ ३ ॥

यूपैकादशिनी विधानम् ॥ सोमऋषिः ।

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण वि मिमीति यूपं भिनोति त्रिवृतमेव वज्रं संभृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै यदन्तर्वेदि भिनुयाद्देवलोकमभि जयेद्यद्विहिवेदि मनुष्यलोकं वेद्यन्तस्य संधौ भिनोत्युभयोर्लोक-योरभिजित्या उपरसमितां भिनुयात् पितृलोककामस्य रश्नसमितां मनुष्यलोककामस्य चणालसमि-तामिन्द्रियकामस्य सर्वान्समान् प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्समान् पशुकामस्यै—तान् वा (१) अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवन्ति व्यतिपजेदितरान् प्रजयेवैनं पशुभिर्व्यतिवजति^१ यं कामयेत् प्रमार्युकः स्यादिति गर्तमितुं तस्य मित्रयादुत्तरार्धे वर्षिष्ठमथ हूलीयात्समेधा वै गर्तमिद्यस्यैव भिनोति ताजक् प्र मीयते दक्षिणाधौ वर्षिष्ठं भिनुयात् सुवर्गकामस्याथ हूलीयात्समाकर्मणमेव तत् सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै (२) यदेकस्मिन् यूपे द्वे रश्ने परिव्रियति तस्मादेको द्वे जाये चिन्दते यन्नैकात् रश्नां द्वयोर्यूपयोः परिव्रियति तस्मान्नैका द्वौ पती चिन्दते^२ यं कामयेत् स्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिपजेत् स्यैवास्य जायते यं कामयेत् पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वेष्टयेत् पुमानेवास्य (३) जायते ऽसुरा वै देवान् दक्षिणत उपानयन् तान् देवा उपशयेनैवापानुदन्त तदु-पशय स्योपशयत्वं यदक्षिणत उपशय उपशये भ्रातृव्यापनुत्यै सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यन्न निर्दिशेदार्तिमाच्छेद्यजमानोऽसौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव (४) द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति^३ यदि न द्विष्यादाखुस्ते पशुरिति ब्रूयान् ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽ-रण्यान् प्रजार्पतिः प्रजा असृजत् सोऽन्नाद्येन व्यार्धयत् स एतामेकादशिनीमपश्यत् तथा वै सोऽन्नाद्यमवा-रुन्ध यदश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडवै विराड् विराजैवाच्चाद्यमव रुन्धे (५) य एकदशः स्तन एवास्यै स दुह एवैनां तेन वज्रो^४ वा एषा सं मीयते यदेकादशिनी सेध्वरा पुरस्तात् प्रत्यञ्च यज्ञं संमर्दितो-र्यत् पात्नीवतं भिनोति यज्ञस्य प्रत्यर्जन्ध्वै सयत्वाय^५ ॥ (वै, समष्ट्यै, पुमानेवास्य, यमेव, रुन्धे, विश्वच) ॥ ४ ॥

पञ्चकादशिनी ॥ सोमऋषिः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतामैकादशिनीमपश्यत् तथा वै स आयुरिन्द्रियं वीर्यमात्मन् धत्त प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदेषैकादशिनी भवत्या-
युरेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनं सारस्वत्या करोति रेतः
(१) सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन वार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र
जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणाव रन्ध्रे विशं मारुते-
नौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवाय सावित्रो निर्वरुणत्वाय वारुणो मध्युत ऐन्द्रमा लभते मध्युत एवेन्द्रियं
यजमाने दधाति (२) पुरस्तादैन्द्रस्य वैश्वदेवमा लभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्
पुरस्तादन्नमद्यत् ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा लभते विड् वै मरुतो विशमेवास्मा अनु यधाति यदि कामयेत्
योऽवगतः सोऽप रूध्यतां योऽपरुद्धः सोऽवगच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक
ऐन्द्रं (३) य एवावगतः सोऽप रूध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति यदि कामयेत् प्रजा मुह्ययुरिति
पशून् व्यतिषजेत् प्रजा एव मोहयति यदभिवाहृतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृहीयादक्षिणत
उदञ्चमा लभतेऽपवाहृतोऽपां प्रजानामवरुणग्राहार्य ॥ (रेतो, यजमाने दधाति, लोक ऐन्द्रः, सप्तत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

पात्नीवतपशुः ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत् तां पर्यग्निकृतामुदसृजत् तथा मनुराध्नोद्यत् पर्यग्निकृतं पात्नीवतमुत्सृजति
यामेव मनुर्ऋद्धिमाध्नोत् तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं परा
भवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पात्नीवतः संस्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञं प्रतिष्ठितं
यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया (१) भवत्यानिष्टं वशयाऽथ पात्नीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र
चरत्यथो एतर्ह्येवास्य याम—स्त्राष्टो भवति त्वष्टा वै रेतसः सित्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणं
पत्नीष्वपि सृजति सौऽस्मै रूपाणि वि करोति ॥ (वपया, पट्त्रिंशच्च) ॥ ६ ॥

सौम्यचर्वाद्यभिधानम् ॥ ६ अनुष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

घ्नन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्ति यत् सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तं—
द्यदुत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पितॄणां दिक् स्वायामेव
दिशि पितॄन् निरवदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बट्कुर्वन्ति तस्यैव स
शान्ति—रवे- (१)-क्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितारुः स्यादभि-
ददि कृत्वाऽवैक्षेत् तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः स्यात् सोऽवैक्षेत्
यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामुसीति ॥

मन एवात्मन् दाधार (२) न गतमना भवत्य—एवै तृतीयसवने यज्ञः कामतीजानादनीजानमभ्या-
भावैष्णव्यर्चा घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारो—पाशु यजति
मिथुनत्वाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो वुरिष्टं कं तर्हि यज्ञः कं यजमानो

भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालमते मित्रेणैव (१) यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नाऽऽति-
माच्छेति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां प्रमिन्दन्त्येवमृक्सामे यज्ञं प्र मित्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामा-
लमते यज्ञायैव प्रमिन्नाय मृत्यमन्ववास्यति शान्त्यै^{१०} यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानश्छ-
न्दसामेष रसो यद्गशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालमते छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्य- (४) यातयामत्वायाथो
छन्दःस्वेव रसं दधाति^{११} ॥ (अथ, दाधार, मित्रेणैव, प्रीणाति, षट् च) ॥ ७ ॥

अतिग्राह्यविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

देवा वा इन्द्रियं धीर्यै^१ व्यमजन्त ततो यदत्यशिष्यत तदतिग्राह्या अभवन् तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं
यदतिग्राह्या गृह्यन्त इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते तेज आग्नेयेनेन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं
सौर्येणो^२ पस्तम्भं वा एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत् पृष्ठये न गृहीयात् प्राञ्चं यज्ञं पृष्ठानि स
शृणीर्यु^३—यदुक्थ्ये (१) गृहीयात् प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीर्यु^४—विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या
यज्ञस्य सवीर्यत्वाय^५ प्रजापतिदेवैभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स प्रियास्तनूरुष न्यधत्त तदतिग्राह्या अभवन्
वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुयस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय^६ देवता
वै सर्वाः सदृशीरासन् ता न व्यावृत्तमगच्छन् ते देवा (२) एत एतान् ग्रहानपश्यन् तानगृह्णताऽऽग्ने-
यमग्निरेन्द्रमिन्द्रः सौर्यं सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृत्तमगच्छन् यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते
व्यावृत्तमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छती^७—मे लोका ज्योतिष्मन्तः समावर्द्धीर्याः कार्यौ इत्याहुराग्नेयेनास्मि-
ल्लोके ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिल्लोके (३) ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा
इमे लोका भवन्ति समावर्द्धीर्यानेनान् कुरुते एतान् वै ग्रहान् वस्याविश्वव्यसाववित्तां ताभ्यामिमे लोकाः
पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च भान्ति^८ ॥
(उक्थ्ये, देवा, अमुष्मिल्लोक, एकाग्रचत्वारिंशच्च) ॥ ८ ॥

अदाभ्यग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वनानि समस्थापयन् ततो देवा
अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^१ यद्वै देवा असु-
रानदाभ्येनादभूवन् तददाभ्यस्यादाभ्यत्वं^२ य एवं वेद दभ्नोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्यो दभ्नोत्ये^३ (१)
पा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुक्त्या अति पाप्मानं भ्रातृव्यं
मुच्यते य एवं वेद भन्ति वा एतत् सोमं यदभिषुण्वन्ति सोमं हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो
ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्तसुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यद-
दाभ्योऽनभिषुतस्य गृह्णाति (२) जीवन्तमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति^४ वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति
यददाभ्ये सःस्थापयन्त्यसूनपि सृजति यज्ञस्य संतत्यै^५ ॥ (इमनोत्य, - नभिषुतस्य गृह्णात्ये, - कान्नाति-
शक्तिश्च) ॥ ९ ॥

अंशुग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै प्रवाहुग्रहानगृह्णन्त स एतं प्रजापतिरशुमपश्यत् तमगृह्णीत तेन वै स आधोऽयस्यैवं विदुषो-
ऽऽशुगृह्णन्त ऋभोत्येवं सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्वि स तेनाऽऽधोऽन्मनसा गृह्णाति मन इव हि
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुधे चतुःसक्ति भवति
दिक्ष्वे-(१)-व प्रति तिष्ठति यो वा अशोरायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति वामदेव्यमिति साम
तद्वा अस्याऽऽयतनं मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युःशु गृह्णन् नार्धयेदुभाभ्यां
नर्धयेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्येदुभाभ्यामृधेतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धिर्हिरण्यमभि व्य-
नित्य-(२)-मृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति ॥ (दिक्ष्वे, - निति, विश्रुतिश्च) ॥ १० ॥

षोडशिग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

प्रजापतिदेवेभ्यो यज्ञान व्यादिशत् स रिरिचानोऽमन्यत् स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मान-
मभि समक्खिदत् तत् षोडश्यभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव षोडशः स्तोत्रं षोडशः शलं
तेन षोडशी तत् षोडशिनः षोडशित्वं यत् षोडशी गृह्णन् इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते
देवेभ्यो वै सुवर्गो लोको (१) न प्राप्तवत् त एतं षोडशिनमपश्यन् तमगृह्णन् ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः
प्राप्तवद्यत् षोडशी गृह्णन्ते सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या इन्द्रो वै देवानामाजुजावर आसीत् स प्रजापति-
मुपाधावत् तस्मा एतं षोडशिनं प्रायच्छत् तमगृह्णीत ततो वै सोऽग्रं देवतानां पर्येयस्यैवं विदुषः
षोडशी गृह्णन्ते (२) ऽग्रमेव समानानां पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवने
स्वाद्वै न योनेर्निगृह्णाति सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनात्सवनदेवेनं प्र जनयति तृतीयसवने
पशुकामस्य गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवस्तृतीयसवनं वज्रैर्गैवास्मै तृतीयसवनात् पशूनव रुधे नोकथ्ये
गृह्णीयात् प्रजा वै पशव उक्थानि यदुक्थ्ये (३) गृह्णीयात् प्रजां पशूनस्य निर्देहे दतिरात्रे पशुकामस्य
गृह्णीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रैर्गैवास्मै पशूनवरुद्ध्य रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यर्प्यशिष्टोमे राजन्यस्य गृह्णी-
याद्वयावृत्कामो हि राजन्यो यजते साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्धे निर्वादहत्ये-
कविंशः स्तोत्रं भवति प्रतिष्ठित्यै हरिचच्छस्यत् इन्द्रस्य प्रियं धामो-(४)-पामोति कनीया-
सि वै देवेषु छन्दास्यासञ्ज्यायास्यसुरेषु ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशसन्
ततो वै तेऽसुराणां लोकमवृजत् यत् कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि विशसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं

[१९०]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[कां० ६, प्र० ६, अनु० ११]

वृङ्क्ते^{१२} षडक्षराण्यति रेचयन्ति षड् वा ऋतव ऋतून् एव प्रीणाति चत्वारि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति (५)
 चतुष्पद एव पशून् व रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव रुन्धे^{१३} ऽनुष्टुभमभि सं पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्
 तस्मात् प्राणानां वागुत्तमौ समयाविष्टिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन् वै लोक इन्द्रो
 वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रं भ्रातृव्याय प्र हरत्यै—रुणपिशङ्गोऽश्वो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धयै^{१६} ॥
 (लोकौ, विदुषः षोडशी गृह्यते, यदुक्थ्ये, धामं, कल्पयन्ति, सुसचेत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

[सुवर्गाय २३८ । स- १४१ । -मवमृथ युजूषि २६२ । स्फयेन २८० । प्रजापति-१८७ । -रिन्द्रो ८६ । व्रन्ति २०७ ।
 देवा १८९ । देवा ११९ । देवाः १२० । प्रजापति- २९७ । रेकादश ॥ २१२६]

[॥ इति षष्ठकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[प्राचीनवक्षं ३८४० । य-३०८५ । च्चात्वाला-३१५५ । छजेने-२६३६ । न्द्रः २१५० ।

सुवर्गाय २१२६ । (षट् ॥ ६ ॥ १६९९२)]

॥ इति षष्ठं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमं काण्डम् ।

अश्वमेधगतमन्त्राणामभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

ज्योतिष्टोमः, ज्योतिष्टोमस्य, तदाद्यसंस्थारूपस्याग्निष्टोमस्य च विधानम् ॥ सोमऋषिः ।

प्रजननं ज्योतिर्भिर्देवतानां ज्योतिर्विराट् छन्दसां ज्योतिर्विराड् वाचोऽग्नौ सं तिष्ठते विराजममि सं पद्यते तस्मात् तज्ज्योतिरुच्यते द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च द्वौ माध्यदिनं सर्वनं यथा चक्षुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक् च प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मितो वा एष यज्ञोऽस्थूरि^१-(१)-यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्वं ह्यस्थूरिणाऽभ्यश्नुते^२ ऽग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात् तासां परिगृहीतानामश्वतरोऽत्यग्रवत् तस्यानुहाय रेत आऽदत्त तद्द्रव्यं न्यमार्द तस्माद्द्रव्यं द्विरेता अथो आहुर्ध्रुवायां न्यमार्दिति तस्माद्भ्रुवा द्विरेता अथो आहुरोषधीषु (२) न्यमार्दिति तस्मादोषधयोऽनभ्यक्ता रेभन्त्यथो आहुः प्रजासु न्यमार्दिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादश्वतरो न प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्बहिष्यनवक्लृप्तः सर्ववेदसे वा सहस्रे वाऽवक्लृप्तोऽति ह्यग्रवर्तं य एवं विद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राजाताः प्रजा जनयति परि प्रजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति (३) प्रजापतिर्वाव ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्रेऽयजते प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतं निरमिमीत् तमग्निर्देवताऽन्वसृज्यत गायत्री छन्दो रथन्तरं सामं ब्राह्मणो मनुष्याणामजः पशूनां तस्मान् ते मुख्या मुखतो ह्यसृज्यन्तो^४-रसो वाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीत् तमिन्द्रो देवताऽन्वसृज्यत त्रिष्टुप् छन्दो बृहत् (४) सामं राजन्यो मनुष्याणामविः पशूनां तस्मात् ते वीर्यावन्तो वीर्यादशसृज्यन्तं मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत् तं विश्वे देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरूपं सामं वैश्यो मनुष्याणां गावः पशूनां तस्मात् त आद्या अन्नधानाद्यसृज्यन्त तस्माद्भूयांसोऽन्येभ्यो भूर्यिष्टा हि देवता अन्वसृज्यन्त पत्त एकविंशं निरमिमीत् तमनुष्टुप् छन्दो (५) ऽन्वसृज्यत वैराजं सामं शूद्रो मनुष्याणामश्वः पशूनां तस्मात् तौ भूतसङ्क्रामिणावश्वश्च शूद्रश्च तस्माच्छूद्रो यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात् पात्रावुप जीवतः पत्तो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः सप्तदशस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश एतस्मिन् वा एते श्रिता एतस्मिन् प्रतिष्ठिता (६) य एवं वेदैतस्मिन्नेव श्रयत एतस्मिन् प्रति तिष्ठति^{१०} ॥ (अस्थूरि, - रोषधीषु, ज्येष्ठयज्ञ इति, - बृह, - दनुष्टुप् छन्दः, प्रतिष्ठिता नव च) ॥ १ ॥

स्तोमप्रशंस । ॥ सोमऋषिः ।

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्वधदेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्चदशाय ज्योतिर्वधदेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्वधदेति सप्तदशेन प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्वधदेति स्तोम एव तत् स्तोमाय ज्योतिर्वधदेत्यथो स्तोम एव स्तोमममि प्र णयति^१ यावन्तो

वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोका- (१)-स्तावन्ति ज्योतीरुभ्ये^३ तावन्त एव स्तोमानेतावन्तः कामा-
नेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतीरुभ्यव रुन्धे^३ ॥ (तावन्तो लोका, - अयोदश च) ॥ २ ॥

अतिरात्रविधिः ॥ सोमऋषिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत् योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति^१ यस्य त्रिवृत्-
मन्तर्यन्ति प्राणास्तस्यान्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^२ यस्य पञ्चदशम-
न्तर्यन्ति वीर्यं तस्यान्तर्यन्ति वीर्ये मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^३ यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति
(१) प्रजां तस्यान्तर्यन्ति प्रजायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्यैकविंशमन्तर्यन्ति
प्रतिष्ठां तस्यान्तर्यन्ति प्रतिष्ठायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^४ यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्यनू^५श्च
तस्य नक्षत्रियां च विराजमन्तर्यन्त्यनूतुषु मेऽप्यसन्नक्षत्रियायां च विराजीति (२) खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते^६ यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति देवतास्तस्यान्तर्यन्ति देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते^७ यो वै स्तोमानामवमं परमतां गच्छन्तं वेदं परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमस्त्रिवृत्
परमो य एवं वेदं परमतामेव गच्छति^८ ॥ (सप्तदशमन्तर्यन्ति, विराजीति, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

अङ्गिरसां द्विरात्रविधिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अङ्गिरसो वै सत्रमासत ते सुवर्गं लोकमायन् तेषां हविष्मा^१श्च हविष्कृच्छाहीयेतां तावकामयेतां^२
सुवर्गं लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतां तमाऽहंरतां तेनायजेतां ततो वै तौ सुवर्गं लोकमैतां य एवं
विद्वान् द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमैति^३ तावैतां पूर्वेणाह्वाऽगच्छतामुत्तरेणा- (१)-भिष्टुवः पूर्व-
महर्भवति गतिरुत्तरं^४ ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव रुन्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं^५
सर्वस्याऽऽन्त्यै सर्वस्याव रुद्धये^६ गायत्रं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेजो वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं तेजं
एव ब्रह्मवर्चसमात्मन् धत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोज एव वीर्यमात्मन् धत्ते^७ रथन्तरं पूर्वं (२)
ऽहन्त्सामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति^८ तदाहुः
कं जगती चानुष्टुप् चेति वैखानसं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेन जगत्यै नैति षोडश्युत्तरे तेनानुष्टुभो^९
ऽथाऽऽहुयत् समानेऽर्धमासे स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु (३) पद्येतेत्यमावास्यायां पूर्वमहर्भवत्युत्तर-
स्मिन्नुत्तरं नानैवार्धमासयौर्मयतो नानावीर्यं भवतो^{१०} हविष्मन्निधनं पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनमुत्तरं
प्रतिष्ठित्यै^{११} ॥ (उत्तरेण, रथन्तरं पूर्वं, ऽन्वै-हविःशक्तिश्च) ॥ ४ ॥

गर्गत्रिरात्रः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत् तस्मिन् प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाऽचरत् स इमामपश्यत् तां वराहो भूत्वा
ऽहंरत् तां विश्वकर्मा भूत्वा व्यमार्ष्ट साऽप्रथत सा पृथिव्यमवत् तत् पृथिव्यै पृथिवित्वं^१ तस्यामश्राम्यत
प्रजापतिः स देवानसृजत वसून् रुद्रानादित्यान् ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन् प्र जायामहा इति सोऽब्रवीत् (१)
यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्ष्येवं तपसि प्रजननमिच्छामिति तेभ्योऽग्निमायतनं प्रार्यच्छदेतेनाऽऽयतनेन
आम्यतेति तैऽग्निनाऽऽयतनेनाश्राम्यन् ते सवत्सर एकां गामसूजन्त तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः

प्रायच्छेताः रक्षन्मिति तां वसवो रुद्रा आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रभ्य आदित्येभ्यः
 प्राजायत त्रीणि च (२) शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव सहस्रतम्यभवत् ते देवाः प्रजापतिमवु-
 न्तसहस्रेण नो याजयेति सोऽग्निष्टोमेन वसूनयाजयत् त इमं लोकमजयन् तच्चाददुः स उक्थ्येन रुद्रान-
 याजयन् तेऽन्तरिक्षमजयन् तच्चाददुः सोऽतिरात्रेणाऽऽदित्यानयाजयत् तेऽसुं लोकमजयन् तच्चाददुः—
 स्तदन्तरिक्षं (३) व्यचैर्यत् तस्माद्रुद्रा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि
 तद्वचैर्यतेति त्रैष्टुभं मध्यमस्याह आज्यं भवति संयानानि सूक्तानि शंसति गोडशिनं शंसत्यहो भृत्या अशि-
 थिलंभावाय तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः स्यादथोक्थ्योऽथातिरात्र एषां लोकानां विभृत्यै
 त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददात्ये—(४)—पां लोकानामनु संतत्यै दशतं न वि-
 चिच्छन्धाद्विराजं नेद्विच्छिनदानीत्यै—थ या सहस्रतस्यासीत् तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च व्यायच्छेताः स
 इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं वक्ष्यत इति तस्यामकल्पेतां द्विभाग इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा
 एषाऽभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा एतामच्छावाक (५) एव शंसत्यै—थ या सहस्रतमी
 सा होत्रे देयेति होतारं वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होता ऽनाप्तस्याऽऽपयितां—थाऽऽहुस्त्रे
 देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त उन्नेतर्विजां—मथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यै—था-
 ऽऽहुस्त्रिद्व्युक्ता सा वशी चरेदित्यै—थाऽऽहुर्ब्रह्मणे चाग्नीध्रे च देयेति (६) द्विभागं ब्रह्मणे तृतीयमग्नीध्रे
 ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीध्रश्चैव तावकल्पेतामित्यै—थाऽऽहुर्या कल्याणी बहुरूपा सा देयेत्यै—थाऽऽ-
 हुर्या द्विरूपोभयतपनी सा देयेति सहस्रस्य परिगृहीत्यै तद्वा एतत् सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तो-
 त्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः सहस्रसंमितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै' ॥ (अत्रवो, -च, तदन्त-
 रिक्षं, ददात्य, - छावाक, - च देयेति, सप्तचत्वारिंशत्) ॥ ५ ॥

सहस्रतमीप्रशंसा, तदङ्गभूतं होमादिकं च । त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ।

सोमो वै सहस्रमविन्दत् तमिन्द्रोऽन्वविन्दत् तौ यमो न्यागच्छत् तावब्रवीदस्तु मेऽवापीत्यस्तु ही ३
 इत्यब्रूताः स यम एकस्यां वीर्यं पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्यं विभर्तीति तावब्रवीदियं ममा-
 स्त्वेतद्युवयोरिति तावब्रूताः सर्वे वा एतदेतस्यां वीर्यं (१) परि पश्यामोऽशमा हंगमहा इति तस्याम-
 शमाऽहर्न्त तामप्सु प्रावेशयन्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिं-
 शता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिण्या पिङ्गल्यैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान् रोहि-
 ण्या पिङ्गल्यैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य त्रिभिश्च (२) शतैः सोमः क्रीतो भवति
 सुक्रीतेन यजते तामप्सु प्रावेशयन्मिन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लक्ष्मणा पण्डौही वार्वेष्ठी रूपं कृत्वा
 त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिणीं लक्ष्मणां पण्डौहीं वार्वेष्ठीं दद्याद्य एवं विद्वान्
 रोहिणीं लक्ष्मणां पण्डौहीं वार्वेष्ठीं ददाति त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दत्ता (३) भवति
 तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती मुखी तज्जघन्या रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः
 सहोदैत् तस्माज्जरतीं मुखीं तज्जघन्यामनुस्तरणीं कुर्वीत य एवं विद्वान्जरतीं मुखीं तज्जघन्यामनुस्तरणीं
 कुर्वते त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि साऽमुष्मिहोके भवति वागेव सहस्रतमी तस्मा—(४)—

द्वयो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति तस्माद्वयो न प्रतिगृह्यः सा हि वरः सहस्रमस्य प्रति-
गृहीतं भवतीत्यं वर इति ब्रूयादथान्यां ब्रूयादियं ममेति तथाऽस्य तत् सहस्रमप्रतिगृहीतं भवत्यु-भय-
तपनी स्यात् तदाहुरन्यतपनी स्यात् सहस्रं परस्तादेतमिति यैव वरः (५) कल्याणी रूपसमृद्धा
सा स्यात् सा हि वरः समृद्धयै तामुत्तरेणाऽऽग्नीध्रं पर्याणीयाऽऽहवनीयस्यान्तैर्द्रोणकलशमव प्रापये-
दा जिघ्र कलशं महुर्धारा पर्यस्वत्या त्वा विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज
प्रजया पशुभिः सह पुनर्माऽऽविंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्या स--(६)--मर्धयति प्रजावान्
पशुमान् रयिमान् भवति य एवं वेदं तथा सहाऽऽग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात् प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयां

—दुभा जिघ्रथुर्न परा जयेथे न परा जिघ्रे कतरश्चनैनोः ।

इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति ॥

त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रं साहस्रीमेवैनं करोति सहस्रस्यैवैनं मात्रां (७) करोति^{१५} रूपाणि
जुहोति रूपैरेवैनं^{१६} समर्धयति^{१७} तस्या उपोत्थाय कर्णमा जपे^{१८} दिडे रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि
महि विश्रुत्येतानि ते अग्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतादिति^{१९} देवेभ्य एवैनमा वेदयत्यन्वैनं देवा
वुध्यन्ते^{२०} ॥ (पुनर्देवतां वीर्यं, त्रिभिश्च, दत्ता, सहस्रतमी तस्मा, देव वरः, सं, मात्रा, मेकान्नचत्वारिंशच्च) ॥ ६ ॥

सहस्रतमीदानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सहस्रतस्या वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं सुवर्गं लोकं गमयति सा मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति^२
सा मा सर्वान् पुण्याल्लोकान् गमयेत्याह सर्वानेवैनं पुण्याल्लोकान् गमयति^३ सा (१) मा प्रतिष्ठां गमय
प्रजया पशुभिः सह पुनर्माऽऽविंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्यां प्रति प्रापयति^४ प्रजावान् पशु-
मान् रयिमान् भवति य एवं वेदं तामग्नीध्रं वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाऽध्वर्यवे वा दद्यात् सहस्र-
मस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवति यस्तामविद्वान् (२) प्रतिगृह्णाति तां प्रति
गृह्णीयादेकाऽसि न सहस्रमेकां त्वा भुतां प्रति गृह्णामि न सहस्रमेकां मा भुताऽऽविंश मा सहस्र-
मित्येकामेवैनं भुतां प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं वेदं स्योनाऽसि सुषदा सुशेवा स्योना माऽऽ
विंश सुषदा माऽऽविंश सुशेवा माऽऽविंश (३) त्याह स्योनैवैनं सुषदा सुशेवा भुताऽऽविंशति
नैनं हि नस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रं सहस्रतम्यन्वेतीह सहस्रतमी सहस्राभिमिति यत् प्राची-
मुत्सृजेत् सहस्रं सहस्रतम्यन्वियात् तत् सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्गं लोकं न प्र जानीयात् प्रतीचीमुत् सृजति
ता सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति^५ यजमान- (४)-मभ्युत् सृजति क्षिप्रे सहस्रं
प्र जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान् गच्छति^६ ॥ (लोकान् गमयति सा, ऽविद्वान्, सुशेवा, माऽऽविंश, यज-
मानं, द्वादश च) ॥ ७ ॥

आत्रेयश्चतुरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अत्रिरददादौर्वाय प्रजां पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत् निर्वीर्यः शिथिलो यातयामा स एतं चतु-
र्यमपश्यत् तमाऽहर्त्त तेनायजत् ततो वै तस्य चत्वारो वीरा आऽजायन्त सुहोता सुदाता स्वध्वर्युः

सुसंभयो य एवं विद्वाँश्चतुरात्रेण यजत आऽस्य चत्वारो वीरा जायन्ते सुहोता सदाता स्वध्वर्युः सुसं-
भयो' ये चतुर्विंशः पर्वमाना ब्रह्मवर्चसं तं (१)-द्य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सौ ऽत्रिंश्चत्वारिंशं
यजमान चत्वारि वीर्याणि नोपानमन् तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं स एताँश्चतुरश्चतुष्टोमान्तसोमान-
पश्यत् तानाहर्त्त तैर्यजत तेज एव प्रथमेनावरुन्धेन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन य
एवं विद्वाँश्चतुरश्चतुष्टोमान्तसोमानाहर्त्ति तैर्यजते तेज एव (२) प्रथमेनावरुन्ध इन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्म-
वर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिंशद्विमाध्नोत् तामेव यजमान ऋध्नोति" ॥ (तत्, तेज एवा-
ष्टादश च) ॥ ८ ॥

जामदग्निश्चतुरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतुरात्रेणायजत स एतान् पोषाँ अपुष्यत् तस्मात् पलितौ जामदग्नियौ न सं
जानाते' एतानेव पोषान् पुष्यति य एवं विद्वाँश्चतुरात्रेण यजते' पुरोडाशिन्य उपसदौ भवन्ति
पशवो वै पुरोडाशः पशून्नेवाव रुन्धेऽन्नं वै पुरोडाशोऽन्नेमेवाव रुन्धे' ऽन्नादः पशुमान् भवति य एवं
विद्वाँश्चतुरात्रेण यजते' ॥ (जमदग्निरष्टाचत्वारिंशत्) ॥ ९ ॥

पञ्चरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

संवत्सरो वा इदमेक आसीत् सोऽकामयतर्तुन्त्यजेयेति स एतं पञ्चरात्रमपश्यत् तमाऽहर्त्त तेना-
यजत ततो वै स ऋतूनसृजत य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रैव जायते' त ऋतवः सृष्टा न व्या-
वर्तन्त त एतं पञ्चरात्रमपश्यन् तमाऽहर्त्त तेनायजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त (१) य एवं विद्वान् पञ्च-
रात्रेण यजते वि पाप्मना आर्तव्येणाऽऽ वर्तते' सार्वसेनिः शौच्योऽकामयत पशुमान्तस्यामिति स एतं
पञ्चरात्रमाऽहर्त्त तेनायजत ततो वै स सहस्रं पशून् प्राऽऽप्नोद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं
पशूनाप्नोति' ववरः प्रावाहणिरकामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा (२) ऽहर्त्त
तेनायजत ततो वै स वाचः प्रवदिताऽभ्वद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं
वाचस्पतिरित्याहुः—रनासश्चतुरात्रोऽतिरिक्तः षड्रात्रोऽथ वा एष संप्रति यज्ञो यत् पञ्चरात्रो य एवं विद्वान्
पञ्चरात्रेण यजते संप्रत्येव यज्ञेन यजते' पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर (३) ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे' त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज
एवाव रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो प्रैव तेन जायते
पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो
भवति सर्वस्याभिजित्यै (४) ॥ (ते व्यावर्तन्त, प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा, संवत्सरो, ऽभिजित्यै) ॥ १० ॥

अश्वमेधाङ्गाश्वबन्धनमन्त्राः ॥ २ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा ददं
इमामगृभ्णन् रश्नानामृतस्य पूर्वं आर्धुपि विदथेषु कव्या ।
तया देवाः सुतमा वभूवुर्कृतस्य सामन्तसरमारपन्ती' ॥

अभिधा असि भुवनमसि यन्ताऽसि धर्ताऽसि सोऽसि वैश्वानरः सप्रथमं गच्छ स्वाहाकृतः
पृथिव्यां यन्ता राड् यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुणः (१) कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय
त्वा पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौपधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्यः^१ ॥ (धरुणः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

अश्वरय कर्णे जपादिपूर्वकं तदुत्सर्जनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राऽश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वाऽसि सक्षिरसि वाज्यसि वृषाऽसि
नृमणा असि गयुर्नामास्यादित्यानां पत्वान्विह्य—अये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यां स्वाहा प्रजा-
पतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यः इह धृतिः स्वाहे—ह विधृतिः
स्वाहे—ह रन्तिः स्वाहे—(१)—ह रमन्तिः स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो^१ देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायते ॥
(रन्तिः स्वाहा, द्वाविंशतिश्च) ॥ १२ ॥

अश्वमेध उद्द्रावहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहो—द्द्रावाय स्वाहो—द्रुताय स्वाहा शूकराय स्वाहा
शूकृताय स्वाहा पलायिताय स्वाहाऽऽपलायिताय स्वाहाऽऽवलगते स्वाहा परावलगते
स्वाहा^१ऽऽयते स्वाहा^१ प्रयते स्वाहा^१ सर्वस्मै स्वाहा^{१३} ॥ आयनायोत्तरमापलायिताय पञ्चविं-
शतिः) ॥ १३ ॥

(१४-२५) अश्वमेधे पूर्वहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहाऽपां मोदाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा
सरस्वत्यै स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै
स्वाहा^{११} ॥ (अग्नये वायवेऽपां मोदायेन्द्राय त्रयोविंशतिः) ॥ १४ ॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नक्ष-
त्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहो—दीच्यै
दिशे स्वाहो—ध्वार्यै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहा^{१२}ऽवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा समाभ्यः
स्वाहा^{१४} शरद्भ्यः स्वाहा^{१५}ऽहोरात्रेभ्यः स्वाहा^{१६}ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहा—तुभ्यः
स्वाहा^{१७} संवत्सराय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा^{१८} ॥ (पृथिव्यै सूर्याय नक्षत्रेभ्यः प्राच्यै सप्तचत्वारिंशत्) ॥ १५ ॥

(१६-१७) पूर्वदीक्षाहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये
स्वाहाऽपां मोदाय स्वाहा वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥
(अग्नये सवित्रे पूष्णेऽपां मोदाय वायवे त्रयोविंशतिः) ॥ १६ ॥

पृथिव्यै स्वाहा^१ अन्तरिक्षाय स्वाहा^२ दिवे स्वाहा^३ अग्नये स्वाहा^४ सोमाय स्वाहा^५ सूर्याय स्वाहा^६ चन्द्रमसे स्वाहा^७ अह्ने स्वाहा^८ रात्रियै स्वाहा^९—जवे स्वाहा^{१०} साधवे स्वाहा^{११} सुक्षित्यै स्वाहा^{१२} भुधे स्वाहा^{१३} अश्विन्यै स्वाहा^{१४} रोगाय स्वाहा^{१५} हिमाय स्वाहा^{१६} शीताय स्वाहा^{१७} अस्तुषाय स्वाहा^{१८} अरण्याय स्वाहा^{१९} सुवर्गाय स्वाहा^{२०} लोकाय स्वाहा^{२१} सर्वस्मै स्वाहा^{२२} ॥ (पृथिव्या अग्नये अह्ने रात्रियै चतुश्चत्वारिंशत्) ॥ १७ ॥

ऋतुदीक्षामन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

भुवो देवानां कर्मणाऽपसर्तस्य पृथ्याऽसि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युनजिम वसन्तेन त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि^१ रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनजिम ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यो—दित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनजिम वर्षाभिस्त्वर्तुना हविषा दीक्षयामि^२ विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयाऽऽनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनजिम (१) शरदा त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यो—क्षिरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्क्तैन त्वा छन्दसा युनजिम हेमन्तशिशिगाम्यां त्वर्तुना हविषा दीक्षयाम्यो अहं दीक्षामरुहमुतस्य पत्नीं गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चर्त५ सत्यमृतेऽधाम् ॥

महीम् पुं-॥-सुत्रामार्ण-॥-मिह धृतिः स्वाहे^१ ह विधृतिः स्वाहे^२ ह रन्तिः स्वाहे^३ ह रमन्तिः स्वाहा^४ ॥ (आनुष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्ये, — काक्षपन्चाशच्च) ॥ १८ ॥

अश्वचरितहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इकाराय स्वाहे^१ कृताय स्वाहा^२ क्रन्दते स्वाहा^३ अवक्रन्दते स्वाहा^४ प्रोथते स्वाहा^५ प्रप्रोथते स्वाहा^६ गन्धाय स्वाहा^७ घ्राताय स्वाहा^८ प्राणाय स्वाहा^९ व्यानाय स्वाहा^{१०} अपानाय स्वाहा^{११} संदीयमानाय स्वाहा^{१२} संदिताय स्वाहा^{१३} विचृत्यमानाय स्वाहा^{१४} विचृताय स्वाहा^{१५} पलायिष्यमाणाय स्वाहा^{१६} पलायिताय स्वाहा^{१७} पर५स्यते स्वाहा^{१८} परताय स्वाहा^{१९} निवेक्ष्यते स्वाहा^{२०} निविशमानाय स्वाहा^{२१} निविष्टाय स्वाहा^{२२} निषत्स्यते स्वाहा^{२३} निपीदते स्वाहा^{२४} निषण्णाय स्वाहा^{२५} (१) अऽसिष्यते स्वाहा^{२६} अऽसीनाय स्वाहा^{२७} अऽसिताय स्वाहा^{२८} निषत्स्यते स्वाहा^{२९} निषद्यमानाय स्वाहा^{३०} निषन्नाय स्वाहा^{३१} शयिष्यते स्वाहा^{३२} शयानाय स्वाहा^{३३} शयिताय स्वाहा^{३४} संमीलिष्यते स्वाहा^{३५} संमीलते स्वाहा^{३६} संमीलिताय स्वाहा^{३७} स्वप्स्यते स्वाहा^{३८} स्वपते स्वाहा^{३९} सुप्ताय स्वाहा^{४०} प्रभोत्स्यते स्वाहा^{४१} प्रबुध्यमानाय स्वाहा^{४२} प्रबुद्धाय स्वाहा^{४३} जागरिष्यते स्वाहा^{४४} जाग्रते स्वाहा^{४५} जागरिताय स्वाहा^{४६} शुश्रूषमाणाय स्वाहा^{४७} शृण्वते स्वाहा^{४८} श्रुताय स्वाहा^{४९} वीक्षिष्यते स्वाहा^{५०} (२) वीक्षमाणाय स्वाहा^{५१} वीक्षिताय स्वाहा^{५२} स५हास्यते स्वाहा^{५३} संजिहानाय स्वाहा^{५४} जिहानाय स्वाहा^{५५} विवत्स्यते स्वा-

[२९८]

तैत्तिरीय-संहितायाम्

[कां० ७, प्र० १-२, अनु० १९-२०; १]

हा^{५६} विवर्तमानाय स्वाहा^{५७} विवृत्ताय स्वाहा^{५८} स्थास्यते स्वाहा^{५९} तिष्ठते स्वाहा^{६०} स्थि-
 ताय स्वाहा^{६१} विधविष्यते स्वाहा^{६२} विधून्वानाय स्वाहा^{६३} विधूताय स्वाहा^{६४} त्रस्यते
 स्वाहा^{६५} त्क्रामते स्वाहा^{६६} त्क्रान्ताय स्वाहा^{६७} चङ्क्रमिष्यते स्वाहा^{६८} चङ्क्रम्यमाणाय
 स्वाहा^{६९} चङ्क्रमिताय स्वाहा^{७०} कण्डूयिष्यते स्वाहा^{७१} कण्डूयमानाय स्वाहा^{७२} कण्डूयिताय
 स्वाहा^{७३} निकषिष्यते स्वाहा^{७४} निकषमाणाय स्वाहा^{७५} (३) निकषिताय स्वाहा^{७६} यदात्ति तस्मै
 स्वाहा^{७७} यत् पिबेति तस्मै स्वाहा^{७८} यन्मेहेति तस्मै स्वाहा^{७९} यच्छक्रेत् करोति तस्मै स्वाहा^{८०} रेतसे
 स्वाहा^{८१} प्रजाभ्यः स्वाहा^{८२} प्रजननाय स्वाहा^{८३} सर्वस्मै स्वाहा^{८४} ॥ (निषण्णाय स्वाहा, वीक्षिष्यते
 स्वाहा, निरुषमाणाय स्वाहा, सुसविश्रुतिश्च) ॥ १९ ॥

सावित्रोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये स्वाहा^१ वायवे स्वाहा^२ सूर्याय स्वाहा^३ तमस्युतस्युतमसि^४ सत्यमसि सत्यस्य सत्यम-
 स्यु^५ तस्य पन्था असि देवानां छायाऽमृतस्य नाम तत् सत्यं यत् त्वं प्रजापतिरस्य^६ धि यदस्मिन्
 वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते क्वच्यन् पशुं न गोपा इर्यः परिजमां ॥
 (अग्नये वायवेऽष्टाचरवारिःशत्) ॥ २० ॥

[प्रजननं ३०९। प्रातःसवने ६३। ब्रह्मवादिनो १३४। ऽङ्गिरसु १७१। आपः ३४७। सोमः ३८९। सहस्रतुभ्या २१२।
 त्रि-११८। -जमदग्निः ४८। संवत्सरो २००। देवस्य ७५। विभू- ७२। रायनाया- २४। -गनये २३। पृथिव्या ४७।
 अग्नये २३। पृथिव्यै ४४। सुव ९९। ईङ्काराया-१७७। -गनये ४८। विश्रुतिः ॥ २६२५ ॥]

[॥ इति सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

षड्वात्राद्यानां निरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

षडात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एत^१ षडात्रमपश्यन् तमाऽहर्न् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकमा-
 यन् य एवं विद्वांसः षडात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसृजं वै षडात्रः प्रत्यक्ष^२ ह्येतानि पृष्ठानि
 य एवं विद्वांसः षडात्रमासते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति षडात्रो भवति षड् वा ऋतवः षट्
 पृष्ठानि (१) पृष्ठैरेवर्तुन्वारोहन्त्युत्तमिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथंतराभ्यां
 यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसारयनी सुती
 ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति त्रिवृद्गनिष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव
 रुन्धते सप्तदशो (२) भवत्यज्ञाद्यस्यावरुद्धया अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवाऽऽत्मन् दधते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविर्धानिन एतेन
 षडात्रेण यजेन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाऽऽग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यै^३ चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य

लोकस्य समष्ट्यां उत्खलबुधो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राञ्चो यान्ति प्राङ्मिव हि सुवर्गो (३) लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्यां—क्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवान्यसिम्भन् प्रतिपञ्ज्य प्रतिष्ठां गच्छन्ति^१ यदा दश शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं^२ शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति^३ यदा शतं सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं^४ सहस्रसंमितो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति^५ यदै—(४)—षो प्रमीयेत यदा वा जीयेरन्त्यथैकमुत्थानं तद्धि तीर्थम् ॥ (पृष्ठानि, सप्तदशः, सुवर्गो, जयन्ति य, — दैकादश च) ॥ १ ॥

सप्तरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कुसुबिन्द्र औदालकिरकामयत पशुमान्त्यामिति स एतं सप्तरात्रमाऽहर्त् तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवारुन्ध य एवं विद्वान्सप्तरात्रेण यजते यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवारुन्धे^१ सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाऽस्युभयस्यावर्द्धयै^२ त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज (१) एवारु रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवारु रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावर्द्धया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावर्द्धयै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै^३ यत् प्रत्यक्षं पूर्वेष्वहःसु पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षं (२) विश्वजिति यथा दुग्धामु- पसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रश्चन स्याद्बृहद्रथन्तरे पूर्वेष्वहःसूप यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव न युन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्ति यत् प्रत्यक्षं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रत्तां दुहे तादगोव तत् ॥ (तेज, उपेयुः प्रत्यक्षं, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

अष्टरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत् तमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धेऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^१ (१) त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवारु रुन्धे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवारु रुन्धे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावर्द्धया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावर्द्धयै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै^२ (२) (दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे, ऽभिजित्यै) ॥ ३ ॥

नवरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्तस एतं नवरात्रमपश्यत् तमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत् यद्वि प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तीर्हि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा एतासौ लोका अकल्मा

अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाऽऽभ्यौ लोकान् कल्पयति तान् कल्पमानान् प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्प-
न्ते (१) ऽस्मा इमे लोका ऊजैः प्रजासु दधाति' त्रिरात्रेणैवेमं लोकं कल्पयति त्रिरात्रेणान्तरिक्षं त्रिरा-
त्रेणामुं लोकं यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति धृत्या अशिशिलंभावायै' ज्योतिर्गौरा-
युरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरेष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वात्रिं-
प्रजानां (२) गच्छति' नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन् तेजो दधाति' यो ज्योगामयावी स्यात् स
नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्या धृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन् दाधायेत यद्वीतासु-
र्भवति जीवत्येव ॥ (कल्पन्ते, प्रजानां, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत् तमजुहोत् तेन दशरात्रमसृजत् तेन दश-
रात्रेण प्राजायत दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं जुहुयादशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन दशरात्रेण
प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यदशरात्रो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति'
प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यदशरात्रो (१) य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते प्रैव जायते' इन्द्रो वै सदङ्
देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रं प्रायच्छत् तमाऽह-
रत् तेनायजत् ततो वै सौऽन्यामिदैवताभिर्यावृत्तमगच्छत् एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते व्यावृत्तमेव
पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति' त्रिकुक्का (२) एष यज्ञो यदशरात्रः ककुत् पञ्चदशः ककुदैकविंश-
ककुत् त्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते त्रिकुदैव समानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान
एकविंशो यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरौ अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यहते
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्त्सृणुते' देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा एताः (३)
देवपुरा अपश्यन् यदशरात्रस्ताः पर्यौहन्त तेषां न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत् ततो देवा अभवन् परा
ऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात् स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति
भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते' जामि
वा (४) एतत् कुर्वन्ति यज्यायाँसु' स्तोममुपेत्य कनीयाँसमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परा-
स्ताच्च भवन्त्यजामित्वार्यं त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टोमोऽग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुधे' पञ्चदश उक्थ्य
ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुधे' त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रुधे' सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजा-
पत्यासु तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावृद्ध्या अथो प्रैव तेन जायते (५) एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रति-
ष्ठित्या अथो रुधमेवाऽऽत्मन् धत्ते' सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्य उपहवमेव गच्छति' त्रिण-
वावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै' त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै' विश्वजित् सर्व-
पृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै' ॥ (एष यज्ञो यदशरात्र, - त्रिकुक्का, एता, वै, जायते, एकत्रिंशच्च) ॥ ५ ॥

एकादशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तेऽकामयन्त प्रजाँ सृजेमहि प्रजामव रुधीमहि प्रजां विन्दे-

महि प्रजावन्तः स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन् तमाऽहंरन् तेनायजन्त ततो वै ते प्रजामसृजन्त
 प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन् त ऋतवोऽभवन् तदार्तिवानामार्तवृत्वमृतूनां वा एते
 पुत्रास्तस्मा—(१)—दार्तिवा उच्यन्ते य एवं विद्वांस एकादशरात्रमासते प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव
 रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्तादधते सुवर्गस्य लोक-
 स्यानुख्यात्यै पृष्ठयः षडहो भवति षड् वा ऋतवः षट् पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तन्न्वारोहन्त्युतुभिः संवत्सरं
 ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री (२) गायत्रं ब्रह्मवर्चसं
 गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं
 त्रिष्टुप् त्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्ये—ष्टाचत्वारिंशो भवत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो
 जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्ये—कादशरात्रो भवति पञ्च वा ऋतव आर्तिवाः पञ्चर्तुष्वेवाऽऽर्तवेषु संव-
 त्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव रुन्धते ऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै ॥ (एते पुत्रास्तस्मा-
 हायभ्ये,—काजपन्चाशच्च) ॥ ६ ॥

द्वादशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्रवायवाग्रान् गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरभिति यज्ञस्य वै कल्पतिमनु प्रजाः कल्पन्ते
 यज्ञस्यावर्त्ततिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायांसं कनीयानति कामत्यै—न्द्रवाय-
 वाग्रान् गृहीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्यूध्यते यस्याऽऽमयति प्राण ऐन्द्रवायवः प्राणेनैवैनं समर्ध-
 यति मैत्रावरुणाग्रान् गृहीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत (१) प्राणापानाभ्यां वा एते व्यूध्यन्ते येषां
 दीक्षितानां प्रमीयेत प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुखतः परि हरन्त आश्विनाग्रान् गृहीता-
 ऽऽनुजावरौऽश्विनौ वै देवानामानुजावरौ पञ्चेवाग्रं पर्यैतामश्विनावेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवै-
 नमग्रं परि णयतः शुक्राग्रान् गृहीत गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तोऽन्तं मनुष्यः
 (२) श्रिये गत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रमते न ततः पापीयान् भवति मन्थ्यग्रान् गृहीतामि-
 श्वरवार्तपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रं मृत्युनैवैनं ग्राहयति ताजगार्तिमाच्छैत्यां—अयणाग्रान् गृहीत यस्य पिता
 पितामहः पुण्यः स्यादथ तन्न प्रामुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्यूध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो (३)
 भवत्यथ तन्न प्रामोत्युर इवैतद्यज्ञस्य वागिव यदाग्रयो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्धयति न ततः पापीयान्
 भवत्यु—कथ्याग्रान् गृहीतामिचर्यमाणः सर्वेषां वा एतत् पात्राणामिन्द्रियं यदुक्थ्यपात्रं सर्वेणैवैनमिन्द्रि-
 येणाति प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वाग्वै (४) सरस्वती वाचैवैनमिति
 प्र युङ्क्ते मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि गन्मेत्याह मृत्योर्वै क्षेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न गच्छति
 पूर्णान् ग्रहान् गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य शुगृच्छति यस्याऽऽमयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य
 शुचो मुञ्च्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवं पूर्णान् ग्रहान् (५) गृहीयाद्यहं पर्जन्यो न वर्षेत् प्राणान् वा
 एतर्हि प्रजानां शुगृच्छति यर्हि पर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजक्
 प्र वर्षति ॥ (प्रमीयेत, मनुष्यं, ऋष्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो, वाग्वां, एव पूर्णान् ग्रहान्, पञ्चविंशतिभ्यः) ॥ ७ ॥

द्वादशाहस्य व्यूढप्रकाशः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रं प्रायणीयमहस्तस्मात् प्रायणीयेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति^१ त्रैष्टुभो वै शुक्रस्त्रैष्टुभं द्वितीयमहस्तस्माद् द्वितीयेऽहच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति^२ जागतो वा आग्रयणो जागतं तृतीयमहस्तस्मात् तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- तद्वै (१) यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहश्च तत एवैनं पुनः प्रयुङ्क्ते^३ जगन्मुखो वै द्वितीयस्त्रिरात्रो जागत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते^४ राथैतरो वा ऐन्द्रवायवो राथैतरं पञ्चममहस्तस्मात् पञ्चमेऽह- (२)- नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति^५ बार्हतो वै शुक्रो बार्हतं षष्ठमहस्तस्मात् षष्ठेऽहच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- तद्वै द्वितीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहश्च तत एवैनं पुनः प्रयुङ्क्ते^६ त्रिष्टुभमुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभः (३) शुक्रो यत् सप्तमे- हच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते^७ वाग्वा आग्रयणो वागष्टम- महस्तस्मादष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति^८ प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममह- स्तस्मान्नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- त- (४)- द्वै तृतीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यदैनन्द्रवायवः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमहश्च तत एवैनं पुनः प्रयुङ्क्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते^९ पथो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति येऽन्येनैन्द्रवायवात् प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य यदहश्चमहर्दशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्यै- (५)- वान्तं गत्वाऽपथात् पन्थामपि यन्त्यथो यथा वहीयसा प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव त- च्छन्दाः स्यन्त्योन्यस्य लोकमभ्यध्यायन् तान्येतेनैव देवा व्यवहार्य- नैन्द्र- वायवस्य वा एतदायतनं यच्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्याऽऽयतने नवमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते^{१०} शुक्रस्य वा एतदायतनं यत् पञ्चम- (६)- महस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्मादनैन्द्रवायवस्या- ऽऽयतने सप्तमेऽहच्छुक्रो गृह्यते आग्रयणस्य वा एतदायतनं यत् षष्ठमहस्तस्मिच्छुक्रो गृह्यते तस्मा- च्छुक्रस्याऽऽयतनेऽष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते^{११} छन्दाः स्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यसो विवाहमाप्नोति य एवं वेदार्थो देवताभ्य एव यज्ञे संविदं दधाति तस्मादिदमन्योऽन्यस्मै (७) ददाति^{१२} ॥ (एतद्वै, पञ्चमेऽहश्च, त्रैष्टुभ, एतत्, गृह्यते यज्ञस्य, पञ्चम, -मन्यस्मा, एकं च) ॥ ८ ॥

द्वादशाहगतान्येकादशाहानि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत् तमाऽहंरत् तेनायजत् ततो वै स प्राजायत् यः कामयत् प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत् प्रैव जायते^१ ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निष्टोमप्रायणा युष्ठा अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वः प्रयुज्यत इति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदतिरात्रौ कनीनिके अग्निष्टोमौ य- (१)- दग्निष्टोमं पूर्वं प्रयुजीरन् बहिर्धा कनीनिके दध्युस्तस्मादतिरात्रः पूर्वः प्रयुज्यते चक्षुषी एव यज्ञे धित्वा मध्यतः कनीनिके प्रति दधति^२ यो वै गायत्री ज्योतिः पक्षां वेद ज्योतिषा भासा सुवर्गं लोकमेति यावदग्निष्टोमौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिः पक्षा य एवं वेद ज्योतिषा भासा

सुवर्गं लोक-(१)-मैति^३ प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद् द्वादशरात्रौ यावतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सन्तसद् वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै सत् प्राणानेव स्पृणोति^४ सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते सत्रमासते तस्मात् पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति^५ प्रियः प्रजानां-(३)-मुत्थितो भवति य एवं वेद ॥ (अग्निष्टोमौ यत्, सुवर्गं लोकं, प्रियः प्रजानां, पक्ष च) ॥ ९ ॥

द्वादशमहः, दीक्षाविशेषश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

न वा एषोऽन्यतोवैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्रामेवदुर्ध्वो ह वा एष आतत आसीत् ते देवा एतं वैश्वानरं पर्यौहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन् तेष्वर्ध्वोदधि तदधोति ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान् द्वादशाहेन यजेते^१ तेऽस्मिन्नेच्छन्त स रसमह वसन्ताय प्रायच्छ- (१)-द्यवै ग्रीष्मायौषधीर्वर्षाभ्यो व्रीहीञ्छरदे माषतिलौ हेमन्तशिशिराभ्यां^३ तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत् तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयजते^४-ष ह वै कुणपमसि यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमश्चकुणपं गौर्वा अन्नं येन पात्रेणान्नं बिभ्रति यत् तन्न निर्णेनैजति ततोऽधि (१) मलं जायते एक एव यजेतैको हि प्रजापतिराधोर्द् द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि जायते^५ चतुर्धा वा एतास्तिस्तिस्तिस्ति रात्रयो यद् द्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं तामिः सं भरति या द्वितीया यज्ञं तामिरा रभते (३) यास्तृतीयाः पात्राणि तामिर्निर्णेनित्ते याश्चतुर्थीरपि तामिरात्मानमन्तरतः । शुन्धते^६ यो वा अस्य पशुमसि मांसं सोऽस्ति यः पुरोडाशं मस्तिष्कं स यः पत्रिवापं पुरीषं स य आज्यं मज्जानं स यः सोमं स्वेदं सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद् द्वादशाहेन (४) न याज्यं पाप्मनो व्यावृत्त्यै^७ ॥ (अयच्छ, -दधि, रभते, द्वादशाहेन, चत्वारि च) ॥ १० ॥

अश्वमेधगता अन्नहोमाः, तत्र युजामयुजां च मिश्रितानां सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एकस्मै स्वाहा^१ द्वाभ्यां स्वाहा^२ त्रिभ्यः स्वाहा^३ चतुर्भ्यः स्वाहा^४ पञ्चभ्यः स्वाहा^५ षड्भ्यः स्वाहा^६ सप्तभ्यः स्वाहा^७ अष्टाभ्यः स्वाहा^८ नवभ्यः स्वाहा^९ दशभ्यः स्वाहा^{१०} कादु-
शभ्यः स्वाहा^{११} द्वादशभ्यः स्वाहा^{१२} त्रयोदशभ्यः स्वाहा^{१३} चतुर्दशभ्यः स्वाहा^{१४} पञ्चदशभ्यः
स्वाहा^{१५} षोडशभ्यः स्वाहा^{१६} सप्तदशभ्यः स्वाहा^{१७} अष्टादशभ्यः स्वाहा^{१८} कात्र विंशत्यै स्वाहा^{१९}
नवविंशत्यै स्वाहा^{२०} कात्र चत्वारिंशत्यै स्वाहा^{२१} नवचत्वारिंशत्यै स्वाहा^{२२} कात्र (१) षष्ठ्यै
स्वाहा^{२३} नवषष्ठ्यै स्वाहा^{२४} कात्राशीत्यै स्वाहा^{२५} नवाशीत्यै स्वाहा^{२६} कात्र शताय स्वाहा^{२७}
शताय स्वाहा^{२८} द्वाभ्यां शताभ्यां स्वाहा^{२९} सर्वस्मै स्वाहा^{३०} ॥ (नवचत्वारिंशत्यै स्वाहाकात्रै-
कविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

अयुजामेकाधिकानां सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एकस्मै स्वाहा^१ त्रिभ्यः स्वाहा^२ पञ्चभ्यः स्वाहा^३ सप्तभ्यः स्वाहा^४ नवभ्यः स्वाहा^५ का-
दुशभ्यः स्वाहा^६ त्रयोदशभ्यः स्वाहा^७ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^८ सप्तदशभ्यः स्वाहा^९ कात्र विंशत्यै

स्वाहां नवविंशत्यै स्वाहा^{११} कान् चत्वारिंशते स्वाहां नवचत्वारिंशते स्वाहा^{१३} कान् षष्ठ्यै
स्वाहां नवषष्ठ्यै स्वाहा^{१५} कान्नाशीत्यै स्वाहां नवाशीत्यै स्वाहा^{१७} कान् शताय स्वाहा^{१८} शताय
स्वाहां सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (एकस्मै पञ्चाशत्) ॥ १२ ॥

आदि युग्मसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

द्राम्यां स्वाहा^१ चतुर्भ्यः स्वाहा^२ षड्भ्यः स्वाहा^३ ऽष्टाभ्यः स्वाहा^४ द्वादशभ्यः स्वाहा^५
द्वादशभ्यः स्वाहा^६ चतुर्दशभ्यः स्वाहा^७ षोडशभ्यः स्वाहा^८ ऽष्टादशभ्यः स्वाहा^९ विंशत्यै
स्वाहां ऽष्टानवत्यै स्वाहा^{१०} शताय स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ (द्राम्यामष्टानवत्यै षड्विंशतिः)
॥ १३ ॥

आदि त्र्युत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्रिभ्यः स्वाहा^१ पञ्चभ्यः स्वाहा^२ सप्तभ्यः स्वाहा^३ नवभ्यः स्वाहा^४ कादशभ्यः स्वाहा^५
त्रयोदशभ्यः स्वाहा^६ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^७ सप्तदशभ्यः स्वाहा^८ कान् विंशत्यै स्वाहां नव-
विंशत्यै स्वाहा^{१०} कान् चत्वारिंशते स्वाहां नवचत्वारिंशते स्वाहा^{१२} कान् षष्ठ्यै स्वाहां
नवषष्ठ्यै स्वाहा^{१५} कान्नाशीत्यै स्वाहां नवाशीत्यै स्वाहा^{१७} कान् शताय स्वाहा^{१८} शताय स्वाहां
सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (त्रिभ्योऽष्टाचत्वारिंशत्) ॥ १४ ॥

चतुरादि चतुरस्रसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

चतुर्भ्यः स्वाहा^१ ऽष्टाभ्यः स्वाहा^२ द्वादशभ्यः स्वाहा^३ षोडशभ्यः स्वाहा^४ विंशत्यै
स्वाहां षण्णवत्यै स्वाहा^५ शताय स्वाहां सर्वस्मै स्वाहा^६ ॥ (चतुर्भ्यः षण्णवत्यै षोडश) ॥ १५ ॥

पञ्चादि पञ्चोत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पञ्चभ्यः स्वाहा^१ द्वादशभ्यः स्वाहा^२ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^३ विंशत्यै स्वाहां पञ्चनवत्यै
स्वाहा^४ शताय स्वाहां सर्वस्मै स्वाहा^५ ॥ (पञ्चभ्यः पञ्चनवत्यै चतुर्दश) ॥ १६ ॥

दशादि दशोत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

दशभ्यः स्वाहा^१ विंशत्यै स्वाहा^२ त्रिंशते स्वाहा^३ चत्वारिंशते स्वाहा^४ पञ्चाशते
स्वाहा^५ षष्ठ्यै स्वाहा^६ सप्तत्यै स्वाहा^७ ऽशीत्यै स्वाहा^८ नवत्यै स्वाहा^९ शताय स्वाहां सर्वस्मै
स्वाहा^{१०} ॥ (दशभ्यो द्वाविंशतिः) ॥ १७ ॥

विंशत्यादि विंशत्युत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

विंशत्यै स्वाहा^१ चत्वारिंशते स्वाहा^२ षष्ठ्यै स्वाहा^३ ऽशीत्यै स्वाहा^४ शताय स्वाहां
सर्वस्मै स्वाहा^५ ॥ (विंशत्यै द्वावृत्त) ॥ १८ ॥

पञ्चाशतमारभ्य पञ्चाशदुत्तराणां शतोत्तराणां च सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पञ्चाशते स्वाहा^१ शताय स्वाहां द्राम्यां शताभ्यां स्वाहा^२ त्रिभ्यः शतेभ्यः स्वाहा^३

का० ७, प्र० २-३, अनु० १९-२०; १-२] सत्रजातनिरूपणम्

[३०५]

चतुर्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ पञ्चभ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ सप्तभ्यः
शतेभ्यः स्वाहा^१ अष्टाभ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ नवभ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ सहस्राय स्वाहा^१
सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ (पुञ्चाशते द्वात्रिंशत्) ॥ १९ ॥

शतमारभ्य दशगुणवृद्धियुक्तसंख्यासङ्गः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

शताय स्वाहा^१ सहस्राय स्वाहा^१ द्युताय स्वाहा^३ निघुताय स्वाहा^१ प्रघुताय स्वाहा^१
सुविदाय स्वाहा^१ न्यविदाय स्वाहा^१ समुद्राय स्वाहा^१ मध्याय स्वाहा^१ अन्ताय स्वाहा^१
परार्धाय स्वाहा^{११} षसे स्वाहा^१ व्युष्ट्यै स्वाहा^{१३} देव्युते स्वाहा^{१४} द्युते स्वाहा^{१५} दिताय स्वाहा^{१६}
सुवर्गाय स्वाहा^{१७} लोकाय स्वाहा^१ सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (शताष्टात्रिंशत्) ॥ २० ॥

[साध्याः २११। कुसुर्विन्दो १४२। बृहस्पतिः १००। प्रजापतिः १३३। प्रजापति - २८१। ऋतव १४९। ऐन्द्रवायवा-
ग्रान् २७५। गायत्रः ३५१। प्रजापति - १५५। नै - २०४। - ऋस्मा ७१। एकस्मै ५०। द्वाभ्यां २६। त्रिभ्य - ४८। चतुर्भ्यः
१६। पञ्चभ्यो १४। दशभ्यो २२। त्रिंशत्यै १२। पुञ्चाशते ३२। शताय ३८। त्रिंशतिः ॥ २३३०]

[॥ इति सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १॥]

सत्रजातनिरूपणम् ।

अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ १ ॥

द्वादशाहगतमविवाक्यमहः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजवं वा एतेन यन्ति यद्दशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति यद्दशममहयो वै प्रजवं यतामर्पयेन
प्रतिपद्यते यः स्थाणुः हन्ति यो भेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमेऽह्नविवाक्य उपहृत्यते स हीयते
तस्मै य उपहृताय व्याहृ तमेवान्वारभ्य समश्नुतेऽथ यो व्याहृ स (१) हीयते तस्माद्दशमेऽह्नविवाक्य
उपहृताय न व्युच्यं—मथो खल्वहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान्
पराऽभावयन्ति यत् खलु वै यज्ञस्य समृद्धं तद्यजमानस्य यद्वयृद्धं तद्भातृव्यस्य स यो वै दशमे-
ऽह्नविवाक्य उपहृत्यते स एवाति रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः (२) स्युस्ते वि ब्रूयु—यदि तत्र न
विन्देयुस्तः सदसाद्व्युच्यं^३ यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यं तद्व्युच्यमेवो—थ वा एतत् सर्प-
राक्षिया ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राक्षी यद्वा अस्यां किं चार्चन्ति यदानुचुस्तेनेयः सर्पराक्षी ते यदेव
किं च वाचाऽऽनृच्यदतोऽर्च्यचितार- (३)-स्तदुभयमाप्त्वाऽवरुध्योत् तिष्ठामेति^४ तामिर्मनसा स्तुवते न
वा इमामंश्वरयो नाश्वतरिरथः सद्यः पर्याप्तमर्हति मनो वा इमाः सद्यः पर्याप्तमर्हति मनः परिमवितुं—
मथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजुश्चैतस्यैवान्तो नास्ति
यद्ब्रह्म तत् प्रतिगृणत आ चक्षीत् स (४) प्रतिगुरः ॥ (व्याहृ स, दशीकवो, उचितारः, स, एकं च) ॥ १ ॥

द्वादशाहयाजिप्रशंस। ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाहर्त्विजां यजमानो वृद्ध इति तेज इन्द्रियमिति किं
३९ (तै. सं.)

द्वितीयेनेति प्राणान्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीणिमाँल्लोकानिति किं चतुर्थेनेति चतुर्णपदः पशुनिति किं पञ्चमेनेति पञ्चाक्षरां पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षड् ऋत्निति किं सप्तमेनेति सप्तपदां शक्नोमिति (१) किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति त्रिवृतं स्तोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति द्वादशाक्षरां जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृङ्क्ते ॥ (शक्नोमिति, - कंचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

त्रयोदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एष वा आप्तो द्वादशाहो यत् त्रयोदशरात्रः समानः हेतदह्यत् प्रायणीयश्चोदयनीयश्च ज्यतिरात्रो भवति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानो-दानेष्वेवान्नाद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमार्युयन्ति य एवं विद्वांसंस्त्रयोदशरात्रमासते तदाहुर्वाग्वा एषा वितता (१) यद् द्वादशाहस्तां विच्छिन्द्युयन्मध्यंऽतिरात्रं कुर्युर्पदासुका गृहपतेर्वाक् स्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानौ महाव्रतं कुर्वन्ति संततामेव वाचमव रुन्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति पशवो वै छन्दोमा अहौ महाव्रतं यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानौ महाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति (वितता, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

चतुर्दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आदित्या अकामयन्तोभयौल्लोकयोर्ऋधुयामेति त एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन् तमाऽहरन् तेनायजन्त ततो वै त उभयौल्लोकयोराधुवन्नस्मिंश्चामुष्मिंश्च य एवं विद्वांसंश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव लोकयोर्ऋधुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ताऽऽरण्या उभयीणामध्वरुद्धयै यत् पराचीनानि पृष्ठानि (१) भवन्त्यमुमेव तैल्लोकमभि जयन्ति यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैल्लोकमभि जयन्ति त्रयास्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव समानानां भवन्त्येतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै ॥ (पृष्ठानि, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

अन्यश्चतुर्दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैतत् तं देवा अन्वायन् तानादित्याश्च पशवश्चान्वायन् ते देवा अब्रुवन् यान् पशून्प्राजीविष्म त इमेऽन्वाग्मन्निति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रं प्रत्यौहन् त आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमाऽरोहन् त्र्यहाभ्यामस्मिंल्लोके पशून् प्रत्यौहन् पृष्ठैरादित्या अमुष्मिंल्लोक आधुवन् त्र्यहाभ्यामस्मिं- (१)-ल्लोके पशवो य एवं विद्वांसंश्चतुर्दशरात्रमासत उभयोरेव लोकयोर्ऋधुवन्त्यस्मिंश्चामुष्मिंश्च पृष्ठैरेवामुष्मिंल्लोक ऋधुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिंल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्त्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविधत्वायौ - (२)- जो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यक्षस्याञ्जसायनी स्नुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनाति पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्

ज्यहो भवति प्रत्यवरूढया अथो प्रतिष्ठित्या (३) उभयोर्लोकयोर्ऋद्भ्वोत् तिष्ठन्ति चतुर्दशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडक्षं विराड् विराजैवाच्चाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥ (आर्षुवन् ज्यहाम्यामस्मि, —सर्वविवधत्वाय, प्रतिष्ठित्या, एकत्रिंशच्च) ॥ ५ ॥

पञ्चदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वै सदृङ् देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं प्रायच्छत् तमाहर्त् तेनायजत् ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृत्तमगच्छत् एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते व्यावृत्तमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं (१) गौरसावायुरेवैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यै—सत्रं वा एतद्यद्वन्द्वोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृथैरव रुन्धते पशून्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रो भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्त्यै—तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य (१) परिगृहीत्यै ॥ (अन्तरिक्ष, — मिन्द्रियस्यै, — कं च) ॥ ६ ॥

अन्यः पञ्चदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत् सोऽसुरेभ्योऽविभेत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं वज्रं प्रायच्छत् तेनासुरान् पशुभाव्यं विजित्य श्रियमगच्छदग्निष्टुता पाप्मानं निरदहत् पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन धत्तं य एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते भ्रातृव्यानेव पराभाव्यं विजित्य श्रियं गच्छन्त्यग्निष्टुता पाप्मानं नि—(१)—दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन धत्तं एता एव पशव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः सैवत्सर आप्यते संवत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते तस्मात् पशव्याः एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः सैवत्सर आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात् सुवर्ग्यो ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहो भवतीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं (१) गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताम्यामेव सुवर्गं लोकं (१) यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् ज्यहो भवति प्रत्यवरूढया अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्भ्वोत् तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडक्षं विराड् विराजैवाच्चाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै (४) पशूनां परिगृहीत्यै ॥ (गच्छन्त्यग्निष्टुता पाप्मानं नि, — अन्तरिक्षं, लोकं प्रजायै, दे च) ॥ ७ ॥

सप्तदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयताञ्चादः स्यामिति स एतं सप्तदशरात्रमपश्यत् तमाहर्त् तेनायजत् ततो वै सोऽन्वाहोऽभवद्य एवं विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्वादा एव भवन्ति पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः

संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धते^१ ऽसं-
वा एत- (१)-यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै
वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजा-
पतिः प्रजापतेराप्या^२ अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै^३ ॥ (एतत्, सप्तत्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सा विराड् विक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा अकामयः तोभयं सं वृज्जीमहि ब्रह्म चान्नं
चेति त एता विंशतिं रात्रीरपश्यन् ततो वै त उभयं समवृजत ब्रह्म चान्नं च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा
अभवन् य एवं विद्वांस एता आसत उभयमेव सं वृजते ब्रह्म चान्नं च (२) ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति द्वे
वा एते विराजौ तयोरेव नाना प्रति तिष्ठन्ति विंशो वै पुरुषो दश हस्त्या अंगुलयो दश पद्या यावानेव
पुरुषस्तमाप्नोत् तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव
लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहो भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं (३) लोकमभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्वि-
विधं स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथ-
तराभ्यां यन्तीयं वाव रथतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी
श्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं (३) लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्यु-
पयन्ति प्रत्यङ् त्र्यहो भवति प्रत्यवरोहत्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धवोत् तिष्ठन्त्ये-तिरात्राव-
भितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्यान्नाद्यस्य परिगृहीत्यै ॥ (वृजते ब्रह्म चान्नं च, सुवर्गं, -मेते सुवर्गं, -त्रयोविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

एकविंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

असावादित्योऽस्मिन्नलोक आसीत् तं देवाः पृष्ठैः परिगृह्य सुवर्गं लोकमगमयन् परैरवस्तात् पर्यगृह्यन्
दिवाकीर्त्येन सुवर्गं लोके प्रत्यस्थापयन् परैः परस्तात् पर्यगृह्यन् पृष्ठैरुपावारोहन्तस् वा असावादित्यौ-
ऽमुष्मिन्लोके परैरुभयतः परिगृहीतो यत् पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकं यजमाना यन्ति परैरव-
स्तात् परि गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन (१) सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः परस्तात् परि गृह्णन्ति पृष्ठैरुपाव-
रोहन्ति यत् परैः परस्तात् स्युः पराञ्चः सुवर्गाल्लोकाभिर्षधेरन् यदवस्तात् स्युः प्रजा निर्देहेयुरभितो
दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति सुवर्गं एवैर्नल्लोक उभयतः परि गृह्णन्ति यजमाना वै दिवाकीर्त्यं संवत्सरः
परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति संवत्सर एवोभयतः (२) प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै
दिवाकीर्त्यं पार्श्वे परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यं परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठं पार्श्वे भूर्यष्टा ब्रह्म
गृह्णन्ते भूर्यष्टं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो ग्रन्थि ग्रन्थन्यविस्रसायै सप्त गृह्णन्ते सप्त वै शीर्षिण्याः
प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति यत् पराचीनानि पृष्ठानि भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यत्रिमं
लोकं न (३) प्रत्यवरोह्युक्ता मार्धेयुर्यजमानाः प्र वा मीयेरन् यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव
तैर्लोकं प्रत्यवरोहन्त्यथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुमादाये-न्दो वा अप्रतिष्ठित आसीत् स प्रजा-
पतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविंशतिरात्रं प्रार्यच्छत् तमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै स प्रत्यतिष्ठये बद्ध-

याजिनोऽप्रतिष्ठिताः (४) स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन् द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रय इमे लोका असावा-
दित्य एकविंश एतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्य—सावादित्यो न व्यरोचत स
प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविंशतिरात्रं प्रायच्छत् तमाऽहरत् तेनायजत ततो वै सोऽरोचत य
एवं विद्वांस एकविंशतिरात्रमासते (५) रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति इवा एकविंशो रुचमेव
गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ऐकविंशोऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै^१ ॥
(गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येनै, -वोभयतो, ना, -प्रतिष्ठिता, आसत्, एकविंशतिश्च) ॥ १० ॥

अश्वमेधाङ्गपर्यासिहोममन्त्राः ॥ १ गायत्री, २ सतः पङ्क्तिः, ३ उपरिष्टाद्बृहती, ४ द्विपदाजगती, ५ अभिसारिणी,
६ महाबृहती, ७ ज्योतिष्मती, ८ अस्तापङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अर्वाङ् यज्ञः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि । ऋषीणां यः पुरोहितः ॥

निर्देवं निर्वीरं कृत्वा त्रिष्कन्धं तस्मिन् हीयतां योऽस्मान् द्वेष्टि ।

शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्तसीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि ।

यज्ञं यज्ञस्य यत् तेजस्तेन सं क्राममामभि ।

ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे^२ ॥

इष्टेन एकमुप (१) ते हुवे सवाहम् । सं ते वृज्जे सुकृतं सं प्रजां पशून् ॥

प्रेषान्त्सामिधेनीराघारावाज्यभागावाश्रुतं प्रत्याश्रुतमा शृणोमि ते ।

प्रयाजानुयाजान्तिस्वष्टकृतमिडामाशिष आ वृज्जे सुवः^३ ॥

अग्निनेन्द्रेण संभेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः ।

याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे सवाहं यज्ञमा ददे ते वषट्कृतम् ॥

स्तुतं शस्त्रं प्रतिगरं ग्रहमिडामाशिष- (२)-आ वृज्जे सुवः ।

पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं समिष्टयजुरा ददे तव^४ ॥

पशून्तसुतं पुरोडाशान्तसवनान्पोत यज्ञम् ।

देवान्तेसेन्द्रानुप ते हुवे सवाहसमिष्टयजुरा ददे तव^५ ॥ (उप, ग्रहमिडामाशिषो, द्वात्रिं-

शब्द) ॥ ११ ॥

अश्वमेधाङ्गपर्यासिहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

भूतं भव्यं भविष्यद्वषट्स्वाहा नमो^१ ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा नमो^२ गायत्री त्रिष्टुब्जगती
वषट्स्वाहा नमः^३ पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्स्वाहा नमो^४ ऽग्निर्वायुः सूर्यो वषट्स्वाहा नमः^५
प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमो^६ ऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः^७ पिता पुत्रः पौत्रो वषट्-
त्स्वाहा नमो^८ भूर्भुवः (१) सुवर्वषट्स्वाहा नमः^९ ॥ (भुव, - इच्छार्ति च) ॥ १२ ॥

आभूर्होममन्त्राः ॥ १ विराट्, २ त्रिष्टुप्, ३ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मा यज्ञो विशतु वीर्यावान् ।

आपो देवीर्यज्ञिया माऽऽविशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥

आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक् स्तुतश्चे माऽऽविशताऽ समीची ।

आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्याः सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥

आ माऽग्निष्टोमो विशतु—(१)—कथ्यश्चातिरात्रो माऽऽविशत्वापिशर्वरः ।

तिरोअह्निया मा सुहुता आ विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥ (अग्निष्टोमो, विशत्वा,—

ष्टादश च) ॥ १३ ॥

अनुभूर्होममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निना तपोऽन्वभव—द्वाचा ब्रह्म^१ मणिना रूपाणी^३न्द्रेण देवान् वातेन प्राणो—न्तर्ह्येण
द्यां चन्द्रमसा नक्षत्राणि^२ यमेन पितृन् राज्ञा मनुष्यान् फलेन नादेयां—नजगरेण सर्पान्
व्याघ्रेणारण्यान् पशू—ञ्छयेनेन पतत्रिणो^३ वृष्णाऽश्वा^{११}नृषमेण गौ बस्तेनार्जो वृष्णिनाऽवी^{१७}
व्रीहिणाऽक्षानि^{१८} यवेनौषधी^{१९}न्यग्रोधेन वनस्पती^{२०}नुदुम्बरेणोजि^{२१} गायत्रिया छन्दांसि^{२२}
त्रिवृता स्तोमान् ब्राह्मणेन (१) वाचम् ॥ (ब्राह्मणेनै,—कं च) ॥ १४ ॥

वैश्वदेवाहुतिमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा
काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहा ऽदित्यै स्वाहा ऽदित्यै मुखै स्वाहा ऽदित्यै
सुमृडीकायै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा^१
पूष्णे स्वाहा^३ पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा^५ पूष्णे नरन्ध्रपाय स्वाहा^७ त्वष्ट्रे स्वाहा^९ त्वष्ट्रे तुरीपाय
स्वाहा^{११} त्वष्ट्रे पुरूरुपाय स्वाहा^{१३} (१) विष्णवे स्वाहा^{१५} विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा^{१७} विष्णवे निभू-
यपाय स्वाहा^{१९} सर्वस्मै स्वाहा^{२१} ॥ (पुरूरुपाय स्वाहा, दश च) ॥ १५ ॥

पद्मवद्भोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

दुद्धयः स्वाहा हनूम्याऽ स्वाहो^३ष्ठाभ्याऽ स्वाहा मुखाय स्वाहा नासिकाभ्याऽ स्वाहा
ऽक्षीभ्याऽ स्वाहा कर्णाभ्याऽ स्वाहा पार इक्षवोऽवार्यैभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा^५ ऽवार इक्षवः
पार्थैभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा^७ शीर्ष्णे स्वाहा^९ भ्रूम्याऽ स्वाहा^{११} ललाटाय स्वाहा^{१३} मूर्ध्ने स्वाहा^{१५}
मस्तिष्काय स्वाहा^{१७} केशैभ्यः स्वाहा^{१९} वहाय स्वाहा^{२१} ग्रीवाभ्यः स्वाहा^{२३} स्कन्धेभ्यः स्वाहा^{२५}
कौकसाभ्यः स्वाहा^{२७} पृष्ठीभ्यः स्वाहा^{२९} पाजस्याय स्वाहा^{३१} पार्श्वभ्याऽ स्वाहा^{३३} (१) अ-
साभ्याऽ स्वाहा^{३५} दोषभ्याऽ स्वाहा^{३७} बाहुभ्याऽ स्वाहा^{३९} जङ्घाभ्याऽ स्वाहा^{४१} श्रोणीभ्याऽ
स्वाहा^{४३}—रुभ्याऽ स्वाहा^{४५} ऽष्टीवद्भ्याऽ स्वाहा^{४७} जङ्घाभ्याऽ स्वाहा^{४९} भसदे स्वाहा^{५१}

शिखण्डेभ्यः स्वाहा^{३२} वालधानाय स्वाहा^{३३} ऽऽण्डाभ्यां स्वाहा^{३४} शेषाय स्वाहा^{३५} रेतसे स्वाहा^{३६}
 प्रजाभ्यः स्वाहा^{३७} प्रजननाय स्वाहा^{३८} पुङ्गव्यः स्वाहा^{३९} शफेभ्यः स्वाहा^{४०} लोमभ्यः स्वाहा^{४१}
 त्वचे स्वाहा^{४२} लोहिताय स्वाहा^{४३} मांसाय स्वाहा^{४४} स्नावभ्यः स्वाहा^{४५} ऽस्थभ्यः स्वाहा^{४६}
 मज्जभ्यः स्वाहा^{४७} (२) ऽङ्गैभ्यः स्वाहा^{४८} ऽऽत्मने स्वाहा^{४९} सर्वस्मै स्वाहा^{५०} ॥ (पार्श्वभ्यां स्वाहा, मज्जभ्यः
 स्वाहा, षट् च) ॥ १६ ॥

अश्वत्थविरूपहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अश्वत्थेताय स्वाहा^१ ऽञ्जिसक्थाय स्वाहा^२ शितिपदे स्वाहा^३ शितिककुदे स्वाहा^४ शितिरन्ध्राय
 स्वाहा^५ शितिपृष्ठाय स्वाहा^६ शित्यंसाय स्वाहा^७ पुष्पकर्णाय स्वाहा^८ शित्योष्ठाय स्वाहा^९
 शितिभ्रवे स्वाहा^{१०} शितिभसदे स्वाहा^{११} श्वेतानकाशाय स्वाहा^{१२} ऽञ्जये स्वाहा^{१३} ललामाय
 स्वाहा^{१४} ऽसितज्ञवे स्वाहा^{१५} कृष्णैताय स्वाहा^{१६} रोहितैताय स्वाहा^{१७} ऽरुणैताय स्वाहा^{१८} दृशाय
 स्वाहा^{१९} कीदृशाय स्वाहा^{२०} तादृशाय स्वाहा^{२१} सुदृशाय स्वाहा^{२२} विसदृशाय स्वाहा^{२३} सुस-
 दृशाय स्वाहा^{२४} रूपाय स्वाहा^{२५} (१) सर्वस्मै स्वाहा^{२६} ॥ (रूपाय स्वाहा, द्वे च) ॥ १७ ॥

अश्वत्थविरूपहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कृष्णाय स्वाहा^१ श्वेताय स्वाहा^२ पिशङ्गाय स्वाहा^३ सारङ्गाय स्वाहा^४ ऽरुणाय स्वाहा^५
 गौराय स्वाहा^६ बभ्रवे स्वाहा^७ नकुलाय स्वाहा^८ रोहिताय स्वाहा^९ शोणाय स्वाहा^{१०} श्यावाय
 स्वाहा^{११} श्यामाय स्वाहा^{१२} पाकुलाय स्वाहा^{१३} सुरूपाय स्वाहा^{१४} ऽनुरूपाय स्वाहा^{१५} विरूपाय
 स्वाहा^{१६} सरूपाय स्वाहा^{१७} प्रतिरूपाय स्वाहा^{१८} शबलाय स्वाहा^{१९} कमलाय स्वाहा^{२०} पृश्नये
 स्वाहा^{२१} पृश्निसक्थाय स्वाहा^{२२} सर्वस्मै स्वाहा^{२३} ॥ (कृष्णाय षट्चत्वारिंशत्) ॥ १८ ॥

ओषधिहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ओषधीभ्यः स्वाहा^१ मूलैभ्यः स्वाहा^२ तूलैभ्यः स्वाहा^३ काण्डेभ्यः स्वाहा^४ वल्शेभ्यः स्वाहा^५
 पुष्पेभ्यः स्वाहा^६ फलेभ्यः स्वाहा^७ गृहीतेभ्यः स्वाहा^८ ऽगृहीतेभ्यः स्वाहा^९ ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा^{१०}
 शयानेभ्यः स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ (ओषधीभ्यः, - श्रुतिर्विंशतिः) ॥ १९ ॥

वनस्पतिहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वनस्पतिभ्यः स्वाहा^१ मूलैभ्यः स्वाहा^२ तूलैभ्यः स्वाहा^३ स्कन्धोभ्यः स्वाहा^४ शाखाभ्यः
 स्वाहा^५ पुष्पेभ्यः स्वाहा^६ पुष्पेभ्यः स्वाहा^७ फलेभ्यः स्वाहा^८ गृहीतेभ्यः स्वाहा^९ ऽगृहीतेभ्यः
 स्वाहा^{१०} ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा^{११} शयानेभ्यः स्वाहा^{१२} शिष्टाय स्वाहा^{१३} ऽतिशिष्टाय स्वाहा^{१४}
 परिशिष्टाय स्वाहा^{१५} संशिष्टाय स्वाहा^{१६} चिष्टाय स्वाहा^{१७} रिक्ताय स्वाहा^{१८} ऽरिक्ताय स्वाहा^{१९}
 प्ररिक्ताय स्वाहा^{२०} संप्ररिक्ताय स्वाहा^{२१} त्रिक्ताय स्वाहा^{२२} सर्वस्मै स्वाहा^{२३} ॥ (वनस्पतिभ्यः षट्च-
 त्वारिंशत्) ॥ २० ॥

[प्रजर्व २०१ । ब्रह्मवादिन ९१ । एव ९३ । आदित्याः ८४ । प्रजापति- १८१ । इन्द्रः २०२ । प्रजापतिः ८७ । सा १७३ । सा २७१ । -वर्वाह १३२ । भूत-५४ । -मा ६८ । अग्नि ५१ । स्वाहा ६० । इन्द्रो १०६ । उच्यते ५२ । कृष्णायो- ४६ । -वधीभ्यो २४ । वनस्पतिभ्यो ४६ । त्रिशुतिः ॥ २१२३ ॥]

[इति सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सत्रकर्मनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

चतुर्विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बृहस्पतिरकामयत् अग्ने देवा दधीरन् गच्छेयं पुरोधामिति स एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत् तमाऽ-
हर्त् तेनायजत् ततो वै तस्मै अद्देवा अर्धमासां गच्छत् पुरोधां य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते
अर्धेभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधां ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं
गौरसावायु- (१) -रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्ये-भिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारो-
हन्त्ये-सत्रं वा एतद्यद्वन्द्वोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमै-
रोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव
रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव (२) यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी क्षुती ताभ्या-
मेव सुवर्गं लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
लोकः संवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रि-
यैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धते ऽतिरात्रावभितौ भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ (अन्तरिक्षं गौरसावायु,
-राभ्यामेव, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

अपरश्चतुर्विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यथा वै मनुष्या एव देवा अग्र आसन् तेऽकामयन्तावर्तिं पाप्मानं मृत्युमपहृत्य दैवीं स्रंसदं गच्छेमेति
त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन् तमाऽहर्त् तेनायजन्त ततो वै तेऽवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपहृत्य दैवीं
स्रंसदमगच्छन् य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव पाप्मानमपहृत्य श्रियं गच्छन्ति श्रीर्हि
मनुष्यास्य (१) दैवी स्रंस-ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठयः षडहो
भवति षड् वा ऋतवः संवत्सरस्तं मासा अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य दैवीं स्रंसदमगच्छन् य एवं विद्वा-
सश्चतुर्विंशतिरात्रमासते संवत्सरमेव प्रविश्य वस्यसीं स्रंसदं गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंश-
अवस्ताद्भवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशः परस्तात् त्रयस्त्रिंशैरेवोभयतोऽवर्तिं पाप्मानमपहृत्य दैवीं स्रंसदं
मध्यतो (२) गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवी स्रंस-ज्जामि वा एतत् कुर्वन्ति यत् त्रयस्त्रयस्त्रिंश-
मध्येऽनिरुक्तो भवति तेनाजाम्यु-ध्वानि पृष्ठानि भवन्त्युध्वाद्वन्द्वोमा उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं
यन्त्ये-सत्रं वा एतद्यद्वन्द्वोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो वै
वीर्यं पृष्ठानि पशव- (३) -श्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंश-
अवस्ताद्भवन्ति

त्रयस्त्रिंशत्त्रिंशः परस्तान्मध्ये पृष्ठान्युरो वै त्रयस्त्रिंशः आत्मा पृष्ठान्यात्मन एव तद्यजमानाः शर्म नहन्तेऽ-
नात्थैः बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथौ अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै
यज्ञस्याञ्जसायनी स्तुती ताभ्यामेव (४) सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये
पश्चीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् षडहो भवति प्रत्यवर्द्धया अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्ध्वोत्
तिष्ठन्ति^१ त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप यन्ति स्तोमानां संपत्स्यै प्रभवाय ज्योतिरग्निष्टोमो भवत्ययं वाव स
क्षयोऽस्मादेव तेन क्षयाच्च यन्ति^२ चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः सैवत्सरः (५)
सैवत्सरः सुवर्गो लोकः सैवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री
ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रूधते^३ ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै^४ ॥
(मनुष्यस्य, मध्यतः, पशवः, - स्ताभ्यामिव, सैवत्सर, - चतुर्विंशतिश्च) ॥ २ ॥

त्रिंशद्वात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत् साऽकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जायेयेति सैतास्त्रिंशत्
पत्नीरपश्यत् ततो वा इयमौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता
आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजयां पशुभिः-रियं वा अश्रुध्यत् सैतां विराजमपश्यत् तामात्मन् धित्वाऽज्ञाद्य-
मवांरुधौषधी- (१)-र्वनस्पतीन् प्रजां पशुन् तेनावर्धत सा जेमानं महिमानमगच्छद्य एवं विद्वांसं एता
आसते विराजमेवाऽऽत्मन् धित्वाऽज्ञाद्यमव रूधते वर्धन्ते प्रजयां पशुमिज्जमानं महिमानं गच्छन्ति^१
ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्याहुख्यात्यै^२ पृष्ठयः षडहो भवति षड् वा ऋतवः षड् पृष्ठानि
पृष्ठैरेवर्तनन्वारोहन्त्युतुभिः सैवत्सरं ते सैवत्सर एव (२) प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशमुप
यन्ति यज्ञस्य संतत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवाऽऽरमन्ते प्रतिष्ठित्यै^३ त्रिणवो भवति
विजित्या एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते^४ त्रिवृदग्निष्टुद्रवति पाप्मानमेव
तेन निर्देहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत् तेज एवाऽऽत्मन् दधते^५ पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव
(३) रूधते^६ सप्तदशो भवत्यज्ञाद्यस्यावर्द्धया अथो प्रैव तेन जायन्तं एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या
अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते^७ चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः सैवत्सरः सैवत्सरः सुवर्गो
लोकः सैवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विषुवान् विषुवन्तो भवन्ति य एवं विद्वांसं
एता आसते^८ चतुर्विंशत् पृष्ठान्युप यन्ति सैवत्सर एव प्रतिष्ठाय (४) देवता अभ्यारोहन्ति^९ त्रय-
स्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवतास्त्रेव प्रति तिष्ठन्ति^{१०} त्रिणवो भवतीमे वै लोका-
स्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति^{११} द्वावेकविंशौ भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् दधते^{१२}
बृहवः षोडशिनो भवन्ति तस्माद्बृहवः प्रजासु वृषाणो^{१३} यदेते स्तोमा व्यतिषक्ता भवन्ति तस्माद्विय-
मौषधीभिर्वनस्पतिभिर्व्यतिषक्ता (५) व्यतिषज्यन्ते प्रजयां पशुमिर्य एवं विद्वांसं एता आसते^{१४} ऽकल्प्ता
वा एते सुवर्गं लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः कल्प्ताः स्तोमा भवन्ति कल्प्ता

एव सुवर्गं लोकं यन्त्युभयोरैभ्यो लोकयोः कल्पते^१ त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा विराड् विराड् विराजै-
वाच्चाद्यमव रुन्धते^२ ऽतिरात्रावमितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै^३ ॥ (ओषधीः, संवत्सर एवा, - व,
प्रतिष्ठाय, व्यतिष्ठकै, - कात्रपञ्चाशच्च) ॥ ३ ॥

द्वात्रिंशद्वात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैत् तं देवा येनयेन छन्दसाऽनु प्रायुञ्जत तेन नाऽऽमुवन्त एता द्वात्रिंशत्^४
रात्रीरपस्यन् द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वाऽभ्याख्यं सुवर्गं
लोकमायन् य एवं विद्वांस एता आसते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव
छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वा श्रियं गच्छन्ति (१) श्रीर्हि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता द्वात्रिं-
शदक्षराऽनुष्टुगानुष्टुप् सर्वमेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति^५
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तारिक्षं गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं
ज्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथंतराभ्यां यन्ती- (२)-यं वाव रथंतरमसौ बृह
दाभ्यामेव यन्त्यथौ अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति
पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचस्यहानुपयन्ति प्रत्यङ् ज्यहो भवति प्रत्यवरूढया अथो
प्रतिष्ठित्या उभयौलोकयोर्ऋद्वधोत् तिष्ठन्ति^६ द्वात्रिंशदेतास्तासां यास्त्रिंशत् त्रिंशदक्षरा (३)
विराड् विराड् विराजैवाच्चाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्य-
तिरात्रावमितो भवतः परिगृहीत्यै^७ ॥ (गच्छन्ति, यन्ति, त्रिंशदक्षरा, द्वात्रिंशतिश्च) ॥ ४ ॥

त्रयस्त्रिंशद्वात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

द्वे वाव देवसुत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशदहमासते साक्षादेव देवता
अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान् भवति यदि
नावविध्यति सदङ् य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिंशदहमासते वि प्राप्मना भ्रातृव्येणाऽऽवर्तन्ते^८ ऽहर्भाजो
वा एता देवा अग्र आऽहर्- (१)-अहरेकोऽर्भजताहरेकस्तामिवैते प्रवाहुगार्ध्वन् य एवं विद्वांसस्त्रयस्त्रिं-
शदहमासते सर्वे एव प्रवाहुगृध्नुवन्ति सर्वे ग्रामणीयं प्राप्नुवन्ति^९ पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः
संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धते^{१०} त्रीण्या-
श्विनानि भवन्ति त्रय इमे लोका एवै- (२)-व लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि तान्ये-
वाव रुन्धते^{११} विश्वजिह्वत्यन्नाद्यस्यावरूढयै^{१२} सर्वपृष्ठो भवति सर्वस्याभिजित्यै^{१३} वाग्वै द्वादशाहो
यत् पुरस्ताद् द्वादशाहमुपेयुरनां वाचमुपेयुरुपदासुकैषां वाक् स्यादुपरिष्ठाद् द्वादशाहमुप यन्त्यासामेव
वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्ठाद्वाचा वदामो^{१४} ऽवान्तरं (३) वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत
यद्दशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एता ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सृजस्यर्धमुवाच
यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवति सृजस्यर्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्ति-
द्वर्धनीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजित् सहातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सहा- (४)-तिरात्रेणोत्तराः

क्र० ७, प्र० ४, अनु० ५-८]

सत्रकर्मनिरूपणम् ।

[३१५]

षोडश य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंत पेष्वा द्व्यनीका प्रजा जायते^१ ऽतिरात्रावभितो भवतः
परिगृहीत्यै^२ ॥ (अहर, - त्रेष्व, - चान्तर, षोडश सुद. सुतद्वय च) ॥ ५ ॥

षट्त्रिंशद्वात्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

आदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियामेति ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन् सुवर्गं लोकमायन् त एत
षट्त्रिंशद्वात्रमपश्यन् तमाऽहर्न् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन्तसुवर्गं लोकमायन् य एवं
विद्वांसः षट्त्रिंशद्वात्रमासन्ते सुवर्गमेव लोकं प्र जानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति^३ ज्योतिरतिरात्रो (१)
भवति ज्योतिरेव पुरस्तादधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै^४ षड्हा भवन्ति षड् वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठन्ति^५ चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—सत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा
भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशुच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पुष्टानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव
(२) वीर्यं पुशुषु प्रति तिष्ठन्ति^६ षट्त्रिंशद्वात्रो भवति षट्त्रिंशदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैव
पशुनव रुन्धते बृहती छन्दसां स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वांसः षट्त्रिंशद्वात्रमासन्ते
सुवर्गमेव लोकं यन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै^७ ॥ (अतिरात्र, ओजस्येव, षट्त्रिंश-
शब्द) ॥ ६ ॥

एकोनपञ्चाशद्वात्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि सौदासान् भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत्
तमाऽहर्न् तेनायजन्त ततो वै सोऽबिन्दत प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चा-
शमासन्ते विन्दन्ते प्रजामभि भ्रातृव्यान् भवन्ति^१ त्रयस्त्रिंशतोऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखं स
द्व्यन्ति^२ दश पञ्चदश भवन्ति पञ्चदशो वज्रो (१) वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति^३ षोडशिमदशम-
महर्भवति वज्रं एव वीर्यं दधति^४ द्वादश सप्तदश भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्धया अथो प्रैव तैर्जायन्ते^५ पृष्ठयः
षड्हा भवति षड्वा ऋतवः षट् पुष्टानि पृष्ठैरेव नन्वारोहन्त्युतुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति^६
द्वादशैकविंश भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् (२) दधते^७ बृहवः षोडशिनो भवन्ति
विजित्यै^८ षडाश्विनानि भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—नातिरिक्ता वा एता रात्रय
ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्भूयसीरष्टाचत्वारिंशत ऊनाश्च खलु वा अतिरिक्ताश्च प्रजापतिः
प्राजायतं ये प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजया (३) पशुभि^९ वैराजो
वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चाशमासन्ते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा
भवेन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै^{१०} ॥ (वज्र, आत्मन्, प्रजया, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

संवत्सरसत्रदीक्षाकालः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा एकाष्टकायां दीक्षेरन्नेषा वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष
एतां रात्रिं वसति साक्षादेव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्तं आर्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य
एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽन्तनामानावृत् भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्ष-
न्तेऽन्तनामानावृत् भवतः फल्गुनोपूणमासे दीक्षेरन् मुखं वा एतत् (१) संवत्सरस्य यत् फल्गुनो-

पूर्णमासो मुखत एव सैवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते^१ तस्यैकैव निर्या यत् सारम्भे विष्वान्तसंपद्यते चित्रा-
पूर्णमासे दीक्षेरन् मुखं वा एतत् सैवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव सैवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते तस्य
न का चन निर्या भवति^३ चतुरहे पुरस्तात् पौर्णमास्यै दीक्षेरन् तेषामेकाष्टकायां क्रयः सं पद्यते तेनै-
काष्टकां न छम्बद् कुर्वन्ति^३ तेषां (१) पूर्वपक्षे सुत्या सं पद्यते पूर्वपक्षं मासा अभि सं पद्यन्ते ते पूर्व-
पक्ष उत् तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठत ओषधयो वनस्पतयोऽनूत् तिष्ठन्ति तान् कल्याणी कीर्तिरनूत् तिष्ठत्यरा-
त्सुरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे राध्वन्ति^३ ॥ (एत, - छम्बद् कुर्वन्ति तेषां, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

दीक्षा उपसदश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभौन्धत एव दीक्षामिरात्मानं^१ श्रपयन्त उपसद्भिर्द्वाभ्यां
लोमाव यन्ति द्वाभ्यां त्वचं द्वाभ्यामसूद् द्वाभ्यां मांसं द्वाभ्यामस्थि द्वाभ्यां मज्जानमात्मदक्षिणं वै सत्र-
मात्मानमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति^३ शिखामनु प्र वपन्त ऋद्ध्या अथो रघीयांसः सुवर्गं
लोकमयामेति^३ ॥ (सुवर्गं पञ्चाशच्च) ॥ ९ ॥

प्रायणीयमहः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यज्ञकृतानां कस्मात् तं प्रथममुप यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोमं प्रथममुप
यन्त्यथोक्थ्यमथ षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यज्ञकृतनुपेत्य तानालभ्य परिगृह्य सोममेवैतत् पिबन्त
आसते ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानां मुखं मुखत एव स्तोमान् प्र युञ्जते^३ ते
(१) सस्तुता विराजमभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुक्ताः सुवर्गो
वै लोको ज्योतिरुर्गिरात्सुवर्गमेव तेन लोकं यन्ति^३ रथंतरं दिवा भवति रथंतरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवा-
दिनः केन तदजामीति सौमरं तृतीयसवने ब्रह्मसामं बृहत् तन्मध्यतो दधति विधृत्यै तेनाजामि^३ ॥
(त, एकावपञ्चाशच्च) ॥ १० ॥

संवत्सरगतेषु सर्वमासेष्वहानि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्त्यसिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप यन्त्यः त्रिंश एव तेन
तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाच ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुर्य-
देतान्स्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति^३ ते सस्तुता विराज- (१) -मभि सं
पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुक्ताः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरुर्गिराद्ब्रह्ममेवाव
रुन्धते ते न क्षुधाऽऽतिमार्च्छन्त्यक्षौधुका भवन्ति क्षुत्सैवाधा इव हि सत्रिणो^३ ऽग्निष्टोमावभितः प्रधी
तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत् तदेतत् परियदेवचक्रं यदेतेन (२) षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारो-
हन्त्यरिष्ट्यै ते स्वास्ति समश्नुवते^३ षडहेन यन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यु- भयतो ज्योतिषा
यन्त्युभयत एव सुवर्गं लोके प्रतितिष्ठन्तो यन्ति^३ द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सं पद्यन्ते द्वादशौ
वै पुरुषौ द्वे सक्थ्यौ द्वौ बाह्व आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ (१) तत् पुरुषमनु पर्या-
धर्तन्ते^३ त्रयः षडहा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि सं पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै पुरुषे प्राणा-

को० ७, प्र० ४, अनु० ११-१६]

सत्रकर्मनिरूपणम्

[३१७]

स्तत् प्राणान्तु पर्यावर्तन्ते^१ चत्वारः षड्हा भवन्ति तानि चतुर्विंशतिरहानि सं पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः सैवत्सरस्तत् सैवत्सरमन्तु पर्यावर्तन्ते^२ उप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षी^३ याव प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै (४) सैवत्सरस्य ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति^४ ॥
(विराज, - मेतेन, द्वादशा, - वेतावद्वा, अष्टौ च) ॥ ११ ॥

अश्वमेधाङ्गापाव्यहोममन्त्राः, परियानमन्त्राश्च ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

मेघस्त्वा पचतैरवतु^१ लोहितग्रीवश्छागैः^२ शरमलिर्बुद्ध्या^३ पर्णो ब्रह्मणो प्लक्षो मेघेन न्य-
ग्रोधश्चमसै^४ रुदुम्बर ऊर्जा^५ गायत्री छन्दोभि^६ स्त्रिवृत् स्तोमै^७ रवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु प्रियं
त्वा प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपति^८ हवामहे वसो मम ॥ (मेघः पञ्चविंशत्) ॥ १२ ॥
(१३-१४) अपां होममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

कूप्याभ्यः स्वाहा^१ कूल्याभ्यः स्वाहा^२ विक्र्याभ्यः स्वाहा^३ ऽवत्याभ्यः स्वाहा^४ खन्याभ्यः
स्वाहा^५ हृद्याभ्यः स्वाहा^६ सूद्याभ्यः स्वाहा^७ सरस्याभ्यः स्वाहा^८ वैशन्तीभ्यः स्वाहा^९ पल्व-
ल्याभ्यः स्वाहा^{१०} वष्याभ्यः स्वाहा^{११} ऽवष्याभ्यः स्वाहा^{१२} ञ्हादुनीभ्यः स्वाहा^{१३} पृष्वाभ्यः
स्वाहा^{१४} स्रन्दमानाभ्यः स्वाहा^{१५} स्थावराभ्यः स्वाहा^{१६} नादेयीभ्यः स्वाहा^{१७} सैन्धवीभ्यः
स्वाहा^{१८} समुद्रियाभ्यः स्वाहा^{१९} सर्वाभ्यः स्वाहा^{२०} ॥ (कूप्याभ्यश्चत्वारिंशत्) ॥ १३ ॥

अञ्जयः स्वाहा^१ वहन्तीभ्यः स्वाहा^२ परिवहन्तीभ्यः स्वाहा^३ समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा^४
शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा^५ शीमं वहन्तीभ्यः स्वाहा^६ ग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा^७ भीमं वहन्तीभ्यः
स्वाहा^८ ऽरभोभ्यः स्वाहा^९ जभोभ्यः स्वाहा^{१०} महोभ्यः स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ अञ्जय एका-
जत्रिंशत्) ॥ १४ ॥

श्रुतः प्रहारः ॥ १ द्विपदा गायत्री; २ एकपदा गायत्री; ३ पङ्क्तिः; ४ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यर्चयति वरुणः^१ ॥

पुरो वर्तः पुरः श्वा^२ ॥

अहं च त्वं च वृत्रहन्तसं बभूव सनिभ्य आ ।

अरातीवा चिदद्विषोऽनु नौ शूर मंसते मद्रा इन्द्रस्य रातयः^३ ॥

अभि क्रत्वेन्द्र मूरध जम्ब तं विव्यङ्महिमानं रजोऽसि ।

स्वेना हि वृत्रं शर्वसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविद-^(१) द्युधा तं ॥ (विविद, द्वे च) ॥ १५ ॥

यव्याख्यहोमः ॥ विधेदेवा ऋषयः ॥

नमो राज्ञे^१ नमो वरुणाय^२ नमोऽरुवायै^३ नमः प्रजापतये^४ नमोऽधिपतये^५ अधिपति-
रस्यधिपति मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासं मां वेहि मयि धेनु^६ पाकृताय स्वाहा^७ ऽऽलंघाय
स्वाहा^८ हुताय स्वाहा^९ ॥ (नम एकाजत्रिंशत्) ॥ १६ ॥

गङ्गाख्याहोमः ॥ १-४ अष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सुयोभूर्वातो अ॒भि वा॒तु॒स्त्रा ऊ॒र्ज॑स्वती॒रोष॑धी॒रा रि॑शन्ताम् ।

पी॒व॒स्वती॒र्जीव॑ध॒न्याः पि॒वन्त्व॑व॒साय॑ पृ॒द्वते॑ रु॒द्र मृ॒डं ॥

याः स॒रूपा॒ वि॒रूपा॒ ए॒करू॒पा या॑सा॒मग्नि॑रिष्ट्या॒ नामा॑नि वे॒द ।

या अ॒ङ्गिर॑स॒स्तप॑से॒ह च॒क्रुस्ता॑भ्यः प॒र्जन्य॑ म॒हि श॑र्म॒ यच्छ॑ ॥

या दे॒वेषु॑ त॒नुव॑मैर॒यन्त॑ या॒सां सो॒मो वि॒श्वा रू॒पाणि॑ वे॒द ।

ता अ॒स्मभ्य॑ प॒यसा॑ पि॒न्वमा॑नाः प्र॒जाव॑तीरिन्द्र (१) गो॒ष्ठे रि॑रीहि^३ ॥

प्र॒जाप॑तिर्म॒हमे॒ता ररा॑णो वि॒श्वेदे॒वैः पि॒तृभिः॑ संवि॒द्वानः॑ ।

शि॒वाः स॒तीरु॑प॒ नो गो॒ष्ठमाऽक॑स्तासां व॒यं प्र॒जया॑ स॒ संदे॑र्म ॥

इ॒ह धृ॒तिः स्वा॒हे—ह वि॒धृतिः॑ स्वा॒हे—ह र॒न्तिः स्वा॒हे—ह र॒मतिः॑ स्वा॒र्हा म॒हीम॑ पुं॒ः—सु॒त्रामा॑-
ण॒मं॒ः— ॥ (इन्द्रा, - छात्रि शब्द) ॥ १७ ॥

प्रहोचम् ॥ १-४ अनुष्टुप्, ५-६ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ॥

कि॒ः स्वि॒दासी॑त् पु॒र्वचि॑त्तिः कि॒ः स्वि॒दासी॑द्बृ॒हद्वयः॑ ।

कि॒ः स्वि॒दासी॑त् पि॒शङ्गि॑ला कि॒ः स्वि॒दासी॑त् पि॒लिप्पि॑ला ॥

द्यौ॒रासी॑त् पु॒र्वचि॑त्तिर॒श्व आ॑सीद्बृ॒हद्वयः॑ । रा॒त्रिरा॑सीत् पि॒शङ्गि॑लाऽवि॒रासी॑त् पि॒लिप्पि॑ला ॥

कः स्वि॒दे॒काकी॑ च॒रति॑ क उ॒ स्वि॒ज्जा॑यते पु॒नः ।

कि॒ः स्वि॒द्धि॒मस्य॑ भेष॒जं कि॒ः स्वि॒दाव॑प॒नं म॒हत् ॥

सूर्य॑ ए॒काकी॑ च॒रति॑ (१) च॒न्द्रमा॑ जायते पु॒नः ।

अ॒ग्निहि॑मस्य॑ भेष॒जं भूमि॑राव॒प॒नं म॒हत् ॥

पू॒च्छामि॑ त्वा पर॒मन्तं॑ पृथि॒व्याः पू॒च्छामि॑ त्वा भु॒व॒नस्य॑ नाभि॑म् ।

पू॒च्छामि॑ त्वा वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ रेतः पू॒च्छामि॑ वा॒चः पर॒मं व्यो॑मं ॥

वे॒दि॒माहुः॑ पर॒मन्तं॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञमा॑हुर्भु॒व॒नस्य॑ नाभि॑म् ।

सोम॑माहुर्वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑ रेतो ब्रह्मै॒व वा॒चः पर॒मं व्यो॑मं ॥ (सूर्य॑ ए॒काकी॑ च॒रति॑, षट्पञ्चारि॒ष्य ॥ १८ ॥

मरणोत्तरकालीनोऽधोपचारः ॥ गायत्री; २, ८, १०, १२, १४-१५ अनुष्टुप्, १, ६ द्विपदा गायत्री; ४ एकपदा त्रिष्टुप्;
५ पंक्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ॥

अ॒म्बे अ॒म्बाल्य॑म्बि॒के न मा॑ नयति कश्च॒न । स॒ स॒स्त्य॑श्च॒कः ॥

सु॒म॒गे का॒म्पी॑ल॒वासि॑नि सु॒म॒गे लो॒के सं प्रो॑र्षी॒थाय॑ ।

आऽह॑म॒जानि॑ गर्भ॒धमा॑ त्वम॒जासि॑ गर्भ॒धम् ॥

तौ सह चतुरः पदः सं प्र सारयावहै^३ ॥

वृषा वा५ रेतोधा रेतो दधात्—त सक्थ्योर्गुदं धेह्यजिमुदाजिमन्वज ।

यः स्त्रीणां जीवभोजनो य आसां (१) धिलंधावनः । प्रियः स्त्रीणामपीच्यः^५ ॥

य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सदिगृदि पुरावधीत् ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^६ ॥

ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेषुभारं गिरावित्र । अथास्या मध्यमेधना५ शीते वार्ते पुनर्निर्व ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः ॥

यद्वरिणी यवमत्ति न (२) पुष्टं पशु मन्पते । शूद्रा यदर्थजारा न पोषाय धनायति^७ ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^८ ॥

इयं यका शकुन्तिका ऽऽहलमिति सर्पति ।

आहतं गभे पसो नि जलगुलीति धार्णिकां ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^९ ॥

माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः (३) ।

प्र सुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमत्त५सयत् ॥

दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्चस्य वाजिनः ।

सुरभि नो मुखां करत् प्र ण आयू५षि तारिषत् ॥

आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे^{१०} ॥

यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः^{११} ॥

तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ (४) । आपो जनयथा च नः^{१२} ॥

(आस्ता,—मति न, रोहतो, जिन्वथ, चत्वारि च) ॥ १९ ॥

मरणप्राक्कालीनोऽधोपचारः ॥ ७ बृहती; ८ उपरिष्ठाद्बृहती, अनुष्टुप् वा; ९-११ गायत्री । विधेदेवा ऋषयः ॥

ध्रुव—ध्रुवः सुव—वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसौ रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसौ ऽऽदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसौ ॥

यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम् । एत५ स्तोतरेतेन पथा पुनरश्चमा वर्तयासि नैः॥

राजीश्छाचीश्च यशो ममाश्चम् ।

गुव्यायै गुव्याया एतेदेवा अक्षमसैतदक्षमाद्धि प्रजापते ॥

युञ्जन्ति ब्रह्म-(१)-मरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥

युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा^{१३} ॥

केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः^{११} ॥ (ब्रह्मं, पञ्चविंशतिश्च) ॥ २० ॥

सन्ततिहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्राणाय स्वाहा^१ व्यानाय स्वाहा^२ऽपानाय स्वाहा^३ स्नावभ्यः स्वाहा^४ संतानेभ्यः स्वाहा^५
परिसंतानेभ्यः स्वाहा^६ पर्वेभ्यः स्वाहा^७ संधानेभ्यः स्वाहा^८ शरीरेभ्यः स्वाहा^९ यज्ञाय
स्वाहा^{१०} दक्षिणाभ्यः स्वाहा^{११} सुवर्गाय स्वाहा^{१२} लोकाय स्वाहा^{१३} सर्वस्मै स्वाहा^{१४} ।
(प्राणायष्टाविंशतिः) ॥ २१ ॥

प्रमुक्तिहोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सिताय स्वाहा^१ऽसिताय स्वाहा^२ऽभिहिताय स्वाहा^३ऽनभिहिताय स्वाहा^४ युक्ताय स्वाहा^५
ऽयुक्ताय स्वाहा^६ सुयुक्ताय स्वाहा^७ऽद्युक्ताय स्वाहा^८ विमुक्ताय स्वाहा^९ प्रमुक्ताय स्वाहा^{१०} वञ्चते
स्वाहा^{११} परिवञ्चते स्वाहा^{१२} संवञ्चते स्वाहा^{१३}ऽनुवञ्चते स्वाहा^{१४}ऽद्वञ्चते स्वाहा^{१५} यते स्वाहा^{१६}
धावते स्वाहा^{१७} तिष्ठते स्वाहा^{१८} सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (सिताष्टाविंशतिश्च) ॥ २२ ॥

[बृहस्पति- १४५। -रथ- २७४। -क्षीः २९९। प्रजापति- १७२। -द्वे २१७। आदित्या १३६। वसिष्ठः १७२। संव-
त्सुराय १३४। सुवर्ग ५०। ब्रह्मवादिनो ९९। ज्योतिष्टोमं २०८। मेघः ३६। ऋष्याभ्यो ४०। ऽङ्गयो २९। यो ५२। नमो
२९। मयोभूः ८८। किम- ९६। -म्वे २०४। भूः ७५। प्राणाय २८। सिताय ३८। द्वाविंशतिः ॥ २६२१]

[इति सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

सत्रविशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥१॥]

गवामयनाढ्यं संवत्सरसत्रम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

गावो वा एतत् सत्रमासताशुक्लाः सतीः शृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेन तासां दश मासा निष-
ण्णो आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नरात्स्मेत्यथ यासां नाजायन्त ताः संवत्सरमाप्त्वोदतिष्ठन्न-
रात्स्मेति यासां चाजायन्त यासां च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नरात्स्मेति गोसत्रं वै (१) संवत्सरो य एवं
विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यर्ध्वन्वत्येवं तस्मात् तूपा वाषिष्ठौ मासौ पत्नी चरति सन्नाभिजितश्चैत्यै^१
तस्मात् संवत्सरसदो यत् किं च गृहे क्रियते तदाप्तमवबद्धमभिजितं क्रियते^२ समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते
ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत् उदति संवत्सरो (२) वै समुद्र-
स्तस्यैतत् पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वांसः संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचं गच्छन्ती^३—यं वै पूर्वोऽति-
रात्रौऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनं पूर्वं उदयनमुत्तरो^४ ज्योति-
ष्टोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्तादधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै^५ चतुर्विंशः प्राय-
णीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः (३) संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च

का० ७, प्र० ५, अनु० १-४]

सत्रविशेषाभिधानम्

[३२१]

शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति^१ ते स-
 स्थित्या अरिष्टया उत्तरैरहोभिश्चरन्ति^२ षड्हा भवन्ति षड् वा ऋतवः संवत्सरं ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति
 तिष्ठन्ति^३ गौश्चाऽऽयुश्च मध्यतः स्तोमौ भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनं मध्यतो (४) दधति प्रजननाय
 ज्योतिरभितौ भवति विमोचनमेव तच्छब्दास्येव तद्धिमोकं यन्त्यथो उभयतोज्योतिषैव षड्हेन सुवर्ग
 लोकं यन्ति^४ ब्रह्मादिनो वदन्त्यासते केन यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छब्दासि वै देवयानः
 पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौलिपुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव (५)
 तत् पथा यन्ति^५ समानं सामं भवति देवलोको वै सामं देवलोकादेव न यन्त्ये—न्याधन्या ऋचो
 भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं देवलोकमभ्यारोहन्तो यन्त्ये—भित्तौ ब्रह्मसामं
 भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यौ अभिजिह्वति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै^६ विश्वजिह्वति विश्वस्य
 जित्यै^७ मासिमासि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमास्येव वीर्ये (६) दधति मासां
 प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठोदोषधयः फलं गृह्णन्ति^८ ॥ (गोसुत्रं वा, एति
 संवत्सरो, ऽर्धमासा, मिथुन मध्यतो देवयानेनैव, वीर्ये, त्रयोदश च) ॥ १ ॥

गवामयनस्य दशमासद्वादशमासविकल्पः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

गावो वा एतत् सत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि सिषासन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ
 शृङ्गाण्यजायन्त ता अन्ववृक्षरात्समात् तिष्ठामाव तं काममरुत्सहि येन कामेन न्यषदामेति^१ तासामु त्वा
 अन्ववृक्षार्धा वा यावतीर्वाऽसामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरं संपाद्योत् तिष्ठामेति तासां (१)
 द्वादशौ मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त अद्भ्या वाऽअद्भ्या वा ता इमा यास्तूपरा उभय्यो वाव ता आर्ध्ववन्
 याश्च शृङ्गाण्यसन्वन् याश्चोर्जमवारुन्धत्—धौति दशसु मास्यसिष्ठवृधौति द्वादशसु य एवं वेद^२ पदेन
 खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन यन् तद्वा एतदद्भ्यमयनं तस्मा—(२)—वेतद्वोसनि^३ ॥
 (तिष्ठामेति तासां, तस्माद्, द्वे च) ॥ २ ॥

पृष्ठपञ्चविकल्पः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मध्यम उप यन्त्युत्तम उप यन्ति तदाहुर्यो वै धिरेकस्याहं उपसीदन्ति
 बद्धं वै साऽपराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धौक्षते यां द्वादश कृत्व उपसीदन्तीति संवत्सरं
 खण्डौत्तमे मासि सकृत् पृष्ठान्युपेयुस्तद्यजमाना यज्ञं पशून्व रुन्धते^४ समुद्रं वा (१) एतेनवारमपारं
 व प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यद् बृहद्रथंतरे अन्वजैर्युयथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वजैर्युस्तादृक् तद-
 नुत्सर्गं बृहद्रथंतराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यः संधिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान् कामा-
 न्व रुन्धते^५ ॥ (समुद्रं वै, चतुर्धिरुष) ॥ ३ ॥

उपरे पक्षसि विशेषः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सामाभ्यं ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेव न यन्त्ये—न्याधन्या सामं भवति
 देवलोको वै सामं देवलोकादेवान्यमन्यं मनुष्यलोकं प्रत्यवरोहन्तो यन्ति जगतीमग्र उप यन्ति जगतीं

४१ (तै. सं.)

वै छन्दांसि प्रत्यवरोहन्त्या—अयं ग्रहा बृहत् पृष्ठानि त्रयास्त्रिंशः स्तोमास्तस्माज्जयायांसं कनीयान् प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत आदित्यो (१) गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्ये—न्योऽन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय प्रजात्यां अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उन्नुक्कः शौल्बायनः सत्रस्यद्धिमुवाच यदशरात्रो यदशरात्रो भवति सत्रस्यद्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहः सु विलोम क्रियते तस्यैवै- (२)-वा शान्तिः ॥ (आदित्य, - तस्यैव, द्वे च) ॥ ४ ॥

मासस्येण प्रवृत्तयोर्द्वयोर्गन्धामनयोर्विशेषः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यदि सोमो सः सुतो स्यातां महति रात्रियै प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात् पूर्वं वाचं पूर्वं देवताः पूर्वेष्व- न्दांसि वृद्धे वृषण्वती प्रतिपदै कुर्यात् प्रातः सवनदेवैषामिन्द्रं वृद्धेः ५थो खल्वाहुः सवनमुखे- सवनमुखे कार्येति सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृद्धेः संवेशायोपवेशाय गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहा छन्दांसि वै संवेश उपवेशदछन्दोभिरेवैषां (१) छन्दांसि वृद्धे सजनीयः शस्यं विहव्यः शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयः शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेवां वृद्धे यदि प्रातः सवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्याति- रिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यति रिच्यते तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं दधात्यथो अतिरिक्ते- नैवातिरिक्तमाप्त्वाऽव (२) रुन्धते यदि मध्यंदिने दीर्येत वषट्कारनिधनः सामं कुर्युर्वषट्कारो वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनद्रमयन्ति यदि तृतीयसवन एतदेव ॥ (छन्दोभिरेवैषां, - मवैकाक्षविंशतिश्च) ॥ ५ ॥

गवामयनस्य गुणविकाररूपोऽहरुसर्गः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

षडहैर्मासान्संपाद्याहृत सृजन्ति षडहैर्हि मासान्संपदयन्त्ये—धर्मासैर्मासान्संपाद्याहृत सृजन्त्य- धर्मासैर्हि मासान्संपदयन्त्ये—मावास्या मासान्संपाद्याहृत सृजन्त्यमावास्या हि मासान्सं- पदयन्ति पौर्णमास्या मासान्संपाद्याहृत सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासान्संपदयन्ति यो वै पूर्ण आसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णादुदचति (१) प्राणमस्मिन्स दधाति यत् पौर्णमास्या मासान्संपाद्याहृत सृजन्ति संवत्सरायैव तत् प्राणं दधति तदनु सत्रिणः प्राणन्ति यदहर्नोत्सृजेयुर्यथ! इतिरुपेनद्धो विपतयेव संवत्सरो वि पतेदासिमाच्छेयुर्यत् पौर्णमास्या मासान्संपाद्याहृत सृजन्ति संवत्सरायैव तदुदानं दधति तदनु सत्रिण उ- (२)-दनन्ति नाऽऽतिभाच्छेन्ति पूर्णमासे वै देवानां सुतो यत् पौर्णमास्या मासान्संपाद्याहृत सृजन्ति देवानामेव तद्यज्ञेन यज्ञं प्रत्यवरोहन्ति वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत् षडहसंततः संतमथाहृत सृजन्ति प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञं सं तन्वन्ति यन्ति वा एते सर्वनाद्येऽह- (३)-रत् सृजन्ति सृरीयं खलु वा एतत् सर्वं यत् सांज्ञायं यत् सांज्ञायं भवति तेनैव सर्वनाद्ययन्ति समुपहृत्य मक्षयन्त्येतत् सोमपीथा होतहि यथायतनं वा एतेषां सवनभाजो देवता गच्छन्ति येऽहंरत् सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान् निर्वपन्ति यथायतनादेव सवनभाजो देवता अव रुन्धते ५ष्टाकपालान् प्रातः सवन एकादशकपालान्

माध्यदिने सर्वने द्वादशकपालास्तृतीयसवने छन्दास्त्येवाऽऽपवा (४) ऽव रुन्धते^२ वैश्वदेवं चरुं
तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं तेनैव नृतीयसवनाच्च यन्ति^३ ॥ (उदच, - एय, - येऽह, -
राप्वा, पञ्चदश च) ॥ ६ ॥

उत्सर्गिणामयनमीमांसा ॥ १४ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

उत्सृज्यां३ नोत्सृज्यामिति मीमांसन्ते ब्रह्मवादिनस्तद्धुत्सृज्यमेवेत्य^१—मावास्यायां च पौर्णमास्यां
चोत्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति^२ ते त्वाव नोत्सृज्ये इत्याहुये अवान्तरं यज्ञं भेजाते इति^३ या
प्रथमा व्यष्टका तस्यामुत्सृज्यमित्याहुरेष मासो विशर इति^४ नाऽऽदिष्ट- (१)-मुत्सृजेयु- र्यवादिष्टमुत्सृ-
जेयुर्यादशे पुनः पर्याप्लावे मध्ये षडहस्यं संपद्येत षडहैर्मासान्संपाद्य यत् सप्तममहस्तस्मिन्मुत्सृजेयु-
स्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयुरेन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वैश्वदेवं
द्वादशकपालं—मग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वा-
गिनीं कुर्वन्ति (२) सर्वनमष्टाभिरुप यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव तद्वागधेयाच्च च्यावयन्ती^५—न्द्रस्य
वैश्वरुत्वतो माध्यदिनस्तृतीयसवनं यदिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वागिनीं
कुर्वन्ति सर्वनमेकादशभिरुप यन्ति^६ विश्वेषां वै देवानामृमुमतां तृतीयसवनं यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं
निर्वपन्ति देवता एव तद्वागिनीः कुर्वन्ति सर्वनं द्वादशभि- (३)-रुप यन्ति^७ प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते
यद्वा वै प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायां—भिवर्त इतः षण्मासो ब्रह्मसामं भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव
तत् सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोकः—

इन्द्रं ऋतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।

शिक्षा नो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमही^८

—त्य- (४)-मुत् आयता षण्मासो ब्रह्मसामं भवत्ययं वै लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकं
पश्यन्तोऽभिवर्तन्त आ यन्ति^९ ॥ (नाऽऽदिष्ट, - कुर्वन्ति, द्वादशभि, - रिति, विश्वसिद्ध) ॥ ७ ॥

गवामयनसम्बन्धिमहाव्रते सामविशेषाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवानां वा अन्तं जग्मुषाभिन्द्रियं धीर्यमपाक्रामत् तत् क्रोशेनावांरुन्धत् तत् क्रोशस्य क्रोशत्वं यत्
क्रोशेन चात्वालस्यान्तं स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं धीर्यमव रुन्धते^१ सत्रस्यद्वयौऽऽहवनीयस्यान्तं
स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वद्विमुप यन्ति प्रजापतेर्हृदयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रमाणमेवास्य गच्छन्ति
श्लोकेन पुरस्तात् सर्वसः (१) स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकं भाजो भवन्ति नव-
मिरध्वर्युरुद्रायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति^२ सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वे-
वेन्द्रियं दधत्य^३—प्रतिहृताभिरुद्रायति तस्मात् पुरुषः सर्वाण्यन्यानि शीष्णोऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव न
पञ्चदश रथन्तरं भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशं (२) बृहदुच्चाद्यस्यावरुद्धया अथो प्रैव तेन जायन्त
एकविंशं भद्रं द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै^४ पत्नय उरप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै^५ प्रजापतिः प्रजा

असृजत् सोऽकामयताऽऽसामहः राज्यं परीयामिति तासां राज्येनैव राज्यं पर्येत तद्राजनस्य राजनत्वं यद्राजनं भवति प्रजानामेव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशं भवति प्रजापते- (३)-राप्त्यै^{१२} पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराड् विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते^{१३} पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै^{१४} कैक्याऽस्तुतया समायन्ति दिग्भ्य एवान्नाद्यः सं भरन्ति^{१५} तामिन्द्रातोद्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यं (४) संभृत्य तेज आत्मन् दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण उत्पत्तिष्यञ्छिर उत्तमं कुरुत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यां-सन्दीमुद्राताऽऽरौहति साम्राज्यमेव गच्छन्ति प्लेङ्खः होता नाकस्यैव पृष्ठः रोहन्ति कूर्चावध्वर्युर्ब्रह्मस्यैव विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति (५) तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^{१६} ॥ (सदसः, ससदशं, प्रजापते, - गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यं, प्रत्ये, - कादश च) ॥ ८ ॥

शततन्तुवीणादिविधिः ॥ विद्देवा ऋषयः ।

अथैष वै संहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताभ्य इलान्देनेरां लूतामवालन्ध यदुक्त्यै भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दं भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां लूतामव रुन्धते तस्माद्याः सप्तः सत्रः ससृष्टं क्षोधुकास्ताः समां प्रजा इषः ह्यासामूर्जमाददते याः समां व्यृद्धमक्षोधुकास्ताः समां प्रजा (१) न ह्यासामिषमूर्जमाददत उत्क्रोदं कुर्वते यथा बन्धान्मुमुक्षाना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव तद्यजमाना देवबन्धान्मुमुक्षाना उत्क्रोदं कुर्वत इषमूर्जमात्मन् दधानो वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यां-जि धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै^{१७} दुन्दुभीन्समा-भ्रन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव (२) वाचमव रुन्धते^{१८} भूमिदुन्दुभिमा भ्रन्ति यैवेमां वाक् प्रविष्टा तामेवाव रुन्धते ऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो वदन्ति सर्वासां वाचामवरुद्ध्या आर्द्रे चर्मन् व्यायच्छेते इन्द्रियस्यावरुद्ध्या आऽन्यः क्रोशति प्रान्यः शः सति य आक्रोशति पुनात्येवैनान्स यः प्रशः सति पूतेष्वेवान्नाद्यं दधात्यु-र्विकृतं च (३) वा एते देवकृतं च पूर्वैर्मसैरव रुन्धते यद्भूतेच्छदाः सामानि भवन्त्युभयस्यावरुद्ध्यै^{१९} यन्ति एष एते मिथुनाद्ये सैवत्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सं भव-तस्तेनैव मिथुनाद्य यन्ति^{२०} ॥ (व्यृद्धमक्षोधुकास्ताः समां प्रजाः, परमामेव, च, त्रिंशच्च ॥ ९ ॥

दासीनृत्यम् ॥ विद्देवा ऋषयः ।

चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामव भिन्दन्ति माऽप रात्सीर्माऽति व्यात्सीरित्याह संप्रत्यैवैषां पाप्मानमव भिन्दन्त्यु-दकुम्भानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निष्पत्तीरिदं मधुं गार्यन्त्यो मधु वै देवानां परममन्नाद्यं परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि भ्रन्ति महीयामेवैषु दधति^{२१} ॥ (चर्मैकाग्रपञ्चाशत्) ॥ १० ॥

अश्वमेधाङ्गा अश्वहोममन्त्राः ॥ विद्देवा ऋषयः ।

पृथिव्यै स्वाहा^{२२} अन्तरिक्षाय स्वाहा^{२३} दिवे स्वाहा^{२४} संप्लोष्यते स्वाहा^{२५} संप्लवमानाय

क्र० ७, प्र० ५, अनु० ११-१४]

सप्तविंशोपाभिधानम्

[३१५]

स्वाहा^१ पंक्तुताय स्वाहा^२ मेघायिष्यते स्वाहा^३ मेघायते स्वाहा^४ मेघिताय स्वाहा^५ मेघाय
 स्वाहा^६ नीहाराय स्वाहा^७ निहाकायै स्वाहा^८ प्रासृचाय स्वाहा^९ प्रचलाकायै स्वाहा^{१०}
 विद्योतिष्यते स्वाहा^{११} विद्योतमानाय स्वाहा^{१२} संविद्योतमानाय स्वाहा^{१३} स्तनयिष्यते स्वाहा^{१४}
 स्तनयते स्वाहा^{१५} स्तनयते स्वाहा^{१६} वर्षिष्यते स्वाहा^{१७} वर्षते स्वाहा^{१८} ऽभिवर्षते स्वाहा^{१९}
 परिवर्षते स्वाहा^{२०} संवर्षते (१) स्वाहा^{२१} ऽनुवर्षते स्वाहा^{२२} शीकायिष्यते स्वाहा^{२३} शीकायते
 स्वाहा^{२४} शीकिताय स्वाहा^{२५} प्रोषिष्यते स्वाहा^{२६} प्रुष्णते स्वाहा^{२७} परिप्रुष्णते स्वाहा^{२८} द्व-
 हीष्यते स्वाहा^{२९} दृहते स्वाहा^{३०} दृहीताय स्वाहा^{३१} विप्लोष्यते स्वाहा^{३२} विप्लवमानाय स्वाहा^{३३}
 विप्लुताय स्वाहा^{३४} ऽऽतपस्यते स्वाहा^{३५} ऽऽतपते स्वाहा^{३६} ग्रमातपते स्वाहा^{३७} गर्भ्यः स्वाहा^{३८} य-
 जुर्भ्यः स्वाहा^{३९} सामर्भ्यः स्वाहा^{४०} ऽङ्गिरोभ्यः स्वाहा^{४१} वेदेभ्यः स्वाहा^{४२} गाथाभ्यः स्वाहा^{४३} ना
 राक्षसीभ्यः स्वाहा^{४४} रैमीभ्यः स्वाहा^{४५} (२) सर्वस्मै स्वाहा^{४६} ॥ (संवर्षते, रैमीभ्यः स्वाहा, द्वे च) ॥ ११ ॥

वारीरद्वोमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

दुत्वते स्वाहा^१ ऽदुन्तकाय स्वाहा^२ प्राणिने स्वाहा^३ ऽप्राणाय स्वाहा^४ मुखवते स्वाहा^५
 ऽमुखाय स्वाहा^६ नासिकवते स्वाहा^७ ऽनासिकाय स्वाहा^८ ऽक्षवते स्वाहा^९ ऽनक्षिकाय स्वाहा^{१०}
 कर्णिने स्वाहा^{११} ऽकर्णकाय स्वाहा^{१२} शीर्षवते स्वाहा^{१३} ऽशीर्षकाय स्वाहा^{१४} पृष्ठते स्वाहा^{१५}
 ऽपादकाय स्वाहा^{१६} प्राणते स्वाहा^{१७} ऽप्राणते स्वाहा^{१८} वदते स्वाहा^{१९} ऽवदते स्वाहा^{२०} पश्यते
 स्वाहा^{२१} ऽपश्यते स्वाहा^{२२} शृण्वते स्वाहा^{२३} ऽशृण्वते स्वाहा^{२४} मनस्विने स्वाहा^{२५} (१) ऽमनसे
 स्वाहा^{२६} रेतस्विने स्वाहा^{२७} ऽरेतस्काय स्वाहा^{२८} प्रजाभ्यः स्वाहा^{२९} प्रजननाय स्वाहा^{३०}
 लोमवते स्वाहा^{३१} ऽलोमकाय स्वाहा^{३२} त्वचे स्वाहा^{३३} ऽत्वक्काय स्वाहा^{३४} चर्मवते स्वाहा^{३५} ऽच-
 र्मकाय स्वाहा^{३६} लोहितवते स्वाहा^{३७} ऽलोहिताय स्वाहा^{३८} मांसवते स्वाहा^{३९} ऽमांसकाय स्वाहा^{४०}
 स्नावभ्यः स्वाहा^{४१} ऽस्नावकाय स्वाहा^{४२} ऽस्थवते स्वाहा^{४३} ऽनास्थिकाय स्वाहा^{४४} मज्जवते
 स्वाहा^{४५} ऽऽज्जकाय स्वाहा^{४६} ऽङ्गिने स्वाहा^{४७} ऽनुङ्गाय स्वाहा^{४८} ऽऽत्मने स्वाहा^{४९} ऽनात्मने स्वाहा^{५०}
 (२) सर्वस्मै स्वाहा^{५१} ॥ (मनुस्विने स्वाहा, ऽनात्मने स्वाहा, द्वे च) ॥ १२ ॥

परिविमन्त्राः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विष्णुस्त्वा युनक्तुस्य यज्ञस्यद्धै मह्यं संनत्या अमुष्मै
 कामायाऽऽयुषे त्वा प्राणाय त्वा ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्ट्यै त्वा रय्यै त्वा राधसे त्वा घोषाय
 त्वा पोषाय त्वा ऽऽराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा ॥ (कोऽष्टानिश्चत्) ॥ १३ ॥

सर्वपृष्ठेष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये गायत्राय विवृते राधैतराय वासुन्तायाद्याकपाले इन्द्राय त्रैभुमाय पञ्चदशाय बार्हताय प्रैष्मण्यै-

[३२६]

सैश्वरीय-संहितायाम्

[कां० ७, प्र० ५, अनु० १४-१८]

कादशकपालो^१ विध्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो^२ मित्रा-
वरुणाभ्यामानुष्टुमाभ्यामेकविंशत्भ्यां वैराजाभ्यां^३ शारदाभ्यां पयस्यां^४ बृहस्पतये पाङ्क्त्याय त्रिणवाय
शाक्वराय हैमन्तिकाय चरुः सवित्र आतिच्छन्दसाय त्रयस्त्रिंशाय रैवतार्य शौशिराय द्वादशकपालो^५
ऽदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुः—रश्मये वैश्वानराय द्वादशकपालो^६ ऽनुमत्यै चरुः काय एककपालः ॥
(अग्रये गायत्रायादित्या अनुमत्यै चरुः सप्तचत्वारिंशत्) ॥ १४ ॥

सर्वपृष्ठेष्टिप्रयोगः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

यो वा अग्नावग्निः प्रह्रियते यश्च सोमो राजा तयोरेष आतिथ्यं यदग्नीषोमीयोऽथैष रुद्रो यश्चीयते यत्
संचितेऽग्नावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थार्य प्रजां पशून् यजमानस्याभि मन्येत
यत् संचितेऽग्नावेतानि हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं शमयति नास्य रुद्रोऽशान्त (१) उपोत्थार्य
प्रजां पशून्भि मन्यते^१ दश हवींषि भवन्ति नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने
दद्यात्यथो दशाक्षरा विराडध्वं विराड् विराज्येवावाद्ये प्रति तिष्ठत्यु—तुभिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चै-
तव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपत्युतुभिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते^२ दिशः सुषुवाणेना- (२)-
मिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति दिशामभिजित्यां एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन् तस्मा-
दिन्द्रस्रव एतया मनुं मनुष्यास्तस्मान्मनुस्रवो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुमनुष्याणामेवं भवति य एवं
विद्वानेतयेष्ट्या यजेते^३ दिग्वतीः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशामभिजित्यै^४ ॥ (अथ रुद्रोऽशान्तः,
सुषुवाणेनै, - कंचत्वारिंशच्च) ॥ १५ ॥

[१६-१७] महिमग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ।

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।

य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि रूपमादित्यस्ते
तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा^१ ॥ (यः प्राणतो औरादित्योऽष्टात्रिंशत्) ॥ १६ ॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्राशिषं यस्य देवाः ।

यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी महिमोषधयो वनस्पतयो रूप-
मग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा^२ ॥ (य आत्मदा पृथिव्यग्नि, - रेकाक्षचत्वारिंशत्) ॥ १७ ॥

ब्रह्मवर्चसहोमः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतां—माऽस्मिन् राष्ट्रे राजन्य इष्यन्तः शूरो महारथो जायतां
दोग्धी धेनुर्वोढाऽनृद्धा—नाशुः सप्तिः^३ पुरन्ध्रियोषा^४ जिष्णू रथिष्ठाः सुभेयो युवा ऽस्य
यजमानस्य वीरो जायतां^५ निकामेर्निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फूलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तां^६

योगक्षेमो नैः कल्पताम् ॥ (आ ब्रह्मक्षेकचत्वारिंशत्) ॥ १८ ॥

अथानुमन्त्रणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आऽक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वा' ऽऽऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा' द्यां वाज्याऽऽक्रान् सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वा' ऽग्निस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारयं वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं (१) पारयं ऽऽदित्यस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं पारयं प्राणधृगसि प्राणं मे दृष्ट्वं व्यानधृगसि व्यानं मे दृष्ट्वं—पानधृगस्यपानं मे दृष्ट्वं चक्षुरसि चक्षुर्मयि धेहि' श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि धेहि'—युरस्यायुर्मयि धेहि' ॥ (वायुस्ते वाजिन् न्युङ्ङनु त्वा ऽऽ रभे स्वस्ति मा सं, त्रिचत्वारिंशत्) ॥ १९ ॥

अथहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

जज्ञि बीजं वर्ष्टा पर्जन्यैः पक्ता सस्यैः सुपिप्पला ओषधयः स्वधिचरणेयः सूप-सदनोऽग्निः स्वध्वक्षमन्तरिक्षैः सुपावः पर्वमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन् यथापूर्वमहोरात्रे' पञ्चदशिनोऽर्धमासा' खिंशिनो मासाः' कलसा ऋतवः' शान्तः सैव-त्सरः' ॥ (जज्ञेकत्रिंशत्) ॥ २० ॥

अथस्य रोगादिनिमित्ते प्रायश्चित्तिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयौऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रौऽष्टाकपालः पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुऽग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेदग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्ये पर्यो वायव्ये आज्यभागः' ॥ (आग्नेयश्चतुर्विंशतिः) ॥ २१ ॥

मृगारेष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालं इन्द्रायाहोमुच एकदशकपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां पयस्या' वायोसावित्र आगोमुग्भ्यां चरु—रश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धानो मरुद्ग्नये एनोमुग्भ्यः सप्तकपालो' विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो द्वादशकपालो' ऽर्जुमत्यै चरु—रश्मये वैश्वानराय द्वादशकपालो' द्यावा-पृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां द्विकपालः' ॥ (अग्नयेऽहोमुचे त्रिंशत्) ॥ २२ ॥

सप्तविंशोपाधिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये समनमत् पृथिव्यै समनमद्यथाऽग्निः पृथिव्या समनमदेवं मही भद्राः संनतयः सं नमन्ते वायवे समनमदन्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण सूर्याय समनम—दिवे समनमद्यथा सूर्यो दिवा चन्द्रमसे समनम—अक्षत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नक्षत्रैर्वरुणाय समनम—दक्ष्यः समनमद्यथा (१) वरुणोऽङ्गिः साम्ने समनम—हवे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे समनमत् सत्राय समनमद्यथा ब्रह्म क्षत्रेण राज्ञे समनम—द्विषे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनम—दशैभ्यः समनमद्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनम—ऋतेभ्यः समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः समनमदेवं मही

(२) भद्राः संनतयः सं नमन्तुं ॥ (अग्नयः समनमयथा, मही, चत्वारि च) ॥ २३ ॥

यजमानेन वाचनीयः ॥ १ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ये ते पन्थानः सवितः पुन्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे ।

तेभिर्नो अथ पृथिभिः सुगेमी रक्षा च नो अधि च देव ब्रूहि* ॥

नमोऽग्नये पृथिविष्विते लोकस्पृते लोकमस्यै यजमानाय देहि^१ नमो वायवेऽन्तरिक्षाक्षिते लोक-
स्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि^२ नमः सूर्याय दिविष्विते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि^३ ॥
(ये ते चतुश्चत्वारिंशत्) ॥ २४ ॥

विराड्रूपेणाश्वोपासनप्रतिपादनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेदं शीर्षण्वान् मेध्यो भवत्यु—वा वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः सूर्य-
श्चक्षुर्वीर्यः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रं दिशः पादा अवान्तरदिशाः पर्श्वोऽहोरात्रे निमेषोऽर्धमासाः पर्वणि मासाः
संधानान्युतवोऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नक्षत्राणि रूपं तारका अस्थानि नमो आसान्योष-
धयो लोमानि वनस्पतयो वाला अग्निर्मुखं वैश्वानरो व्यासं (१) समुद्र उदरमन्तरिक्षं पायुर्धावापृथिवी
आण्डौ प्रावा शेषः सोमो रेतो यज्जैजभ्यते तद्वि द्योतते यद्विधूनुते तत् स्तनयति यन्मेहति तद्वर्षति
वागेवास्य वा—गहर्वा अश्वस्य जायमानस्य महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेन महिमा पश्चादनु जायत
पुनौ वै महिमानावश्वमभितः सं बभूवतुर्हयो देवानवह- (२)-दवाऽसुरान् बाजी गन्धर्वानश्वा मनुष्यान्स-
मुद्रो वा अश्वस्य योनिः समुद्रो^३ [वन्धुः]* ॥ (व्यासं,— मवहद्, द्वादश च) ॥ २५ ॥

[गावो ३१३। गावः १०२। प्रथमे ८४। संमान्यो १०२। यदि ११९। षडहे— २१५। —ससृज्या ३ २२० देवानो—
२६१। —मुक्थेण १८०। चर्म ४९। पृथिव्यै १०२। दुत्वते १०२। को ३८। अग्नये ४७। यो १४१। यो ३८। य ३९। वा ४१
आ ९३। जज्ञ्या— ३१। —गन्धर्वो २४। अग्नये ३०। अग्नये १०४। ये ४४। यः ११२। पञ्चविंशतिः ॥ २६३१]

[॥ इति सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

[प्रजननं २६२५। साध्याः २३३०। प्रज्वं २१२३। वृहस्पति— २६२१। —गविः २६३१। पञ्च ॥ १२३१०]

॥ इति सप्तमं काण्डं सप्तपूर्णम् ॥ ७ ॥

[हुवे १६५८२। वायुव्यं १९२७३। प्रजापति— १०६२२। —युञ्जामः १४१०५। सावित्रानि १९४०४। प्राचीनं १९९९२। प्रजननं १२३३०। सप्त ॥ १०९३०८]

॥ इति तैत्तिरीयसंहिता समाप्ता ॥

* ' समुद्रो वन्धुः ' यथप्यत्र संहितायां पदपाठे च ' वन्धु ' रिति पदं वैदिकं न पठन्ति, तथाऽपि भाष्यकारसंमत-
त्वात् ' व्यासमवहद् द्वादश च ' इति वैदिकसंप्रदायातुरोधिप्रतीकवाक्योक्तद्व्यदसंख्यापूरणार्थमाशङ्क्यत्वात्तान्
स्थापितम् ।

तैत्तिरीय-संहिताया अनुवाकसूची

काण्ड-प्रपाठकानुवाकसमेता ।

अ०शुना ते अ०शुः १,२,६
 अ०शुर०शुस्ते देवः १,२,११
 अ०शुश्च मे रश्मिश्च मे ४,७,७
 अगन्म सुवः सुवरगन्म १,६,६;७,६
 अग्न आ याहि वीतये ५,५,६
 अग्न आयू०षि पवसे १,४,१९
 अग्न उदधे यात इषुः ५,५,९
 अग्नयेऽ०होमुचेऽशकपालः ७,५,२२
 अग्नये कामाय २,२,३
 अग्नये गायत्राय त्रिवृते ७,५,१४
 अग्नये गृहपतये १,८,१०
 अग्नयेऽनीकवते १,८,४;५,५,२४
 अग्नयेऽज्ञवते २,२,४
 अग्नये पथिकृते २,२,२
 अग्नये समनमत् पृथिव्यै ७,५,२३
 अग्नये स्वाहा वायवे ७,१,२०
 अग्नये स्वाहा सोमाय ७,१,१४;१६
 अग्नाविष्णू महि तद्वा १,८,२२
 अग्नाविष्णू सजोषसे ४,७,१
 अग्निः पशुरासीत् ५,७,२६
 अग्निं युनजिम शवसा ४,७,१३
 अग्निं वा एतस्य २,३,११
 अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ७,३,१४
 अग्निना देवेन वृतना ३,५,३
 अग्निना रथिमभवत् ३,१,११
 अग्निना विश्वाधाद् ४,४,८
 अग्निना वै होत्रा ६,३,७
 अग्निरेकाक्षरेण १,७,११
 अग्निर्देव्योऽपाकामत् ५,४,९
 अग्निर्भूतानामधिपतिः ३,४,५
 अग्निर्मा दुरिष्टात् १,६,३
 अग्निर्मूर्धा दिवः ४,४,४
 अग्निर्वृत्राणि जह्वनत् ४,३,१३
 अग्निश्च म इन्द्रश्च मे ४,७,६
 अग्निश्च मे घर्मश्च मे ४,७,९

अग्निहोत्रं जुहोति १,५,२
 अग्नीध आ दधाति २,६,९
 अग्ने गोभिर्न आ गहि २,४,५
 अग्ने जातान् प्र गुदा नः ४,३,१२;
 ५,३,५
 अग्ने तव श्रवो वयः ५,२,६
 अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१
 अग्नेः पक्षतिः सरस्वत्यै ५,७,२१
 अग्ने मह्य० असीत्याह २,५,२
 अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११
 अग्नेरातिथ्यमसि १,२,१०
 अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया ४,३,२
 अग्नेर्भागोऽसीति ५,३,४
 अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य ४,७,१५
 अग्नेर्वै दीक्षया ५,६,७
 अग्नेस्त्रयो ज्यायाः २,६,६
 अङ्गिरसो वै सत्रमासत् ७,१,४
 अङ्ग्येताय स्वाहाञ्जिसकथाय ७,३,१७
 अत्यन्यानगां नान्यान् १,३,५
 अत्रिरददादौर्वाय ७,१,८
 अदब्धेभिः सवितः १,४,२४
 अदितिः पुत्रकामा ६,५,६
 अदित्यै त्रयो रोहितैताः ५,६,१८
 अद्भ्यः स्वाहा वहन्तीभ्यः ७,४,१४
 अनुमत्यै पुरोडाशम् १,८,१
 अन्तर्याम पात्रेण ६,५,७
 अक्षपतेऽक्षस्य नः ५,२,२
 अन्वह मासा अन्विद्वनानि १,७,१३
 अपां ग्रहान् गृह्णाति ५,६,२
 अपां त्वेमन्स्तादयामि ४,३,१
 अपां नप्ते जषो नाकः ५,५,१३
 अपेत वीत वि च ४,२,४
 अभ्यस्थाद्विष्वाः पृतना ४,२,८
 अभ्वे अम्वाह्यस्त्रिके ७,४,१५
 अयं वा मित्रावरुणा १,४,५

अयं वेनश्चोदयत् १,४,८
 अयज्ञो वा एष योऽसामा १,५,७;
 २,५,८
 अयं पुरो भुवस्तस्य ४,३,२
 अयं पुरो हरिकेशः ४,४,३
 अय्येण वै सहस्रशः ७,५,९
 अय्येतः स्थापां १,८,११
 अय्येणो चरं निर्वपेत् २,३,४
 अर्वाक् यज्ञः सङ्क्रामतु ७,३,११
 अलज आन्तरिक्षः ५,५,२०
 अवधूतः रक्षोऽवधूता १,१,६
 अवधूत यजू०षि ६,६,३
 अहमन्मूर्जं पर्वते ४,६,१
 अहमन्मूर्जमिति ५,४,४
 अहमा च मे मृत्तिका च मे ४,७,५
 अश्वत्थपरो गोमृगः ५,५,२३
 असावादित्यो न व्यरोचत २,१,४,८;
 २,१,१०
 असावादित्योऽस्मिन् लोकः ७,३,१०
 असावि सोम इन्द्र १,४,३९
 अहर्मा०सेन रात्रिम् ५,७,२०
 आकृतिमग्निं प्रयुज ४,१,९
 आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये १,२,२
 आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं ७,५,१९
 आगनावैष्णवम् २,२,९
 आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५,५,२२
 आग्नेयमष्टाकपालं १,८,२,१७,१९-२०
 आग्नेयोऽष्टाकपालः ७,५,२१
 आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं १,४,३७
 आ दद इन्द्रस्य १,१,९
 आ दद ऋतस्य त्वा १,३,८
 आ ददे प्राचासि १,४,१
 आदित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०
 आदित्यं चरं निर्वपेत् २,२,६
 आदित्या अकामयन्त ७,३,४;४,६

आदित्येभ्यो भुवः २,३,१
 आनन्दं नन्दधुना कामं ५,७,१९
 आप उन्दन्तु जीवसे १,२,१
 आपो वरुणस्य ५,५,४
 आपो वा इदमग्ने सलिलम् ७,१,५
 आप्यायस्व मदिन्तम् १,४,३२
 आप्यायतां ध्रुवा १,६,५
 आप्रह्मन् ब्राह्मणः ७,५,१८
 आप्रमे गृह्णा भवन्तु ७,३,१३
 आयनाय स्वाहा ७,१,१३
 आयुर्दा अग्ने हविषः ३,३,८
 आयुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,२
 आयुष्ट आयुर्दा अग्ने २,५,१२
 आ वायो भूष शुचिपाः १,४,४; ३,४,२
 आशुः शिशानो वृषभः ४,६,४
 आशुस्त्रिवृद्भान्तः ४,३,८
 आश्विनं धूम्रकलामम् २,१,१०
 इदं वामास्ये हविः ३,३,११
 इधमश्व मे बर्हिश्व मे ४,७,८
 इन्द्रं वृत्रं जह्निवात्सं २,५,३
 इन्द्रं वो विश्वतस्परि १,६,१२; २,१,११
 इन्द्रः पत्नियामनु ६,६,६
 इन्द्र मरुत्व इह पाहि १,४,१८
 इन्द्रमिदरी वहतः १,४,३८
 इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै ५,७,१६
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्चमः १,८,१५;
 ५,७,३
 इन्द्राग्निभ्यां स्वा ४,४,५
 इन्द्राग्नी अव्ययमानास् ४,३,६; ५,३,२
 इन्द्राग्नी आगतं सुतं १,४,१५
 इन्द्राग्नी रोचना दिवः ४,२,११
 इन्द्राय राज्ञे त्रयः ५,६,१७
 इन्द्राय राज्ञे सुकरः ५,५,११
 इन्द्रायान्वृजवे २,२,८
 इन्द्रो मरुद्भिः सावित्रेण ६,५,५
 इन्द्रो वलस्य विलमपोर्णोत् २,१,५
 इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य ६,५,९
 इन्द्रो वृत्राय वज्रम् ६,५,१
 इन्द्रो वै सहस्र देवताभिः ७,३,६
 इन्द्रो वै शिथल इवा प्रतिष्ठित ७,३,७

इमामगृष्णन् रशनाम् ४,१,२
 इमे वै सहास्तां ते ३,४,३
 इयं ते शुक्र तनूः १,२,४
 इयमेव सा या प्रथमा ४,३,११
 इषे स्वेति बर्हिषादत्त ६,३,६
 इषे स्वोपवीरसि १,३,७
 इषे त्वोर्जे त्वा १,१,१,१
 इष्टर्गो वा अध्वर्युः ३,१,७
 ईक्षाराय स्वाहेङ्कृताय ७,१,१९
 ईयुष्टे ये पूर्वतराम् १,४,३३
 उत्क्रामोदक्रमीत् ५,१,३
 उत्तिष्ठोजता सह १,४,३०
 उत्सन्नयज्ञो वा एषः ५,३,१
 उत्सृज्यां नोत्सृज्यां ७,५,७
 उदायुषा स्वायुषोत् १,२,८
 उदु त्वं जातवेदसं १,४,४३
 उदेनमुत्तरां नयारने ४,६,३
 उदेनमुत्तरान्नयेति ५,४,६
 उन्नत ऋषभो वामनः ५,६,१४
 उपप्रयन्तो अध्वरं १,५,५
 उपयामगृहीतोऽसि १,४,३,१२; ७,
 १२,३,२,१०; ५,८
 उभा वामिन्द्राग्नी १,१,१४
 उरु हि राजा वरुणः १,४,४५
 उशन्वस्त्वा हवामहे २,६,१२
 ऊर्कं च मे स्मृता च मे ४,७,४
 ऊर्वा अस्य समिधः ४,१,८
 ऋक्सामे वै देवेभ्यः ६,१,३
 ऋक्षा वा इयमलोमकासीत् ७,४,३
 ऋतवो वै प्रजाकासाः ७,२,६
 ऋतव्या उप दधाति ५,४,२
 ऋताषादृत धामाग्निः ३,४,७
 ऋषयो वा इन्द्रं ३,५,२
 एकयाऽस्तुवत प्रजा ४,३,१०
 एकविंशत्या माषैः ५,१,८
 एकस्यै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा ७,२,१२
 एकस्यै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा ७,२,११
 एका च मे तिस्रश्च मे ४,७,११
 एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२

एतं युवानं परि वः ३,३,९
 एतद्वा अपां नामधेयं ३,३,४
 एष ते गायत्रो मागः ३,१,२
 एष वा आपो द्वादशाहः ७,३,३
 एष वै देवरथः २,५,६
 एषां वा एतल्लोकानां ५,२,९
 ऐन्द्रं चरं निर्वपेत् २,२,७
 ऐन्द्रमेकादशकपालं १,८,३; २,२,११
 ऐन्द्रवायवाग्रान् गृह्णीयात् ७,२,७
 ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं १,८,७
 ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १,८,३
 ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिसु ५,७,१८
 ओमासश्वर्षणीधृतः १,४,१६
 ओषधीभ्यः स्वाहा ७,३,१९
 कदा चन स्तरीरसि १,४,२२
 कद्रूश्च वै सुपर्णी च ६,१,६
 कर्णास्त्रयो यामाः ५,६,१५
 कर्मणे वां देवेभ्यः १,१,४
 कस्त्वा छयति कस्त्वा ५,२,१२
 कस्त्वा युनक्ति सत्त्वा युनक्तु ७,५,११
 किं स्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८
 कुसुखिन्द औदालकिः ७,२,२
 कृप्याभ्यः स्वाहा कृत्याभ्यः ७,४,१३
 कूर्मान्छफैरच्छलाभिः ५,७,१३
 कृणुष्व पाजः प्रसितिं १,२,१४
 कृतिका नक्षत्रमग्निः ४,४,१०
 कृष्णाय स्वाहा श्वेताय ७,३,१८
 कृष्णोऽस्याखरेष्ठः १,१,११
 क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी ५,७,२४
 क्रूरमिव वा अस्या ५,१,५
 क्षत्रस्योद्वमसि १,७,९
 गर्भाश्च मे वत्साश्च मे ४,७,१०
 गायत्री त्रिष्टुप् जगती ५,२,११
 गायत्रेण पुरस्तात् ५,५,८
 गायत्रो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८
 गावो वा एतत् सत्रमासत् ७,५,१-२
 ग्रहान् वा अनुप्रजाः ६,५,१०
 घ्नन्ति वा एतत् सोमं ६,६,७
 चक्षुषी वा एते यज्ञस्य २,६,२

अनुवाकसूची

[५११]

चतुर्थ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा ७, २, १५
 चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७, ५, १०
 चात्वालाद्धिष्ण्यान् ६, ३, १
 चित्तं सन्तानेन १, ४, ३६
 चित्तञ्च चित्तिश्च ३, ४, ४
 चित्ति जुहोमि मनसा १, ७, ४
 चित्रया यजेत पशुकाम २, ४, ६
 छन्दश्चित्तं चिन्वीत ५, ४, ११
 छन्दाः स्युः पद्याति ५, ३, ८
 जज्ञि बीजं वर्ष्टा पर्जन्यः ७, ५, २०
 जमदग्निः पुष्टिकामः ७, १, २
 जीमूतस्येव भवति ४, ६, ६
 जुष्टो वाचो भूयासं ३, १, १०
 ज्यैष्ठ्यञ्च म आधिपत्यञ्च ४, ७, १
 ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७, ४, ११
 ज्योतिष्मर्ता त्वा १, ४, ३४
 तद्विरण्यमभवत्तस्मात् ६, १, ७
 तं प्रतनथा पूर्वथा १, ४, ९
 तरणिर्विश्वदर्शतः १, ४, ३१
 तेभ्य उत्तरवेदिः ६, २, ७
 तेषामसुराणां तिलः ६, २, ३
 त्रिंशत्त्रयश्च गणितः १, ४, ११
 त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः ७, २, १४
 श्रीः स्तृचाननु ब्रूयात् २, ५, १०
 श्रीणि वाव सवनानि ३, २, २
 त्र्यविर्वय त्रिष्टुप छन्दः ४, ३, ५
 त्वं सोम तनूकृद्भयः १, ३, ४
 त्वमग्ने बृहदयः ३, ४, ११
 त्वमग्ने रुद्रो असुरः १, ३, १४
 त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः २, ४, १२; ५, २
 त्वमग्ने वृषभं चोक्तितानं ५, ७, २
 त्वं क्रतुमपि वृक्षन्ति ३, ५, १०
 दत्त्वते स्वाहा दन्तकाय ७, ५, १२
 दक्षयः स्वाहा हनुभ्याः ७, ३, १६
 दशभ्यः स्वाहा विश्वस्यै ७, २, १७
 दिवस्परि प्रथमं जज्ञे ४, २, २
 देव सवितः प्रसुव यज्ञं १, ७, ७
 देव सविचरेत्तत् ३, २, ७
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १, ३, १;

२, ६, ४; ४, १, ३; ५, १, ४; ६, २, १
 १०; ४, ४; ५, १, ११
 देवस्याहं सवितुः १, ७, ८
 देवानां वा जन्तं जग्मुषाम् ७, ५, ८
 देवा मनुष्याः पितरः २, ४, १
 देवा वसण्या अग्ने २, ४, ८
 देवा वसण्या देवाः २, ४, १०
 देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६, ६, ८
 देवा वै देवयजनम् ६, १, ५
 देवा वै नर्चि नः २, ५, ७
 देवा वै प्रबाहुग्रहान् ६, ६, १०
 देवा वै मृत्योरविभयुः २, ३, २
 देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ६, ४, २
 देवा वै यज्ञस्य २, ६, १०
 देवा वै यज्ञेऽङ्कुर्वन्त ३, ४, ६; ५, ३, ३;
 ६, ४, ६; ११; ६, ९
 देवा वै यद्यज्ञेन ३, ३, ६; ५, ३, ३
 देवा वै राजन्याज्जायमानात् २, ४, १३
 देवा वै सन्नमामत २, ३, ३
 देवासुरा एषु लोकेषु २, १, ३
 देवासुराः संयत्ता आसन् १, ५, १; २,
 ३, ७, ४, २-३; ५, ३, ११; ४, १;
 ६, २, २

देविका निर्वपेत् ३, ४, ९
 देवीं धियं मनामहे १, २, ३
 देवीरापः सं मधुमतीः १, ८, १२
 देवो वः सवितोऽपुनातु १, १, ५
 द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी ५, ७, २५
 द्रापे अन्धसस्पते ४, ५, १०
 द्वाभ्याः स्वाहा चतुर्थ्यः ७, २, १३
 द्वे वाव देवसत्रे द्वादशाहः ७, ४, ५
 धाता रातिः सवितेदं १, ४, ४४
 धात्रे पुरोडाशं १, ८, ८
 धाष्टेरसि प्रह्व यच्छ १, १, ७
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ४, ३, ४
 ध्रुवां वै रिच्यमानां १, ७, ५
 ध्रुवाऽसि धरुणाऽस्तृता ४, २, ९
 ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः १, ६, २, १०; २, ३, २
 नम आग्याधिनीभ्यः ४, ५, ४

नम हरिण्याय च ४, ५, ९
 नमः सहमानाय ४, ५, ३
 नमः सोमाय च ४, ५, ८
 नमस्ते रुद्र मन्यवे ४, ५, १
 नमो ज्येष्ठाय च ४, ५, ६
 नमो दुन्दुभ्याय च ४, ५, ७
 नमो भवाय च ४, ५, ५
 नमो राज्ञे नमो धरुणाय ७, ४, १६
 नमो हिरण्यवाहवे ४, १, २
 न वा एषोऽन्यसो वैश्वानरः ७, २, १०
 नवोनवो भवति जायमानः २, ४, १३
 न ह स्म वै पुरः ५, १, १०
 नाकसन्निवै देवाः ५, ३, ७
 नासोमयाजी सं नयेत् २, ५, ५
 निग्राभ्याः स्थ देवश्रुतः ३, १, ८
 निवीतं मनुष्याणां २, ५, ११
 नृषदे वडिति ५, ४, ५
 पञ्चभ्यः स्वाहा दशभ्यः ७, ५, १६
 पञ्चाशते स्वाहा शताय ७, २, १९
 पन्थामनुवृग्भ्याः सन्तीतः ५, ७, २३
 परा वा एष यज्ञं १, ५, २
 परिभूरग्निं परिभूः ३, २, ३
 परोक्षं वा अन्ये देवाः १, ७, ३
 पर्यग्निं करोति ६, ३, ८
 पवस्व वाजसातये ५, ४, १२
 पशवो वा हडा स्वयम् २, ६, ८
 पशुमालभ्य पुरोडाशं ६, ३, १०
 पशुर्धा एष यदग्निः ५, २, १०
 पशोर्वा आलब्धस्य ६, ३, ९
 पाकयज्ञं वा अन्वाहितासेः १, ७, १
 पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः १, ६, २३
 पुरुषमात्रेण वि मिमीते ५, २, ५
 पुरुषसृगश्चन्द्रमसे ५, ५, १५
 पुरो हविषि देवयजने ६, २, ६
 पूर्णा पश्चादुत पूर्णा ३, ५, १
 पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहे ५, ७, १७
 पृथिव्यै स्वाऽन्तरिक्षाय १, ३, ६; ६, ३, ४
 पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय ७, १, १५,
 १७; ५, ११

पृथिस्तिरश्नीनपृथिः ५, ६, १२
 पृथतो वैश्वदेवः ५, ५, १७
 प्रव्यवस्व भुवस्वते १, १, १
 प्रजननं ज्योतिरग्निः ७, १, १
 प्रजबं वा एतेन यन्ति ७, ३, १
 प्रजापतिः प्रजा अस्तुजत २, १, २; २, १;
 ४, ४; ५, ५, २; ६, ५; ७, २, ४
 प्रजापतिरकामयत ३, १, १, ७, ५, ५, ९;
 ३, ८
 प्रजापतिरग्निमचिनुत ५, ६, ६, १०
 प्रजापतिरग्निमस्तुजत ५, ७, १०
 प्रजापतिर्देवासुरान् ३, ३, ७
 प्रजापतिर्देवेभ्योऽङ्गायं २, ३, ६
 प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् २, ६, ३; ३, ६,
 ११
 प्रजापतिर्मनसाऽन्धः ४, ४, ९
 प्रजापतिर्यज्ञानस्तुजत १, ६, ९
 प्रजापतिर्वरुणायाश्च २, ३, १०
 प्रजापतिः सुवर्गं लोकम् ७, ३, ५, ४, ४
 प्रजापतेरक्षयश्चतत् ५, ३, १२
 प्रजापतेर्जायमानाः ३, १, ४
 प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशत् २, ३, ५
 प्रतिपूरुषमेककपालान् १, ८, ६
 प्रत्यष्टः रक्षः प्रत्यष्टा १, १, १०
 प्रथमे मासि पृष्ठान्युपयन्ति ७, ५, ३
 प्र देवं देव्या भिया ३, ५, ११
 प्रयासाय स्वाहा १, ४, ३५
 प्र सो अग्ने तवोत्तिमिः ३, २, ११
 प्राची दिक्षा वसन्तः ४, ३, ३
 प्राचीनवत्सं करोति ६, १, १
 प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि ४, ६, ५, ५, ४, ७
 प्राजापत्या वै पशवः ३, १, ५
 प्राणाय स्वाहा वयानाय ७, ४, २१
 प्राणो वा एष यदुपाऽस्तुः ६, ४, ५, ५, ८
 प्रातर्धुजौ वि सुच्येयाम् १, ४, ७
 प्रातःसवने वै गायत्रेण ७, १, २
 प्रान्थानि पात्राणि ३, ५, ११
 बृहन्मवस्थाति वरुणपाशात् ६, २, ९
 बर्हिदोऽहं देवयज्यया १, ६, ४; ७, ४
 ब्रह्मायाजतर आहुः ५, ५, १४

बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठम् २, १, ६
 बार्हस्पत्यं चरुं १, ८, ९
 बृहस्पतिरकामयत ७, २, ३; ४, १
 बृहस्पतिर्देवानां ६, ४, १०
 बृहस्पतिसुतस्य १, ४, २७
 बृहस्पतिस्त्वा सादयतु ४, ४, ३
 ब्रह्म जज्ञानमिति ५, २, ७
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति २, ५, ४; ६, ५, ६,
 १, ९; ४, ३; ७, १, ३; ३, २; ४, १०
 भक्षोहि मा ऽऽ विश ३, २, ५
 भुवनमसि वि प्रथस्व १, १, १२
 भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य ७, १, १८
 भूतं भव्यं भविष्यत् ७, ३, १२
 भूतेष्टका उप दधाति ५, ६, ३
 भूमिर्भूम्या द्यौर्वरिण १, ५, ३; ४
 भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसि ४, ४, ७
 भूर्भुवः सुवर्गसवः ७, ४, २०
 मधुश्च माधवश्च १, ४, १४; ३, ४, ११
 मनुः पृथिव्या यज्ञियम् २, ६, ७
 मम नाम प्रथमं १, ५, १०
 ममाग्ने वचो विहवेषु ४, ७, १४
 मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निः ५, ७, २
 मयुः प्राजापत्यः ५, ५, ६१
 मयोभूवतो अभिवात्स्राः ७, ४, १७
 मरुत्वन्तं वृषमं १, ४, १७
 मरुवाः इन्द्र वृषभः १, ४, १९
 महाः इन्द्रो वृषदा १, ४, २१
 महाः इन्द्रो य ओजसा १, ४, २०
 महाः इन्द्रो वज्रबाहुः १, ४, ४१
 महीनां पयोऽसि ३, २, ६
 मा छन्दः प्रमा छन्दः ४, ३, ७
 मा नो हि ऽस्तीज्जनिता ४, २, ७
 मा नो मित्रो वरुणः ४, ६, ८
 मारुतमसि मरुतामोजः २, ४, ७, ९
 मित्रं देवा अमृदन् ६, ४, ८
 मित्रावरुणो श्रीणीभ्यां ५, ७, १५
 मित्रोऽसि वरुणोऽसि १, ८, १६
 मूर्धानं दिवो अरति १, ४, १३
 मेदसा सुचौ प्रोर्धोति ६, ३, ११

मेघस्त्वा पचतेरवतु ७, ४, १२
 य आत्मदा बलदा यस्य ७, ५, १७
 य इमा विश्वा भुवनानि ४, ६, २
 यः प्राणतो निमिषतः ७, ५, १६
 यजुषा वा रुषा क्रियते १, ५, ३
 यज्ञं वा एतत् सम्भरन्ति ३, १, ३
 यज्ञस्य घोषदसि १, १, २
 यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ६, ४, ९
 यज्ञेन वै प्रजापतिः ६, ४, १
 यज्ञेन वै देवाः सुवर्गम् ६, ५, ३
 यत् कलया ते शफेन ते ६, १, १०
 यथा वै पुत्रो जातः ५, ७, ५
 यथा वै मनुष्या एवं ७, ४, २
 यथा वै समृतसोमा १, ६, ७
 यदक्रन्दः प्रथमं ४, ६, ७
 यदग्ने यानि कानि च ४, १, १०
 यदाकृतात् समसुक्षोत् ५, ७, ७
 यदि सोमौ सऽसुतौ ७, ५, ५
 यदुभौ विमुच्यतिथ्यं ६, २, १
 यदेकेन सऽस्थाययति ५, ५, १
 यद्वा अनीशानो भारम् ६, २, ५
 यद्वै होताऽध्वर्युम् ३, २, ९
 यज्ञवर्मेत् तन्नवनोदम् २, ३, १०
 यवतो वै पृथिवी ५, २, ३
 यस्त्वा हृदा कीरिणा १, ४, ४६
 या जाता ओषधयः ४, २, ६
 यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६, १, २
 यां वा अश्वधुर्युम् ३, ५, ९
 या वां कक्षा मधुमती १, ४, ६
 या वामिन्द्रावरुणा २, ३, १३
 यास्ते अग्ने सभिधः ५, ७, १
 युद्धा हि देवहूतमाः २, ६, ११
 युज्जते मन उत युज्जते १, २, १३
 युज्जानः प्रथमं मनः ४, १, १
 ये ते पन्थानः सवितः ७, ५, २४
 ये देवा दिव्येकादश १, ४, १०
 ये देवा यज्ञहवः ३, ५, ४
 ये वाजिनं परिपश्यन्ति ४, ६, ९
 यो अर्धन्तं जिघांसति ७, ४, १५

अनुवाकसूची

[३३३]

योक्त्रं गृध्राभिर्युगमानः ५,७,१४
 यो वा अग्नवाग्निः प्रहियते ७,१,१५
 यो वा अयथादेवतम् २,१,६; ५,७,१
 यो वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,१५
 यो वै देवान् देवयज्ञसेन ३,१,९
 यो वै पवमानानाम् ३,२,१
 यो वै श्रद्धामनारभ्य १,६,८
 यो वै सप्तदशं प्रजापतिं १,६,११
 रक्षोहणो बलगहनः १,३,२
 रजनो वै कौण्यः २,३,८
 रश्मिरसि क्षयाय ४,४,१
 रश्मिरित्येवादित्यम् ५,३,६
 राश्यसि प्राची दिक् ४,४,२
 राष्ट्रकामाय होतव्या ३,४,८
 रुद्रो वा एष यदग्निः ५,४,३
 रुरौराद्रः कृकलासः ५,५,१९
 रोहितो धूमरोहितः ५,६,११
 वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः ७,३,२०
 वयो वा अग्निर्यदग्निचित् ५,७,६
 वरुणं सुपुवाणमन्नाद्यं २,१,९
 वषट्कारो वै गायत्रियै २,१,७; ३,५,७
 वसवस्त्वा प्रवृहन्तु ३,३,३
 वसवस्त्वा धूपयन्तु ४,१,६
 वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत् ७,४,७
 वसोर्धारां जुहोति ५,४,८
 वस्यसि रुद्राऽस्य १,२,५
 वीर्यं वा प्यायतां १,३,९
 वाग्वा एषा यदन्द्रवायवः ६,४,७
 वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रमत् ६,१,४
 वाचस्पतये पवस्व १,४,२
 वाजं हन्म्यामपः ५,७,१२
 वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३
 वाजस्येन प्रसवः १,७,१०
 वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२
 वाममद्य सवितः १,४,२३
 वायव्यं क्षेत्रमा लभेत २,१,१
 वायुरसि प्राणो नाम ३,३,५
 वायुर्हि कर्ताग्निः ३,३,२
 वायोः पक्षतिः सरस्वतः ५,७,२२

वारुणाश्वयः कृष्णललामा ५,६,२०
 वारुणो वा अग्निरुपनत् ५,१,६
 वारुणो वै श्रीतः ६,१,११
 वास्तोष्पते प्रति जानीहि ३,४,१०
 विश्वस्यै स्वाहा चत्वारिंशते ७,१,
 १८
 वित्तायनी मेऽसि १,२,१२
 वि पाजसा पृथुवा ४,१,५
 विभूरसि प्रवाहणः १,३,३
 विभूर्मात्रा प्रभूः ७,१,१२
 वि वा एतस्य यज्ञः ३,४,१
 वि वा एतौ द्विषाते ५,२,४
 विश्वकर्मा दिशां पतिः ५,५,५
 विश्वरूपो वै स्वाष्टः २,५,१
 विष्णुमुखा वै देवाः ५,२,१
 विष्णोः क्रमोऽसि ४,२,१
 वृष्टिसर्गारुप दधाति ५,३,१०
 वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५
 वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११
 वैष्णव्यर्चा हुत्वा ६,३,३
 व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य ५,१,२
 शका भौमी पान्त्रः ५,५,१८
 शस्त्र मे मयश्च मे ४,७,३
 शताय स्वाहा सहस्राय ७,२,२०
 श्रुतिबाहुरन्यतः ५,६,१३
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य ६,२,११
 शुण्ठाश्वयो वैष्णवाः ५,६,१६
 शुन्धध्वं दैव्याय १,१,३
 श्येनाय पवने ३,२,८
 षट् पदान्यनु निष्कामति ६,१,८
 षडहैमासान्संपाद्याहः ७,५,६
 षडभिर्दक्षिणति षड्वा ५,१,९
 संवत्सरमुक्त्यं ५,६,५
 संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा ७,४,८
 संवत्सरो वा इदमेक आसीत् ७,१,१०
 सं वपामि समापः १,१,८
 सश्रवा ह सौवर्चनसः १,७,२
 सजूरब्धो यावभिः ५,६,४
 सजोषा इन्द्र सगणः १,४,४२

सद्यो दीक्षयन्ति १,८,१८
 सं ते मनसा मनः १,३,१०
 सन्ते वायुर्मातरिश्वा ४,१,४
 सन्त्वा नद्यामि पयसा ३,५,६
 सं स्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१
 सप्तभिर्धूपयति सप्त ५,१,७
 स प्रसवसि काव्य २,३,१४
 समान्य ऋचो भवन्ति ७,५,४
 समास्तवान् श्रुतवः ४,१,७
 समितः सङ्कल्पेया ४,२,५
 समिदिशामाशया नः ४,४,१२
 समिद्रो अञ्जन्कृदर ५,१,११
 समिधमा तिष्ठ गायत्री १,८,१३
 समिधो यजति वसन्तम् २,६,१
 समिष्ट यजूंषि जुहोति ६,६,२
 सनीची नामासि प्राची ५,५,१०
 समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११
 सं पश्यामि प्रजा अहम् १,५,६,१
 सर्वस्य प्रतिशीवरी १,४,४०
 सर्वाणि छन्दांसि २,४,११
 सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९
 सहस्रतम्या वै यज्ञमानः ७,१,७
 सहस्राणि सहस्रशः ४,५,११
 साध्या वै देवा अस्मिन् ६,३,५
 साध्या वै देवाः सुवर्गकामा ७,२,१
 सावित्राणि जुहोति ५,१,१
 सावित्राद्विक्रम्यातिष्ठत् ७,३,९
 सिताय स्वाहा मिताय ७,४,२२
 सुपणः पार्जन्यो हंसो ५,५,२१
 सुवर्गं वा एते लोकं ६,२,४; ७,४,२
 सुवर्गाय वा एतानि ६,३,२; ६,६,१
 सुवर्गाय वा एते लोकाय ६,५,४
 सुवर्गाय वा एषः ५,५,७; ५,६,८
 सुवर्गाय वै लोकाय ५,४,१०
 सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १,४,२३
 सूर्यते वा एवोऽग्नीनां ५,६,९
 सूर्यो देवो दिविष्यः ३,३,१०
 सूर्यो मा देवो देवेभ्यः ३,५,५
 सोत्तरवेदिरमवीत् ६,२,८

सोमं ते क्रोणामि १,२,७
 सोमस्य त्विषिरसि १,८,१४
 सोमाय पितृमते १,८,५
 सोमाय स्वराज्ञे ५,६,२१
 सोमो वै सहस्रमविन्दत् ७,१,६
 सौम्यास्त्रयः पिशङ्गाः ५,६,१९
 सौरी बलाकश्यो मयूरः ५,५,१६

स्तेगां दग्ध्वाभ्यां ५,७,११
 स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः ३,२,४
 स्फ्येन वेदिसुद्धन्ति ६,६,४
 स्वयमातृणां सुप ५,२,८
 स्वाद्वीं त्वा स्वादुना १,८,२१
 स्वाहाऽऽधिमाधीताय ७,३,१५

हरिरसि हारियोजनः १,४,२८
 हविष्मतीरिमा आपः १,३,१२
 हिरण्यगर्भं आपो ह यत् २,२,१२
 हिरण्यपाणिमूतये १,४,२५
 हिरण्यवर्णाः शुचयः ५,६,१
 हृदे त्वा मनसे त्वा १,३,१३

यजुर्वेदीय-

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

व र्णा नु क्र म सू ची ।

[काण्ड-प्रपाठकानुवाक-मन्त्राङ्क-समेता]

अशाय स्वाहा १,८,१३,२९
 अश्रुना ते अश्रुः १,२,६,१
 अश्वर श्शुस्ते देव सोमा ६,२,२,८;
 १,२,११,१
 अश्वश्च मे रश्मिश्च मे ४ ७,७,१
 अश्वाम्याः स्वाहा ७,३,१६,२३
 अश्वस्पत्याय त्वा १,४,१४,१४
 अश्वोमुचे २,५,१२,३०
 अश्वोमुचं प्र भरेमा १,६,१२,२
 अकर्णकाय स्वाहा ७,५,१२,१२
 अकृत्याऽऽकर्णयाऽऽकाणया ६,१,६,१७
 अकृत्मा वा एते सुवर्गं ७,४,३,२०
 अक्तः रिहाणाः १,१,१३,६
 अक्रन् कर्म कर्मकृतः १,८,३,५
 अक्रन्ददग्निः स्तनयश्चिव १,३,१४,५;
 ४,२,१,५; २,४
 अक्षण्वते स्वाहा ७,५,१२,९
 अक्षन्मीमदन्त ह्यव १,८,५,७
 अक्षन् पितरोऽमीमदन्त १,८,५,८
 अक्षरपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३१
 अक्षितोऽस्यक्षित्यै १,७,३,१३
 अक्षीम्याः स्वाहा ७,३,१६,६
 अक्षण्या परि हरति ६,३,६,११

अक्षण्याऽव याति तस्मात् ६,३,१०,१५
 अक्षण्या व्याघारयति ५,२,७,१८;
 ४,५,२; ६,२,८,३
 अक्षण्योप दधाति तस्मात् ५,२,१०,
 १२; ३,५,११
 अगदं जानुभ्यां ५,७,१३,५
 अगन् देवान् यज्ञः ३,५,६,९
 अगन्म ज्योतिरुत्तमम् ५,१,८,२१
 अगन्म सुतः सुवरगन्म १,६,६,१;
 ७,६,१
 अगाश्नग्नीदित्याह यत् २,६,५,२५
 अगृहीतेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,९;
 २०,१०
 अग्न आ याहि वीतये २,५,७,१०;
 १,१,५,२६; ५,६,१
 अग्न जायूरषि पवसे १,३,१४,२३;
 ४,२९,१; ५,५,७; ६,६,९
 अग्न उदधे या त इषुः ५,५,९,१
 अग्नय जायुष्मते २,२,३,४
 अग्नये कामाय २,२,३,१
 अग्नये क्षामवते २,२,२,७
 अग्नये गायत्राय त्रिवृते ७,५,१४,१

अग्नये गृहपतये १,८,१०,१; १५,१४;
 १६,२३
 अग्नयेऽग्निवते २,२,४,१०
 अग्नये जातवेदसे २,२,३,५
 अग्नये ज्योतिष्मते २,२,४,११
 अग्नये तेजस्वते २,२,३,७
 अग्नये स्वाऽग्नीषोमाभ्यां १,१,८,५
 अग्नये त्वा रायस्पोषदाज्ञे १,२,१०,४
 अग्नये दात्रे पुरोडाशं २,३,२,१६
 अग्नये धामच्छदे २,४,१०,४
 अग्नये धूङ्क्षणा ५,५,१९,६
 अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशम् १,८,४,१
 अग्नयेऽनीकवते रोहिताक्षिः ५,५,
 २४,१
 अग्नयेऽन्नपतये २,२,४,३
 अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशम् २,२,४,१
 अग्नयेऽन्नादाय २,२,४,२
 अग्नये पथिकृते २,२,२,१
 अग्नये पवमानाय २,२,४,४
 अग्नये पुत्रवते २,२,४,६
 अग्नये मध्वमानायानु ६,३,५,९
 अग्नये यविहाय त्रयः ५,६,१५,३

वर्णानुक्रमसूची

[३३५]

अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशं २,२,३,२-३
 अग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशम् २,२,२,३
 अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा १,८,७,९
 अग्नये रसवते २,२,४,७
 अग्नये रुक्मते २,२,३,६
 अग्नये रुद्रवते २,२,२,५
 अग्नये वसुमते २,२,४,८
 अग्नये वाजसुते २,२,४,९
 अग्नये स्वा १,१,८,५
 अग्नये वैश्वानराय ४,१,९,६; ७,५,
 १४,८,२२,९
 अग्नये वो जुष्टं १,१,५,४
 अग्नये व्रतपतये २,२,२,२
 अग्नये समनमत् ७,५,२३,१
 अग्नये साहन्त्याय २,२,३,८
 अग्नये सुरभिमत २,२,२,६
 अग्नये स्वाहा १,८,१३,२०; ७,१,१२,
 २; १४,१; १६,१; १७,४; २०,१
 अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाळः ७,५,२२,१
 अग्नोऽह पत्नीवा १,४,२७,२
 अग्नोऽवग्निरश्नते १,३,७,१४
 अग्नोऽवग्निरश्नते हति ५,२,८,४
 अग्नोऽविष्णू २,५,१२,९-१०
 अग्नोऽविष्णू महि तद्वा १,८,२२,१
 अग्नोऽविष्णू महि धाम १,८,२२,२
 अग्नोऽविष्णू मा वाम् १,१,१२,४
 अग्नोऽविष्णू सजोषसा ४,७,१,१;
 ५,७,३,७
 अग्निं युनक्ति अवसा ४,७,१३,१;
 ५,४,१०,२
 अग्निं वः पूर्य गिरा देवं १,८,२२,१०
 अग्निं वा एतस्य २,३,११,१
 अग्निं वैश्वानरं गच्छ १,३,११,११,
 ६,४,१,१६
 अग्निं स्तोमेन बोधय ४,१,११,१९
 अग्निं हृदयेन १,४,३६,५
 अग्निं होतारं मन्ये ४,४,४,६
 अग्निं होतारमिह तं १,५,१०,९
 अग्निः ३,२,४,५
 अग्निः पशुरासीत् तेन ५,७,२६,१

अग्निः पुरा भवत्यग्निं ६,३,५,१३
 अग्निः पृथिव्याः ३,२,४,१६
 अग्निः प्रथमो वसुभिः २,१,११,९
 अग्निः प्रातःसवने पातु ३,१,९,२
 अग्निः शुचिब्रततमः १,३,१४,२७;
 ५,५,११
 अग्निं गृह्णाति स एव १,६,७,३
 अग्निचितं ह वा अमुष्मिन् ५,४,९,१०
 अग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्यः ३,५,९,५
 अग्निनाऽग्निः समिध्यते १,४,४६,११;
 ३,५,११,१८
 अग्निना तपोऽन्वभवत् ७,३,१४,१
 अग्निना देवेन पृतनाः ३,५,३,१
 अग्निना पुरस्तादेति ६,३,८,९; ९,१४
 अग्निना रयिमभवत् ३,१,११,१; ४,
 ३,१३,१५
 अग्निना विश्वाषाट् ४,४,८,१
 अग्निना वै देवाः सुवर्गं ५,३,९,२;
 ५,५,१४
 अग्निना वै होत्रा देवाः ६,३,७,१
 अग्निनेन्द्रेण सोमेन ७,३,११,६
 अग्निभ्यः पशूना लभते ५,१,८,७
 अग्निमग्न आ वह सोमम् २,५,९,७
 अग्निमग्नं हवीमभिः ४,३,१३,२६
 अग्निमभ्यावृत्य शये ६,२,५,११
 अग्निमीडे पुरोहितं ४,३,१३,८
 अग्निं पुरीषमक्षिरस्वत् ४,१,२,७-९;
 ५,१,२,१३,१५
 अग्निं प्रति स्थिष्टकृतं १,५,२,८
 अग्निरमुष्मिंश्छोक आसीत् २,५,८,२;
 ६,६,१०
 अग्निरवमो देवतानां ५,५,१,११
 अग्निराग्नीध्रे ४,४,९,१२
 अग्निरायुष्मानिति २,३,११,१२
 अग्निरायुष्मान्तः २,३,१०,११
 अग्निरेकाक्षरेण १,७,११,१
 अग्निर्युहपतिः सोमः २,४,५,६
 अग्निर्दा त्रविणं २,२,१२,२२

अग्निर्दिशां पतिः स नः ५,५,५,५
 अग्निर्देवता ४,३,७,२५
 अग्निर्देवता गायत्री ३,१,६,६
 अग्निर्देवानां दूत आसीत् २,५,८,७;
 ११,२५
 अग्निर्देवेभ्यो निजायत् ५,१,१,१२;
 २,७; ४,१०; ९,१४; ४,७,२०
 अग्निर्देवेभ्योऽपाकामत् ५,४,९,१
 अग्निर्भूतानामधिपतिः ३,४,५,१
 अग्निर्मन्युं प्रतिनुदत् ४,७,१४,६
 अग्निर्मां दुरिष्टात् पातु १,६,३,१
 अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् १,५,५,३,७,
 ४; ११,१३; ४,१,११,३; ४,४,१
 अग्निर्वायुः सूर्यो वषट् ७,३,१२,५
 अग्निर्वायं यम इयं यमी ३,३,८,८
 अग्निर्वाह वा अग्निचितं ५,४,७,१५
 अग्निर्वृत्राणि जहृन्नत् ४,३,१३,१
 अग्निर्वै दीक्षितस्य देवता ३,१,१,५
 अग्निर्वै देवानामभिषिक्तः ५,४,९,५
 अग्निर्वै देवानां व्रतपतिः १,६,७,६
 अग्निर्होता नि वसादा १,३,१४,३
 अग्निर्होतेत्याहाग्निर्वै २,५,९,९,
 अग्निश्च म आपश्च मे ५,४,८,८
 अग्निश्च म इन्द्रश्च मे ४,७,६,१
 अग्निश्च मे घर्मश्च मे ४,७,९,१;
 ५,४,८,१२
 अग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः ७,१,१,४
 अग्निष्टोमावभितः प्रधी ७,४,११,३
 अग्निष्वात्ताः पितर एह २,६,१२,५
 अग्निस्त्रिमेन बोचिषा ७,६,१,२१
 अग्निष्वाणि त्रिधातुनि ३,२,११,७
 अग्निस्ते तनुवं मा १,१,८,१३
 अग्निस्ते तेजो मा १,१,१०,१५
 अग्निस्ते वाजिर युहन्तु ७,५,१९,४
 अग्निहोत्रं जुहोति यत् १,५,९,१
 अग्निहोत्रमेताभिः १,६,१०,४
 अग्निहोत्रोच्छेषणम् २,५,३,११
 अग्नीध आ दधाति २,६,९,१
 अग्नीधे ददात्यभिमुखान् ६,६,१,१७

अग्नीक्षिपुर्गुपस्थामा ६,५,८,१३
 अग्नीवस्त्रुणौ यजति ६,६,३,१३
 अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया १,६,२,
 १९,२२,११,११,१४
 अग्नीषोमयोरहमुज्जितिम् १,६,४,७
 अग्नीषोमाभ्यां १,१,४,१०,८,६
 अग्नीषोमाविमन् सु २,३,१४,९
 अग्नीषोमा सवेदसा २,३,१४,७
 अग्नीषोमा हविषः २,३,१४,११
 अग्नीषोमीयम् १,८,१,८,२,३,३,४,५
 अग्नीषोमीयामा लभेत् ३,४,३,६
 अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण ३,५,१,४
 अग्ने अङ्गिरः अतं ते ४,२,१,७
 अग्ने अङ्गिरो यः १,२,१२,६
 अग्ने अच्छा वदेह नः १,७,१०,४
 अग्ने गृहपते इत्याह १,५,८,१३,७
 ६,२३
 अग्ने गृहपते यस्ते २,४,५,७
 अग्ने गृहपते सुगृहपतिः १,५,६,१६;
 ६,६,११
 अग्ने गोभिर्न आ गहि २,४,५,१
 अग्ने चारुर्विभृत बोधधीषु ५,१,५,११
 अग्ने जातान् प्र शुश ४,३,१२,१;५
 ३,५,१
 अग्ने तमद्याधं न स्तोमैः ४,४,४,२२
 अग्ने तमद्येति पङ्क्त्या ५,७,४,२
 अग्ने तव श्रवो वयः ४,२,७,५,५,२
 ६,१
 अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१,१
 अग्ने त्री ते वाजिना २,४,११,४;३,२,
 ११,३
 अग्ने त्वन् सु जागृहि वयन् १,२,३,३
 अग्ने त्वं नो अन्तमः १,५,६,८;४,४
 ४,२७
 अग्ने त्वं पारया नव्यः १,१,१४,१२
 अग्नेऽदध्यायो १,१,१३,१७
 अग्ने दा दाशुषे रयि २,२,१२,२०
 अग्ने दिवो अर्णमच्छा ४,२,४,६
 अग्ने दुध ५,५,९,२

अग्ने नय सुपंधा १,१,१४,९;४,४३,
 ३;४,२,११,११
 अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे १,३,१४,२४;
 ५,५,८; ६,६,१०
 अग्ने पावक रोचिषा १,३,१४,२५;
 ५,५,९; ४,६,८,१
 अग्ने पुरीष्याधिपा भवा ४,२,५,२
 अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयताम् ४,६,५,
 ५,५,४,७,५
 अग्ने मरन्तु चित्तिभिः ५,२,२,५;
 ४,६,५
 अग्ने भूरीणि तव जातवेदः ३,१,११,
 २६
 अग्नेऽभ्यावर्तिष्ठभि नः ४,२,१,६
 अग्ने महाः असीत्याह २,५,९,१
 अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११,१
 अग्ने यत् ते दिवि वर्चः ४,२,४,७
 अग्ने यत् ते शुक्रं यत् ४,२,७,३
 अग्ने यत् ते परं हवाम ४,४,७,२२;
 ५,३,११,५
 अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य ४,३,१३,
 १४
 अग्ने यन्मे तनुवा ऊनं १,५,५,१६;
 ७,१२
 अग्ने यशस्विन् यशसा ५,७,४,५
 अग्ने युक्त्वा हि ये तव ४,२,९,१६
 अग्नेरनीकमप आ १,४,४,४
 अग्ने रसेन तेजसा १,४,४,५
 अग्नेरहं देवयज्यया १,६,२,२०;
 ११,१२
 अग्नेरहमुज्जितिमनूजेष १,६,४,४,६
 अग्नेरातिथ्यमसि १,२,१०,१
 अग्नेर्जनित्रमसि १,३,७,४; ६,३,५,५
 अग्नेर्निह्नासि १,१,१०,१६
 अग्नेर्मासावग्नेः १,२,१२,२६;४,२,
 ४,२
 अग्नेर्मागोऽसि दीक्षायाः ४,३,९,१
 अग्नेर्मागोऽसीति पुरस्तात् ५,३,४,१
 अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य ४,७,१५,१

अग्नेर्यान्यास ४,४,६,९
 अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन १,१,१०,२
 अग्नेर्वामपन्नगृहस्य १,१,१३,१५
 अग्नेर्वै दीक्षया देवाः ५,६,७,१
 अग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं ७,५,७,८
 अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य १,३,१२,२
 अग्ने वाजस्य गोमतः ४,४,४,१६
 अग्ने विधेभिः स्वनीक ३,५,११,५
 अग्ने व्रतपत आत्मनः ६,३,२,१८
 अग्ने व्रतपते त्वं १,२,११,३;३,४,१६
 अग्ने व्रतपते व्रतम् १,५,१०,८;६,६,
 १३
 अग्ने सहन्तमा मर १,३,१४,१९
 अग्ने सहस्राक्ष शतमूर्धन् ४,६,५,७
 अग्ने सहस्राक्षेत्याह ५,४,७,८
 अग्नेस्तनूरसि वाचः १,१,५,९
 अग्नेस्तूषाधानं वायोः ६,१,१,११
 अग्नेस्तेजस्याः स्थ १,८,११,१४
 अग्नेस्त्रयो ज्यायाः सो आतरः २,६,६,
 १; ६,२,८,६
 अग्नेस्त्वा मात्रया २,३,१०,९
 अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि ५,६,३,८
 अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदः ४,१,८,
 १२
 अग्ने हव्यः रक्षस्व १,१,४,१९
 अग्नेः पक्षतिः ५,७,२१,१
 अग्ने पुरीषमसि देवयानी ४,३,४,४
 अग्नेः पुरीषमसीति ६,२,८,८
 अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं १,६,२,२६;४,३,
 ११; ११,१८
 अग्रं वा एतत् पशूनां ६,३,९,१७
 अग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वः ४,२,१,१२;
 ५,२,१,९
 अङ्काङ्कं छन्दः ४,३,१२,४५
 अङ्कपुं छन्दः ४,३,१२,२९
 अङ्कौ न्यङ्कावभितः १,७,७,८
 अङ्गारेर्द्वे सवने वि हरति ६,३,१,४
 अङ्गिने स्वाहा ७,५,१२,४७
 अङ्गिरस इमे सत्रमासते ३,१,९,८

वर्णानुक्रमसूची

[३६७]

अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं ५, २, ८, १२;
 ४, २, ९; ६, १, १, ५; ३, ८
 अङ्गिरसां चतुर्थी ५, ७, १७, २
 अङ्गिरसो नः पितरः २, ६, १२, १७
 अङ्गिरसो वा हत उत्तमाः २, ६, ३, ४
 अङ्गिरसो वै सत्रमासत ७, १, ४, १
 अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिः २, ६,
 १२, १६
 अङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया ७, १, १८, ५
 अङ्गिरोभ्यः स्वाहा ७, ५, ११, ४५
 अङ्गेभ्यः ३, २, ३, १०
 अङ्गेभ्यः स्वाहा ७, ३, १६, ४८
 अङ्गारिरसि बभ्रमरिः १, ३, ३, ६
 अचर्मकाय स्वाहा ७, ५, १२, ३६
 अचित्तो यच्चक्रमा दैव्ये ४, १, ११, ८
 अच्युतक्षिदसि दिवं १, २, १२, २५
 अच्छलाभिः कपिञ्जलान् ५, ७, १३, २
 अच्छायमेति शवसा ४, १, ८, ४
 अच्छिन्नं तत्तुं पृथिव्याः १, २, ३, १२;
 ६, १, ४, २२
 अच्छिन्नो राघः सुवीरः १, ३, ५, १०,
 ९, १६; ६, ३, ९, ११
 अजक्षीरेणाऽऽच्छृणोति ५, १, ७, १३
 अजगरेण सर्पान् ७, ३, १४, ११
 अजया क्रीणाति सतपसम् ६, १, १०, २
 अजलोमैः सः सृजति ५, १, ६, ७
 अजस्रमिन्दुमरुषं ४, २, १०, ५
 अजा छन्दः ४, ३, ७, २३
 अजाऽसि रयिष्ठा पृथिव्या ३, ४, २, ८
 अजाऽसि रयिष्ठेत्याह ३, ४, ३, १४
 अजा ह्यग्नेरजनिष्ठ ४, २, १०, १०
 अजीजिपत वनस्पतयः १, ७, ८, २१
 अजोऽस्यैकपात् १, ३, ३, १५
 अज्यानीरेता उप दधाति ५, ७, २, १२
 अज्जये स्वाहा ७, ३, १७, १३
 अज्जलिना जुहोति न ५, ४, ९, १३
 अज्जितसक्थाय स्वाहा ७, ३, १७, २
 अज्येताय स्वाहा ७, ३, १७, १
 अजिक्षिप्रा देवतेत्याहुः २, १, १, २
 अतिच्छन्दसमुप दधाति ५, ३, ८, ९
 ४३ (तै. सं.)

अतिच्छन्दसोत्तमया ५, २, १, ११
 अतिथेरातिथ्यमसि १, २, १०, ३
 अति निहो अति क्षिधः ४, १, ७, ६
 अति पाप्मानं भ्रातृव्यं ६, ६, ९, ५
 अति ब्रह्मवर्चसं २, २, १०, ५
 अतिरात्रं वर्षन् पूर्तिः २, ४, ७, ७
 अतिरात्रावभितो भवतः ७, २, ६, ७;
 ३, ४, ५; ५, ८; ६, ५; ७, ९; ८, ५;
 ९, ६; १०, १०; ४, १, ६; २, १२;
 ३, २२; ४, ७; ५, ११; ६, ७; ७, १३
 अतिरात्रे पशुकामस्य ६, ६, ११, ८
 अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन ४, २, ६, ११
 अतिशिष्टाय स्वाहा ७, ३, २०, १४
 अतिहाय वषट् करोति ६, ३, १, ८
 अत्यः हाः १, ८, १३, १९
 अत्यन्नामाऽस्याज्ञादो जायते ५, ३, ४, १४
 अत्यन्यानां नान्यान् १, ३, ५, १, ६, ३,
 ३, २
 अत्यासो न ये मरुतः ४, ३, १३, २३
 अत्र पितरो यथा १, ८, ५, ५; ३, २, ५,
 १८
 अत्र रमेयां वर्मन् १, २, १३, ७; ६, २,
 ९, ८
 अत्रा ते रूपमुत्तमम् ४, ६, ७, ७
 अत्रिः अद्भुतदेवं यजमानं ७, १, ८, ४
 अत्रिरददादौर्वाय ७, १, ८, १
 अत्रवक्काय स्वाहा ७, ५, १२, ३४
 अत्र ब्रह्म वदन्ति परिमिता ७, ३, १, ८
 अथ या सहस्रतमी ७, १, ५, ८, १०
 अथ वा एतत् सर्वराज्ञियाः ७, ३, १, ६
 अथर्वोपोत्तः ४, ४, ९, १७
 अथ वै तामुपाह्व इति १, ७, २, १०, १४,
 १८
 अथावयो भूयसीः ६, ५, १०, ५
 अथाऽऽहुर्वात् समाने ७, १, ४, ७
 अथाऽऽहुर्ब्रह्मणे चाग्नीध्रे ७, १, ५, १४
 अथाऽऽहुर्वा कल्याणी ७, १, ५, १५
 अथाऽऽहुर्वा द्विरूपोभयत ७, १, ५, १६
 अथाऽऽहुर्ब्रह्मणे देयेति ७, १, ५, ११
 अथाऽऽहुर्वाकृत्या सा ७, १, ५, १३

अथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदासि ७, १, ५, १२
 अथैता आहुतीर्जुहोति २, ४, ६, ४
 अथो कामा वै वसोर्धारा ५, ४, ८, ३
 अथो खलु दीर्घसोमे ६, २, ११, १३
 अथो खलु सम्भृत्याः १, ५, ३, १२
 अथो खलुपधेयमेव ५, २, ९, १७
 अथो खल्वाहुरग्निः सर्वाः ६, २, १, १७;
 ३, ५, ३
 अथो खल्वाहुरग्नीषोमाभ्यां ६, १, ११,
 १७
 अथो खल्वाहुरनाहुतिः ५, ४, ३, ३
 अथो खल्वाहुरप्रजस्यं ५, ६, ८, ६
 अथो खल्वाहुर्वागिधे १, ५, ९, १२
 अथो खल्वाहुरेते वाव ६, २, ८, ९
 अथो खल्वाहुर्वायत्री ६, ४, ५, ३
 अथो खल्वाहुर्न चेत्येति ५, ४, १०,
 १२
 अथो खल्वाहुर्नाऽऽक्रम्येति ५, ६, ६, ३
 अथो खल्वाहुर्वायस्य ७, ३, १, २
 अथो खल्वाहुर्वायस्योः ३, ४, १०, ९
 अथो खल्वाहुश्चेतत्येति ५, ४, १०, १३
 अथो खल्वाहुः सवनमुखे ७, ५, ५, ३
 अथो खल्वाहुः सुवर्गाय ६, ३, ८, ५
 अथो तर्पयत्येवैनाः २, ५, ११, १२
 अथो दक्षिणैवात्यैषा १, ७, ३, ३
 अथो पशवो वै छन्दा रसि ५, २, ३, ११
 अथो प्रजाभ्य एवैनं ५, ७, ८, ९
 अथो भूतं चैव भविष्यच्च २, ५, ११, ८
 अथो मनसा वै १, ६, ८, १६
 अथो सामिधेनीरेव २, ५, ११, १०
 अदन्तकाय स्वाहा ७, ५, १२, २
 अदब्धेभिः सवितः १, ४, २४, १
 अदितिः श्रीर्णा ५, ७, १३, १०
 अदितिः पाशं प्र मुमोक्तु ३, १, ४, ११
 अदितिः पुत्रकामा साध्वेभ्यः ६, ५, ६, १
 अदितिः षोडशाक्षरेण १, ७, ११, १६
 अदितिमिष्ट्वा मारुतीम् ६, १, ५, ५
 अदितिरसि १, २, ५, ३
 अदितिरासादितः ४, ४, ९, १५

[३३८]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

अदितिर्न उरुष्यत् १,५,११,१७
 अदितिस्ते विलं गृह्णात् ४,१,५,१८
 अदितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावतीः ४,१,
 ६,८
 अदितिस्त्वेत्याहेयं वा ५,१,७,३
 अदितेऽनुमन्यस्वेति २,३,१,३
 अदित्याः सद आसीत् १,२,८,४;१०,
 ८;३,४,७
 अदित्याः सदोऽसि १,२,८,३;१०,७;
 ३,४,६
 अदित्याः सदोऽस्यदित्याः ६,१,११,५;
 ३,२,१३
 अदित्यास्त्वगसि १,१,५,७;६,२
 अदित्यास्त्वोपस्थे १,१,४,१८
 अदित्यै त्रयो रोहितैताः ५,६,१८,१
 अदित्यै द्वादशी ५,७,२२,१२
 अदित्यै पाजस्यं ५,७,१६,२
 अदित्यै मागोऽसि पूष्णः ४,३,९,५
 अदित्यै मागोऽसीति ५,३,४,७
 अदित्यै मध्ये स्वाहा ७,३,१५,८
 अदित्यै रास्नाऽसि १,१,२,१२;४,१,
 ५,१७
 अदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुः ७,५,१४,७
 अदित्यै सुसृष्टीकायै ७,३,१५,९
 अदित्यै स्वाहा ७,३,१५,७
 अदित्यै हस्तसाचिः ५,५,२०,३
 अदीक्षित एकयाऽऽहुत्या ६,१,२,२
 अदीक्षितायां ब्राह्मणः ६,१,४,६
 अङ्गयः परि प्रजाताः १,१,८,३
 अङ्गयः समनमयथा ७,५,२३,५
 अङ्गयः स्वाहा १,८,१३,३८;७,४,
 १४,१
 अङ्गयस्त्वौषधीभ्यः १,३,८,४;११,
 १२;६,३,६,१३
 अद्रिरसि वानस्पत्यः १,१,५,१०
 अधस्तात् खायन्ते तस्मात् ६,२,११,२
 अधस्तादुप गृह्णाति ६,४,११,११
 अधा यथा नः पितरः २,६,१२,११
 अधा ह्यमे क्रतोर्भद्रस्य ४,४,४,२३

अधिदेवने जुहोति ३,४,८,४
 अधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा ४,४,५,१७
 अधिपतयो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,१२
 अधिपतिरासि प्राणाय ३,५,२,१४
 अधिपतिरस्यधिपतिं ७,४,१६,६
 अधिपतिरागतः ४,४,९,१०
 अधिपतिश्च १,७,९,१७
 अधिपत्नी नामासि बृहती ५,५,१०,५
 अधिपत्न्यसि बृहती ४,४,२,५
 अधि यदस्मिन् वाजिनीव ७,१,२०,७
 अधिषवणमसि १,१,५,८
 अधोलोधकर्णास्त्रयः ५,६,१६,२
 अष्टेतेव वा एषा यत् ५,३,२,२;४,२,२
 अधोरामः सावित्रः ५,५,२२,१०
 अधोरामौ सावित्रौ ५,५,२४,२
 अध्यवोचदधिष्ठा ४,५,१,६
 अध्वरवतीमन्वाह २,५,८,८
 अध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमः ३,१,१०,६
 अध्वर्योऽवेरपाः इत्याह ६,४,३,१३
 अनक्ति तेजो वा आज्यं ६,३,४,७
 अनक्ति हविष्कृतम् २,६,५,१२
 अनक्षसङ्गं वृक्षेत् ६,३,३,८
 अनक्षिकाय स्वाहा ७,५,१२,१०
 अनङ्गाय स्वाहा ७,५,१२,४८
 अनङ्वान् वयः पंक्तिः ४,३,५,१०
 अनङ्वाहमनीधे १,८,१८,१६
 अनतिदृष्टः स्तृणाति २,६,५,२
 अनन्धो भवति य एवं ५,६,४,८
 अनन्यान्सोमपान् मन्यमानः ३,२,८,
 १८
 अनभिहिताय स्वाहा ७,४,२२,४
 अनमीवस्य शुष्मिणः ५,२,२,२
 अनर्वा मेहि घृतस्य १,३,८,१५
 अनर्वा मेहिह्याह आतृष्यः ६,३,८,१४
 अनवरुदा वा एतस्य १,७,६,१८
 अनवस्ते रथमन्वाय १,६,१२,१८
 अनघान्यवस्फूर्जन् २,४,७,६
 अनस्थिकाय स्वाहा ७,५,१२,४४
 अनसाऽच्छ याति तस्मात् ६,१,९,७

अनसाऽच्छ याति महिमानम् ६,१,९,६
 अनसा वहन्त्यपचितिम् ५,२,२,१०
 अनात्मने स्वाहा ७,५,१२,५०
 अनादस्य तच्छृतस्यैव २,१,३,२
 अनादस्य तद् द्वे एव ५,५,४
 अनाष्टमस्यनाष्टमं १,२,१०,१६;
 ६,२,२,५
 अनाष्टष्टाः सीदत १,८,१२,२
 अनाष्टष्टो जातवेदाः ४,१,७,७
 अनानुजामनुजां मामकर्त ४,३,११,९
 अनासश्चतुरात्रोऽतिरिक्तः ७,१,१०,५
 अनारम्भण इव वा २,६,५,१४
 अनासिकाय स्वाहा ७,५,१२,८
 अनिष्टृष्टमसि वाचः १,८,१२,३
 अनुचरवती भवति ५,५,६,४
 अनु ते दायि महः १,६,१२,४;७,
 १३,२;२,५,१२,३५
 अनु त्वा रथो अनु मर्यः ४,६,७,८
 अनु नोऽद्यानुमतिः ३,३,११,११;४,
 ४,१२,१७;७,१५,१५
 अनुपरिचारमवोक्षति ५,४,५,७
 अनुपरिहारः सादयति ५,३,१०,९
 अनुमत्यै चरुः ७,५,१४,९;२२,८
 अनुमत्यै पुरोडाशम् १,८,१,१
 अनु मन्यतामनुमन्यमाना ३,३,११,
 १३
 अनु मे दीक्षां दीक्षापतिः १,२,१०,
 १७;६,२,२,६
 अनुरुपाय स्वाहा ७,३,१८,१५
 अनुलोमं यजुषा व्यावृत्त्या ६,१,१,१६
 अनुत्वं वयत जोगुवाम् ३,४,२,१०,
 ३,१७
 अनुवञ्चते स्वाहा ७,४,२२,१४
 अनुवर्षते स्वाहा ७,५,११,२६
 अनुवाऽसि रात्रियै त्वा रात्रिं ४,४,१,२
 अनुष्टुप् छन्दः ४,३,७,८;१२,२५
 अनुष्टुप्छन्दसामुदयच्छत् ६,१,२,१४
 अनुष्टुम षप दधाति ५,३,८,६
 अनुष्टुभमसि सं पादयन्ति ६,६,११,१४

वर्णानुक्रमसूची

अनुष्टुभा गृह्णाति ६,४,२,१२
 अनुष्टुभाऽनु चरति ५,५,६,५
 अनुष्टुभा परि लिखति ५,१,३,१२
 अनुस्तीतं वपति प्रजात्यै ५,६,५,१८
 अनुच्यमान आ सादयति २,२,५,१३
 अनूराधा नक्षत्रं मित्रः ४,४,१०,१५
 अन्तरकोश उष्णीषेणा ३,४,१,११
 अन्तररत्ने रुचा त्वमुखायै ४,१,९,१५;
 २,१,१४
 अन्तरा मित्रावरुणा ५,१,११,६
 अन्तरा सदो हविर्धाने ६,२,६,९
 अन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा १,३,११,२;
 ६,४,१,७
 अन्तरिक्षं छन्दः ४,३,७,१४
 अन्तरिक्षमसि ४,४,६,१५
 अन्तरिक्षं पुरितता ५,७,१६,५
 अन्तरिक्षस्य त्वा १,३,६,१७
 अन्तरिक्षस्य त्वा द्रविणे ४,४,७,१२
 अन्तरिक्षस्य यान्यसि ४,४,६,१३
 अन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे ४,४,७,५
 अन्तरिक्षाय त्वा १,१,११,५;३,१,५;
 ६,२; ४,४,६,१६
 अन्तरिक्षावर्षयस्त्वा ४,४,२,६
 अन्तरिक्षाय स्वाहा १,८,१३,३३;७,
 १,१५,२; १७,२; ५,६१,२
 अन्तरिक्षं रक्षः १,१,८,११
 अन्तरेणानूकाशं ५,७,१२,६
 अन्तर्देधाति व्यावृत्त्या २,६,५,११
 अन्तर्दृष्टोर्ध्वेऽन्तरिक्षाद्यात् ५,४,१२
 अन्तर्यामपात्रेण सावित्रम् ६,५,७,१
 अन्तर्यामि मध्वन् ६,४,६,४
 अन्तर्धर्तान् करोति ६,२,१०,२०
 अन्तर्देदि सं यौति १,४,९,६
 अन्तस्ते दधामि द्यावापृथिवी
 ६,४,६,२
 अन्तःश्लेषणं वा एताः ५,४,२,३
 अन्ताय स्वाहा ७,२,२०,१०
 अन्धादे स्थूरगुदा ५,७,१७,२
 अक्षं वा अस्यै तत् १,७,२,११
 अक्षं वा आपः पक्षयः ५,६,२,४

अक्षं वा इष्टका एतत् ५,६,२,१३
 अक्षः सात्राध्यानाम् ३,४,५,११
 अक्षं कृषिर्दृष्टिर्वषट् ७,३,१२,७
 अक्षं च मेऽक्षुच्च म इति ५,४,८,७
 अक्षपतेऽक्षस्य नो देहि ४,२,३,१;५,
 २,२,१
 अक्षस्याक्षस्य जुहोति ५,४,२,३
 अक्षस्याक्षस्यामि विद्मति ५,६,३,५
 अक्षादः पशुमान् भवति ७,१,२,४
 अक्षाद्याय त्वा १,७,९,३१
 अक्षाया त्वा १,७,२,३०
 अक्षेन गयः ४,४,८,९
 अन्यदन्यत् साम भवति ७,५,४,२
 अन्यं ते अस्मत् तपन्तु ५,४,४,१४
 अन्यमस्मद्भिया ह्यम् २,६,११,१३
 अन्ययोपतृणत्यन्यया ६,३,९,९
 अन्यवापोऽर्धमासानां ५,५,१७,३
 अन्यस्यान्यस्य समवत् २,६,३,११,१०
 अन्याअन्या ऋचो भवन्ति ७,५,१,१४
 अन्यादृक् च १,८,१३,७; ४,६,५,१५
 अन्या वो अन्यामवतु ४,२,६,९
 अन्योऽन्यो गृह्येते मिथुनत्वाय ७,५,
 ४,६
 अन्वग्निरुषसामप्रमह्यत् ४,१,२,१०;
 ५,१,२,१६
 अन्वह मासा अनु १,७,१३,१
 अन्विदनुमते त्वं ३,३,११,१२;
 ४,४,१२,१८, ७,१५,१६
 अन्विद इत्याह मनुः २,५,९,३
 अन्वीतिरसि दिवे त्वा ३,५,२,५
 अन्वेत्तत् ते पितामह १,८,५,३
 अप आदीप्यानुदृत्य २,२,४,१२
 अप आस्येन ५,७,१२,२
 अप इष्य होतरिस्वाह ६,४,३,७
 अप उप सृजति यत्र ५,१,३,२
 अप उप सृजत्वापः ५,१,६,२
 अप उप स्पृशति भेषजं ३,३,४,९
 अपर्दमाय त्वा संसृजामि ४,१,५,६
 अपर्दामः स्थम्भमाणाः ५,६,१,७

अपगूर्य वषट्करोति २,६,२,१२
 अपचितिमान् भवति ५,१,३,१२;
 २,२,११
 अपद्यमाना पृथिव्याशाः ४,१,६,१८;
 ५,१,७,१०
 अपजदती भवति २,१,२,१२
 अपः प्र णयति अद्धा १,६,८,२
 अपबर्हिषः प्रयाजान् ६,६,३,१०
 अपबर्हिषावनूयाजौ ६,६,३,१४
 अपभरणोर्नक्षत्रं ४,४,१०,२७
 अपरिमित छन्दसः ५,१,८,१०
 अपरिमितमनु ब्रूयात् २,५,१०,१५
 अपरिमिता भवति ५,१,१,१६
 अपरिमिताभिः परि ५,२,६,७
 अपरिमितो निरुप्यः १,७,३,७
 अप वा एतस्मात् २,२,१,४,६
 अप वा एतस्मात् प्राणाः २,६,८,१५;
 ५,५,९,८
 अप वै तृतीयसवने ६,६,७,७
 अप वै दीक्षितात् सुपुपुषे ६,१,४,१७
 अप वै सोमेनेजानात् ३,५,४,१२
 अपश्यते स्वाहा ७,५,१२,२२
 अपस्विन्वौषधीर्जिन्व ४,३,४,८
 अपस्यवतीभ्यां ५,४,४,१७
 अपहतोऽररुः १,१,९,४,८,१२
 अपाः रसमुद्वयसः १,७,१०
 अपाः शु यजति ६,६,७,८
 अपां वा अग्निः कुलायं ५,६,४,१४
 अपां वा एतत् पुष्पं ५,४,४,७
 अपां वा एतानि हृदयानि ५,६,२,९
 अपाग्नेऽग्निमामादं १,१,७,२
 अपां गर्भः समुद्रियम् ५,१,५,२५
 अपां ग्रहान् गृह्णाति ५,६,२,१
 अपां चतुर्थ्यां ५,७,२१,४
 अपां चौषधीनां च २,१,९,४
 अपादकाय स्वाहा ७,५,१२,१६
 अपानं मे पाहि ४,३,६,१०; ४,७,१७
 अपानाय ३,२,३,३; ५,५,५,१२
 अपानाय त्वा १,१,६,८

[३४०]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

अपानाय स्वाहा ७,१,१९,११;

४,२१,३

अपानो यजेन कल्पतां १,७,९,२०

अपां त्वा सद्ने सादयामि ४,३,१,३

अपां त्वेमन्सादयामि ४,३,१,१

अपां नपादा शुद्धेमन् १,७,७,६

अपां नपादा ह्यस्यात् २,५,१२,१५

अपां नप्त्रे जषः ५,५,१३,१

अपां नप्त्रे स्वाहा १,८,१६,२१

अपामर्तिं दुर्वर्तिं बाधमानाः ५,४,६,७

अपामन्ते क्रीणाति सरसम् ६,१,९,४

अपाम सोमममृताः ३,२,५,१०

अपामिदं न्ययनसमुद्रस्य ६,१,११

अपामुद्रः ५,५,२१,३

अपामोषधीना १,८,११,१५

अपां पतिरसि १,८,११,२

अपां पृष्ठमसि योनिः ४,१,८,३

अपां पृष्ठमसि सप्रथाः ४,१,३,३

अपां पृष्ठमसीति ५,१,४,४

अपां पृष्ठमसीत्युप ५,२,६,१४

अपां पेरुरसि १,३,८,५

अपां पेरुरसीत्याह ६,३,६,१४

अपां मोदाय स्वाहा ७,१,१४,४;

१६,७

अपिजम् १,७,९,८

अपि पन्थामगसाहि १,२,९,३

अपूतपा आधूयमानः ४,४,९,१९

अपेत वीत वि च सर्पतातः ४,२,४,१

अपेन्द्र द्विषतो मनः ३,५,८,२;९,६

अपो अन्वचारिष्यसेन १,४,४५,१३;

४६,६

अपोऽग्नेऽभिष्याहरति ६,४,३,३

अपो देवीरूप सृज ४,१,२,१६

अपोनप्त्रीयं चहं २,३,१२,७

अपो यूषेण ५,७,२०,३

अपोऽव नयति तस्यात् ६,२,११,८

अपोऽवमृथमवैति २,३,१२,६;६,६,

३,२

अपोऽवोक्षति क्षान्त्यै ५,२,३,४

अपोऽभ्यात्यन्तरत एव ६,१,१,८

अप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य ६,६,११,९

अप्रतिक्षमा यन्ति वरुणस्य ६,६,३,२२

अप्रतिष्ठितः संवत्सरः ७,४,११,९

अप्रतिहृताभिर्हृत्तायति ७,५,८,७

अप्रतीक्षमा यन्ति निर्कल्या ५,२,४,१२

अप्राणते स्वाहा ७,५,१२,१८

अप्राणाय स्वाहा ७,५,१२,४

अप्सरसो मुष्काम्यां ५,७,१५,७

अप्सु २,३,१३,१०

अप्सु धौतस्य सोम देव ३,२,५,२२

अप्सु मरुम प्र वेद्ययति ५,२,२,१४

अप्सुषदसि ४,४,७,६

अप्सुषदसि ज्येनसत् ५,३,११,२

अप्सुषदे वट् ४,६,१,१४

अप्स्वमे सधिष्टव ४,२,३,७;११,१५

अप्स्वन्तरमृतमप्सु १,७,७,४

अबोध्यमिः समिधा जनानां ४,४,४,५

अब्जा असि प्रथमजा ४,४,१०,६;८,८

अभि क्रवेन्द्र भूरध ७,४,१५,४

अभि क्रन्द स्नानय गर्भम् ३,१,११,२४

अभिक्रामं सुहोति २,६,१,८

अभि गोत्राणि सहसा ४,६,४,७

अभिचरता प्रविशोम ३,३,८,१२

अभिचर्यमाणो दशरात्रेण ७,२,५,६

अभिजिदसि युक्तप्राव ३,५,२,१३;

५,३,६,२

अभिजिह्ववति सुवर्गस्य ७,५,१,१६

अभि त्वं देव सवितारम् १,२,६,२;

६,१,९,९

अभि त्वा देव सवितः ३,५,११,२

अभि त्वा शूर नोनुमः २,४,१४,६

अभिधा असि भुवनम् ७,१,११,३

अभिधो घर्मो जीरदानुः १,५,१०,१२

अभिपूर्वं ज्यहः भवन्ति ७,४,१,३

अभिभूरस्यभिभूरह १,६,२,३

अभिवर्त इवः षणमासः ७,५,७,१३

अभिवर्तः सविश्वः ४,३,८,६;

५,३,३,७

अभिवर्तो मरुतामं ७,५,१,१५

अभिवर्षते स्वाहा ७,५,११,२३

अभि वा एष एतस्य २,२,२,२

अभि वा एष एतान् २,२,२,८

अभि वा एषोऽग्नी आ १,५,९,९

अभिष्ठितो वरुणस्य १,४,४५,३;६,६,
३,८

अभिहिताय स्वाहा ७,४,२२,३

अभीमां महिना दिवं ४,१,६,१५

अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य ४,२,३,१९

अभून्मम सुमतौ विश्ववेदाः ४,३,११,
१०

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतनाः ४,२,८,१

अभ्यावर्तध्वमुप मा ५,७,४,८

अभ्यावर्तस्व पृथिवि ४,२,७,२

अभ्रयन्ती ४,४,५,१२

अभ्रसतिरसि ४,४,६,५

अभ्रिरसि नारिरसि १,३,१,२;४,१,
१,११,१२

अमज्जकाय स्वाहा ७,५,१२,४६

अमनसे स्वाहा ७,५,१२,२६

अमर्त्यस्य ते होतः १,६,२,११

अमाल्योऽसीत्याहामैव ६,१,९,५

अमावास्यया मासान् ७,५,६,३

अमावास्यायां च पौर्णमास्यां ७,५,७,२

अमावास्यायां निर्वपेत् २,३,५,३

अमासकाय स्वाहा ७,५,१२,४०

अमुखाय स्वाहा ७,५,१२,६

अमुग्रभूयादध यद्यमस्य ४,१,७,९

अमृतमसि १,७,९,३४

अमृतमसि प्राणाय ३,३,४,७

अमृतमसि मृत्योर्मा १,८,१४,२

अम्ब निष्वर १,४,१,८

अम्ब निष्वरत्याह ६,४,४,९

अम्बरीषादन्नकामस्य ५,१,९,१२

अम्बा ४,४,५,९

अम्बे अम्बाल्यम्बिके ७,४,१९,१;७,
९,११,१३

अम्भः स्थाभो वो १,५,६,२;८,२

अम्भोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,९

अयं वां परि विच्यते ३,३,११,२
 अयं वां मित्रावरुणा १,४,५,१
 अयं वेनश्चोदयत् १,४,८,१
 अयं वो गर्भं त्रिविधः ५,१,५,३३
 अयं सो अग्निर्यस्मिन् ४,२,४,५
 अयं सो अग्निरिति ५,२,३,८
 अयं जो वा एष ओऽसामा १,५,७,१;
 २,५,८,१
 अयं ते योनिर्त्रिविधः १,५,५,६;
 ७,७,४,२,४,१०;७,१३,१३
 अयं दक्षिणा विश्वकर्मा ४,३,२,२;
 ४,३,२
 अयं नो अग्निर्वरिवः १,३,४,३;४,
 ४,६,१०
 अयं नो नभसा पुरः ३,३,८,५,१४
 अयं नो राजा धृत्रहा १,८,९,३
 अयमग्निः श्रेष्ठतमः १,५,१०,५
 अयमग्निः सहस्रिणः २,६,११,४;
 ४,४,४,३
 अयमग्निरुह्यति ३,५,११,३
 अयमग्निर्धीरवमः ४,७,१३,२
 अयमिह प्रथमो धायि १,५,५,४;७,५
 अयमुत्तरात् संयद्भुतः ४,४,३,४
 अयमुपर्यर्वाग्वसुः ४,४,३,५
 अयमु एव प्र देवयुर्होता ३,५,११,२
 अयं प्रश्नाद्विध्वयचाः ४,३,२,३;
 ४,३,३
 अयं पुरो भुवस्तस्य ४,३,२,१
 अयं पुरो भुव इति ५,२,१०,१०
 अयं पुरो हरिकेशः ४,४,३,१
 अया ते अग्ने समिधा १,२,१४,१५
 अयावाः ४,४,७,२४
 अया त्रिधा जनयत् १,७,१२,११
 अयासाय स्वाहा १,४,३,५,२
 अयुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,६
 अयुताय स्वाहा ७,२,२०,३
 अरक्षसेत्याह रक्षसाम् ५,१,३,१०
 अरक्षिना पक्षौ द्रावीयास्तौ ५,२,५,४
 अरण्यं जाम्बीलेन ५,७,११,५
 अरण्याय स्मरः ५,५,१६,६

अरण्याय स्वाहा ७,१,१७,१६
 अरुस्ते दिवं १,१,९,१६
 अराग्रामवान्तरदीक्षाम् ६,२,३,१३
 अराज्यौ दिव्यावृषभौ ५,६,२१,११
 अरातीयन्तमधरं ३,१,४,१२
 अरिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,१९
 अरुणपिशाङ्गोऽथो दक्षिणा ६,११,१६
 अरुणाय स्वाहा ७,३,१८,५
 अरुणैताय स्वाहा ७,३,१७,१८
 अरुणो भूमान् भवति २,१,६,८
 अरुणो ह स्माऽऽहौपवेशिः ६,१,९,२;
 ४,५,२
 अरेतस्काय स्वाहा ७,५,१२,२८
 अर्को वा एष यदग्निः ५,३,४,१३;
 ७,५,९
 अर्क्येण वै सहस्रशः ७,५,९,१
 अर्चामि ते सुमतिं १,२,१४,८
 अर्चिस्त्वा अर्चिषि १,१,१०,२३
 अर्चं त्वा ४,४,६,२५
 अर्णवे सद्ने सीद ४,३,१,२
 अर्येतः स्थ १,८,११,१
 अर्धर्चाच्छुप्येत यथा ३,२,९,११
 अर्धर्चं वसाहोमं जुहोति ६,३,११,८
 अर्धमाभाः परुषि ते ५,२,१२,४
 अर्धमासानां तृतीयः ५,७,१८,६
 अर्धमासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१७
 अर्धमासैर्मासान्संपाद्य ७,५,६,२
 अर्धिनोऽन्ये ग्रहा गृह्यन्ते ६,५,२,५
 अर्धेन्द्राणि जुहोति देवताः ५,४,८,९
 अर्धुदाय स्वाहा ७,२,२०,६
 अर्यमणं बृहस्पतिम् १,७,१०,६
 अर्यमाऽऽयाति वृषभः २,३,१४,१९
 अर्यम्णे चरं निर्धेपेत् २,३,४,१-३
 अर्यम्णे लोपाशः ५,५,२१,४
 अर्यम्णोऽष्टमी ५,७,२२,८
 अर्वाङ् यज्ञः सं कामतु ७,३,११,१
 अर्वाञ्जिमिन्द्रममुतः ४,७,१४,१०
 अर्वाऽसि १,७,८,५
 अलज्जान्तरिक्षः ५,५,२०,१

अलक्षो भवति य एवं २,५,११,११
 अलोमकाय स्वाहा ७,५,१२,३२
 अलोहिताय स्वाहा ७,५,१२,३८
 अवकाभिः शर्कराम् ५,७,११,८
 अवकामनूप दधाति ५,४,२,४
 अवक्रन्दते स्वाहा ७,१,१९,४
 अवक्रन्देन तालुः ५,७,११,१०
 अवगताऽस्य विट् २,३,१,८
 अवध्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,४
 अवततधन्वा पिनाकहस्तः १,८,६,१२
 अवतत्य धनुस्त्वः सहस्राक्ष ४,५,१,
 ११
 अवतान्मा नाथितम् १,२,१२,३
 अवतान्मा व्यथितं १,२,१२,४
 अव ते हेडः २,५,१२,५;४,२,११,७
 अव ते हेडो वरुणः १,५,११,९
 अवदते स्वाहा ७,५,१२,२०
 अवधिष्म रक्षः १,८,७,१७
 अवधूतः रक्षोऽवधूता १,१,५,६;६,१
 अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वा ७,४,१२,१०
 अवपतन्तीरवदन् ४,२,६,१७
 अवपत्नेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,१०;
 २०,११
 अवभृथ निचङ्कुणः १,४,४,५,६
 अवभृथ निचङ्कुणेति ६,६,३,१६
 अवभृथमव यन्ति ६,५,१०,१०
 अवभृथयजूंषि जुहोति ६,६,३,१
 अवभृथश्च मे स्वगाकारः ५,४,८,११
 अवयासाय स्वाहा १,४,३,५,६
 अवरुद्धः स्यात्स्याजम् ५,४,९,६
 अवत्यमिव वा एषः ६,१,४,१४
 अवध्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१२
 अवलिताभ्यः शैशिराः ५,६,२३,६
 अव वा एष सुवर्गात् २,२,५,४
 अवसृष्टा परा पत ४,६,४,१३
 अवस्फूर्जन् दिव्यत् २,४,७,१०
 अवस्थावा नामास्युदीची ५,५,१०,४
 अवस्थावानो नाम स्थ ५,५,१०,११
 अवस्थुरासि दुवस्वान् १,३,३,७;४,७,
 १२,११

[३४२]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

अवहन्त्यक्षमेवाकः ५,२,८,२४
 अवान्तरं वै दशरात्रेण ७,४,५,८,५,
 ४,७
 अवान्तरदिशाभ्यः स्वाहा ७,१,१५,११
 अवाम्ब रुद्रमदिमहि १,८,६,९
 अवार इक्षवः पार्थेभ्यः ७,३,१६,९
 अवाश्रुजो भवति २,१,८,१६
 अविज्ञातो वा एष गृह्यते ६,५,१०,९
 अवेक्षन्ते पवित्रं वै ६,६,७,४
 अवेष्टा दन्दशूकाः १,८,१४,४
 अवोचाम कवये मेध्याय ४,४,४,६
 अशानिं मस्तिष्केण ५,७,१२,११
 अशीत्यै स्वाहा ७,२,१७,८; १८,४
 अशीर्षकाय स्वाहा ७,५,१२,१४
 अशृण्वते स्वाहा ७,५,१२,२४
 अश्मश्ते क्षुद्रसुं ४,६,१,२,५,४,४,४
 अश्मन्मूर्जमिति परि ५,४,४,१
 अश्मन्मूर्जं पर्वते शिञ्जियाणां ४,६,१,१
 अश्मा च मे मृत्तिका च मे ४,७,५,१
 अश्याम तं काममग्ने १,३,१४,८
 अश्वव२ हि मूरि १,१,१४,२
 अश्रुभिः पृष्ठां ५,७,२०,७
 अश्व ऋषभो वृष्णिः २,३,७,८
 अश्वस्था भवन्ति २,३,१,१२
 अश्वत्थे वो निषदन् ४,२,६,५
 अश्वमव प्रापयति ३,२,६,६; ५,७,१,७
 अश्वमुप प्रापयति ५,२,८,२; ३,२,४;
 ७,१२
 अश्वं प्रस्तोतृपतिहर्तृभ्यां १,८,१८,१०
 अश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ ४,४,१०,२६
 अश्वशकेन धूपयति ५,१,७,२
 अश्वइच्छन्दः ४,३,७,२४
 अश्वस्तूपरो गोमृगः ५,५,२३,१
 अश्वजनि वाजिनि १,७,८,४
 अश्ववती२ सोमवतीम् ४,२,६,१४
 अश्विनावभिदासति ३,२,१०,१५
 अश्विनाव२ स्वाभ्याम् ५,७,१३,९
 अश्विनोः प्राणोऽसि २,३,१०,२;
 ११,४

अश्विनोस्त्वा बाहुभ्याम् ३,२,५,२
 अश्विनौ देवता पङ्क्तिः ३,१,६,१०
 अश्विनौ व्यक्षणे १,७,११,२
 अश्विभ्यामागोमुरभ्यां ७,५,२२,५
 अश्विभ्यां पूष्णे १,८,१९,३
 अश्वेन च रथेन च ४,४,८,१८
 अश्वेभ्यः समनमयथा ७,५,२३,९
 अश्वो घृतेन त्मन्या समक्तः ५,१,
 ११,१०
 अषाढा नक्षत्रमापः ४,४,१०,१८
 अषाढा नक्षत्रं विश्वे ४,४,१०,१९
 अषाढाऽसि सहमाना ४,२,९,५
 अष्टाकपालान् प्रातःसवने ७,५,६,१२
 अष्टाचत्वारिंशत्तमस्तु २,५,१०,१३
 अष्टाचत्वारिंशो भवति ७,२,६,५
 अष्टादशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१८;
 १३,९
 अष्टानवत्यै स्वाहा ७,२,१३,११
 अष्टाप्रह्वद्विरण्यं दक्षिणा ३,४,१,१०
 अष्टाभिर्वि कर्षयति ५,४,४,९
 अष्टाभिः सं मरत्यष्टाक्षरा ५,१,४,१७
 अष्टाभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,९
 अष्टाभ्यः स्वाहा ७,२,१३,८; १३,४;
 १५,२
 अष्टावष्टावन्धेषु क्षिण्येषु ५,४,११,
 १३
 अष्टावुप दध्यापष्टाक्षरा ५,४,१०,८
 अष्टाभिर्मवत्यष्टाक्षरा ६,३,३,१६
 अष्टास्तनां करोति छन्दसां ५,१,६,१९
 अष्टौ जुहोति चतस्रः २,४,२,४
 अष्टौ वसवोऽष्टाक्षरा ३,४,२,१२
 अष्टौ सावित्राणि भवन्ति ५,१,१,७
 अष्टौवज्रया२ स्वाहा ७,३,१६,२९
 असत्रं वा एतद्यदछन्दोमं ७,३,६,३;
 ८,३; ४,१,४; २,७; ६,५
 असदत्र सुवीर्यम् १,८,२२,१३
 असदित्र वा अन्तरिक्षम् ५,४,६,१५
 असंभिन्दन्नव घति ६,४,१,४
 असंमृष्टोऽसि १,३,३,१२

असावादित्यो न व्यरोचत २,१,२,६;
 ४,१; ८,१; २,१०,१; ३,७,७;
 ७,३,१०,९
 असावादित्योऽस्मिँल्लोके ७,३,१०,१
 असावि सोम इन्द्र ते १,४,३९,१
 असितज्ञवे स्वाहा ७,३,१७,१५
 असितवर्णा हरयः ३,१,११,१९
 अलिताय स्वाहा ७,४,१२,२
 अलि वृद्धतो दिक् ४,३,६,७
 अलि यमो अस्यादित्यः ४,६,७,३
 असुन्वन्तमयजमानसु ४,२,५,१०
 असुरः क्रीयमाणः ४,४,९,६
 असुराणां वा इयमग्ने ६,२,४,६
 असुरातः सिन्धुरवभृथम् ४,४,९,२९
 असुरा वा उत्तरतः पृथिवीं ६,५,२,७
 असुरा वै देवान् दक्षिणतः ६,६,४,९
 असुरा वै निर्यन्तो देवानां ६,२,११,४
 असुरेषु वै यज्ञ आसीत् ६,३,७,५
 असुर्यं पात्रमनाच्छृणुषा ५,१,७,१२
 असौ यस्ताम्रो अरुणः ४,५,१,७
 असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवः ४,५,१,८
 असौ वा आदित्यः शुक्रः ६,४,१०,४
 अस्कन्नमेव तद्यत् २,६,१,१४
 अस्कन्नहविर्भवति १,६,८,६
 अस्तभ्नाद्व्यामृषमः २,२,८,५
 अस्त्वधियौरन्तरिक्षं ४,४,५,१७
 अस्थन्वते स्वाहा ७,५,१२,४३
 अस्थभ्यः स्वाहा ७,५,१६,४६
 अस्नावकाय स्वाहा ७,५,१२,४२
 अस्मत्सखा त्वं देव सोम ३,३,३,२२
 अस्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत १,४,४३,
 १०; ६,६,१,१५
 अस्नाकमग्ने मघवस्तु १,५,११,७
 अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ४,६,४,१०
 अस्माल्लोकात् स्वेतव्यम् ६,१,१,३
 अस्मिन्नुग्रा अनुच्यवुः ३,३,४,३
 अस्मिन् महत्यणवे ४,५,११,२
 अस्मे इन्द्रावृहस्पती ३,३,११,३
 अस्मे चन्द्राणि १,२,७,३
 अस्मे व्योतिः १,२,७,५

अस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि ६, १,
१०, ७
अस्मे देवासो वपुषे ३, २, ८, २२
अस्मे रायः १, २, ५, १०
अस्मे वै लोकाय गार्हपत्यः ६, १, ८,
१०; ४, २, १४
अस्यति दिवस्पाहि १, ८, १४, ९
अस्यपि पन्थामगन्महि १, २, २, ३
अस्य प्रन्थामनु द्युतः १, ५, ५, २; ७, ३
अस्य प्राणादपानतो १, ५, ३, ४
अस्य मध्वः पिपत १, ७, ८, १०
अस्येदेव प्र रिरिचे २, ४, १४, ५
अस्त्रीविश्छन्दः ४, ३, ७, ४
अस्त्रमजस्तारण्यः १, २, १४, १२
अहं रक्षोऽधमं तमः १, ३, २, १३
अहं च त्वं च वृत्रहन् ७, ४, १५, ३
अहं दीक्षामरुहम् ७, १, १८, ६
अहं नाबुभयोः सुवः १, ७, २, ५
अहं परस्तादहमवस्तात् ३, ५, ५, २
अहर्देवानामालीत् १, ५, ९, ७
अहर्भाजो वा एता देवाः ७, ४, ५, २
अहर्मासेन ५, ७, २०, १
अहर्वा अश्वस्य जायमानस्य ७, ५, २५, ३
अहिरसि बुद्धिः १, ३, ३, १६
अहिरिव भोगैः पर्येति ४, ६, ६, १४
अहं दैधिष्योदत्तः ३, २, ४, २५
अहोरात्रयोर्द्वितीयः ५, ७, १८, ५
अहोरात्रे गच्छ स्वाहा १, ३, ११, ४;
६, ४, १, ९
अहोरात्रेभ्यः स्वाहा ७, १, १५, १६
अहोरात्रे वै मित्रावरुणौ २, ४, १०, ३
अह्नां विधान्यामेकाष्टकायाम् ३, ३,
८, ११
अह्ने स्वाहा ७, १, १७, ८
आकृतं च ३, ४, ४, ३
आकृतिमग्निं प्रयुज ४, १, ९, १
आकृतिश्च ३, ४, ४, ४
आकृत्यै प्रयुजेऽनये १, २, २, १; ६, १,
२, ३
आकृत्यै त्वा कामाय त्वा ३, ४, २, २;
३, १०

आ कन्दय बलमोजः ४, ६, ६, १९
आक्रमणं स्थूराभ्यां ५, ७, १५, १०
आक्रम्य वाजिन् पृथिवीम् ४, १, २, १२
आक्रान् वाजी पृथिवीम् ७, ५, १२, १
आऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षम् ७, ५, १९, २
आक्रोशन्तो यान्त्यवर्तिम् ७, २, १, ११
आबुः सृजया शयण्डकः ५, ५, १४, २
आबुस्ते रुद्र पशुस्तं १, ८, ६, ५
आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य ५, १, २,
१७
आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा ४, १, २, ११
आऽगन्म मित्रावरुणा ३, ५, ४, ३
आगनावैष्णवमष्टाकपालं २, २, ९, १०
आगनावैष्णवमेकादशकपालं १, ८, १, ७;
८, २, २, २, ९, १, ४, ३, ५, १, ८; ५,
५, १, १०
आगनावैष्णवं धृते चरुं २, २, ९, ५
आगनावैष्णवा रोहितललामाः ५, ६,
१८, ६
आग्नीध्र उप वासयति ६, ४, २, १७
आग्नेन्द्राः कृष्णललामाः ५, ६, १७, ६
आग्नेय ऐन्द्राश्च आश्विनः ५, ६, २१, ३
आग्नेयं कृष्णग्रीवमा २, १, २, १३,
१५-१६
आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५, ५, २२, १
आग्नेयः कृष्णोऽजः ५, ५, २४, ६
आग्नेयमष्टाकपालं १, ८, १, १०; २, १;
७, २; १७, १; १९, १; २०, १; २,
२, ५, ७; ३, २, १०
आग्नेयस्य च सौम्यस्य २, ३, ३, ३
आग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्मात् ५, ६, ४,
१३
आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यः ७, ५, २१, १
आग्नेयौ कृष्णग्रीवः ५, ५, २३, २
आग्रयणं ग्रहा बृहत् ७, ५, ४, ४
आग्रयणस्य वा एतत् ७, २, ८, १७
आग्रयणाग्रान् गृहीत ७, २, ७, ७
आधारमा धारयति २, ५, ११, २१
आधाराम्यां ४, ४, ५, २
आक्षिरसः सुवर्गं लोकं ५, ४, ३, ४

आ चाग्ने देवान् वह २, ५, ९, ८
आच्छच्छन्दः ४, ३, १२, १०
आ च्छेता ते मा रिषं १, १, २, ७
आ जङ्घन्ति सान्वेषां ४, ६, ६, १३
आ जातं जातवेदसि ३, ५, ११, १७
आजिं धावन्त्यनभिजितस्य ७, ५, २, ४
आ जिघ्र कलशं महि ७, १, ६, १०
आजुह्वानः सुप्रतीकः ४, ६, ५, १०
आज्यग्रहं गृहीयात् ३, ५, ९, ९
आज्यभागौ यजति यज्ञस्य ६, ६, ३, ११
आज्यमसि सत्यमसि १, ६, १, २
आज्यस्य पूर्णो कार्मर्यमयी ५, २, ७, ९,
१३
आज्येन जुहोति तेजः ५, ४, ८, २
आज्येन व्याधारयति ६, २, ११, ११
आज्येन सं यौल्येतत् ५, १, ८, १५
आण्डाभ्यां स्वाहा ७, ३, १६, ३४
आतपति वर्षन् विराट् २, ४, ७, ९
आतपते स्वाहा ७, ५, ११, ४०
आतपाय स्वाहा ७, १, १७, १८
आतप्यते स्वाहा ७, ५, ११, ३९
आ तं मज सौश्रवसेषु ४, २, २, ९
आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं १, ४, ३७, १
आती वाहसो दर्विदा ५, ५, १३, ५
आ त् भर २, २, १२, २४
आ त् भर माकिः १, ७, १३, ८
आ तृतीयसवनात् ६, ४, ९, ११
आ ते अग्न इधोमहि ४, ४, ४, १९
आ ते अग्न ऋचा हविः ४, ४, ४, २०
आ ते मह इन्द्रोत्थुम १, ७, १३, ६
आ ते सुपर्णा अमिनन्त ३, १, ११, २१
आत्मने ३, २, ३, ९
आत्मने स्वाहा ७, ३, १६, ४९; ५, १२,
४९
आत्मने होतव्या राष्ट्रं ३, ४, ८, २
आत्मनो वा एषः २, २, ६, ६
आत्मस्पर्णा वा एते ६, ५, ५, ७
आत्मानं ते मनसाऽरात् ४, ६, ७, ६
आत्मानमेव दीक्षया ६, २, २, ११
आत्मानं मे पाहि ४, ३, ६, १६

आत्मा यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२६
 आत्मा वा एष यज्ञस्य ६,४,११,९;
 ५,१०,८
 आत्मा वै पुरुषस्य २,३,२,२०
 आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठः २,६,७,९
 आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति ५,४,८,१९
 आ त्वा जिघर्मि वचसा ४,१,२,१८;
 ५,१,३,९
 आ त्वाऽहर्षमन्तरभूः ४,२,१,११
 आ त्वाऽहर्षमित्याहऽऽद्येन ५,२,१,५
 आदकां खादेन ५,७,११,३
 आ वदे १,१,९,१; ३,८,१; ४,१,१
 आ दधिकाः शवसा पञ्च १,५,११,१२
 आदित् पश्याम्युत वा ५,६,१,१०
 आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिः ६,५,१०,३
 आदित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०,१
 आदित्यं चरं निर्वपति १,८,१,६
 आदित्यं चरं निर्वपेत् २,२,६,१
 आदित्यवद्वनस्य सोम ३,२,५,७
 आदित्यस्ते वाजिन् युङ्क्नु ७,५,१९,६
 आदित्या अकामयन्त ७,१,४,१;
 ४,६,१
 आदित्यान्ष्टमश्रुभिः ५,७,१२,३
 आदित्या देवता ४,३,७,३१,
 आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण १,७,११,१५
 आदित्यानां तृतीया ५,७,१७,८
 आदित्यानामवसा २,१,११,२०
 आदित्यानां मागोऽसि ४,३,९,७
 आदित्यानां मागोऽसीति ५,३,४,६
 आदित्यां मल्हां गर्भिणीम् १,८,१९,२
 आदित्या वा अस्माहोकात् १,५,४,१२
 आदित्याश्चाक्षिरसश्च ३,५,१,५
 आदित्याऽसि १,२,५,४
 आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु ४,१,५,१५
 आदित्यास्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,२१
 आदित्यास्त्वाऽऽजन्तु ७,४,२०,६
 आदित्यास्त्वा धूपयन्तु ४,१,६,३
 आदित्यास्त्वा परि १,१,९,१९
 आदित्यास्त्वा प्र वृन्दन्तु ३,३,३,३
 आदित्यास्त्वा विश्वेदेवैः ५,५,९,१३

आदित्येभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,३
 आदित्येभ्यस्त्वा १,१,१३,५
 आदित्येभ्यो धारयद्भ्यः २,३,१,२
 आदित्येभ्यो भुवद्भ्यः २,३,१,१
 आदित्येष्टका उप दधाति ५,३,१०,७
 आदित्यैर्नो भारती वष्टु ५,१,११,८
 आदित्यो भवती यं वा ५,५,१,१५
 आदित्यो वा अस्मान् १,५,९,८
 आदिशः १,३,१०,८
 आ देवयजं वह १,१,७,४
 आ देवानां ४,२,११,६२
 आ देवानामपि १,१,१४,१०
 आ न एतु मनः पुनः १,८,५,११
 आ नः प्राण एतु परावतः ३,३,३,२३
 आनन्दं नन्दयुना ५,७,१९,१
 आ नो दिवः २,५,१२,८; ३,१,११,
 १०
 आ नो दिवो बृहतः १,८,२२,४
 आ नो मित्रावरुणा वृतेः १,८,२२,८;
 २,५,१२,२०
 आ नो वीरो जायतां १,२,१३,३
 आन्तमन्ववस्तावयति ६,२,१०,१५
 आन्त्यश्च १,७,९,१४
 आन्त्यायनश्च १,७,९,१३
 आऽन्यः क्रोशति ग्रान्यः ७,५,९,९
 आऽन्यं दिवः २,३,१४,१०
 आप उन्दन्तु जीवसे १,२,१,१
 आप उप प्र वर्तयति ६,५,८,१५
 आपतये त्वा गृह्णामि १,२,१०,११;
 ६,२,२,४
 आपं त्वाऽऽन उपसन्निः ५,५,७,१४
 आपं त्वाऽऽमे तपसा ५,५,७,१२
 आपं त्वाऽऽमे दक्षिणाभिः ५,५,७,१६
 आपं त्वाऽऽने दीक्षया ५,५,७,१३
 आपं त्वाऽऽमे मनसा ५,५,७,११
 आपं त्वाऽऽमेऽवमृथेन ५,५,७,१७
 आपं त्वाऽऽमे सुत्यया ५,५,७,१५
 आपं त्वाऽऽने व्रशया ५,५,७,१८
 आपं त्वाऽऽमे स्वगाकारेण ५,५,७,१९

आपलायिताय स्वाहा ७,१,१३,८
 आपान धृगल्पपानं ७,५,१९,९
 आपान्तमन्युः २,२,१९,१४
 आपूर्याः स्थाऽऽमा पूरयत् ३,२,५,१४
 आपो अस्मान् मातरः १,२,१,६
 आपोऽश्नाति १,६,७,१३
 आपो देवीः प्रति गृह्णीत ४,२,३,६
 आपो देवीः शुद्धायुवः १,३,८,१६
 आपो देवीरग्नेषुवः १,१,५,२
 आपो देवीरूप सृज ४,१,२,१६
 आपो देवीर्बृहतीः १,२,२,५; ६,१,२,
 ६,८
 आपो देवीर्मधुमतीः १,८,११,१६
 आपो भद्रा घृतमिदापः ५,६,१,९
 आपो भवन्त्यापो वा अग्नेः ५,६,२,२
 आपो वरुणस्य पत्न्यः ५,५,४,१
 आपो वा इदमग्ने सलिलम् ५,६,४,९;
 ७,५,१०; ७,१,५,१
 आपो ह यत् २,२,१२,२
 आपो ह यन्महतीर्विष्णुम् ४,१,८,१९
 आपो हि ष्ठा मयोभुवः ४,१,५,२;
 ५,६,१,११; ७,४,१९,१६
 आपं मनः १,८,१५,७
 आपसे देवयजने याजयेत् ६,२,६,४
 आपोत्येव आतृष्यं नैनं ६,२,६,६
 आ प्रतिष्ठायै खनति २,६,४,१०
 आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन १,६,५,१;
 ७,५,२
 आ प्यायध्वमग्निं १,१,१,५
 आप्यायन्तामापः १,१,१३,८
 आ प्यायस्व २,३,१४,१२; ५,१२,३;
 ३,१,११,३
 आ प्यायस्व मदन्तमः १,४,३२,१
 आ प्यायस्व समेतु ते ३,२,५,८;
 ४,२,७,१२
 आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी ७,५,
 १८,१
 आभिष्टे अद्य गीर्भिः ४,४,४,२४
 आमनमस्यामनस्य २,३,९,४,६,१०

आ माऽग्निहोमो विष्णु ७,३,१३,३
 आ मा वाजस्य प्रसवः १,७,८,१६
 आमास्तु पक्वमैरयः १,६,१२,६
 आ मुखान्धवक्त्राचयति ५,६,३,७
 आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः ४,६,६,२०
 आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा ७,३,२३,१
 आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक् ७,३,१३,२
 आ यश्चक्षे न स्वादिन ३,५,११,१५
 आऽयं गौः पृथिरक्रीव १,५,३,२
 आचतनवतीर्वा अन्थाः ३,१,९,५
 आचते स्वाहा ७,१,१३,११
 आ यदिषे नृपतिं तेजः १,३,१४,१७
 आयन्नन्तराऽऽहवनीयं ६,२,६,१३
 आ यं नरः सुदानवः २,४,८,५
 आयनाय स्वाहा ७,१,१३,१
 आ यद्विस्मत्सप्तवासवाः १,६,१२,५
 आयुधं वा एतद्यजमानः ६,५,५,४
 आयुरसि १,३,७,७
 आयुरस्यायुर्मयि धेहि ७,५,१९,१२
 आयुरा क्षास्ते सुप्रजाः २,६,९,१९
 आयुर्दा अग्ने २,५,१२,२
 आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मै १,५,५,१३; ७,
 ११
 आयुर्दा अग्ने इविषः १,३,१४,१२;
 ३,३,८,१
 आयुर्मै पाहि ४,३,६,८; ४,७,१९
 आयुर्थेन कल्पतां १,७,२,१८
 आयुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,२,१,८
 आयुषे ३,२,३,११
 आयुषे त्वा ४,३,७,४७
 आयुष्टे २,५,१२,१
 आयुष्टे विश्वतो दधत् १,३,१४,११
 आयुष्पा अग्नेऽसि १,१,११,१०
 आयुष्वा उप दधाति ५,३,११,४
 आयोस्त्वा सद्ने सादयामि ४,४,३,६
 आरण्यस्यास्मालीन्द्रियं १,६,७,११
 आरण्योऽजो नकुलः शका ५,५,१२,५
 आराम्नामवान्तरदीक्षां ६,२,३,१३
 आरात् ते गोत्रं वत ४,५,१०,७
 आर्ति वा एते संवत्सरस्य ७,४,८,२
 ४४ (तै. सं.)

आर्द्रा नक्षत्रं रुद्रो देवता ४,४,१०,४
 आर्द्रं चर्मन् व्यायच्छते ७,५,९,८
 आर्षेयं वृणीते वन्धोः २,५,८,१२
 आलब्धाय स्वाहा ५,७,२०,१३;
 ७,४,१६,८
 आ वर्तेन वर्तय नि ३,३,१०,३
 आ वर्तेन वर्तयेत्याह ३,४,१,३
 आवहगते स्वाहा ७,१,१३,२
 आ वाचो मध्यमरुहत् ४,७,१३,८
 आ वायो शूष शुचिषाः १,४,४,१,
 - ३,४,२,१
 आविद्य हन्द्रो वृद्धभवाः १,८,१२,९
 आविषाः पुषा विश्ववेदाः १,८,१२,१०
 आविष्ठा देव्यदितिः १,८,१२,१३
 आविष्टो धावापृथिवी १,८,१२,१२
 आविष्ठा अग्निगृहपतिः १,८,१२,८
 आविष्ठाऽयमसौ १,८,१२,१४
 आविष्ठा मित्रावरुणौ १,८,१२,११
 आ विश्वदेवससपति ३,४,११,५
 आ वृक्ष्यते वा एतत् ३,३,८,२
 आ वो देवास ईमधे १,२,१,१६
 आ वो राजानमध्वरस्य १,३,१४,२
 आन्यं वा एष प्रति २,२,६,५
 आक्षासानः सुवीर्य ३,५,५,८
 आक्षासाना सौमनसं १,१,१०,७
 आक्षितिम्ने स्वाहा ७,१,१७,१४
 आक्षितो अवति आवान् ६,१,१,१३
 आक्षिरमध मयति ६,१,६,१०
 आक्षीर्द्या दम्पती धामम् ३,२,८,२३
 आक्षीर्मै ऊर्जमुत सुप्रजाः ३,२,८,१५
 आशुः शिक्षानो वृषभः ४,६,४,१
 आशुः सतिः ७,५,१८,५
 आशुस्त्रिवृत् ४,३,८,१
 आशुस्त्रिवृदिति पुरस्तात् ५,३,३,२
 आ आववास्तु औषट् १,६,११,४
 आ आचयेति चतुरक्षरम् १,६,११,२
 आश्राव्याऽऽह देवान् २,६,२,९
 आश्रेषा नक्षत्रं सर्पाः ४,४,१०,७
 आश्वत्थीना दधात्यश्वत्थः ५,१,१०,५

आश्विनं धूम्रमालभते १,८,२१,५
 आश्विनं धूम्रललामम् २,१,१०,१
 आश्विनाग्रान् गृह्णीता ७,२,७,४
 आ सत्येन रजसा वर्तमानः ३,४,११,६
 आसन्दीमुद्राताऽऽरोहति ७,५,८,१७
 आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात् ३,५,५,३
 आ सवः सवितुर्यथा ३,१,११,३४
 आसिताय स्वाहा ७,१,१९,२८
 आसित्यते स्वाहा ७,१,१९,२६
 आसीनः प्रति मुञ्चते ५,१,१०,१५
 आसीनाय स्वाहा ७,१,१९,२७
 आसीनो यजत्यस्मिन् २,५,११,५
 आ सोमं ददत आ प्राणः ६,३,२,८
 आ सोमं वहन्त्यग्निना ६,१,११,१४
 आस्पात्रं जुहुर्देवानाम् २,५,२,६
 आऽस्मिन्नुग्रा अनुच्यवुः ३,३,३,१७
 आऽस्मिन् राष्ट्रे राजन्यः ७,५,१८,२
 आस्य प्रजायां बाजी १,७,४,१६
 आऽहं पितृन्सुविदत्रा २,६,१२,७
 आहवनीये वैधानरम् २,२,५,९
 आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता ३,४,८,७
 आहुतिमागा वा अन्ये ५,५,९,१०
 इडा देवहर्मजुर्थशनीः ३,३,२,३
 इडामग्ने पुष्टयस्ससतिं ४,२,४,९
 इडामहै देवा इडेन्वान् २,५,९,१५
 इडामुप ह्वयते पशवः २,६,७,१०;
 ६,३,११,१२
 इडायास्त्वा पदे वयं ३,५,११,४
 इडाये वा एषा विभक्तिः ५,७,१,२
 इडे रन्तेऽदिते सरस्वति ७,१,६,१८
 इत हन्द्रो अकृणोत् १,१,१२,६
 इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः २,२,४,१५
 इति वाव देवाः २,४,३,३
 इति स्वयमातृणामुपधाय ५,५,४,८
 इत्यमुत आयताः षण्मासः ७,५,७,१५
 इत्याह स्तुतशखे एव ५,६,८,१२
 इत्याहेताभिर्वा इमे ५,७,६,६
 इत्याहेषा वा अग्नेरासिः ५,५,७,२०
 इत्येतद्वै पुरोहविः ६,२,६,२

[३४६]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

इत्येव वा इहामुप १,७,२,२१
 इत्येन्द्रीयं सूतवशामा २,१,५,७
 इदं वामास्ये हविः प्रियम् ३,३,११,१
 इदं विष्णुर्वि चक्रमे १,२,१३,४
 इदं तृतीयं सवनं ३,१,९,४
 इदं देवानां १,१,४,१२
 इदं पितृभ्यो नमो २,६,१२,२०
 इदमग्नम् देवयजनं ३,१,१,६
 इदमहं रक्षोऽधमं १,३,९,१३;६,३,
 ९,६
 इदमहं तं वलगम् १,३,२,५;६,२,११,
 ५
 इदमहं निर्वरुणस्य १,३,४,१३;६,३,
 २,१७
 इदमहमसुं आतुम्यमाम्यः १,६,६,३
 इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् १,३,४,१०
 इदमसीदमसीति २,६,७,१९
 इदमसीदमसीत्येव २,५,७,१२
 इदमुत्तराय सुवः ४,३,२,४
 इदमु नः सह १,१,४,१२
 इदुवत्तराय परिवत्तराय ५,७,२,१०
 इध्मश्च मे वहिश्च मे ४,७,८,१
 इध्मा वहिः प्रोक्षति मेध्यम् २,६,५,२
 इन्दो इत्याह रेतो वा ६,५,८,७
 इन्द्रं विश्वा जवीवृधन् ४,६,३,१२;
 ५,४,६,२०
 इन्द्रं वृत्रं जग्निवात्सं २,५,३,१
 इन्द्रं वो विश्वतस्परि १,६,१२,१;
 २,१,११,१;३,१४,३;३,१,११,
 १७;४,३,१३,३०
 इन्द्रं स्वपसा वहेन ५,७,१४,८,१८,
 ३
 इन्द्र आसां नेता बृहस्पतिः ४,६,४,८
 इन्द्र एकादशाक्षरेण १,७,११,११
 इन्द्रं क्रतुं न आ भर ७,५,७,१४
 इन्द्र क्षत्रम् २,५,१२,३३
 इन्द्र क्षत्रमनिवानम् १,६,१२,१३
 इन्द्रबोधस्त्वा वसुभिः १,२,१,१३;
 ६,२,७,७

इन्द्रं नरः २,१,११,२; ३,१४,४;३,
 १,११,१८; ४,३,११,२१
 इन्द्रं नरो नेमधिता १,६,१२,२
 इन्द्रः पत्निया मनुमयाजयत् ६,६,६,१
 इन्द्रं मरुत्व इह पाहि १,४,१८,१
 इन्द्रमिन्द्राग्निं बृहत् १,६,१२,७
 इन्द्रमिन्द्राग्नी वहतः १,४,३८,१
 इन्द्रवायु इमे सुताः १,४,४,२
 इन्द्रः वृत्रमहन्तो ६,४,२,६
 इन्द्रः सुत्रामां स्वर्वा १,७,१३,११
 इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषह २,३,२,१३;
 ६,५,११,७
 इन्द्रस्त्वा धूपयस्वस्त्रिस्वत् ४,१,६,५
 इन्द्रस्य १,७,१०,९;३,२,३,१४
 इन्द्रस्य क्रोडः ५,७,१६,१
 इन्द्रस्य स्वा बाहुभ्यां १,१,२,१६
 इन्द्रस्य ध्रुवमसि १,३,१,१९
 इन्द्रस्य प्राणोऽसि २,३,१०,३
 इन्द्रस्य बलाय स्वाहा १,८,१५,१६
 इन्द्रस्य बाहुरसि १,१,९,२;११,११
 इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोः ४,३,९,२
 इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरतः ५,३,४,४
 इन्द्रस्य मध्ये प्रथमस्य ४,७,१५,३
 इन्द्रस्य योनिरसि १,२,२,१२
 इन्द्रस्य वज्रोऽसि १,७,७,२;८,१२,
 १७;१५,१;१६,१६;५,७,३,१
 इन्द्रस्य वज्रो मरुताम् ४,६,६,१७
 इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुषः २,५,३,५
 इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य ४,६,४,९
 इन्द्रस्य वं मरुत्वतः ७,५,७,१०
 इन्द्रस्य सदोऽसि १,३,१,१५
 इन्द्रस्य सुषुषाणस्य ५,६,३,१०
 इन्द्रस्य स्यूरसि १,३,१,१८
 इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ६,२,१०,६२
 इन्द्रस्याहं देवयज्यया १,६,२,४४;
 ११,१६
 इन्द्रस्याहमुज्जितिम् १,६,४,९
 इन्द्रस्यैकादशी ५,७,२१,११

इन्द्रस्योरुमा विश १,२,७,८;६,१,
 ११,२
 इन्द्राग्निभ्यां स्वा सयुजा ४,४,५,१
 इन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्याम् ५,६,२१,२
 इन्द्राग्निभ्यां बलदाभ्याम् ५,६,२१,३
 इन्द्राग्नियोरहं देवयज्यया १,६,२,४४;
 ११,१५
 इन्द्राग्नियारेहमुज्जिति १,६,४,८
 इन्द्राग्नियोर्भागधेयीः १,३,१२,४;
 ६,४,२,१६
 इन्द्राग्नी अज्यथमानाम् ४,३,६,१;५,
 ३,२,१
 इन्द्राग्नी आगतं सुतं १,४,१५,१
 इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी १,२,१,१७
 इन्द्राग्नी नवतिं पुरः १,१,१४,३
 इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां ३,३,३,४४
 इन्द्राग्नी रोचना दिवः ४,२,११,१;
 २,१३,२८
 इन्द्राग्नी वा एतस्य २,२,१,२
 इन्द्राग्नी शिखण्डाभ्याम् ५,७,१५,२
 इन्द्राणीमासु नारिषु १,७,१३,३
 इन्द्राणीं प्लीहा ५,७,१६,७
 इन्द्राण्या एकादशो ५,७,२२,११
 इन्द्राण्यै कीर्शा ५,५,५,४
 इन्द्राण्यै अरुं निर्वपेत् २,२,८,२
 इन्द्राण्यै त्रयः कृण्वताः ५,६,१८,२
 इन्द्राण्यै सप्तहन् १,१,२,१३
 इन्द्रावृद्धस्पती ऊरुभ्याम् ५,७,१५,३
 इन्द्राय धर्मवते २,२,७,४,६
 इन्द्राय प्राप्ते पुरोडाशम् २,२,७,९
 इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय ७,५,१४,
 २
 इन्द्राय स्वा बृहद्वते ६,५,१,२
 इन्द्राय स्वा वृत्रघ्ने १,४,१,३
 इन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति ५,४,४,२
 इन्द्राय दात्रे पुरोडाशम् २,२,८,६
 इन्द्राय मदात्रे २,२,८,७
 इन्द्राय मनुमते २,१,३,४;२,८,४
 इन्द्राय मरुत्वते २,१,३,५

वर्णानुक्रमसूची

हन्त्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठाः ५, ६,
१७, १
हन्त्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदः ५, ६,
१७, ३
हन्त्राय राज्ञे सूकरः ५, ५, ११, १
हन्त्राय वज्रिणे २, १, ३, १३
हन्त्राय वाचं वदत १, ७, ८, ३
हन्त्राय वृत्रतुरे ललामं २, १, ३, ११
हन्त्राय वैश्वधाय २, २, ७, ८
हन्त्राय सुत्राग्नौ १, ८, ९, २, २, ८, ८
हन्त्राय स्वाहा १, ८, १३, २६, ७, १,
१४, ७
हन्त्रायाऽहोमुखः २, २, ७, ७
हन्त्रायाऽहोमुख एकादश ७, ५, २२, २
हन्त्रायाधिराजाय त्रयः ५, ६, १७, २
हन्त्रायान्वज्रवे २, २, ८, १
हन्त्रायाभिमातिज्ञे २, १, ३, १२
हन्त्रायाकवते पुरोडाशम् २, २, ७, ५
हन्त्रायाकवधमेधवते २, २, ७, १०
हन्त्रायेन्द्रियावते २, २, ७, ३
हन्त्रावरुणयोरहः २, ५, १२, १८
हन्त्रावरुणा युवम् २, ५, १२, १९
हन्त्राविष्णु अष्टीवज्रयाः ५, ७, १५, ४
हन्त्राविष्णु हःहिताः ३, २, ११, ९
हन्त्रियं वै वीर्यं वृद्धके २, २, ९, ८
हन्त्रियाणि शतश्रुतो १, ६, १२, ३;
२, ५, १२, ३४
हन्त्रियाव इत्याह प्रजा ६, ५, ८, ८,
हन्त्रेण देवान् ७, ३, १४, ४
हन्त्रेण देवेन पृतनाः ३, ५, ३, २
हन्त्रेण सयुजो वयः ३, ५, ३, ४
हन्त्रेण प्रतरां कृषि ४, ६, ३, २
हन्त्रो जयाति न परा २, ४, १४, ४
हन्त्रो ज्येष्ठानां ३, ४, ५, २
हन्त्रो देवता ४, ३, ७, ३५
हन्त्रो देवता ककुत् ३, १, ६, १४
हन्त्रो देवता जगती ३, १, ६, ८
हन्त्रो मरुभिः सांविधेन ६, ५, ५, १
हन्त्रो यतीन्सालावृकेभ्यः ६, २, ७, १०

हन्त्रो वलस्य बिलम् २, १, ५, १
हन्त्रो वा अप्रसिद्धितः ७, ३, १०, ८
हन्त्रो वा एतस्य २, ३, १३, १३
हन्त्रो वृत्रं हत्वा देवताभिः २, ५, ३, ३
हन्त्रो वृत्रं हत्वा परां २, ५, ३, १२;
६, ५, ५, ६
हन्त्रो वृत्रमहन् तं २, १, ४, ११; ५, ४,
५, ९; ६, ५, ५, ८
हन्त्रो वृत्रमहन् तस्य ६, १, १, १७;
५, ९, १
हन्त्रो वृत्रमहन्तोऽपः ६, १, १, २०
हन्त्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत् ५, २, ६, ४;
६, १, ३, ११
हन्त्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् ६, ५, १, १
हन्त्रो वै देवानामानुजावरः २, ३, ४, ४;
६, ६, ११, ३
हन्त्रो वै शिथिल इव ७, ३, ७, १
हन्त्रो वै सद्यः देवताभिः २, २, ८, ९;
७, २, ५, ४; ३, ६, १
हन्त्रो हविर्दनि ४, ४, ९, १४
हन्त्रौजस्विद्योजस्वी त्वं ३, ३, १, ३
हन्त्रानास्त्वा शतः हिमाः १, ५, ५, १८;
७, १४
हन्त्रानास्त्वा सुप्रजसः १, ६, २, ५
हमं यम प्रस्तरमा २, ६, १२, १५
हमं वि व्यामि वरुणस्य १, १, १०, ९;
३, ५, ६, ४
हमः समुद्रः शतधारम् ४, २, १०, ६
हमः स्तनमूर्जस्वन्तं ५, ५, १०, १५
हमं नो देव सवितर्यज्ञं ४, १, १, ८
हमं नो यज्ञं नयतु ५, ७, ८, ५
हममम जायुषे वचसे २, ३, १०, १०;
११, ११
हमं पशुं पशुपते ३, १, ४, २
हमं ना हिंसीरेकशफं ४, २, १०, ४
हमं ना हिंसीर्द्विपादं ४, २, १०, २
हमं मे वरुणश्रुधी १, १, ११, २१;
५, १२, ११; ४, २, ११, १७

हमाः रुद्राय तवसे ४, ५, १०, ३
हमाः सु नावमाऽरुहः १, ५, ११, २०
हमां दिशं यन्त्येषा वै ५, २, ४, ७
हमां धियः शिक्षमाणस्य १, २, २, ८;
६, १, ३, ५
हमा ते वाजिह्वमार्जनानि ४, ६, ७, ५
हमामगृह्णन् रशनान् ४, १, २, १;
७, १, ११, २
हमामूर्णायुं वरुणस्य ४, २, १०, ८
हमा मे अग्न इष्टकाः ४, ४, ११, २३;
५, ४, २, ११
हमे लोका ज्योतिष्मन्तः ६, ६, ८, ८
हमे वै लोका यूपात् प्रयतः ६, ३, ३, ५
हमे वै सहाऽऽस्तां ते वायुः ३, ४, ३, १
हमो अग्ने वीततमानि ४, ३, १३, २१
हमो ते पक्षावजरौ ४, ७, १३, २
हमो देवौ जायमानौ १, ८, २२, १९;
२, ६, ११, २३
इयं यका शकुन्तिका ७, ४, १९, १२
इयं वः सा सत्या १, ७, ८, २०
इयं वा अक्षुष्यत् सैतां ७, ४, ३, २
इयं वा अग्निः पञ्चेष्टकः ५, ६, ४, ११
इयं वा अग्नेरतिदाहात् ५, २, ५, १०;
१०, ७
इयं ता अस्यै प्रतिष्ठ १, ७, २, १६
इयं वाव प्रथमा चित्तिः ५, ६, १०, ४
इयं वाव प्रथमा रेतः ५, ६, ८, ८
इयं वाव रथन्तरम् ३, १, ७, ९
इयं वै कद्रूसौ सुपर्णी ६, १, ६, २
इयं वै कार्मर्यमयी ५, २, ७, १०
इयं वै पूर्वोऽतिरात्रः ७, ५, १, ५
इयं वै मनोऽनयैव १, ६, ८, ५
इयं वै होताऽसावध्वर्युः ३, २, ९, १४
इयतीं करोति प्रजापतिना ५, १, ६, १६
इयत्यग्रे जुहोत्यथ ५, ४, ३, ७
इयदस्यायुरस्यायुर्मै १, ८, १५, ११
इयज्ञवति प्रजापतिना ५, २, ८, २३
इयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना २, ६, ५, ७
इयं ते शुक्र तनूविदं १, २, ४, १

हवमुपरि मतिस्तस्यै ४,३,२,५
 हयमेव सा या प्रथमा ४,३,११,१
 हयं पुरो भुव इति ५,२,१०,१०
 हरज्यज्ञमे प्रथमस्त ४,२,७,६
 हरावती धेनुमती १,२,१३,५
 हषमा वदोर्जम् १,१,५,११
 हषमूर्जमहमित आ वदे ४,२,७,६
 हषश्च १,४,१४,७; ४,४,११,७
 हषिरो विश्वयचा वातः ३,४,७,
 ११-१२
 हषे स्वा १,१,१,१; ३,७,१; ९,१४;
 ४,३,७,४०
 हषे त्वेति बर्हिर्वा इत्ते ६,३,६,१
 हषे त्वेति वषामुस्विदति ६,३,९,७
 हष्वग्नेण वा अस्या अनामृतम् ५,२,
 ३,२
 हष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः १,५,८,५
 हषयजुषस्ते देव ३,२,५,१३
 हष्टगो वा अश्वर्युः ३,१,७,१
 हष्टं वषया भवति ६,६,६,३
 हष्टा रायः प्रवे भगाय १,२,११,२
 हष्टेन पक्वमुप ते हुवे ७,३,११,४
 हष्टो यज्ञो भृगुभिराणीर्वा ५,६,८,१०
 हष्ट्वा प्राङ्मुख्य भूयात् १,७,६,१९
 हव गतिर्वामस्येदं २,६,९,२२
 हव त्वष्टारमग्रियं ३,१,११,५
 हव स्वा भूर्या चरेत् १,१,१४,९
 हव धृतिः स्वाहा ७,१,११,७; १८,९;
 ४,१७,५
 हव मन इत्याह प्रजाः २,३,१,५
 हव रन्तिः स्वाहा ७,१,१९,९; १८,
 ११; ४,१७,७
 हव रमतिः स्वाहा ७,१,१२,१०; १८,
 १२; ४,१७,८
 हव विधृतिः स्वाहा ७,१,१२,८; १८,
 १०; ४,१७,६
 हवैव स्तेतो माऽपः १,५,८,४
 हवैवाग्ने अग्नि धारया ४,१,७,४
 हकाराय स्वाहा ७,१,१९,१
 हङ्गाय स्वाहा ७,१,१९,२

हृदयश्चासि वन्धश्च बाजिन् ५,१,११,३
 हृदङ् चान्धाहृ च १,८,१३,६-७;
 ४,६,५,१५
 हृदक्षाल एतादक्षालः ४,६,५,१९
 हृदशाय स्वाहा ७,३,१७,१९
 हृद्युष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् १,४,३३,१
 हर्मन्तालः लिङ्गिकमध्यमालः ४,६,७,
 १०
 हृद्वरं वै व्रतमवितृष्टं १,७,६,१५
 हृद्वरो वा एष आर्त्तिम् ५,१,८,५;
 ७,६,१२
 हृद्वरो वा एष पराङ् ५,१,१,२
 उक्थं वाचीत्याह माध्वन्दिनः ३,२,
 २,२,६
 उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह ३,२,९,३,७
 उक्थउक्थे सोम इन्द्रं १,४,४६,४
 उक्थशा इत्याह प्रातः ३,२,९,५
 उक्थेभिः ४,४,५,५
 उक्थ्याग्रान् गृह्णीताभिः ७,२,७,८
 उक्षाजाय वक्षाजाय १,३,१४,२१
 उक्षा वयः सतोबृहती ४,३,५,७
 उक्षा समुद्रो भरुणः ४,६,३,११
 उक्षां करोतु शक्त्या ४,१,५,१०
 उक्षायामपि दधाति ५,१,९,६
 उग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,७
 उग्रं स्तनयते स्वाहा ७,५,११,२०
 उग्रमावपते स्वाहा ७,५,११,४१
 उग्रा च भीमा च धितृणां ४,४,११,१४
 उग्रा दिक्षामभिभूतिः ४,४,१२,३
 उग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् १,८,१३,२
 उग्रोऽस्युग्रोऽहं सज्जतेषु १,६,२,२
 उर्ध्वैर्वाग्नरास्याऽश्रावयति ५,४,७,२५
 उष्टिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१७
 उच्छुम्भा ओषधीनां गावः ४,२,६,१०
 उच्छुम्भो अग्ने यजमानाय १,६,२,१०
 उज्जिहानाय स्वाहा ७,१,१९,५५
 उत नो देव देवाः अञ्जा २,६,११,२
 उत युवन्तु जन्तवः ३,५,११,१४
 उत माता महिषमज्ज ३,२,११,१०

उत स्वास्य द्रवतः १,७,८,१५
 उत यस्यैतासूपहितास्तु ५,३,१०,६
 उत स्वानासो दिवि १,२,१४,१८
 उत्क्रश्यते स्वाहा ७,१,१९,६५
 उत्क्रान्ताय स्वाहा ७,१,१९,६७
 उत्क्रामते स्वाहा ७,१,१९,६६
 उत्क्राम महते सौमनाव ४,१,२,१४
 उत्क्रामोदक्रमीदिति ५,१,३,१
 उत्क्रोदं कुर्वते यथा ७,५,९,२
 उत्तरं वै तत् प्रजापते ५,३,१२,३
 उत्तरं परिग्राहं परि २,६,४,१३
 उत्तरं बर्हिष उत्तरवर्हिः ६,२,४,११
 उत्तरं बर्हिषः प्रस्तरः २,६,५,१०
 उत्तरउत्तरो ज्यायान् २,३,६,५; ४,११,
 १३
 उत्तरय उप दधाति ५,३,७,१५
 उत्तरतोऽद्यायुरभिदासति ५,७,३,४
 उत्तरवेदिमुप पवति ५,२,५,२३
 उत्तरवेद्यां नि पवति ६,५,९,१०
 उत्तरसदो वरुणनेत्राः १,८,७,६
 उत्तरस्यां देवयज्यायाम् २,६,७,१८
 उत्तरा नाकसङ्गय उप ५,३,७,७
 उत्तरावती भवतः ५,४,८,१७
 उत्तरेणाऽऽग्नीध्रं परीत्य ६,३,१ १५
 उत्तरेष्वहः स्वमुतः ३,३,६,४
 उत्तानेषु कपाकेषु २,३,६,३; ७,४
 उत्तिष्ठते स्वाहा ७,१,१९,६०
 उत्तिष्ठलोजला सह १,४,३०,१
 उत्तिष्ठ बृहती अथ ५,१,७,११
 उत्थास्यते स्वाहा ७,१ १९,५९
 उत्थिताय स्वाहा ७,१,१९,६१
 उत सक्थ्योगुदं धेहि ७,४,१९,५
 उत्सद्यज्ञो वा एषः ५,३,१,१; ७,८,२
 उत्सादेन जिह्वां ५,७,११,९
 उत्सृज्यां नोऽसृज्यामिति ७,५,७,१
 उदकुम्भानाधिनधाय ७,५,१०,३
 उदक्रमोदं द्रविणोदाः ४,१,२,१५
 उदग्ने तिष्ठ प्रति १,२,१४,४

उदमे शुचयस्तव १,३,१४,२८,४,
 ४६,१३,५,५,१२,२,४,१४,११
 उदङ् तिष्ठन् जुहोति ५,४,३,५
 उदप्रुतो न वयो रक्षमाणाः ३,४,१६,९
 उदप्रुतो मरुतस्ता ३,१,११,२९
 उदरे वै स्रग् ऊर्गुदुग्धरः ६,२,१०,१८
 उदस्य क्षोषिरस्थात् ४,४,४,१५
 उदादाय पृथिवीं १,१,२,२५
 उदाभ्यः शुचिरा १,२,१,७
 उदायुषा स्वायुषा १,२,८,१
 उदायुषा स्वायुषेत्याह ६,१,११,३
 उदिताय स्वाहा ७,२,२०,१६
 उदितेषु नक्षत्रेषु ६,१,४,८
 उदीची दिक्षाः क्षरदन्तां ४,३,३,४
 उदीचीमा तिष्ठानुष्टुप् १,८,१३,४
 उचीच्या स्वा दिक्षा सावयामि ५,५,
 ८,७
 उदीच्यां दिक्ष्याप ओषधयः १,६,५,७
 उदीच्यै दिक्षे स्वाहा ७,१,१५,१०
 उदीरमत्तामवर उव २,६,१२,९
 उदीरयथा मरुतः २,४,८,६
 उदु तिष्ठ स्वधरावा ४,१,४,३
 उदुत्तमं वरुण पाशम् १,५,११,१०;
 २,५,१२,६; ४,२,१,१०; ११,८
 उदुत्तं जातवेदसम् १,१,८,७,४,४३,
 १; २,२,१२,५; ३,८,५,४,१४,
 १३; ५,१२,१३; ३,१,११,३१;
 ६,१,११,९
 उदु स्वा विष्वे देवाः ४,२,३,२,६,३,
 ४,५,२,२,४; ४,६,४
 उदुम्बर ऊर्जा ७,४,१२,७
 उदुम्बरेणोजी ७,३,१४,२१
 उदेनमुत्तरां नयामे ४,६,३,१
 उदेनमुत्तरां नयेति ५,४,६,१
 उदेवां पाहू अतिरम् ४,१,१०,१०
 उदेव्यते स्वाहा ७,२,२०,१४
 उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेव्यः ६,६,७,३
 उद्गात्रा सं ख्यापयति ६,५,८,१३
 उद्गृहीताय स्वाहा ७,५,११,३५
 उद्गृह्णे स्वाहा ७,५,११,३४

उद्गृहीष्यते स्वाहा ७,५,११,३३
 उद्ग्राभञ्ज निग्राभञ्ज १,१,१३,२; ६,
 ४,१३; ४,६,३,१५
 उद्विक् स्तभानाऽन्तरिक्षं १,३,१,१०;
 ६,१०,६,२,१०; ११,३,४,२
 उद्विषाः स्वाहा १,३,१०,१०
 उद्वन्ति तस्यादोषधयः २,६,४,७;
 ६,२,४,२०
 उद्वन्ति यदेवास्या जमेधयं २,६,४,६;
 ५,२,३,३; ६,२,४,२
 उद्वरति श्रुतस्वाव ३,४,८,१९
 उद्वर्षय मववन् ४,६,४,११
 उद्गो दत्तोदधिं भिन्त ४,७,१३,५
 उद्गुधुषस्वाग्ने प्रति ४,७,१३,१२
 उद्यते स्वाहा ७,२,२०,१५
 उद्यासाय स्वाहा १,४,३६,५
 उद्युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,८
 उद्ग्रात्राय स्वाहा ७,१,१३,३
 उद्विक्त्राय स्वाहा ७,३,२०,२२
 उद्गुताय स्वाहा ७,१,१३,४
 उद्गो महुः प्लवस्तेऽपाम् ५,५,२०,२
 उद्वञ्जते स्वाहा ७,४,२२,१५
 उद्वयं तपमस्पति ४,१,७,१०; ५,१,
 ८,२०
 उद्यत ऋषभो वामनः ५,६,१४,१
 उद्यतो भवति २,१,५,३,
 उद्यमय पृथिवीम् २,४,८,९; १०,७;
 ३,५,५,४
 उद्विषत् उदुद्वत्तश्च ३,२,४,३६
 ऊर्जेतर्युपध्वमिच्छन्ते ६,५,९,९,
 उर्जेता जुहोति यातयामं ६,५,९,५
 उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १,२,२,७
 उप क्षरन्ति सिन्धवः १,८,२२,१५
 उपजमन्नुप वेतसे ४,६,१,५
 उप स्वाऽग्ने दिवेदिवे १,५,६,५
 उप देवाः ३,२,४,६
 उपध्वस्तो भवति २,१,६,१०
 उपमयन्तो अपधरे मन्त्रं १,५,५,१
 उप प्रागाण्डसनं वाज्यर्वा ४,६,७,१२
 उप प्रागात् परमं ४,६,७,१३

उप प्रागात् सुमग्ने ४,६,८,७
 उप प्रेत जयता नरः ४,६,४,१२
 उप प्रेत मरुतः २,३,१,६
 उप प्रेष्य होतर्हव्या ६,३,८,७
 उपभृत् १,१,११,१८
 उपभृदेहि देवस्वा १,१,१२,३
 उप मा चावापृथिवी ३,२,४,२
 उप मा होत्रा उपहवे ३,२,४,८
 उप यज्ञः ३,२,४,७
 उप यमेति युवतिः ४,३,१३,२०
 उपयामगृहीतोऽसि १,४,१२,१; १४,
 १३; १७,२; ७,१२,१; ३,५,३,
 २,१,३; १०,१-३; ५,८,१,९,४;
 ६,४,६,५; ५,३,१०; ८,५
 उपयामगृहीतोऽस्यन्तः १,४,३,१
 उपयाममधरेणोष्ठेन ५,७,१२,४
 उपरताय स्वाहा ७,१,१२,१९
 उपरसंमितां भिनुयात् ६,६,४,३
 उपरस्त्व्यते स्वाहा ७,१,१९,१८
 उपरिषदो बृहस्पतिनेत्राः १,८,७,७
 उपरिष्टात् प्रोक्षति ६,३,६,१६
 उपरिष्टादा नयति ६,४,११,१०
 उपरिष्टान्मासां पृष्ठान्युप ७,५,१,१९
 उपवीरसि १,३,७,१
 उपवीरसीत्याहोप ६,३,६,२
 उप व्ययते देवकक्षमम् २,५,११,२
 उपभितो दिवः पृथिव्यः २,६,९,१४
 उप भेष्टा न आशिषः ४,७,१५,८
 उप आसय पृथिवीम् ४,६,६,१८
 उपस्तम्भनं वा एतत् ६,६,८,३
 उपस्तीर्यः पूर्वपश्चाभिः १,६,७,८
 उपस्थेयोऽग्नीर्नोपस्थेया १,५,९,११
 उपहृतं रथन्तरं सह २,६,७,२
 उपहृतं वामदेव्यं २,६,७,३
 उपहृतं बृहत् सह २,६,७,४
 उपहृता धेनुः सह २,६,७,६
 उपहृताः पितरः सोम्यासः २,६,१२,८
 उपहृताः सप्त होत्राः २,६,७,५
 उपहृतां हो इत्याह २,६,७,८

[४५०]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

उपहूते धावापृथिवी २,६,७,१५
 उपहूतो भक्षः सखा २,६,७,७
 उपहूतोऽयं यजमानः २,६,७,१७
 उपहूतेषु यदधिध्वं ४,३,१३,२५
 उपाकृताय स्वाहा ५,७,२०,१२; ७,
 ४,१६,७
 उपाकृत्य पञ्च जुहोति ३,१,५,३
 उपाकृत्यैव मन्थ्यस्तत्रेवा ६,३,५,४
 उपांश्च यजति मिथुनस्वाय ६,६,७,८
 उपांश्च यजति यथा १,५,२,७
 उपांश्चन्तर्यामावजावयः ६,५,१०,२
 उपाऽऽस्तावः कलशः ३,१,४,३
 उपेत्याह प्रजा वै पशवः १,५,७,२
 उपैनमुचरो यज्ञो नमति ६,२,६,३
 उपो देवान् १,३,७,३; ६,३,६,३
 उपोपेन्नु मधवन् १,५,६,१४
 उपोसेऽन्ये ग्रहाः साधन्ते ६,५,२,६
 उभयतएनी स्वात् ७,१,६,६
 उभयतः क्षुर्मवति ५,१,१,१४
 उभयतो ज्योतिषा यन्ति ७,४,११,५
 उभयतो मुखमृगपात्रं ६,५,३,४
 उभयतो रुक्मौ भवतः २,३,२,८
 उभयतो वैश्वानरः ६,५,२,४
 उभा जिग्यथुर्न परा ३,२,११,५; ७,
 १,६,१४
 उभावामिन्द्राग्नी आहुवध्वै १,१,१४,
 १,५,५,५; ७,६
 उमे सुश्रन्द्र सर्पिषः २,२,१२,२६;
 ४,४,४,२१
 उरसो बाहुभ्यां पञ्चदशं ७,१,१,७
 उरु हि राजा वरुणः १,४,४५,१;
 ६,६,३,६
 उरुद्रप्सो विश्वरूपः ३,३,१०,६;
 ४,१,५
 उरु प्रथस्तोरु ते १,१,८,९; २,१२,९;
 ६,२,७,६
 उरुभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२८
 उरु यन्ताऽसि वरुणम् ६,३,२,६
 उरु वाताय १,१,४,८
 उरु विष्णो वि क्रमस्व १,३,४,४

उरुयचा नो महिषः ४,७,१४,८
 उरो अन्तरिक्ष सज्जः १,३,८,१२
 उर्वन्तरिक्षमन्विहि १,१,२,१८; ४,
 १७; २,८,२; ३,९,१७; ४,२,४;
 ३,४; ६,१,११,४
 उर्वश्यसि १,३,७,६
 उर्वश्यस्यायुरसि ६,३,५,६
 उर्वी रोदसी वरिवः ४,७,१३,२०
 उल्लखलुघ्नो यूपः ७,२,१,८
 उवाच ह विश्वामित्रः ५,४,२,५
 उवाच ह्यमददित् ५,२,१०,८
 उशन्तस्त्वा हवामहे २,६,१२,१
 उशिक्ष् त्वं देव सोम ३,३,३,२०
 उशिक्ष् पावको अरतिः ४,२,२,५
 उशिक्षसि कविः १,३,३,५
 उशिक्षसि वसुभ्यस्त्वा ३,५,२,८
 उषसे स्वाहा ७,२,२०,१२
 उषा वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,२५,२
 उष्णिहा छन्दः ४,३,७,६
 उस्त्रावेतं धूर्वाहावनशू १,२,८,८
 उस्त्रावेतं धूर्वाहावित्याह ६,१,११,१०
 उस्त्राऽसि मम भोगाय १,२,३,१०
 ऊनातिरिक्ता मिथुनाः ५,१,८,११
 ऊनातिरिक्ता वा एता ७,४,७,१०
 ऊमाः ४,४,७,२६
 ऊरुणोप प्र वर्तयति ६,५,८,१६
 ऊर्क् च मे सृजता च मे ४,७,४,१
 ऊर्गस्याङ्गिरसि १,२,२,९
 ऊर्गस्यूर्ज मे धेहि १,८,१५,१२
 ऊर्जं ससृदेन ५,७,११,४
 ऊर्जश्च १,४,१४,८; ४,४,११,८
 ऊर्जस्वान् पयस्वान् १,७,३,११
 ऊर्जा यथजमज्ञायन्त ४,६,३,७
 ऊर्जा वा पश्यामि १,५,६,११; ८,९
 ऊर्जे त्वा १,१,१,२; ४,३,७,४१
 ऊर्जे होत्राणां स्वाहा ३,२,८,७
 ऊर्जो नपाज्जातवेदः ४,२,७,७
 ऊर्जो न्ये स्वाहा १,८,१६,२२

ऊर्णान्नदसं त्वा १,१,११,९
 ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै ६,१,३,१०
 ऊर्ध्वं ऊ पु ण ऊतये ४,१,४,४
 ऊर्ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव २,६,५,२०
 ऊर्ध्वया त्वा दिशा सादयामि ५,५,८,८
 ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ति ४,१,८,१
 ऊर्ध्वा दिशाऽरन्तिराशा ४,४,१२,११
 ऊर्ध्वा दिशाऽहेमन्तशिशिरो ४,३,३,५
 ऊर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्ति ७,४,२,६
 ऊर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिः १,८,१३,५
 ऊर्ध्वमिनामुच्छ्रयतात् ७,४,१९,८
 ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः १,६,५,८
 ऊर्ध्वायै दिशे स्वाहा ७,१,१५,११
 ऊर्ध्वाऽसि ४,४,७,४
 ऊर्ध्वे समिधावा २,६,५,६; २,१,१३
 ऊर्ध्वो अत्र प्रति १,१,१४,५
 ऊर्ध्वो मा पाणोदचः १,२,२,१६
 ऊर्ध्वो हलीक्ष्णो वृषद ५,५,१२,२
 ऊषान् नि वपति पुष्टिः ५,२,३,६
 ऊक् च मे साम च मे ५,४,८,१३
 ऊक्षा वा ह्यमलोमका ७,४,३,१
 ऊक्साम यजुर्वषट् ७,३,१२,२
 ऊक्सामयोः शिल्पे १,२,२,७;
 ६,१,३,२
 ऊक्सामाभ्यां यजुषा ३,१,१,८
 ऊक्सामे वा इन्द्रस्य हरी ६,५,९,४
 ऊक्सामे वै देवेभ्यः ६,१,३,१
 ऊग्भ्यः स्वाहा ७,५,११,४२
 ऊग्भिरश्वादः ४,४,८,११
 ऊग्वा जुहोति यक्षस्य ६,१,२,१३
 ऊग्वा सोमं समर्चय ३,१,१०,२;
 ४,१,१,९; ५,१,१,९
 ऊग्चे त्वा रुचे त्वा ४,२,२,२०
 ऊग्चे समनमयथा ७,५,२३,६
 ऊग्जे स्वाहा ७,१,१७,१०
 ऊग्जीते परि वृद्धि ४,६,६,१२
 ऊग्जुमा वारयत्यृजुः २,५,११,२२
 ऊग्ताजिष्ठ सत्यजिष्ठ ४,६,५,१७
 ऊग्तामामाऽसि १,३,३,१३

ऋतपाश्च १,८,१३,१८

ऋतमसि १,१,९,२१

ऋतमसि सत्यं नाम ३,३,५,४

ऋतमस्यृतस्यर्तमसि ७,१,२०,४

ऋतमृतपाः सुवर्वाद् ३,२,८,१३

ऋतवस्त ऋतुधा परः ५,२,१२,२

ऋतवो वा एतेन प्रजापतिश्च ७,२,१०,२

ऋतवो वै प्रजाकामाः ७,२,६,१

ऋतव्या उप दधाति ५,३,१,३;११,८;४,२,१

ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च ४,६,५,१८

ऋतञ्जीरसि १,१,२,२३

ऋतसदनमसि १,१,२,२२

ऋतस्य गर्भः प्रथमा ४,३,११,१२

ऋतस्य त्वां ज्योतिषि ३,३,५,१०

ऋतस्य त्वा देवहविः १,३,८,२;६,३,६,१०

ऋतस्य त्वा विभूमने ३,३,५,७

ऋतस्य त्वा विधर्मणे ३,३,५,८

ऋतस्य त्वा ज्योमने ३,३,५,६,१९

ऋतस्य त्वा सत्याय ३,३,५,९

ऋतस्य पथा प्रेत ६,६,१,१०

ऋतस्य पन्था असि ७,१,२०,६

ऋतस्य पन्थामनु तिस्रः ४,३,११,३

ऋतावानं महिषं विश्वचर्षणिम् ४,२,७,९

ऋतावानं वैश्वानरं १,५,११,२

ऋतावाहुतधामाऽग्निः ३,४,७,१

ऋतुना प्रेष्येति षट् ६,५,३,५-७

ऋतुभिः प्रभुः ४,४,८,१९

ऋतुमिर्वा एतं दीक्षयन्ति ५,२,४,४

ऋतुमिर्वा एष छन्दोभिः ७,५,१५,३

ऋतुभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१९

ऋतुमसि सत्यं नाम ३,३,५,१६

ऋतूनां जहका ५,५,१८,३

ऋतूनां पञ्चमः ५,७,१८,८

ऋतूनां पत्नी प्रथमा ४,३,११,१५

ऋतून् पृथोभिः ५,७,१७,४

ऋत्विजः पर्याहुः २,३,११,७

ऋत्विजो वृणीते छन्दांसि ६,३,७,२

ऋद्वरेण सख्या २,२,१२,१३

ऋद्नोति दशसु मासु ७,५,२,३

ऋध्म सूक्तवाकमुत २,६,९,१३

ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां ४,३,९,१०

ऋभूणां भागोऽसीति पश्चात् ५,३,४,११

ऋद्वयो मयूरः इयेनस्ते ५,५,१६,२

ऋषमं ब्राह्मणाच्छंसिने १,८,१८,१३

ऋषभाय राज्ञे गवयः ५,५,११,४

ऋषभेण गाः ७,३,१४,१५

ऋषभेण त्वष्टा ४,४,८,४

ऋषभो वयः ककुच्छन्दः ४,३,५,८

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं ३,५,२,१

ऋषिकृतं च वा एते ७,५,९,१०

ऋषिष्टुत इत्याहर्षयः २,५,९,४

ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मेता २,५,७,१५

एक एव यजेतैको हि ७,२,१०,६

एक एष रुद्रो न १,८,६,४

एकाचितीकं चिन्वीत ५,२,३,१६

एकताय स्वाहा १,१,८,१५

एकत्रिंशताऽस्तुवत ४,३,१०,१६

एकधा ब्रह्मण उप २,३,२,६

एकपदी द्विपदी त्रिपदी ३,३,१०,७

एकमतिरिक्तं निर्धेपेत् २,३,१२,४

एकयाऽप्रस्तुतं भवति ५,४,१०,६

एकयाऽस्तुवत प्रजाः ४,३,१०,१

एकयैकयोस्सर्गं मिमीते ६,१,९,१०

एकयोप तिष्ठन्त एकधा ५,२,४,१५

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु ७,२,५,१३

एकविंशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,७

एकविंशतिर्भवन्ति ५,१,८,२

एकविंशतिः सामिभेनोः ५,१,८,१४

एकविंशतिनिर्वाधो भवति ५,१,१०,१०

एकविंशत्या मावैः ५,१,८,१

एकविंशत्यास्तुवत ४,३,१०,११

एकविंशमहर्भवति ५,४,१२,३

एकविंशं भद्रं द्विपदासु ७,५,८,९

एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या ७,४,३,७,११

एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या ७,४,३,७,११

एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या ७,४,३,७,११

एकस्वधुरश्वस्या विशस्ता ४,६,२,८

एकस्वादक्षरादनासं ५,१,९,४;६,१,२,२०

एकस्मै स्वाहा ७,२,११,१; १२,१

एकहायन्या क्रीणाति ६,१,६,१६

एका च मे तिस्रश्च मे ४,७,११,१;

५,४,८,१८

एकादश प्रयाजान् ६,३,७,१४

एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२,४

एकादशभिरस्तुवतर्तवः ४,३,१०,६

एकादशभ्यः स्वाहा ७,२,११,११;

१२,६; १४,५

एकादशं भवत्येकधा ५,२,१,१४

एकादशरात्रो भवति ७,२,६,६

एकादशावदानान्यव ६,३,१०,९

एकाक्ष चत्वारिंशते ७,२,११,२१;

१२,१२; १४,११

एकाक्ष विंशत्यै स्वाहा ७,२,११,१९;

१२,१०; १४,९

एकाक्ष शताय स्वाहा ७,२,११,२७;

१२,१८; १४,१७

एकाक्ष पष्ट्यै स्वाहा ७,२,११,२३;

१२,१४; १४,१३

एकाक्षाशीत्यै स्वाहा ७,२,११,२५;

१२,१६; १४,१५

एकामेवैनौ भूतां प्रति ७,१,७,८

एकाष्टका तपसा तप्यमाना ४,३,११,८

एकेन पदेन ग्यावर्तन्ते ५,३,१,६

एकैकयाऽस्तुतया समा ७,५,८,१५

एकोज्जताद्वै देवयजनात् ६,२,६,८

एकोज्जते देवयजने ६,२,६,७

एको देवो जप्यतिष्ठत् ५,६,१,८

एण्यहे ५,५,१५,३

एतं युवानं परि वः ३,३,९,१

एतं वै पर जदणारः ५,६,५,६

एतत् सधस्य परि ते ५,७,७,२

एतत् ते जमे १,४,४३,७; ६,६,१,८

एतत् ते सत १,८,५,२; ३,२,५,१५

एतत् ते पितामह ३,२,५,१६

एतत् स्वः सोम देवः १,३,४,९; ६,
३,२,१५
एतदुर्वै नामाऽऽसुरः २,६,९,१२
एतद्वा अग्नेः मियं घाम ६,१,७,३
एतद्वा अपां नामधेयं ३,३,४,१
एतद्वा अहो रूपं यत् ५,७,१,४
एतद्देवृतीयं यज्ञमापयत् ७,२,८,१२
एतद्देवृथानामायतनं १,६,७,२
एतद्देवृथानामात्यं २,५,६,७
एतद्देवृथैकाः सर्वाणि ३,४,९,१३
एतद्देवृथै द्वितीयं यज्ञमापयत् ७,२,८,८
एतद्देवृथै निर्ऋतिगृहीतं ६,२,६,२२
एतद्देवृथै पशुना रूपं ६,२,६,१९
एतद्देवृथै प्रतिष्ठितं देवयजनं ६,२,६,१६
एतद्देवृथै यज्ञमापयत् ७,२,८,४
एतद्देवृथै राजसूयस्य ५,६,३,९
एतद्देवृथै सर्वमप्ययुः ३,३,२,२
एतद्देवृथै सुयवसः सोदकं १,७,५,६
एतद्देवृथै सुधा रूपं यस्य ३,५,७,७
एतद्वा वा इन्द्रं देवाः ७,५,१५,५
एतद्देवृथै वजेत २,२,९,३; ३,७,९;
४,११,७-९
एतद्देवृथै त्वा सुयो देवतां १,६,४,१७
एतद्देवृथै वा अग्निं अग्ने ६,५,७,८
एतद्देवृथै वा एतौ २,२,६,३
एतद्देवृथै ह वा उदङ्कः ७,४,५,९
एतद्देवृथै असदन् १,१,११,२०
एतद्देवृथै उ वः सुमगा ५,१,११,५
एतद्देवृथै एव निर्ऋते ३,४,९,३-९
एतद्देवृथै एव पशव्याः पञ्चदश ७,३,७,३
एतद्देवृथै एव सुवर्ग्याः पञ्चदश ७,३,७,४
एतद्देवृथै एतद्देवृथै १,८,१३,८
एतद्देवृथै वा अज्ञापकस्य २,५,६,२
एतद्देवृथै वा अज्ञा रूपानि ५,५,६,२
एतद्देवृथै वा द्वादश १,६,९,६
एतद्देवृथै पोषान् पुष्यति ७,१,९,२
एतद्देवृथै अनु पशवः ६,६,४,४
एतद्देवृथै प्रधानं अन्वाविष ६,६,८,९
एतद्देवृथै निर्ऋते २,२,४,५; ५,२;

८,५; ११,२-३; ३,२,१२
एतद्देवृथै निर्ऋते २,३,३,९
एतद्देवृथै एव सोमान् ७,१,२,३
एतद्देवृथै एव पशवः ३,३,५,१८
एतद्देवृथै एव पशवः ५,२,५,१२;
९,१४
एतद्देवृथै वा अधिपत्नीनाम् ५,४,२,७
एतद्देवृथै वा असपत्ना नाम ५,३,५,८
एतद्देवृथै वा यज्ञो यावान् १,७,५,५
एतद्देवृथै वा देवता अग्निं ५,५,१०,७
एतद्देवृथै वा देवता एतेषां ५,५,५,६
एतद्देवृथै वा देवताः सुवर्ग्याः ५,४,३,१०
एतद्देवृथै वा एव यज्ञमुखात् ५,१,१,६
एतद्देवृथै वा ह स्त वा ऋषयः ३,३,८,१२
एतद्देवृथै वा संवत्सरस्य २,५,६,३
एतद्देवृथै वा देवानां हरी २,५,६,६
एतद्देवृथै वा देवानां देवयजनं १,२,३,२१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,४,४,५,१०;
६,६,३,२३
एतद्देवृथै वा अग्निं नमसः ४,४,४,१३
एतद्देवृथै वा सानसि रयि ३,४,११,११
एतद्देवृथै वा अग्निं नमः ४,४,४,२५
एतद्देवृथै वा अग्निं नमः १,६,४,१४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ४,३,१२,३६; १३,६
एतद्देवृथै वा ४,४,७,२५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ५,२,८,९
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,२२,६
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,६,२,१६
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ४,६,८,३
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ३,२,२,१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,१,४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,४,४,८;
६,६,२,५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,५,१,५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,७,१२,१२
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,४,२,७
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,४,३,७
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,७,१२,२,४,६,
८,१०

एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,४,११,४;
५,७,९
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,६,६
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,६,११
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ३,१,२,६
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,७,६,५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,१,३,३
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ७,३,३,१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,२,४,१७
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,५,७,३
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,६,११,९
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,५,६,५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,५,६,१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ५,३,१,८
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,५,६,१२
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,२,५,९
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,६,८,१४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,५,६,८
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,३,४,८
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,१०,३; १२,
१५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,७,८,१४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ७,२,१०,५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ५,५,१,१७
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ५,२,९,१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,५,६,४
५,३,७,१४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,६,९,४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,५,७,१५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,२,७,१
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,३,१०,२
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै २,१,६,७
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ६,२,१०,१६
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,३,१,२०
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,१,९,११,६;
२,२,११,१,४
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ७,२,८,१५
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै ७,२,७,१-२
एतद्देवृथै वा एतद्देवृथै १,८,१,११,७,१

ऐन्द्राग्नः संहितः ५, ५, २२, २
 ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १, ८, ३, १;
 २, २, १, ३, २
 ऐन्द्रासं पुनस्तृष्टम् २, १, ५, ९
 ऐन्द्राः पशवो ये मुष्कराः ५, ५, १, २
 ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामाः ५, ६, १४, ६
 ऐन्द्राबाहस्पत्या अरुण ५, ६, १२, ६
 ऐन्द्रावैष्णवा गौरललामाः ५, ६, १६, ६
 ऐन्द्रासूराः श्येतललामा ५, ६, २०, ६
 ऐन्द्रीमावृतमन्वावर्ते १, ६, ६, ५;
 ७, ६, ७
 ऐन्द्रोऽरुणः ५, ५, २२, ७
 ओजसे त्वा ४, ३, ७, ४९
 ओजस्त्रिणवः ४, ३, ८, १२; ५, ३, ३, १२
 ओजस्त्रिणी नामासि ५, ५, १०, २
 ओजोऽसि पितृभ्यस्त्वा ३, ५, २, २
 ओजोऽसि सहोऽसि २, ४, ३, २
 ओजो ग्रीवामिः ५, ७, १८, १
 ओजोभृतौ वा एतौ देवानां ६, ५, ४, २
 ओजोविदस्योजो मा मा ३, ३, १, ४
 ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे २, ६, ९, १५
 ओमासश्चर्षणीधृतः १, ४, १६, १
 ओषधयः प्रति गृहीत ४, १, ४, ११
 ओषधयः प्रति मोदध्वम् ४, १, ४, १२;
 ५, १, ५, ३१
 ओषधयः सं वदन्ते ४, २, ६, २०
 ओषधयो वा अस्या १, ७, २, १२
 ओषधयो वै सोमस्य ३, १, ८, २
 ओषधीनां पञ्चमी ५, ७, २१, ५
 ओषधीभ्यः स्वाहा १, ८, १३, ३९;
 ७, ३, १९, १
 ओषधीभ्यो वेहतमा २, १, ५, ६
 ओषधीरिति मातरः ४, २, ६, ४
 ओषधीर्वपति ब्रह्मणा ५, २, ५, १५
 ओषधीषु १, ३, १३, ११
 ओषधे त्रायस्वैन १, १, १, २; ३, ५, ४;
 २, १०; ६, ३, ९, ३
 ओष्ठाभ्यां स्वाहा ७, ३, १६, ३
 ४५ (तै. सं.)

औदुम्बरं भवत्यूर्वा २, ५, ४, ७; ५, २,
 ८, २१
 औदुम्बरीर्भवत्यूर्वा ५, ४, ६, ३
 औदुम्बरीमा दधाति ५, १, ९, ३
 औदुम्बरेण गृह्णाति ६, ६, १०, ४
 औदुम्बरेण स्त्रुवेण ५, ४, ९, ४
 औदुम्बरो भवत्यूर्वा ६, १, ४, २
 औदुम्बरो यूपो भवति २, १, १, ११
 और्वभृगुवच्छुचिम् ३, १, ११, ३३
 औषिष्ठहन् १, ४, ३६, ९
 कः स्विदेकाकी चरति ७, ४, १८, ३
 ककुच्छन्दः ४, ३, १२, २६
 ककुक्षरूपं वृषभस्य ३, ३, ३, १८; ४, ४
 ककुहासु ३, ३, ३, १३
 कङ्कचित्तं चिन्वीत यः ५, ४, ११, ३
 कण्डूयमानाय स्वाहा ७, १, १९, ७२
 कण्डूयिताय स्वाहा ७, १, १९, ७३
 कण्डूयिष्यते स्वाहा ७, १, १९, ७१
 कतमस्मै स्वाहा ७, ३, १५, ६
 कदा चन प्रयुच्छस्युमे १, ४, २२, २
 कदा चन स्तरीरसि १, ४, २२, १; ५, ६,
 ४; ५, ८, ११
 कद्रुश्च वै सुपर्णी च ६, १, ६, १
 कनीयाऽसि वै देवेषु ६, ६, ११, १२
 कपोत उल्लकः शशः ५, ५, १८, ५
 कमलाय स्वाहा ७, ३, १८, २०
 कमु भिदस्य सेनया २, ६, ११, ७;
 कया नश्चित्र आ भुवत् ४, २, ११, ९;
 ४, १२, १९
 कर्णभ्यां स्वाहा ७, ३, १६, ७
 कर्णस्त्रियो यामाः ५, ६, १५, १
 कर्णिने स्वाहा ७, ५, १२, ११
 कर्मणे वां देवेभ्यः १, १, ४, १
 कल्पान् जुहोत्यक्लस्य ५, ४, ८, १५
 कविर्यज्ञस्य वि तनोति ३, ५, ५, ६
 कस्त्वा छयति कस्त्वा वि ५, २, १२, १
 कस्त्वा युनक्ति १, ५, १०, १०;
 ६, ६, १२; ८, १८; ७, ५, १३, १
 कसा अह देवा यामं ६, ३, १, १४

कस्मै कमश्चिन्वीते ५, ५, २, ३-७
 कस्मै स्वाहा ७, ३, १५, ५
 काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती ४, २, ०, ३;
 ५, २, ८, ८
 काण्डेभ्यः स्वाहा ७, ३, १९, ४
 काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे ६, १, ७,
 ८, ७; २, १०, ३
 कामं कामदुषेधुक्व ४, २, ५, १९
 कामं प्रत्यासाभ्यां ५, ७, १९, २
 कामाय त्वा गृह्णामि १, ६, १, १६
 कामाय परस्वान् ५, ५, २१, ६
 कामुका एनं क्रियो ६, १, ६, ५;
 ४, ४, १०
 काय एककपालः ७, ५, १४, १०
 काय स्वाहा ७, ३, १५, ४
 कार्ये देवयजने याजयेत् ६, २, ६, २७
 कार्यो वै पुरुषः ६, २, ६, २८
 कौर्विरसीत्याह शमलम् ६, ४, ३, १०
 कार्ष्णिरेस्यपापां मृध् १, ३, १३, ५
 काव्यं छन्दः ४, ३, १२, २८
 किंशिल ५, ५, ९, ४
 किंस्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७, ४, १८, १
 किंस्विदासीदधिष्ठानम् ४, ६, २, ११
 किंस्विद्वनं क उ स वृक्षः ४, ६, २, १२
 किक्किटाकारं जुहोति ३, ४, ३, ११
 किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय ३, ४, २, ४
 किक्किटा ते प्राणं वायवे ३, ४, २, ३
 किक्किटा ते वाचं ३, ४, २, ६
 किक्किटा ते श्रोत्रं ३, ४, २, ५
 कितवासो यद्विरिपुर्न ३, ४, ११, २०
 किमत्र १, ३, २, ४
 किमित् ते विष्णो २, २, १२, १९
 कीकसाभ्यः स्वाहा ७, ३, १६, १९
 कीदृशाय स्वाहा ७, ३, १७, २०
 कुत्रा चिद्यस्य समृतौ २, १, ११, १२
 कुमारः समनसः २, ३, ९, ५
 कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि ५, ६, २, ७
 कुम्भीनसः पुष्करसाहः ५, ५, १४, ५
 कुर्वतो मे भोप दसत् १, ७, १, १९

[३५४]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

कुलायिनी वसुमती ४,३,४,३
 कुविदङ्ग यवमन्तः १,८,२१,४; ५,२,
 ११,६
 कुवित्तु नो नविष्टये २,६,११,११
 कुसुखिन्त्र औद्दालकिः ७,२,२,१
 कुहमहं सुभगां ३,३,११,१९
 कुहूर्देवानाममृतस्य ३,३,११,२०
 कुह्वै त्रयोऽरुणैताः ५,६,१८,३
 कूप्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१
 कूर्मान्धकैः ५,७,१३,१
 कूर्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,२
 कूर्यान्धकभिः ५,७,२३,६
 कुकलासः शकुनिः ५,५,१९,२
 कुकवाङ्कः सावित्रः ५,५,१८,६
 कृणुष्व पाजः प्रसितिं १,२,१४,१
 कृतयजुः संभृत सम्भारः १,५,२,११
 कृत्तिका नक्षत्रमभिः ४,४,१०,१
 कृत्वाय सा महीमुखाम् ४,१,५,१९;
 ५,१,६,२१
 कृत्स्नवीताय धावते ४,५,२,१३
 कृषिश्छदः ४,३,७,२०
 कृष्टे वपति कृष्टे हि ५,२,५,१७
 कृष्ण एकशितिपात् २,१,२,३
 कृष्णाजिनं च पुष्करपर्ण ५,१,४,९
 कृष्णाजिनमुत्तरं तेजः ५,१,१०,१६
 कृष्णाजिनस्य लोमभिः ५,१,६,८
 कृष्णाजिनेन दीक्षयति ६,१,३,४
 कृष्णाजिनेन सं भरति ५,१,४,६
 कृष्णाजिने सं यौति २,४,९,५
 कृष्णाय स्वाहा ७,३,१८,१
 कृष्णाय स्वाहा ७,३,१७,१६
 कृष्णो भवत्येतद्वै २,१,८,१४
 कृष्णो रात्रियै ५,५,१५,४
 कृष्णोऽस्याखरेष्टः १,१,११,१
 कृष्यै त्वा ४,३,७,४२
 कृष्यै त्वा सुसस्यायै १,२,२,१३;
 ६,१,३,१६
 कृत्स्ना ऋतवः ७,५,२०,१४
 केतः सकेतः सुकेतस्ते १,५,३,१२
 केताय स्वा ४,४,६,२०

केतुं कृण्वद्यकेतवे ७,४,२०,११
 केशश्मश्रु वपते नखानि ६,१,१,४
 केशिनं ह दार्भ्यं केशी २,६,२,८
 केशेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१५
 को अथ युक्ते धुरि ४,२,११,१०;
 ४,१२,२०
 कोऽर्हति सद्यं २,१,५,५
 कोऽसि को नाम कस्मै त्वा ३,२,३,१६
 कोत्तनासु ३,३,३,६
 क्रतुरेकत्रिंशः ४,३,८,१३; ५,३,३,
 १४
 क्रतुश्च १,७,९,९
 क्रत्वा क्षीपतिः ४,४,८,३
 क्रन्दते स्वाहा ७,१,१९,३
 क्रमध्वमग्निना नाकम् ४,६,५,२;
 ५,४,७,२
 क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी ५,७,२४,१
 क्रव्या नामस्य पार्थिवाः ५,५,१०,१३
 क्रीडं वः शर्धो मारुतस्य ४,३,१३,२२
 क्रीते सोमे मैत्रावरुणाय ६,१,४,३
 कूरमिव खलु वा एषः ६,४,८,२
 कूरमिव वा अस्या एतत् ५,१,५,१
 कूरमिव वा एतत् २,६,४,१४; ५,५;
 ६,२,१०,६; ३,४,३; २,१२
 क्वयिः कुटर्दुर्दात्यौहः ५,५,१७,५
 क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दः ४,३,५,१७
 क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय १,६,१,९
 क्षत्रस्य नामिरसि १,८,१६,४
 क्षत्रस्य योनिरसि १,७,९,२; ८,१२,७
 क्षत्रस्योत्त्वमसि १,७,९,१; ८,१२,६
 क्षत्राणां क्षत्रपतिः १,८,१४,८
 क्षत्राय समनमयथा ७,५,२३,७
 क्षत्रेण मनुष्यान् ४,४,८,१७
 क्षत्रेणाम्ने स्वायुः सत्प्रमस्य ४,१,७,५
 क्षपो राजक्षुत तमना ४,४,४,१८
 क्षिप्रश्चेनस्य वर्तिका ५,५,११,७
 क्षीरे भवति रुचमेव ३,४,८,१८
 क्षुधे स्वाहा ७,१,१७,१३
 क्षुरो भृज्वान् छन्दः ४,३,१२,३३

क्षेत्रस्य पतये स्वाहा १,८,१३,३१
 क्षेत्रस्य पतिना वयं १,१,१४,७
 क्षेत्रस्य पते मधुमन्तस्य १,१,१४,८
 क्षेत्रमाय स्वा ४,३,७,४३
 क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेत् २,२,१,८
 खन्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,५
 गच्छति क्षियं न पञ्च ६,१,१०,४;
 ३,८,१२
 गणवती याज्याजुवाक्ये २,३,३,८
 गणानां त्वा गणपतिः २,३,१४,१४
 गणेन गणमनुद्गृत्य ५,४,७,२८
 गन्धर्वान्छेपेन ५,७,१५,६
 गन्धर्वोऽसि विश्वावसुः १,१,११,१०
 गन्धाय स्वाहा ७,१,१९,७
 गयस्फानो क्षमीवहा ४,३,१३,१६
 गर्दमेन सं भरति ५,१,५,१४-१६
 गर्भाः पञ्चविंशः ४,३,८,११; ५,३,
 ३,११
 गर्भाश्च मे वत्साश्च मे ४,७,१०,१;
 ५,४,८,१४
 गर्भिण्यो भवन्ति २,१,२,१०
 गर्भो अस्त्रोषधीनां गर्भः ४,२,३,८
 गर्भो वा एष बहुख्यः ५,६,९,२
 गर्भो वा एष यदीक्षितः ६,१,३,६;
 २,५,८
 गद्य ५,५,९,३
 गातुं यज्ञाय गातुं २,६,१०,४
 गात्राणां ते गात्रभाजः ३,४,३,२०
 गाथाभ्यः स्वाहा ७,५,११,४७
 गायत्रं छन्दोऽसु प्र १,३,७,१०; ६,३,
 ५,८
 गायत्रं पूर्वोऽहन्त्साम ७,१,४,४
 गायत्रिया छन्दांसि ७,३,१४,२२
 गायत्रिया तेजस्कामस्य ६,४,३,५
 गायत्रिया परि लिखति ५,१,३,१७
 गायत्रिया प्रथमया ५,१,३,२१
 गायत्रिया ब्राह्मणस्य ५,२,२,१३;
 ६,१०
 गायत्री छन्दः ४,३,७,१०

गायत्री छन्दसिष्टप ४,३,१,४
 गायत्री छन्दोभिः ७,४,१२ ८
 गायत्री त्रिष्टुब्जगती ५,२,११,१;
 ७,३,१२,३
 गायत्रीः पुरस्तादुप ५,३,८,२
 गायत्री पुरोऽनुवाक्या २,६,२,१३,१८
 गायत्रीभिरुप तिष्ठते १,५,८,७
 गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य ५,१,४,१५
 गायत्री वा अनुमतिः ३,४,९,१०
 गायत्री वा एषा यत् २,४,११,२
 गायत्रीः सर्वा जन्वाह ६,३,५,१२
 गायत्रेण छन्दसा १,३,२,३
 गायत्रेण पुरस्तादुप ५,५,८,१
 गायत्रो वा जमिः ३,५,४,१३
 गायत्रो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,१
 गायत्र्युदपत्तस्तुतः ६,१,६,७
 गायत्र्येव तेन गर्भं २,६,१,१५
 गायन्ति त्वा गायत्रिणः १,६,१२,८
 गार्हपत्यं वा ञ्जु १,५,८,८,
 गार्हपत्यमुप विष्ठन्ते ५,२,४,१४
 गावो वा एतत् सत्रम् ७,५,१,१,२,१
 गिरिच्छन्दः ४,३,१२,२२
 गिरीन् श्लाघिभिः ५,७,१६,९
 गुहोपपक्षाभ्याम् ५,७,१३,८
 गृध्रः कितिकक्षी वाग्राणसः ५,५,२०,५
 गृध्रस्यदसि ४,४,७,८
 गृध्रमेधास जा गत ४,३,१३,१७
 गृहीतेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,८; २०,९
 गृध्रेषु २,३,१३,९
 गोत्रमिदं गोविदं वज्रबाहुं ४,६,४,५
 गोधा काळका दार्वाघातः ५,५,१५,२
 गोभिर्वज्रं दाधार ४,४,८,१६
 गोमां जघ्नेऽविमां १,६,६,१५;
 ३,१,११,२
 गोघं मा विमृक्षं १,१,१०,३
 गोष्ठे २,३,१३,८
 गौराय स्वाहा ७,३,१८,६
 गौर्वा जस्यै क्षरीरं गां १,७,२,७
 गौश्छन्दः ४,३,७,२२

गौश्चाऽऽयुक्त मध्यतः ७,५,१,१०
 ग्रास्त्वा देवीर्विषदेव्यावतीः ४,१,६,
 ११
 ग्रहान् वा ञ्जु प्रजाः ६,५,१०,१
 ग्रामकामाय होतव्याः ३,४,८,३
 ग्राम्यं वा एतद्वत् ५,२,८,१६; ९,१०
 ग्रावाणो वै सोमस्य राज्ञः ६,३,२,१९
 ग्रावास्यध्वरकृत १,४,१,२
 ग्राव्णो वायव्यानि ६,३,२,१०
 ग्रीवाभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१७
 ग्रीष्मसूक्तानां ग्रीणामि १,६,२,१५
 ग्रीष्मो हेमन्त उत्त नः ५,७,२,९
 गुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यः ५,४,
 ५,५
 घर्मोऽसि विश्वायुः १,१,८,८
 घृतं रसेन ५,७,२०,४
 घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा ६,२,२,७
 घृतं घृतपावानः पिबत १,३,१०,५
 घृतं देवानां मस्तु पितॄणां ६,१,१,१४
 घृतं न घृतं तनूः २,२,१२,२५
 घृतवन्तं कुलायिनः १,७,४,१५
 घृतस्य धारामसृतस्य २,३,१०,६;
 ११,५
 घृतेन आवापृथिवी १,३,१,१४; ९,
 १५; ३,१,११,३०; ६,२,१०,१४;
 ३,९,१०
 घृतेन सीता सधुना ४,२,५,२०
 घृतेनाकं घृथणं १,३,७,९; ६,३,६,७
 घृतेनाकौ पञ्च १,३,८,१०
 घृतेनाज्जन्तं पथो देवयानान् ५,१,
 ११,२
 घृते भवति तेजो वै २,२,९,७
 घृते भवत्यायुर्वै २,३,२,४
 घृतेष्टका उप दधाति ५,३,१०,८
 घोरा ऋपयो नमो अस्तु ३,२,८,१७
 घोषाय स्वाहा १,८,१३,२७
 जन्ति वा एतत् पञ्च ६,३,११,४,१७
 जनन्ति वा एतत् सोमं ६,४,४,१३;
 ६,७,१; ९,६
 ग्रासाय स्वाहा ७,१,१९,८

चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य ७,२,१,७
 चक्षुरसि चक्षुर्मयि ७,५,१९,१०
 चक्षुरसि श्रोत्रं नाम ३,३,५,२,१४
 चक्षुर्म्यां मे वचोदौ ३,२,३,७
 चक्षुर्मे पाहि ४,३,६,१२
 चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२२
 चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,१,६
 चक्षुः श्रोत्रं १,१,१०,५
 चक्षुवः पिता मनसा ७,६,२,९
 चक्षुषी वा एते २,६,२,१; ६,४,१०,६
 चक्षुस्त जा प्यायतां १,३,९,३
 चक्षुर्मिताय स्वाहा ७,१,१९,७०
 चक्षुर्मित्यते स्वाहा ७,१,१९,६८
 चक्षुर्म्यमाणाय स्वाहा ७,१,१९,६९
 चतसृभिः सं भरति ५,१,४,१४
 चतसृभिः सादयति ५,२,१,१०
 चतसृभिरा पुच्छादेति ५,४,६,१९
 चतसृभिरा सादयति ५,२,२,६
 चतस्र आशाः प्र चरन्तु ५,७,८,३
 चतस्रः पुरस्तादुप ५,३,१,१४
 चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव ५,१,१,३
 चतस्रो धेनूदधात् ५,७,३,१२
 चतुरः प्रयाजान् यजति ६,६,३,१५
 चतुरवचं भवति २,६,८,३
 चतुरहे पुरस्तात् ७,४,८,४
 चतुरोऽप्ये स्तनान् घतम् ६,२,५,३
 चतुर्गृहीतेन जुहोति ५,१,१,२
 चतुर्दशभिर्जुहोति ५,४,९,२
 चतुर्दशभिर्वपति ५,२,५,१६
 चतुर्दशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१४;
 १३,७
 चतुर्दशरात्रो भवति ७,३,४,२
 चतुर्दशैतास्तासां या ७,३,५,७
 चतुर्धा वा एतास्त्रिः ७,२,१०,८
 चतुर्धा व्यूहति विष्णु २,३,१३,१६
 चतुर्भिर्भ्रमा दत्ते ५,१,१,१०
 चतुर्भ्यः यतेभ्यः स्वाहा ७,२,१२,५
 चतुर्भ्यः स्वाहा ७,२,११,४; १३,२;
 १५,१

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,८
 चतुर्विंशतिमन्वाह ५,१,८,१५
 चतुर्विंशतिरात्रो ७,४,१,५,२,११
 चतुर्विंशतिः सं पद्यन्ते ६,२,३,१२
 चतुर्विंशः प्रायणीयः ७,५,१,७
 चतुर्विंशात् पृष्ठान्युप ७,४,३,१३
 चतुर्विंशो भवति ७,४,३,१२
 चतुःशरावो भवति ३,४,८,१७
 चतुश्चत्वारिंशः स्तोमः ४,३,१२,३;
 ५,३,५,३
 चतुश्चत्वारिंशतमनु २,५,१०,१२
 चतुश्चत्वारिंशो भवति ७,२,६,४
 चतुः सं पद्यते चतुष्पादः २,६,९,५
 चतुः स्तनां करोति पशूनां ५,१,६,१८
 चतुश्चिंशद्वाजिनो देवबन्धोः ४,६,
 ९,७
 चतुःशक्ति भवति दिक्षु ६,६,१०,५
 चतुष्कपाला भवन्ति २,३,१२,३
 चतुष्पदयर्चा गृह्णाति ६,४,२,१३
 चतुष्पास्तु २,३,१३,७
 चतुष्टोमः स्तोमो भवति ५,३,१२,५
 चतुष्टोमो भवत्यष्टा ४,३,११,४
 चत्वारः आर्षेयाः प्राप्नोति ३,४,८,२१
 चत्वारः षडहा भवन्ति ७,४,११,८
 चत्वारिचत्वारि २,३,२,५
 चत्वारिंशते स्वाहा ७,२,१७,४;
 १८,२
 चत्वारो भवन्ति चतस्रः ७,४,६,४
 चन्द्रमसस्तृतीया ५,७,२२,३
 चन्द्रमसा नक्षत्राणि ७,३,१४,७
 चन्द्रमसि मम भोगाय १,२,३,८;
 ६,१,४,१९
 चन्द्रमसे स्वाहा १,८,१३,३६; ७,१,
 १५,५; १७,७
 चन्द्रमा देवता ४,३,७,२८
 चन्द्रमा देवता सतः ३,१,६,१२
 चन्द्रमा नक्षत्राणां ३,४,५,६
 चन्द्राऽसि १,२,५,६
 च्चहाचरेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४१

चरुर्भवति स्वादेवास्मै २,२,७,२
 चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य १,६,१,७
 चर्मण्वते स्वाहा ७,५,१२,३५
 चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७,५,
 १०,१
 चात्वालाद्विष्णियान् ६,३,१,१
 चारुः कृपणकाशी कामः ३,४,७,२०
 चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः ४,२,
 ७,११
 चितः स्थ प्रजामसौ १,१,७,१०
 चित्तमुपधायामि मृक्षे ५,५,४,११
 चित्तं च ३,४,४,१
 चित्तं मन्याभिः ५,७,१४,३
 चित्तं विशातमसि प्रयुज ४,१,२,३
 चित्तं सन्तानेन १,४,३६,१
 चित्ति जुहोमि मनसा ५,५,४,७;
 ७,४,१
 चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि ५,५,४,१२
 चित्तिश्च ३,४,४,२
 चित्पतिस्त्वा पुनातु १,२,१,१२; ६,१,
 १,२२
 चित्रम् २,२,१२,६; ५,१२,१४; ३,१,
 ११,३२
 चित्रज्योतिश्च १,८,१३,१४
 चित्रं देवानाम् १,४,४३,२; २,४,१४,
 १५
 चित्रया यजेत पशुकामः २,४,६,१
 चित्र नक्षत्रमिन्द्रो देवता ४,४,१०,१३
 चित्रावसो स्वस्ति ते १,५,५; १७;
 ७,१३
 चिदसि तथा देवतया ४,२,४,११
 चिदसि मनाऽसि १,२,४,६
 चिदसि समुद्रयोनिः ४,७,१३,३
 चिदसीत्याह यद्वि मनसा ६,१,७,९
 जुषुणीका नामासि प्रजापतिना ४,४,
 ५,१५
 चोदपित्री धृतानां ४,१,११,२
 छविश्छन्दः ४,३,१२,४२
 छन्दश्चित्तं चिन्वीत ५,४,११,१
 छन्दस्वती उषसा पेपिशाने ३,११,२

छन्दसां वा एष रसः २,१,७,३
 छन्दासि गच्छ स्वाहा १,३,११,८;
 ६,५,१,१३
 छन्दासि देवेभ्योऽपाकामन् २,६,३,
 ३; ५,२,१४
 छन्दासि पशुध्याजिनपुः ५,३,२,१०
 छन्दासि वै संवेश उपवेशः ७,५,५,५
 छन्दास्यन्योऽन्यस्य ७,२,८,१४
 छन्दास्युप दधाति पशवः ५,३,८,१
 छन्दास्येव तद्वि वाहयति ७,२,८,१८
 छन्दोभिः ४,४,५,७
 छन्दोभिः करोति वीर्यं ५,१,६,१४
 छन्दोभिरावृणोति ५,१,७,१५
 छन्दोभिरेवैनं २,२,४,२६
 छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं ५,२,३,२
 छवीं छव्या ५,७,२०,११
 छागोऽसि मम भोगाय १,२,३,१२
 छिनत्ति सा न छिनत्ती १,७,२,४,१९
 छिनत्तीति होवाच १,७,२,५
 छुन्ध्युरसि मार्जालीयः १,३,३,८
 छयेनेन पतत्रिणः ७,३,१४,१३
 जगती छन्दः ४,३,७,१२
 जगतीमग्र उप यन्ति ७,५,४,३
 जगतीरुप दधाति ५,३,८,५
 जगत्या भूमिभूत्यौ स्वाहा ३,१,७,४
 जगत्या परि दध्यात् २,५,१०,६
 जगत्सुदपतश्चतुः ६,१,६,४
 जगन्मुखो वै द्वितीयः ७,५,८,५
 जघनार्धादव द्यति ६,४,१,२
 जङ्घाभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२६,३०
 जनभृतः स्थ १,८,११,१३
 जनयत्यै त्वा सं १,१,८,४
 जनयस्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः ४,१,
 ६,१३
 जनस्य गोपा अजनिष्ट ४,४,४,७
 जनिष्ठा हि जेन्यो अजे ४,१,३,१३
 जन्मन् देवानां विशः ५,५,६,८
 जमदग्निः पुष्टिकामः ७,१,९,१
 जवं जङ्घाभिः ५,७,१३,४
 जागतं छन्दोऽनु म १,३,७,१२

जागतो वा आग्रयणः ७,१,८,३
जागरिताय स्वाहा ७,१,१९,४६
जागरिष्यते स्वाहा ७,१,१९,४४
जाग्रते स्वाहा ७,१,१९,४५
जातवेदो वपया गच्छ ३,१,४,१४
जातायानु ब्रूहि ग्रहियमाणाय ६,३,
५,११
जातो यदग्ने भुवना १,५,११,५
जानीतादेनं परमे ५,७,७,३
जानुदग्ने चिन्वीत प्रथमं ५,६,८,४
जामि वा एतत् कुर्वन्ति ७,२,५,८;
४,२,५
जामि वा एतद्यज्ञस्य २,६,६,९; १०,६
जाय एहि सुवः १,७,९,३
जायमानो वै ब्राह्मणः ६,३,१०,१३
जिघर्ष्यन्ति मनसा धृतेन ४,१,२,१७;
५,१,३,४
जिष्णू रथेष्ठाः समेयः ७,५,१८,७
जीमूतस्येव भवति ४,६,६,१
जीमूतान् हृदयौपशाम्याम् ५,७,१६,४
जुषाणो अप्तुराज्यस्य १,३,४,१;
६,३,२,७
जुष्टिरसि जुषस्व नः १,६,३,४
जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टः ३,१,१०,१
जुष्टूः १,१,११,१७
जुह्वेयामिस्त्वा १,१,१२,२
जूरसि धृता मनसा १,२,४,२
ज्येष्ठा वा एतान् ब्राह्मणाः ३,५,१०,३
ज्येष्ठो वा एष ब्रह्मणां ३,५,९,२
ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं ४,७,२,१
ज्योतिरतिरात्रो भवति ७,२,६,२;
४,२,१; ३,३, ६,२
ज्योतिरभितो भवति ७,५,१,११
ज्योतिरसि १,१,१०,१८
ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छ ५,७,६,४
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः ७,२,४,३
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहः ७,३,५,३;
६,२; ७,५
ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहा ७,३,२,३,
४,१,२; ४,३

ज्योतिर्मे यच्छ ४,३,६,१७
ज्योतिष आदिष्येभ्यस्त्वा ४,४,६,२४
ज्योतिषे त्वा ४,४,६,२९
ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७,४,११,१
ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वम् ७,१,४,३
ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः ७,५,१,६
ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने ४,१,३,२
ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १,४,३४,१
ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते ४,३,११,७
ज्योतिष्मतीमुत्तमाम् ५,३,२,८
ज्योतिष्मतीरूपं दधाति ५,४,१,५
ज्योतिष्माश्च १,८,१३,१६
ज्योतिष्या वा गृह्णीयात् ६,४,२,३
ज्योतिस्त्वा अस्य २,७,४,१८
ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि १,१,१०,२२
तं वसवोऽभुवन् प्र त्वम् ५,५,२,११
तं वा एतं यजमानः ५,६,९,५
तं विश्वकर्माऽब्रवीदुप ५,७,५,११
तं व्यचिकित्सज्जुह्वानी ३,५,९,२
तत् धृतमासन्नमेवेन २,४,३,६
तत् सुप्रतीकः सुदणः २,५,१२,२९
तत् सोममाह्वियमाणं ६,१,६,११
तत् हि शशन्त ईडते ४,३,१३,२७
त आऽपजन्त द्रविणः ४,६,२,४
त ऋतवः सृष्टा न ७,१,१०,२
तच्छंयोरा वृणीमहे २,६,१०,२-३
ततः पावका आशिषः ५,४,६,१२
ततोऽग्नि कामं यजेत २,५,४,११
तत् तथा न कार्यं २,२,४,१३;
६,१,५,७
तत् तिष्ठ आ दधाति ५,४,६,२
तत्त्वा यामि ब्रह्मणा २,१,११,२२;
५,१२,१२; ४,२,११,१८
तत् पूष्णे पर्यहरन् २,६,८,११
तत् सञ्स्थाप्य चार्त्तम् २,५,२,७
तत् सवितुर्वरेण्यं १,५,६,१२; ८,१०;
४,१,११,७
तदग्रे वसुमते ७,५,७,७
तदग्निर्देवो देवेभ्यः २,६,९,२१

तदन्तरिक्षं व्यवैर्यत ७,१,५,४
तदस्मै प्रायच्छत् २,४,१२,११
तदाहुः क जगतो च ७,१,४,६
तदाहुरति वा एता १,६,८,३
तदाहुरन्यत एनी ७,१,६,७
तदाहुर्यां वै त्रिरेकस्य ७,५,३,२
तदाहुर्यां वा वितता ७,३,३,४
तदुदित्वा वाचं यच्छति १,६,८,१५
तद्विरण्यमभवत् ६,१,७,१
तद्वेतः सिक्तं न त्वष्टा १,५,२,५
तद्वा एतदृद्धमयनं ७,५,२,५
तद्वा एतत् सहस्रस्यायनं ७,१,५,१७
तद्विष्णोः परमं पदं १,३,६,१३; ४,
२,९,११
तद्व्युच्यमेव ७,३,१,५
तनुवा वा एष दिनस्ति ५,२,२,८
तनूनप्ते त्वा गृह्णामि १,२,१०,१३
तनूपा अग्नेऽसि तनुवं १,५,५,१५
तनूनपादसुरो विश्ववेदाः ४,१,८,२
तनुं तन्वन् रजसो भानुम् ३,४,२,९;
३,१६
तन्तुरसि प्रजाम्यस्त्वा ३,५,२,१०
तं त्वा जुषे वैष्णवं १,३,५,२
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः १,५,६,९;
४,४,४,२८
तन्मं छन्दः ४,३,१२,४४
तन्नस्तुरीपमद्भुतं ४,१,८,१०
तन्नस्तुरीपमध पोषयितु ३,१,११,६
तं नेमिसृभवो यथा २,६,११,५
तन्नेवाशितं नेवानशितं १,६,७,१४
तन्नौ सह १,३,२,६
तन्मित्रस्य पथा नय ६,६,१,९
तपते स्वाहा १,४,३५,१०
तपश्च १,४,१४,११; ४,४,११,११
तपसस्तनूरसि प्रजापतेः १,२,७,४;
६,१,१०,३
तपसाऽनाष्टः ४,४,८,२१
तपस्यश्च १,४,१४,१२; ४,४,११,१२

तपो नवदशः ४,३,८,५; ५,३,३,९
 तप्यस्वै स्वाहा १,४,३५,२
 तममे पृतनासह १,३,१४,२०
 तमब्रुवन् कथाऽऽस्थाः २,६,३,५
 तमसोरा युवतयः २,५,१२,१७
 तमस्य कण्व एव श्रायसः ५,४,७,१६
 तमिदमै प्रथमं दध्ने ४,६,२,७
 तमुद्यन्तु नाशकनोत् २,४,१२,५
 तमु त्वा दध्यङ् ऋषिः ३,५,११,१२;
 ४,१,३,८; ५,१,४,१२
 तमु त्वा पाथ्यो ३,५,११,१३; ४,१,
 ३,९; ५,१,४,१३
 तमो वा एतं गृह्णाति ५,७,५,२
 तं पत्नीभिरनु गच्छेम ४,७,१३,७
 तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवात्सौ ३,१,९,९
 तं पूषाऽऽधत्त तेन १,५,१,३
 तं प्रत्यथा पूर्वथा १,४,९,१
 तं मर्जयन्त युक्तुं ३,५,११,२०
 तया सहाऽऽग्नीध्रं परेत्य ७,१,६,१३
 तयोराविष्टमिरिद २,६,९,१७
 तयोक्तेषा मैषज्यं वि ६,४,९,४
 तरक्षुः कृष्णः श्वा चतुरक्षः ५,५,१९,५
 तरणिर्विश्वदर्शतः १,४,३१,१
 तव भ्रमास आश्रया १,२,१४,२
 तव शरीरं पतयिष्यवर्चन ४,६,७,११
 तस्मा अरं गमाम वः ४,१,५,४; ५,६,
 १,१३; ७,४,१९,१८
 तस्मात् तस्य नाऽऽश्रयं ६,१,११,१६
 तस्मात् तूपा वार्षिकौ ७,५,१,२
 तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निष्टोमः ७,१,५,५
 तस्मात् त्रिष्टुभो लोके ६,१,६,६
 तस्मात् संवत्सरसदः ७,५,१,३
 तस्मात् सकृद्विन्द्राय ६,४,७,६
 तस्मात् सकृदुक्षीय ६,२,४,३
 तस्मादप्यन्यदेवत्याम् ३,४,३,२
 तस्मादाहुयंश्चैवं वेद २,६,१,१३;
 ५,५,१०,१७
 तस्माद्विन्द्रोऽविभेत् २,४,१२,४
 तस्मादेवं विदुषा बहिः ६,४,९,३

तस्माद्वायते न देयं ५,१,८,६
 तस्माद् द्वादश मासः ५,६,७,३
 तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः ३,५,२,२
 तस्माद् द्विदेवत्येभ्यः ६,५,६,५
 तस्माद्यत्र दशोषित्वा ३,४,१०,५
 तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत् ४,२,९,२२
 तस्मै च दिवि वषट् ५,१,५,४
 तस्मै ते प्रतिहर्षते १,३,१४,१३
 तस्मै ते विधेम वाजाय ५,४,७,९
 तस्मै त्वा प्रजापतये ३,५,९,८
 तस्मै त्वा विष्णवे त्वा ६,५,१,३
 तस्मै नूनमभिद्यवे २,६,११,६
 तस्य त इष्टस्य वीतस्य ५,६,८,११
 तस्य ते पवित्रपते १,२,१,१५; ६,१,
 १,२३
 तस्य यदस्यशिष्यत २,४,१२,२
 तस्य वयं सुमतौ १,७,१३,१२
 तस्य विग्रहणं नाविन्दन् ६,४,७,४
 तस्य वृत्रं जघ्नुष ऋतवः ६,५,५,२
 तस्या उपोत्थाय कर्णम् ७,१,६,१७
 तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्याम् २,५,१,२
 तस्यामश्राभ्यत् प्रजापतिः ७,१,५,२
 तस्यैकैव निर्या यत् ७,४,८,३
 तस्यैतद्गतं नानृतं २,५,५,११
 तस्यै वा एतस्या एकम् ३,४,३,२१
 तां वा एतामच्छावाकः ७,१,५,९
 तां सवितुर्वरेण्यस्य ४,६,५,१३;
 ५,४,७,१४
 ता अस्य सूददोहसः ४,२,४,१४; ५,
 ५,६,६
 तादशाय स्वाहा ७,३,१७,२१
 तां न ह्यसृजं घत्त ५,४,४,३
 तानृषयोऽब्रुवन्नुप ५,७,५,१५
 तान्येवावक्षणाणि २,२,४,१४
 ताः प्रजाः प्रजाता न ५,३,६,६
 ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः ५,३,६,४
 ताः प्रजा मिथुनी भवन्तीः ५,३,६,५
 तामिन्द्रातोद्वायति ७,५,८,१६
 तामिर्मतया स्तुवते ७,३,१,७

ताभ्यः स्वाहा ३,४,७,२,२१
 तामग्नीध्रे वा ब्रह्मणे ७,१,७,६
 तामप्सु प्रावेशयन् ७,१,६,२-४
 तामाशिषमा शाले १,५,८,१६
 तामाहि्यमाणाम् १,७,१,२
 तामुत्तरेणाऽऽग्नीध्रं पर्याणीया ७,१,
 ६,९
 तामुपाह्व इति होवाच १,७,२,३
 ता यत् सह सर्वा निर्बपेत् ३,४,२,१४
 तावद्भूतामग्नीषोमौ २,५,२,३
 तावद्भूतामभि संदष्टौ २,५,२,४
 तादेवि स ए रभावेह ५,३,११,६
 तावैतां पुर्वेणाह्वाऽगच्छताम् ७,१,४,२
 तासां त्रीणि च क्षतानि २,५,८,४
 तासामनु त्वा अब्रुवन् ७,५,२,३
 तिकायनी मेऽसि १,२,१२,३
 तिग्ममायुधं वीक्षित ४,७,१५,१२
 तिर्यञ्जमा वारयति २,५,११,१५
 तिष्ठते योग एवास्वैषः १,५,७,१०
 तिष्ठते स्वाहा ७,४,२२,१८
 तिष्ठन्नवाह तिष्ठन् २,५,११,३
 तिष्ठन्नवाह सुवर्गस्य २,५,११,४
 तिष्ठ्या पूर्णमासे २,२,१०,२
 तिष्ठ्यो नक्षत्रं बृहस्पतिः ४,४,१०,६
 तिसृभिः परि गायति ५,१,८,५
 तिसृभिः परि लिखति ५,१,३,१६
 तिसृभिः प्र देशयति ५,२,२,१५
 तिसृभिरस्तुवत ब्रह्म ४,३,१०,२
 तिसृभिरुप सृजति ५,१,६,३
 तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति ६,५,६,७
 तिसृभिः सादयति ५,४,७,११
 तिष्ठ उत्तरा आहुतीः ५,४,३,८
 तिष्ठ उप दधाति त्रेधा ५,२,४,१०
 तिष्ठ उपसद उपैति ६,२,३,९
 तिष्ठः कृष्णा वशा वारुण्यः ५,६,११,४
 तिष्ठः पृथौहो विश्वेषां ५,६,१७,५
 तिष्ठः शिल्पा वक्षाः ५,६,१३,४
 तिष्ठः इयामा वक्षाः ५,६,१२,४

वर्णानुक्रमसूची

[३५९]

तिस्रः इयेनीः परमेष्ठिने ५,६,१३,५
 तिस्रः श्वेता वक्त्राः सौर्यः ५,६,११,५
 तिस्रः सिन्धुमा वक्त्राः ५,६,१४,४
 तिस्रस्तिस्रः सीताः कृषति ५,२,५,१४
 तिस्रस्तुष्टौः साध्यानां ५,६,१७,४
 तिस्रो देवीर्षहिरेद ४,१,८,९
 तिस्रो धात्रे पृषोदराः ५,६,१४,५
 तिस्रो धेनवो राकाथै ५,६,१८,४
 तिस्रो भूमीधारयन् २,१,११,१७
 तिस्रो मेघ्य आदित्याः ५,६,१९,५
 तिस्रो राज्ञीर्दीक्षितः स्यात् ५,६,७,२
 तिस्रोऽरुणा दिव्यौहस्तोः ५,६,१५,५
 तिस्रो रोहिणीर्वशा मैत्रियः ५,६,१२,५
 तिस्रो रोहिणीरुच्यव्यस्ताः ५,६,१५,४
 तीर्थे स्नाति तीर्थमेव ६,१,१,७
 तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते ६,१,१,६
 तीर्थान् घोषान् कृण्वते ४,६,६,७
 तुथो वो विश्ववेदाः १,४,४३,६;६,६,
 १,७
 तुथोऽसि विश्ववेदाः १,३,३,४
 तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमः १,३,१४,७
 तुभ्यं वाङ् त्रयोऽनुष्टुप् ४,३,५,५
 तूपरो भवति क्षुरपविः २,१,५,१३
 तूपरो भवति प्राजापत्यो २,१,६,१६
 तूर्वन् न यामजेतशस्य ४,६,१,८
 तूलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,३;२०,३
 तूष्णीं चतुर्थं हरति २,६,४,५
 तूष्णीमुप दधाति नः ५,२,७,११
 तृतीयसवने पञ्चकामस्य ६,६,११,६
 तृतीयस्यामितो दिवि ३,५,७,२
 तृतीयस्यां पृथिव्यामसि १,२,१२,७
 तृतीये संवत्सरेऽभिजिता ५,६,५,२
 तृप्यति प्रजया पञ्चभिः २,५,११,१३;
 ५,४,४,२
 तृप्पन्ताः होत्रा भवोर्ध्वतस्य ३,२,८,
 १५
 ते अस्य योषणे दिव्ये ४,१,८,७
 ते आचरन्ती समनेव ४,६,६,४
 तेज आमेयेनेन्द्रियम् ६,६,८,२
 तेजसा ४,४,५,३

तेजस्या तनूस्तया २,३,१३,४
 तेजोदां स्वा तेजसि ४,४,६,३१
 तेजोऽनु प्रेहि १,१,१०,१४
 तेजो विदसि तेजो मामा ३,३,१,२
 तेजोऽसि १,१,१०,१३,१९
 तेजोऽसि तेजो मयि धेहि १,४,४५,
 १२,६,६,३,२४
 तेजोऽसि तेजो मे यच्छ ५,७,६,३
 ते ते धामान्युदमसि १,३,६,११
 ते स्वाव नोत्सृज्ये इति ७,५,७,३
 ते देवा अनुवन्स्त्रीकामा ६,१,६,१२
 ते देवा अनुवज्रप युष्मत् ६,१,६,१४
 ते देवा अमन्यन्तेन्द्रः ६,४,६,३
 ते देवाः प्रजापतिम् ७,१,५,३
 ते देवा वृत्रं हत्वा २,५,२,८
 तेन वै ते सहस्रम् ५,५,२,१२
 तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ७,२,१०,४
 ते नो अर्वन्तः १,७,८,११
 तेभ्य उत्तरवेदिः सिंहीः ६,२,७,१
 तेऽवर्धन्त स्वतवसः ४,१,११,१३
 ते सस्तुता विराजम् ७,४,१०,२;
 ११,२
 ते सस्थित्या अरिष्टया ७,५,१,८
 ते सोमपीथेन व्याध्वन्त ६,३,१,७
 तेऽस्मिन्नैच्छन्त स रसम् ७,२,१०,३
 तेषामसुराणां तिस्रः ६,२,३,१
 तेषां पूर्वपक्षे सुत्या ७,४,८,५
 तेषां मैत्रावरुणी वक्त्रा २,५,५,८
 तेषां सहस्रयोजने ४,५,११,११
 तेषां सुवर्गं लोकं यतां ५,२,३,१०
 तोते रागः १,२,५,१२
 तौ देवा अपनुष्टाऽऽत्मने ६,४,१०,२
 तौ देवा अनुवज्रपूतौ ६,४,९,२
 तौ सह चतुरः पदः ७,४,१९,३
 स्यान्तु क्षत्रियाः अव २,१,११,१८
 त्रयः पुरोडाशा भवन्ति २,३,६,४;
 ४,११,१२
 त्रयः प्रथमः सर्वदेवत्याः ५,६,२०,५
 त्रयस्त्रय आ लभ्यन्ते २,१,४,५

त्रयस्त्रयश्चिंशा अवस्तात् ७,४,२,
 ४,८
 त्रयस्त्रिष्टुतोऽग्निष्टोमा ७,४,७,२
 त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवि ७,२,५,
 १६
 त्रयस्त्रिंशत्तमुप दधाति ५,४,१,३
 त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत ४,३,१०,१७
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये १,५,१०,१३
 त्रयस्त्रिंशास्त्रयस्त्रिंशं ७,४,३,५,१४
 त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ ७,३,४,४
 त्रयः षडहा भवन्ति ७,४,११,७
 त्रयोदशभिरस्तुवत ४,३,१०,७
 त्रयोदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१३;
 १२,७; १४,६
 त्रयोदश लोकं पृणाः ५,२,३,१२
 त्रयोऽनद्वाहः सिनीवालयै ५,६,१८,५
 त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनः २,५,८,
 ११
 त्रयोविंशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१२
 त्रातारमिन्द्रमवितारम् १,६,१२,१६
 त्रिंशतमनु ब्रूयात् २,५,१०,२
 त्रिंशत् पदानि पश्चात् ६,२,४,८
 त्रिंशत् स्वसार उप ४,३,११,६
 त्रिंशते स्वाहा ७,२,१७,३
 त्रिंशत्त्रयश्च गाणिनः १,४,११,१
 त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा ७,४,३,२१
 त्रिंशद्दाम वि राजति १,५,३,३
 त्रिंशिनो मासाः ७,५,२०,१३
 त्रिककुच्छन्दः ४,३,१२,२७
 त्रिककुक्षै एष यज्ञः ७,२,५,६
 त्रिष्वितीकं चिन्वीत द्वितीयं ५,२,३,६
 त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतः ५,२,६,६
 त्रिणवाग्निष्टोमावभितः ७,२,५,१५
 त्रिणवो भवति विजित्या ७,४,३,१५
 त्रिणवो भवतीमेव वै ७,४,३,१५
 त्रिताय स्वाहा १,१,८,१७
 त्रिपदा पुरोऽनुवाक्या २,६,२,१७
 त्रिः परिषिञ्चन् पर्येति ५,४,४,५
 त्रिः पर्यग्नि करोति न्यावृद्धि ६,३,८,२
 त्रिः पवयति त्रय इमे ६,४,५,१३
 त्रिः पुनः पर्येति षट् ५,४,४,६

[३६०]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां २, ५, ७, २
 त्रिभ्यः स्वाहा ७, २, ११, ३; १२, २;
 १४, १
 त्रिभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७, २, १९, ४
 त्रिरव जिघ्रेत् प्रजापतौ ३, १, २, ५
 त्रिरात्रेणैवेमं लोकं ७, २, ४, २
 त्रिरुप वाजयति त्रयः २, ५, ११, १९
 त्रिनिधनमुपैति त्रयः ६, ६, ३, ४
 त्रिनिर्गृह्णाति त्रिर्हि सः ६, ५, १, ४
 त्रिमंथ्यमं त्रयो वै प्राणाः २, ५, ११, १८
 त्रिर्वि गृह्णाति त्रय इमे २, ५, ७, ५
 त्रिहंरति त्रय इमे लोकाः २, ६, ४, ४
 त्रिर्हि करोत्युद्रातून् ६, ४, ११, ७
 त्रिवृता स्तोमान् ७, ३, १४, २३
 त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप ७, ४, २, १०
 त्रिवत्सास्त्रिस्तोऽङ्गिरसाम् ५, ६, १६, ५
 त्रिवत्सो वय उष्णिहा ४, ३, ५, ४
 त्रिवृत स्तोमैः ७, ४, १२, ९
 त्रिवृदग्निष्टुवति पाप्मानम् ७, ४, ३, ८
 त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुव ७, २, ५, ९
 त्रिवृदग्निष्टोमो भवति ७, १, १०, ७, २,
 १, ५; २, ३; ३, २
 त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवि ७, २, ५, ११
 त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह ३, ५, २, १५
 त्रिवृद्भवति त्रिवृद् ६, १, ३, १२
 त्रिप्रतो वै मजुरासीत् ६, २, ५, ६
 त्रिष्टुगुदपतत् त्रयोदशाक्षरा ६, १, ६, ५
 त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयः ७, २, ८, ९
 त्रिष्टुप् छन्दः ४, ३, ७, ११
 त्रिष्टुभ उप दधाति ५, ३, ८, ४
 त्रिष्टुमः ३, १, ७, ३
 त्रिष्टुमा परि दध्यात् २, ५, १०, ३
 त्रिष्टुमा परि लिखति ५, १, ३, १८
 त्रिस्तप्ताभिः पशुकामस्य ५, २, ६, ५
 त्रीस्तृचाननु ब्रूयात् २, ५, १०, १
 त्रीणि जुहोति त्रय इमे ५, ४, २, ११
 त्रीणि त आहुर्वि ४, ६, ७, ४
 त्रीणित्रीणि शतान्यनूचीनाहम् ७, १, ५,
 ६

त्रीणि वा आदित्यस्य २, १, ४, ४
 त्रीणि वाव रेतान्सि पिता ५, ६, ८, ७
 त्रीणि वाव सवनानि ३, २, २, १
 त्रीण्यायूषि तव जातवेदः ३, २, ११, ६
 त्रीण्याश्विनानि भवन्ति ७, ४, ५, ४
 त्रीण्येतानि हवींषि ५, ५, १, १८
 त्रेधाऽनक्ति त्रय इमे २, ६, ५, १३
 त्रेधाविभक्तं जुहोति ५, ४, ३, ६
 त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे ७, १, ६, १५
 त्रेधातवीयेन यजेत २, ४, ११, ६
 त्रैष्टुभं १, ३, ७, ११
 त्रैष्टुभो वै शुक्रक्षैष्टुभं ७, २, ८, २
 त्र्यतिरात्रो भवति त्रयः ७, ३, ३, २
 त्र्यम्बकं यजामहे १, ८, ६, १०
 त्र्यविव्यः कृतमयानाम् ५, २, १०, १८
 त्र्यविव्यस्त्रिष्टुप् छन्दः ४, ३, ५, १
 त्र्यालिखिता भवतीमे ५, २, ८, ११
 त्र्युर्दि करोति त्रयः ५, १, ६, १३
 त्र्युक्षता द्वे देवयजनात् ६, २, ६, १२
 त्र्युक्षते देवयजने ६, २, ६, ११
 त्वं यज्ञेष्वीद्व्य इत्याह ६, १, ४, १६
 त्वं राजन् ब्रह्मासि १, ८, १६, ९, ११,
 १३, १५
 त्वं सुतस्य पीतये सद्यः ३, ४, ११, १३
 त्वं सोम तनूकृद्भ्यः १, ३, ४, १, ६, ३,
 २, ४
 त्वं सोम पितृभिः २, ६, १२, ४
 त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा २, ६, १२, २
 त्वं सोमासि सत्पतिः ४, ३, १३, २
 त्वं ह यद्यविष्य सहसः २, ६, ११, ३
 त्वं ह्यमे अग्निना विप्रः १, ४, ४६, १२;
 ३, ५, ११, १९
 त्वचं गृह्णीषु १, १, ८, १०
 त्वचे स्वाहा ७, ३, १६, ४२; ५, १२, ३३
 त्वं च सोम नो वशो ३, ४, ११, ३
 त्वपितारो अग्ने देवाः १, ५, १०, ४
 त्वं तुरीया वशिनी वशासि ३, ४, २, ७
 त्वं त्या चिद्व्युताऽग्ने ३, १, ११, २५

त्वं दीक्षाणां १, २, १, १८
 त्वं दूतस्त्वमु नः परस्पाः ३, ५, ११, ८
 त्वं देवानामसि १, १, ४, ५
 त्वं नः सोमविश्वतः २, ३, १४, ५; ४, १,
 ११, ५
 त्वं नो अग्ने वरुणस्य २, ५, १२, २२;
 ४, २, ११, १९
 त्वमग्ने ईडितो जातवेदः २, ६, १२, १३
 त्वमग्ने शुभिस्त्वमाशुशुक्षणिः ४, १, २,
 २१
 त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि ३, ४, ११, १
 त्वमग्ने रुद्रो असुरो मघः १, ३, १४, १
 त्वमग्ने व्रतपा असि १, १, १४, १३;
 २, ३, ४
 त्वमग्ने शोचिषा शोशुचानः १, ५, ११, ६
 त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि १, ५, ७, १७
 त्वया वयं सधन्यः १, २, १४, १४
 त्वया हि नः पितरः सोम २, ६, १२, ३
 त्वष्टा यो वृषभः २, ४, ५, ४
 त्वष्टा रूपाणां ३, ४, ५, १५
 त्वष्टा वीरं देवकामं ५, १, ११, ९
 त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः २, ४, १२, १;
 ५, १, १
 त्वष्टीमती ते सपेय १, २, ५, १४; ६, १,
 ८, ९
 त्वष्टुरहं देवयज्यया १, ६, ४, २१; ७, ४,
 ११
 त्वष्टुर्नवमी ५, ७, २२, ९
 त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा ७, ३, १५, १७
 त्वष्ट्रे पुरुषाय स्वाहा ७, ३, १५, १८
 त्वष्ट्रे स्वाहा ७, ३, १५, १६
 त्वां गावोऽवृणत राज्याय ३, ३, ९, ५
 त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते ४, ४, ४, १०
 त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा ४, ४, ४, ८
 त्वामग्ने पुष्करादाधि ३, ५, ११, ११; ४,
 १, ३, ७, ४, ४, २, ५, १, ४, ११
 त्वामग्ने मानुषीरीडते ३, ३, ११, ६
 त्वामग्ने यजमाना अनु ४, २, २, १०
 त्वामग्ने वसुपति १, ४, ४६, ८

वर्णानुक्रमसूची

[३६१]

त्वामग्ने वाजसातमं १,४,४६,९
 त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणाः ४,१,७,३
 त्वामग्ने वृषभं चेकितानं ५,७,२,१
 त्वामिद्धि हवामहे २,४,१४,७
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाह ३,१,४,१३
 त्वाष्टं वडधमा लभेत २,१,८,९
 त्वाष्टो भवति स्वष्टा ते ६,६,६,४
 त्वाष्टौ लोमशसक्थौ ५,५,२३,३
 त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति ३,५,१०,१
 त्वे रायः १,२,५,११
 त्वे वसूनि पुर्वणीकहोतः १,३,१४,६
 त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् १,४,४६,३
 त्वोद्दीपयामधीत्याह १,५,४,५
 दक्ष्याभ्यां मलिम्लुञ्जम्भ्यः ४,१,१०,६
 दक्षकृतुभ्यां ३,२,३,६
 दक्षिणतः ५,७,३,२
 दक्षिणतः शय एतद्वै ६,२,५,१०
 दक्षिणतो वर्षीयसीं २,६,४,११
 दक्षिणं पूर्वमाऽङ्क्ते ६,१,१,१८
 दक्षिण्या त्वा दिशा ५,५,८,५
 दक्षिणसदो यमनेत्राः १,८,७,४
 दक्षिणस्य हविर्धानस्य ६,४,९,१०
 दक्षिणां कार्मर्यमयीम् ५,२,७,१२
 दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतूनाम् ३,३,२
 दक्षिणा पर्यावर्तते १,७,६,८; ५,२,१,३
 दक्षिणा पर्यावर्तन्ते ५,२,५,१३
 दक्षिणाभ्यः स्वाहा ७,४,२१,११
 दक्षिणायां दिशि भासाः १,६,५,५
 दक्षिणाया सुवर्गाः ४,४,८,६
 दक्षिणायै दिक्षे स्वाहा ७,१,१५,८
 दण्डो वा जौपरस्तृतीयस्य ६,२,९,१०
 दधते स्वाहा ७,५,१२,१
 ददतो मे मा क्षायीत्याह १,७,१,१८
 दग्धयः स्वाहा ७,३,१६,१
 दधन्वे वा यदीमनु ३,३,३,२५
 दधिक्राव्णो अकरिषं १,५,११,११;
 ७,४,१९,१५
 दधि मधु घृतमापः २,३,२,१७
 दध्नः पूर्णामौदुम्बरी ५,४,७,१०
 ४६ (तै. सं.)

दध्ना पुरस्ताज्जुहोति ५,४,७,२१
 दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति ५,२,९,८
 दध्नोऽज्येतैतद्वै पशूना ६,२,४,४
 दधिभरस्यदध्नो भूयासम् १,६,२,२१;
 ११,१३
 दर्भस्तम्बे जुहोति यत् ५,६,४,७
 दर्भैरादधाति १,५,१,८
 दर्भैरादधात्यज्यः १,५,१,९
 दर्शश्च ३,४,४,९
 दर्शपूर्णमासयोर्वै १,७,४,२
 दर्शपूर्णमासावालभमानः ३,५,१,६
 दर्शपूर्णमासौ १,६,१०,८
 दशतं न वि च्छिन्धात् ७,१,५,७
 दशदशोप दधाति ५,२,६०,११;
 ३,५,१०
 दश पञ्चदशा भवन्ति ७,४,७,३
 दशपेयो भवति १,८,१८,४
 दश प्राणभूतः पुरस्तात् ५,३,२,७
 दशभिर्वरसतरैः सोमं १,८,१८,३
 दशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१०; १३,५;
 १६,२; १७,१
 दशमेऽधन् गृह्यन्ते ३,५,१०,७
 दशर्चं भवति दशाक्षरा ५,४,६,१४
 दश सं पचन्ते दशाक्षरा २,६,१,५;
 ३,३,५,२०
 दश समानत्र जुहोति ३,४,१०,४
 दश हवींश्चि भवन्ति ७,५,१५,२
 दशोप दधाति दशाक्षरा ५,३,२,९
 दक्षायाण्यजेन सुवर्गकामः २,५,५,५
 दा नो अग्ने क्षातिनः २,२,१२,२१
 दारुपान्नेन जुहोति २,५,४,६
 दिक्षूप दधाति देवपुराः ५,७,३,६
 दिग्भ्यः १,३,१०,११
 दिग्भ्यश्चक्रवाकः ५,५,१३,६
 दिग्भ्यः स्वाहा ७,१,१५,१२
 दिग्भ्यो लोष्टान्समस्यति ५,२,५,२१
 दिग्भ्यो वडवे द्वे ५,६,२१,५
 दिग्वतीः पुरोऽनुवाक्या ७,५,१५,६
 दित्यवाद् वयो विराद् ४,३,५,२

दिद्योन्मा पाहि १,८,१४,३
 दिवः रूपेण ५,७,२०,८
 दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं ३,४,१,६
 दिवः स्तमानाऽन्तरिक्षं ६,३,४,२
 दिवं गच्छ सुवः पत १,४,४३,४;
 ५,१,१०,२१; ६,६,१,५
 दिवः पृथिव्याः पर्योजः ४,६,६,१६
 दिवमग्ने मा लेलीः १,३,५,६
 दिवं पृष्ठेन ५,७,१७,५
 दिवः स्कम्भनिः १,१,६,३
 दिवस्त्वा ४,४,६,२३
 दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,७,१३
 दिवस्पतिं प्रथमं जज्ञे १,३,१४,१४;
 ४,२,२,१
 दिवा चित्तमः कृण्वन्ति २,४,८,४
 दिवि ते बृहन्ना इत्याह ३,४,३,१५
 दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे ५,६,१,१४
 दिवे त्वा १,१,११,४; ३,१,४; ६,३
 दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा २,६,५,४;
 ६,२,१०,४
 दिवे समनमद्यथा ७,५,२३,३
 दिवे स्वाहा १,८,१३,३४; ७,१,१५,
 ३; १७,३, ५,११,३
 दिवो नो वृष्टिं मरुतः ३,१,११,२७
 दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या ४,३,४,५
 दिवो वा विष्णुवुत १,२,१,८
 दिव्यः सुपर्णं वयसं ३,१,११,१४
 दिशः १,३,१०,६
 दिशः सुषुबाणेनाभिजित्या ७,५,१५,४
 दिशां जत्रवः ५,७,१६,३
 दिशां त्वा द्रविणे ४,४,७,१४
 दिक्षोऽभ्ययः राजा १,८,१६,१७
 दीक्षायै तपसे १,२,२,३
 दीर्घामनु प्रसितिम् १,१,६,१०
 दुन्दुभीन्समाहन्ति परमा ७,५,३,५
 बुला ४,४,५,१०
 दुवस्वते रक्षोन्ने १,८,७,१३
 दूरेहेतिरष्टयो मृत्युः ३,४,७,१८-१९
 दूरोहणं छन्दः ४,३,१२,४३
 दूषीकामिर्हविर्निम् ५,७,२०,६

दृढे स्यः शिथिरे समीची ३,२,४,१३
 दृष्टानो रुक्म उर्ध्वा १,३,१४,१६;
 ४,१,१०,११; २,२,११
 दृष्टन्तां दुर्या १,१,४,१६
 दृष्टस्व देवि पृथिवि ४,१,९,९
 दृष्टस्व माह्नाः १,१,४,६
 देव आ मर्येष्वेत्याह ६,१,४,१५
 देवकृतस्यैनसोऽवयजनम् ३,२,५,२१
 देवं गममसि १,१,२,१२
 देवताता मितद्रवः १,७,८,१३
 देवताभ्यो वा एष आ २,४,११,१०
 देवता वै सर्वाः सदृशीः ६,६,८,७
 देवतासु वा पते प्राणापानयोः ३,१,७,७
 देवत्रा यन्तमवसे ६,३,११,७
 देव त्वष्टर्युरि ते सः ६,३,११,५
 देव त्वष्टर्वसु रणव ६,३,६,७
 देवदूता वा एते यत् १,७,३,५
 देवनिधिर्वा एष नि ५,६,६,२
 देवर्हिर्मा त्वान्वह् १,१,२,५
 देवर्हिः क्षतवल्गं १,१,२,८
 देवलक्ष्मं वै श्यलिखिता ५,२,८,१०
 देवलोकं वा अग्निना २,६,२,४
 देवश्रूतानि प्र वपे १,२,१,४
 देवसत्रं वै षड्रात्रः ७,२,१,२
 देवः सवितारं १,३,११,३; ६,४,१,८
 देव सवितः प्रसुव १,७,७,१; ४,१,१,७
 देवसवितः सोमस्तः १,३,४,८
 देवसवितरेतत् ते २,६,९,८; ३,२,७,१
 देवः सविता वसोः १,२,३,७
 देव सः स्फान सहस्रपोषस्य ३,८,७
 देवस्त्वा सविता अपवतु १,१,८,१२
 देवस्त्वा सविता पुनातु १,२,१,१४
 देवस्त्वा सविता मध्वा १,३,५,३; ६,८; ६,३,३,३; ४,५
 देवस्त्वा सवितोद्वपतु ४,१,६,१७,५,
 १,७,२
 देवस्य सवितुर्भागोऽसि ४,३,९,८;
 ५,३,४,८
 देवस्य स्वा सवितुः प्रसवे १,१,४,९; ६,
 ६; ३,१,१; ७,१०,८; ८,७,१५;

२,६,४,१; ४,१,१,१०; ३,१,५,
 १,१,११; ४,१; ६,३,४; ६, २,१०,
 १, ३,६,९; ४,४,१, ७,१,११,१
 देवस्य सवितुः सवे १,१,९,२०
 देवस्याहः सवितुः १,७,८,१-२
 देवा अग्निं धारयन् ५,१,१०,१४
 देवा आयुष्मन्तस्ते २,३,१०,१५
 देवा आवापाला एतं ७,१,१२,१२
 देवा गातुविदो १,१,३,१८; ४,४,४,२
 देवा देवेभ्यो जघ्वर्यन्तः ४,६,३,९
 देवानां वा अन्तं जग्मुषाम् ७,५,८,१
 देवानां वा अनिष्टा देवताः २,६,१,१०
 देवानां वा इष्टा देवताः २,६,९,११
 देवानां वायोयान्यसि ४,४,६,१२
 देवानां वै सुवर्गं लोकं ५,३,२,६
 देवानां स्वा पत्नीरिति ५,१,७,४
 देवानां स्वा पत्नीर्देवीः ४,१,६,९
 देवानामग्नेयान्यसि ४,४,६,१०
 देवानामन्तरिक्षयानि ४,४,६,१४
 देवानां पत्नीरग्निः १,६,४,२१, ७,४,
 १२
 देवानां परिभूतमसि १,१,२,४
 देवानां मन्वे अग्नि नः ४,७,१५,१३
 देवानामेष उपनाहः ३,३,२,३
 देवानां वै सुवर्गं लोकं ६,३,२,३
 देवा मनुष्याः पितरः २,४,१,१
 देवा युवमित्याह देवान् २,५,२,१४
 देवा वसन्त्या जग्ने सोमः २,४,८,१
 देवा वसन्त्या देवाः २,४,१०,१
 देवा वा अहर्वाज्जियं २,५,६,९
 देवा वा इतइतः पत्नीः ६,५,८,३
 देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६,६,८,१
 देवा वै स्वष्टारमजिघासन् ६,५,८,१०
 देवा वै देवयजनम् ६,१,५,१
 देवा वै नर्षि न यजुषि २,५,७,१
 देवा वै पुरा रक्षोन्वाः २,६,१,११
 देवा वै पुष्टिं नाविन्दन् २,१,९,७
 देवा वै प्रबाहुग्रहाण ६,६,१०,१

देवा वै प्रक्षयवदन्त ३,५,७,३
 देवा वै मृत्योरधिभयुः २,३,२,१
 देवा वै यज्ञं पराऽजयन्त ६,३,१,२
 देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ६,४,२,१
 देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं २,६,१०,१
 देवा वै यज्ञानुद्गम् २,६,८,७, ६,५,
 ६,४
 देवा वै यज्ञोऽकुर्वन्त १,७,३,८; २,५,
 ४,२; २,२,२,४; ४,६,२; ५,३,३,
 १,६,४,६,१; ११,१; ६,९,१
 देवा वै यज्ञेन नावारुन्धत ३,३,६,१
 देवा वै या आहुतीरजुह्वतुः ६,२,१,१०
 देवा वै याः प्राचीराहुतीः ६,३,१,९;
 ४,१०,७
 देवा वै-याः प्रावरूपसदः ६,२,३,७
 देवा वै येन हिरण्येन ६,१,१०,६
 देवा वै राजन्याजावमानात् २,४,
 १३,१
 देवा वै सः स्थिते सोमे ६,३,४,२३
 देवा वै सत्रमासत १,६,११,७, २,३,
 ३,१
 देवा वै सामिधेनीरनूय २,५,११,९;
 ६,३,७,४
 देवाः अर्मण्या २,४,८,२
 देवाश्च वै यमश्च २,१,४,९
 देवाश्चेदुत्तरवेदिः ६,२,७,८
 देवासुरा एषु लोकेषु २,१,३,१; ६,
 १,७
 देवासुराः संयता आसन् १,५,१,१।
 २,२,११,६; ३,७,१; ४,२,१,३,
 १,३,४,४,१४; ५,३,११,१; ४,१,
 १,६,१३; ५,३,७; ७,३,५; ६,
 २,२,१,१०; ३,१०,१४; ७,२,५,७
 देवाः सपीतयोऽपां २,४,८,३
 देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा ५,५,२,१५
 देविका निर्बपेत् प्रजाकामः ३,४,९,१
 देवी द्वारौ मा मां संतासं ३,२,४,१९
 देवीमहं निर्कृतिं वन्दमानः ४,२,५,११
 देवीराप एष वो गर्भः १,४,४,८,६,
 ६,३,१९

देवीरापः सं मधुमतीः १,८,१२,१
 देवीरापो जपां नपात् १,२,३,१८;३,
 १३,४;६,१,४,२१;४,३,९
 देवीः षड्वीरुणः ४,७,१४,५
 देवेन्द्र इत्याह देवाः २,५,९,२
 देवेभ्य एवैनमा वेदयति ७,१,६,१९
 देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः ६,६,११,२
 देवेभ्यः जुन्धस्व १,२,१२,११
 देवेभ्यः शुभमस्व १,२,१२,१२
 देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेयः १,४,२,६;
 ३,६;३,२,१०,४
 देवेभ्यः स्वाहा ३,१,४,१६
 देवो वः सविता प्रार्पयतु १,१,१,४
 देवो वः सविता हिरण्यपाणिः १,१,
 ५,१७;६,११;१०,२०
 देवो वः सवितोऽपुनातु १,१,५,१;१०,
 २०
 देहि मे ददामि ते १,८,४,३
 देवीं धियं मनामहे १,२,३,१,६,१,
 ४,१०
 दैव्या अध्वर्यव उपहृताः २,६,७,१३
 दैव्या अध्वर्यवस्त्वा ५,२,१२,३
 दैव्या होतारान्ध्वर्मध्वरं ४,१,८,८
 दोग्ध्री धेनुः ७,५,१८,३
 दोषभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२४
 द्यां वाज्याऽऽकृत्त सूर्य ७,५,१९,३
 द्यावा नः पृथिवी इमं ४,१,११,१७
 द्यावापृथिवी इत्याह ६,१,२,९
 द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा १,३,११,९;
 ६,४,१,१४
 द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि ३,२,८,२७
 द्यावापृथिवीभ्यामहो ७,५,२२,१०
 द्यावापृथिवी सहोऽऽस्तां ५,२,३,७
 द्यावापृथिव्यां धेनुमा २,१,४,१३
 द्यावापृथिव्यामा लमेत ३,४,३,५
 द्यावापृथिव्या मालकाः ५,६,१९,६
 द्यावापृथिव्या आविष्ट ५,५,२०,६
 द्यावापृथिव्योः ५,७,२१,१३,२२,१३
 युतानस्त्वा मारुतो मरुभिः ५,५,९,१४

युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु १,३,१,११;
 ६,२,१०,१२
 युते त्वा ४,४,६,२७
 यौरपराजिताऽऽमृतेन ४,४,५,१८
 यौरासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८,२
 यौदन्धः ४,३,७,१५
 यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थम् ४,१,२,
 १३;५,१,२,१९;७,२५,१
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीम् ३,१,८,४;४,
 २,८,६,९,१८
 द्रप्सश्चस्कन्देयमि मृक्षति ५,२,७,७
 द्रवजः सर्पिरासुतिः ४,१,९,११
 द्रविणोदां त्वा द्रविणे ४,४,६,३४;७,
 १५
 द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रत् ४,५,१०,१
 द्रोणचितं चिन्वीताक्षकामः ५,४,११,६
 द्वन्द्वमन्या उप दधाति ५,६,२,१२
 द्वात्रिंशत्तमनु भूयात् २,५,१०,१०
 द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षरा ७,४,४,२
 द्वात्रिंशदेतास्तासां याः ७,४,४,६
 द्वादक्षकपालः पुरोडाशः २,३,७,५;
 ४,११,११
 द्वादक्षकपालः सरस्वते ३,५,१,१०
 द्वादक्षकपालो वैशानरः २,२,५,१०;
 ५,४,७,२२
 द्वादक्ष गृह्यन्ते द्वादक्ष ६,५,३,२
 द्वादक्ष द्वादक्षानि जुहोति ५,४,८,६
 द्वादक्ष पटौहीः १,८,१८,११
 द्वादक्ष भवन्ति द्वादक्ष ५,६,२,५
 द्वादक्षभ्यः स्वाहा ७,२,११,१२;
 १३,६;१५,३
 द्वादक्ष रात्रीर्दीक्षितः ७,२,१०,७
 द्वादक्ष वासवन्धानि ६,१,२,१५
 द्वादक्ष सं पथन्ते द्वादक्ष २,५,११,२०
 द्वादक्ष सप्तदशा भवन्ति ७,४,७,५
 द्वादक्षसु सीतासु वपतिः ५,२,५,१९
 द्वादक्षाहीने सोम उदैति ६,२,३,११
 द्वादक्षैकविंशता भवन्ति ७,४,७,७
 द्वादक्षोप दधाति द्वादक्ष ५,४,११,१२

द्वाभ्यां लोमाव अन्ति ७,४,९,२
 द्वाभ्यां सताभ्यां स्वाहा ७,२,११,
 २२;१२,३
 द्वाभ्यां स्वाहा ७,२,११,२;१३,१
 द्वाभ्यां कल्पयति द्विपात् ६,३,४,११
 द्वाभ्यां जनति प्रतिष्ठित्यै ५,१,४,३
 द्वाभ्यां गार्हपत्ये ६,३,२,२;६,१,२
 द्वाभ्यामधि क्रामति ५,४,४,१६
 द्वाभ्यामा क्रमयति ५,१,२,१८
 द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपात् ३,१,५,२
 द्वाभ्यामुपावहरति ५,१,५,३४
 द्वाभ्यां पवत्यहोरात्राभ्याम् ६,१,१,
 २१
 द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै १,७,४,४;५,१,५,९;
 ३,१४,२,२,१७,८,७,४,५,६,
 ६,१६;१०,५
 द्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपात् ५,१,९,६
 द्वारो देवीरन्वस्य विधे ४,१,८,६
 द्वावेकविंशौ भवतः ७,४,३,१६
 द्विगुणं त्वा अभिसुयन्तुम् ५,२,५,११
 द्विपाय स्वाहा १,१,८,१६
 द्वि पचन्वित्याह तस्मात् ५,१,७,७
 द्विपदा उप दधाति ५,३,८,१०
 द्विपदा या चतुष्पदा ५,२,११,२
 द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै ५,५,३,२
 द्विरभि धारयति चतुः २,६,६,१२
 द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी ५,५,३,५
 द्वि वा एनमेतदर्धयति ६,१,११,६
 द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योः ५,१,६,
 १७
 द्वे जा दधाति द्विपात् २,६,६,७;६,
 २,१,१५
 द्वे ब्रधसी सतती वस्तः ३,२,२,३
 द्वे द्वे संभरति १,६,८,९
 द्वे वा अग्निं चिक्यान्वस्य ५,७,६,११
 द्वे धेनु मौमी ५,६,२१,४,८
 द्वे परिगृह्यवती भवतः ५,४,६,१०
 द्वे वा एते विराजौ तयोः ७,३,२,२
 द्वे वाव देवसत्रे द्वादक्षाः ७,४,५,१

द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यो इति ६,३,१५
 द्वौद्वावपि सृजति तस्मात् ६,४,१५
 द्वौ समुद्रौ विततावजूयौ ३,२,२,२
 द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं ७,१,१,२
 द्वौ षड्रहौ भवतस्तानि ७,४,११,६
 द्वयनीका वा एता रात्रयः ७,४,५,१०
 धन्वना गा धन्वनाऽऽजिं ४,६,६,२
 धरुण एकविंशः ४,३,८,७; ५,३,३,४
 धरुणमसि दिवं १,१,७,८
 धर्त्रमस्यन्तरिक्षं १,१,७,७
 धर्त्रश्चतुष्टोमः ४,३,८,१८; ५,३,४,९
 धर्त्री च धरित्री च ४,४,११,१६
 धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं ४,४,१२,७
 धर्म्यसि धरित्री ४,३,७,४६
 धर्मासि दिशो इह १,१,७,९
 धर्षा मानुषात् १,३,८,३; ६,३,६,१२
 धा असि स्वधा १,१,९,२४
 धाता ददातु दाशुषे ३,३,११,१०
 धाता ददातु नो रयिम् २,४,५,३;
 ३,३,११,७,९

धाता वीक्षाया ४,४,२,२
 धाता धातृणां भुवनस्य ४,७,१४,७
 धाता प्रजाया उत राय ३,३,११,८
 धाता रातिः सवितेदं १,४,४४,१
 धाता विधाया परमा ५,७,४,७
 धाता षडक्षरेण षट् १,७,११,६
 धातुः कटकः ५,५,१५,६
 धातुर्दशमी ५,७,२२,१०
 धात्रे पुरोडाशम् १,८,८,१
 धात्रे पृषोदरः ५,५,२३,५
 धाम्नो धाम्नो राजश्रितः १,३,११,१५
 धारयन्त आदित्यासः २,१,११,१६
 धावते स्वाहा ७,४,२२,१७
 िषणाऽसि पर्वत्या १,१,६,४
 धिषणाऽसि पार्वतेषी १,१,६,५
 धिषणास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः ४,१,
 ६,१०

धिषणास्त्वेत्याह विद्या ५,१,७,५
 धिषणे वीह सती १,४,१,६

धिषिण्या वा अमुष्मिन् ६,३,१,५
 धुरि धुर्यौ पातम् १,१,१३,१६
 धूरसि धूर्व धूर्वन्तं १,१,४,४
 धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां ३,२,१०,१२
 धृष्टिरसि ब्रह्म १,१,७,१
 धेनुर्वयो जगती छन्दः ४,३,५,९
 धेनु भौमी ५,६,२१,६
 धेनू वा एतद्वेतो यत् २,२,९,६
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ४,३,४,१
 ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं १,२,१२,२४
 ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव ३,२,८,२९
 ध्रुवमसि पृथिवी १,१,७,६
 ध्रुवस्तिष्ठविचाचक्षिः ५,२,१,६
 ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ १,१,१,७
 ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य ४,४,११,१५
 ध्रुवा दिशां विष्णुपत्नी ४,४,१२,१३
 ध्रुवां वै रिच्यमानां १,७,५,१
 ध्रुवासि १,१,१३,११; २,१२,१०
 ध्रुवासि घृताची १,१,११,१९
 ध्रुवासि धरणी ४,३,७,४५
 ध्रुवासि धरुणा ४,२,९,१; ३,७,३८
 ध्रुवासि पृथिवी सहस्र ४,२,९,१२
 ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहम् १,६,२,१; १०,१,
 २,३,९,१-३,९

नकिष्टं कर्मणा नशत् १,८,२२,१४
 नकुलाय स्वाहा ७,३,१८,८
 नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः १,५,९,१०
 नक्तोषासा समनसा ४,१,१०,१३; ६,
 ५,६,७,१२,८

नक्तोषासेति पुरोऽनुवाक्यां ५,४,७,७
 नक्तोषासेत्युत्तरया ५,१,९,१३
 नक्षत्राणां चतुर्थी ५,७,२२,४
 नक्षत्राणां मा १,२,२,११
 नक्षत्राणि छन्दः ४,३,७,१७
 नक्षत्राणि प्रतिरूपेण ५,७,२०,९
 नक्षत्रेभ्यः समनमथया ७,५,२३,४
 नक्षत्रेभ्यः स्वाहा १,८,१३,३७; ७,१,
 १५,६

नक्षत्रेष्टका उप दधाति ५,४,१,६
 नमं कृत्योरुमुप प्र ६,५,८,१७
 न छिनत्तीति होवाच २,७,२,२०
 न तत्र जाभ्यस्तीत्याहुः १,५,९,१४
 न तं विदाय य इदं ४,६,२,५
 न दक्षिणा वि चिकिते २,१,११,१९
 न दुश्चर्मा भवति यः ५,२,३,१८
 न द्वे यजेत यत् पूर्वया २,५,५,३
 न पर्यावर्तयति यत् ६,४,१,५
 नपात्को वैनामैषः ५,४,१०,१०
 न पुरस्तात् परि २,६,६,४; ६,२,१,१२
 न पुरस्तात् प्रत्यस्येत् २,६,५,१७
 न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः ६,१,३,१९
 न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं ६,१,४,७
 न पुरा सोमस्य क्रयात् ६,१,३,७
 न प्रति गुणाति यत् २,६,५,१४
 नभ उर्वरेण ५,७,१६,६
 नभश्च १,४,१४,५; ४,४,११,५
 नभस्यश्च १,४,१४,६; ४,४,११,६
 नभो दिव्य गच्छ स्वाहा १,३,११,१०;
 ६,४,१,१५
 नभोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,१०
 नम आदिखदते च ४,५,९,१४
 नम आतन्वानेभ्यः ४,५,३,१०
 नम आतार्याय चाकाधाय ४,५,८,१५
 नम आनिर्हतेभ्य ४,५,९,१८
 नम आमीवत्केभ्यः ४,५,९,१९
 नम आयच्छद्भ्यो ४,५,३,११
 नम आढ्याधिनीभ्यो ४,५,४,१
 नम आशवे चाजिराय ४,५,५,१२
 नम आशुषेणाय ४,५,६,११
 नम आसीनेभ्यः शयानेभ्यः ४,५,३,१३
 नम इन्द्राय मखन्ने ३,२,४,११
 नम इरिण्याय च प्रपथ्याय ४,५,९,१
 नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यः ४,५,४,१५
 नम इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यः ४,५,३,९
 नम ईध्रियाय चाऽऽतप्याय ४,५,७,१४
 नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यः ४,५,४,२
 नम उग्राय च भीमाय ४,५,८,४
 नम उर्वारोषायाऽऽक्रन्दयते ४,५,२,१२
 नम उर्वर्याय च खलयाय ४,५,६,७

नम उष्णीषिणे गिरिचराय ४,५,३,८
 नम ऊर्ध्वाय चावस्वन्वाय ४,५,५,१४
 नम ऊर्ध्वाय च सूर्याय ४,५,९,११
 नमः ककुभाय निषाङ्गिणे ४,५,३,२
 नमः कपर्दिने च पुण्ड्रिके ४,५,९,३
 नमः कपर्दिने च व्युक्तकेशाय ४,५,५,४
 नमः काक्याय च गह्वरेष्टाय ४,५,९,६
 नमः काट्याय च नीप्याय ४,५,७,८
 नमः किंशिलाय च ४,५,९,२
 नमः कुलालेभ्यः कमारेभ्यः ४,५,४,१३
 नमः कूप्याय चावट्याय ४,५,७,११
 नमः कृत्स्नवीताय धावते ४,५,२,१३
 नमः क्षतृभ्यः संग्रहीतृभ्यः ४,५,४,११
 नमः पण्येयं च ४,५,९,१२
 नमः पार्याय चावार्याय ४,५,८,१३
 नमः पात्सव्याय च रजस्याय ४,५,९,८
 नमः पितृभ्यो अभि ये ३,२,८,२०
 नमः पुञ्जिष्ठेभ्यो निषादेभ्यः ४,५,४,१४
 नमः पूर्वजाय चापरजाय ४,५,६,२
 नमः पृथिव्याः ३,२,४,२४
 नमः प्रजापतये ७,४,१६,४
 नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय ४,५,८,१४
 नमः शङ्कराय च मयस्कराय ४,५,८,१०
 नमः शङ्गाय च पशुपतये ४,५,८,३
 नमः शम्भवे च मयोभवे ४,५,८,९
 नमः शर्वाय च पशुपतये ४,५,५,२
 नमः शल्प्याय च केन्याय ४,५,८,१६
 नमः शिवाय च शिवतराय ४,५,८,११
 नमः शीघ्रियाय च ४,५,५,१३
 नमः शुष्क्याय च हरित्याय ४,५,९,९
 नमः शूराय चावमिन्दते ४,५,६,१२
 नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय ४,५,६,१०
 नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय ४,५,६,१५
 नमः श्लोक्याय चावसान्याय ४,५,६,८
 नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यः ४,५,४,१७
 नमः सखीनां पुरोगाणां ३,२,४,२२
 नमः सदसस्पतये ३,२,४,२१

नमः सदसे ३,२,४,२०
 नमः सभाभ्यः ४,५,३,१६
 नमः सत्पिञ्जराय त्विषीमते ४,५,२,३
 नमः सहमानाय निव्याधिने ४,५,३,१
 नमः सहस्राक्षाय च ४,५,५,५
 नमः सिकत्याय च ४,५,८,१७
 नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे ४,२,५,७
 नमः सुतभ्याहन्त्याय ४,५,२,८
 नमः सूर्याय च सरस्याय ४,५,७,९
 नमः सूर्याय दिविक्षिते ७,५,२४,४
 नमः सूकाविभ्यो ४,५,३,६
 नमः सेनाभ्यः ४,५,४,१०
 नमः सोम्याय च ४,५,६,५
 नमः सोमाय च रुद्राय ४,५,८,१
 नमः सुत्याय च पथ्याय ४,५,७,७
 नमः स्रोतस्याय च ४,५,५,१५
 नमः स्वपङ्क्त्यो जाग्रज्यः ४,५,३,१४
 नमः स्वायुधाय च सुधन्वने ४,५,७,६
 नमस्त आतान १,३,८,१४
 नमस्तक्ष्मभ्यो रथकरेभ्यः ४,५,४,१२
 नमस्तल्प्याय च गेष्टाय ४,५,९,५
 नमस्तान्त्राय चारुणाय ४,५,८,२
 नमस्ताराय ४,५,८,८
 नमस्तिष्ठङ्ग्यो धावङ्ग्यः ४,५,३,१५
 नमस्तीक्ष्णेषवे चाऽऽयुधिने ४,५,७,५
 नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय ४,५,८,१२
 नमस्ते अग्न जोजसे २,६,११,१०
 नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ४,७,१३,४
 नमस्ते अस्वायुधाय ४,५,१,१४
 नमस्ते रुद्र मन्यवे ४,५,१,१
 नमस्ते हरसे शोचिषे ४,६,१,१२;५,४;४;१३
 नमो अग्निाय च प्रथमाय ४,५,५,११
 नमो अग्नेवधाय च दूरे ४,५,८,५
 नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यः ४,५,३,१७
 नमो अस्तु नीलग्रीवाय ४,५,१,९
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये ४,२,८,७
 नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यः ४,५,४,५

नमो गिरिषाय च ४,५,५,६
 नमो गुप्तेभ्यो गुत्सपतिभ्यः ४,५,४,३
 नमो गोष्ठ्याय च गृष्ट्याय ४,५,९,४
 नमोऽग्नये पृथिविक्षिते ७,५,२४,२
 नमोऽग्नयेऽपतिविद्याय १,५,१०,३
 नमोऽग्नये मखधने मखस्य ३,२,४,९
 नमो जघन्याय च बुध्नियाय ४,५,६,४
 नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय ४,५,६,१
 नमो दिग्भ्यः १,३,१०,१२
 नमो दिवे ३,२,४,२३
 नमो दुन्दुभ्याय च ४,५,७,१
 नमो दूताय च प्रहिताय ४,५,७,३
 नमो देवेभ्यः १,३,४,११;६,३,२,१६
 नमोऽधिपतये ७,४,१६,५
 नमो घृष्णवे च प्रमृताय ४,५,७,२
 नमो नाथाय च वैशन्ताय ४,५,७,१०
 नमो निचरेवे परिचराय ४,५,३,५
 नमो निषाङ्गिण इषुषिमते ४,५,३,३
 नमो निषाङ्गिणे चेपुषिमते ४,५,७,४
 नमो नीलग्रीवाय च ४,५,५,३
 नमोऽपगुरमाणाय ४,५,९,१३
 नमो बभ्रुषाय विव्याधिने ४,५,२,४
 नमो बिहिमने च कवचिने ४,५,६,१४
 नमो बृहते च वर्षीयसे ४,५,५,९
 नमो भवस्य हेत्यै जगतां ४,५,२,६
 नमो भवाय च रुद्राय ४,५,५,१
 नमो भुवन्तये वारि ४,५,२,११
 नमो मध्यमाय चापगल्भाय ४,५,६,३
 नमो मन्त्रिणे चाणिजाय ४,५,२,१०
 नमो महङ्ग्यः क्षुल्लकेभ्यः ४,५,४,७
 नमो महिम्न उत चक्षुषे ३,३,९,२
 नमो मात्रे पृथिव्यै माहं १,८,१५,१०
 नमो मित्रस्य वरुणस्य १,२,९,४
 नमो मीढुष्टमाय च ४,५,५,७
 नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यः ४,५,४,१६
 नमो मेध्याय च विधुत्याय ४,५,७,१३
 नमो याम्याय च क्षेम्याय ४,५,६,६
 नमो रथिभ्योऽरथेभ्यः ४,५,४,८

नमो रथेभ्यो रथपतिभ्यः ४,५,४,९
 नमो राज्ञे ७,४,१६,१
 नमो रुद्राय मेखन्ने ३,२,४,१०
 नमो रुद्रायाऽऽततायिने ४,५,२,७
 नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां ४,५,११,१२
 नमो रोहिताय स्थपतये ४,५,२,९
 नमो लोप्याय चोलप्याय ४,५,९,१०
 नमो वः हिरिकेभ्यः ४,५,९,१५
 नमो वः पितरो रसाय ३,२,५,१९
 नमो वञ्जते परिवञ्जते ४,५,३,४
 नमो वन्वाय च कक्षाय ४,५,६,९
 नमो वरुणाय ७,४,१६,२
 नमो वर्मिण च वरुणिने ४,५,६,१३
 नमो वर्वाय चावर्वाय ४,५,७,१२
 नमो वात्वाय च रोम्भियाय ४,५,७,१५
 नमो वाक्वेऽन्तरिक्षाक्षिते ७,५,२४,३
 नमो वास्तवाय च ४,५,७,१६
 नमो विशीणकेभ्यः ४,५,९,१६
 नमो विश्विन्वेभ्यः ४,५,९,१७
 नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यः ४,५,४,६
 नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः ४,५,२,२,
 ८,७
 नमो वृद्धाय च संवृध्वने ४,५,५,१०
 नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यः ४,५,४,४
 नमोऽश्वाय ७,४,१६,३
 नमोऽसिमङ्गयो नक्तं चरङ्गयः ४,५,३,७
 नमोऽस्वङ्गयो विध्वङ्गयः ४,५,३,१२
 नमो हन्त्रे च हनीयसे ४,५,८,६
 नमो हरिकेशायोपवीतिने ४,५,२,५
 नमो हिरण्यवाहवे ४,५,२,१
 नमो ऋश्वाय च वामनाय ४,५,५,८
 नमो ऋदय्याय च ४,५,९,७
 न यजमान रित्यसि १,८,२२,१२
 नयत्यर्चाऽऽग्नीध्रे जुहोति ६,३,२,९
 नराधिपः प्रोक्ष्यमाणः ४,४,९,९
 नराक्षसस्याहं देवयज्यया १,६,४,२
 नवकपालः पुरोडाशः ६,२,१,७-८
 नवचत्वारिंशते स्वाहा ७,२,११,२२,
 १२,१३; १४,१२

नवछदि तंजस्कामस्य ६,२,१०,१७
 नव जुहोति नव वै ६,६,२,२
 नवत्यै स्वाहा ७,२,१७,२
 नवदक्षभिरस्तुवत ४,३,१०,१०
 नवनव गृह्णन्ते नव ३,५,१०,५
 नवभिरध्वर्युर्द्वायति ७,५,८,५
 नवभिरस्तुवत पितरः ४,३,१०,५
 नवभ्यः क्षतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,१०
 नवभ्यः स्वाहा ७,२,११,९; १२,५;
 १४,४
 नवरात्रो भवत्यभिपूर्वम् ७,२,४,४
 नवविंशत्यास्तुवत ४,३,१०,१५
 नवविंशत्यै स्वाहा ७,२,११,२०;
 १२,११; १४,१०
 नवषष्ठ्यै स्वाहा ७,२,११,२४;
 १२,१५; १४,१४
 न वा इदं दिवा ५,३,४,१६; ६,४,८,४
 न वा ह्वेतन्मित्रसे ४,६,९,१०
 न वा ह्वेत न पुत्रो न ५,५,९,१६
 न वा एषोऽन्यतो वैश्वानरः ७,२,१०,१
 नवाक्षीत्यै स्वाहा ७,२,११,२६,१२,
 १७; १४,१६
 नवाभिभमिचरतः ५,१,६,२०
 न विश्वञ्च वि युयात् २,६,५,१२
 नवोनवो भवति २,३,५,४; ४,१४,१
 न सं भिनत्ति तस्मात् ६,२,११,७
 न संवत्सरस्मिष्ठति ५,१,८,२२
 न सादवत्यसन्नादि ६,५,६,१४; ७,
 ९; ८,११
 न स्थावराणां गृहीयात् ६,४,२,८
 न ह स वै पुराऽग्निः ५,१,९,१
 न ह्येता ईक्षन्त्या ६,४,२,१९
 नाकः षट्त्रिंशः ४,३,८,१६; ५,३,
 ३,१७
 नाकसदसि ४,४,७,१०
 नाकसन्निवै देवाः सुवर्ग ५,३,७,१
 नाको मकरः कुलीकयः ५,५,१३,२
 नागतश्रीमहेन्द्रं यजेत २,५,४,८
 नार्क्षि चित्वा रामासुपेयात् ५,६,८,५

नात्यग्रं प्र हरेष्वत् २,६,५,१६
 नाऽऽदिष्टमुत्सृजेयुः ७,५,७,५
 नादेवीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१७
 नाध्वर्युरूप गायेत् ६,३,१,११
 नानदक्षासभः पत्वा ५,१,५,२१
 नाना प्राणो यजमानस्य ३,१,४,८
 नाबु वषट् करोति ६,५,८,१२
 नान्तममङ्गारमति ६,३,९,१५
 नान्तमा वहन्तीरतीयात् ६,४,२,७
 नान्यामाहुतिं पुरस्तात् ६,२,३,३
 नान्यामुत्तरामिष्टकामुष ५,३,७,१०
 नान्योऽन्यमनु प्र पठेत ६,५,३,८
 नाभा पृथिव्याः समिधानम् ४,१,१०,४
 नाभिदग्ने परि न्ययति ६,३,४,१६
 नाभिस्त आप्यायतां १,३,९,६
 नामावास्यायां च पौर्णमास्यां २,५,६,
 १०
 नाराक्षसीभ्यः स्वाहा ७,५,११,४८
 नारीस्ते पत्नयो क्रोम ५,२,११,५
 नाऽऽर्तिमार्च्छति सर्वम् ५,६,२,३
 नासिकवते स्वाहा ७,५,१२,७
 नासिकाम्याः स्वाहा ७,३,१६,५
 नासोमयाजी सं नयेत् २,५,५,१
 नाहमिन्द्राणि रारण १,७,१३,४
 निकषभाणाय स्वाहा ७,१,१९,७५
 निकषिताय स्वाहा ७,१,१९,७६
 निकषिष्यते स्वाहा ७,१,१९,७४
 निकामेनिकामे नः पर्जन्यः ७,५,१८,८
 निकायश्छन्दः ४,३,१२,२०
 नि काव्या वेधसः २,२,१२,८; ३,१४,२
 निक्रमणं निषदनं ४,६,२,३
 निग्राभ्याः स्थ देवभुतः ३,१,८,१
 नितनिः ४,४,५,११
 निपत्स्यते स्वाहा ७,१,१९,२९
 निपद्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,३०
 निपद्याय स्वाहा ७,१,१९,३१
 निष्क्रुक्तिमरूपेण ५,७,१९,८
 नि यच्छति वृष्टिमेव २,६,५,१५
 नियुताय स्वाहा ७,२,२०,४
 नियुत्वते भवति ऋवा २,१,१,४

वर्णानुक्रमसूची

[३६७]

निरस्तं नमुचेः क्षिरः १,८,१४,५
 निर्झतिगृहीते देवयजने ६,२,६,२१
 निर्झति निर्जाल्मकेन ५,७,१३,११
 निर्झति मस्थभिः ५,७,१८,२
 निर्झत्यै त्वा १,२,३,१६
 निर्झत्यैवाद्य यज्ञं ६,२,६,२३
 निर्दग्धः रक्षः १,१,७,५
 निर्देवं निर्वीरं कृत्वा ७,३,११,२
 निर्वाधैर्वै देवा अक्षुरान् ५,१,९,११
 निलिम्पानाम स्थ तेषां ५,५,१०,९
 निविज्ञमानाय स्वाहा ७,१,१९,२१
 निविष्टाय स्वाहा ७,१,१९,२२
 निवीतं मनुष्याणां प्राची २,५,११,१
 निवेक्ष्यते स्वाहा ७,१,१९,२०
 निवेक्षणः सङ्गमनः ४,२,५,१२,५,२,
 ४,१६
 निवेक्षनी सङ्गमनी ३,५,१,३
 निक्षितायां निर्वपेत् २,२,२,४
 निषण्णाय स्वाहा ७,१,१९,२५
 निषस्त्वते स्वाहा ७,१,१९,२३
 निषदन् नो अप दुर्मतिः ५,१,५,३०
 निषछाद दत्तव्रतः १,८,१६,७
 निषीदते स्वाहा ७,१,१९,२४
 निष्कर्तारमध्वरस्य ४,२,७,१०
 निष्कृताहावमवटः ४,२,५,१४
 निष्कृतिर्नाम वो माता ४,२,६,८
 निष्कृत्वादः लेख १,१,७,३
 निष्ठक्यं यज्ञाति प्रजानां ६,१,७,५
 निहाकायै स्वाहा ७,५,११,१२
 नि होता होतृषदने ३,५,११,७,
 ४,१,३,११
 नीकग्रीवाः क्षितिकण्ठाः ४,५,११,३-४
 नीकङ्गोः किमिः ५,५,११,८
 नीहाराय स्वाहा ७,५,११,११
 नूतनासु ३,३,३,७
 नृचक्षसं त्वा देव सोम ३,२,५,३
 नृचक्षाः प्रतिख्यातः ४,४,९,२६
 नृचक्षसां भागोऽसि ४,३,९,३; ५,३,
 ४,२

नृमेधश्च परुच्छेपश्च २,५,८,५
 नृषदे वट ४,६,१,१३; ५,४,५,१
 नेता जुष्टोति यातयामा ६,५,९,५
 नैयग्रोध औदुम्बरः ३,४,८,११
 नैर्झतीः कृष्णास्तिस्रः ५,२,४,६
 नोक्थ्ये गुह्नीयात् प्रजाः ६,६,११,७
 न्यग्रोधश्चमसैः ७,४,१२,६
 न्यग्रोधेन वनस्पतीन् ७,३,१४,२०
 न्यन्ये क्षिणिष्या उप्यन्ते ६,३,१,१६
 न्यर्षुदाय स्वाहा ७,२,२०,७
 पक्षश्छन्दः ४,३,१२,३५
 पक्षी भवति न छापक्षः ५,२,५,३
 पक्षा सस्यः ७,५,२०,३
 पक्षिश्छन्दः ४,३,७,५
 पक्षिप्रायणो वै यज्ञः २,६,१०,७
 पक्ष्त्यौ याज्यानुवाक्ये ३,५,४,१४
 पञ्चकपाकः पुरोडाशः १,५,१,१०
 पञ्च कृत्वो गृह्णाति ६,२,१,४
 पञ्च कृत्वो यजुषा ६,१,९,१३; ४,४,४
 पञ्च कृत्वोऽव अति ६,२,२,३
 पञ्च कृत्वो न्वाधारयति ६,२,८,२
 पञ्चगृहीतं भवति २,३,२,१८
 पञ्च गृह्णन्ते पञ्च दिशः ३,५,१०,४
 पञ्च चित्तवो भवन्ति ५,२,३,१९;
 ६,१०,७
 पञ्चविंशतिं चिन्वीत ५,२,३,१४
 पञ्चचोडा उप दधाति ५,३,७,५
 पञ्चदश उपस्थ ऐन्द्रिषु ७,२,५,१०
 पञ्च दक्षिणतो वज्रः ५,२,१०,३
 पञ्च दक्षिणायाः श्रोण्यां ५,३,१,१६
 पञ्चदश इन्द्रस्तोमः ७,४,३,९
 पञ्चदशभिरस्तुवत ४,३,१०,८
 पञ्चदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१५; १२,
 ८; १४,७; १६,३
 पञ्चदशः रथन्तरं ७,५,८,८
 पञ्चदशरात्रो भवति ७,३,६,४
 पञ्चदश सामिधेनीः २,५,८,३
 पञ्चदशानु ब्रूयात् २,५,१०,२

पञ्चदशिनोऽर्धमासाः ७,५,२०,१२
 पञ्चदशैतास्तासां या ७,३,७,८
 पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञम् ४,६,३,५;
 ५,४,६,६
 पञ्च देवता यजति ६,१,५,२
 पञ्चधा विनिषथ स्तुवन्ति ७,५,८,१४
 पञ्चनवत्यै स्वाहा ७,२,१६,५
 पञ्च पश्चात् प्राचीरुप ५,२,१०,४
 पञ्च पुरस्तात् प्रतीचीः ५,२,१०,५
 पञ्चभिरधि क्रामति ५,४,७,६
 पञ्चभिरस्तुवत भूतानि ४,३,१०,३
 पञ्चभिर्धाता वि दधौ ४,३,११,५
 पञ्चभिर्व्याचारयति ५,२,७,१७
 पञ्चभिस्तिष्ठन्तः सुवन्ति ७,५,८,१३
 पञ्चभ्यः क्षतेभ्यः स्वाहा ७,२,१२,६
 पञ्चभ्यः स्वाहा ७,२,११,५; १२,३;
 १४,२; १६,१
 पञ्चरात्रो भवति पञ्च ७,१,१०,६
 पञ्च वा द्तेऽग्नयो वत् ५,५,९,६
 पञ्चविंशं भवति ७,५,८,१२
 पञ्चविंशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१३
 पञ्च ऋष्टीरनु पञ्च ४,३,११,११
 पञ्चानां स्वर्तनां यन्त्राय १,६,१,४
 पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय १,६,१,५
 पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां १,६,१,६
 पञ्चानां त्वा वातानां १,६,१,३
 पञ्चारतिं तस्मै वृश्चेत् ६,३,३,१५
 पञ्चाविर्वचो गायत्री ४,३,५,३
 पञ्चावीक्षिज आदित्यानां ५,६,१६,४
 पञ्चाक्षते स्वाहा ७,२,१७,५; १९,१
 पञ्चाहा भवन्ति पञ्च ७,४,५,३
 पञ्चाहो भवति पञ्च ७,३,८,२
 पञ्चोत्तरतश्छन्दस्याः ५,२,१०,६
 पञ्चोप दधाति पञ्च ५,३,१,४
 पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः ५,३,१,२;
 १०,११
 पञ्चोप दधाति पाङ्क्ताः ५,२,१०,२
 पञ्च एकविंशं निरमिमीत ७,१,१,९
 पञ्च उप गायन्ति ७,५,८,१०

[३६८]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

पत्न्यन्वारभते पत्नी ६,२,१,२
 पत्न्युपानक्ति पत्नी हि ६,२,९,४
 पथस्पथः परिपति १,१,१४,६
 पथो वा एतेऽध्यपथेन ७,२,८,१३
 पथ्या स्वस्ति यजति ६,१,५,४
 पथ्या स्वस्तिमयजन् ६,१,५,३
 पदपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३०
 पदेन खलु वा एते ७,५,२,४
 पङ्क्तयः स्वाहा ७,३,१६,३९
 पङ्क्त्या द्वे सवने समगृह्णात ६,१,६,९
 पङ्क्ते स्वाहा ७,५,१२,१५
 पन्था वाऽधिस्पृश्येत् ६,२,६,५
 पन्थामनूवृम्या ५,७,२३,१
 पयःशृङ्ग्या पय ऋषधीषु ७,१२,६
 पयसे होत्राणां स्वाहा ३,२,८,९
 पयस्या भवति पयः २,३,१३,१४
 पयस्याणां पुरोडाशम् २,३,१३,१५
 पयस्वतीरोषधयः १,५,१०,७
 पयोदां त्वा पयसि ४,४,६,३२
 पयो ब्राह्मणस्य तेजः ६,२,५,५
 परमस्याः परावतः ४,१,९,१३
 परमा वा एषा छन्दसां ५,४,१२,२
 परमेष्ठिनो वा एषः १,६,९,३
 परमेष्ठी त्वा सादयन्तु ४,४,३,७
 परमेष्ठयधिपतिर्मुत्स्युः ३,४,७,१४-६५
 परस्तादर्वाचीं प्रोक्षति ६,२,१०,५
 परस्तादर्वाचो वृणीते २,५,८,१३
 परस्या अधि संवतः २,६,११,१५;
 ४,१,९,१२
 पराकाशेनान्तरां ५,७,१४,६
 परालतिक्रम्य जुहोति ६,२,३,५
 पराङ् वाध यज्ञ एति १,७,६,१६
 पराङ् वाध वर्ततेऽध्वर्युः ६,३,८,११
 पराचीरन्वाह पराङ् ५,१,८,१६
 पराचीरूप दधाति ५,२,४,११
 पराची वा एतस्मै २,१,११,३
 पराङ् प्रोक्षति पराङ् ६,३,४,२
 पराङ्गो वा एते सुवर्गं ७,३,५,६;७,७;
 ९,५,४,४,५

पराङ्गो हि यन्ति पराचीभिः ३,१,१०,८
 पराजित्येव खलु वा ६,३,१,३
 परापूत रक्षः परापूता १,१,५,१४
 परार्थाय स्वाहा ७,२,२०,११
 परावल्गते स्वाहा ७,१,१३,१०
 परा वा एतस्याऽऽयुः ३,३,४,६
 परा वा एष प्रजां ५,२,२,१८
 परा वा एष यज्ञं १,५,२,१
 परा वा एषोऽग्निं वपति ५,२,२,१६
 परिचाय्यं चिन्वीत ५,४,११,८
 परिचिदसि तया देवतया ४,२,४,१२
 परि णो रुद्रस्य हेतिः ४,५,१०,९
 परि ते धन्वनो हेतिः ४,५,१,१५
 परि त्वा गिर्वणो गिरः १,३,१,१७;
 ६,२,१०,२१
 परि त्वाऽग्ने पुरं वयं १,५,६,१५;८,
 १२, ४,१,२,२०
 परिधये जनप्रथनाय ३,२,८,५
 परिधीन्तसं माहिं पुनाति २,५,११,१७;
 ६,२,३,६,३,७,६
 परिधीन् परि दधाति २,६,६,२
 परिपतये त्वा गृह्णामि १,२,१०,१२
 परिप्रुण्णते स्वाहा ७,५,११,३२
 परिष्कवेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४२
 परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं ३,२,३,१
 परिभूश्छन्दः ४,३,१३,९
 परिलिखित रक्षः १,२,५,९;३,१,३
 परिवञ्जते स्वाहा ७,४,२२,१२
 परिवर्षते स्वाहा ७,५,११,२४
 परिवहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,३
 परिवाजपतिः कविः ४,१,२,१९
 परिवीरसि परि त्वा १,३,६,१६
 परि व्ययत्यूरवै रक्षाना ६,३,४,१५
 परिशिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१५
 परि श्रयत्यन्तर्हितः ६,१,१,२
 परिश्रिते याजयति २,४,१०,३
 परिवयोऽग्निं पवमानः १,३,३,१०
 परिसंस्तानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,६

पैरेत पितरः सोम्याः १,८,५,९
 परोक्षं वा अन्ये देवाः १,७,३,१
 परो दिवा पर एना ४,६,२,६
 परो मरुतः परः आ ७,४,१५,२
 परो वरीयसीमवान्तरदीक्षां ६,२,३,१४
 पर्णेभ्यः स्वाहा ७,३,२०,६
 पर्णो ब्रह्मणा ७,४,१२,४
 पर्यग्निं करोति सर्वहुतम् ६,३,८,१
 पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति ३,४,३,१२
 पर्यारिणी भवति २,१,४,१४
 पर्यंतश्चिन्महि वृद्धः ३,१,११,२३
 पर्व ते राध्यासम् १,१,२,६
 पर्वभ्यः स्वाहा ७,४,२१,७
 पलायिताय स्वाहा ७,१,१३,७;१९,१७
 पलायिष्यमाणाय स्वाहा ७,१,१९,१६
 पस्वत्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१०
 पवमानं पायुना ५,७,१५,८
 पवस्व वाजसातये ५,४,१२,१
 पवित्रं पोत्राभ्याम् ५,७,१५,९
 पशवो वा इडा स्वयम् २,६,८,१
 पशवो वा एते यदादित्यः ३,५,५,५;
 ६,५,६,८,१०-११
 पशवो वा एते यदिष्टकाः ५,७,२,२
 पशवो वै छन्दोमा अथं ७,३,३,५
 पशवो वै पूर्वा आहुतयः २,६,६,१३
 पशवो वै वयस्या नाना ५,३,१,१२
 पशवो वै सोमक्रयण्यै ६,१,८,८
 पशवो वै सोमो यत् ६,६,३,२०
 पशवो वै सोमो व्यानः ६,४,४,२
 पशवो वै हारियोजनीः ६,५,९,८
 पशुं वै द्वियमाण रक्षांसि ६,३,१०,७
 पशुना वै देवाः सुवर्गं ६,३,१०,६
 पशुपति स्थूलहृदयेन १,४,३६,४
 पशुमानेव भवति ६,२,६,१०
 पशुमालभ्य पुरोडाशं ६,३,१०,१
 पशुर्वा एष यदग्निः ५,२,८,६;१०,१;
 ३,५,९;७,६,२
 पशुशीर्षाण्युप दधाति ५,२,९,११
 पशूनां शर्मासि शर्म १,८,६,३

वर्णानुक्रमसूची

[३६९]

पशूनां मन्थुरसि तव १,८,१५,९
 पशून्सुतं पुरोडाशान् ७,३,११,८
 पशूमानेव भवति ६,२,६,२०
 पशोर्वा आलब्धस्य प्राणान् ६,३,९,१
 पशोर्वा आलब्धस्य मनः ६,३,१०,८
 पशोर्वा आलब्धस्य हृदयम् ६,४,१,१८
 पश्चात् ५,७,३,३
 पश्चात् पृथिसकथः २,१,३,७
 पश्चात् प्राचीमुत्तमाम् ५,३,७,८
 पश्चात्सदः सवितृनेत्राः १,८,७,५
 पश्चाज्जोका वा एषा प्राच्युत् ६,३,८,१३
 पश्यते स्वाहा ७,५,१२,२१
 पथवाद्द्वयो बृहती ४,३,५,६
 पाकयज्ञं वा अनु १,७,१,१
 पाकलाय स्वाहा ७,३,१८,१३
 पाजस्याय स्वाहा ७,३,१६,२१
 पाञ्चजन्येव्वप्येध्यमे ५,३,११,७
 पातं मा धावापृथिवी ३,२,४,२८
 पात मा प्रत्यञ्चं पात १,८,१९,१९
 पात्राणि भवन्ति पात्रे ५,६,२,६
 पान्त्रः कश्चो मान्थीलवः ५,५,१८,२
 पापवस्यसं वा एतत् ५,१,२,८
 पाथुस्त आ प्यायताम् १,३,९,७
 पार हृक्षवोऽध्यावेभ्यः ७,३,१६,८
 पार्जन्या नभोरूपास्तिष्ठः ५,६,१९,३
 पार्थुरश्मं प्रहसामं ५,४,१२,५
 पार्थत आ च्छयति मध्यतः ६,३,९,४
 पार्थ्वीभ्याम् स्वाहा ७,३,१६,२२
 पार्थेन वसाहोमं प्रयौति ६,३,११,३
 पावक आ चितयन्त्या ४,६,१,७
 पावकवतीभिरजं ५,४,४,१०
 पावकवर्चाः शुक्लवर्चाः ४,२,७,८
 पावको अस्मभ्यं शिवा ५,४,४,१५
 पावमानेन त्वा २,३,१०,७; ११,६
 पाजीरवी कन्था चिन्नायुः ४,१,११,१०
 पाहि माऽमे १,१,१२,८
 पिकः द्विधङ्का नोक्षणी ५,५,१५,५
 पितर आयुष्मन्तस्ते २,३,१०,१६

४७ (तै. सं.)

पितरः पितामहाः परे ३,४,५,१८;
 ४,३,३,६
 पितरस्त्वा यमराजानः ५,५,९,१२
 पिता पुत्रः पौत्रो वषट् ७,३,१२,८
 पिता मातरिश्वाऽच्छिद्राः ५,६,८,१३
 पिता वत्सानां पतिः ३,३,९,४
 पिता वा एष यदाग्रयणः ६,५,१०,६
 पिता वै प्रयाजाः प्रजा २,६,१,१२
 पितृणां नाराशंसः ४,४,९,२८
 पितृणां निज्जातं मनुष्याणां ६,३,४,१९
 पितृणां सदनमसि १,३,१,९; ६,६;
 ६,२; १०; ९
 पितृदेवत्याऽतिस्नातेयती २,६,४,९
 पित्वो न्यङ्कुः कशस्ते ५,५,१७,२
 पिन्वन्त्यपो मरुतः ३,१,११,२८
 पिपीलिकाः प्रशादेन ५,७,२३,११
 पिपीहि देवा उशतः ४,३,१३,१३
 पिषा सोममिन्द्र २,४,१४,९
 पिषाङ्गरूपः सुभरः ३,१,११,८
 पिषाङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,३
 पिषाङ्गास्त्रयो वासन्ताः ५,६,२२,१
 पीपिवांसस सरस्वतः ३,१,११,११
 पुण्डरिजं प्र यच्छति १,८,१८,२
 पुत्रस्य नाम गृह्णाति १,५,८,१५
 पुनः समूहति दिग्भ्यः २,३,१३,१७
 पुनरभिश्चक्षुरदात् ३,२,५,१२
 पुनरत्याक्रन्योपसदं ६,२,३,६
 पुनरासद्य सदनम् ४,२,३,१०
 पुनरुत्सृष्टो भवति २,१,५,११
 पुनरूर्जा निवर्त्तस्य १,५,३,९; ४,२,१,
 ८; ३,११
 पुनरूर्जा सह रज्येति १,५,४,११
 पुनर्नः पितरो मनो ददातु १,८,५,१२
 पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा १,५,२,१३
 पुनर्वसु नक्षत्रमदितिः ४,४,१०,५
 पुनर्वसोरा दधीत १,५,२,७
 पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवः ४,२,३,
 १३; ५,२,२,१९
 पुनातु ते परितुल्यम् १,८,२१,२

पुरन्धर्योषा ७,५,१८,६
 पुरस्तादन्याः प्रतीचीः ५,४,१,९
 पुरस्तादुक्तस्यावनीयः ६,५,२,९
 पुरस्तान्मिनोति पुरस्तात् ६,३,४,२१
 पुरस्तात् प्रतीचीनम् ५,२,९,१३
 पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि ५,६,३,६
 पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप ५,२,८,१९
 पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति २,६,५,३
 पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या २,६,२,
 ९-१०
 पुरस्तात् सोमस्य क्रयात् ३,१,२,३
 पुरस्तात् स्वाहाकृतयः ३,१,५,८
 पुरा वाचः प्रवदितोः २,२,९,९; ६,४,
 ३,२
 पुरीषवर्ती करोति २,६,४,१२
 पुरीषवर्ती मध्य उप ५,३,५,६
 पुरीषायातनो वा एषः ५,१,२,१२
 पुरीषेणाम्यूहति तस्मात् ५,२,३,१७
 पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान् ४,२,५,३
 पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणोभिः ४,२,४,८
 पुरीष्योऽसि विश्वभराः ४,१,३,६
 पुरुषः पुरुषो निधनम् ६,६,३,५
 पुरुषमात्रेण वि मिमीते ५,२,५,१
 पुरुषमृगश्चन्द्रमसे ५,५,१५,१
 पुरुषराजाय मर्कटः ५,५,११,६
 पुरुषो वय इति मध्ये ५,३,१,१२
 पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दः ४,३,५,१३
 पुरुरवा १,३,७,८
 पुरोडाशिन्य उपसदः ७,१,९,३
 पुरोडाशेन वै देवाः ५,५,१,१२
 पुरोवात सनिरसि ४,४,६,४;
 ५,३,१०,३
 पुरोवातो वर्षन् जिन्वः २,४,७,३
 पुरोहविषि देवयजने ६,२,६,१
 पुष्करपर्णमुप दधाति ५,२,६,१३
 पुष्करपर्णेन सं भरति ५,१,४,५
 पुष्टिरसि प्रजननमसि १,७,९,३५
 पुष्पकर्णाय स्वाहा ७,३,१७,८
 पुष्पावतीः प्रसूवतीः ४,२,६,३

[३७०]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ५,१,५,३२
 पुष्पेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,६; २०,७
 पूर्णमासश्च ३,४,४,१०
 पूर्णमासे वै देवानाम् २,५,५,७;
 ७,५,६,७
 पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्या २,५,५,६
 पूर्णया जुहोति पूर्णः ५,४,७,१२
 पूर्णान्प्रहान्गृहीयात् ७,२,७,११-१२
 पूर्णां दधिं परा पत १,८,४,२
 पूर्णां पश्चात् ४,४,१०,२८
 पूर्णां पश्चादुत् पूर्णां ३,५,१,१
 पूर्णे उप दधाति पूर्णे ५,२,७,१४
 पूर्वजे ऋतावरी इति २,६,७,१६
 पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः ३,४,९,११
 पूर्वार्धे जुहोति तस्मात् २,६,२,२
 पूर्वोभिर्हि ददाशिम ४,३,२३,१८
 पूर्वेषुः प्र क्रामस्युत्तरेषुः ५,२,१,१६
 पूर्वा गा अन्वेतु नः पूर्वा ४,१,११,११
 पूर्वा ते ग्रन्थि १,१,२,१४
 पूर्वाध्वनः पातु १,२,४,८; ६,१,७,
 ११
 पूर्वा पञ्चाक्षरेण १,७,११,५
 पूर्वा सन्या सोमः १,२,३,६
 पूर्वा सोमकयण्यां ४,४,९,४
 पूष्णा सयुजा सह ४,१,२,६; ५,१,२,
 ११
 पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा ७,३,१५,१५
 पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा ७,३,१५,१४
 पूष्णे स्वाहा १,८,१३,२४; ७,१,१६,
 ५; ३,१५,१३
 पूष्णो वनिष्ठुः ५,७,१७,१
 पूष्णामि त्वा परमन्तं ७,४,१८,५
 पृतनाषाडसि पञ्चम्यस्त्वा ३,५,२,११
 पृथिवि देवयजनि १,१,९,३
 पृथिवी छन्दः ४,३,७,१३
 पृथिवीं चर्मणा ५,७,२०,१०
 पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण ५,२,१२,५
 पृथिवी देवता विराट् ३,१,६,१५
 पृथिवीमज्जाद्यं नोपानमत् १,५,४,३

पृथ्वी भवति रज्जनां ६,१,३,१३
 पृथिव्यन्तरिक्षं यौर्वषट् ७,३,१२,४
 पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षम् ४,६,५,३;
 ५,४,७,३
 पृथिव्यां तृतीयम् २,४,१२,७
 पृथिव्यां पुरीषमसि ४,३,१३,५
 पृथिव्याः सम्पृचः १,१,२,१०; ३,८,
 १३; ६,३,८,१०
 पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,
 ७,११; ५,३,११,३
 पृथिव्यास्त्वा मूर्धन् १,२,५,८; ६,१,
 ८,५
 पृथिव्याऽसन्नोत् ४,४,८,१०
 पृथिव्युदपुरमन्त्रेण ४,४,५,१६
 पृथिव्यै त्वा १,१,११,६; ३,१,६,६;
 १; ६,३,४,१
 पृथिव्यै स्वाहा १,८,१३,३२; ७,१,
 १५,१; १७,१; ५,११,१
 पृथुं तिरष्ठा वयसा ५,१,३,६
 पृथयस्त्रयः शारदाः ५,६,२२,४
 पृथये स्वाहा ७,३,१८,११
 पृथियै दुग्धे प्रैयङ्गवं २,२,११,५
 पृथिमैवत्येतद्वा २,१,६,६
 पृथिसक्थास्त्रयो हैमन्तिकाः ५,६,
 २२,५
 पृथिसक्थाय स्वाहा ७,३,१८,२२
 पृथिस्तिरधीनपृथिः ५,६,१२,१
 पृथ्वी स्थूलपृथ्वी ५,६,१२,३
 पृथ्वी वैश्वदेवः ५,५,१७,१
 पृथ्वीज्यस्योपहृत् ६,३,१०,३
 पृथ्वीज्यो वार्षिकाः ५,६,२२,३
 पृथ्वीभ्यः स्वाहा ७,३,१६,२०
 पृथो दिवि १,५,११,४; ४,४,१२,१६;
 ७,१३,१८
 पृथं वै दिवाकीर्त्यं पार्थे ७,३,१०,५
 पृथानां वा एतत् तेजः ५,३,७,४
 पृथ्याः पश्चो भवति ७,२,६,३; ४,२,
 ३; ३,४; ७,६
 पृथ्वीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१४
 पौतुद्रवान् परिधीन् ६,२,८,५

पौर्णमासीमेव यजेत २,५,४,४
 पौर्णमास्या मासान्तं पाथ ७,५,६,४
 पौष्णः इयामः ५,५,२२,४
 पौष्णं चरुमनु २,२,१,७
 पौष्णं इयाममा कमेत २,१,६,३
 पौष्णौ रजतनामी ५,५,२४,३
 प्रउगाचितं चिन्वीत ५,४,११,४
 प्रकाशेन त्वचं ५,७,१४,५
 प्रकाशेन बाह्व ५,७,१२,७
 प्रधास्यान् हवामहे १,८,३,२
 प्र चर्षणिभ्यः पृतना ४,२,११,३
 प्रचलाकायै स्वाहा ७,५,११,१४
 प्र चित्रमर्कं गुणते ४,१,११,१४
 प्रचेतसे त्वा ४,४,६,२१
 प्रचेतास्त्वा रुद्रैः १,२,१२,१५
 प्रच्छच्छन्दः ४,३,१२,३४
 प्र व्यवस्व भुवस्पते १,२,९,१; ६,१,
 ११,११
 प्रच्युतं वा एतदस्मान् २,६,३,९
 प्रच्युतो वा एष आयतनात् ५,१,५,२७
 प्रच्युतो वा एषोऽस्मात् ६,१,१,१५
 प्रजननं ज्योतिरभिः ७,१,१,१
 प्रजननाय स्वाहा ७,१,१९,८३; ३,१६,
 ३८; ५,१२,३०
 प्रजयैवैनं पञ्चमी रय्या ७,१,६,११
 प्रजवं वा एतेन यन्ति ७,३,१,१
 प्रजा अपप्राणा असृजत ५,३,६,३
 प्रजां योनिं मा १,१,१०,६; ११,३,७
 प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति ३,१,४,३
 प्रजाम्यस्त्वा १,२,६,३
 प्रजाम्यः स्वाहा ७,१,१९,८२; ३,१६,
 ३७; ५,१२,३९
 प्रजापतये प्रतिप्रोच्यामिः ५,१,२,१४
 प्रजापतये मनवे ३,२,८,११; ४,१,
 ९,५
 प्रजापतिं त्वो वेद १,६,११,८
 प्रजापतिः पञ्चलसृजत १,५,९,१३;
 २,४,४,३
 प्रजापतिः प्रजा असृजत २,१,२,१;
 २,१,१,४,४,१; ५,१,८,९; ६,६,

४,१२; ५,१; ७,२,४,१; ५,८,११
 प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा ५,५,२,१
 प्रजापतिः प्रणीयमानः ४,४,९,११
 प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण १,७,११,१७
 प्रजापतिः सुवर्गं लोकम् ७,३,५,१;
 ४,४,१
 प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्यः ५,२,६,१२
 प्रजापतिरकामयत ३,१,१,१; ५,५,२,
 १०; ७,१,१,६; २,५,१; ९,१;
 ३,८,१
 प्रजापतिरग्निमाचिकीषत ५,५,२,८
 प्रजापतिरग्निमाचिनुत ५,३,१०,१०;
 ६,६,१; १०,१
 प्रजापतिरग्निमसृजत ५,१,९,४; ५,८,
 २; ७,१०,१
 प्रजापतिर्जयानिऽप्राय ३,४,४,१३
 प्रजापतिर्देवासुरान् ३,३,७,१
 प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नायं २,३,६,१
 प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् १,७,३,६; २,
 ६,३,१; ६,६,८,६, ११,१
 प्रजापतिर्ममसाऽन्धः ४,४,९,१
 प्रजापतिर्मममेता ७,४,१७,४
 प्रजापतिर्यज्ञमसृजत ६,१,२,१२;
 ३,११,१५
 प्रजापतिर्यज्ञमसृजत १,६,९,१
 प्रजापतिर्वरुणायाश्च २,३,१२,१
 प्रजापतिर्वा अजुहोत् ३,५,७,६
 प्रजापतिर्वा अथर्व ५,६,६,४
 प्रजापतिर्वा इदमेकः २,१,१,७
 प्रजापतिर्वा एतं ५,७,६,१५
 प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा ७,२,९,४
 प्रजापतिर्वा एष यदग्निः ५,६,९,३;
 ७,८,८
 प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणः ६,४,११,
 ८; ५,८,२
 प्रजापतिर्विराजम् ३,३,५,११
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा ३,४,७,९-१०
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु ४,१,९,२;
 ४,६,३

प्रजापतीः ५,५,५,२
 प्रजापते २,२,१२,३; ६,११,२०
 प्रजापते न त्वदेतानि १,८,१४,१२;
 ३,२,५,२०
 प्रजापतेरक्षयश्च ५,३,१२,१; ६,४,
 १०,१०
 प्रजापतेर्जायमानाः ३,१,४,१
 प्रजापतेर्भागोऽसि १,६,३,७; ७,३,१०
 प्रजापतेर्वा एतानि ६,२,१,९
 प्रजापतेर्विभाजाम १,६,५,२; ७,५,३
 प्रजापतेर्हृदयेन ५,५,८,३; ७,५,८,३
 प्रजापतेरूपसा वावृधान् ५,१,११,११
 प्रजापतेरुच्यस्त्रिंशत् २,३,५,१
 प्रजावान् पशुमान् ७,१,६,१२; ७,५
 प्रजासु वा एष एतर्हि ५,१,५,१७
 प्रजास्त्वमनु प्राणिहि १,२,६,६
 प्रजा हि वा एतस्मिन् २,१,८,१०
 प्रणीर्यज्ञानमित्याह २,५,९,५
 प्र णो देवी १,८,२२,३; २,५,१२,७;
 ३,१,११,२
 प्र णो यच्छस्वर्यमा १,७,१०,५
 प्रतक्काऽसि नमस्वान् १,३,३,११
 प्र तत् ते अद्य २,२,१२,१८
 प्रत्ता वै गौर्दुहे १,७,१,५
 प्रतिक्रमणं कृष्टान्याम् ५,७,१५,११
 प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि ५,१,३,५
 प्रति त्यजाम राज्यम् १,८,१०,५
 प्रति त्वा वर्षवृद्धं १,१,५,१३
 प्रतिदह्य च १,८,१३,९
 प्रतिपूरुषमेककपालान् १,८,६,१
 प्रतिमा छन्दः ४,३,७,३
 प्रतियुतो वरुणस्य पाशः १,४,४५,९;
 ६,६,३,२१
 प्रतिरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१८
 प्रति वै परस्तात् २,२,९,२
 प्रतिश्रुत्वायै वाहसः ५,५,१४,६
 प्रतिष्ठा त्रयजिष्ठाः ४,३,८,१४; ५,३,
 ३,१६
 प्रतिष्ठा वा अत्यै तत् १,७,२,१५

प्रतिष्ठितं वृश्चेत् ६,३,३,१३
 प्रतिष्ठिते देवयजने ६,२,६,१५
 प्रति स्पशो वि सृज १,२,१४,३
 प्रतीची दिशां वर्षा ऋतूनाम् ४,३,३,३
 प्रतीच्या त्वा दिशा ५,५,८,६
 प्रतीच्या दिशि गृहाः पशवः १,६,५,६
 प्रतीच्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,९
 प्रतृतं वाजिज्ञा ब्रव ४,१,२,२; ५,१,
 २,२
 प्रतूर्तिरष्टादशः ४,३,८,४; ५,३,३,६
 प्रतूर्वैश्वक्रामन् ४,१,२,५
 प्र ते यक्षि प्र त ह्यग्निं २,५,१२,२५
 प्रत्यग्निं चिकयानस्तिष्ठति ५,२,३,१३
 प्रत्यन्वावाच्युत् जुहुतः ६,४,१०,५
 प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः १,२,८,११
 प्रत्युष्टः प्रक्षः प्रत्युष्टा १,१,२,२; ४,३;
 १०,१
 प्रत्येव तिष्ठति ६,२,६,१७
 प्रत्येव प्रथमेन धत्ते ६,५,५,५
 प्रत्यौहतामग्निना सृष्ट्युम् ५,१,८,१९
 प्रथते प्रजया पशुभिः ५,६,५,७
 प्रथमं धातारं करोति ३,४,९,२
 प्रथमा वा सरथिना ५,१,११,७
 प्रथमे मासि पृष्ठानि ७,५,३,१
 प्रथमेष्टकोपधीयमानाः ५,२,८,३
 प्रदातारं हवामहे १,७,१३,९
 प्रदाता वज्री वृषभः १,७,१३,१०
 प्रदिशः १,३,१०,७
 प्र देवं देववीतये ३,५,११,१६
 प्र देवं देव्या भिया ३,५,११,१
 प्रपितामह ये च १,८,५,४; ३,२,५,१७
 प्र प्रदातारं तारिषः ५,२,२,३
 प्रप्रायमग्निर्भरतस्य २,५,१२,२४; ४,
 २,३,५
 प्रप्रोथते स्वाहा ७,१,१२,६
 प्र बाहवा सिसृतं १,८,२२,२; २,५,
 १२,२१
 प्रबाहुजुहोति तस्मात् २,६,२,३
 प्रबाहुवा ऋविजाम् ३,२,९,१२

प्रबुद्धाय स्वाहा ७,१,१९,४३
 प्र बुद्धिया ईरते वः ४,३,१३,१९
 प्रबुध्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,४२
 प्र पूर्वजे पितरा ४,१,११,१८
 प्रभोत्स्यते स्वाहा ७,१,१९,४१
 प्रमा छन्दः ४,३,७,२
 प्र मातृभ्यो अघि कनिष्कदत्त ५,१,५,१२
 प्रमुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,१०
 प्र मुञ्च धन्वनस्त्वम् ४,५,१,१०
 प्रमुञ्चमाना भुवनस्य ३,१,४,७
 प्रयते स्वाहा ७,१,१३,१२
 प्रयाजवदेवानूयाजवत् ६,१,५,८
 प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं २,३,२,९
 प्र याभिर्यासि २,२,१९,२८
 प्रयासाय स्वाहा १,४,३५,१
 प्रयुताय स्वाहा ७,२,२०,५
 प्र यो जज्ञे विद्वाँ अस्य २,३,१४,२३
 प्ररिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,२०
 प्र वा एतेऽस्माल्लोकात् ६,२,२,९
 प्र वा एषोऽस्माल्लोकात् १,५,८,६;७,
 ६,४; ५,४,१०,७; ६,३,९,१३
 प्रवाऽस्यनुवाऽसीत्याह ३,५,२,७
 प्रवृदसि संवृदसि ४,४,१,४
 प्र वो वाजा इत्यनिरुक्तां २,५,७,७
 प्र वो वाजा इति २,५,७,८-९,११
 प्रशिषं प्रशासाभ्याँ ५,७,१९,४
 प्र श्रेयाँसं आतृष्यं २,४,१,३
 प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा १,८,७,१४
 प्रसद्य मस्यना योनिम् ४,२,३,९
 प्र स मित्र मर्तो अस्तु ३,४,११,१७
 प्र सत्राजं प्रथमम् १,६,१२,११
 प्रसवश्च १,७,९,७; ५,४,८,२०
 प्र ससाहिषे पुरुहूतः ३,४,११,१२
 प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन ६,५,३,९
 प्रसुवानः सोमः २,२,१२,१५
 प्र सो अग्ने तवोतिभिः ३,२,११,१
 प्रस्तरेण परिषिना ५,७,७,५
 प्रहृष्य जुहोति जाताय ६,३,५,१४
 प्र होत्रे पूर्व्यं वषोऽस्ये ३,२,११,२

प्राकाशावध्वर्यवे १,८,१८,७
 प्रागपागुदगधराक्ताः १,४,१,७
 प्राची च प्रतीची ४,४,११,१७
 प्राची दिक्षां वसन्त ऋतूनाम् ४,३,३,१
 प्राची दिक्षाँ सहयशाः ४,४,१२,५
 प्राचीनमाहवनीयात् ६,२,६,२५
 प्राचीनवत्सं करोति ६,१,१,१
 प्राची नामासि प्रतीची ५,५,१०,३
 प्राची प्रेतमध्वरं १,२,१३,६; ६,२,९,७
 प्राचीमनु प्रदिक्षं प्रेहि ४,६,५,१;
 ५,४,७,१
 प्राच्यसि ४,४,७,३
 प्राच्या त्वा दिक्षा सादयामि ५,५,८,४
 प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि २,४,१४,२
 प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजः १,६,५,४
 प्राच्यै दिक्षो स्वाहा ७,१,१५,७
 प्राजापत्यं कृष्णमा २,१,८,१३
 प्राजापत्यं तूपरमा २,१,६,१५
 प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते ७,५,७,१२
 प्राजापत्यं भवति २,३,२,१९
 प्राजापत्यामा लभेत ३,४,३,८
 प्राजापत्यामेतामुप ५,७,२,४
 प्राजापत्या वै पशवः ३,१,५,१
 प्राजापत्यो वा एष यज्ञः ७,२,५,३
 प्राञ्चमग्निं प्र हरन्ति ३,१,३,२
 प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य ५,२,८,१८
 प्राञ्चं प्र हरति यजमानम् २,६,५,१८
 प्राञ्चो यान्ति प्राञ्चि हि ७,२,१,९
 प्राणग्रहान् गृह्णाति ३,५,१०,२
 प्राणते स्वाहा ७,५,१२,१७
 प्राणदा अपानदा व्यानदाः ४,६,१,२०
 प्राणष्टगसि प्राणं मे ७,५,१९,७
 प्राणभृत उप दधाति ५,२,१०,९;
 ३,१,७
 प्राणभृत उपधाय ५,२,१०,१५
 प्राणं मे पाहि ४,३,६,९; ४,७,१६
 प्राणं मे पाह्यपानं मे ४,३,४,७
 प्राणस्त जा प्यायतां १,३,९,२
 प्राणानां वा एषोऽव यति ६,४,१,१७

प्राणापानौ मा मा हासिष्टं ३,१,७,६
 प्राणापानौ मृत्योर्मा ३,१,७,५
 प्राणापानौ मे पाहि १,७,३,१२
 प्राणापानौ वा एतौ यत् ६,४,६,७
 प्राणापानौ वा एतौ पशूनां ३,९,१९;
 १०,५; ११,२
 प्राणापानौ वा एनं २,५,२,५
 प्राणापानौ ह्येतौ यदुपा ६,४,८,५
 प्राणाय ५,५,५,१०
 प्राणाय त्वा १,१,६,७; २,६,४
 प्राणाय त्वाऽपानाय ३,५,८,३; ९,७
 प्राणाय मे वचोदा वचसे ३,२,३,२
 प्राणाय स्वाहा ७,१,१३,२; १९,९; ४,
 २१,१
 प्राणा वा अश्वः पशवः ६,४,४,१४
 प्राणा वा एते यद्विष्णिष्याः ६,३,१,१०
 प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः ६,४,९,
 ७; ९,९
 प्राणा वै त्रिवृद्धर्मासाः ७,१,१,१०
 प्राणिने स्वाहा ७,५,१२,३
 प्राणो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,१९
 प्राणो वा एष यदुपा ६,४,५,१;
 ५,८,१
 प्राणो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,११
 प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणः ३,२,६,४
 प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा ५,५,
 ५,८
 प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रः ७,३,३,३
 प्राणो व्यानोऽपानो वषट् ७,३,१२,६
 प्रातर्युजौ वि मुच्येथाम् १,४,७,१
 प्रातःसवने गृह्णाति ६,६,११,४
 प्रातःसवने वै गायत्रेण ७,१,२,१
 प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते ६,५,११,
 १,३-४
 प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वयैः ५,१,६,१२
 प्रायणीयस्य निष्कासः ६,१,५,९
 प्रायणीये चोदयनीये ३,५,१०,६
 प्राश्नन्ति तीर्थं एव प्राश्नन्ति २,६,८,५
 प्रासवाय स्वाहा ७,५,११,१३

प्रियः प्रजानामुत्थितः ७,२,९,६
 प्रिया वो नाम हुवे २,१,११,७
 प्रुष्णते स्वाहा ७,५,११,३१
 प्रेतिसि धर्माय त्वा ३,५,२,४
 प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्ति ३,१,७,८
 प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् याहि ४,२,३,३;
 ५,२,२,७
 प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरः ४,६,५,११;
 ५,४,७,१२
 प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिः १,१,२,३
 प्रेष्टुदेष्टुतस्य वामीः ३,५,६,५
 प्रेतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदि ३,५,६,२
 प्रेतु वाजी कनिक्रदत् ४,१,४,८;
 ५,१,५,२०
 प्रैव जायते श्वःश्वः १,५,९,६
 प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति २,४,६,२;
 ६,६,५,२
 प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्यया २,६,२,१५
 प्रैषान्तामिधेनीराघारौ ७,३,११,५
 प्रैषामज्मेष्टु विथुरेव ४,३,१३,२४
 प्रोक्षणीरासादयति २,६,४,१५
 प्रोक्षिताः स्थ १,१,५,३
 प्रोथदश्वो न यवसे ४,४,३,८
 प्रोथते स्वाहा ७,१,१९,५
 प्रोषिष्यते स्वाहा ७,५,११,३०
 प्रोष्ठपदा नक्षत्रमजः ४,४,१०,२३
 प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिः ४,४,१०,२४
 प्रोष्वस्यै पुरारथम् १,७,१३,१४
 प्लक्षो मेघेन ७,४,१२,५
 प्लवो वा एषोऽग्नेः ५,३,१०,५
 प्लिन्वो न ओषधयः ७,५,१८,९
 फलेन नदेयान् ७,३,१४,१०
 फलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,७; २०,८
 फल्गुनी नक्षत्रमर्यमा ४,४,१०,९
 फल्गुनी नक्षत्रं भगः ४,४,१०,११
 फल्गुर्लोहितोर्णी बलक्षी ५,६,१२,२
 बडित्था पर्वतानां २,२,१२,११
 बधान देव सवितः १,१,९,७; ११,१५
 बद्धमव सति वरुणपाशात् ६,२,९,१

यवरः प्रावाहणिरकामयत् ७,१,१०,४
 बभ्रवे स्वाहा ७,३,१८,७
 बभ्रिरसि नारिरसि ४,१,१,१२
 बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै २,१,८,६
 बभ्रुरणवभ्रुः शुक्रवभ्रुः ५,६,११,२
 बभ्रुर्भवत्येतद्वा अन्नस्य २,१,३,९
 बभ्रुः सौम्यः ५,५,२२,३
 बर्हिरभि जुहोत्याहुतीनां ६,६,३,९
 बर्हिरव स्तृणाति तस्मात् ६,२,११,१०
 बर्हिरसि सुक् १,१,११,३
 बर्हिषदः पितर ऊति २,६,१२,६
 बर्हिषदे च ४,६,१,१६
 बर्हिषा पूर्णमासे १,६,७,७
 बर्हिषोऽहं देवयज्यया १,६,४,१;
 ७,४,१
 बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै २,६,५,८
 बलं मज्जभिः ५,७,१२,१२
 बलविज्ञायः स्थविरः ४,६,४,६
 बलाय त्वा ४,३,७,५०
 बलायाजगरः ५,५,१४,१
 बलवजानपीधमे सं २,२,८,३
 बस्तेनाजाः ७,३,१४,१६
 बस्तो वय इति दक्षिणे ५,३,१,१७
 बस्तो वयो विवलं छन्दः ४,३,५,११
 बहवः षोडशिनो भवन्ति ७,४,३,१७;
 ७,८
 बहिः प्राणो वै मनुष्यः ६,१,१,१२
 बहिस्ते अस्तु बालिति ३,३,१०,५
 बहुरूपो भवति २,१,६,१२,१४
 बहुर्वै भवतो भ्रातृभ्यः ५,१,२,२
 बहु वै गार्हपत्यस्य १,७,६,१२
 बहु हायमवृषादिति २,४,७,८
 बह्वीनां पिता बहुरस्य ४,६,६,५
 बह्वीभिः श्रीणात्येतावतीः ६,५,९,३
 बाहुभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२५
 बार्हतीमुत्तमामन्वाह २,५,७,६
 बार्हतो वै शुक्रो बार्हतः ७,२,८,७
 बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठम् २,१,६,१; ७,२
 बार्हस्पत्यं बर्हं निर्वपति १,८,९,१

बार्हस्पत्यमुक्षवशम् २,१,७,८
 बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म ५,६,२,१५
 बुध्नादग्रमङ्गिरोभिः २,३,१४,२१
 बुध्नादग्ने वि मिमाय २,३,१४,२२
 बुध्नायो अग्रम् २,३,१४,२५
 बुभूषन्नवेक्षेतैषः २,२,३,१८
 बृहच्च ३,४,४,११
 बृहत् साम अत्रभृत् ४,४,१२,४
 बृहती छन्दः ४,३,७,७
 बृहतीरुग्णिहाः पङ्क्तीः ५,३,८,७
 बृहन्नसि बृहन्नावा १,३,२,२०
 बृहन्नाः १,१,१२,७
 बृहद्रथन्तरयोस्त्वा २,३,१०,८
 बृहद्रथन्तराभ्यां यन्ति ७,२,१,४,३,५,
 ५, ४,२,९, ४, ४
 बृहच्छन्दः ४,३,१२,१८
 बृहस्पतये १,८,७,१३
 बृहस्पतये पाङ्काय ७,५,१४,५
 बृहस्पतये शित्पुः ५,५,१७,६
 बृहस्पतये स्वाहा १,८,१३,२,५,७,१,
 १४,८; १६,६
 बृहस्पतिरकामयत् ७,२,३,१,४,१,१
 बृहस्पतिरष्टाक्षरेण १,७,११,८
 बृहस्पतिरामीप्रात् ४,४,९,१३
 बृहस्पतिर्देवता ४,३,७,३४
 बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप् ३,१,६,२
 बृहस्पतिर्देवानां पुरोहितः ६,४,१०,१
 बृहस्पतिर्नः परि पातु ३,३,११,४
 बृहस्पतिर्नो हविषा ६,१,२,१०
 बृहस्पतिर्ब्रह्मणः ३,४,५,७
 बृहस्पतिर्वा एतत् ५,३,५,१४
 बृहस्पतिः शकुनिसादेन ५,७,१४,९
 बृहस्पतिसुतस्य ते १,४,२७,१,६,५,
 ८,६
 बृहस्पतिस्तनुतामिमं १,७,१,१३
 बृहस्पतिस्त्वा सादयतु ४,४,६,१
 बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने १,२,५,७; ६,१,
 ८,४
 बृहस्पते अति यदर्थः १,८,२२,७
 बृहस्पते शुषल नः १,८,२२,५

बृहस्पते धारया वसूनि ६,३,६,५
 बृहस्पते परि दीय ४,६,४,४
 बृहस्पतेरष्टमी ५,७,२१,८
 बृहस्पतेर्भागो नि १,७,८,१९
 बृहस्पतेर्मूर्धा हारामि १,१,२,१७
 बृहस्पते सवितर्वोधय ४,१,७,८
 बृहस्पतेस्त्या १,७,१०,१०
 बैलवो यूयो भवत्यसौ २,१,८,३
 बोधा नो अस्य वचसः ४,२,३,१४
 बोधा स बोधोत्युप तिष्ठते ५,२,२,२०
 ब्रध्न पिन्वस्व ददतः १,६,३,६
 ब्रध्न पिन्वस्वेत्याह १,७,१,१७
 ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंशः ४,३,८,
 १५; ५,३,३,१५
 ब्रह्म जज्ञानं ४,२,८,५,२,७,१-२
 ब्रह्मज्योतिरसि १,३,३,१४
 ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय १,६,१,८
 ब्रह्मणा वा अस्य तत् ५,६,१०,२
 ब्रह्मणा वा एषा यजुषा ५,१,९,७
 ब्रह्मणा सोमपाः ४,४,८,१५
 ब्रह्मणे ददाति प्रसूये ६,६,१,१८
 ब्रह्मणे शार्गः ५,५,१९,४
 ब्रह्मणोवोभयतः १,६,१०,७
 ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य २,३,११,८
 ब्रह्म इह क्षत्रं १,३,१,१३,६,१५
 ब्रह्मदेवकृतमुपहृतम् २,६,७,१२
 ब्रह्मन् प्र स्थास्याम इति २,६,९,६
 ब्रह्मवर्ति त्वा क्षत्रवर्ति १,३,१,१२;
 ६,१४; ६,२,१०,१३; ३,४,१४
 ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय ५,६,२,
 १६
 ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१४
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति १,७,१,१०; २,५,
 २,९; ३,८,१४; ४,१; ६,२,६,३;
 २; ५,१,२२; ६,८; ९,१०; ३,२,
 ९,४; ३,६,६; ७,३; ५,२,७,४;
 ५,३,३; ५,७; ६,३; ७,२,१३;
 ३,८; ४,४; ९,४-५; ६,१,४,
 १२; ५,६; ६,८; ७,२; ९,१,२;
 १,५,२६; ३,१,१२; ८,३; ४,३,१;

५,४,१५; २,५; १०,११; ११,१२;
 ५,११,८; ६,७,२; ७,१,३,१,७,
 १०; २,९,२; ३,२,१; ४,१०,१;
 ५,१,१२
 ब्रह्म वै पर्णो विण्मरुतः ३,५,७,४
 ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम् ५,७,८,६
 ब्रह्महत्यायै स्वाहा १,४,३५,११
 ब्रह्मा देवानां पदवीः ३,४,११,४
 ब्रह्माश्नु १,८,१६,८; १०,१२,१४
 ब्रह्माऽऽयुष्मत् तत् २,३,१०,१४
 ब्राह्मणमथ राध्यासम् १,४,४३,८;
 ६,६,१,१२
 ब्राह्मणस्पत्यं तूपरं २,१,५,१२
 ब्राह्मणस्पत्यमेकादश २,३,३,७
 ब्राह्मणस्पत्यां वरुष्कर्णाम् २,१,८,४
 ब्राह्मणासः पितरः ४,६,६,१-
 ब्राह्मणेन वाचम् ७,३,१४,२४
 भक्ष आगतः ४,४,२,२७
 भक्षेहि माऽऽविश ३,२,५,१
 भगाय कुषीतकः ५,५,१३,४
 भगाय स्वाहा १,८,१३,१०
 भद्रं १,३,२,५
 भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकम् ४,३,१३,४
 भद्रं पश्यन्त उप सेदुः ५,७,४,६
 भद्रा ते अग्ने स्वनीक ४,३,१३,३
 भद्रादग्नि श्रेयः प्रेहि १,२,३,२०
 भद्राक्षः श्रेयः समनैष्ट ५,७,२,११,१४
 भन्दनासु ३,३,३,५
 भयं प्रचालाभ्यां ५,७,१३,७
 भयं क्षितीभ्यां ५,७,१९,३
 भरज्जग्निं पुरीष्यम् ५,१,५,२२
 भरेष्विन्द्रं सुहव २,१,११,५
 भवतं नः समनसौ १,३,७,१३; ४,२,
 ५,४
 भवत्येव ६,२,६,२९
 भवं यकना १,४,३६,२
 भसदे स्वाहा ७,३,१६,३१
 भस्मनाऽग्नि वासयति २,६,३,८
 भस्मनाऽग्नि समूहति ३,४,१,७

भागधेयं वा अग्निः १,५,१,६
 भान्तः पञ्चदशः ४,३,८,२; ५,३,३,५
 भार्गवो होता भवति १,८,१८,१७
 भासाऽन्तरिक्षमा पृण ४,६,५,९
 भासे त्वा ४,४,६,१८
 भीमं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,८
 भुज्युः सुपर्णो यज्ञो ३,४,७,७-८
 भुवः १,५,११,१४; ६,२,८; ४,१,
 ११,४; ७,४,२०,२
 भुवनमसि वि प्रथस्व १,१,१२,१
 भुवनश्च १,७,९,१६
 भुवनस्य पत इति ५,४,२,९
 भुवनस्य पते यस्य ३,४,७,१३
 भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा ३,४,११,१४
 भुवो देवानां कर्मणा ७,१,१८,१
 भुवो यज्ञस्य रजसः ४,४,४,४
 भूः १,६,२,७; ७,४,२०,१
 भूतमसि मन्यं नाम ३,३,५,५,१७
 भूतमसि भूते मा धा ३,२,८,२६
 भूतं मन्यं भविष्यद्वष्ट ७,३,१२,१
 भूतानि क्षुधमघ्नन्त्यस्यः २,५,६,१२
 भूतेभ्यः समनमध्या ७,५,२३,१०
 भूतेभ्यस्त्वा १,२,१२,२२
 भूतेभ्यस्वेति सुचम् ६,२,८,४
 भूतेष्टका उप दधाति ५,६,३,१
 भूमिदुन्दुभिमा गन्ति ७,५,९,६
 भूमिर्भूमना द्यौर्वरिणा १,५,३,१,४,१
 भूयस्कृदसि ४,४,७,१
 भूरसि भुवे त्वा भव्याय ७,१,१२,११
 भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां ३,२,१०,११
 भूरसाकः हविर्देवानाम् १,६,१,१५
 भूर्भुवः सुवरिति ५,५,५,९
 भूर्भुवः सुवर्वष्ट ७,३,१२,९
 भृगूणामङ्गिरसां १,१,७,११
 अजश्छन्दः ४,३,१२,२३
 भूभ्यां स्वाहा ७,३,१६,११
 भेषजं गवेऽध्याय १,८,६,७
 भौवनश्च १,७,९,१५
 भक्षदेववतो रथः १,८,२२,११

वर्णानुक्रमसूची

[३७५]

मल्लस्य शिरोऽसि १,१,८,७; १२,९;
 ४,१,५,११; ५,१,६,१०
 मघा नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,८
 मज्जन्वते स्वाहा ७,५,१२,४५
 मज्जन्म्यः स्वाहा ७,३,१६,४७
 मणिना रूपाणि ७,३,१४,३
 मण्डलेष्टका उप दधाति ५,३,९,३
 मण्डूकान् जम्भयोभिः ५,७,११,२
 मण्डूकि तामिरा गहि ४,६,१,६
 मधु नक्तमुतोषसि ४,२,९,८
 मधुमान् नो वनस्पतिः ४,२,९,९
 मधु वाता ऋतायते ४,२,९,७;
 ५,२,८,१५
 मधुश्च १,४,१४,१; ४,४,११,१
 मधुक्षुतः शुचयो याः ५,६,१,३
 मधुषा सं यौत्यपां २,४,९,९
 मध्यत उप दधाति ५,२,८,५२;
 ९,२; ६,२,१४
 मध्यत ऐन्द्रमा कभते ६,६,५,३
 मध्यतः सं नक्षति मध्यतः ६,१,३,९
 मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत ७,१,१,८
 मध्यतो गुदस्याव णति ६,३,१०,१२
 मध्यतोऽनुष्टुभा पाक् ५,१,३,२०
 मध्याय स्वाहा ७,२,२०,९
 मध्ये दिवो निहितः ५,४,६,१८
 मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानः ४,१,८,३
 मनश्च ३,४,४,७
 मन्वच्छन्दः ४,३,७,१८; १२,११
 मनसा गृह्णाति मनः ६,६,१०,३
 मनसा त्वैतामाप्नुम् ५,१,३,१३
 मनसा प्रणयति १,६,८,४
 मनसो हविरसि प्रजापतेः ३,४,२,११
 मनसो हविरसीत्याह ३,४,३,१९
 मनस्वाष्टु १,४,२,३; ३,३; ६,४,
 ५,७
 मनस्विने स्वाहा ७,५,१२,२५
 मनुः पुत्रेभ्यो दावं ३,१,९,७
 मनुः पृथिव्या यज्ञियम् २,६,७,१
 मनुर्मिमचिनुत ५,४,१०,१४
 मनुर्मव जनया दैव्यं ३,४,३,१८

मनुष्या इन्वा उपः १,६,७,९
 मनोजवास्त्वा पितृभिः १,२,१२,१४
 मनोज्योतिर्जुषताम् १,५,३,७; १०,६;
 ६,३,५
 मनो न्वा हुवामहे १,८,५,१८
 मनो मे जिन्व ४,३,६,१४
 मनो मेधामर्भि प्रयुज ४,१,९,२
 मनो मे हार्दि यच्छ १,३,११,१३
 मनो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२४
 मनोऽसि प्राजापत्यां १,६,२,१२; १०,
 १३
 मन्थग्रान् गृहीताभिचरन् ७,२,७,६
 मन्थी सक्तुश्रीः ४,४,९,२२
 मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्ज्यानां ३,२,५,४
 मन्यवे स्वजः ५,५,१३,४
 मन्युना वृत्रहा ४,४,८,७
 मन्वे वां मित्रावरुणा ४,७,१५,५
 ममत्तु नः परिजमा २,१,११,६
 मम देवा विहवे सन्तु ४,७,१४,२
 मम नाम तव च जातवेदः १,५,१०,२
 मम नाम प्रथमं जातवेदः १,५,१०,१
 ममान्ने वचो विहवेषु ४,७,१४,१
 मयि गृह्णाम्यग्रे अग्नि ५,७,९,१
 मयि देवा द्रविणम् ४,७,१४,३
 मयि मेधां मयि प्रजा ३,३,१,७-९
 मयि वसुः पुरोवसुः ३,२,१०,८
 मयि वसुर्विद्वसुः ३,२,१०,९
 मयि वसुः संयद्वसुः ३,२,१०,१०
 मरुता सप्तमी ५,७,२१,७
 मरुतां प्रसवे जेषम् १,८,१५,६
 मरुतामोजः स्थ १,८,११,६
 मरुतामोजसे स्वाहा १,८,१५,१७
 मरुतो गणानाम् ३,४,५,१७
 मरुतां पृषतयः स्थ १,१,१३,९
 मरुतां मन्वे अग्नि नो ब्रुवन्तु ४,७,
 १५,११
 मरुतो यस्म हि क्षये ४,२,११,४
 मरुत्वा इन्द्र वृषभः १,४,१९,१
 मरुत्तयः क्रीडिम्यः १,८,४,४
 मरुतः सप्ताक्षरेण १,७,११,७
 मरुत्सन्त वृषभं १,४,१७,१

मरुतो यद्ध वो १,५,११,१५; २,१,
 ११,३,३,१४,१७
 मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो ५,१,३,१२
 मर्माणि ते वर्माभिः ४,६,४,१४
 मरुहा इन्द्राण्यै ५,६,१९,४
 मरुतान् केशैः ५,७,१४,७
 महान् मही अस्तभायत् २,३,१४,२४
 महा इन्द्रो वज्रबाहुः १,४,४१,१
 महादेवमन्तः पार्श्वेन १,४,३६,८
 महानास्नी रेवतयः ५,२,११,३
 महा इन्द्रो य भोजसा १,४,२०,१
 महा इन्द्रो नृवहा १,४,२१,१
 महो रुजानि वन्धुता २,२,१४,११
 महेन्द्रस्याहं देवयज्यया १,६,२,२५
 मही धौः पृथिवी च ३,३,१०,८; ५,
 ११,१०; ४,२,२,१०; ५,२,
 ८,१७
 महं यजन्तु ममायानि ४,७,१४,४
 मयुः प्राजापत्ये ५,५,१२,१
 मर्त्यस्य ते होतः १,६,२,११
 मरुतो देवतो ४,३,७,३३;
 महीनां पयः १,१,१०,११; १२; २,
 १,९, ३३,२,६,१
 महीमूषु मातरं १,५,११,१८; ७,१
 १८,७
 महेन्द्रस्याहं सुजिति १,६,४,१०
 मा छन्दः ४,३,७,१; ५,३,२,११
 मातरश्चिनो धर्मोऽसि १,१,३,२
 मातली कन्दैर्यमो २,६,१२,१४
 माता च ते पिता च ते ७,४,१९,१४
 मा ते अस्यां सहसावन् १,६,१२,१७
 मातेव पुत्रं पृथिवी ४,२,५,५
 मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि ७,२,७,१०
 मा स्वाऽभिध्वनयित ४,६,९,४
 मा त्वा तपत् प्रिय आत्मा ४,६,९,९
 मा त्वा हिंसीन्मा १,८,१६,६
 मा पावापृथिवी अभि ५,१,५,१९
 माधवश्च १,४,१४,२; ४,४,११,२
 माध्वीषु ३,३,३,१२
 मानवीत्याह मनुर्हि २,६,७,११

[३७६]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

मा नः समस्य दूष्यः २,६,११,९
 मा नस्तोके ३,४,११,८; ४,५,१०,६
 मानुषीभ्यस्त्वमाह्निरः ५,१,५,१८
 मा नो अस्मिन् महाघने २,६,११,१२
 मा नो देवानां विशः २,६,११,८
 मा नो मर्षीः १,७,१३,७;
 २,२,१२,२३
 मा नो महान्तमुत मा नः ४,५,१०,५
 मा नो मित्रो वरुणो ४,६,८,१
 मा नो हिंसीज्जनिता यः ४,२,७,१
 मान्वा वाशा इति सं २,४,९,१०
 मान्दा वाशाः शुन्ध्युः २,४,७,११
 मान्दासु ते शुक्र शुक्रम् ३,३,३,४
 मान्दाः स्व १,८,११,२
 मान्धुक इध्मो भवति ३,४,८,९
 माऽप राक्षसीमांसि व्याक्षीः ७,५,
 १०,२
 मा पाद्यायुषः पुरेत्याह ५,१,५,२३
 मारुतः कल्माषः ५,५,२२,८; २४,५
 मारुतं पृथिमा कमेत २,१,६,५
 मारुतमसि मरुतामोजः २,४,७,१; ९,१
 मारुता भवन्ति मरुतः ५,४,७,२६
 मारुती याज्यानुवाक्ये २,३,३,१०
 मारुतो भवति २,२,५,११
 मारुतोऽसि मरुतां गणः ४,७,१२,१०
 मार्जयित्वोप सिधन्ते ५,२,४,१३
 मा वो रिषत् खनिता यस्मै ४,२,६,१९
 माऽसन्वते स्वाहा ७,५,१२,३९
 माऽसाय स्वाहा ७,३,१६,४४
 मासां कश्यपः ५,५,१७,४
 मासां चतुर्यः ५,७,१८,७
 मासिमासि पृष्ठान्युप ७,५,१,१८
 मा सु मिथा मा सु रिषः ४,१,९,८
 मासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१८
 माह-रायस्पोषेण १,२,५,१५
 मितद्रवः सहस्रसा १,७,८,१२
 मितश्च १,८,१३,१०
 मिश्रः क्रीतः ४,४,९,७
 मिश्रः क्षीरश्रीः ४,४,९,२१
 मिश्रः सत्यानां ३,४,५,८

मित्रः सख्यज्य ४,१,५,५; ५,१,६,४
 मित्रं देवा अमुवन्सोम ६,४,८,१
 मित्रस्त्वा पदि १,२,४,७
 मित्रस्य चर्षणीधृतः ३,४,११,१५;
 ४,१,६,१६
 मित्रस्य त्वा चक्षुषा १,१,४,७
 मित्रस्य नवमी ५,७,२१,९
 मित्रस्य भागोऽसि ४,३,९,४; ५,३,
 ४,३
 मित्राय स्वाहा ७,१,१४,९; १६,९
 मित्रावरुणयोः प्राणः २,३,१०,४
 मित्रावरुणयोर्भागधेयी १,३,१२,५
 मित्रावरुणयोस्त्वा १,८,१५,२
 मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां ७,५,२२,
 ३
 मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभ्याम् ७,५,
 १४,४
 मित्रावरुणौ ३,२,१०,१४
 मित्रावरुणौ गच्छ १,३,११,५; ६,४,
 १,१०
 मित्रावरुणौ त्वा १,१,११,१२
 मित्रावरुणौ श्रोणीभ्याम् ५,७,१५,१
 मित्रैतामुखां तपैषा ४,१,९,१०
 मित्रैतामुखां पचैषा ४,१,६,१४
 मित्रो जनान् यातयति ३,४,११,१६
 मित्रो न एहि सुमित्रघ्ना १,२,७,७
 मित्रो नवाक्षरेण १,७,११,९
 मित्रोऽसि १,८,१६,१
 मिश्रोऽहरजनयत् ६,४,८,६
 मिथुनौ गावौ दक्षिणा ३,५,१,११
 मीढुष्टम शिवतन ४,५,१०,१०
 मुखवते स्वाहा ७,५,१२,५
 मुखाय स्वाहा ७,३,१६,४
 मुख्यो भवति २,६,२,१४; ५,२,७,३
 मुञ्जानव दधात्यूर्क ५,१,९,१३
 मुष्टो करोति ५,२,१,१७; ६,१,४,५
 मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या २,६,२,७
 मूर्धन्वतीर्भवन्ति ५,३,१,१५; ८,३
 मूर्धा च १,७,९,११
 मूर्धानं दिवो १,४,१३,१; ६,५,२,२
 मूर्धा वयः प्रजापतिः ४,३,५,१९

मूर्धाऽसि राट् ४,३,७,३७; ५,३,२,१४
 मूर्ध्ने स्वाहा ७,३,१६,१३
 मूलं छिनत्ति आतृव्यस्य २,६,४,८
 मूलेभ्यः स्वाहा ७,३,१२,२; २०,२
 मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमः ४,४,१०,३
 मृगो न भीमः कुचरः १,६,१२,१४
 मृडा नो रुद्रोत नो ४,५,१०,४
 मृत्यवे वा एष नीयते ३,१,५,४; ६,३,
 ८,४
 मृत्यवेऽसितः ५,५,१४,३
 मृत्युर्वा एष यदभिः ५,१,९,९;
 ४,४,११
 मृदं वत्सर्वेभिः ५,७,११,६
 मेखलया यजमानं ६,१,३,१४
 मेघयन्ती ४,४,५,१३
 मेघायते स्वाहा ७,५,११,८
 मेघाय स्वाहा ७,५,११,१०
 मेघायिष्यते स्वाहा ७,५,११,७
 मेघिताय स्वाहा ७,५,११,९
 मेघसा कुचौ प्रोणोति ६,३,११,१
 मेघायै मनसेऽग्रे १,२,२,२;
 ६,१,२,४
 मेघो वा एष पञ्चनां ५,२,८,१३
 मेघस्त्वा पचतैरवतु ७,४,१२,१
 मेघीषु ३,३,३,९
 मेघोऽसि मम भोगाय १,२,३,१३
 मैत्रं श्वेतमा २,१,८,११; ९,३,६
 मैत्रावार्हस्पत्यं भवति १,८,९,४
 मैत्रावार्हस्पत्याः ५,६,११,६
 मैत्रावरुणमेककपालं २,२,९,११
 मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवा ६,४,३,८
 मैत्रावरुणाग्रान् गृहीरन् ७,२,७,५
 मैत्रावरुणी द्विरूपाम् २,१,७,४-५
 नो पू ण इन्द्र पृष्ठु १,८,३,३
 मौर्जं भवत्यूर्ध्वं मुञ्जाः ५,१,१०,१९
 य आत्मदा बलदा यस्य ४,१,८,१५।
 ७,५,१७,१
 य आत्मानं न परिपश्येत् ६,६,७,५

वर्णानुक्रमसूची

[३७७]

य आरण्याः पञ्चवो विश्वरूपाः ३, १, ४, ६
 य आसां कृष्णे लक्ष्मणि ७, ४, १९, ६
 य हन्त्रियकामः २, ३, ७, २
 य इमं यज्ञमवान् २, ६, ७, १४
 य इमा विश्वा भुवनानि ४, ६, २, १
 य उग्र इव शर्यहा २, ६, ११, १७
 य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः ७, १, ८, ३
 य उन्माद्येत तस्मै होतव्याः ३, ४, ८, १०
 य एतावन्तश्च भूया ४, ५, ११, १०
 य एवं छन्दसां वीर्यं ३, ३, ७, २
 य एवं पुनराधेयसि १, ५, १, ४
 य एवमुक्त्य साहसं ५, ५, २, १३
 य एवमेतासामृद्धिं ५, २, १०, १४
 य एवं विद्वानग्निं चिनुते ५, ५, २, २;
 ६, ४, १२; १०, ३; ७, ५ १६
 य एवं विद्वानग्निष्टोमेन ७, १, १, ५
 य एवं विद्वानग्निहोत्रं १, ६, ९, २
 य एवं विद्वांसः पञ्चदश ७, ३, ७, २
 य एवं विद्वांसश्चतुर्वशरात्रम् ७, ३,
 ५, २
 य एवं विद्वान्सोमेन ३, २, २, ५
 य एवं विद्वान् पत्तिगृणाति ३, २, ९, १३
 य एवं विद्वांश्चतुरः ७, १, ८, ५
 य एवं वेद दग्धोति ६, ६, ९, ३
 य एवं वेद न सौम्याम् ६, ४, ४, १२
 य एवं वेद नाप्स्वार्तिम् ६, ४, ४, ६
 य एवं वेद पशुमान् १, ७, २, ९
 य एवं वेद प्रत्येव १, ७, २, १७
 य एवं वेद प्रैव जायते ५, ५, ४, ३
 य एवं वेद विन्दते ६, ३, १, ६
 य एवं वेद सवीर्यैः ३, ३, ७, ४
 य एवं वेदाज्ञादः १, ७, २, १३
 य एवं वेदाऽऽयतनवान् ५, ६, २, ११
 य एवं वेदाऽयस्य प्रजा ६, ४, १०, ९
 य एवं वेदोपैतं यज्ञः ३, ३, ७, ६
 य एवं सूत्वा वशा स्यात् २, १, ५, ८
 यं कामं कामयेत तम् ७, १, १, ३
 यं कामयेत क्षोभुकः ५, २, २, ४
 यं कामयेत चिरं पाप्मनः ५, ४, ५, ११
 यं कामयेत तेजसा ६, ३, ४, १२-१३

४८ (तै. सं.)

यं कामयेत पशुमान् १, ७, १, ९; ६, ३,
 ११, १४
 यं कामयेत पापीयान् ५, १, १, ५
 यं कामयेत प्रमायुकः २, ५, ११, २३;
 ६, ६, ४, ६
 यं कामयेत प्राणानस्यात् ५, ४, ८, ४-५
 यं कामयेत भ्रातृव्यम् ५, १, २, ११
 यं कामयेत यजमानं १, ६, १०, १०
 यं कामयेत राजन्यम् २, ४, १३, २
 यं कामयेत राष्ट्रं स्यात् ५, २, १, ८
 यं कामयेत वसीयान् ५, १, ४, १६
 यं कामयेत सर्वमायुः २, ५, ७, १३
 यं कामयेत स्यस्य जायेत ६, ६, ४, ८
 यं कामयेताज्ञादः २, ३, ६, २
 यं कामयेतापशुः १, ७, १, ८
 यं कामयेता पशुमान् ६, ३, ३, १२
 यं कामयेतापशुः स्यात् ५, २, ६, ८, ९,
 १२; ३, १, १३; ६, १, ९, ३; ३, ३,
 ११; ११, १३
 यं कामयेताप्रतिष्ठितः ६, ३, ३, १०
 यं कामयेतोर्जनं ६, ३, ४, १७
 यं क्रन्दसी अवसा तस्मान्ने ४, १, ८,
 १७
 यं त्वाऽयं स्वधितिः १, ३, ५, ९
 यं द्विष्यात् तं धृत् २, ६, ४, १६;
 ६, २, ७, ११; ४, १, १९
 यं द्विष्यात् तमुपदधत् ५, ३, ७, ६;
 ४, २, ८
 यं द्विष्यात् तस्य सञ्चरे ५, ४, ३, ११
 यं द्विष्याद्यत्र स स्यात् ५, २, ५, २२
 यं परिधिं पर्यधत्वा १, १, १३, १२
 यं प्रथमं गृह्णातीममेव ३, ३, ६, ३
 यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयात् ६, २, ९, १३;
 १०, २३
 यः कामयेत प्रथेय पशुभिः २, १, २, ५
 यः कामयेतास्मिँल्लोके ५, ५, १, १४
 यः परस्ताद् ग्राम्यवादी २, ३, १, ७
 यः पशुकामः स्यात् २, १, ५, २; ४, ४, ४
 यः पापयक्ष्मगृहीतः २, ३, ५, २
 यः पाप्मना गृहीतः २, १, ४, १९

यः पुष्टिकामः स्यात् २, १, ९, ८
 यः प्रजाकामः पशुकामः २, १, १, ८
 यः प्रजाकामः स्यात् २, ४, ४, २
 यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं ६, ३, ३, १४
 यः प्राणतो निमिषतः ४, १, ८, १४;
 ७, ५, १६, १
 यः संग्रामं नयति सं ४, ७, १५, ४
 यक्षश्च पिप्रयक्ष नः ३, २, ११, ८
 यक्षदग्निर्देवो देवा ५, ४, ६, २३
 यच्चिद्धि ते विशो यथा ३, ४, ११, १८
 यच्छकृतं करोति तस्मै ७, १, १९, ८०
 यच्छमभ्रणस्तत् पुरुषाणां २, १, १, ९
 यच्छ्वेतया क्रीणीयात् ६, १, ६, १९
 यजमानदेवत्या वै २, ५, ९, १३
 यजमानमभ्युत् सृजति ७, १, ७, ११
 यजमानलोके वै ६, २, १०, १९
 यजमानस्य पशून् १, १, १, ८
 यजमानस्य स्वस्ययनी ६, १, ११, १९
 यजमानायतनं वै ५, ३, ७, ३
 यजमाना वै दिवाकीर्त्यं ७, ३, १०, ४
 यजमानेन ग्राम्याश्च १, ६, ७, १०
 यजमानेन सम्मितौदुम्बरी ६, २, १०, ८
 यजमानो वा आहवनीयः ३, १, ३
 यजमानो वा एनस्य ६, ३, ७
 यजमानो वै पुरोडाशः ६, २, १०
 यजुर्म्यः स्वाहा ७, ५, ३
 यजुषाऽन्यां तूष्णीमन्यः २, ६, ६, ६;
 ६, २, १, १४
 यजुषा विलं करोति ५, १, ६, १५
 यजुषा युनाकि यजुषा ५, २, ५, ७
 यजुषा वा एषा क्रियते ५, ५, ३, १
 यजुषा व्यावृत्त्यै ५, १, ७, १४
 यजुषेमां चामूं चोप ५, ६, ८, ९
 यज्जगत्या परिदध्यात् २, ४, ११, ३
 यज्ज्यायोऽव्येद्रोपयेत् २, ६, ८, ८
 यज्ञ आयुष्मान्सः २, ३, १०, १३
 यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति ३, १, ३, १
 यज्ञं वै देवा बहुदन् १, ७, १, ३

यज्ञं गच्छ स्वाहा १,३,११,७; ६,४,
१,१२
यज्ञपतिमृषय एनसा ३,२,८,१६
यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं १,६,१०,५
यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै ५,१,३,१५,
२,७,१६
यज्ञमुखः पृथिव्याम् ३,५,४,२
यज्ञमुखो दिव्यध्यासते ३,५,४,८
यज्ञमुखोऽन्तरिक्षे ३,५,४,५
यज्ञ यज्ञं गच्छ १,४,४४,७; ६,६,२,४
यज्ञ यज्ञस्य यत् तेजः ७,३,११,३
यज्ञस्य केतुं प्रथमं ४,४,४,९
यज्ञस्य घोषदसि १,२,२,१
यज्ञस्य पदे ४,१,५,१२; ५,१,६,११
यज्ञस्य पथा सुविता ६,६,१,११
यज्ञस्य पाथ उप १,१,१३,१३
यज्ञस्य वा अग्रतिष्ठितात् ६,६,६,२
यज्ञस्य वै समृद्धेन १,६,१०,३
यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ६,४,२,१
यज्ञहो वै देवा यज्ञमुखः ३,५,४,१०
यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे ५,४,१०,४
यज्ञाय स्वाहा ७,४,२१,१०
यज्ञायुधानि जुहोति ५,४,८,१०
यज्ञायुधानि संभरति १,६,८,७
यज्ञि बीजे ७,५,२०,१
यज्ञे जागृत १,१,१२,७
यज्ञेन वा इष्टीं यज्ञेन १,७,३,९
यज्ञेन वै देवाः ६,३,४,१०; ५,३,१
यज्ञेन वै प्रजापतिः ५,३,५,१३; ६,४,
१,१
यज्ञेन मधवात् ४,४,८,५
यज्ञेन यज्ञमयजन्त ३,५,११,२१
यज्ञेर्वा यज्ञवाहसः ४,२,११,५
यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत् ६,१,३,१५
यज्ञो देवानां प्रत्येति १,४,२२,३,२,
१,११,१४
यज्ञो देवेभ्यो निलायत ६,२,४,५
यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् ५,४,१,२
यज्ञो बभूव स १,६,६,१४; ७,६,१७

यज्ञो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२७
यज्ञो वा वै यज्ञपति ३,२,७,४
यज्ञो वै सुवृता १,६,११,६
यतः खलु वै यज्ञस्य ६,४,२,१८
यतस्य सवैरित्याह ६,६,१,१४
यतीनामधमानानां २,४,९,७
यते स्वाहा ७,४,२२,१६
यत् करीराणि १,४,२,८
यत् कलया ते शफेन ६,१,१०,१
यत् कलश उपदस्येत् ६,५,१०,७
यत् किं चेदं वरुणदैव्ये ३,४,११,१९
यत् कुसीवमप्रतीक्षं ३,३,८,३; ९
यत् कृष्णवाक्कुनः पृषदाज्यम् ३,२,६,३
यत् कौश्लमन्वाहाऽऽसुरं २,५,११,६
यत् तपस्तपवा दीक्षितवादां ३,१,१,२
यत् तानूनप्त्रं समवयति ६,२,२,२
यत् तिरश्चीनमतिहरेत् २,६,८,१०
यत् तिष्ठतिष्ठत्यखिवृत् ५,६,१०,६
यत् ते गात्रादग्निना ४,६,८,११
यत् ते देवा अदधुः ३,५,१,२; ४,४,
१०,२२
यत् ते देवी निर्ऋतिरावबन्ध ४,२,५,८
यत् ते मनुष्यपरोत्सव १,५,३,६; ४,६
यत् ते रुद्र दक्षिणा ५,५,७,५
यत् ते रुद्र पश्चात् ५,५,७,६
यत् ते रुद्र पुरो धनुः ५,५,७,४
यत् ते रुद्रोत्तरात् ५,५,७,७
यत् ते रुद्रोपरि धनुः ५,५,७,८
यत् ते वयं पुरुषत्रा ४,७,१३,२१
यत् ते सावे महसा ४,६,२,६
यत् ते सोम दिविज्योतिः १,४,१,५;
६,४,४,७
यत् ते सोमादाभ्यं नाम १,४,१,९; ३,
३,३,१९; ४,५; ६,४,४,११
यत् त्रिचितीकं चिन्वीत ५,६,१०,५
यत् त्रिः प्रायश्चित् २,४,१२,१२
यत् त्रिरुपाऽऽश्वस्तेन ६,५,१०,४
यत् त्वा कुक्षः परोवप १,५,३,५; ४,४
यत् पञ्चसंमितां मित्रयात् ५,६,८,२

यत् पराचीनानि ७,३,४,३; १०,७
यत् परे गृह्यन्ते यदेव ३,३,६,२
यत् परे परस्ताजं स्युः ७,३,१०,३
यत् पशुमायुमकृत ३,१,४,९; ५,५
यत् पशून् नाऽऽलभेत् ५,१,८,८
यत् पिबति तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७८
यत् पुरोरुचमाह ६,५,१०,११
यत् पूतीकैर्वा पर्णवल्कैः २,५,३,१०
यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि १,७,५,७
यत् पूर्वैर्वहःस्त्रित ३,३,६,५
यत् पृथ्व्यो गृह्यन्ते ३,३,५,१२
यत् पृष्ठानि भवन्ति ७,३,१०,२
यत् प्रत्यक्षं पूर्वेषु ७,२,२,४
यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत ५,५,२,२
यत् प्रयाजानूयाजान् ५,४,७,२३
यत् प्राह्मालीनः क्षामति ३,२,९,१६
यत् प्राणभृत उपधाय ५,३,१,११
यत् प्रेषिता वरुणेन ५,६,१,३
यत् खलु वा एतच्छीर्णा ६,१,९,८
यत् धारा जनपेताः ५,७,७,१०
यत् बाणाः सम्पतन्ति ४,६,४,१५
यत्त्रान्याजन्या ओषधयः ६,२,६,१८
यत्त्रैतमेवं विद्वान् ३,१,९,१०
यत् तन्निगाऽऽहोताऽभूः १,७,२,२
यत् सन्द्युष्य विहरति ५,२,४,३
यत् संवत्सरमुख्यं ५,६,५,५
यत् सस्त्रुष्टा उपदध्यात् ५,४,१,८
यत् समीचीनं पशुक्षीरैः ५,२,९,१६
यत् सर्वाभिः पञ्चभिः ५,४,१०,३
यत् सह सर्वाभिर्मिमीते ६,१,९,१२
यत् सायं जुहोति रेतः १,५,९,४
यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं ३,४,१०,३
यत् सौम्यो भवति २,३,२,१५
यत् स्फ्येन घोषवेधेन २,६,५,२१
यथा त्सारीयति म आलः ६,४,११,६
यथाऽऽदित्या वसुभिः २,१,११,११
यथा नो अदितिः करत् ३,४,११,७
यथापूर्वमहोरात्रे ७,५,२०,११

वर्णानुक्रमसूची

[३७२]

यथापूर्वमेवैनामुप ५,५,४,१३
 यथाऽऽयतनं वा एतेषां ७,५,६,११
 यथा वा आयतां प्रतीक्षते ३,२,९,९
 यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं १,६,१०,१२
 यथा वै पुत्रो जातो म्रियते ५,७,५,१
 यथा वै पुनराधेयः ५,४,१०,११
 यथा वै पुरुषोऽश्वो गौः १,५,७,९
 यथा वै मनुष्या एवं ७,४,२,१
 यथा वै लाङ्गलेनोर्वरा ६,६,७,१०
 यथा वै समृतसामा १,६,७,१
 यथास्थानमुप तिष्ठते ५,२,२,२१
 यथा ह तद्वसवो गौर्यं ४,७,१३,२२
 यथा होतमनुषो देवताता ४,३,१३,७
 यदक्रन्दः प्रथमं ४,२,८,२;६,७,१
 यदक्षसङ्गं वृक्षेत् ६,३,३,९
 यदभयेऽनीकवते ५,४,५,१०
 यदग्निचिदनवरुदस्य ५,२,५,२०
 यदग्नीषोमीयं पशुम् ६,१,११,१५
 यदग्ने यानि कानि च ४,१,१०,१
 यदग्ने हव्यवाहन २,६,१२,१२
 यदग्नि तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७७
 यदस्युपजिह्विका यद्वज्रः ४,१,१०,२
 यददंः संप्रयतीरहौ ५,६,१,५
 यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे १,४,४४,४
 यदध्वर्युरनमावाहुतिं ५,१,३,३;६,१,
 ८,६; २,९,६
 यदध्वर्युरस्यं गृह्णन् ६,६,१०,७
 यदध्वर्युरात्मजग्निम् ५,७,९,३
 यदनाश्वाणुपवसेत् १,६,७,१२
 यदनुपग्रह्य हन्यात् ६,१,१०,८
 यदनुपरिकामं जुहुयात् ५,४,३,९
 यदन्तरिक्षं पृथिवीम् १,८,५,१३
 यदन्तरिक्षे तृतीयम् २,४,१२,८
 यदन्तर्वेदि मिनुयात् ६,६,४,२
 यदन्यतः पृष्ठानि स्युः ७,३,५,४; ७,
 ६; ९,४
 यदन्वाहार्यमाहरति १,७,३,२
 यदन्वीपं तिष्ठन् गृह्णीयात् ६,४,२,५

यदपतूल्याऽऽजीत ६,१,१,१९
 यदप्सु प्रवेक्षयेत् ३,४,३,२३
 यदबद्धमवदध्यात् ६,१,७,४
 यदबद्धा स्यादयता ६,१,७,१०
 यदभिक्रम्य जुहुयात् ३,१,२,७
 यदभिप्रतिगृणीयात् ३,२,९,१०
 यदभिवाहतोऽपां वारुणम् ६,६,५,६
 यदयातं वहतुः सूर्यायाः ४,७,१५,
 १०
 यदर्चिषि प्रवृज्यात् ५,१,९,५
 यदवद्येदति तद्वेचयेत् ३,४,१,८
 यदक्षस्य ऋचिषो मक्षिका ४,६,८,९
 यदक्षाय वास उपस्तृणन्ति ४,६,९,५
 यदष्टाकपालस्तेना ५,५,१,१३
 यदष्टाकपालो भवति ५,६,५,३
 यदस्य पारे रजसः ४,२,५,६
 यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे ६,२,५,७
 यदहं वाजयजिमा ४,२,६,६
 यदहर्नोस्त्येयुर्गंथा ७,५,६,६
 यदाकृतात् समसुजोत ५,७,७,१
 यदग्नेषो भवत्यग्निः ३,५,१,९
 यदग्नेषोऽष्टाकपालः २,५,३,४
 यदग्नेषो भवतमक्षुषी २,३,८,३
 यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन् ५,७,३,११
 यदा दश शतं कुर्वन्ति ७,२,१,१२
 यदादिष्टमुस्त्रेयुः ७,५,७,६
 यदालब्धायामग्नः स्यात् ३,४,३,२२
 यदा शतं सहस्रं कुर्वन्ति ७,२,१,१३
 यदा सहस्रं पशून् २,१,५,४
 यदासीनः शंसति तस्मात् ३,२,९,१५
 यदि कामयेत छन्दांसि ५,१,१,८
 यदि कामयेत प्रजाः ६,६,५,५
 यदि कामयेत ब्रह्मवर्चसम् २,५,१०,४
 यदि कामयेत योऽवगतः ६,६,५,४
 यदि कामयेत वर्जुकः ६,३,४,१८;
 ४,५,८
 यदि कामयेत सदस्यान् ६,५,१,७
 यदि तत्र न विन्देयुः ७,३,१,३-४
 यदिदं माऽभिषोचति ४,७,१५,१४
 यदि दूरे स्वादा तमिषः ६,४,५,१०

यदि न द्विष्यादास्तु ६,६,४,२१
 यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं २,६,३,१२
 यदि नावगच्छेत् २,३,१,९—११
 यदिन्द्राय राधन्तराय २,३,७,३
 यदिन्द्रो वृत्रमहन्नेम्यं ३,३,७,५
 यदि पशोरवदानं ३,१,३,४
 यदि प्रातःसवने कलशः ७,५,५,७
 यदि विभीयात् २,२,१०,६
 यदि विभीयाद्दुष्कर्मा २,१,४,८
 यदि भिद्येत तैरेव ५,१,९,८
 यदि मध्यदिने दीर्येत ७,५,५,८
 यदि मिश्रमिव चरेत् ३,३,८,१०
 यदि वर्षेत तावरेयव २,४,१०,२
 यदि विसृजेद्वैष्णवीम् ६,१,४,९
 यदिष्टं यत् परादानं ५,७,७,६
 यदिष्टकाया आतृणम् ५,२,७,६
 यदि सोमो सस्यसुतौ स्यातां ७,५,४,१
 यदुक्ष्ये गृह्णीयात् प्रत्यञ्चं ६,६,८,४
 यदुच्छेषणादजायन्त ६,५,६,६
 यदुत्तार्ये वा मध्ये ६,६,७,२
 यदुप च स्तृणीयादग्नि २,६,८,३
 यदुपतृणान्द्रोऽस्य ६,३,९,८
 यदुपसद उपसद्यन्ते ६,२,३,२
 यदुभावपवित्रौ गृह्येयातां ६,४,६,६
 यदुमौ विसृच्याऽऽतिथ्यं ६,२,१,१
 यद्वध्यमुदरस्यापवाति ४,६,८,१०
 यद्वधमस्तेनैन्द्रो यत् २,१,३,६
 यदेकघोपध्यात् ५,३,१,१०; १०,२
 यदेकपात्रा गृह्यन्ते ६,४,९,३
 यदेकमेकं संभरेत् १,६,८,८
 यदेकयाऽऽधारयेत् २,५,११,१४
 यदेकया जुहुयात् ३,४,१०,७
 यदेकस्मिन् यूपे द्वे रक्षने ६,६,४,७
 यदेकादशकपालो भवति ५,६,५,५
 यदेकादश त्रैष्टुभेन ५,४,२०,९
 यदेकेन सस्यस्थापयति ५,५,१,१
 यदेतद्यजुर्न ब्रूयात् ६,१,२,७; ४,१,८
 यदेतया समिधम् ५,४,७,१७
 यदेतान्संभारान्संभरति ६,२,८,७

यदेतेभ्यः सोमक्रयणान् ६,१,१०,१०
 यदेते सोमा व्यतिषक्ता ७,४,३,१८
 यदेवमुत्तरवेदिं प्रोक्षति ६,२,७,९
 यदैन्द्रं दधि भवति ७,५,७,९
 यदैन्द्रो भवति ७,१,५,१०
 यदैषां प्रमीयेत यदा ७,२,१,१४
 यदोषधयः सङ्गच्छन्ते ४,५,६,७
 यद्वायव्यपक्रम्य २,४,३,४
 यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा ३,३,६,९
 यद्गृह्णात्यज्ञयस्त्वौषधीभ्यः ३,३,६,७
 यद्गृह्णात्यौषधीभ्यः ३,२,६,८
 यद्ग्रामे यदरण्ये १,८,३,४
 यद्ग्राम्याणां पशूनां ५,१,४,७; ४,३,२
 यद्ग्राम्याणां पात्राणां ५,१,६,५
 यद्विषि तृतीयम् २,४,१२,९
 यद्वरिणी यवमति ७,४,१२,१०
 यद्विष्यमृतुशो देवयानं ४,६,८,४
 यद्वस्तेन कण्डूयेत् ६,१,३,१८
 यद्वस्तेन प्रमीयेत् २,६,९,७
 यद्वुत आदध्याद् रुद्रं ३,४,१०,८
 यद्वोता प्राप्तीयाद्वोता २,६,८,४
 यद्वर्हिरेनवस्तीर्य ६,२,१०,१०
 यद्वर्षाण्योपदधाति ५,७,८,७
 यद्वर्षाण्योपदधाति २,५,११,२६
 यद्वर्षाण्योपदधाति २,६,९,१६
 यद्वर्षाण्योपदधाति २,५,९,१२
 यद्वर्षाण्योपदधाति ६,१,२,११
 यद्यग्निष्टोमो जुहोति ६,४,३,१४
 यद्यज्ञातृव्यस्य १,७,४,१४
 यद्यपरं प्रतिग्राही २,३,१२,५
 यद्यभिचरेदमुं जहि ६,४,५,९
 यद्यभिचरेदमुष्य त्वा ६,४,५,११
 यद्यवविध्यति पार्ष्णीयान् २,५,५,१०
 यद्यवाव इन्द्र ते २,४,१४,८
 यद्युक्ते जुहुयाद्यथा ३,४,१०,६
 यद्येकं कपालं नश्येत् २,६,३,१०
 यद्वपट्कुर्याद्यातयामा ५,१,५,५;
 ४,५,३

यद्वस्ते तद्वाक्षिणा १,८,७,१८
 यद्वा अग्निराहितः १,५,२,४
 यद्वा अग्नेरसंयतम् ५,२,१०,१७
 यद्वा अनीशानो भारम् ६,२,५,१
 यद्वा असौ रेतः सिञ्चति ५,५,४,२
 यद्वा इदं किं च तत् २,४,१०,१४
 यद्वाजिनो दाम संदानम् ४,६,८,८
 यद्वातो अपो अगमत् ७,४,२०,७
 यद् द्वादशगवेन ५,२,५,२
 यद् द्वादशोद्याम् ५,१,१०,१८
 यद्दामदेव्यं योनेष्यवते ३,५,१०,८
 यद्वायुर्व्यवात् तस्मात् ३,४,३,३
 यद्वाहिष्ठं तदरनये १,१,१४,११
 यद्विष्टे देवाः समभरन् ३,४,६,३
 यद्विष्णुरन्वतिष्ठत् २,४,१२,१३
 यद्वो वयं प्रमिनाम १,१,१४,१४
 यद्वै तावानेव सोमः ६,१,९,१४
 यद्वै दिवा भवत्यपः ६,४,२,९
 यद्वै दीक्षितमभिवर्षति ३,१,१,४
 यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यति ३,१,१,३
 यद्वै देवा असुरान् ६,६,२,२
 यद्वैमृधः पूर्णमासे २,५,३,२
 यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यत् १,७,३,४
 यद्वै यज्ञस्य साम्ना १,६,१०,९; ६,५
 १०,१२
 यद्वै होताऽध्वर्युमभि ३,२,९,१८,१७
 यन्ति वा एते मिथुनात् ७,५,९,११
 यन्ति वा एते सवनात् ७,५,६,९
 यन्त्री राट् ४,३,७,४४
 यन्त्यसि यमित्री ४,३,७,३२
 यज्ञ नियुत्सवेत् स्यात् ५,५,१,४
 यज्ञ निर्दिशेत् प्रतिवेशं २,६,९,१८
 यज्ञवमैत् तज्जवनीतम् २,३,१०,१;
 ११,३
 यज्ञिर्णिजा रेकणसा प्रावृतस्य ४,६,८,२
 यज्ञीक्षणं मास्त्वचन्याः ४,६,९,२
 यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूत् ३,२,५,११
 यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य १,६,२,६
 यन्मेहति तस्यै स्वाहा ७,१,१२,७९

यमः पितृभ्यः ३,२,४,१७
 यमः पृथिव्या ३,४,५,३
 यमग्ने पृथु मर्त्यम् १,३,१३,७
 यमलमज्ञाय सन्तम् २,१,९,२
 यमस्य पादूरः ५,७,२१,१४
 यमादित्या अश्वम् २,४,४,२
 यमाय राज्ञ ऋश्यः ५,५,११,३
 यमाय सवित्रे १,८,७,१०
 यमेन दत्तं त्रित एनम् ४,६,७,२
 यमेन पितृन् ७,३,१४,८
 यमोऽभिपुतः ४,४,९,१८
 यम्यै पादूरः ५,७,२२,१४
 यथा रज्ज्वोत्तमां गाम् २,२,६,९
 यर्हि होता यजमानस्य १,७,४,६
 यर्हि होतेहाम् १,७,१,६
 यवनौषधोः ७,३,१४,१९
 यवमतीरव नयति ६,२,१०,७; ११,९
 यवमयो मध्य एतत् २,४,११,१४
 यवागू राजन्त्यस्य व्रतं ६,२,५,४
 यवोऽसि यवयास्मत् १,३,१,८;
 २,१३; ६,५
 यशोदां त्वा यशसि ४,४,६,३०
 यशश्चक्राः कामः स्यात् २,३,८,२
 यश्चिदापो महिना परि ४,१,८,२०
 यस्ते अथ कृणवन्नद्रशोचे ४,२,२,८
 यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते ३,१,१०,३
 यस्ते द्रप्सो मधुमा ३,१,१०,५
 यस्त्वा स्वधः सुहिरण्यः १,२,१४,१०
 यस्त्वा हृदा कीरिणा १,४,४,६,१
 यस्मै त्वत् सुकृते जातवेदः १,४,४,६,२
 यस्य कामयेताज्ञायम् ३,४,८,१४
 यस्य कुर्मो हविर्गृहे ४,६,३,३
 यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति ७,१,३,६
 यस्य त्रिणवमन्तर्यन्ति ७,१,३,५
 यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति ७,१,३,२
 यस्य पञ्चदशमन्तर्यन्ति ७,१,३,३
 यस्य प्रयाणमन्वये ४,१,१,६
 यस्य भूयाऽसौ यज्ञकृतवः ३,१,७,११
 यस्य व्रतं पशवो यन्ति ३,१,११,१३

यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति ७,२,३,४
 यस्यागृहीता अग्नि ६,४,२,२
 यस्याजुषश्चमस्त्विनः २,६,११,१४
 यस्यामिदं प्रदिशि यत् ३,३,११,१४
 यस्यास्ते हरितो गर्भोऽथो ३,३,१०,२
 यस्यास्ते यस्याः क्रूर आसन् ४,२,५,९
 यस्येदं प्राणं निमिषत् ४,७,१५,२
 यस्येदेव प्र रिरिचे २,४,१४,५
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा ४,१,८,१६
 यस्यैवमवदाय यथाकामं ६,३,१०,११
 यस्यैवा यज्ञे प्रायश्चित्तिः ३,४,१,१२
 या इषवो यातुधानानां ४,२,८,२
 या ओषधयः सोमराज्ञीः ४,२,६,१६
 यां वा अध्वर्युश्च यजमानः ३,५,९,१
 यां वै यज्ञे दक्षिणां १,७,१,१६
 या प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठः ५,२,१०,१३
 याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः ६,२,३,८
 याः प्रायणीयस्य याज्या ६,१,५,१०
 याः फलिनीर्या अफलाः ४,२,६,१५
 याः सरूपा विरूपा एकरूपा ७,४,१७,२
 याः सेना अभित्वरीः ४,१,१०,५
 याजमानो वै ब्राह्मणः ६,३,१०,१३
 या जाता ओषधयो देवेभ्यः ४,२,६,१
 या त इष्टुः शिवतमा ४,५,१,२
 यातयामानि वा एतस्य ६,६,७,११
 या ते अग्नेऽयाशया १,२,११,५
 या ते अग्ने रुद्रिया १,२,११,४; ६,२,
 २,१३.
 या ते धामानि ४,१,११,६
 या ते धामानि दिवि २,३,१४,६
 या ते धामानि परमाणि ४,६,२,१३
 या ते धामानि हविषा १,२,१०,६
 या त्रं प्राणान्छुक् १,३,९,५
 या ते रुद्र शिवा तनूः ४,५,१,३; १०,२
 या ते हेतिर्मीढुष्टम ४,५,१,१३
 या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा १,४,२२,५;
 ६,५,६,१३
 या देवेषु तज्ज्वमैरयन्त ७,४,१७,३
 यानाञ्चह उशतो देवः १,४,४४,६

यानि घर्मे कपालानि १,१,७,१२; ५,
 १०,११
 यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते ६,५,
 ११,२
 यानि वै छन्दाश्सि ५,३,५,१२
 यान् कामयेत यजमानान् १,६,१०,
 ११
 यान् निवपति यत् ६,३,१,१७
 या प्रथमा व्यष्टका तस्याम् ७,५,७,४
 या प्रथमा व्यौच्छत् ४,३,११,१३
 यामिषुं गिरिशन्त हस्ते ४,५,१,४
 यामो हि स तेषां ६,३,१,१३
 यां पुरस्तादुपादधात् ५,६,४,१०
 यां मलवद्राससं सम्भवन्ति २,५,१,६
 या यज्ञे दीयते सा १,७,२,८
 यावन्निर्वै राजाऽनुचरैः ६,२,१,३
 यावती यावापृथिवी ३,२,६,२
 यावती वै पृथिवी तस्यै ५,२,३,१
 यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६,१,२,१
 यावन्तो वै सृष्ट्युबन्धवः ५,१,८,४
 यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः ७,१,२,२
 यावन्तो गृह्याः सस्तेभ्यः १,८,६,२
 यावन्तो वै सदस्यास्ते ३,२,८,२१
 यावः बर्म १,५,११,१६; २,१,११,४;
 ३,१४,१८
 या वां कक्षा मधुमती १,४,६,१
 यावाः ४,४,७,२३
 यावानां भागोऽसीति ५,३,४,१०
 यावानां भागोऽस्यायावानाम् ४,३,
 ९,९
 यावान् पुरुष ऊर्ध्वबाहुः ५,२,५,२
 या वामिन्द्रावरुणा २,३,१३,१-२
 या वै देवताः सदस्यार्तिम् ३,२,४,१२
 या वो देवाः सूर्ये रुचः ४,२,९,१४;
 ५,७,६,९
 या शक्तेन प्रतनोषि ४,२,९,४
 याश्चैवमुपश्रवन्ति ४,२,६,१८
 यासां राजा वरुणो वासि ५,६,१,२
 यासां देवा दिवि कृण्वन्ति ५,६,१,३
 या सुपाणिः ३,१,११,१६; ३,११,१८
 यास्त जातस्थुरात्मानं ४,२,६,१२

यास्ते अग्ने समिधो यानि ५,७,८,१
 यास्ते अग्ने सूर्ये रुचः ४,२,९,१३;
 ५,७,६,८
 यास्ते राके सुमतयः ३,३,११,१६
 यास्ते रात्रीः सवितः ३,५,४,६
 यास्ते विश्वाः समिधः ३,५,५,७
 युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,५
 युक्तेन मनसा वयं ४,१,१,३
 युक्त्वाय मनसा देवान् ४,१,१,२
 युक्त्वा हि देवहूतमा २,६,११,१;
 ४,२,९,१७
 युगमानतेन ५,७,१४,२
 युग्मवयुजे जुहोति ५,४,८,१६
 युङ्क्षसि वचोऽसि वचः १,८,१५,१३
 युजे वां ब्रह्म पूर्य नमोमिः ४,१,१,५
 युञ्जते मन उत युञ्जते १,२,१,३,१;
 ४,१,१,४
 युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी ७,४,२०,१०
 युञ्जन्ति ब्रह्मरूपं ७,४,२०,९
 युञ्जायां रासमं युवम् ४,१,२,३;
 ५,१,२,३
 युञ्जानः प्रथमं मनः ४,१,१,१
 युतानस्त्वा मास्तः १,३,१,११
 युनक्त सीरा वि युगा ४,२,५,१६
 युनजिम तिलो विपृचः ३,१,६,५
 युनजिम ते पृथिवीं ज्योतिषा ३,१,३,२
 युनजिम त्वा ब्रह्मणा १,६,२,४; १०,२
 युनजिम वाचः सह सूर्येण ३,१,६,४
 युनजिम वायुमन्तरिक्षेण ३,१,६,३
 युवमेतानि दिवि २,३,१४,८
 यूपवस्का उत ये ४,६,८,६
 यूपशकलमवास्थति ६,३,४,४
 यूपश्चवधाय प्रोणीति ६,३,११,२
 यूपोप सिञ्चति रसः ६,३,११,११
 ये अक्षेपु विविष्यन्ति ४,१,११,७
 ये अग्रयेताममितेभिः ४,७,१५,१९
 येऽग्नयः पुरीष्याः प्रविष्टाः ५,५,७,१०
 ये ग्रहाः पञ्चजनीनां १,७,१२,७
 ये चतुर्विंशताः पवमानाः ७,१,८,२
 ये चत्वारः पथयः ५,७,२,८

[२८९]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

ये जनेषु मलिस्तवः ४,१,१०,७
 ये तीर्थानि प्रचरन्ति ४,५,११,९
 ये ते पन्थानः सवितः ७,५,२४,१
 ये तेऽयमन् बहवः २,३,१४,२०
 ये ते सरस्व ऊर्मयः १,१,११,१२
 ये दिवि येषामन्नं वातः ४,५,११,१४
 ये देवा दिविभागाः २,४,८,१०;

१०,८

ये देवा दिव्येकादश १,४,१०,१;
 ६,४,११,३

ये देवा देवानां यज्ञियाः ४,६,१,१८
 ये देवा देवेष्वधि देवत्वम् ४,६,१,१९
 ये देवाः पुरःसदः १,८,७,३
 ये देवा मनोजाता मनोजुजः १,२,३,२
 ये देवा यज्ञहनः ३,५,४,१;४,७,११
 येऽदो रोचने दिवो ये ४,२,८,८
 येन कर्मणोर्सेत् तत्र ३,४,६,२
 येन देवा अमृतं २,४,५,५
 येन देवा ज्योतिषोर्ध्वाः ५,७,२,५
 येन द्यौस्मा पृथिवी ४,१,८,१८
 येनर्षयस्तपसा सत्रम् ४,७,१३,६
 ये नः सपत्ना अप ते ४,७,१४,९
 येनाग्ने दक्षिणा युक्ताः ५,७,७,८
 येनाग्ने सुकृतः पथा ५,७,७,९
 येना सहस्रं वहसि ४,७,१३,११;

५,७,७,७

येनेन्द्राय समभरः ३,५,४,९
 येऽन्तरिक्षे ४,५,११,१३
 ये पथां पथिरक्षय ४,५,११,८
 ये पशुं विमथ्नीरन् ३,१,३,५
 ये पायवो मामतेयं १,२,१४,१३
 ये प्रजाकामाः पशुकामाः ७,४,७,११
 ये प्रत्यञ्जः शम्वाया १,८,१,२
 ये बध्यमानमनु बध्यमानाः ३,१,४,५
 ये भक्षयन्तो न वसूनि ३,२,८,१९
 ये भूतानामधिपतयः ४,५,११,६
 ये बाजिनं परिपश्यन्ति ४,६,९,१
 ये वृक्षेषु सस्विम्जराः ४,५,११,५
 येषामीशे पशुपतिः ३,१,४,४

येन वरः कल्याणो रूपसमृद्धा ७,१,
 ६,८
 यो अग्निरग्नेस्तपसः ४,२,१०,९
 यो अर्वन्तं जिघांसति ७,४,१५,१
 यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च ४,१,१०,८
 योक्त्रं गृध्राभिः ५,७,१४,१
 योगक्षेमो नः कल्पताम् ७,५,१८,१०
 यो गतमनः स्यात् सः ६,६,७,६
 यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा ५,१,९,९
 योगेयोगे तवस्तर्ध ४,१,२,४;५,१,२,४
 यो जात एव प्रथमः १,७,१३,५
 यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः ३,४,८,१६
 यो ज्योगामयावी स्यात् २,३,११,२;
 ७,२,४,५
 यो द्रप्सो अश्वः पतितः ३,१,१०,४
 यो न इन्द्रवायू ३,२,१०,१३
 यो नः पिता जनिता यः ४,६,२,३
 योनिर्वै यज्ञस्य चात्वालं ६,४,३,१२
 योनिश्चतुर्विंशः ४,३,८,१०;५,३,३,
 १०
 यो नो अग्निः पितरो ह्यसु ५,७,९,२
 यो नो मर्तो वसवो ४,३,१३,११
 यो ब्रह्मवर्चसकामः २,१,२,७; ४,२;
 ८,२
 यो ब्राह्मण आनुजावरः २,३,४,३
 यो भूतिकामः स्याद्यः ५,१,९,१०
 यो भ्रातृव्यवान्स्यात् २,१,४,१०; ४,
 १,२;२,२; ३,५; ५,४,३; ३,४,६,४
 यो मृत्योर्विभीयात् २,३,२,२
 यो मेऽन्ति दूरेऽरातीयति १,६,३,२
 यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात् २,३,३,२
 यो राजन्य आनुजावरः २,३,४,५
 यो राष्ट्रदपभूतः स्यात् ३,४,८,६
 यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु ५,५,९,९
 यो रेतस्वी स्यात् प्रथमायां ५,५,४,४
 योऽलं श्रियै सन् २,२,८,१०
 यो वनस्पतीनां फलमग्निः ५,१,१,१७
 यो वरुणगृहीतः स्यात् २,१,२,२
 यो वः शिवतमो रसः ४,१,५,३;५,
 ६,१,१२; ७,४,१९,१७

यो वा अग्नावग्निः ७,५,१५,१
 यो वा अग्निं चितं प्रथमः ५,४,४,८
 यो वा अग्निमृतुस्थां वेद ५,७,६,१४
 यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुप १,५,९,१५
 यो वा अग्निं प्रयुज्य न ५,५,१०,१६
 यो वा अग्निं योग आगते ५,५,३,२
 यो वा अग्निः सर्वतोमुखं ५,७,९,७
 यो वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां ३,१,२,६
 यो वा अध्वर्योः स्वं वेद ३,१,२,८
 यो या अपनाभिर्मग्निं ५,२,८,२०
 यो वा अपशीर्षाणमग्निं ५,५,४,६
 यो वा अपात्मानमग्निं ५,५,८,९
 यो वा अयथादेवतं ३,१,६,१; ५,७,
 १,१

यो वा अरस्तिः सामिधे २,५,७,१४
 यो वा अशोरायतनं ६,६,१०,६
 यो वा अश्वस्य मेध्यस्य ७,५,२५,१
 यो वा अस्य पशुमस्ति ७,२,१०,९
 यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां ५,५,३,९
 यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारं ३,८,१३
 यो वा एतासामायतनं ५,६,२,१०
 यो वामिन्द्रावरुणौ २,३,१३,५-६,
 १९,२०

यो वाऽस्य ऋतुरदिमः ४,७,१५,६
 यो विदग्धः स नैर्ऋतः २,६,३,७
 यो वै गायत्रीं ज्योतिः ७,२,९,३
 यो वै ग्रहाणां निदानं ६,५,११,५
 यो वै ग्रहाणां मिथुनं ६,५,११,६
 यो वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठां ३,१,२,४
 यो वै दश यज्ञाध्यानि १,६,८,१०
 यो वै देवान् देवयवासेन ३,१,९,१
 यो वै देवेभ्यः १,६,८,१२
 यो वै पवमानस्य सन्ततिं ३,२,१,२
 यो वै पवमानानाम् ३,२,१,१
 यो वै पूर्ण आसिञ्चति ७,५,६,५
 यो वै प्रजातेन १,६,९,४
 यो वै प्रजापतये ५,७,१,३
 यो वै प्रयाजानां मिथुनं २,६,१,९

यो वै यज्ञं प्रयुज्य नः १,७,६,१४
 यो वै यज्ञं योगः १,६,८,१७
 यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ १,७,४,५
 यो वै यज्ञस्य प्रायणं १,६,११,३
 यो वै वसोर्धारायै ५,७,३,१०
 यो वै विराजो यज्ञमुखे ६,२,११,१५
 यो वै श्रद्धामनारभ्य १,६,८,१
 यो वै सप्तदशं प्रजापतिं १,६,११,१
 यो वै संवत्सरं प्रयुज्य २,२,६,८
 यो वै संवत्सरमुख्यम् ५,५,१,१६
 यो वै सृनुतायै दोहं १,६,११,५
 यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य ३,१,२,९
 यो वै सोमः राजानम् ३,१,२,२
 यो वै सोमस्याभिपूयमाणस्य ३,१,८,३
 यो वै स्तोमानामवमं ७,१,३,७
 यो वै स्वार्थेतां यताः ६,२,४,२
 योऽश्वतः शृत्माह सः ६,३,१०,४
 योऽस्यैवं बन्धुतां वेद १,५,१,५
 रक्षसां भागोऽसि १,१,५,१५; ३,९,
 १२; ६,३,२,५
 रक्षस्या २,३,१३,३
 रक्षांसि वा एतत् पञ्च ३,४,१,२
 रक्षांसि वा एतद्यज्ञः ५,२,२,२
 रक्षोहणं वाजिनम् १,२,१४,१६
 रक्षोहणो वल्लगहनः १,३,२,१; ११-
 १२; १४-१५; ६,२,११,३
 रक्षोहणौ वल्लगहनौ १,३,२,१६-१९
 रजता हरिणीः सीसा ५,२,११,४
 रजनो वै कौण्यः २,३,८,१
 रजाशया १,२,११,६
 रथचक्रचितं चिन्वीत ५,४,११,५
 रथन्तरं च ३,४,४,१२
 रथन्तरं छन्दः ४,३,१२,१९
 रथन्तरं दिवा भवति ७,४,१०,३
 रथन्तरं पूर्वैऽहन्त्साम ७,१,४,५
 रथन्तरं सामभिः पातु ४,४,१२,२
 रथमुखं भोजस्कामस्य ३,४,८,५
 रथमुष्णिहाभिः ५,७,१४,१०

रथवाहनः हविरस्य ४,६,६,८
 रथीतमौ रथीनाम् ४,७,१५,९
 रथे तिष्ठन् नयति ४,६,६,६
 रथौषधीरन्तगता दहति १,५,२,३
 रभयत मरुतः श्येनम् २,४,७,२; ९,२
 रथै पोषया सजातानां ४,४,५,८
 रश्मिरसि क्षयाय त्वा ३,५,२,३; ४,४
 १,१
 रश्मिरित्येवाऽऽदित्यम् ५,३,६,१
 राकामहः सुहवाः ३,३,११,१५
 राजन्तमध्वराणां १,५,६,६
 राजानौ वा एतौ देवतानां २,६,२,५
 राज्ञा मनुष्यान् ७,३,१४,९
 राज्यसि प्राची दिक् ४,३,६,३; ४,२,१
 रात्रिः रात्रिमप्रयावं ४,१,१०,३
 रात्रिं पीवसा ५,७,२०,२
 रात्रियै स्वाहा ७,१,१७,९
 राथन्तरो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,६
 राथन्तरीं प्रथमामन्वाह २,५,७,४
 रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१३
 रायस्पोषे अधि यज्ञः ४,६,३,६
 रायस्पोषेण समिषा ३,१,१,९
 रायस्पोषे यज्ञपतिम् ५,४,६,८
 राष्ट्रं वै पर्णो विद्वत्स्थः ३,५,७,५
 राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्णुमरुतः ५,४,७,२४
 राष्ट्रकामाय होतव्याः ३,४,८,१
 राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं १,८,११,१७-१८
 राष्ट्रमृत एता उप ५,७,४,९
 राष्ट्रमृतो जुहोति राष्ट्रम् ५,४,९,७
 रासभो वा कनिकवत् ४,१,४,९
 रिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,१८
 रिक्त्यत हव वा एतत् १,७,५,४
 रुक्मः होत्रे १,८,१८,९
 रुक्मवत्यर्चा भ्रातृव्यवतः ६,४,११,२
 रुचं नो धेहि ब्राह्मणेभ्यः ५,७,६,१०
 रुचे त्वा ४,४,६,२६
 रुद्रं कोहितेन १,४,३६,६
 रुद्रं आहुतः ४,४,९,२४
 रुद्रं तनिष्ठा १,४,३६,३

रुद्रं यते क्रयी परं १,८,१४,११
 रुद्रः ५,५,५,३
 रुद्रः पशूनां ३,४,५,१४
 रुद्रवद्गणस्य सोम ३,२,५,६
 रुद्रस्वाऽऽवर्तयतु १,२,४,९
 रुद्रस्य गाणपत्यादिति ५,१,२,१०
 रुद्रस्य विचक्रः स्कन्धः ५,७,१८,४
 रुद्रस्य षष्ठी ५,७,२२,६
 रुद्रस्य हेतिः परि वः १,१,१,६
 रुद्राणां तित्तिरीः ५,५,१६,४
 रुद्राणां द्वितीया ५,७,१७,७
 रुद्रा देवता ४,३,७,३०
 रुद्राय त्वा १,२,३,१७
 रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण १,७,११,१४
 रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीं ४,१,५,७;
 ५,१,६,२
 रुद्राऽसि १,२,५,२; ६,१,८,३
 रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,५,१४
 रुद्रास्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,२०
 रुद्रास्त्वाऽऽजन्तु त्रैष्टुभेन ७,४,२०,५
 रुद्रास्त्वा भूपयन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,६,२
 रुद्रास्त्वा परि १,१,९,१८
 रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,२
 रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,२
 रुद्रेभ्यस्त्वा १,१,१३,४
 रुद्रो वा एष यदग्निः ५,४,३,१; ५,७,
 ३,९; ७,३,९; ६,३,५,२
 रुरु रौद्रः ५,५,१९,१
 रूपमसि वर्णो नाम ३,३,५,३,१५
 रूपाणि जुहोति रूपैः ७,१,६,१६
 रूपाय स्वाहा ७,३,१७,२५
 रूपेण वो रूपमभ्यैमि १,४,४३,५;
 ६,६,१,६
 रेतः सिञ्चति प्रजन्ते १,५,९,२
 रेतसे स्वाहा ७,१,१९,८१; ३,१६,
 ३६
 रेतस्विने स्वाहा ७,५,१२,२७
 रेवती नक्षत्रं पूषा ४,४,१०,२५
 रेवती पुरोऽनुवाक्या २,२,८,११

[३८४]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

रेवती रमध्वमस्मिंल्लोके १,५,६,३
 रेवती रमध्वमित्याह १,५,८,३; ६,३
 ६,८
 रेवतीर्नः सधमादः १,७,१३,१३; २,
 १२,२९; ४,१४,१०
 रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधा १,३,८,११; ६,
 ३,८,८
 रेवदस्योषधीभ्यस्वौषधीः ३,५,२,१२;
 ४,४,१,३
 रेवा इद्रेवतः स्तोता २,२,१२,३०
 रेणीषु ३,३,३,८
 रैमीभ्यः स्वाहा ७,५,११,४९
 रोगाय स्वाहा ७,१,१७,१५
 रोहाव हि सुवः १,७,९,४
 रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रः ४,४,१०,१६
 रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिः ४,४,१०,२
 रोहिताय स्वाहा ७,३,१८,९
 रोहितेन त्वाऽसिः १,६,४,१५; ७,४,७
 रोहितैताय स्वाहा ७,३,१७,१७
 रोहितो भूजरोहितः ५,६,११,१
 रोहितं कुण्डणाची ५,५,१६,५
 रौद्रीः रोहिणीम् २,१,७,१०
 रघुदिनक्रयो विष्णवे ५,६,१६,३
 रलाटाय स्वाहा ७,३,१६,१२
 रलामाय स्वाहा ७,३,१७,१४
 राल्लं पवीरवः सुशेवः ४,२,५,१७
 रालीन्नाचीऽन् यशः ७,४,२०,८
 रलकः सलकः सुलेकस्ते १,५,३,११
 रलोकं पृण छिद्रं पृणायः ४,२,४,१४
 रलोकाय स्वाहा ७,१,१७,२१
 २,२०,१८; ४,२१,१३
 लोमतः संभरस्यतः ५,१,४,८
 लोमभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४१
 लोमशं वै नामैतत् ५,१,८,१२
 लोमवते स्वाहा ७,५,१२,३१
 लोहितग्रीवश्छागैः ७,४,१२,२
 लोहितवते स्वाहा ७,५,१२,३७
 लोहिताय स्वाहा ७,३,१६,४३
 लक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति ४,६,६,३

वज्रं वा एतं यजमानः ६,५,५,३
 वज्रं आज्यं वज्रं आज्यभागौ २,६,
 २,११
 वज्रं इव वा एषा यत ६,२,१०,२
 वज्रिणो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,१०
 वज्री वा एष यदश्वः ५,१,२,२०
 वज्रो वा एषा सं मीयते ६,६,४,१३
 वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशः ५,३,५,५
 वज्रो वै यज्ञः क्षुत् १,६,७,१५
 वज्रो वै स्वधितिर्वज्रः ६,३,७,१६
 वज्रते स्वाहा ७,४,२२,११
 वट् स्वयमभिगृताय ३,२,८,२; ४,६,
 ८,१०,१२,१४
 वड्वा दक्षिणा १,८,२१,८
 वत्सं चोपावसृजति १,६,९,५
 वत्सस्यैकः स्तेनो भागी ६,२,५,२
 वदते स्वाहा ७,५,१२,१२
 वद्या हि सूनो अश्वघात १,३,१४,२२
 वनसदे वट् ४,६,१,१५
 वनस्पतिभ्यः स्वाहा १,८,१३,४०;
 ७,३,२०,१
 वनस्पतिषु क्षामः २,३,१३,१२
 वनस्पतेऽव सृजा रराणः ४,१,८,११
 वनस्पते वीड्वक्त्रो हि ४,६,६,१५
 वनस्पते शतवल्गाः १,३,५,७;
 ६,३,३,६
 वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान १,२,८,६;
 ६,१,११,८
 वन्य या त ह्युर्युवा ५,५,९,५
 वपया प्रचर्या पुरोडाशेन ६,३,१०,२
 वपामेकः परि शये ६,३,७,१५
 वपायां वा आह्नियमाणायाम् ३,१,५,७
 वपाश्रयणीभ्यामन्वारभते ६,३,८,६
 वयसु त्वा पयस्पते १,१,१४,५
 वयश्छन्दः ४,३,१२,३८
 वयस्कृच्छन्दः ४,३,१२,३९
 वयांसि पक्कगन्धेन ५,७,२३,१०
 वयो वा अभिर्यदग्निचित् ५,७,६,१
 वरिवश्छन्दः ४,३,१२,७; ३७

वरिवस्कृदामि ४,४,७,२
 वरुणं यजति वरुणपाशात् ६,३,३,१२
 वरुणः सुपुवाणम् २,१,९,१
 वरुण उपनद्धः ४,४,९,५
 वरुणः ५,५,५,४
 वरुणं देवा अग्नवन् ६,४,८,३
 वरुणस्त्वा धूपयतु ४,१,६,७
 वरुणस्य दशमी ५,७,२१,१०
 वरुणस्य स्कम्भनम् १,२,८,९; २,५
 वरुणस्य स्कम्भसर्जनम् १,२,८,१०;
 ९,६
 वरुणाय १,८,७,१२
 वरुणाय त्वा १,२,३,१५; ६,१,४,२०
 वरुणाय राज्ञे कृष्णः ५,१,११,२
 वरुणाय राज्ञे त्रयोः ५,६,२०,२
 वरुणाय रिशादसे ५,६,२०,३
 वरुणाय स्वाहा ७,१,१४,१०; १६,१०
 वरुणो दशाक्षरेण १,७,११,१०
 वरुणो देवता ४,३,७,३६
 वरुणोऽपाः ३,४,५,९
 वरुणो वा एतं गृह्णाति २,३,१२,२
 वरुणो वा एष दुर्वाक् ६,२,९,३
 वरुणो वा एष यजमानम् ५,१,५,२८;
 ६,१,११,१३
 वरुणोऽसि १,८,१६,२
 वरुणोऽसि हृतव्रतः १,२,१०,२
 वरुत्रयः ४,१,६,१२
 वरुत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य ४,२,१०,७
 वर्चसा ४,४,५,४
 वर्चसे त्वा ४,३,७,४८
 वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चः १,५,५,१४
 वर्चोदां त्वा वर्चसि ४,४,६,३३
 वर्चो द्वाविंशः ४,३,८,८; ५,३,३,८
 वर्चोधा असि १,२,१,१०
 वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञः ६,२,९,५;
 ६,३,३,
 वर्षतु ते धौः १,१,९,६; १०,१४
 वर्षते स्वाहा ७,५,११,२२
 वर्षयन्ती ४,४,५,१४

वर्णानुक्रमसूची

[३८५]

वर्ण वृद्धमणि १,१,५,१२
 वर्षा ऋतूनां प्रीणामि १,६,२,१६
 वर्षिण्यते स्वाहा ७,५,११,२१
 वर्षा पञ्चमः ७,५,२०,२
 वर्षम्य स्वाहा ५,५,१३,११
 वल्मीकान् क्लोमन् ५,७,१६,८
 वल्शेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,५
 वशं वा एष चराति २,१,७,९
 वशां मैत्रावरुणाय १,८,१८,१२
 वशिनो नामासीयं दिक् ५,५,१०,६
 वशी त्वं देव सोम ३,३,३,२१
 वषट्कारेणर्धः ४,४,८,१२
 वषट्कारो वै गायत्रियै २,१,७,१; ३,
 ५,७,१
 वषट् ते विष्णवामः २,२,१२,१७
 वसन्तीवर्षागृह्णाति ६,४,२,४
 वसन्तसृतूनां प्रीणामि १,६,२,१४;
 ११,१०
 वसन्ता प्रातराग्नेयी २,१,२,८
 वसन्ता प्रातस्त्रीन् २,१,४,३
 वसवस्त्वा कृण्वन्तु ४,१,५,१३
 वसवस्त्वाऽऽच्छन्दन्तु ४,१,६,१९
 वसवस्त्वाऽजन्तु गायत्रेण ७,४,२०,४
 वसवस्त्वा धूपयन्तु ४,१,६,१
 वसवस्त्वा परि १,१,२,१७
 वसवस्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,१
 वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात् ५,५,९,११
 वसवस्त्वयोदशाक्षरेण १,७,११,१३
 वसवो देवता ४,३,७,९९
 वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत ७,४,७,१
 वसुकोऽसि वषाधिरसि ३,५,२,१७;
 ४,४,१,५
 वसुभ्यस्त्वा १,१,१३,३
 वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः ३,५,६,६
 वसुमन्त्रणस्य सोम ३,२,५,५
 वसुमान् यज्ञो वसीयान् १,६,६,८;
 ७,६,११
 वसुगर्भिः सुभवाः १,५,६,१०; ४,४,
 ४,२९
 ४९ (तै. सं.)

वसुर्धसुपतिर्हिकम् १,४,४६,७
 वसूनां कपिञ्जलः ५,५,१६,३
 वसूनां पात्रिमसि १,१,३,३
 वसूनां प्रथमा कीकमा ५,७,१७,६
 वसूनां भागोऽसि ४,३,९,६; ५,३,४,५
 वसूनां रुद्राणाम् १,१,११,१६
 वसोर्धारां जुहोति वसोर्मे ५,४,८,१
 वस्त्रमसि मम भोगाय १,२,३,९
 वस्त्रसि १,२,५,१; ६,१,८,३
 वदन्तोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,२
 वहाय स्वाहा ७,३,१६,१६
 वह्निगसि हव्यवादनः १,३,३,२
 वह्नां रुगिज इत्याह ६,३,६,४
 वा एषा संमीयते ६,६,४,१३
 वाक् च मनश्चाऽऽर्त्तयितां २,५,११,१६
 वाक् छन्दः ४,३,७,१९
 वाक्त्वा आ प्यायतां १,३,९,१
 वाक्पतिस्त्वा पुनानु १,५,१,१३
 वागस्यैन्द्रो सपत्नक्षयणी १,६,२,१३
 वागेव सहस्रतमी ७,१,६,५
 वाग्यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२५
 वाग्वा आग्रयणो वाक् ७,२,८,१०
 वाग्वा एषा यत् ६,१,७,६; ८
 वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवः ६,४,७,१
 वाग्वा ऐन्द्रवायवश्चक्षुः ६,४,९,८
 वाग्वै देवेभ्योऽग्राकामत् ६,१,४,१;
 ४,११,५
 वाग्वै द्वादशाहो यत् ७,४,५,७
 वाग्वै पराच्यव्याकृता ६,४,७,५
 वाङ्म आसन् नसोः ५,५,९,७
 वाचं प्राणं १,१,१०,४
 वाचं मे पिन्वा ४,३,६,१५
 वाचस्पतये त्वा हुते २,३,८,२
 वाचस्पतये पवंस्व १,४,२,१
 वाचस्पतिं विश्वकर्माणम् ४,६,२,१४
 वाचा ब्रह्म ७,३,१४,२
 वाचि स्वाहा १,१,१३,१९
 वाचे ३,२,३,५
 वाचे क्रौञ्चः ५,५,१२,६
 वाचे त्वा चक्षुषे त्वा ५,५,५,१३

वाचे पैङ्गराजः ५,५,१३,३
 वाचो विष्टितिमसि प्रयुज्य ४,१,९,४
 वाजः पुरस्तादुत्त मध्यतः ४,७,१२,५
 वाजजित्यायै त्वा १,७,९,३३
 वाजवतीभ्यां व्यूहति १,७,४,३
 वाजश्च १,७,९,६; ५,४,८,२०
 वाजस्य नु प्रसवे १,७,७,३
 वाजस्य प्रसवं देवाः ४,७,१२,३
 वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३,१; ६,
 ४,१२; ४,६,३,१४; ५,४,६,२४
 वाजस्येवं प्रसव आ १,७,१०,२
 वाजस्येवं प्रसवः सुपुत्रे १,७,१०,१
 वाजस्येमां प्रसवः १,७,१०,३
 वाजः हनूम्याम् ५,७,१२,१
 वाजानां सत्पतिं पतिम् ५,४,६,२१
 वाजाय त्वा १,७,९,३२
 वाजिनो वाजजितः १,७,८,१७-१८
 वाजिनो वाजं धावत १,७,८,८
 वाजेवाजे १,७,८,९; ४,१,११,२२;
 २,११,१४; ७,१२,४
 वाजेवाजे हवामहे ५,१,२,५
 वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२,१
 वाज्यसि १,७,८,७
 वाणः शतन्तुर्भवति ७,५,२,३
 वातनामानि जुहोति २,४,९,३
 वातस्य त्वा भ्रज्यं १,३,१०,४
 वातस्य ध्राजिं वरुणस्य ४,२,१०,३
 वातावद्वर्षन्तुप्ररावृत् २,४,७,४
 वातेष्वाः १,१,१३,२०
 वातेन प्राणान् ७,३,१४,५
 वातो देवता ४,३,७,९६
 वात्सप्रेणोप तिष्ठते ५,२,१,१३
 वाममद्य सवितः १,४,२३,१; २,२,
 १२,१०
 वायव आरोहमयाहौ ५,६,२१,९
 वायवः स्थोपायवः १,१,१,३
 वायवे त्वा १,२,३,१४; ६,१,४,२०
 वायवे नियुस्वत आ २,१,१,३; ५-६

[३८६]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

वायवे नियुत्वते तूपरम् ५,५,१,३
 वायवे समनमदन्तरिक्षाय ७,५,२३,२
 वायवे स्वाहा ७,१,१४,३; १६,८;
 २०,२
 वायव्यः कार्याः प्राजापत्याः ५,५,
 १,९
 वायव्यं वत्समा लभेत २,१,४,१५
 वायव्यं श्वेतमा लभेत २,१,१,१
 वायव्यं गोमृगम् २,१,१०,२
 वायव्ययोपाकरोति ३,४,३,९
 वायव्यामा लभेत श्रुति ३,४,३,४
 वायुं देवा अमुवन्सोमः ६,४,७,२
 वायुः पूतः पवित्रेण १,८,२१,३
 वायुः पूयमानः ४,४,९,२०
 वायुमती भवति समिद्धयै ५,३,७,१६
 वायुमती श्वेतवती ५,५,१,५
 वायुरन्तरिक्षस्य ३,४,५,४
 वायुरन्तरिक्षात् ३,२,४,१५
 वायुरसि प्राणो नाम ३,३,५,१; १३
 वायुरावृत्तः ४,४,९,२५
 वायुर्वा स्वा मनुर्वा स्वा १,७,७,५
 वायुर्धै पशूनां प्रियं ५,५,१,८
 वायुर्धौ वि विनक्तु १,१,५,१६
 वायुर्दिकर्ताऽग्निः प्रस्तोता ३,३,२,१
 वायुस्ते वाजिन् युङ्क्तु ७,५,१९,५
 वायोः पक्षतिः ५,७,२२,१
 वायोः सवितुर्विदधानि ४,७,१५,७
 वायोर्धान्यसि ४,४,६,११
 वायो वोहि स्तोत्रानां १,३,९,१८;
 ६,३,९,१६
 वायो शतः हरीणां २,२,१२,२७
 वायोसावित्र आगोसुभ्यां ७,५,२२,४
 वारुणः कृष्णः एकशित्पिपात् ५,५,
 २४,८
 वारुणः पत्न्यः ५,५,२२,११
 वारुणं दशकपालं २,१,८,५
 वारुणमसि शंयोः १,२,१०,१०
 वारुणाक्षयः कृष्णलक्ष्मणाः ५,६,२०,१
 वारुणी कृष्णे वशे ५,६,२१,१०
 वारुणो वा अग्निरुपनद्धः ५,१,५,८;
 ६,१

वारुणो वै क्रीतः सोमः ६,१,११,१
 वारुण्यर्चा परिचरति ६,१,११,८
 वारुण्युखाऽभीक्षा मैत्रिया ५,१,७,८
 वारुधानाय स्वाहा ७,१,१६,३३
 वाशाः स्थ १,८,११,१०
 वाशीषु ३,३,३,१०
 वाश्वेव विद्युन्मिमाति ३,१,११,२२
 वाससा दीक्षयति सौम्यं ६,१,१,९
 वाससा पर्यानहति ६,१,११,७
 वाससी नेष्टापोतृभ्याः १,८,१८,१४
 वासिष्ठो ह सात्यहव्यः ६,६,२,६
 वास्तु वा एतद्यज्ञस्य ३,१,१०,७
 वास्तोष्पते प्रति जानाहि ३,४,१०,१
 वास्तोष्पते शर्मया सः ३,४,१०,२
 विकर्माभ्यः स्वाहा ७,४,१३,३
 विकिरिद्द विलोहितः ४,५,१०,११
 विक्रम्य जुहोति विक्रम्य ६,५,३,७
 विचृतौ नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,१७
 विचृत्ताय स्वाहा ७,१,१९,१५
 विचृत्यमानाय स्वाहा ७,१,१९,१४
 विच्छिन्नं यज्ञं समिमं १,५,४,८;
 ७,१,१४
 विज्ञातं च ३,४,४,५
 विज्ञानं च ३,४,४,६
 विजयं धनुः कपर्दिनः ४,५,१,१२
 विज्योतिषा १,२,१४,१७; ४,४,१४;
 २,४,१४,१२; ५,१२,२७
 वि ते भिनश्चि तक्षरी ३,३,२०,४;
 ४,१,४
 वि ते मुञ्चामि रशना १,६,४,१८;
 ७,४,८
 वि ते विश्वधातजूतासः ३,३,११,५
 वित्तायनी मे १,२,१२,१; ६,२,७,३
 विदिशः १,३,१०,९
 विदेरग्निर्भो नामाग्ने १,२,१२,५;
 ६,२,७,४
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि ४,२,२,२
 विद्या हि ते पुरा वयम् २,६,११,१६
 विद्युतौ कनानकाभ्याम् ५,७,१२,१०

विद्यत्सनिशसि ४,४,६,६
 विद्योत्तमानाय स्वाहा ७,५,११,१६
 विद्योनिष्यते स्वाहा ७,५,११,१५
 विद्वांसो वै पुरा होतारः २,५,११,७
 विधविष्यते स्वाहा ७,१,१९,६२
 विधूताय स्वाहा ७,१,१९,६४
 विधून्वानाय स्वाहा ७,१,१९,६३
 विधेम ते परमे जन्मन् ४,६,५,१२;
 ५,४,७,१३
 वि न हन्द् १,६,१२,१२; २,५,१२,
 ३२
 वि पाजसा २,५,१२,२६; ४,१,५,१
 वि पाप्मना भ्रातृव्येण ६,२,६,२६
 विप्लवमानाय स्वाहा ७,५,११,३७
 विप्लुताय स्वाहा ७,५,११,३८
 विप्लोष्यते स्वाहा ७,५,११,३६
 विभक्तिं करोति ध्रुवा १,५,२,६
 विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन १,५,२,९
 विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रा ७,१,१२,१
 विभूरसि प्रवाहणः १,३,३,१
 विमान एष दिवो मध्ये ४,६,३,१०;
 ५,४,६,१७
 विमुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,९
 वियच्छन्दः ४,३,१२,१७
 वियासाय स्वाहा १,४,३५,३
 विराजमा तिष्ठ जगती १,८,१३,३
 विराजा ज्योतिष्मान् ४,२,८,१४
 विराज्यग्निश्चेतस्य हति ५,२,७,१५
 विराट् छन्दः ४,३,७,९
 विराट् ज्योतिरधारयत् ४,१,९,१
 विराडसि दक्षिणा दिक् ४,१,६,४;
 ४,२,२
 विराडसि सप्तलहा १,३,२,७
 विरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१६
 विवर्तमानाय स्वाहा ७,१,१२,५७
 विवर्तोऽष्टाक्षराश्चक्षः ४,३,८,१७;
 ५,३,४,१२
 विवर्त्यते स्वाहा ७,१,१२,५६
 विवधश्छन्दः ४,३,१२,२१
 विवस्व धादित्यैव ते १,४,२२,४

विचस्वते स्या ४,४,६,२२
 विचस्वा५ जदितिः १,५,३,१३
 वि वा एतच्छजमानः २,६,५,२३
 वि वा एतच्छजं छिन्दन्ति २,६,८,६;
 ६,६,९,७; ७,५,६,८
 वि वा एतं प्रजया पशुभिः २,५,५,२
 वि वा एतस्य यज्ञं श्रद्धयते ३,४,१,१
 वि वा एतस्य यज्ञमिच्छते १,५,४,७;
 ३,२,६,७
 वि वा एतौ द्विषाते यः ५,२,४,१
 वि वा एष इन्द्रियेण २,२,१,५; ३,२;
 ११,१४; ५,५,७,२
 वि वा एष प्राणैः प्रजया ५,४,५,८
 विवृत्ताय स्वाहा ७,१,१९,५८
 विधेय यन्मा १,६,१२,१०; २,५,१२,
 ३१
 विशाल्यै स्वाहा ७,२,१३,१०;
 -१५,५; १६,४; १७,२; १८,१
 वि शत्रून् वि मृधः १,६,१२,१५
 विशस्वा सर्वा वान्छन्तु ५,१,१,७
 विशाले नक्षत्रमिद्राग्नी ४,४,१०,१४
 विशालो यूयो भवति २,१,९,५
 विशालं छन्दः ४,३,१२,४०
 विशालो भवति २,१,८,१२
 विशे त्वा यन्त्राय अर्त्राय १,६,१,१०
 विशे समनमयथा ७,५,२३,८
 विष्णो यन्त्रे स्थः १,१,११,१५
 विश्वकर्मान् हविषा ४,३,१३,३२-३३;
 ६,२,१५-१६
 विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैः १,२,१२,१६
 विश्वकर्मा त्वा सादयतु ४,३,६,२; ४,
 ६,२
 विश्वकर्मा दिशां पतिः ५,५,५,१
 विश्वकर्मा मनसा यत् ४,६,२,२
 विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी ४,३,५,१८
 विश्वकर्मा एजनिष्ठ ४,६,२,८
 विश्वजनस्य छाया १,३,१,१६
 विश्वजित् सर्वपृष्ठो ७,२,५,१७
 विश्वजिति सर्वपृष्ठे ६,६,८,५
 ४९ (तै. सं.)

विश्वजिह्वति विश्वस्य ७,५,१,१७
 विश्वजिह्वस्यज्ञाद्यस्य ७,४,५,५
 विश्वज्योतिष उप दधाति ५,३,९,४
 विश्वतश्चक्षुस्त विश्वतः ४,६,२,१०
 विश्वदेवेभ्यस्त्वा ३,२,१०,५
 विश्वभृतः स्थ १,८,११,१२
 विश्वभृत्स्तु ३,३,३,११
 विश्वमस्य मिथ्युपहृतम् २,६,७,२०
 विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उप ६,३,७,११
 विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहिता २,५,१,१
 विश्वलोप विश्वदावस्यं ३,३,८,४
 विश्वस्य केतुर्ध्रुवस्य ४,२,२,६
 विश्वस्य ते विश्वावतः ३,५,६,८
 विश्वा जा आहि प्रदिशः ५,१,८,१८
 विश्वामिप्रजमदमी ३,१,७,१०; ५,४,
 ११,१०
 विश्वायुरासि पृथिवी १,२,१२,२३
 विश्वायुर्मे पाहि ४,४,७,२०
 विश्वारायसि विश्वासां १,३,२,१०
 विश्वा रूपाणि प्रति ४,१,१०,१२
 विश्वे जल मरुतो विश्वे ४,७,१२,२
 विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः ३,२,८,२८;
 ४,१,५,६; १६; ६,४,२२
 विश्वे देवस्य नेतुः १,२,२,६; ४,१,९,
 ७; ५,१,९,३; ६,१,२,१७
 विश्वे देवा जामि १,२,३,५
 विश्वे देवा ह्य १,५,४,९; ७,१,१५
 विश्वे देवा ऋतावृधः २,४,१४,१६
 विश्वे देवाः ४,१,११,१५-१६
 विश्वे देवा देवता ३,१,६,१३; ४,३,
 ७,३२
 विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण १,७,११,१२
 विश्वे देवा मरुत इन्द्रः ३,१,९,३
 विश्वे देवा यदुषन्त ३,१,१,७
 विश्वे देवाः कृणुतेम २,४,१४,१७
 विश्वे देवास्तृतीयं सवनं ६,५,७,४
 विश्वेभिर्देवेभिः पृथनाः ३,५,३,३
 विश्वेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,४
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ३,२,१०,६

विश्वेभ्यो देवेभ्य एनो ७,५,२२,७
 विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः ७,५,
 १४,३
 विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो ३,२,३,१७
 विश्वेषां वै देवानाम् ७,५,७,११
 विश्वेषां देवानां षष्ठी ५,७,१७,११
 विश्वेषां देवानां जठरम् ३,२,३,१५
 विश्वेषां देवानां द्वादशी ५,७,२१,१२
 विश्वेषां देवानां प्राणः २,३,१०,५
 विश्वेषां देवानां भाग्येयीः १,३,
 १२,६
 विश्व जा लमेत १,१,३,३
 विषुक्पमस्य गृहे ५,३,८,८
 विषुक्पा यत् सलक्षमाणः ६,३,११,६
 विषुक्पी म हरति तस्मात् ६,३,९,२१
 विषुक्पीरूप दधाति ५,२,१०,१६
 विष्णुर्गुरुकर्मैव ते ३,२,१०,७
 विष्णवे निरुयपाय ७,३,१५,२०
 विष्णवे निरुयपाय ७,३,१५,२१
 विष्णवे शिपिविष्टाय ३,४,१,९
 विष्णवे स्वाहा ७,३,१५,१९
 विष्णुः पर्वतानां ३,४,५,१६
 विष्णुमुखा वै देवाः १,७,५,१०;
 ५,२,१,१
 विष्णुरावन्दिश्यमाणः ४,४,९,१६
 विष्णुस्त्वा धूपयत्क्विरस्वत् ४,१,६,६
 विष्णुस्त्वा युनक्त्वस्य ७,५,१३,३
 विष्णुस्त्वक्षरेण १,७,११,३
 विष्णोः ३,२,३,१३
 विष्णोः कर्माणि पश्यत १,३,६,१२
 विष्णोः क्रमोऽसि १,६,५,१२; ७,
 ५,११; ७,७; ८,१०,७; १५,३;
 ४,२,१,४
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा १,६,५,
 ९; ४,२,१,१
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा १,६,५,
 १०; ४,२,१,२
 विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतः १,६,५,११;
 ४,२,१,३

विष्णोः क्रान्तमसि १,८,१०,८;
१५,४

विष्णो एवं नो अन्तमः ३,१,१०,९

विष्णोः पृष्ठमसि १,२,१३,११

विष्णो रराटमसि १,२,१३,१०

विष्णोर्ध्वमसि १,२,१३,१४

विष्णोर्लोकं वीर्याणि १,२,१३,९

विष्णोर्विक्रान्तमसि १,८,१०,९;
१५,५

विष्णोः शंयोरहं १,६,४,१९; ७,४,९

विष्णोः शर्मासि शर्म १,२,२,१०

विष्णोः इन्त्यत्रे स्थः १,२,१३,१२

विष्णोः स्तूपोऽसि १,२,१२,८

विष्णोः स्थानमसि १,१,१२,५

विष्णोः स्यूरसि १,२,१३,१३;
६,२,९,१२

विष्णो हव्यं रक्षस्व १,१,३,१०

विष्टमाय धर्मेण स्वाहा ३,२,८,३

विष्टमो दिवो धरुणः ४,४,१२,१४

विष्टमो वयोऽधिपतिः ४,३,५,१६

विष्टमोऽसि वृष्ट्यै स्वा ३,५,२,६

विष्टारपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३२

विष्टर्धाश्छन्दः ४,३,१२,४१

विसदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२३

वि सुत्रः पश्यव्यन्तारिश्च १,४,४३,९;
६,६,१,१३

वि ह्येनं तैर्गृह्णते चत् ६,३,२,११

वीक्षमाणाय स्वाहा ७,१,१९,५१

वीक्षिताय स्वाहा ७,१,१९,५२

वीक्षित्यते स्वाहा ७,१,१९,५०

वीतिहोत्रं स्वा कवे १,१,११,१४

वीरहा वा एष देवानां १,५,२,२; १५;
२,२,५,६

वीर्यं कुहाम्यां ५,७,१३,६

वीर्याय ३,२,३,१२

वीहि स्वाहाऽऽहुतिं १,८,१,३

वृत्रस्य कनीनिका १,२,१,११

वृषणौ स्थ १,३,७,५

वृषण्वर्ती प्रतिपदं ७,५,५,२

वृषसेनोऽसि १,८,११,४

वृषाऽग्निं वृषणं भरन् ४,१,४,१०;
५,१,५,२४

वृषा वा८ रेतोधा रेतः ७,४,१९,४

वृषा सोम शुमा८ असि ४,२,११,१६;
३,१३,९

वृषाऽस्यूर्मिः १,८,११,३

वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै १,७,२,२२

वृष्टिसनिरसि ४,४,६,८

वृष्टिसनीरुप दधाति ५,३,१,९; १०,१

वृष्णाऽश्वात् ७,३,१४,१४

वृष्णिनाऽवीः ७,३,१४,१७

वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः ४,३,५,१२

वृष्णे यत् ते वृषणः १,६,१२,१९

वृष्णो अ८ शुभ्यामित्याह ६,४,५,५

वृष्णो अश्वस्य संदानं २,४,७,१२;
९,११

वेणुना वि मिमीते आग्नेयः ५,२,५,६

वेदिमाहुः परमन्तं ७,४,१८,६

वेदिं प्रोक्ष्यृक्षा वा २,६,५,३

वेदिरसि बहिषे १,१,११,२

वेदुको वासो भवति ५,१,५,७

वेदेभ्यः स्वाहा ७,५,११,४६

वेदोऽसि वितिः १,६,४,२३; ७,४,१३

वेषाय स्वा १,१,४,२

वैकृक्कृतीमा दधाति ५,१,९,१६;
१०,६

वैतसः कटो भवति ५,३,१२,४

वैभीदक इध्मो भिनति २,१,५,१६

वैराजी प्ररुषी ५,६,२१,७

वैराजे सामन्त्रि मे ४,४,१२,८

वैराजो वा एष ७,२,५,२; ४,७,१२

वैरूपे सामन्त्रिह तत् ४,४,१२,६

वैशन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,९

वैश्वकर्मणो गृह्णते ७,५,४,५

वैश्वदेव उक्तीतः ४,४,९,२३

वैश्वदेव८ शुक्रपात्रेण ६,५,४,३; ४,४

वैश्वदेव८ हविः १,२,४,४

वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने ७,५,६,१३

वैश्वदेवं बहुरूपमा २,१,६,११,१३

वैश्वदेवीं बहुरूपाञ्च २,१,७,६-७

वैश्वदेवी८ सांग्रहणीं २,३,९,७

वैश्वदेवौ पिशङ्गौ तूपरौ ५,५,२४,४

वैश्वदेव्यामुचि शस्यमानायां ६,५,२,
१०

वैश्वानरं ज्योतिः १,१,४,१५; ३,४,१५

वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५,१; ३,५,
८; ६,२,७

वैश्वानरं भस्मना ५,७,१६,११

वैश्वानरमृताय जातम् ६,५,२,३

वैश्वानरस्य द८ पनाभ्यः १,५,११,३

वैश्वानरस्य सुमतौ १,५,११,८

वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११,१; ४,४,
१२,१५; ७,१३,१७

वैश्वानर्यर्चा पुरीषम् ५,६,६,८

वैश्वानर्या शिक्वमा दत्ते ५,२,४,५

वैष्णवं वामनम् २,१,३,२; ८,८

वैष्णवमसि विष्णवे १,२,१३,१५

वैष्णव्यर्चा कल्पयति ६,३,४,१०

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपम् ६,६,३,१

वैष्णव्यर्चोप दधाति ५,२,८,२५

वोढाऽनङ्वान् ७,५,१८,४

व्यचश्छन्दः ४,३,१२,१२

व्यचिष्टमङ्ग८ रभसं ५,१,३,७

व्यतिषजेदितरान् ६,६,४,५

व्यतिषज्यन्ते प्रजया ७,४,३,१२

व्यत्यासमन्वाह २,३,६,७; ७,७

व्यश्रियश्च १,७,९,१२

व्यस्तमिव वा एतत् १,७,१,१२

व्यस्यन् विश्वा अमतीः ५,१,५,२९

व्याघ्रेणारण्यान् पशून् ७,३,१४,१२

व्याघ्रो वय इति दक्षिणे ५,३,१,१८

व्याघ्रो वयोऽनाष्टृ छन्दः ४,३,५,१४

व्यान धगसि व्यानं मे ७,५,१९,८

व्यानं मे पाहि ४,३,६,११; ४,७,१८

व्यानाय ३,२,३,४; ५,५,५,११

व्यानाय स्वा १,१,६,९; २,६,५

व्यानाय स्वाहा ७,१,१२,१०; ४,२,१२

व्यानो यजेन कल्पतां १,७,९,२१

व्याममात्री भवत्येतावत् ५,१,१,१५

व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं ५,२,५,५

वर्णनिक्रमसूची

[३८३]

व्यावृत्ते देवयजने ६, २, ६, २४
 व्युष्टिः रूपेण ५, ७, १९, ७
 व्युष्टयै स्वाहा ७, २, २०, १३
 व्युद्धं वा एतच्छस्य ५, १, २, १
 व्युद्धं वा एतत् प्राणैः ५, १, ८, ३;
 २, ९, ७
 व्युद्धेन वा एष पशुना ३, ३, ९, ६
 व्योम सप्तदशः ४, ३, ८, ३; ५, ३, ३, ३
 व्रजक्षितः स्थ १, ८, ११, ५
 व्रजं गच्छ गोस्थानं १, १, ९, ५; ९, १, ३
 व्रतमुपैष्यन् व्रयादग्ने १, ६, ७, ५
 व्रतेन वै मेध्योऽग्निः १, ६, ७, ४
 व्रीहिणाऽक्षानि ७, ३, १४, १८
 शका भौमी ५, ५, १८, १
 शकमजोजिष्टाय स्वा १, २, १०, १५
 शक्रयः पृष्ठं भवन्ति ५, ४, १२, ४
 शकरीश्च ३, ४, ४, ८
 शकरीषु ३, ३, ३, १४
 शकरीः स्थ १, ८, ११, ११
 शतकृष्णका भवति २, ३, २, ३
 शतं वो जम्ब धामानि ४, २, ६, २
 शतं हिमा इत्याह १, ५, ८, १४
 शतं ते राजन् भिषजः १, ४, ४५, २;
 ६, ६, ३, ७
 शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति १, ८, १८, ५
 शतभिषक्नुक्षत्रम् ४, ४, १०, २२
 शतभृष्टिरसि वानस्पत्यः २, ६, ४, २
 शतमानं भवति २, ३, ११, १०; ३, ३,
 ४, ८, ६, ६, १०, ९
 शताक्षरा भवन्ति शतायुः १, ५, २, ३
 शताय स्वाहा ७, २, ११, २८; १२, १९,
 १३, १२; १४, १८; १५, ७; १६, ६;
 १७, १०; १८, ५; १९, २; २०, १
 शतायुधाय शतवीर्याय ५, ७, २, ७
 शत्रुबाधनाः स्थ १, ८, १२, १८
 शक्रेभ्यः स्वाहा ७, ३, १६, ४०
 शबलाय स्वाहा ७, ३, १८, १९
 शबलो भवति विद्युत् २, १, ८, १५
 शमज्ञयः शमोषधीभ्यः १, ३, ९, ९
 ४९ * (तै. सं.)

शमितार उपेतन ३, १, ४, १०; ५, ६
 शमीमयीमा दधाति ५, १, ९, १७;
 १०, ७
 शम्भूच्छन्दः ४, ३, १२, ८
 शम्यया परि मिमीते ६, २, ७, २
 शयानाय स्वाहा ७, १, १९, ३३
 शयानेभ्यः स्वाहा ७, ३, १९, ११; २०,
 १२
 शबिताय स्वाहा ७, १, १९, ३४
 शयिष्यते स्वाहा ७, १, १९, ३०
 शरदमृनुनी प्रीणामि १, ६, २, १७
 शरद्वयः स्वाहा ७, १, १५, १५
 शरमयं यर्हिः शृणाति २, १, ५, १५,
 शरीरं वा अस्यै तत् १, ७, २, ६
 शरीरं वा एतदग्नेः ५, ६, ६, ६
 शरीरं वा एतद्यजमानः ५, ६, ६, ७
 शरीरेभ्यः स्वाहा ७, ४, २१, ९
 शर्कराभिरवकाम् ५, ७, ११, ७
 शर्कराभिः ससृजति ५, १, ६, ६
 शर्म च स्थो वर्म च स्थः ४, १, ३, ४
 शर्वं मतस्नाभ्यां १, ४, ३६, ७
 शरमलिङ्गदया ७, ४, १२, ३
 शवर्तानूवधेन ५, ७, २३, ७
 शस्य शकमस्यूर्जं ३, २, ७, ३
 शंसुं बार्हस्पत्यं मेधः ५, २, ६, ११
 शं च मे मयश्च मे ४, ७, ३, १
 शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः ५, २, १२, ६
 शं नो भवन्तु ४, १, ११, २१; २, ११,
 १३
 शान्वराय स्वा १, २, १०, १४
 शास्त्राभ्यः स्वाहा ७, ३, २०, ५
 शान्तः संवत्सरः ७, ५, २०, १५
 शार्दूलाय राज्ञे गौरः ५, ५, ११, ५
 शिक्वमभ्युप दधाति ५, २, ४, ९
 शिखण्डेभ्यः स्वाहा ७, ३, १६, ३२
 शिखामनु प्र वपन्ते ७, ४, ९, ३
 शितिककुष्ठितपृष्ठः ५, ६, १४, २
 शितिककुदे स्वाहा ७, ३, १७, ४
 शितिपदे स्वाहा ७, ३, १७, ३

शितिपाचिन्त्योष्टःशिति ५, ६, १४, ३
 शितिपृष्ठाय स्वाहा ७, ३, १७, ६
 शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यः ५, ५, २२, ५
 शितिपृष्ठो भवति २, १, ६, २
 शितिपृष्ठो बार्हस्पत्यौ ५, ५, २३, ४
 शितिबाहुरन्वतः शितिबाहुः ५, ६,
 १३, १
 शितिभसदे स्वाहा ७, ३, १७, ११
 शितिभ्रवे स्वाहा ७, ३, १७, १०
 शितिरन्ध्राय स्वाहा ७, ३, १७, ५
 शितिरन्ध्रोऽन्यतः शितिरन्ध्रः ५, ३,
 १३, २
 शित्यत्साय स्वाहा ७, ३, १७, ७
 शित्योष्टाय स्वाहा ७, ३, १७, ९
 शिपिविष्ट आसादित ४, ४, २, ८
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य २, ५, ११, २४;
 ६, २, १, ६; २, ९, ११; ११, १, १२;
 ३, ७, ७-८
 शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवाः ५, ६, २०, ४
 शिल्पो वैश्वदेवः ५, ५, २२, ६
 शिवमसौ तपन् ७, ५, २०, १०
 शिवस्वष्टरिहाऽऽगहि ३, १, ११, ७
 शिवेन वचसा स्वा गिरिश ४, ५, १, ५
 शिवेन मा चक्षुषा पश्यत ५, ६, १, ४
 शिवो भव प्रजाभ्यो ४, १, ४, ७
 शिवो भूत्वा मद्भामसे ४, १, ९, १६;
 २, १, १५
 शिष्टाय स्वाहा ७, ३, २०, १३
 शीकापले स्वाहा ७, ५, ११, २८
 शीकायिष्यते स्वाहा ७, ५, ११, २७
 शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७, ४, १४, ५
 शीताय स्वाहा ७, १, १७, १७
 शीमं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७, ४, १४, ६
 शीर्षण्वते स्वाहा ७, ५, १२, १३
 शीर्षेण्विनिधाय जुहोति ६, ५, ९, ६
 शीर्ष्णे स्वाहा ७, ३, १६, १०
 शुक्रान् पितेन ५, ७, २३, ३
 शुक्रायाय स्वाहा ७, १, १३, ५
 शुक्रताय स्वाहा ७, १, १३, ६

शुक्रज्योतिश्च १,८,१३,१३; ४,६,५,
१६
शुक्रं ते अन्यद्यजतं ४,१,११,१२
शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि १,२,७,२;
६,१,१०,५
शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामि ३,३,३,१६
४,२
शुक्रं त्वा शुक्रायां १,१,१०,२१
शुक्रपात्रेण गृह्णाति ६,५,५,९
शुक्रमसि १,१,१०,१७
शुक्रमस्यमृतमसि १,२,४,३
शुक्रर्वमा नमसा ४,३,११,१४
शुक्रश्च १,४,१४,३; ४,४,११,३
शुक्रस्य वा एतदायतनं ७,२,८,१६
शुक्रामान् गृह्णीत गतश्रीः ७,२,७,५
शुक्रामन्यनौ वा जनु ६,४,१०,८
शुक्रा वः शुक्रेण १,८,१२,४
शुक्राऽसि १,२,५,५
शुक्रास्तु ते शुक्र शुक्रम् ३,३,३,१५
शुगसि तमभि शोच १,३,११,१४
शुगवा जग्निः सोऽध्वर्यु ५,६,२,८
शुविं जु सोमं १,१,१४,४
शुचिः पावक वन्द्योऽमे १,३,१४,१५
शुचिरपः सूयवसा १,१,११,१५
शुचिश्च १,४,१४,४; ४,४,११,४
शुचे स्वाहा १,४,३५,७
शुण्डाक्षयो वैष्णवाः ५,६,१६,१
शुद्धवालः सर्वशुद्धवालः ५,६,१३,३
शुद्धाश्चरित्राः १,३,९,८
शुनं नः फाला वि तुदन्तु ४,२,५,१८
शुनःशेषमाजीगतिं ५,२,१,४
शुनो विशसनेन ५,७,२३,८
शुन्धतां लोकः १,३,१,७; ६,४
शुन्धध्वं देव्याय १,१,३,१; ५,५
शुन्ध्यूरसि मार्जालीय १,३,३,८
शुभ्रूपमाणाय स्वाहा ७,१,१९,४७
शृणोत्वमिः समिधा १,३,१३,३;
६,४,३,६
शृण्वते स्वाहा ७,१,१९,४८; ५,१२
२३

शृतातङ्क्येन मेध्यत्वाय ५,२,९,९;
६,५,६,९
शोपाय स्वाहा ७,३,१६,३५
शोकाय स्वाहा १,४,३५,८
शोचिष्केशस्तमीमहे २,५,८,९
शोणाय स्वाहा ७,३,१८,१०
शयदृजम् ४,२,११,२; ३,१३,२९
श्मशानचितं चिन्वीत ५,४,११,९
श्मशानं वा एतत् क्रियते ५,२,८,१४
श्यामशबलौ मतस्त्राभ्यां ५,७,१९,६
श्यामाय स्वाहा ७,३,१८,१२
श्यामो भवत्येतद्वा २,१,६,४
श्यां वसया ५,७,२०,५
श्यावाय स्वाहा ७,३,१८,११
श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवः ५,६,११,३
श्येनचितं चिन्वीत ५,४,११,२
श्येनसदसि ४,४,७,७
श्येनाय त्वा सोमभृते १,२,१०,५
श्येनाय पत्त्वेन स्वाहा ३,२,८,१
श्येनो भूत्वा परापत १,२,९,२०
श्विष्टा नक्षत्रं वसवः ४,४,१०,२१
श्वियसे कं भानुभिः २,१,११,८; ४,
२,११,६
श्रीणामुदारो धरुणः ४,२,२,७
श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणानु १,३,१०,३
श्रुताय स्वाहा ७,१,१९,४९
श्रेष्ठं यविष्ट भारताग्ने १,३,१४,९
श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता ४,४,१०,२०
श्रोणीभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२७
श्रोतं त आ न्यायतां १,३,९,४
श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि ७,५,१९,११
श्रोत्रं मे पाहि ४,३,६,१३
श्रोत्रं यजेन कल्पतां १,७,३,२३
श्रोत्राय ३,२,३,८
श्लोकाय स्वाहा १,८,१३,२८
श्लोकेन पुरस्तात् सदसः ७,५,८,४
श्वान्नाः स्थ वृत्रतुरः १,४,१,४; ६,४,
४,५
श्वानोऽसि प्रचेताः १,३,३,३

श्वेतानूकाय स्वाहा ७,३,१७,१२
श्वेताय स्वाहा ७,३,१८,२
श्वेतायै श्वेतवत्सायै २,२,१०,४
षट् चितयो भवन्ति ५,६,१०,९
षट्त्रिंशतमनु ब्रूयात् २,५,१०,११
षट्त्रिंशत सं पद्यन्ते ५,३,२,१२
षट्त्रिंशद्वात्रो भवति ७,४,६,६
षट् पदान्यनु निष्क्रामति ६,१,८,१
षट् सं पद्यन्ते षड्वा ६,२,३,१०
षडक्षराप्यति रेचयन्ति ६,६,११,१३
षडहा भवन्ति षड्वा ७,४,६,३; ५,
१,९
षडहेन यन्ति षड्वा ७,४,११,४
षडहैर्मासान्संपाद्य ७,५,६,१
षडाश्विनानि भवन्ति ७,४,७,९
षडुद्यामः शिष्यं भवति ५,१,१०,१७
षड् ऋगिमयाणि जुहोति ६,६,२,३
षड्गवेन कृषति षट् ५,२,५,८
षड्भिः पचति षड्वा ५,१,७,६
षड्भिरप्यशुभिः पचयति ६,४,५,१२
षड्भिरुप तिष्ठते १,५,७,८
षड्भिर्जुहोति षड्वा ५,४,९,८
षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ५,१,९,१
षड्भिर्नि वपति षट् ५,२,६,२
षड्भिर्हरति षड्वा ३,४,८,१५; ५,४
६,९
षड्भ्यः स्वाहा ७,२,११,६; १३,३
षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,७
षडात्रो भवति षट् ७,२,१,३
षण्वत्यै स्वाहा ७,२,१५,६
षण्मार्जालीये षड्वा ५,४,११,१४
षष्ट्यै स्वाहा ७,२,१७,६; १८,३
षोडशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१६; १३,
८; १५,४
षोडशः सोम इति ५,३,५,४
षोडशः सोम ओजो ४,३,१३,४
षोडशिमदशममहः ७,४,७,४
स आदित्यः प्रजापतिम् ५,७,५,१४

धर्मानुक्रमसूची

[३९१]

स हज्जनेन स विशा १,३,१४,१५
 स हधानो वसुष्कविः ४,४,४,१७
 स हपुमात्रमिषुमानं २,४,१२,३
 स हपुहस्वैः स निषङ्गिभिः ४,६,४,३
 स एतं मन्त्रमपश्यत् २,६,८,१२
 संयच्च प्रचेताश्वानेः ४,४,११,१३
 संयच्छन्दः ४,३,१२,१६
 सं यज्ञैरङ्गानि १,३,८,८; ६,३,७,१०
 सं यज्ञपतिराशिषा १,३,८,९
 सं यद्विषो वनामहे २,१,११,१३
 संयानीभिर्वै देवा इमान् ५,३,१०,४
 सं या चः प्रियास्तनुवः ४,२,४,४
 संयासाय स्वाहा १,४,३,५,४
 संवञ्चते स्वाहा ७,४,२२,२३
 संवत्सरं न कञ्चन ५,५,४,५
 संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते २,१,२,९;

४,६

संवत्सरमिन्द्रं यजेत २,५,४,९
 संवत्सरमुत्थं भुत्वा ५,६,५,१
 संवत्सरस्य परस्तात् २,१,४,७; ५,४

१०

संवत्सरस्य प्रतिमां ५,७,२,३
 संवत्सरस्य षष्ठः ५,७,१८,९
 संवत्सरस्य षष्ठी ५,७,२१,६
 संवत्सराय दोक्षिष्यमाणाः ७,४,८,१
 संवत्सराय निवक्षतः ५,६,२२,७
 संवत्सराय वा एतां २,२,६,४
 संवत्सराय लोपा ५,५,१८,४
 संवत्सराय स्वाहा ७,१,१५,२०
 संवत्सरीणा मरुतः ४,३,१३,१२
 संवत्सरेण परिभूः ४,४,८,२०
 संवत्सरे पर्यागते १,६,१०,६
 संवत्सरो वा ऋद्धो मासाः ५,६,४,६
 संवत्सरो वा इदमेकः ७,१,१
 संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै ५,४,२,५
 संवत्सरो वा एष यक्षिभिः ५,६,९,४
 संवत्सरो वै षष्ठी धितिः ५,६,१०,८
 षामि १,१,८,१

सं वरत्रा दधातन ४,२,५,१३
 सं वर्चसा पयसा १,४,४,४,३
 संवर्षते स्वाहा ७,५,११,२५
 सं वसाथा सुवर्चिदा ४,१,३,५
 सं वा एतस्य गृहे १,५,२,५
 सं वां कर्मणा समिषा ३,२,११,४
 संविद्योतमानाय स्वाहा ७,५,११,१७
 संवेशाय त्वोपवेशाय ३,१,७,२
 संवेशायोपवेशाय ७,५,५,४
 सश्रिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,२१
 सश्रोहोऽसि नीरोहोऽसि ३,५,२,१६
 सश्रितं मे ब्रह्म सश्रितं ४,१,१०,२
 सश्रितं मे ब्रह्मोदेवां ५,१,९,८
 सश्रिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१६
 सश्रवा इ सौवर्चनसः १,७,२,१
 सश्रमिषुवसे वृषन् २,६,११,१९;
 ४,४,४,१२

सश्रीदस्व सहा ५,१,३,१२

सश्रुष्टां वसुमी रुद्रैः ४,१,५,८
 सश्रुर्षयति रक्षसाम् २,६,६,३;
 ६,२,१,११

सश्रावभागाः स्थेवाः १,१,१३,१४
 सश्रास्यते स्वाहा ७,१,१९,५३
 सश्रिदासि विन्धरूपीः १,५,६,४
 सश्रितो विद्वत्सामा ३,४,७,३-४
 सकृत्सकृत् सं माष्टि २,६,९,४
 सकृत्सकृदव धति २,६,६,११
 सकृदभिषुतस्य गृह्णाति ६,६,१०,२
 सखाय इन्द्रमूतये ५,१,२,६
 सखायः सं वः २,६,११,१८,४,४,४,
 ११

सगरः ४,४,७,२८

संकृत्यच्छावाकसामं ५,४,१२,६
 संकन्दनेनानिमिषेण ४,६,४,२
 संक्रोशान् प्राणेः ५,७,१४,४
 संश्रामे संयत्तं होतव्याः ३,४,८,८
 सजनीयश्च शस्यं विद्वन् ७,५,५,६
 सजातवनस्यामा शास्ते २,६,९,२०
 स जातो गर्भो ऋषि ४,१,४,५,५,
 १,५,१०

सजूरमिर्वैश्वानरः ५,६,४,५
 सजूरब्दोऽयावभिः ५,६,४,१
 सजूरुषा ऋणुभिः ५,६,४,२
 सजूर्कृतुभिः सजूर्विधासिः ४,३,४,६
 सजूर्देवेन त्वष्टा सोमं ६,५,८,९
 सजूः सूर्य एतन्नेन ५,६,४,३
 सजोषा इन्द्र सगणो १,४,४,२,१
 सजोषावश्विना दश्रोभिः ५,६,४,४
 सं चेध्यस्थाने प्र च बोध्य ४,१,७,२
 संजिहानाय स्वाहा ७,१,१९,५४
 संज्ञानमसि कामधारणं ४,२,४,३
 सं ज्योतिषाऽभुवम् १,६,६,४,७,६,६
 सतीकाय त्वा ४,४,६,१९

स ते जानाति सुमतिं १,२,१४,६
 स तेजीयसा मनसा १,३,१४,१८
 स ते माऽऽस्थात् १,१,२,१५

सत्यज्योतिश्च १,८,१३,१५

सत्यमसि सत्यस्य सत्यम् ७,१,२०,५

सत्यराजाश्च १,८,१६,२०

सत्यश्च १,८,१३,१७

सत्याऽऽशीरित्याह २,३,१,४

सत्याः सन्तु यजमानस्य ३,४,३,१२

सत्रस्यद्वयाऽऽह यत् क्रोशेन ७,५

स त्वं नो अग्ने २,५,१२,२१

११,२०

स त्वं नो नभसस्पते ३,३,८,६

स त्वमग्ने प्रतीकेन २,५,१२,२८

स त्वा युनक्तु ७,५,१३,२

सदसि सन्मे भूयाः १,६,५,३,७,५,८

सदुत्तरेण ५,७,१२,५

सदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२२

स देवता धृत्राजिर्हूय २,५,२,६

सदोऽभ्यैति सुवर्गम् ६,६,१,३

सदो वै प्रसर्पन्तं पितरः ३,२,४,२८

सदोहविधानिन एतेन ७,२,१,६

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः १,८,१८,१

सद्वती भवति सत्यम् ५,२,१,१२

सधमादो युग्मिनीरुजः १,८,१२,५

[३९२]

तत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

स नः पावक दीदिवः १,३,१४,२६;
४,६,१,१०; ५,५,१०

स नः पितेव सूनवे १,५,६,७
स नो भुवनस्य पते ३,४,७,२२
संततमन्वाह प्राणानाम् २,५,७,३
संततिः स्नाधन्याभ्याम् ५,७,२३,२
सन्तरां मेखलाः समा ६,२,२,१२
संतानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,५
संतृणन्ति तस्मात् संतृण्णाः ६,२,११,६
सं ते २,३,१४,१३; ५,१२,४; ३,१,
११,४

सं ते पथाः सिसि समु यन्तु ४,२,७,१३
सं ते प्राणो वायुना १,३,८,७; ६,३,
७,९

सं ते मनसा मनः सं १,३,१०,१
सं ते वायुर्मातरिश्वा ४,१,४,१; ५,१,
५,२

सं ते वायुरित्याह ५,१,५,३
से स्वमन्ने सूर्यस्य १,५,५,१२; ७,१६
सं त्वा नहामि पयसा ३,५,६,१
सं त्वा विशन्स्वोषधीरुता ६,६,३,१८
सं त्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१,१
सेदिताय स्वाहा ७,१,१२,१३
सं दीयमानाय स्वाहा ७,१,१९,१२
सं देवि देव्योर्विदवा १,२,५,१३
सेदशस्ते मा छिरिसि यत् १,७,६,१
संधावेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,८
संन्धां तु स दधावहै २,४,१२,१०
सं नो देवा वसुभिः २,१,११,१०
स परमेष्ठी प्रजापतिम् ५,७,५,१३
स पृथिवीमुपासीत् २,५,१,३
सप्तकपालो भवति २,२,५,१२
सप्त गृह्यन्ते सप्त वै ७,३,१०,६
सप्त ते अग्ने समिधः १,५,१,१४;
१,५,३,१४; ३,८; ४,१०; ४,६,
५,१४; ५,४,७,१८; ७,४,३

सप्तस्यै स्वाहा ७,२,१७,७
सप्त त्वा हरितो रथे २,४,१४,१७
सप्तदशभिरस्तुवन ४,३,१०,९

सप्तदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१७;
१२,९; १४,८

सप्तदशरात्रो भवति ७,३,८,४
सप्तदश सामिधेनीः ६,३,७,२
सप्तदश स्तोत्रं भवति १,८,१८,६
सप्तदशानु ब्रूयात् २,५,१०,५
सप्तदशान्वह द्वादश ६,३,७,३
सप्तदशोऽग्निष्टोमः ७,२,५,१२; १४
सप्तदशो भवत्यज्ञायस्य ७,४,३,१०
सप्तभवन्ति सप्तगणाः २,३,१,१३; ५,
४,७,२७

सप्तभिरस्तुवत सप्तर्षयः ४,३,१०,४
सप्तभिर्दीक्षयति सप्त ५,१,९,२
सप्तभिर्धूपयति सप्त ५,१,७,१
सप्तभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,८
सप्तभ्यः स्वाहा ७,२,११,७; १२,४;
१४,३

सप्तमे पदे जुहोति ६,१,८,२
सप्तरात्रौ भवति सप्त ७,२,२,२
सप्त बालखिल्याः पुरस्तात् ५,३,२,१३
सप्तविंशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१४
सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः ६,३,७,१३
सप्तसप्तोप दधाति ५,३,५,१५
सप्ताक्षरं प्रथमं पदम् ६,१,२,१८-१९
सप्तिरसि १,७,८,६
सप्तैतानि हवीः २,४,६,३
स प्रजापतिमुपाधावत् २,५,२,२
स प्रत्यवत् २,२,१२,७; ३,१४,१
स प्रथमः संकृतिर्विश्वकर्मा ६,४,१०,३
सबाधस्ते मदं च २,२,१२,१६
स बीधि सूरिर्मघवा ४,२,३,१५
सन्दः ४,४,७,२७

समराः १,८,१३,१२
समनेषुः प्रत्यधुक्षन् २,५,३,६-७
समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,४
समन्तं पर्यवधति २,३,७,६
समन्या वन्युष यन्ति २,५,१२,१६
समयाविषिते सूर्ये ६,६,११,१५
समहं विधेदेवैः १,८,१६,३

समहमिन्द्रियेण वीर्येण १,८,१५,८
समहं प्रजया १,६,६,६; ७,६,९;
९,२९

समानः सोम भवति ७,५,१,१३
समानप्रभृतयो भवन्ति ५,३,१,५
समानयत उपभृतः २,६,१,३
समानी याज्यानुवाक्ये २,३,८,४
समान्य ऋचो भवन्ति ७,५,४,१
समान्या जुहोति समानः ५,५,३,६
समाधो जज्ञिरमत १,१,८,२
समाभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१४
समायुषा सं प्रजया १,१,१०,१०
समाववृत्रघराकृ १,८,१४,१०
समाश्छन्दः ४,३,७,१६
समास्तथाऽग्न क्रतवो ४,१,७,२;

५,१,८,१७

समितः सं कल्पेयाः ४,२,५,१
समितमित्याह तस्मात् ५,२,४,२
समितं स्रवन्ति सरितः ४,२,९,२१
समिदसि १,४,४५,११

समिदिशामाजया नः ४,४,१२,१
समिधमा तिष्ठ गायत्री १,८,१३,१
समिधा दधाम्युत्तरासाम् २,६,२,२
समिधाऽग्निं दुषस्यत ४,२,३,४;

५,२,२,१२

समिधो यजति वसन्तम् २,६,१,१
समिधो यजत्यसिन् २,६,१,६
समिधो यजत्युषसः २,६,१,२
समिद्धो अग्ने आहुतेत्याह २,५,८,१०
समिद्धो अग्ने मे दीदिहि १,६,६,७;
७,६,६०

समिद्धो अञ्जन् कृदरं ५,१,११,१
समिन्द्र णो मनसा नेषि १,४,४४,२
समिष्टयजूषि जुहोति ६,६,२,१
समीची नामासि प्राची ५,५,१०,१
समुद्रं वा एतेनवारम् ७,५,३,३
समुद्रं वा एते प्र स्रवन्ते ७,५,१,४
समुद्रं वै नामैतच्छन्दः ५,२,६,३

वर्णानुक्रमसूची

[३९३]

समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११,२;
६,४,१,६
समुद्रं छन्दः ४,३,१२,१४
समुद्रमुदरेण ५,७,१६,१०
समुद्रस्य त्वाऽवाकया ४,६,१,३
समुद्रस्य बोक्षित्या १,३,१३,६; ६,
४,३,११
समुद्रः क्षोत्वाजाम् ३,४,५,१०
समुद्राय वयुनाय ४,६,२,१७
समुद्राय स्वाहा ७,२,२०,८
समुद्रियाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१९
समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः १,४,४५,५;
६,६,३,१७
समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्तः ४,२,२,३
समुद्रोऽवगतः ४,४,२,३१
समुद्रोऽसि नमस्वान् ४,७,१२,९; ५,
४,२,११
समुपहूय मक्षयन्ति ७,५,६,१०
समूहं रक्षः संदग्धं १,८,७,८
समूहं चिन्वीत पशुकामः ५,४,११,७
समूहाव यति यथा २,३,१३,१८
सं पश्यामि प्रजा १,५,६,१; ८,१
सं पृथ्यध्वमृतावरीः १,१,३,८
सं प्र च्यवध्वमनु सं ४,७,१३,१०;
५,७,७,४
संप्लवमानाय स्वाहा ७,५,११,५
संप्लुताय स्वाहा ७,५,११,६
संप्लोष्यते स्वाहा ७,५,११,४
सं ब्रह्मणा पृथ्यस्व १,१,८,१४
सम्भरणक्षयोर्विः ४,३,८,९;
५,३,३,१३
सं मा सृजामि पयसा ४,७,१२,७
संमितश्च १,८, १३,११
संमीकते स्वाहा ७,१,१९,३६
संमीलिताय स्वाहा ७,१,१९,३७
संमीलिष्यते स्वाहा ७,१,१९,३५
सम्राट् दिक्षाः सहसाम्नी ४,४,१२,९
सम्राट् कृषातुः १,३,३,९
सम्राडसि प्रतीची ४,३,६,५,४,२,३

सम्राडसि भ्रातृव्यहा १,३,२,८
स यक्षदस्य महिमानम् ४,१,८,५
स यज्ञः प्रजापतिम् ५,७,५,१२
स यज्ञयन्त्रावसत् ५,१,१,१३
स योजते अरुषो ४,४,४,१४
सरस्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,८
सरस्वती जिह्वाग्रेण ५,७,११,११
सरस्वती मनुष्येभ्यः ३,२,४,१८
सरस्वते शुक्रः ज्येष्ठः ५,५,१२,४
सरस्वतो निपक्षतिः ५,७,२२,२
सरस्वत्याभि वो नेषि ७,२,७,९.
सरस्वत्या यान्वेष वै ७,२,१,१०
सरस्वत्यै चक्र १,८,१,१३
सरस्वत्यै निपक्षतिः ५,७,२१,२
सरस्वत्यै पावकायै ७,३,१५,१२
सरस्वत्यै पूष्णे १,२,२,४; ६,१,२,५
सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा ७,३,१५,११
सरस्वत्यै क्षारिः ज्येष्ठा ५,५,१२,३
सरस्वत्यै स्वाहा १,८,१३,२३; ७,१,
५,४,६; १६,४; ३,१५,१०
सरीसृपेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४३
सरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१७
सर्णीकाय त्वा ४,४,६,१८
सर्पक्षीर्षमुप दधाति ५,२,९,१५
सर्पाणां सप्तमी ५,७,२२,७
सर्पान् गुदाभिः ५,७,१७,३
सर्पल्लिहितगन्धेन ५,७,२३,२
सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त १,५,४,२
सर्पिर्मीवी पीवर्यस्य ३,२,८,१४
सर्पिष्वान् भवति ३,४,८,२०
सर्वतः परि सृष्टति ६,३,४,८
सर्वतः परि हरति ६,४,२,१५
सर्वतो वायुमतीः ५,२,१०,१९
सर्वशृष्ठो भवति सर्वस्य ७,४,५,६
सर्वयैवेनं श्रीणाति ६,१,६,१८
सर्वस्त्रोमोऽतिरात्र उत्तमम् ५,४,१२,७
सर्वस्य प्रतिशीवरी १,४,४०,१
सर्वस्य वा एषा प्राबालिः ५,३,१२,२
सर्वमसौ स्वदत्ते यः ५,१,३,८; ९,२

सर्वस्य स्वाहा १,४,३५,१२; ७,१,
१३,१३; १४,११; १५,२१; १६,
११; १७,२२; ११,८४; २,११.
३०; १२,२०, १३,१३; १४,१९;
१५,८; १६,७; १७,११; १८,६;
१९,१२; २०,१९; ३,१५,२२;
१६,५०; १७,२६; १८,२३; १९,
१२; २०,२३; ४,१४,१२; २१,
१४; २२,१९; ५,११,५०; १२,५१
सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति ७,५,८,६
सर्वाणि कपालान्यभि २,६,३,६
सर्वाणि छन्दारसि २,४,११,१
सर्वाणि छन्दास्यनु २,५,१०,१४
सर्वाणि छन्दास्यन्वाह ६,४,३,४
सर्वाणि वा एता रूपाणि ५,१,८,१३
सर्वाणि वा एष रूपाणि ५,५,१,७
सर्वाणि वै भूतानि १,७,५,९
सर्वाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,२०
सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९,१
सर्वायुर्मे पाहि ४,४,७,२१
सर्वा वाचो वदन्ति ७,५,९,७
सर्वासां वा एतद्देवानां ३,५,९,३
सर्वासां वा एते प्रजानां ७,२,९,५
सर्वोस्वङ्गुष्ठमुप ६,१,९,११
सर्वेण वै यज्ञेन देवाः १,७,१,७
सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुम् ६,६,४,१०
सर्वे व्राता वरुणस्य १,८,१०,६
सर्वेषामभिगमयन् २,३,६,६; ४,११,
१५
सर्वो वा एष यज्ञः २,४,११,५
सकिलं छन्दः ४,३,१२,१५
सकिलः प्रप्लुतः ४,४,९,३२
सकिलाय त्वा ४,४,६,१७
स वनस्पतीनुपासीत् २,५,१,४
स वनेसवनेऽभि गृह्णाति ६,६,११,५
सविता त्वा प्रसवानां १,८,१०,२
सविता प्रसवानां ३,४,५,१३
सविता भृत्यां ४,४,९,३
सवितायः सहस्रियः २,४,५,२

[३९४]

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

सवितारं पुच्छेन ५,७,१५,५
 सवितुः पञ्चमी ५,७,२२,५
 सवितृपात्रेण वैश्वदेवं ६,५,७,५
 सवित्र आतिच्छन्दसाय ७,५,१४,७
 सवित्रे १,८,७,११
 सवित्रे स्वाहा १,८,१३,२२; ७,१,१४
 ५; १६,३
 स विष्णुब्रह्मा २,४,१२,६
 स वेद २,२,१२,४; ६,११,२१
 सवोऽग्निर्वरुणसवः ५,६,३,३
 सशीर्षाऽमुष्मिँल्लोके भवति ५,५,४,२
 स धितानस्तान्यतुः १,३,१४,१०
 सष्टुप् छन्दः ४,३,१२,२४
 स सुष्टुभा स ऋक्वता २,३,१४,१६
 स सोमो नातिष्ठत क्षीम्यः ६,५,८,४
 स क्षीय सादमुपासीत् २,५,१,५
 सह प्रथमो गृह्यते ६,५,३,३
 सह रय्या नि वर्तस्व १,५,३,१०; ४
 २,१,९; ३,१,५
 स हव्यवाडमर्य उशिक ४,१,११,२०
 सहस्र १,४,१४,९; ४,४,११,९
 सहसा जातान् प्र गुदा ४,३,१२,२
 सहसा जातानिति पश्चात् ५,३,५,२
 सहस्रश्च १,४,१४,१०; ४,४,११,१०
 सहस्रं वा जसौ तव २,४,१२,१५
 सहस्रं वै प्रति पुरुषः ५,२,९,५
 सहस्रतम्या वै यजमानः ७,१,७,१
 सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं ७,१,७,७
 सहस्रवल्गा वि वयम् १,१,२,९;
 ३,५,८; ६,३,३,७
 सहस्रस्य प्रतिमा असि ४,४,११,१९
 सहस्रस्य प्रमा असि ४,४,११,१८
 सहस्रस्य विमा असि ४,४,११,२०
 सहस्रस्योन्या असि ४,४,११,२१
 सहस्राणि सहस्रधा ४,५,१०,१२
 सहस्राणि सहस्रधाः ४,५,११,१
 सहस्राय स्वाहा ७,२,१९,११; २०,२
 सहस्रं पृतनाः सहस्रं ४,२,९,६
 साकं यक्ष्म प्र पत इयेनेन ४,२,६,१३

साकम्प्रस्थायीयेन यजेत २,५,४,५
 साक्षाद्वा एष देवान् २,५,५,२
 सांप्रहणी भवति २,३,९,८
 सात्माऽन्तरिक्षं रोहति ५,३,६,७
 सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति ५,३,५,७;
 ४,१,४; ५,८,१०; ६,६,५
 सादयामि ३,५,६,७
 साऽऽदित्येभ्य एव ६,५,६,३
 सा द्वितीयमपचत् ६,५,६,२
 साधवे स्वाहा ७,१,१७,११
 साधु ते यजमान देवता २,५,९,११
 साध्यानां पञ्चमी ५,७,१७,१०
 साध्या वै देवा अरिमन् ६,३,५,१
 साध्या वै देवा यज्ञम् ६,३,४,२२
 साध्या वै देवाः सुवर्गकामाः ७,२,१,१
 साध्यामिकर्देववीति १,३,१४,४
 सा नः प्रिया सुप्रतृतिः १,७,१,११
 सान्तपना इदं हविः ४,३,१३,१०
 सा प्राणभ्योऽधि पृथिवी ६,३,९,२
 साऽमवीदस्मै वै पितरौ ६,१,६,३
 साम कुष्ठिकाभिः ५,७,१३,३
 सामभ्यः स्वाहा ७,५,११,४४
 सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं ७,१,७,२
 सा मा प्रतिष्ठां गमय ७,१,७,४
 सा मा सर्वान् पुण्यान् ७,१,७,३
 सा मे सत्याऽऽशीरस्य १,७,१,४
 साम्ना तनूपाः ४,४,८,१३
 सारङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,४
 सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः ५,६,२२,२
 सारस्वतीमा लभेत् ३,४,३,७
 सारस्वती मेधी ५,५,२२,२; २४,७
 सारस्वती मेधीमा २,१,२,११
 सारस्वती होमौ पुरस्तात् ३,५,१,७
 सा रोहिद्वं कृत्वा ६,१,६,१३
 सार्वसेनिःक्षौचेयोऽकामयत् ७,१,
 १०,३
 सा वा इयं सर्वैव वेदिः ६,२,४,७
 सा वा एषा त्रयाणाम् ३,४,३,२४
 सा वा एषा विजितिः २,४,२,३
 सा वा एषा जुहुक् ६,१,२,१६

सावित्रमुपध्वस्तमा २,१,६,९
 सावित्राणि जुहोति प्रसृत्यै ५,१,१,१
 सावित्रियर्चा हुत्वा हविर्धाने ६,२,९,२
 सावित्रिया प्रति मुञ्चते ५,१,९,१२
 सावित्रीमृचमन्वाह ६,३,५,१०
 सा विराड् विक्रम्यातिष्ठत् ७,३,९,१
 सा विश्वकर्मा १,१,३,७
 सा विश्वव्याचाः १,१,३,६
 सा विश्वायुः १,१,३,५
 साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति ६,१,१,१०
 साहस्रं चिन्वीत प्रथमं ५,६,८,३
 साहस्रवता प्रोक्षति ५,४,२,१०
 साहस्रोऽसि सहस्राय ४,४,११,२२
 सिंहीरसि मधिषी १,२,१९,८; ६,
 २,७,५
 सिंहीरसि रायस्पोष १,२,१२,१९
 सिंहीरसि सप्तनसाही १,२,१२,१७
 सिंहीरसि सप्तजावनिः १,२,१२,१८
 सिंहीरस्यादित्यवनिः १,२,१२,२०
 सिंहीरस्या वह देवान् १,२,१२,२१
 सिंहीरो नकुलो व्याघ्रस्ते ५,५,२१,५
 सिंहीरो वयश्छविच्छन्दः ४,३,५,१५
 सिकता नि वपत्येतत् ५,२,३,५
 सिकताभिः पूरयति ५,२,९,३
 सिताय स्वाहा ७,४,२२,१
 सिनीवालि ३,१,११,१५; ३,११,१७
 सिनीवाली सुकपर्दा ४,१,५,९
 सिन्धुश्छन्दः ४,३,१२,१३
 सिन्धुरवमृथमवप्रयन् ४,४,९,३०
 सिन्धोः शिशुमारः ५,५,११,१०
 सीद स्वं मातुरस्या उपस्थे ४,१,२,१४;
 २,१,१३; ५,१,८,१८
 सीद होतरित्याह देवताः ५,१,४,१८
 सीद होतः स्व उ लोके ३,५,११,६;
 ४,१,३,१०
 सीरा युज्जन्ति कवयः ४,२,५,१५
 सुकृता वा एतानि ५,४,१,७
 सुक्षितिः सुभूतिः ३,४,७,१६-१७
 सुक्षित्यै स्वाहा ७,१,१७,१२

वर्णानुक्रमसूची

[३९५]

सुगन्धं नो वाजी स्वधियं ४,६,२,११
 सुजातो ज्योतिषा सह ४,१,४,२; ५,
 १,५,६
 सुत्रामाणं १,५,११,१९; ७,१,१८,८
 सुपर्णं वस्ते मृगो अस्या ४,६,६,११
 सुपर्णः पार्जन्यः ५,५,११,१
 सुपर्णसदसि ४,४,७,९
 सुपर्णोऽसि गरुमान् ४,१,१०,१४-१५;
 ६,५,८; ५,१,१०,२०
 सुपारा नो असद्वशे ६,१,४,११
 सुपावः पवमानः ७,५,२०,८
 सुपिप्पला ओषधयः ७,५,२०,४
 सुपिप्पलाभ्यस्त्वा १,२,२,१४,३,६,९;
 ६,१,३,१७; ३,४,६
 सुप्ताय स्वाहा ७,१,१९,४०
 सुमजसस्त्वा वयम् १,१,१०,८,३,५,
 ६,३
 सुमजास्त्वाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१२
 सुमगे काम्पीलवासिनि ७,४,१९,२
 सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम् १,६,६,२;
 ७,६,३
 सुमेघं यथाऽसति १,८,६,८
 सुमङ्गला १,८,१६,१९
 सुमित्रा न जाप ओषधयः १,४,४५,७
 सुमेकः ४,४,७,२९
 सुमनस्यै देवा ४,६,३,१३;
 ५,४,६,२२
 सुम्नाय सुम्निनीः १,३,१२,३
 सुयुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,७
 सुरूपवर्धवर्णं पृथीमान् १,६,३,३
 सुरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१४
 सुवाः १,६,२,९; ७,४,२०,३
 सुवर्गमि वि खेपं १,१,४,१४; ३,४,
 १४
 सुवर्गसि सुवर्गे यच्छ ५,७,६,५
 सुवर्गस्य गतः ४,४,९,३३
 सुवर्गः वा एते लोकं ६,२,४,१; ७,४
 ९,१
 सुवर्गमेव लोकमेति ६,२,६,१४

सुवर्गाय वा एतानि ६,३,२,१; ६,१,१
 सुवर्गाय वा एते लोकाय ६,५,४,१
 सुवर्गाय वा एष ५,५,४,१०; ७,१;
 ६,८,१; ७,२,६; ८,४
 सुवर्गाय वै लोकाय ५,४,१०,१
 सुवर्गो वै लोको नाकः ५,३,७,२
 सुवर्गाय स्वाहा ७,१,१७,२०; २,२०,
 १७; ४,२१,१२
 सुवर्देवा अगन्तामृताः १,७,९,२८
 सुवर्नं घर्मः स्वाहा ५,७,५,४
 सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा ५,७,५,७
 सुवर्नं शुक्रः स्वाहा ५,७,५,६
 सुवर्नं सूर्यः स्वाहा ५,७,५,८
 सुवर्नकं स्वाहा ५,७,५,५
 सुवर्मानुरासुरः सूर्य २,१,२,४
 सुवर्यन्तो नापेक्षन्ते ४,६,५,४; ५,४,
 ७,४
 सुवर्वती सुदुचा नः ४,४,१२,१०
 सुवर्षिदसि सुवर्मा मा ३,३,१,६
 सुवर्षिदे वट् ४,६,१,१७
 सुवश्च १,७,९,१०
 सुवाग्देव दुर्गा १,२,१३,२
 सुवीर्याय त्वा गृह्णामि १,६,१,११
 सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १,४,२६,१;
 ६,५,७,७
 सुश्लोका १,८,१६,१८
 सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमाः ३,४,७,
 ५-६
 सुसदृशाय स्वाहा ७,३,१७,२४
 सुसंरक्षं त्वा वयं १,८,५,६
 सुसम्भृता त्वा १,१,२,११
 सुषाम्याः स्वाहा ७,४,१३,७
 सुपसदनोऽग्निः ७,५,२०,६
 सुपस्या देवो वनस्पतिः १,२,२,१५
 सुपस्थाना घौः ७,५,२०,९
 सुपते वा एष योऽग्नि ५,६,३,२
 सुपते वा एषोऽग्नीनां ५,६,२,१
 सूर्यं एकस्मिन् चरति ७,४,१८,४
 सूर्यस्त्वचसः स्थ १,८,११,८
 सूर्यं आजस्विन् आजस्वी ३,३,१,५

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः ४,६,३,८; ५,४,
 ६,११
 सूर्यवर्चसः स्थ १,८,११,७
 सूर्यः सन् तनूमिः ४,४,८,२२
 सूर्यस्त्वा पुरस्तात् १,१,११,१३
 सूर्यस्य चक्षुराऽरुहम् १,२,४,५
 सूर्याग्नी चक्षुर्म्या ५,७,१२,२
 सूर्याचन्द्रमसौ वृक्षाम्या ५,७,१९,
 ५
 सूर्याय स्वाहा १,८,१३,३५; ७,१,१५,
 ४; १७,६; २०,३
 सूर्येण वां ७,३,१४,६
 सूर्येण स्वराट् ४,४,८,२
 सूर्यो दिवः ३,४,५,५
 सूर्यो देवता ३,१,६,११; ४,३,७,२७
 सूर्यो देवो दिविषन्नयः ३,३,१०,१
 सूर्यो मा देवो दिव्यादरुह ३,२,४,१४
 सूर्यो मा देवो देवेभ्यः ३,५,५,१
 सृजा वृष्टिं दिवः १,४,८,७; १०,५
 सृष्टीरूपं दधाति यथासृष्टम् ५,३,१,११
 सेदग्ने अस्तु सुभगः १,२,१४,७
 सेनाऽनीकेन सुविदमः ४,३,१३,५;
 ६,१,२२
 सैन्धवीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१८
 सोऽग्निरब्रवीत् १,५,१,२
 सोऽग्निर्जातः प्रजाः ५,१,४,२
 सोत्तरवेदिरब्रवीत् ६,२,८,१
 सोऽपूयत् तं देवा ६,४,७,३
 सोऽग्निमेत् प्रतिगृह्णन्तं २,६,८,१३
 सोऽग्निमेत् प्राश्नन्तं २,६,८,१४
 सोमं आयुमान् सः २,३,१०,१२
 सोमं ओषधीनाम् ३,४,५,१२
 सोमं यजति रेत एव २,६,१०,५
 सोमम् राजानं वरुणम् १,७,१०,७
 सोमम् श्रीणन्ति पृथग्यः ५,५,६,७
 सोमः ३,२,४,४,
 सोमं गच्छ स्वाहा १,३,११,६,६,४,
 १,११
 सोमं ते क्रीणामि १,२,७,१
 सोमप्रतीकाः पितरः १,८,२१,७

सोम यास्ते मयोभुवः ४,१,११,२
 सोमराजस्यैव रोह १,३,१३,२
 सोमविक्रयिणि तमः १,२,७,६
 सोमस्तुरक्षरेण १,७,११,४
 सोमस्य तनूरसि १,२,१,८,६,१,१,
 १०
 सोमस्य तृतीया ५,७,२१,३
 सोमस्य त्वा शुम्नेन १,८,१४,७
 सोमस्य स्थिरसि १,८,१४,१
 सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गः ५,५,११,९
 सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य २,५,६,११
 सोमस्याऽऽसिध्यमसि १,२,१०,२
 सोमस्याहं देवयज्यया १,६,४,२०;
 ७,४,१०
 सोमस्याहमुजितम् १,६,४,५
 सोमान् स्वरणं कुरुहि १,५,६,१३
 सोमापूषणा २,६,११,२२
 सोमापूषणा जनना १,८,२२,१८
 सोमापौषं त्रैतमा लभेत २,१,१,१०
 सोमापौष्णाः श्यामकलामाः ५,६,
 १३,६
 सोमाय पितृमते १,८,५,१
 सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः ५,६,
 १९,२
 सोमाय वनस्पतये १,८,१५,१५
 सोमाय वाजिने २,३,३,६
 सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहौ ५,६,२६,१
 सोमाय स्वाहा १,८,१३,२१, ७,१,
 १४,२; १६,२; १७,५
 सोमारुद्रयोर्वा एतं २,२,१०,१०
 सोमारुद्रा युवमेतानि १,८,२२,१७
 सोमारुद्रा वि बृहत् १,८,२२,१६
 सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत् २,२,१०,७-९;
 ११
 सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत् २,५,३,
 १३
 सोमस्य तनूरसि तनुवं ६,१,१,१०
 सोमेन स्वाऽस्तनक्षि १,१,३,२
 सोमे सोममभि गृह्णाति ६,५,७,६
 सोमैन्द्रा बभ्रुकलामाः ५,६,१५,६
 सोमो जिगाति गातुवित १,३,४,५

सोमो देवता त्रिष्टुप् ३,१,६,७
 सोमो राजा वरुणो देवाः १,८,१४,६
 सोमो वै राजा विशो ६,४,४,८
 सोमो वै सहस्रमविन्दत् ७,१,६,१
 सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां १,८,१०,४;
 १२,१६
 सौम्यं बभ्रुमा लभेत २,१,२,१४;
 ३,८,१०
 सौम्यर्चा प्र पादयति ६,३,२,१२
 सौम्यश्च श्यामाकं १,८,१,१२
 सौम्या न्यूहति सोमो ५,२,६,९
 सौम्यास्तयः पिशङ्गाः ५,६,१९,१
 सौम्यास्तयः शितिकृगाः ५,६,१५,२
 सौरी वलाका ५,५,१६,१
 सौरीभ्यामृभ्यां गार्हपत्ये ६,६,१,४
 सौरीर्नव श्वेता वशाः ५,६,२१,२
 सौर्या चित्रवस्याऽवेक्षते ५,७,१,६
 सौर्या जुहोति चक्षुरेव ५,५,३,४
 सौर्यो वलक्षः पेतवः ५,५,२३,६
 सौदार्धेन तनूधाः ४,४,८,८
 स्कन्धेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१८
 स्कन्धोभ्यः स्वाहा ७,३,२०,४
 स्तनवते स्वाहा ७,५,११,१२
 स्तनवन् वर्षन् भीमः २,४,७,५
 स्तनयितुं निर्वाधिन ५,७,११,८
 स्तनयितुस्तनिरसि ४,४,६,७
 स्तनयिष्यते स्वाहा ७,५,११,१८
 स्तम्बयजुर्हस्त्येतावती २,६,४,३
 स्तौर्ण बर्हिः सुष्टीमा ५,१,११,४
 स्तुतश्च शक्यं प्रतिगरं ७,३,११,७
 स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं ३,२,७,२
 स्तुहि धृतं गर्तसदं ४,५,१०,८
 स्तेगान् दंष्ट्राभ्यां ५,७,११,१
 स्तोमप्रयश्चित्तो भुवनस्य ४,४,१२,१२
 स्तोमासत्त्वा २,२,१२,१२
 स्तोमेन वै देवा जस्मिन् ५,२,१,१५
 स्तोमेभिः ४,४,५,६
 स्त्रियस्तेन बह्वः स्त्रियः २,५,८,६
 स्थविमवोऽव याति ६,४,१,३
 स्वावराभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१६

स्थिरो भव वीड्वङ्ग ४,१,४,६; ५,
 १,५,१३
 स्थूरि यवाचितं १,८,१८,१५
 स्नावभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४५; ४,
 २१,४; ५,२२,४१
 स्पर्धमानेनैते होतव्या ३,४,४,१५
 स्फयश्च कपालानि १,६,८,११
 स्फयः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः ३,२,४,१
 स्फास्यै त्वा नाऽरास्यै १,१,४,१३
 स्फयेन वेदिमुद्धन्ति रथाक्षेण ६,६,४,१
 स्फ्यो यूपो भवन्ति २,१,५,१४; ७,
 ११; ८,७
 स्यो वयमित्याहाऽऽस्मान् २,५,९,१०
 स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१५
 स्योनामा सीद सुषदा १,८,१६,५
 स्योनाऽसि सुषदा सुषेवा ७,१,७,९
 स्रजमुद्राग्रे १,८,१८,८
 स्रुचावुप दधाति ५,२,७,८
 स्रुवेणाऽऽवारमा वारयति ६,२,३,४
 स्वकृत हरिण उप ५,२,४,८
 स्वकृत हरिणे जुहोति ३,४,८,१३
 स्वगा वो देवाः सदनम् १,४,४४,५
 स्वधा पितृभ्यः १,१,११,७; ३,४,१२
 स्वधिररणेव ७,५,२०,५
 स्वधित्वे मेन हिंसी १,२,१,६;
 ३,५,५; ९,११
 स्वधित्वेवृक्षस्य विभ्यतः ६,३,३,४
 स्वध्वक्षमन्तरिक्ष ७,५,२०,७
 स्वपन्तं वै वीक्षित ६,१,४,१३
 स्वपते स्वाहा ७,१,१९,३९
 स्वप्स्यते स्वाहा ७,१,१९,३८
 स्वयमातृणा उपधाव ५,७,६,७
 स्वयमातृणां च विकर्णौ ५,३,७,९
 स्वयमातृणा भवति ५,३,२,५,७,१३
 स्वयमातृणांमुप दधाति ५,२,८,१;
 ३,२,३, ७,११
 स्वरायस्याभिमातिहा १,३,२,२
 स्वराडस्युदीची दिक् ४,३,६,६।
 ४,२,४

स्वस्ति नो दिवो अंश ४,३,१३,६
 स्वस्त्युत्तराणि १,२,१,५
 स्वाङ्कृतोऽसि मधुमतीः १,४,२,२;
 ३,२
 स्वाङ्कृतोऽसीत्याह प्राणम् ६,४,५,६
 स्वाती नक्षत्रं वायुर्देवता ४,४,१०,१४
 स्वातं चित् सदेव १,३,८,६; ६,३,
 ६,१५
 स्वादुषसदः पितरः ४,६,६,९
 स्वाद्रीं त्वा स्वादुना १,८,२१,१
 स्वान आजाङ्घारे बम्भारे १,२,७,२
 स्वान आजेत्याहते वा ६,१,१०,९
 स्वावेशोऽस्यग्रेणा नेतृणां १,३,६,७
 स्वाहाकारं यजति वाचम् २,६,१,४
 स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येति ६,३,२,१८
 स्वाहा त्वा सुभवः १,४,२,५; ३,५
 स्वाहा देवेभ्यः ३,१,४,१५
 स्वाहा यावापृथिवीभ्याम् १,२,२,१८
 स्वाहाऽऽधिमाधीताय ७,३,१५,१
 स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा ७,३,१५,२
 स्वाहा नमो य इदं १,८,१,५
 स्वाहा प्रजापतये ७,१,१२,४
 स्वाहा मनः प्रजापतये ७,३,१५,३
 स्वाहा यज्ञं मनसा १,२,२,१७; ६,१,
 ४,४,
 स्वाहा यज्ञं वातात् १,२,२,२०
 स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ७,१,१२,५
 स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यः ७,१,१२,६
 स्वाहोन्त्राग्निभ्याम् ७,१,१२,३
 स्वाहोरोरन्तरिक्षात् १,२,२,१९
 स्वाहोर्ध्वनमसं मारुतं १,३,९,१९;
 ६,३,२,२०
 स्वे दक्षे दक्षपिते ४,३,४,२

हृत् रक्षः १,८,७,१६
 हृत्सः शुचिषदसुः १,८,१५,१८;
 ४,२,१,१६
 हृत्सैरिव सखिभिः ३,४,११,१०
 हृत्सो वृका वृषद रक्षः ५,५,२१,२
 हनूभ्याम् स्वाहा ७,३,१६,२
 हनू वा एते यज्ञस्य ६,२,११,१२
 हयोऽसि मम भोगाय १,२,३,११
 हराणया तनूः १,२,११,७
 हरिणो मारुतः ५,५,१९,३
 हरिभ्यां स्वेन्द्रो देवतां १,६,४,१६
 हरिमाणं यक्ना ५,७,२३,४
 हरिरसि हारियोजनः १,४,२८,१
 हरिवच्छस्यत हन्द्रस्य ६,६,११,११
 हरीः स्थ हर्षोर्धनाः १,४,२८,२
 हवीक्षणात् पापवातेन ५,७,२३,५
 हविर्निरूप्यमाणम् १,६,८,१३
 हविष्कृतो वा एष यः ५,७,६,१३
 हरिर्मतीरिमा आपः १,३,१२,१;
 ६,४,२,१०
 हविष्मक्षिधनं पूर्वम् ७,१,४,८
 हविष्मात् अस्तु सूर्यः ६,४,२,११
 हव्यवाङ्गिनरजरः ३,४,११,२
 हव्या ते स्वदन्तामित्याह ३,३,६,६
 हस्त आधाय सविता ४,१,१,१३
 हस्तो नक्षत्रम् सविता ४,४,१०,१२
 हिन्व मे गात्रा हरिवः ३,२,५,९
 हिमवतो हस्ती ५,५,११,११
 हिमस्य त्वा जरायुणा ४,६,१,४
 हिमाय स्वाहा ७,१,१७,१६
 हिरण्यं दाम दक्षिणा २,४,१३,३
 हिरण्यं पुरुषम् ५,२,७,५

हिरण्यकेनो रजसः ३,१,११,२०
 हिरण्यगर्भः २,२,१२,१; ४,१,८,१३
 २,८,५; ५,५,१,६
 हिरण्यं छन्दः ४,३,७,२१
 हिरण्यं ददाति ज्योतिः ५,७,५,३;
 ६,६,१,१६
 हिरण्यं ददाति तेजः २,४,११,१६
 हिरण्यपाणिमूतये १,४,२५,१; २,२,
 १२,९
 हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ५,७,१,५
 हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं ६,६,१०,८
 हिरण्यमवधाय गृह्णाति ३,२,६,५
 हिरण्यमूर्ध्नी भवति ५,५,३,८
 हिरण्यवर्णावुषसां १,८,१२,२०
 हिरण्यवर्णाः शुचयः ५,६,१,१
 हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य ४,६,७,९
 हिरण्यात् घृतं निष्पद्यति २,३,११,९
 हिरण्येष्टका उप दधाति ५,७,९,६
 हुतः स्तोको हुतः १,१,३,४
 हुतादो वा जम्भे देवाः ५,४,५,४
 ५,१०,१४
 हुताय स्वाहा ५,७,२०,१४; ७,४,१६,
 ९
 हुवे वातस्वनं कविम् ३,१,११,३५
 हुशस्याग्नेऽव यत्यय ६,३,१०,१०
 हुवे त्वा मनसे त्वा दिवे १,२,३,१
 हेतयो नाम स्थ तेषां ५,५,१,८
 हेमन्तशिशिरावृत्तानां १,६,२,१८
 होताऽध्वर्युरावया जमिम् ४,६,८,५
 होतुर्धिष्ण्य उप दधाति ५,४,११,११
 होकादकानूयाजान् ६,३,११,१६
 ह्यादुनीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१३
 ह्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,६

रामलाल कपूर ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित वा प्रसारित वैदिक वाङ्मय के शुद्ध सुन्दर और प्रामाणिक ग्रन्थ

वेद-विषयक ग्रन्थ

१. तैत्तिरीय-संहिता (कृष्ण यजुर्वेद)—मूलमात्र । वेदविषयक उपोद्घात तथा मन्त्रादि-सूची सहित । मूल्य ४०-००; बढ़िया जिल्द ४५-०० ।
२. माध्यन्दिन-पदपाठ (शुक्ल यजुर्वेद)—अनेक हस्तलेखों के आधार पर सम्पादित विविध पाठों तथा विभिन्न पदपाठों के तुलनात्मक अध्ययन सहित । सम्पादक—युधिष्ठिर मीमांसक मूल्य २५-०० ।
३. ऋग्वेद-भाष्य—स्वामी दयानन्द सरस्वती कृत संस्कृत-हिन्दी । ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका, प्रतिभाग सहस्राधिक टिपणियों एवं १०-११ प्रकार के परिशिष्टों सूचियों सहित शुद्धतम संस्करण । सम्पादक—युधिष्ठिर मीमांसक । प्रथम भाग ३५-००; द्वितीय भाग ३०-००; तृतीय भाग ३५-०० ।
४. यजुर्वेदभाष्य-विवरण—स्वामी दयानन्द सरस्वती कृत संस्कृत-हिन्दी भाष्य पर श्री पं० ब्रह्मदत्त जिज्ञासु कृत विवरण सहित । प्रथम भाग—पुनर्मुद्रणाधीन । द्वितीय भाग २५-०० ।
५. अथर्ववेदभाष्य—श्री पं० विश्वनाथ वेदोपाध्याय कृत (हिन्दी) । १४-१७ काण्ड २४-००; १८-१९ वां काण्ड २०-००; २० वां काण्ड २०-०० ।
६. गोपयन्नाह्वानम् (मूलमात्र)—विविध हस्तलेखों के आधार पर सम्पादित शुद्धतम संस्करण । सम्पादक—डा० श्री विजयपाल जी विद्यावारिधि । मूल्य ४०-०० ।
७. ऋग्वेदानुक्रमणी वेङ्कटमाधव कृत । इस ग्रन्थ में वैदिक स्वर छन्द आदि विविध विषयों पर गम्भीर विचार किया गया है । व्याख्याकार—डा० श्री विजयपाल जी विद्यावारिधि । विशिष्ट संस्करण ३०-००; साधारण २०-०० ।
८. ऋग्वेदानुक्रमणी—महर्षि कात्यायन कृत, षड्गुरुशिष्य कृत वृत्तिसहित । सन् १९८३ में प्रकाशित होगी ।
९. यजुर्वेद का स्वाध्याय तथा पशुधन-समीक्षा—श्री पं० विश्वनाथ वेदोपाध्याय । विशिष्ट संस्करण २०-००; साधारण १६-०० ।
१०. ऋग्वेदस्य ऋक्संख्या (संस्कृत-हिन्दी) ऋग्वेद की ऋचाओं के मन्त्रन्ध में विविध गलत धारणाओं का निराकरण पूर्वक शुद्ध संख्या का निर्देश । लेखक—युधिष्ठिर मीमांसक । मूल्य २-०० ।
११. वैदिक-स्वर-मीमांसा—वेदविषयक उदात्तादि स्वरों का विवरण, स्वर का अर्थ पर प्रभाव तथा उपलब्ध वैदिक वाङ्मय में विविध प्रकार से निर्दिष्ट स्वराङ्कन-प्रकार का सोदाहरण विवरण । लेखक—युधिष्ठिर मीमांसक । परिवर्धित तृतीय संस्करण शीघ्र छपेगा ।
१२. वैदिक-छन्दोमीमांसा—वैदिक छन्दों के निर्देशक प्राचीन ५ ग्रन्थों के आधार पर सोदाहरण विवरण सहित । लेखक—युधिष्ठिर मीमांसक । मूल्य १५-०० ।
१३. वैदिक-सिद्धान्त-मीमांसा—युधिष्ठिर मीमांसक द्वारा संस्कृत तथा हिन्दी में लिखित वेद-विषयक १७ विशिष्ट निबन्धों का अपूर्व संग्रह । मूल्य ३०-०० ।
१४. वैदिक-पीयूष-धारा—लेखक—श्री देवेन्द्रकुमार कपूर । वेद के चुने हुए ५० मन्त्रों की प्रतिमन्त्र पदार्थपूर्वक विस्तृत व्याख्या तथा अन्त में भावपूर्ण गीतों से युक्त । मूल्य १५-०० ।

(२)

कर्म काण्ड के ग्रन्थ

१५. दर्शपौर्णमास-पद्धति (कात्यायन श्रौत-सूत्रानुसार) — लेखक—श्री पं० भीमसेन शर्मा हिन्दी व्याख्या सहित । मूल्य २५-०० ।

१६. बौधायन-दर्शपौर्णमास-सूत्र—भवस्वामी और सायणाचार्य कृत भाष्यद्वय सहित । छप रहा है । अक्टूबर १९८२ तक प्रकाशित होगा ।

१७. चातुर्मास्य-प्रयोग (कात्यायन श्रौतसूत्रानुसार) — सन् १९८३ में प्रकाशित होगा ।

१८. कात्यायन-गृह्यसूत्र—पारस्कर गृह्यसूत्र से अनेक अंशों में भिन्न । कई हस्तलेखों के आधार पर सम्पादित । शीघ्र छपेगा ।

१९. आधान-प्रयोग (कात्यायन श्रौतसूत्रानुसार) — सन् १९८३ में प्रकाशित होगा ।

२०. संस्कार-विधि—स्वामी दयानन्द सरस्वती कृत षोडश संस्कारों की विधि । आ० स० शताब्दी संस्करण १२-००; विणिष्ट सं० १५-०० । सस्ता सं० ५-२५; सजिल्द ७-५० ।

२१. वैदिक-नित्यकर्म-विधि—प्रातः जागरण से शयन पर्यन्त करणीय सन्ध्यादि दैनिक पांच महायज्ञ, बृहद् हवन तथा अन्य कर्मों के मन्त्रों की पदार्थ तथा भावार्थ सहित प्रामाणिक व्याख्या । लेखक युधिष्ठिर मीमांसक । मूल्य ३-००; सजिल्द ४-०० ।

शिक्षा-निरुक्त-व्याकरण के ग्रन्थ

२२. वर्णोच्चारण शिक्षा—पाणिनीय शिक्षासूत्र हिन्दी व्याख्या सहित । मूल्य ०-६० ।

२३. शिक्षा-सूत्राणि (संस्कृत) — आपिशल-पाणिनीय-चान्द्र शिक्षासूत्रों का संकलन । मू० २-५०

२४. शिक्षा-शास्त्रम् (संस्कृत) — श्री जगदीशाचार्य कृत । मूल्य ५-०० ।

२५. अरबी-शिक्षा-शास्त्रम् (संस्कृत) — श्री जगदीशाचार्य कृत । मूल्य ५-००

२६. निरुक्त-भाष्य—श्री पं० भगवद्दत्त जी कृत निरुक्त आधिदैविक प्रक्रियानुसारी व्याख्या । द्वितीय सं० शीघ्र छप रहा है ।

२७. निरुक्त-श्लोकवार्तिकम्—केरलदेशीय नीलकण्ठ गार्ग्य विरचित । इस का एक मात्र हस्तलेख उपलब्ध है । सम्पा०—डा० श्री विजयपाल जी विद्यावारिधि । छप रहा है । दिसम्बर १९८२ तक प्रकाशित होगा ।

२८. निरुक्त-समुच्चय—आचार्य वररुचिकृत । एक मात्र उपलब्ध हस्तलेख से युधिष्ठिर मीमांसक द्वारा सम्पादित । तृतीय संस्करण शीघ्र छपेगा ।

२९. अष्टाध्यायी सत्रपाठ—महाभाष्यानुसारी शुद्ध संस्करण । मूल्य ३-०० ।

३०. धातुपाठ (पाणिनीयः)—धात्वादि सूची सहित । मूल्य ३-०० ।

३१. वामनीयं लिङ्गानुशासनम् (संस्कृत)—वामनीयस्त्रोपज्ञव्याख्यासहितम् । मूल्य ८-०० ।

३२. अष्टाध्यायी-भाष्य—श्री पं० ब्रह्मदत्त जिज्ञासु कृत अत्यन्त सरल सुबोध संस्कृत-हिन्दी व्याख्या । प्रथम भाग २४-००; द्वितीय भाग २०-००; तृतीय भाग २०-०० ।

३३. संस्कृत पठन-पाठन की अनुभूत सरलतम विधि—लेखक—श्री पं० ब्रह्मदत्त जिज्ञासु; प्रथम भाग १०-००; द्वितीय भाग १०-०० । अंग्रेजी अनुवाद—प्रथम भाग २०-०० ।

३४. महाभाष्य (हिन्दी व्याख्या)—लेखक—युधिष्ठिर मीमांसक । प्रथम भाग (नवार्त्तिक) ५०-००; द्वितीय भाग (अ० १, पा० २-३-४) २५-००; तृतीय भाग (अ० २) २५-०० ।

(३)

३५. उणादिकोष—स्वामी दयानन्द सरस्वती कृत संस्कृत व्याख्या सहित । सम्पादक—
युधिष्ठिर मीमांसक । मूत्र-प्रत्यय-शब्दादि विविध सूची सहित । अजिल्द ८-००; सजिल्द १२-०० ।
३६. देवम्-पुरुषकारवार्तिकोपेतम् (संस्कृत)—लीलाशुक्रमुनिकृतम् । मूल्य १०-०० ।
३७. काशकृत्-त्रातु-व्याख्यानम् (संस्कृत)—संस्कृत रूपान्तरकार—युधिष्ठिर मीमांसक ।
मूल्य १५-०० ।

अध्यात्म विषय के ग्रन्थ

३८. विष्णुसहस्रनाम—श्री पं० सत्यदेव वासिष्ठ कृत वैदिक मन्त्रोद्धार पूर्वक विस्तृत संस्कृत
हिन्दी भाष्य चार भागों में । प्रतिभाग १२-५० । सम्पूर्ण ५०-०० ।
३९. श्रीमद्भगवद् गीता भाष्य—श्री पं० तुलसीराम स्वामी कृत । मूल्य ६-०० ।
४०. ध्यानयोग प्रकाश—स्वामी लक्ष्मणानन्द योगी लिखित । मूल्य १०-०० ।
४१. आर्याभिविनय—स्वामी दयानन्द सरस्वती कृत १०५ मन्त्रों की भावना-प्रवण हिन्दी
व्याख्या । मूल्य ३-००, सजिल्द ४-०० ।
४२. ARYABHIVINAYA—English translation and notes—स्वामी भूमानन्द
सरस्वती । सजिल्द ६-०० ।

इतिहास-नैतिशास्त्र के ग्रन्थ

४३. संस्कृत व्याकरण शास्त्र का इतिहास—लेखक—युधिष्ठिर मीमांसक । तीन भागों में पूर्ण
प्रथम भाग ४०-०० । भाग २-३ अप्राप्य । चौथा संस्करण शीघ्र छपेगा ।
४४. संस्कृत व्याकरण में गणपाठ की परम्परा और आचार्य पाणिनि—लेखक—डा० कपिल
देव शास्त्री एम. ए. । सजिल्द १२-०० ।
४५. ऋषि दयानन्द के पत्र और विज्ञापन—चार भागों में पूर्ण होगा । प्रथम भाग ३५-००;
द्वितीय भाग ३०-०० । तृतीय भाग छप रहा है । चौथा भाग सन् १९८३ में प्रकाशित होगा ।
४६. सत्याग्रह-नैति-काव्यम्—हिन्दी व्याख्या सहित । श्री पं० सत्यदेव वासिष्ठ ने सन् १९३६
के हैदराबाद सत्याग्रह के समय जेल में इस काव्य का निर्माण किया था । मूल्य ५-०० ।

दर्शन-आयुर्वेद के ग्रन्थ

४७. मीमांसा-शास्त्र-भाष्य—आर्षमत विमर्शिनी हिन्दी व्याख्या सहित । व्याख्याकार—
युधिष्ठिर मीमांसक । प्रथम भाग ४०-०० (प्रथम अ०); द्वितीय भाग ३०-०० (अ० २, अ० ३, पा० १)
तृतीय भाग ५०-०० (अ० ३ पाद २-८) । चौथा भाग छप रहा है ।
४८. नाडीतत्त्व-दर्शनम् (संस्कृत हिन्दी)—लेखक—श्री पं० सत्यदेव वासिष्ठ नाडी-शास्त्र-
विशेषज्ञ । मूल्य सजिल्द २५-०० ।

मिलने का पता—

रामलाल कपूर ट्रस्ट, बहालगढ़ (सोनोपत-हरयाणा)

